

Časopis

za

zgodovino in narodopisje.

Izdaja

Zgodovinsko društvo v Mariboru.

Leto XXVI.

Uredil

Prof. Fran Kovačič.

Maribor 1931.
Mariborska tiskarna.

Vsebina. — Tables des matières.

I. Razprave. — Dissertations.	Stran. — Page.
Ilešič dr. Fr., Anton Martin Slomšek v pokretu proti pijančevanju — A. M. Slomšek dans le mouvement antialcoolique	1
Baš Fr., K zgodovini narodnega življenja na Spodnjem Štajerskem — Étude sur la vie nationale dans la Styrie inférieure	23
Vatovec dr. F., Pravosodstvo na šentpavelskih posestvih v »Marki onstran dravskega gozda«. — Juridiction sur les domaines de St. Paul dans la »Marche au delà de la forêt de Drave«	89
Baumgartner E., Doslej neznanl priznaki na dunajskih in graških pfenigih domačih najdb. — Des points secrets jusqu'à présent inconnus sur les pfennigs de Vienne et de Graz trouvés chez nous	96
Kotnik J., Profesor dr. Matija Murko. — Mathias Murko	145
Brodar S., Raziskavanja v Potočki zijalki in nje problemi. — Recherches dans la grotte »Potočka« et les problèmes qui en résultent	153
Abramič dr. M., Novi natpisi iz Petovija. — Inscriptions nouvelles de Poetovto	177
Kos dr. M., K poročilu Pavla Diakona o Slovenceh. — Du rapport de Paul Diacre sur les Slovènes	202
II. Izvestja. — Rapports.	
Dolenc dr. M., Nekoliko uradnih spisov s slovenskimi jezikovnimi drobtinami iz 18. stoletja. — Quelques actes officiels avec des particularités de la langue slovène du XVIII ^e siècle	101
Mravljak J., Iz vuzeniške zgodovine — Fragment de l'histoire de Vuzenica	110
Baš Fr., Arheološka izkopavanja pri Sv. Lenartu v Slov. gor. l. 1930. — Fouilles archéologiques près de St. Léonard dans les Slovenske gorice en 1930	114
Glaser J., Pismo Simona Gregorčiča dr. Lavoslavu Gregorčcu — Lettre de Simon Gregorčič au docteur Lavoslav Gregorec	121
Kotnik Fr., Izvirni Drabosnjakov rokopis — Manuscrit original de Drabosnjak	123
Skrabar V., Najdba rimskega spomenika. — Découverte d'un monument romain	216
Baš F., Arheološka raziskavanja prof. B. Sarie. — Les recherches archéologiques du professeur B. Saria	217
Schtesser P., Poslopje Dežjega doma v Mariboru. — Le bâtiment de l'asyle d'enfants à Maribor	219
J. A. G., Budna. — Budna	222
J. A. G., »Što je nebo.« — »Qu'est - ce que c'est que le ciel?«	223
Ilešič dr. F., Kalobski rokopis slovenskih pesmi iz l. 1651. — Le manuscrit des chansons slovènes de Kalobie datant de l'année 1651	223
Glaser J., Literarne predloge in paralele. — Parallèles littéraires	225
III. Bibliografija. — Bibliographie.	
Baš F., Slovenska narodopisna bibliografija za leto 1930. — Bibliographie ethnographique slovène pour l'année 1930	227

IV. Slovtstvo. — Littérature.

Hribernik Fr., Mesto Šoštanj. Fr. Baš	124
Mravliak J., Šolstvo v Vuzenici. Fr. Baš	125
Kolar I. J., Preporodovci. Fr. Baš	126
Kostrenčič M., Fides publica (javna vera) u pravnoj istoriji Srba i Hrvata do kraja XV. veka. Fr. Vatovec	127
Oštr K., Kleinasiat. Terminaj »die Wölfischen«. M. Grošelj	128
Egger R., Ausgrabungen in Feistritz a. d. Drau, Oberkärnten. B. Sarla	130
Fünfundzwanzig Jahre Römisch-Germanische Kommission. B. Sarla	131
Lud Slowiański, Pivko	132
Spisanie na Bŭlgarskata akademija na naukitě. J. Šedivý	134
Lewicki A.—Friedberg J., Zarys historji Polski. J. Šedivý	137
Koledar za 1931. Dr. V. T.	138
Maribor — jugoslovenski Meran. Dr. V. T.	138
Nene Freie Presse. Dr. V. T.	138
Haumont E., La formation de la Yougoslavie. Fr. Kovatič	251
Pivec-Stelč M., La vie Economique des Provinces Illyriennes. Dr. A. Veble	261
Pirjevec A., Levstikova pisma. S. Trdina	269
Géfin G., A szombathelyi egyházmegye története. V. Novak	272
Karaman Lj., Tragom hrvatskili kraljeva. F. K.	274
Ильинѣ В., Метернихова политика на Бѣлском Героку. B. Stupan	274
Stankiewicz Ks. A., Rodnaja mowa i swiatyniach. J. Šedivý	275
Лазаревич Ђ., Југословенска историска читалка. J. Š.	277
Sveslavenski zbornik. J. Šedivý	277
Известия на историческото дружество въ София. J. Šedivý	278
Записки научногo товариства имени Шевченка. J. Šedivý	279
Melik A., Kozolec na Slovenskem. Fr. Baš	280
Naša Slovenačka. R. Savnik	285
Jurančič J., Iz šole za narod. Fr. Baš	286
Ilustracija III, št. 5. Fr. Baš	287

V. Društveni glasnik. — Chronique des Sociétés.

Zgodovinsko društvo v Mariboru	139
Muzejsko društvo v Mariboru	142
Muzejsko društvo v Ptuju	287
Imenik članov ZDM	289
Zamena publikacij	295

Priloga. — Annexe.

Arhiv za zgodovino in narodopisje	17—95
---	-------

Anton Martin Slomšek v pokretu proti pijančevanju.

(O knjigi: „Čujte, čujte, kaj žganje dela!“)

Dr. Fr. Ilešič, Zagreb.

Že delj časa zbiram gradivo za celoten prikaz poljsko-jugoslovenskih zvez in odnošajev v preteklosti. Pri tem sem si zabeležil tudi »Vefelo povest od svetiga Jansha bratovlhine (Pollovenjena)«, ki je izšla v Slomškovih »Drobtinicali« 1846; zabeležil sem jo zato, ker se nje dogodek godi v Šleziji, torej na (češko-)poljski zemlji.

V povesti se v prvi osebi pripoveduje to-le: »Ieseni 1844 sem zopet prišel v domače kraje, v Šlezijo. Stopil sem v krčmo ter si naročil žganja. Ali v »kelišku« je bila muha, mrtva muha, zakaj že pol leta nihče ni iz njega pil žganja. S takim uspehom je župnik pridigoval proti žganju. Prej so bili kmetje radi pijančevanja zadolženi pri Židih, jim prodajali svoja posestva ter končno bili pri njih za delavce . . . Zgodilo se je, da so nekoč — nekje blizu Tešina — pijani botri novokrščenca izgubili . . . Nastala pa je družba za odpravo žganjepitja: pridigalo se je proti žganju in ljudje so prisegali, da ne bodo več pili. Plemenitaši so to družbo sovražili, ker so sami žgali žganje in od žganjepitja kmetov imeli dobiček, a sovražili so jo tudi Židje in meščani«.

Povest je označena kot »poslovenjena«. Milieu je poljski. Tudi v jeziku povesti se nahajajo znaki poljskosti: izrazi »kelišek« (= čašica, čaša), »vodka« (= žganje), »garnjec« (lonec), »trunek« in »frasunek« so poljski izrazi¹⁾.

Kje je original povesti?

L. 1928., avgusta meseca, sem bil v Tešinu. Mesto Tešin je danes — razen tvorniškega predmestja in glavnega kolodvora, ki sta čehoslovaška — na Poljskem. Posetil sem v Tešinu sedaj že pokojnega Josipa Londzina, duhovnika, nekdanj poslanca v dunajskem državnem zboru, potem

¹⁾ Slomšek piše (v boloričici): »kélizhek« (tolmačeč ga kot »malo kupico«), »vodka« ali »vôdka« ter pravi, da so »stari velhani po fvojim govorili: »Nalba vodka, to je dobri trunek i pa na frasiunek« (= dober trunek, pijača; — frasiunek: težka skrb, muka).

poslanca v Sejmu, ozir. senatu poljskega državnega zbora in obencem župana mesta Tešina²⁾). Londzin mi je med drugim dal tudi svojo knjigo »Polskość Śląska Cieszyńskiego« (1924); tu se na str. 45/46 navaja poljska knjižica: »Z a r a z a g o r z a l k i. Smętna przygoda, dla przestrogi Szlązaka i pobratymczych Sławian s pod-Tater a od nich szerzących się błóni, podług Zszokiego (W Cieszynie 1844)«³⁾ — torej neka zgodba o žganju, zgodba, ki bodi »svarilo za Šlezijca in slovanske pobratime izpod Tater«.

Spomnil sem se pri tem »vesele povesti« v »Drobtinical«, ki nas stavi tudi v Šlezijo, in sem poprosil — decembra 1928 — g. Londzina, da mi pošlje ono poljsko knjižico iz l. 1844. na vpogled. In drage volje mi jo je poslal ter mi obenem sporočil, da je nje avtor Jan Winkler, pastor v Nawsiu v tešinski Šleziji, po poreklu Čeh⁴⁾).

Poljska knjižica nam pripoveduje to-le:⁵⁾ 1. Potni tovariš. Vračajoč se iz Petrograda, sem se v neki gostilni seznanil z mladim, lepim, ali nekako tužnim gospodom zdravnikom. Ko je slišal, da sem Šlezak, me je povabil, da bi dalje z njim potoval v njegovi udobni kočiji. Ine mu je bilo Svetoslav Bolek; bil je po poklicu zdravnik. Razlagal mi je, kako pijanstvo škodi, ter mi nasvetoval, naj tudi jaz pijem samo vodo. — 2. Ko sva se nekega dne vozila med lepimi polji, sem ga vprašal, odkod njegova otožnost. Dal mi je svoj dnevnik in iz njega sem zvedel, da je njegovega očeta vsled pijančevanja zadela kap ter mu je zato mati Libuša ostala bedna vdova, dalje, da je on, Svetoslav, ljubil hčer njih sosedu Čermaka, Ljudmilo, a da je ona radi nesrečne smrti svojega po pijančevanju izprijenega očeta šla služiti Bog ve kam ter ga poprosila, daš ga ljubi, naj jo pozabi. — 3. Sedaj nima še Ljudmile! Odtod njegova tuga. Vse to po žganju! — 4. Nova nesreča. Približala sva se meji Šlezije. Nepravidni voznik nas je — prevrnil, ker je bil pijan. Čez mejo »domovine« sva šla peš.

²⁾ Ker je Londzin iz dunajskega državnega zbora (izvoljen 1907) bil znan tudi z nekaterimi jugoslovenskimi politiki, hočem navesti nekaj podatkov o njegovem življenju in delovanju. Rojen je bil 1863 v Zabrzegu (Zabregu) v srezu Bielsko v avstrijski Šleziji (Bielsko je bilo baš na gališki meji; Biala, ki se Bielska prav za prav drži, je bila že v Galiciji); študiral je v Bielsku, Olomucu in na Dunaju; kot mlad kaplan je začel narodno delovati ter je zato prišel v konflikt s kardinalom Kopponi, vroclavskim nadškofom (Breslau). Ustanovil je poljsko gimnazijo v Tešinu, bil je tajnik Šolske Matice (= Civil-Methodove družbe) za tešinsko Šlezijo ter skozi 40 let urednik »Gwiazdke Cieszyńskie«, časopisa, ki si je (ustanovljen 1848) za probujo poljskega naroda v Šleziji pridobil velikih zaslug. V svobodni Poljski je bil poslanec v Sejmu, od 1928 pa senator (član Senata). Umrl je 21. aprila 1929. Pravil mi je, da so zanj kot župana (1927) glasovali ne samo katoliki, nego tudi evangeliki in židi. Politično je hodil s Piłsudskim.

³⁾ »Kuga žganja. Zalosten dogodek, v svarilo Šlezaka (Šlezijca) in bratskih Slovanov izpod Tater in z lok, širečih se od njih, po Čokeju. (V Tešinu, 1844).« Že plsava »smętna« (mesto: »smętna«) kaže, da avtor knjige ni bil posebno večš poljski ortografiji. Tudi »błóni« ni prav (prav: błoni). Knjižica ima 56 strani; tiskana je s švahtlom.

⁴⁾ Odtod njegova slaba poljščina.

⁵⁾ Pripoveduje se v prvi osebi.

Vstopila sva v znano gostilno; zvečer so se v njej zbirali oficirji, uradniki, meščani; s pohvalo so omenjali neke nove uredbe in naredbe oblasti, pa tudi delo rodoljubov, ki širijo »prosveto med našim zanemarjenim slovansko-šlezijским narodom« ter gojijo njegov jezik, da ta narod ne bi zaostal za Nemci; gostilničar je pripomnil, kako je škoda, da nihče ne nastopi proti kugi vodke, ki tako kvari in zastruplja narod . . . To je bič božji. Ko sem slišal, da celo krčmar tako govori proti vodki, sem sklenil, da ne bom več pil žganja. — 5. Krčmariu, ki je še naglasil, da некоč ob cestah ni bilo krčme, a da se je po mestih prodajalo samo vino in pivo, je pritegnil tudi župan mesta in dodal, da je najvišja oblast izdala nalog, naj bi občinski uradi bolj ko do zdaj pazili na red na veselicah in sejmih. Bolek je obžaloval, da se je njegova Šlezija, odkar jo je ostavil pred 4 leti, tako pokvarila. »Za ubijanje,« je rekel, »je smrtna kazen, a kaj drugega delajo oni, ki pomagajo širiti vodik? Skrajnji čas je, da se temu zlu upremo, posebno da bi duhovščina reševala one, ki so vrženi v bedo.« — 6. G o v o r s i n d i k o v, p o z o r n o s t i v r e d e n: denar nosimo najemnikom in krčmarjem, a oni nas zato zaničujejo, češ, da nismo ničesar drugega vredni nego vodke; zares, kjer Bog cerkev zida, tam stavi hudič kapelico — krčmo, ki se v njej muzicira in grdo poje in ki se v njej sliši recept proti ranam vsega tedna: Na frasunek dobri trunek. — 7. N a j d b a, Drugega dne sva zapustila mesto: jaz sem krenil »na levo« proti svojemu domu, Bolek pa »na desno« proti svojemu domu. Dve leti po tem sem po opravih s svojo ženo prišel na Ogrsko, na »Slovensko«⁶⁾, na Slovaško; v gostilni, kjer sva stanovala, je gostilničarka šivala z dekleti; med njimi je bila ena tako otožna: bila je to baš Ljudmila Čermak iz Šlezije. Poprosila sva jo, naj se vrne z nama v domovino. — 8. S t r a š n a d o g o d b a. Na poti v Šlezijo je Ljudmila pripovedovala svojo zgodovino: kako je oče začel piti i. t. d., ter se končno obesil. — 9. P o s e t. Odšel sem namenoma k dr. Bolku v mesto F.; v prijateljskem razgovoru mi je omenil »Bratstvo treznosti«, ki je v mestu, ali da to ni nikakršna puntarska organizacija, nasprotna drskim želnim zakonom: široko po svetu je znano delovanje duhovnika Mathew'sa med irskimi prebivalci Velike Britanije, kjer se je pod vplivom Bratstva treznosti 120.000 pokvarjenih moških popravilo; tudi naše duhovništvo je začelo gledati na vzor Mathew'sov; letošnje »Augsburške Splošne Novine« poročajo, da se je v Združenih državah Selevne Amerike 4 milijone ljudi odpovedalo pitju žganja . . .⁷⁾ Na Švedskem, Danskem, Pruskem in celo na Ruskem je na milijone ljudi vstopilo v Bratstvo treznosti; duhovnik, župan mesta F., in on, zdravnik, so si dali roke za boj proti žganju. — 10. S e n a n e k i n p o r o k a. Rekel sem zdravniku, da je njegova Ljudmila pri nas: šel je k njej in jo zasnubil; poplačal je tudi dolgove njenega očeta. — K o n e c⁸⁾. Po četrletju je bila poroka, »Duhovništvo je povsod v Šleziji delovalo in deluje; z dobrim uspehom v širjenju treznosti. Široki sloji ljudstva se razvijajo v poštenju, v premoženju ali v obilnosti, v dobrinah, kakor moralnih, tako telesnih in življenskih.«

⁶⁾ Poljski: »na Słowiańsko«, po formi je to: »Slovansko«, a po pomenu je: Slovaško.

⁷⁾ Teobald Mathew (izg.: Mātju), r. 1790, u. 1856, je bil 1814 v Dublinu za duhovnika posvečen ter je 1833 začel ustanavljati Društva zmernosti, ki so 1842 štela že 5 milijonov članov. Ker je mnogo potoval, je zabredel končno v dolgove ter zato prišel celo v ječo. Potem je (1843) odšel v Severno Ameriko, a 1852 s petimi drugimi duhovniki v Kalkuto, toda tam ni imel uspehov.

⁸⁾ Tega ne pripoveduje več »prva oseba«, nego pisatelj, a ta nam tukaj ono »1. osebo« imenuje: Bodrok.

Prav za prav je tudi ta poljska povest »vesela povest«. vesela namreč po svojem koncu; vidi se že, kako se Šlezija popravlja; povest v »Drobtinica« je tako rekoč za eno postajo dalje na poti v veselo krajino, kjer v »kelišku« celo muhe poginjajo, ker že pol leta nihče iz njega ni pil žganja . . . Povest v »Drobtinica« ni kratek posnetek »Kuge žganja«, nego takorekoč nje vsebinsko nadaljevanje.

In zasledoval sem stvar dalje. Vedno bolj so mi v spomin pribajale besede: »Čujte, čujte, kaj žganje dela!« kot naslov nekega slovenskega spisa — slovenske knjige, ki je izšla v Celovcu l. 1847. in ki jo Simonič v svoji »Slovenski bibliografiji« citira pod naslovom: »Čujte itd.«⁹⁾ Kujiga

⁹⁾ Glaser jo omenja v II., p. 259 in III., p. 283 (brez letnice). Simonič jo navaja tako-le: Čujte, čujte, kaj žganje dela! Prigodba žalostna ino vesela za Slovence. Z eno podobo. Poslovenil F. Gl. (Felicijan Globočnik). V Celovci 1847. Natisnil ino naprodaj ima Ivan Leon. 8°. 123 str. (Predgovor spisal Slomšek.) — Primerek knjige, ki ga ima zagrebška univerzitetna biblioteka, ima nekoliko drugačen naslov: »Čujte, čujte, kaj žganje dela!... F... Gl... na prodaj... Joan... — V začetku ima knjiga sliko: »Braterna svetiga Janša«. — Anton Medved pravi v svoji knjigi: »Knezoškoč lavantinski Anton Martin Slomšek« (1900), str. 152: »Knjiga nosi sicer na čelu pripombo »Posloventi F. G.«, a je pristno Slomškovo delo; pod uvodom in pod sklepčno pesmijo je tudi on s polnim imenom podpisan. Spoznal je na Koroškem, deloma tudi na Štajerskem grozno nevarnost, ki preti našemu ljudstvu vsled strasnega žganjepitja. Slog je presunljiv, pripoved gorostasna... V pesmi pravi na koncu: »Dobri Bog nam vino dal, žganje si je zlodej zbral!« Kot letnico pa navaja Medved: 1841; to bo pač tiskovna pomota: 1 mesto 7; »Novice« so knjigo naznanile v št. 39 l. 1847. (29. sept.) s šifro: *, in sicer tako-le: »... Prigodba je kratkočasna in tudi koristna, ker živo pové, koliko žganjarija škoduje. Zlata beseda je, ktera na 69. strani stoji: »Zastonj boš tesal in izobraževal ljudi, dokler jih treznosti ne navadiš«. (NB. V izvorniku je ta stavek jezikovno malo drugačen.) — To je resnica. Kaj boš s pijancem? Slovenska poslovica pravi: Pijanec se spreoberne, kader se preverne. Zato se mora naj bolj skrbeti, da trezni s pijanci ne potegnejo. Beseda gosp. F. Gl... gladko teče, kakor de bi med lizal, piše tako lahko razumljivo, da ga vsak človek lahko razumi.« — Mariborska bogoslovska knjižnica ima tudi eksemplar knjige: »Čujte, čujte itd.« iz l. 1847., a ima še en primerek, ki pa nosi letnico 1848. Prof. dr. Fr. Kovačič mi je poslal oba ta izvoda ter mi njuno razmerje tako-le določil: »Od dveh popolnoma enakih izdai nosi ena l. 1847, druga pa 1848. Najbrž je tiskar pustil stavek stati in ko je prva zaloga pošla, je tiskal znovič. Primerjajte n. pr. str. 66. enaka tiskovna pomota v naslovu in v predzadnji vrsti čudna oblika vprašaja. To je isti stavek.« Na str. 66 stoji namreč v naslovu obeh izvodov, ozir. izdaj: »Kaj pomago zdihvati« mesto: »... pomaga...«. Primerjal sem še jaz oba izvoda na raznih straneh in nisem mogel zaslediti nobenih razlik v besedilu ali jeziku. Pač je na str. 122 v Slomškovi pesmi v izdanju iz l. 1848.: »Če želite...«, a mariborski eksemplar iz l. 1847. ima: »Če želite...«, toda kljuka nad »C« je mogla tehnično pri tiskanju in tekom tiskanja istega stavka odpasti, tako da je en del primerkov bil natisnjen s »C« mesto s »Č«; zakaj zagrebški primerek knjige iz l. 1847. ima tudi: »Ce...«. Bila bi stvar torej taka: mariborski eksemplar iz l. 1847. je izmed onih eksemplarjev, ki so se l. 1847. natisnili najprej, zagrebški eksemplar je iz drugega dela eksemplarjev tega leta, a l. 1848. se je tako dalje tiskalo. — Mislim

je bila izdana po intencijah Slomškovih in je takorekoč njegovo delo, tiskano seveda v novem pravopisu¹⁹⁾.

Poiskal sem to slovensko knjigo v zagrebški univerzitetški biblioteki ter jo prečital. Slomškova povest »Čujte, čujte!« iz l. 1847. ima isto vsebino kakor šlezijsko-poljska iz l. 1844., le da je slovenska povest lokalizirana na Slovenskem, na Koroškem in na Štajerskem. Ker je v naslovu poljske knjige izrecno rečeno, da je »po Zschokkeju«, je jasno, da je Slomškova — Globočnikova knjiga tudi »po Zschokkeju«.

Ko sem vedel to, mi je bilo treba najti nemški Zschokkejev izvornik poljske in slovenske knjige. Iskal sem ga zaman v Zschokkejevih spisih, kar jih imata ljubljanska študijska in zagrebška univerzitetška biblioteka. Biografije Zschokkejeve in bibliografije njegovih spisov so mi pa navajale njegov spis: »Die Branntweinpest, eine Trauergeschichte zur Warnung und Lehre für Reich und Arm, Alt und Jung« (Aarau 1837²¹⁾). Ta Zschokkejev spis ima mariborska študijska knjižnica, in sicer »zweite wohlfeilere Auflage für unbemittelte Volksklassen« (Aarau, 1837), ki obsega 88 strani. Od nje sem ga prejel v uporabo ter spoznal, da je baš Zschokkejeva »Branntweinpest« izvornik Slomškove knjige »Čujte, čujte itd.«. Slomškova knjiga je prevod tega Zschokkejevega spisa.

pa, da je »kliše« za sliko svetnika pred naslovnim listom izdaje 1848 bil nekoliko drugačen: razlika ni samo v razsvetljenju slike nego tudi v položaju nje poedinih delov; litografska slika je bila 1848 ali na novo narejena ali pa je bila stara popravljena.

¹⁹⁾ V SBL piše Kd. (Kidrič) sub »Globočnik Felician«: V zvezi s Slomškom je izdal prevod poljudnega spisa Čuite, čuite, kaj žganje dela. — Slomškov uvod knjige: »Prijeteli pomagajte!« je Mih. Lendovšek ponatisnil v »Ant. Mart. Slomškova Zbranih spisih« IV, p. 297—298.

²¹⁾ (Johann) Heinrich (Daniel) Zschokke, r. 1771 v Magdeburgu, umrl 1848 na svojem posestvu Blumenhalde na Aari v Švic. V Švic je živel od 1796. Izdajal je časopis za ljudstvo: »Aufrichtiger Schweizerbote« (od 1804: »Aufrichtiger und wohl- erfahrener Schweizerbote«) zelo znane so njegove racionalistične »Stunden der Andacht« (1809—1816). Bil je zelo produktiven in delaven na mnogih poljih. »... ein theoretisches Leben hat er nicht geführt, theoretische Zwecke nicht verfolgt; was er that und was er sehrleb, das hatte vielmehr einen sogleich in die Augen springenden, greifbaren, praktischen, gemeinnützigen Zweck...« (Čisto kakor Slomšek!) — Neumann W. Heinrich Zschokke. Eine Biographie (Cassel, 1853), ki sem ga ravno kar citiral (str. 8 te biografije), navaja »Branntweinpest« na str. 270; Heinsius »Allgemeines Deutsches Bücher-Lexikon etc« (Bearbeitet und herausgegeben von Otto August Szulz. Zweiter Band. 1835—1841, 2. Abth., Leipzig 1849) na str. 497; Goedeke, Grundriß etc., X. Bd., Dresden, 1913, p. 105/106. »Die Branntweinpest« je izšla prvič 1837. »2. verbesserte Auflage« 1837; 3. izdanje 1838; 4. (»wohlfeilste«) 1842, pa tudi v Zschokkejevih »Gesammelte Volksschriften« iz l. 1846. — Od početka dogodkov, ki jih pripoveduje povest, do časa pripovedovanja samega so v Zschokkejevi povesti pretekla 3 leta; ker je povest izšla l. 1837., bi začetek dogodkov povesti spadal v l. 1834., torej v leto, ko je Mathew začel svoje delovanje (vendar se Mathew v Zschokkejevi nemški povesti ne imenuje).

Primerjajoč Slomškovo knjigo s Zschokkejevo, vidimo, da se krijeta po obsegu¹²⁾, po razdelitvi vsebine na poglavja¹³⁾ in po besedilu; Slomšek je v svojem prevodu dodal samo uvod in pesem na koncu ter je vsej povesti skušal dati domači, slovenski kolorit; pred vsem je dogodek lokaliziral na Slovenskem ter osebam dal bolj domača imena. Glavni dogodki se v nemški povesti gode v Švici, v slovenski pa na Koroškem; nevesta zdravnikova odide v nemški povesti iz Švice služiti v Nemčijo, v slovenski pa iz Koroške na Štajersko, in sicer »blizo Ptujiga« (49).

Zdravnik se v začetku nemške povesti vrača iz Angleške, v slovenski pa z Dunaja. Ko gre za primere delovanja društev treznosti, se v nemški knjigi (str. 50) navajajo Amerika, Angleška, Irlandska, Švedska, Saška in tudi »einige Gegenden von Rußland«, v slovenski (str. 66) pa Amerika, Angleška, a »vnovič« je prizadevanje za treznost tudi »po Gališki ino Marski kakor tudi Rusovski deželi že lepi dober sad obrodilo«. (Malo pozneje se v nemški knjigi imenujejo Danska, Saška, Švedska, Finska, Ruska kot dežele, ki hočejo uživanje žganih pijač kolikor mogoče omejiti, a slovenska knjiga ima mesto tega samo »vse dežele blizo okolj nas«).

Zdravnik, s katerim se v začetku povesti vozi oni njegov zemljak, ki pripoveduje povest, se v nemški knjigi piše Fridolin Walter, pri Slomšku pa Moric Travn; njegova nevesta je v nemški knjigi Justine Thaly, v slovenski pa Mina Kumi (gen. za moški spol: Kumita); Nemka Justine »soll sogar französisch reden können«, a Slovenka Mina baje »zraven nemškiga tudi laško nekaj zastopi«. — Da se Kumejeva poroči s Travnom, to doni na Slovenskem naravno, ali da bi Mina ljubila Morica? Moric ne spada tipično v slovensko tilhožitje; Bog ve, kako je prišel v slovensko povest.

Nemški »Beamte« (12) so Slovincu »komisiski gospodje« (21), za »Beamter (werden)«, str. 46, si je Slovenec (61) pomagal z izrazom: »cesarsko službo (prejeti)«; — »Friedensrichter« (14) je »kontrolor« (23); — gospoda, ki so ga Nemci ogovarjali z »Advokat und Rathsherr« (21), so Slovenci (29) »za komisarja imeli«; — neki nemški mlad »Rechtsanwalt« ali »Advokat« (43, 44) pa je Slovincu (58) »občinski komisar«; — nemški »Gemeindeamtsmann« (36) je v slovenski knjigi »naš oče« (v prenesenem pomenu, kot človek, ki za kraj lepo skrbi).

¹²⁾ Nemška knjiga ima 88 str. (kol 12°), slovenska pa (8°) 115 str.; število vrstic na eni polni strani je v nemški knjigi večje (namreč 44) nego v slovenski (27), zato ima nemška knjiga manj strani nego slovenska.

¹³⁾ Povest je v izvirniku in v prevodu razdeljena na 20 poglavij in vsako poglavje ima svoj napis.

Švicar Zschokke ima »politische, vaterländische, gemeinnützige Gesellschaften«, Avstrijec — Slovenec pa »kmetijske, rokodelske obrtniške, zgodovinske ino druge dobre ino laslive družbe« (69), političnih torej nima. Zschokkejevo Društvo vzdržnosti voli po svojih (58) statutih vsako leto »prezidenta in sekretarje, sowie einen eigeren Ausschuß von 9 Mitgliedern«, slovenska »braterna«¹⁴⁾ pa si izvoli (76) samo »potrebne predpostavljene« (saj bi prevajalec najbrž teh funkcijonarjev ne znal slovenski niti imenovati, a njegov čitatelj bi njegovih terminov ne razumel¹⁵⁾). Zschokkejevi »Liebe Mitbürger« (62) so Slovencu postali »sosedje« (82)¹⁶⁾.

Jezik in stil slovenske knjige je prav slomškovski lahek, živahen in nazoren, a vendar je pripovedovanje precizno in jedrnato; v vseli teh ozirih nadkriljuje slovenska knjiga svoj nemški izvirnik. Da se vidi razlika, hočem tukaj za primerjanje vzporedno navesti vsaj napise nekaterih poglavij povesti:

Zschokke.**Slovenska knjiga.**

3. (poglavje). Ein Unglücklicher ...	Velika nesreča da se Bogu vsmil.
4. Neues Unglück ...	Glejte ga pijanca! zvernil je.
5. Ein Gespräch, wie man's im Wirtshaus selten hört ...	Čudo! Tudi v taberni modri možje
7. Eine Entdeckung ...	Kako čudno se ljudje spoznajo.
11. Der versuchte Rettungsbund.	Kaj se vam zdi, možje, kako bi pomagali.
12. Man kömmt zum Ziel ...	Kaj pomaga zdihvati, pa križam roke držati!
13. Der Bund zur Volksrettung wird geschlossen ...	Možje, sežimo si v roke!
14. Die Statuten des Enthaltensamkeits-Vereins ...	Petero zapoved svetiga Janža braterne.

¹⁴⁾ Zschokke imenuje na tem mestu (in na str. 65) Društvo »(eine) christliche Vereinigung«.

¹⁵⁾ Malo nato prevaja »Präsidenten oder Sekretär« z »očetom družbe ali nja namestnikom«, a na str. 88 prevaja izraz »der Ausschuß des Vereines« z »zborniki naše družbe«.

¹⁶⁾ Naj tu navedem še par drugih značilnih prevodov: »Das dumme Ding, wenn es das Näschen nicht allzuhoeh trüge« (24, misli se na dekle): »naj bi goska previsoko ne bila letela« (32); — »Zehnjährige Knaben dünken sich gewaltige Helden« (48): »Dečki, ki komaj hlače nosijo, se že prav možko obnašajo«; — mesto Zschokkejevih »uneheliche Kinder« (n. pr. 65) ima Slovenec »pankerte« (49), »Sauf-Jochena« (str. 66 itd.) je prevajalec nazval »Kolofetarija« (85). — Namesto »cesarja Napoleona« (45) ima slovenska knjiga »Bonaparta« (59).

15. Der Gemeindevorsteher hält Pridga po domače.
eine Rede an's Volk ...

16. Was die Folge davon war ... Kaj bo iz tega?

17. Die Ueberraschung ... Veselje pride za žalostjo.

19. Das merkwürdige Hochzeits- Gostija, de je malo takih.
mahl ...

20. Der Schluß dieser Geschich- Si pošteno začel; je konec vesel.
te ...

Namesto napisov, ki označujejo vsebino samo formalno ali čisto splošno, je del Slomšek napise, ki jim je pomen konkretnější:

6. Bedenkliche Reden eines al- Kdo ima greh, de žganje pijejo.
ten Friedenrichters ...

8. Das schreckliche Schicksal ... Vse je zapravlil; se še obesil.

9. Der Besuch ... Stari prijatelj ino pa star denar.

Takšna splošna razpravljanja, kakor so n. pr. v zadnjem delu 4. poglavja nemške knjige, je slovenski prevajalec izpustil; hočem navesti nemška izvajanja, da se vidi kakšna so in zakaj jih je slovenski popularizator stvari moral izpustiti: »Es gibt zuweilen im Leben eine Zeit, einen Tag, da sich durch wunderbare Fügung der Umstände eine und dieselbe Sache öfters wiederholt; oder gewisse Dinge sich ereignen, die alle auf einen und denselben Zweck hinzuarbeiten scheinen. Man gebe nur recht acht darauf. Mich dünkt, dergleichen komme weder im Welt- noch im Lebenslauf ganz von ungefähr. Denn weder der Gang der Welt, noch der Gang des Lebens ist bloßes Spiel eines blinden Ungefährs. Ich sehe darin Gottes Finger, der auf etwas hindeutet, daß wir es aufmerksamer beachten sollen. Es liegt in dem sonderbaren Zusammentreffen der Umstände eine warnende oder ermunternde Lehre des Schicksals für uns«.

Obširne in ponavljajoče se Zschokkejeve »pridige« o pogubnih posledicah pitja žganja je prevajalec včasih zdrgnil in skrajšal (n. pr. na str. 84 to, kar ima Zschokke na str. 64).

Kot zgled večje stvarne izpremembe naj navedem to-le mesto iz prvega dela 5. poglavja (nemška knj. str. 14, slovenska str. 22):

... Lesel nur die Zeitungen. Ich habe manches daraus aufgezeichnet. Im Kanton Bern z. B. waren im Jahre 1832 schon über 900 solcher Wirtschaften; jetzi sind deren bei anderthalbtausend. Damals wurden etwa 400 Kleinhandelspatente erteilt; jetzi werden über 1100 ausgegeben. Je auf 400 Seelen im Lande kann man eine Wirtschaft mit Wein und Brantwein zählen. Im Jahre 1832. sag ich Euch, wurden im Kanton Bern 3 bis 4 Millionen Maß Wein, und 248.000 Maß gebrannte Wasser eingeführt. Das dünkt Euch viel; aber jetzi werden bei 7 Millionen Maß Wein, und gegen 500.000 Maß Brantwein eingeführt. Dabei breunen Viele noch aus Obst- und Weinträubern, oder Erdäpfeln ihren Fusel für eignen Hausverbrauch. Viele Menschen trinken schon morgens vor dem Frühstück, und wieder über Tag und wieder Abends; sogar kleine Buben trinken Branlewein. So ist's im Kanton Freiburg, Solothurn, Aargau, Zürich und an-

derswo. Sonst wurde aus der Landschaft Basel ungeheuer viel Kirschwasser nach Frankreich verkauft. Jetzt stockt der Handel damit; aber das Kirschwasserbrennen stockt nicht. Was machen die Baseler Bauern damit? Antwort: sie saufen ihn alle Jahr selber rein auf. Im Kanton Aargau bin ich vor etlichen Wochen auf der Landstraße bald da, bald hie Luzernern begegnet, mit Fäblein auf dem Rücken. Was habt ihr darin? fragte ich. Zwetschgenwasser! hieß es. Die hausieren also damit. So steht's!»

«. . . Kar še vina ino ola ne potočijo, tolikanj več pa žganja; saj se že povsodi žganica dobi, ino vse že žganje pije, ki ga je toliko inu pa tak dober kup, da se za groš lahko napije. Po Koroškim toliko žganja napravijo, de bi lahko z njim celo našo deželo zalili, ako bi ga Lahji ne pokupili. Poznam imenitnih žganjarjev, ki celo polje z korunami, ali po naše z krompirjam nasadijo: po tem pa iz tiga božiga dara po pol leta ino še dalej žganje žgejo, ino ga dan na dan po polovnjaki, celo po štertinjaki napravijo. Po vedri žganja po tem na polje delavcam dajo, de ga na mesti vode pijó; kakor črna živina delajo, pa tudi hitro onemorejo. Pred nekimi letmi sta v enim leti dva hilpaca enimu takim žganjarju na polji konec vzela. Tako se po tistih kratih veliko takih žalostnih prigodb čuje, kako se enimu žganje v želodci vžge, drugi se od žganja obesi, tretji ob pamet pride, i. t. d. Povejte, ali ni to živa kuga za vbože ljudi?»

V trgu, kjer je živel Nemec Walter, se je žganje posebno močno razširilo »seit 20—30 Jahren« (43), a v slovenskem trgu »ene leta sëm« (57). Zschokkeju »raucht (jetzt) Alt und Jung« (44), a Slovencu »zdaj (tobak) star ino mlad kadi alj šnofa« (59), torej tudi šnofa.

Zdi se, da je slovenski prevajatelj včasi čuval moralo; oče nemške Justine, pijanec, zapelje svojo kuharico (31), a oče slovenske Mine, istotako pijanec, »sosedovo kelharco (natakarco)«, str. 40/41 -- torej se je slovenski greh zgodil vsaj nekoliko dalje proč od doma. Ko sta se pri Zschokkeju njegov Walter in Justina zopet našla (78), »legte Justine beide Hände vor ihr Gesicht; wankte einen Schritt vor und fiel lautschluchzend an seine Brust, indem er sie in beide Arme schloß«, slovenska Mina pa ne pada v objem, nego (102) »sramežljivo si z rokami obraz svoj zagerne, mu nikoljko bližej pristopi ter mu roko da«.

Na drugi strani pa se zdi, da Slovenec vsaj neke vrste vina bolj v obrambo jemlje nego Zschokke (39), ko pravi: »Vsako vino ne gasi, le veči žejo dela« (52).

Zelo značilna pa je razlika med Zschokkejevo splošno socialno humaniteto (kvečjemu: krščansko humaniteto) in slovenskim cerkvenim mišljenjem; Zschokke namreč (41 sl.) ustanavlja »Enthaltsamkeitsvereine« ali »Mäßigkeitsvereine«, Slovenec pa »družbo alj bratovšno svetiga Janža« (54) ali »bratovšno treznosti« (55)¹⁷⁾

¹⁷⁾ Kakor sem gori omenil, je v slovenski knjigi pred naslovnim listom slika sv. Janeza Evangelista s podpisom: »Braterna svetiga Janža« (prav za prav: svetiga). Sv. Janez drži v levici kelih, ki se iz njega vije kača, a z desnico ga blagoslavlja (Sentjanževac!). V nemški knjigi ni nobene slike. — Nemški trezvenjaki so priznavali (67), »daß (sie) zum Enthaltsamkeitsverein gehörten«, a slovenski (87), da so se »brez pomislika očitno trezni bratje ino sestre imenovali«.

Zschokke se (67) spotika na tem, da ljudje rajši nego k zdravniku hodijo k mazačem »oder zu einem alten Weibe oder Kapuziner«, a Slovenec je kapucinca izpustil.

Pri Zschokkeju (85) na zadnje župnik pravi, da je že več let z grozo opazal, »daß die Religion, das ächte Herzens-Christenthum, in Verfall kam, je länger (er) es predigte«, v slovenski knjigi pa (112), »kako je vera zmiram bolj pešala, če dalej jo je oznanoval«.

Kritika oblasti je v slovenski knjigi pohlevnejša nego v nemški; moramo pomisliti, da je slovenska knjiga izšla v predmarčni Avstriji in pod njeno cenzuro, nemška pa v Švici.

Zschokke pravi v 5. poglavju (str. 15):

»Und die Regierungen wissen das, sehen das, hören das, und thun nichts dagegen. Sie bauen, statt die Quelle zu verstopfen, Weiher und Teiche, um den Überfluß darin zu sammeln. Sie bauen Armenhäuser, Spitäler, Zuchthäuser. Die wollen sich nicht mehr zureichen. Aber, wie gesagt, an die Quelle des ungeheurn Verderbens denken sie nicht. Die lassen sie, gegen Patientgebühr, lustig laufen.«

Enkrat (v 6. poglavju, str. 27) sicer tudi slovenska knjiga malo oplazi gosposko, kakor na dotičnem mestu nemška (str. 18), češ, da »clo deželski in duhovski gospodje alj vučeniki otrokam, domačim ino ptujim delavcem žganje dajejo« (»Beamte, sogar Geistliche und Schullehrer«⁴⁸⁾), ali takoj nato zelo oblažuje, pravzaprav izpušča nemško filipiko proti zastopnikom oblasti, in sicer piše tako-le:

Zschokke, str. 19:

». . . die Männer, denen man die Beförderung des öffentlichen Wohls anvertraut, die sind es, welche durch ihren Unverstand, oder durch ihre Gewissenlosigkeit in unserm beklagenswerthen Vaterlande alle jene Leiden, Verbrechen und Gräuel, die aus täglichem Gebrauch starker Getränke entstehen, immer mehr erweitern helfen; Armuth und Spielsucht, Wollust, Prozeßsucht und Verschwendung, Diebstahl und Schlägereien, ungesunde Naehkommenschaft und Krankheiten aller

V slovenski knjigi pa čitamo (str. 23-24):

»Čuditi se je, de se gosposka toljkant ljudim bolj ne vstavlja Skerbuo savi država dosti potrebnih hiš za vboze, bolne ino jetnike; pa kaj ko se vbožtvo, bolezni ino hudobija le šira, dokler se taberne množijo. Kdor hoče vodo vstaviti, mora vir zamašiti.«⁴⁹⁾

Slovenska knjiga, str. 27/28:

»Zastonj bodo predgarji se trudili, zastonj vučeniki vučili ino hudobneže svarili, dokler vir vse hudobije ino pregrešnosti, nesrečno pijansivo namreč, z besedo ino z izgledom zadušiti ne bodo skerbili.«

⁴⁸⁾ Kar se tiče jasnega in preeznega sloga, se tudi tukaj vidl, da slovenski prevod nadkriljuje nemški original.

⁴⁹⁾ Tudi na str. 84 si je prevajalec nekoliko privoščil gosposko, češ, »tudi gosposka namesto žganje prepovedvati, le raji vsakimu pravico deli, z njim barantati«: Zschokke govori na tem mestu (64) celo o »Barbarei unserer Regierungen und Gesetzgeber«.

Art, Da stehn die Herren Geistlichen auf der Kanzel; halten unter sich Versammlungen; sehreien über Verfall der Religion; jammern über zunehmende Sittenlosigkeit; aber wer von ihnen legt in seiner Gemeinde Hand ans Werk, die geheime Quelle der Laster und Sünden, den alltäglichen Gebrauch geistiger Getränke zu vernichten? Mit dem Predigen und Jammern und Ermahnen zum Glauben ist's wahrhaftig nicht abgethan. Und sieht man nicht selbst Geistliche in Wirthshäusern? Sieht man nicht selbst Pfarrer und Mönche, die Trunkenbolde sind? Sieht man nicht selbst Jugendlehrer und Professoren bei wilden Saugelagen lärmen; die dem Trunk ergeben sind und der besseren Jugend zum Aergerniß und Gelächter werden? ...»

Tudi naslednja izvajanja o zdravnikih (20/21), je slovenska knjiga (28) znatno omilila.

Zschokke:

»... Aber diese Doktoren, muß ich fast glauben, sorgen mehr dafür, Patienten zu bekommen (se. nego da bi opozarjali na to, koliko bolezi nastane od žganjepitja in kako so sploh bolezi nevarnejše pri človeku, ki je pitju vdan). An gesunden Leuten ist ihnen nichts gelegen. Sie warnen uns nicht; sie verbieten den ihnen vortheilhaften Brauntwein und Likör nicht in den Häusern, wo sie Zutritt bekommen, am wenigsten in reichen Häusern. Ist das Leichtsin von solchen Männern, oder Gewohnsucht?«

Čisto izpustil je slovenski prevajalec te-le nemške stavke, naperjene proti predstavnikom oblasti (20):

»Und, Ihr Herren, was soll ich von unsern Regenten und Gesetzgebern sagen, unter denen selbst manche Zechbrüder, auch Weinhändler, Likörfabrikanten, Wirthe u. s. w. sitzen? Ich will nicht von trinklustigen Beamten reden, die sleh nur zu oft Willkühr, Ungerechtigkeit oder Rohheit erlauben, wenn sie ein Gläschen zu viel genommen haben. Kennt ihr keine Beispiele von dergleichen lalschen Mustern christlicher Obrigkeit?«

Nato Zschokke ostro nadaljuje: »Nur noch von den verkehrten, sittenmörderischen Einrichtungen und Gesetzen und Verordnungen im Lande will ich sprechen. Sie gestatten jährlich 4—6 Tausontage, guter Zucht willen; aber so viel Saufontage, als Sonntage im Jahr sind... So gestatten und begünstigen die Regenten die Vergiltung des Volkes, seiner Gesundheit und Sitten... Ja, jene Herren, die sich sogar Landesväter und Volksfreunde nennen lassen, sind es, die durch ihre Nachsicht gegen den

Slovenska knjiga (takoj za gori navedenimi besedami: »... bodo skerbli«):

»Ravno tako zdravniki so skerbni seer ino vučeni bolezi med ljudmi preganjati ino zdravje vterditi; zapstouj pa bo njih trud in prizadevanje, dokler ne bodo ne samo bolnikam temveč tudi zdravim treznost zvesto perporočali ino posebno pred strupnim žganjam jih svarili, in per vsim tem ne gledali toljkani na svoj dobiček, kakor veliko več na srečo ino terdno zdravje ljudi.«

ungeheuern Verbrauch des Branntweins, in unserm Lande fast mehr Wittwen und Waisen, mehr Krüppel und Kranke, mehr Selbstmörder und Wahnsinnige gemacht haben, als vielleicht ein Krieg gemacht haben würde.«

Slovenska knjiga je ves ta napad močno oblažila in ost od gosposke obrnila proti oštirjem:

»Pa tudi deželске gosposke bi morale k temu z svojim postavamí pomagati. Kakor ljudem tak tudi deželi gotovo ni v prid, de ob nedelih ino praznikah v vsakimú koti, kjer oštérsko znamic vesi, godci ljudi na raj, ino ravno potem v pijanstvo vabijo. Ako se to brez dovolenja gosposke zgodi, naj bi zato oštérje prijela.«

Zschokkejevo kritiko (45): »... Ihr würdet in unserem großen Rathe, wo selbst viele Liebhaber des Schnapps, viele Wirthle, Weinhändler und Likörfabrikanten Sitz und Stimme haben, zu tauben Ohren sprechen«, je slovenska knjiga (60) sploh izpustila.

Zdi se mi, da slovenski prevajalec ni rabil onega 2. nemškega izdavanja iz l. 1837., ki ga ima v enem izvodu mariborska Študijska knjižnica, nego katero drugo. Sklepam to po tem-le: V 7. poglavju se potna tovariša, pripovedovalec povesti in zdravnik, ločita. »Ich begleitete meinen Reisegefährten bis zur nächsten Stadt. Hier aber mußten wir von einander scheiden, weil unsere Wege nach der Heimath eines Jeden verschieden waren. Wir gelobten gegenseitig Freunde zu bleiben... So trennten wir uns nach einer herzlichen Umarmung.« Tako čítamo v 2. nemškem izdavanju iz l. 1837. V slovenski knjigi je to povedano tako: »Jez spremim svojiga pajdaša še do perviga mestica; tam pa se morava ločiti vsak na svoj dom, Moric na desno jez pa na levo. Prijatla ostati si obljubva... Serčno se še objameva ino greva narazen«. Opozarjam tu na slovenski izraz: »Moric na desno jez pa na levo«; v nemščini »desne« in »leve« strani ni. Ta razlika bi sama na sebi ne pomenila mnogo; mogli bi misliti, da je Slomšek nemški izraz »Wege nach der Heimat eines Jeden verschieden« dal na svoj način, bolj nazorno: »desno« in »levo«; ali ker ima tudi gori navedena poljska knjiga »desno« in »levo«, ni mogoče lahko misliti, da bi bil Slomšek uvedel ta izraz, nego je treba pač misliti, da sta Poljak in Nемец že v nemškem izvorniku našla takšno izražanje, da sta torej rabila neko izdanje »Branntweinpest«, kjer je mesto »verschieden« bilo že »rechts«, »links«; bilo je to pač neko poznejše izdanje, izdanje iz l. 1838. ali 1842²⁰⁾.

Morebiti je s tem razlagati neko razliko v razvrstitvi gradiva v Slomškovi knjigi in v nemški knjigi (ki jo rabim jaz). Kar ima namreč slovenska knjiga v začetku 5. poglavja (»Donašna nesreča... nikolj brez

²⁰⁾ Tudi 1. izdanje iz l. 1837., ki ga ima dunajska univerzitetška biblioteka, nima »desne« in »leve« strani. Izdanj iz l. 1838. in 1842. ne poznam. Češki prevod: »Poučenj o pitj kořalky« (1838) tudi nima »leve« in »desne« strani, nego pravi samo (str. 27/28): »Tu nastalo laučenj, neb tu se našle cesta rozcházela«.

pivcov miso«), to je v moji nemški knjigi že v zadnjem delu 4. poglavja (»Dieser traurige Zufall... all Abend sind sie voll von Gästen«).

Kar se tiče odnošaja poljske knjige do Zschokkejevega nemškega izvirnika, je treba reči, da je poljski avtor zgodbo tudi po svoje lokaliziral, t. j. dejanje prenesel v Šlezijo in na Slovaško; imena je poslovanil ter uvedel: Svetoslava Bolka, njegovo mater Libušo, njegovo drago Ljudmilo Čerinakovo. Imeni »Libuša« in »Ljudmila« sta značilni za poljskega pisatelja, rodom Čeha.

Toda ta poljska knjiga ni popoln prevod Zschokkejeve »Brannteweinpest«, nego je v svojem drugem delu nje predelava: skrajšana je. Dasi je poljski tisk širši, šteje poljska knjižica, sicer istega formata kakor nemška, vendarle samo 56 strani, a nemška 88²¹⁾.

Tešinski prevod je bil po času pač prvi poljski prevod Zschokkejeve »Brannteweinpest«. Izšlo je pozneje še več poljskih prevodov, tako v Lvovu 1845, v Torunju 1846 (v več izdajah do 1875). Vsaj torunjsko izdanje je bilo, kakor Slomškova knjiga, popolu prevod Zschokkejevega spisa.

Poljska knjiga naglašja močno Slovanskost svojih Šlezijcev ter loči slovanski narod Šlezije od Nemcev. Pri Slomšku takega nacionalnega momenta ni. Pač pa je znal tudi češki prevajatelj Zschokkejeve povesti: »Poučenj o pitj kořalky« (1838) vplesti hivalo svoje Prage in Češke²²⁾.

»Die Braunteweinpest« se je po vsej Evropi prevajala. Zschokke sam je (Neumann, op. cit. 271) mogel reči, da je knjiga 1838 bila že prevedena na francoski in angleški jezik; istega leta je izšel tudi flamski pre-

²¹⁾ Nemška knjiga ima 19 poglavij in »Schluß dieser Geschichte«, ki obsega 4½ strani, poljska pa samo 10 poglavij in kratko »Zamknięcie« (= zaključek, konec), ki ima samo dobre pol strani. Krije se prvih 9 poglavij nemškega izvirnika in poljskega prevoda; nemških poglavij: 10—16 v poljski knjigi ni. Nemškima poglavjema 17 in 18 odgovarja v poljski knjigi poglavje 10. Obširneje razpravljam o poljski knjigi v razpravi, ki izide v poljskem jeziku.

²²⁾ Čeh je pustil glavno situacijo v Švici; ona dežela, kamor je dekle odšlo služiti, je bavarska. Ko češki pripovedovalec povesti pride z doktorjem v Švico, začne tam v gostilni ljudem brž govoriti o svoji Češki (str. 14/15): »Pripovedoval sem o naši slavni Pragi, kakršnega krasnega mesta v Švici in daleč ter široko na svetu ni najti, o naših lepih cestah, ki drže preko vse dežele skoz in skoz in ki se na njih kakor na gumnu dobro vozi; o omnibusih, ki moremo na njih po ceni od ene češke meje na drugo priti. Tudi o šolah, ne samo pri cerkvah, nego tudi po vaseh; pa o malih šolah, t. i., o šolah za čisto male otroke, kakor jih imamo v Pragi, v Plznuji in drugih mestih, in o učejskih šolah, ne samo za odraslo mladino, nego tudi za dorasle ljudi...«

Samo iz citata v knjigi Slovaka M. J. Hurbana »Slovo o Spolkách Mjerností a Školách Někdejších« (1846), ki jo označujem na koncu te razprave, poznam češko knjigo: »Zlý následkové z pitj kořalky. V Znojmě 1844«.

vod (tiskan v Hanau, Hessen-Nassau²³); po Goedekeju, Grundriß, X 105/106 je izšel holandski prevod 1838, francoski in lotiški prevod 1839, estonski in norveški 1840, švedski 1841, italijanski 1846.

Izmed slovanskih prevodov navaja Goedeke češka izdanja iz 1838, 1840 (2. in 3. izdanje), 1846 (4. in 5. izdanje) ter srbski prevod iz 1843.

Spričo take popularnosti knjige ni čuda, da jo je v svoj prosvetni program vzel tudi naš A. M. Slomšek²⁴). Če je na Poljskem in Češkem izšlo toliko izdaj (na Češkem 1840 in 1846 po 2 izdaji v enem letu), se ne moremo čuditi, da se je tudi Slomškova knjiga tekom enega leta — očitvidno — natisnila 2krat. Pod nje dojmom je bila napisana Cafova notica v »Novical« 1848, 15. III., podpis: O. C., pod naslovom: »Čujte, čujte. kaj žganje dela«, poročilo o neki ženski, ki se je v Mariboru napila žganja ter vsled tega umrla, in pa M. Valjavca »strašna prigodba z Gorenjskega«, pod naslovom »Žganje luda reč«.

Slomškova knjiga spada v velik pokret, ki je v 40. letih prošlega stoletja iz Amerike preko Angleške segel v srednjo Evropo ter se v Avstriji uveljavil posebno v Šleziji in Galiciji.

Imel je očitvidno Zschokke v Švici vzrok, da napiše povest proti žganju, a drugi, Slovani in Neslovani, so imeli vzrok, da jo prevedejo in vsak v svojem kraju širijo. Posebno mnogo vzrokov za izdajanje take knjige je bilo, se zdi, med Slovani ob nemških mejah, v Šleziji in na Koroškem.

O žganjepitju v Šleziji mi je Londzin pisal: »Šlezija, manje morda Tešinska, toda tem bolj Gornja, prej pruska, je slovela po pijančevanju, posebno mnogo je pila vódke. Okoli l. 1845. je začel tam (v Gornji Šleziji) širiti treznost duhovnik Karel Antoniewicz²⁵) s propovedmi in po društvih vzdržnosti, tako da je v primeroma kratkem času tamkajšnje ljudstvo prenehalo piti... V Tešinski Šleziji, ki je prej pripadala Avstriji, je bilo malo bolje, ali tudi tukaj so takrat širili treznost po društvih treznosti. Šlezijci so od nekdanj na glasu pijancev²⁶)... Priča o pijanih krstnih botrih, ki izgube otroka, je tu v Šleziji dobro znana«.

²³) Da je to flamski prevod, ne plattdeutsch, to mi je pojasnil g. prof. Tropsch. — Če Goedeke navaja finski prevod iz l. 1835., je to očitvidno tiskovna pomota, saj je izvornik izšel šele 1837.

²⁴) Saj je Slomšek izdal pozneje kot škof celo pastirski list proti žganjepitju, ki je izšel kot odtisk v posebni brošuri z naslovom: »Duhovsko-Pastirski Glas velke nesreče varvati ljube Slovence« (Celje 1851). (M. Lendovšek, Ant. Mart. Slomškega Pastirski listi, 1890, p. 192.)

²⁵) Karel Bożoz Antoniewicz (Antonjévič), 1807—1852, rodom iz Galicije, je l. 1824. začel sodelovati pri Lvovskih »Rozmaitoščial« ter, izgubivši ženo in otroke, l. 1839. stopil v jezuitski samostan.

²⁶) Londzin je imel knjigo, prevedeno iz italijanščine: »Theatrum vsega sveta Jana Botera Benesija« (Kraków, 1659), kjer se o Šlezijcih poroča, da strašno pijejo.

Nastanek knjige: »Čujte, čujte« je s tem pojasnjen²⁷⁾, ali nimamo še odgovora na vprašanje, odkod je poslovenjena ona »vesela povest« Slomškovih »Drobtinic« iz l. 1846., katere dogodek se godi baš v Šleziji in ki ima v svojem jeziku sledove poljščine.

Kam naj grem po izvirnik tej Slomškovi »veseli povesti«, ki idejno kaže rezultate dela, nasvetovanega v knjigi »Čujte, čujte!«? Najbrže bo

²⁷⁾ Naj navedem tukaj, kar se je sicer še v Slomškovih časih pri nas iz Zschokkeja prevajalo. Vsekakor je bil Zschokke prilično popularen tudi pri nas (o njegovem ugledu pri Nemcih piše njegov nemški biograf: »Nicht bloß Könige ehrten (Zschokke): siebzehn gelehrte und gemeinnützige Gesellschaften Europas und der Schweiz ernannten ihn zu ihrem Mitglied... seine Reise durch Deutschland im Jahre 1828 glich einem Triumphzug...«. Neumann W., op. cit. 280).

»Danica ilirska« 1837, št. 17 in 18 ima članek: »Napredovanje izobraženja čovečanskega polag dogadjajah celog sveta. (Iz Zschokke)«, v št. 20 pa povest: »Iskušanja vladaoca (Iz Zschokke)«, L. 1845. je isti časopis v svoji št. 32 priobčil članek: »Nešto o jeziku. Iz Čokke-a preveo Matko Kervarić«. — Ilirec Lj. Vukotinović je imel v svoji knjižnici Zschokkejeve »Novellen und Dichtungen«, 4. izdanje, Aarau 1839 (zagreb. univ. bibl. pod sign. 47.679). V Bogovičevi humoreski »Šilo za ognjilo« se išče sled Zschokkejevih »manir« (Bogdanović Pregled itd. II, p. 277). Zelo popularna je bila Zschokkejeva povest: »Das Goldmachedorf« (Aarau, 1817 [ne 1823, kakor ima Neumann W., Heinrich Zschokke. Eine Biographie. Bessel, 1853, p. 270]; v svoji »Eine Selbstschau« II. Theil, Zweite unveränderte Ausgabe, Aarau 1842, p. 281. Zschokke sam pri tej povesti sploh ne navaja letnice, ali Goedeke, Grundriß itd. zv. 10, p. 97 navaja letnico 1817 z dodatkom »Erschienen vorher im »Schweizer Boten«). V srbskem prevodu Dimitrija Popovića je ta povest izšla v Segedinu 1843; »Zlatotvorno selo itd.« (na platnici: Oswald ili Zlatotvorno selo). L. 1850. je povest izšla v Zagrebu kot izdanje Lavoslava Župana: »Zlatotvorno selo itd.« (mislim, da je zagrebško izdanje prirejeno po sedginskem). Slovenski prevod pa je izšel l. 1848.; »Novice« so l. dec. 1847 pisale, da čitatelji l. 1848. kot doklado dobe »Zlato vas«, — to je: podučivno in kratkočasno povest, spisano za umne kmete in rokodelce in pa dobre šole po kmetih od H. Čoketa, in poslovenjeno od g. Malavašiča... V nemškem jeziku je (knjižica) že 7 novih natisov doživela in je tudi v druge slovauske jezike predstavljena bila...«. — L. 1848. je Tkalcčević prevedel Zschokkejevo »Alamontado«, a kaplan Pavel Bučar je l. 1850. izdal v Zagrebu prevod: »Majstor Jordan, ili: Ččna zanata veća od zlata« (»Meister Jordan oder Handwerk hat goldenen Boden. Ein Handwerkerspiegel« 1845). L. 1862. je Ljuboslava Gajeva v Zagrebu izdala prevod: »Kreol. Novela od Zschokke« (s. a., ali predgovor je pisan: »U Mirogoju mēseca rujna 1862«). Na izdanje prevoda »ohrabrili su ju vērli i vrēdni domorodci«, ki jim je prevod v rukopisu čitala. V uvodu pravi prevajalka: »Nljedan od nēmačkili pisacali nije tako slavjanskoj, a napose našoj ilirskoj čudli primērno pisao kao što Zschokke. Ne bi li se dala ta njegova slavenska nēžnost i naravnost podrēklom protumačiti? možebit je tekla u njegovim žilama kērv slavenska; — njegovo bar rodno mēsto, Dēvin (Magdeburg), bilo je nēkada sērbsko, kao što još i sada u onoj okolici imade žiteljah sērbskoga plemena i mēstance, koje se zove Sērbište«. Vidi se, da se je tudi hči Ljudevita Gaja naučila romantičnega etimologiziranja svoje dobe.

NB. Slovaški je »Goldmachedorf« prevedel in izdal (1847) Jan Plech pod naslovom: »Zlatnica«; nekoliko pozneje ali še pač istega leta je izšel njegov slovaški prevod »Majster Jordan«.

treba kreniti ne v Šlezijo nego v kakšno pokrajino dalje proč od Šlezije; morda je tam kje izšla takšna »vesela povest« o popravi razmer v Šleziji, in sicer v nemškem jeziku, toda v označbo poljskega milijēja so v njej ostali neki karakteristični poljski izrazi: vódka, kieliszek, garniec in re-čenica, ki jo je na Poljskem čuti v obliki: Na frasunek dobry trunek (= Na skrb je dober požirek, t. j., po skrbeh in mukab se je dobro napiti). Ker je dogodek povesti pri Slomšku izrecno datiran z »jesenjo l. 1844.«, je jasno, da je nemška povest morala biti pisana l. 1845.²⁸⁾

V katerem nemškem časopisu bi bilo treba iskati Slomškov original?

Mnogo je o abstinenčnem gibanju in o društvih treznosti sploh, a posebej še v Šleziji in sosednjih pokrajinah pisal »Jurende's Vaterländischer Pilger«, ki je izhajal v Brnu na Moravskem. Bil je to velik koledar z bogato nekoledarsko, posebno poučno vsebino. Leta 1837. je imel razpravo: »Mäßigkeitsvereine« (str. 391—400), ali v njej govori samo o tujih državah. Leta 1840. je priobčil članek: »Die Branntweinpest« (str. 294—300) — v tem naslovu se že vidi sled Zschokkejevega dela — ter omenjal domače kraje: Slovaško, Galicijo itd. Tudi v l. 1842. (3:5) je navedel več zgledov, ki kažejo žalostne posledice pijančevanja. Leta 1843. je v članku: »Die Branntweinpest. Vorkelhrungen und Maßregeln gegen dieselbe« (274—276) poročal med drugim²⁹⁾ o ukrepih proti pitju žganja v Šleziji. L. 1844. ima zopet članek: »Die Branntweinpest. Vorkelhrungen und Maßregeln gegen dieselbe.« Tu že čisto specijelno govori o protizganjskem pokretu v Šleziji, in sicer v tešinskem okrožju³⁰⁾, ter poroča o njega lepih uspehih. L. 1845. ima Jurendejev »Mährischer Wanderer«³¹⁾ na str. 321 poročilo o »bratu Mathewu«, češ, »die Sinnes-

²⁸⁾ Da je Slomškova povest prevedena iz nemščine, se vidi iz tega, da se mesto »Tešin« v povesti imenuje »Téshen« (= Teschen), a Opava: Tropava! Popotniku, ki dogodek pripoveduje, so »Šlezji ino Poljei« rojaki in Karpate so mu domače gore; pripoveduje pa tujcem, zato jim tolmači, kar je posebnega v Šleziji, pri Poljakih, n. pr. pravi: »... po Poljiki ihegi (to) Shidovke zekine po glavi napeljane nofile«; ... »V tihtih krajih je gošpoda uboshna...«; ... »Ob ivetih nadelah ino prasnikal... to na Poljskem ljudje nar huj divjaki«; »tako Poljzi shganje imenujejo«. Pripovedovalec razume slovanski, saj podaje celo del prdige, ki so jo »imuniten sloveniki betrednik naredili« in ki jo je on čul; morda je celo Slovan, ker pravi: »Vidi je ozhitno, kaj ivéta véra premore, ino pa kaj vfe duhovki pastirji pri ivolim ljudtvi samorelo, ako li je v re-fnizi priladevajo, posebno pa per Slovenzih«. — V zadnjem odstavku čitamo: »Tako je sazhelo ljubo fonce tresnostf Slovenzam... ljati«. (Seveda se moramo tu vedno vprašati, če ni Slomšek v prevodu česa dodajal, česar v nemškem izvorniku ni bilo.)

²⁹⁾ Poroča n. pr., da je nekje izšla litografirana slika: »Der Branntweindrache« (»Bauch und Kopf [sc. haben] die Form eines Siedekessels, den Schwanz bildet eine Schlange«).

³⁰⁾ O tem natančneje pišem v poljski razpravi.

³¹⁾ Jurendejev časopis se je prvotno (od svoje ustanovitve 1809) imenoval »Mährischer Wanderer«, a od l. 1828. (Wurzbach pravi: 1825, ali letnik 1825, 1826 in 1827

veränderung, welche ein einfacher Mönch Mathew innerhalb 4 Jahren in dem Sittenzustande Irlands hervorgebracht hat, ist wohl ohne Beispiel in der Völkergeschichte. Man denke sich ein Volk, das in Whisky sein einziges irdisches Glück findet . . . Unter diesem Volk von 8 Millionen gelingt es der einfachen Beredsamkeit eines Klosterbruders, innerhalb 4 Jahren 5 Millionen zu einem feierlichen Gelübde treu zu erhalten . . . Am 10. April 1838 errichtete er seine Temperanz (Mäßigkeits) Gesellschaft, und kaum zwei Jahre später war dieselbe durch ganz Irland verbreitet.« Domačim deželam povsem je posvečen članek v letniku 1846. (p. 198—201): »Die Enthaltensamkeits-Gelübde vom Branntweintrinken in Galizien, Mähren, Schlesien und Ungarn,« posebe odredbam, ki sta jih l. 1845., marca in aprila meseca, v protizganjskem gibanju izdala nadškof olomuški in škof brnski.

Ne zdi se mi dvomljivo, da so v Slomškovem krogu čitali tako ugle- den koledar (almanah), kakršen je bil »Vaterländischer Pilger«. ³²⁾ Njegov letnik 1846 je, kot koledar za to leto, izšel sigurno že 1845, tako da ga je Slomšek pri urejanju »Drobtinic« za to leto eventuelno mogel že rabiti. Ali Slomškove »vesele povesti« v njem ni, kakor je tudi ni v njegovih prejšnjih letnikih ³³⁾.

so bili še »Wandererji«) dalje »Vaterländischer Pilger«; letnik 1845 — oni primerek, ki se nahaja v dunajski Nacionalni (bivši dvorni) knjižnici — ima ipak zopet naslov: »Mährischer Wanderer«.

³²⁾ Davorin Trstenjak omenja »Pilgerja« v pismu Vrazu z dne 4. I. 1839 (zagr. univ. bibl.). »Der ‚Pilger‘ wurde nicht nur in ganz Oesterreich und Deutschland gelesen, er wanderte auch in die Fremde und man fand das prächtige . . . Buch in der Türkei, in Rußland, in der Schweiz, in Dänemark, ja selbst in Amerika.« Tako poroča o koledarju Wurzbach, a Jurende sam, ustanovnik koledarja, mu je »ein vom Pilger und aus dem Volk hervorgegangener Autodidakt, der Reformator des österreichischen »Kalendarwesens«. — Da je časopis toliko pisal baš o Šleziji, je tem naravneje, ker je Karel Josip Jurende sam bil rojen v tedaj avstrijski Šleziji.

³³⁾ Na koncu knjige: »Čujte, čujte itd.« je Slomškova »Žalostna pesem«. Vsebinska ji je ta-le: Čujte, bratje in sestre, sovražniki so vstali, nam jemljejo kruh, a v kottlih kuhajo strupeno vodo. Satan sam pomaga. Pijanci lavajo po cestah, leže ob cestah. Oče — pijanec se obesi, mati pijanka se pobije, v rodbinah se more, vera peša, cerkev je prazna, device poštene ni. Bog nam je koruho dal za hrano, a žganjevci iz njega kuhajo sirup. Kaj vam je, žganjevci, ljudstvo storilo, da mu delate sirup? Bratje in sestre, če hočete kdaj videti raj, se varujte žganjevcev in se čuvajte žganja. »Dober Bog nam vino dal — Žganje si je zlodej vbrál.« — »Pilger« je l. 1842. (str. 336) priobčil dolgo pesem: »Der Feind im Laude«, ki pravi: Vstanite bratje! Sovražnik razkruja v deželi! Zastruplja ljudi in uničuje staro in mlado. Zemlja je opustošena, cerkev prazna, devica osramočena, Sovražnik je s salanom v zvezi; kjer se pokaže, tam je kuga. Povsod je ta sovražnik, po mestih in vasch, Ima mnogo Irdnjav v deželi, Irdnjav z grbom in ščitom, Dolgo že razsaja, napadimo ga, bratje! Onim, ki vprašajo:

Jurendejevega »Pilgerja« sem pregledaval glavno v dunajski univerzitetni biblioteki, a v biblioteki univerze v Brnu sem pregledaval časopis »Moravio« (Ein Blatt zur Unterhaltung, zur Kunde des Vaterlandes, des gesellschaftlichen und industriellen Fortschrittes), ki je v onih letih izhajala v Brnu in ki je bila v zameni med drugim tudi z Bleiweisovimi »Novicani« in »Zoro Dalmatinsko«³⁴). Tudi ta časopis je posvečal mnogo pažnje treznostnemu gibanju, posebno v tešinski Šleziji, odkoder mu je (iz Tešina) dopisoval »Matthäus —r« = Matevž Dangelmaier. Dne 12. januarja 1843 (v št. 9 z dne 30. januarja) poroča ta dopisnik, da se v tešinski bolnici nahaja petero ljudi »wegen Säufferwahnsinns«, da v Šleziji, kakor kažejo vojaški nabori, tamkajšnje leporaslo ljudstvo od leta do leta bolj propada, »es ist dieses aber nicht anders möglich, weil, wie ich es selbst oft zu bemerken Gelegenheit hatte, Eltern ihre Kinder im zartesten Alter mit Branntwein beschwichtigen, dieselben in die Wirtshäuser mitnehmen, und auf diese Art ganz systemmäßig zu Trinkern heranbilden . . .«. Da bi se to stanje popravilo, je dekan »und Erzpriester« Josip Paduch v zvezi z vso duhovščino tešinskega okrožja sklenil, z besedo in dejanjem delovati proti pitju žganja. Polhvalno omenja pisec gorsko vas Istečno, katere prebivalci so se iz svoje volje odrekli žganju ter se svoje besede drže, tako da je že leto dni tamkajšnja žganjarua prazna. Že po poldrugem letu, t. j. julija 1844 je mogel dopisnik poročati o lepih uspehii započetega dela v Tešinu; v tešinski župniji sami se je do tedaj že 3000 oseb zaobljubilo, da ne bodo več pili žganja, a 23. junija se je prijavilo še 362 ljudi. »Die große Anzahl von Branntweinschenken stehen meistens leer . . . Es war früher bei uns keines wegs auffallend, Männer und Weiber taumelnd durch die Straßen ziehen zu sehen, hie und da hemmte solch ein Opfer den Lauf der Rinnsäle; war eine Kindstaufe, ging es gleich nach der heiligen Handlung in die Schenke und dann toll und voll nach Hause, wo es im Winter auch geschah, daß auf dem Wege zum nahe gelegenen Dorf Boggusowic die Pathen und die Hebamme den jungen Weltbürger im Schnee verloren hatten«³⁵). Desgleichen sah man bei Hochzeiten und sogar bei Begräbnissen. Diesem Unfuge wurde mit aller Energie Ein-

»Kdo je ta sovražnik?« odgovarjam: »Der Mörder, der Räuber, der Feind in dem Land, der Branntwein — der ist es — den Branntwein verbannt«.

Sovražnik v deželi, satan, cerkev, devica — v boj proti temu sovražniku, bratje in sestre! Vse to je obema pesmima skupno (samo, da je Slomškova dikcija mnogo preprostejša od nemške). »Pilger« je svojo pesem ponatisnil po »Theaterzeitung«.

³⁴) Prim. notice v »Moravii« 1843, št. 95 (27. nov.) in v 1844, št. 26 (28. II.), št. 32 (13. IV.).

³⁵) Kot deček sem v svojih domačih krajih poznal originalnega frančiškana, ki se je pisal Celestin; o njem še stari ljudje daudanes pripovedujejo, da so ga botri po krstu — izgubili.

halt getan . . . Diese wohltätigen Erfolge danken wir den Wirkungen unserer heiligen Religion!«

V št. 142 in 143 (28. decembra) in 144 (31. decembra 1844) prinaša »Moravia« — po »Gazeti Lwowski« — beležke o napredku Društev treznosti v Galiciji (Brzežane, Bochnia, Tarnów, Pilzno, Stanisławów) in med Slovaki, ravnotako v št. 1, 3, 6, 7, 19, 59, 112 leta 1845. (Jasło, Czortków, Wadowice, Przemyśl, Stryj, Sanok, Przeworsk, Rzeszów, Sącz, Tarnów). O Wadowicah, na cesti med Tešinom in Krakovom, bliže Krakovu, se poroča (št. 3): »Die Mäßigkeitsvereine greifen stark um sich. Es gibt bedeutende Edelleute, welche zusammenwirken mit der Geistlichkeit . . . Kein Dieusbote darf bei ihnen Branntwein trinken, sonst muß er fort . . .« Vse se je v kratkem popravilo: »auf einigen Straßenzügen . . . findet man in den Wirtshäusern schon keinen Branntwein; man sieht keine Trunkenbolde . . .«

Tešinski dekan Josip Paduch sam je v »Moravii« 1845, št. 46 (17. aprila) priobčil članek, napisan že 14. avgusta 1844: »Zur Geschichte des Mäßigkeits-Vereines im Teschener Kreise«. Omenja, da je klerus od deželne vlade opetovano, zadnjč 11. junija, dobil poziv, da stori vse, kar bi moglo zlu od pomoči. Ipak on ni hotel preostentativno postopati in ne dati prisegati ob oltarju, nego se je zadovoljeval z obljubami; tudi pristanov ni delil kakor na Pruskem. Sijajni uspehi so se kimalu pokazali. »Dankend strömen sie nun wieder herbei, und segnen eine Regierung, unter deren väterlichem Schutz es der wahre Seelsorger ungeschcut und unbedenklich wagen darf,« zlu se upreti⁹⁰). Sicer pa tudi ta članek konstatira: ». . . selten sieht man jetzt einen Betrunkenen, die Branntweinschenken stehen leer . . .«

Kakor je videti, vse, kar je »Moravia« o borbi proti žganju pisala, je pisano v dulinu Slomškove »Vesele povesti«, ali te povesti same tudi v »Moravii« nisem našel.

Trebalo bi pogledati še časopise, kakor »Brünnener Zeitung«, »Wiener Zuschauer« i. t. d. Dunajske »Allgemeine Theater-Zeitung« (Originalblatt für Kunst und Literatur, Musik, Mode und geselliges Leben) sem pregledal letnike 1843, 1844, 1845; so tudi v njej kratke beležke o treznostnem gibanju, ali »Vesele povesti« nisem zasledil. Citira se še neka »Schlesische Zeitung«, ali tega časopisa nisem dobil v roke.

⁹⁰) S to Paduchovo hvalo šlezjskih posvetilni oblasti se njema knjiga »Zaraza sorzalki« (1844), ki v njej čitamo, da oblasti s svojimi protižganjskimi ukrepi podpirajo treznostno gibanje, a Slomšek s Zschokkejem vred graja posvetne oblasti, češ, da v tem oziru premalo ali pa nič ne stori. Očividno so oblasti na severu liabsburške države drugače postopale nego na jugu.

Niti v »Pilgerju« niti v »Moravij« nisem našel ničesar o »Bratovščini sv. Janža«, ki o njej piše Slomšek.

Kako silno se je treznostno gibanje v letih 1844 in 1845 razvilo v Šleziji, kako se je širilo dalje na vzhod po Galiciji in kako lepe uspehe je tam povsod dosegalo, o tem sta mnogo poročala poljska časopisa: »Gazeta Lwowska« in »Gazeta Krakowska«³⁷⁾, ali o Bratovščini sv. Janža tudi v njili ni govora. Samo na poljski knjigi »Zaraza gorzałki« (1844) se pod naslovom nahaja vinjeta, ki ji je motiv enak motivu slike v začetku knjige »Čujte, čujte«, namreč: iz skleda gleda kača.

O znatnem poboljšanju razmer v Galiciji so vesti tudi sicer prihajale k nam.

Graška »Stiria« je l. 1845. v svoji 7. številki (16. januarja) priobčila kratko notico: »Die Wirtshäuser zu Tarnow in Galizien stehen fast alle leer, weil der Andrang zu den Mäßigkeitsvereinen unglaublich ist,« a zagrebška »Danica« je istega leta v svoji številki 14 (5. aprila) po »Češki Včeli« objavila dopis iz Lvova pod naslovom »Čudoredno napredovanje u Galiciji«, kjer se naglašja, kako se je tam začela uspešna borba proti oderuštvi in žganjepitju, kako se širijo društva treznosti, kako si duhovniki, pa tudi plemenitaši pridobivajo zasluge za to. Opozarjam, da tudi »Vesela povest« v zadnjem odstavku govori o Galiciji ter med drugim omenja Tarnow.

Ia bo okvir te moje slike nekoliko širši, hočem tukaj reči nekoliko besed še o Slovakih.

Živahen pokret proti žganju se je okoli l. 1845. začel tudi med Slovaki³⁸⁾. Med onimi, ki so se ga udeleževali, sta tudi znana pisatelja slovaškega preporoda, M. M. Hodža in M. J. Hurban.

Hodža je l. 1845. v Banski Bistrici izdal pridigo, ki jo je imel proti žganjepitju dne 9. marca 1845 v vrbiško-svetomikolaški cerkvi.

Hurban je decembra 1844 v Hlbokem³⁹⁾ ustanovil društvo zmernosti, a nekako v začetku aprila 1846 je bila izšla njegova knjiga »Slovo o Spolkách Mjernost'i a Školách Nédělních« (v Banski Bistrici). »Palenko« (žganje) imenuje Hurban nestvor, nevarnejši nego so bili Mongoli, Tatarji, Turki, strašnejši nego so bili kdaj Neroni, smrtonosnejši nego kuga in kolera in steklina. Za to svojo trditev navaja primere iz svojih slovaških krajev, iz Češke, iz Poljske, iz Šlezije, iz Amerike. Knjigi so dodana tudi pravila Društev treznosti. S pohvalo omenja Hurban delo-

³⁷⁾ Ta poročila podajam v poljski razpravi.

³⁸⁾ Gradivo za ta del razprave sem nabral v biblioteki »Maticе Slovaške« v Turčanskem Sv. Martinu.

³⁹⁾ Hlboko (Hluboké) je selo v Malih Karpatah, zapadno od železnice: Bratislava—Trenčín—Žilina. Na zapadnem Slovaškem, ali bliže Vagu so tudi sela: Veselé, Vel. Kostolany, ki jih tu navajam. Beñiš pa je na srednjem Slovaškem.

vanje Štefana Závodníka, velikodevinskega župnika v trenčanski stolici, ki je v svoji župniji ustanovil društvo zmernosti.

V borbo proti žganju je posegel slovaški časopis »Orol Tatránski«. V številki z dne 6. marca 1846 je izpregovoril Julij Plošic (l. 1841. še student v Pešti, v duhovnika posvečen 1843), kapelan beňuški, pozdravljal je vse one, ki so se odrekli žganju, obžalujoč, da je na Slovaškem takih malo, in naglašal, da je treba delovati na voljo človeško, a tu da izdajo samo duhovna sredstva, posvetna oblast more duhovno pri nje delu samo podpirati; zato se je odločil, da izda svoje propovedi, za tisk že davno pripravljene: »Opilci neprijatelj križa kristovko itd.« (Pijanci neprijatelji križa Kristusovega) kot navodilo za delovanje Društev treznosti. Propovedi so izšle pred aprilom 1846. — V št. 30 (19. maja) 1846 razpravlja neki »uradnik« vprašanje, »prečo sa v Uhorskej spolki strjezlivosti nevelmi darja« (zakaj na Ogrskem društva treznosti slabo uspevajo): tu čitamo, da so kraji in dnevi, kjer in ko je $\frac{2}{3}$ ali $\frac{1}{3}$ prebivalcev pijanih; zlo je v tem, da imajo »zemski pani« (vlastelini) po zakonu edini pravico, žgati žganje in pa da se je žganje začelo žgati iz krompirja, ne samo iz žita. Pisec citira besede gori navedene okrožnice olomuškega nadškofa. — V št. 32 je J. R. priobčil »drugi odprti list vsem državnim žganjepivcem in žganježgavcem itd.«, kjer se najavlja spis, v katerem se bo med drugim razpravljalo proti žganju z ozirom na brak in rodbinsko življenje (krsti, svatbe). — V št. 49 (4. decembra) opisuje Gustav Kar. Zechenter, znani slovaški humoristični pisatelj, potovanje po Hrvatskem ter pravi o hrvatskem Zagorcu: »Kar ima pred našim Slovakom, je to, da žganja ne pije, kar se mu pa ne more šteti za zaslugo, ker on v vinu sedi.« — L. 1847, št. 64, 21. maja, je Juri Holček, veselski župnik, dal »izjavo glede društev treznosti«, češ, on je bil prej velik nasprotnik Društev zmernosti; ko je duhovna oblast priporočila ustanavljanje Društev zmernosti, so sklenili on in njegovi »bratje« izjavo, da Društev zmernosti ne morejo smatrati za koristne, ter so ta sklep poslali generalnemu vikarijatu; toda pozneje je začel o stvari temeljito razmišljati ter je posebno pod vplivom propovedi Julija Plošica in Štefana Závodníka sam začel pridigovati za zmernost; zadel je ob mnogo odpora, ipak jih ima že 181, ki so storili zaobljubo zmernosti, a 200 jih ima zapisanih v »šoli treznosti«. Priporoča, da bi se oni, ki ustanavljajo društva zmernosti, sestajali na posvetovanja v Bratislavi in v Veselu (kot centralni točki trenčinske stolice). Závodníka imenuje »pravega apostola društev vzdržnosti«, a naglašá tudi, kako vneto deluje za stvar kostolnjanski župnik Jan Trokan.

V poznejših političnih borbah je Madžarom in Madžaronom žganje bilo očitno dober zaveznik proti slovaškemu narodnemu gibanju. Ko

so pri volitvah l. 1866. slovaški kandidati vseskozi propadali, zlasti tudi v Trenčinu, se je plemeniti slovaški ljudomili župnik Štefan Závodník, drugi irski Mathew, ustanovljatelj društev treznosti, naravnost prestrašil in zgrozil, kako je tekel spiritus iz ogromnih sodov po slovaško-bistriškem okrožju.⁴⁰⁾

Kakor vidimo iz tega, je imel Slomšek v svoji borbi proti žganju vredne tovariše med Slovaki: Hodžo, Hurbana, Závodníka . . . slovaške preporoditelje.

A če se sedaj ozremo po vsej tej moji razpravi, nam je jasno, da Slomškova »Vesela povest od svetiga Janža bratovščine« (1846) in knjiga »Čujte, čujte, kaj žganje dela« (1847) nista poedin, osamel pojav in tudi nista potekli iz čisto osebne Slomškove inicijative, nego da sta slovenski odmev velikega pokreta treznosti, ki je pred blizu 100 leti segal od Amerike in Irske v srednjo Evropo ter zasegel zemljo poljsko, češko, slovaško in slovensko . . . Mathew, Zschokke, Antonjevič, Paduch in Winkler, Hodža, Hurban, Závodník, Plošic, stoje v eni vrsti z Antonom Martinom Slomškom, evangeliki in katoliki.

Kar se tiče slovanskih dežel, se je pokret najživahneje razvijal iz Šlezije v Galicijo, a tu se je končal l. 1846. na tragičen način: ko se je zdelo, da se Galicija preporaja, ko je šlezijski Paduch (1844/45) hvalil očetovsko skrb posvetitvi oblasti, ki dovoljujejo, upreti se zlu, so baš avstrijske oblasti iz čisto političnih nagibov inscenirale znano galicijsko »klanje« (1846) . . .

R é s u m é.

A. Martin Slomšek dans le mouvement contre l'alcoolisme.

En partant du livre polonais: »Zaraza gorzałki . . . podług Zschokiego« (1844, Cieszyn), l'auteur démontre que le livre slovène: »Čujte, čujte, kaj žganje dela« (1847, Celovec), traduit et édité par F(elicijan) G(obočnik) sous la direction générale de l'évêque A. M. Slomšek, est une traduction du livre de H. Zschokke: »Die Branntweinpest« (édition primitive 1837), localisée en Carinthie. Le même évêque a publié »Drobtinice« (1845) une »Histoire agréable sur la confraternité du Saint Jean«, traitant les bons résultats de la lutte avec l'alcoolisme en Silésie; l'Histoire dans laquelle on trouve des traces de la langue polonaise, a été traduite de même, mais l'auteur de l'article n'a pas réussi à trouver son original. L'évêque Slomšek est un de ces Slaves qui, vers l'année 1845, participèrent au mouvement d'abstinence et de modération, issu de l'Irlande (Mathew) et de l'Amérique, et qui, étant connu aussi parmi les Tchécoslovaques, réussit surtout en Silésie et Galicie.

⁴⁰⁾ Batto Julius, Dejiny Matice Slovenskej, 1863—1875 (Turčiansky sv. Martin, 1923, p. 54). »Povaški«: ob reki Vagu. — Závodník se je vobče udeleževal slovaškega kulturnega in političnega življenja; že na prvo skupščino »Matice Slovaške«, 1863, je privedel s seboj močno delegacijo (ib. 27); l. 1866. je bil izvoljen za 2. podpredsednika »Matice Slovaške«

K zgodovini narodnega življenja na Spodnjem Štajerskem.

(Slomšekov spomenik v Mariboru.)

Franjo Baš, Maribor.

Namen naslednje študije je prikazati notranjeslovenske razmere na Štajerskem v času prvega narodnostnega in političnega opredeljenja Slovencev. S tem hoče razširiti za omejeno ozemlje tozadevna proučavanja dr. I. Prijatelja, dr. D. Lončarja in F. Erjavca.

Sodobne gonilne sile.

Čas, ko gradijo Slovenci v Mariboru spomenik Antonu Martinu Slomšku (1865—1878), lahko delimo s političnega slovenskega stališča v tri dobe: Od Slomškovne smrti, oziroma od padca Bachovega absolutizma traja romantična doba konservativnega, sicer pa idiličnega in harmoničnega čitalniškega rodoljubja, dokler ne zaveje 1872 z Levstikom in Stritarjem s kulturno vodilnih evropskih zemelj tudi v Slovenijo lahka sapa liberalizma. Pod njegovim vplivom se politično enotni narodni Slovenci razcepijo v Mladoinstarioslovence in ustvarijo s tem na Slovenskem temelje in predhodnike liberalcev in konservativcev. Tradicionalna slovenska konservativnost, nemški liberalizem kot glavni nasprotnik slovenstva, taktična nejasnost konservativcev in idejna nesigurnost liberalcev pa dovedejo po 1874 vsled nemške nevarnosti do sloga štva.

Z evropskega in avstrijskega vidika pa je ta čas doba, ko se uveljavljajo zlasti v pogledu pojmovanja države novi, narodnostni vidiki. V pojmovanju države in osebnega življenja sta narodnost in nacijonalizem najožje zvezana z liberalizmom; oba pa, nacijonalizem in liberalizem sta vzrasla z meščanstvom ter se razvila vzporedno pod vplivom individualizma in gospodarskega razmaha iz racijonalističnega kozmopolitizma — kakor ga pri nas opažamo pri Vodniku in Prešernu — v politično, narodnostno in gospodarsko ekspanzivno silo. Nosilec tega razvoja je bilo v Avstriji nemško meščanstvo. Avstrijsko-nemški liberalizem je v svoji ideji videl vsedrjavno silo, ki združuje vse avstrijske narode v eni liberalni in demokratični skupnosti. Kot edina sodobna državotvorna sila ni bil sposoben priznati narodnostnih koncesij ali pa se osokoliti do kompromisnega sodelovanja s politično odvisnimi narodi, temveč je v svoji državotvorni ekskluzivnosti polagoma poznal samo še interese vladajočega liberalnega nemštva ter interese z nemštvom zvezane dinastije.

V času, ko pripravljajo Slovenci Slomšek v Mariboru spomenik, je v Avstriji liberalizem že združen z nemškim nacionalizmom v močno politično silo, ki nastopa posebno ekspanzivno zlasti proti koroškim in štajerskim Slovencem. Slovenci so v tej dobi še na stopnji racionalističnega in romantičnega nacionalizma, na kateri išče ne meščan, ampak biedermeiersko razpoložena inteligenca politične oblike in ustvarja zgradbe, ki bi slovenstvo narodnostno osigurale, politično pa vodile in razvijale. Slomšekov spomenik je eden izmed zgodnjih pojavov borbe, ki jo vodita zlasti v Podravju liberalno in nacionarno nemštvo ter konservativno in rodoljubno, politično še neusmerjeno slovenstvo.

V dobi, ko se v evropskem in avstrijskem političnem življenju pojavijo nove liberalne in narodnostne ideje v borbi za premoč v državi, je Slovenija še v prvi vrsti stanovsko, torej kmetsko, meščansko, plemiško in cerkveno, na drugi strani pa državno, avstrijsko ter regionalno, v našem primeru štajersko, usmerjena. Leto 1848. in Bachov absolutizem sta kmeta osvobodila in ga iztrgala iz odvisnosti od gospode in mesta; kmetске težnje so bile s tem izpolnjene in naš kmet, ki je živel stoletja proč od političnega življenja, je bil z agrarno reformo politično zopet uspavan. Z razrešitvijo jožefinskih spon in z osiguranjem politične veljave potom konkordata si je absolutizem zasigural cerkev. Z agrarno reformo oškodovano plemstvo je bilo rehabilitirano z odkupnino in z zaposlitvijo v birokraciji. Kmetška konservativnost, težnja cerkve za kulturnim in političnim prestižem ter fevdalna miselnost plemstva so dajali osnove Bachovemu absolutizmu, po njegovem padcu pa je v tej koaliciji zorelo klasje konservativnosti. Gospodarske reforme absolutizma so koristile predvsem meščanstvu, ki je gospodarsko ojačeno, zahtevalo in izvojevalo politično premoč, katero je uporabilo za demokratske reforme v duhu liberalizma. S tem, da je liberalizem nastavljal delo Jožefa II., so bile ogrožene manjšinske narodnosti, kulturno pa cerkev, ki je v borbi z liberalizmom stopila v zvezo s konsekvantnim gospodarskim in političnim nasprotnikom liberalizma, z aristokracijo. Kmet, že po duhu konservativen in cerkvi najbližji stan, je kmalu po agrarni reformi zabredel v gospodarsko krizo in stopil s tem v še večje nasprotstvo do socialno že itak nasprotnega meščana. Tako je v dobi, ko drži v šestdesetih in sedemdesetih letih v Avstriji s Schnerlingom, Beustom in Auerspergom liberalizem v rokah krmilo države, nujno ustvarjena proti njemu iz preteklosti izvirajoča konservativna fronta aristokracije, cerkve in kmeta. In ker je liberalizem usmeril svoje delo samo v kulturnem pravcu, prezrl pa posledice gospodarskega in industrijskega razvoja, je nastopil proti njemu še nov protivnik, socializem.

Slovenske razmere so samo odsev razvoja dogodkov v Avstriji, do katerih Slovenci zavzemajo svoje stališče.

V narodnostnem oziru je važno, da je vodstvo liberalizma v Avstriji vzelo v roke nemško meščanstvo. Posledica tega je bila, da je — v očigled slovenski konservativnosti — prehajalo vedno bolj v nemški nacionalno usmerjeni tabor tudi naše, večinoma nemško govoreče, a razredno in pokrajinsko misleče štajersko meščanstvo. Plemstvo se v ustavni dobi ni znalo takoj orijentirati in programatično jasno usmeriti. Že po naravi kmetu najbližja cerkev je kmeta iz kulturnih in prosvetnih razlogov vzgajala in dvigala ter postala tako njegova kulturna voditeljica. V Podravju sta z uspehom dvigala in gojila narodno zavest med duhovščino in ljudstvom že Modrinjak in Krempl. Posebno veliko delo pa je izvršil Slomšek, ko je lavantinsko duhovščino narodnostno probudil. Isto delo so pri posvetni inteligenci vršili poleg študija na Hrvatskem rodoljubni srednješolski profesorji in čitalnice¹⁾, pa tudi univerzitetna mesta; od poznih šestdesetih let začno univerze naše izobraženstvo usmerjati v vedno bolj liberalnem pravcu, s čimer se tudi narodnostna propaganda radikalizira. V dobi graditve Slomščekovega spomenika povzroča nemški liberalizem kot najizrazitejši nacionalni nasprotnik slovenstva, da je naše liberalno izobraženstvo zapostavljalo liberalizem narodnosti ter stalo ramo ob rami z duhovništvom. To se je začelo vedno bolj usmerjati v cerkveno-političnem pravcu; ali do eksekutivne ali legislativne oblasti ni prišla ne ena ne druga stran, kajti v Gradcu kot na Dunaju so vladali nemški liberalci, enaki protivniki tako konservativnih kakor liberalnih Slovencev. V borbi proti enemu in istemu nasprotniku je morala postati sloga murna; kot cena za slogo pa je iz političnega programa izpadel slovenski liberalizem. S tem se je na Štajerskem združila socialna diferenciacija z narodnostno: slovenstvo sta predstavljala konservativni kmet in cerkev, nemštvo pa liberalno meščanstvo. In v takratnih štajerskih narodnostnih borbah nastopa ekspanzivni liberalizem proti konservativnosti vzporedno z borbo nemštva proti slovenstvu.

Doba čitalniškega rodoljubja in priprave za Slomšekov spomenik.

V tej dobi, ko nastopa nemški liberalizem vzporedno z nacionalizmom ekspanzivno na spodnjem Štajerskem, so zavzemali Slovenci brez izjeme stališče, da je prvo in absolutno v njih političnem programu narodnost. Zasigurati narodnostni obstoj in razvoj, pa če tudi samo v drobtinici, to je geslo štajerskih Slovencev v dobi preurejanja Avstrije; o demo-

¹⁾ Serbec Josip: Spomini. Ljubljana 1927, p. 3—4. 10.; Kovačič F.: Slovenska Štajerska in Prekmurje. Ljubljana 1926, p. 353.

kraeiji in njenih reformah, ustavnih pravicah i. t. d. je mogoče govoriti šele po zasiguranju narodnosti. Osigurati pa slovensko narodnost je bilo treba najprej med Slovenci samimi; naučiti je bilo treba slovensko čutečega, a nemško govorečega inteligenta slovenščine, pridobiti kmeta za slovenstvo in razviti v njem narodnostno zavest. Narodnostne prilike štajerske narodne inteligence kažejo v šestdesetih letih najlepše ustanovna vabila mnogih čitalnic, ki so bila dvojezična (nemško-slovenska), uradovanje slovenskih denarnih zavodov, ki je bilo še v poznejših desetletjih nemško²⁾, ali pa dejstvo, da je zaslužni rodoljub, štajerski slovenski mecen Dominkuš lomil slovenščino le za silo³⁾. In baš Dominkuš je bil tisti, ki je začel 1862 kot prvi odvetnik na Štajerskem dopisovati z uradi in sodnijo slovensko⁴⁾.

Nalogo, da razširijo slovenščino med nemško govorečo in slovensko čutečo inteligenco, pa tudi med nemško in slovensko govorečim, a narodnostno še nezavednim inješčanstvom, ki je preko liberalizma vedno bolj prehajalo v nemštvo, so prevzele slovenske kazine, čitalnice. Ob ustanovitvi mariborske čitalnice 1861 je bila slovenska zavest v Mariboru še skoro mrtva. Kljub Slomšekemu imamo 1860 po Trstenjakovem poročilu⁵⁾ v Mariboru le dvanajst rodoljubov; ti ustanovijo po inicijativi Janka Serneca, pod Slomšekovo egido in pod uplivom narodnostno naprednejših Čehov »slovansko čitavnico«. S kulturnega vidika pa najboljše prikazuje položaj Slovencev v Mariboru dejstvo, da je bil 1861 izmed štirih takratnih slovenskih listov v Mariboru v javnem lo-

²⁾ Geršak Ivan: Ormoški spominl. Ljubljana 1902, p. 15.

³⁾ Vošnjak Jože: Spominl. Ljubljana 1905, p. 125.

⁴⁾ Lončar D.: Iz literarne zapuščine dr. Janka Serneca. Veda IV, p. 289.

⁵⁾ Verstovšek K.: Dr. Matija Prelog. Ljubljana 1907, p. 16. Na ustanovnem sestanku je bilo navzočih 12 rodoljubov, ustanovno izjavo z dne 17. VII. 1861 pa jih je podpisalo 20. Posvetovalni sestanek o programu in ciljih čitalnice je bil sklican na dan 13. VII. 1861 v Dominkuševo pisarno. Vabilo (pisano M. Šinku, danes v arhivu Zgodovinskega društva v Mariboru, Šinko M.: korespondenca, fasc. Društva) za ta sestanek se glasi:

Pozdrav vsakomu Slovencu!

Neki mariborski Slovenci žešijo, da bi se tukaj društvo narodno ustanovilo. U njihovim imenu pozivano vas uljudno, da pridete na Suboto, t. j. 13. t. m. okol 6 urah popoldne u pisarno Dr. Dominkušovo (u novi Reiserovi hiši) kje čemo nanembu i pravila budućeg društva posvetovati. Drago hode nami, če vi tudi druge prijatelje dopeljate.

S Bogom tečas!

U Mariboru 8/7 861

Dr. J. Sernec

Dr. Ploj.

Pisno je pisal Janko Sernec; pod Sernecčevim in Plojevim podpisom pa je pripisano s svinčnikom:

Da bi se gosp. udeležili Vas proši

Šuman.

kalu na razpolago samo eden⁶⁾), »Novice«, in te zopet samo v enem lokalu, v kazinski restavraciji. V to narodnostno celino je zastavila svoj plug čitalnica ter s tedenskimi, pozneje štirinajstdnevnimi zabavami in izobraževalnimi »besedami« vcepljala meščanskemu izobraženstvu slovensko govornico in slovensko narodno zavest. Poleg tedenskih besed pa je vršila čitalnica to nalogo tudi z vsakoletnimi slovenskimi manifestacijami. 1862 so praznovali Mariborčani prvo obletnico ustanovitve čitalnice, 1863 pa veličastno Ciril-Methodovo slavnost v »Brandhofu« južno od Drave (na Radvanjski cesti za vojašnico Kralja Petra), ki ni imela več značaja besede, ampak ljudskega tabora s 5—6000 udeleženci. Po tem uspehu se je vzpela čitalnica do manifestacije slovenske sodobne kulture; 1864 je priredila slavnost v Kartinovih prostorih (Koroška cesta — današnja hiša št. 22), kjer se je kot skladatelj in dirigent uveljavil med Mariborčani, ki so slabi obiskovalci, a hudi sodniki gledališča in glasbe⁷⁾, s slovensko glasbo Benjamin Ipavic. S tem nastopom je čitalnica prešla od gojitve družabnosti v službi narodnosti in gojitvi slovenske umetnosti in kulture sploh. Odborniki mariborske čitalnice so aktivno sodelovali naslednje leto pri ustanovitvi »Slovenske Matice« in odbor je za tretjo obletnico Slomšekove smrti organiziral veliko Slomšekovo slavnost. Ako so prve čitalnične prireditve vršile narodnostno propagando, in to predvsem v mestu, je predstavljala Slomšekova slavnost manifestacijo proti regijonalizmu in za vse slovenstvo. Poleg dosedanjih podravskega rodoljubov so se zbrali na Slomšekovi slavnosti predstavitelji Slovencev iz Štajerske, Koroške in Kranjske. Z njimi in s sprejemom »mariborskega programa« se je osredotočilo na prvem vseslovenskem političnem zboru politično življenje Slovencev in s tem je postala Slomšekova slavnost 1865 tudi prva vseslovenska politična manifestacija.

V zvezi s pripravami za to Slomšekovo slavnost ali veliko besedo, ki je bila namenjena prav tako kot zadnje tudi nečlanom čitalnice, se je spočela misel, postaviti Slomšku javen spomenik. Že takoj v začetku predpriprav določi odbor⁸⁾, da bodo čisti dohodki slavnosti začetek glavnice, iz katere bi se postavil tak spomenik v Mariboru.

Politično zborovanje, na katerem se je razpravljalo o »mariborskem programu«, se je vršilo 24. septembra 1865. Prejšnji večer je bila Slomšekova beseda, na kateri se je nabralo prvih 178 gl. in 24 kr.⁹⁾ za Slomškov spomenik. Postavitev javnega spomenika Slomšku naj bi bila

⁶⁾ Majcinger I.: Čitalnica v Mariboru. SGp XV, št. 39.

⁷⁾ Puff G.: Stiria 1843, p. 27.

⁸⁾ Zapisnik zbarskih sklepov narodne slovanske čitavnice v Mariboru: seja 23. aprila 1865.

⁹⁾ SGp X., št. 4.

nova veličastna slovenska manifestacija v Mariboru, in sicer manifestacija vseslovenskega značaja. Ena največjih ovir razširjenju slovenske zavesti v tej dobi je regionalizem in v slovenski politiki z njim združeno zgodovinsko pravo. Mariborska čitalnica, v kateri ima takrat važno besedo izredno bistri, energični in s sodošnjim tokom dogodkov v vedni zvezi stoječi Janko Serneč¹⁰⁾, gre za tem, da z manifestacijo vseslovenstva nakaže likvidacijo štajerskega in ostalih regionalizmov; taka manifestacija pa bi bila tudi manifestacija za prirodno pravo in proti zgodovinskemu pravu. In Slomšek je živel v duhu vseh Slovencev, poleg tega pa še v srcu štajerskega kmeta. Tako bi ne bilo navzoče pri name-ravani manifestaciji samo slovensko izobraženstvo, ampak tudi slovensko ljudstvo.

Že na seji 27. septembra 1865¹¹⁾ je čitalnični odbor sklenil osnovati poseben odbor, ki naj izvrši vse priprave za postavitve Slomškovega spomenika. Po sklepu čitalničnega odbora tvorijo odbor za Slomškov spomenik zastopnika čitalnice (2), zastopnika lavantinske škofije (2) in zastopnika mariborske mestne občine (2); temu šestčlanskemu odboru bi predsedoval vsakokratni predsednik mariborske čitalnice.

Sklep čitalničnega odbora glede vodstva pri graditvi Slomškovega spomenika je važen, ker bi izvedba tega sklepa ter pristanek nanj od obeh ostalih strani moralno priznal mariborsko čitalnico za predstaviteljico Slovencev. Z udeležitvijo tega sklepa bi bila na zunaj izražena narodnostna sloga, ki je med množicami ljudstva še obstajala. Vodilni mariborski politiki, kot Tappeiner, pa so že takrat gledali Maribor kot nemško mesto, vsled česar niso sprejeli sodelovanja s čitalnico. Liberalni mariborski mestni očetje so videli v cerkvi samo oporo reakcije in enega stebrov Bachovega absolutizma. Tudi niso mogli pozabiti na Slomškove slovenske pastirske liste¹²⁾ in na njegovo odločno slovensko nastopanje v mariborski čitalnici ter so se vsled tega tako iz političnih kakor iz narodnostnih razlogov zalivali za povabilo k sodelovanju pri postavitvi Slomškovega spomenika, in to z diplomatsko utemeljitvijo, da občinski svet ne smatra postavitve takega spomenika za občinsko zadevo¹³⁾. Pač pa je lavantinski ordinarijat, ki je kmalu po smrti postavil nad Slomškovim grobom nagrobno ploščo z napisom¹⁴⁾, sprejel načrt čitalnice in odposlal v odbor dva člana, enega kot zastopnika lavantinske duhovščine in enega kot zastopnika konzistorija. Ta takozvani izvršilni

¹⁰⁾ Serneč Janko: O zgodovinskem pravu. Čitalnica III, Gradec 1865, p. 255—257.

¹¹⁾ Akt št. 5425. (V arhivu Zgodovinskega društva v Mariboru.)

¹²⁾ Kosar F.: Anton Martin Slomšek. Marburg 1863, p. 255—258.

¹³⁾ Z. 2811 od 3. XI. 1865. (V arhivu Zgodovinskega društva v Mariboru.)

¹⁴⁾ Medved A.: Anton Martin Slomšek. Celovec 1900, p. 190.

ali ožji odbor je imel v rokah predvsem inicijativo in eksekutivo; vrhovna odločitev pa je bila v rokah razširjenega odbora, v katerem so bili poleg ožjega odbora vsi slovenski dekanji, predsedniki vseli slovenskih čitalnic, uredniki slovenskih listov in posebno vabljeni zaslužni rodoljubi.

Matija P r e l o g je kot zastopnik čitalnice sklical prvič¹⁵⁾ odbor (Prelog, Vogrin, kot zastopnik dekanov, Ulaga, kot zastopnik konzistorija, Serbec, Jedlička) 12. novembra 1865; na tej seji je bila ustanovljena »ustava«, to je program za dovršitev podjetja in izdelan načrt za propagando in zbiranje denarja. Vsled tega je odbor naprosil Slomščekovega prijatelja, kanonika Franca K o s a r j a, da spiše primeren oklic na slovensko javnost. Kosarjev poziv je bil sprejet na odborovi seji 20. novembra 1865; odbor ga je objavil v »Zg. Danici« in v »Novicali«, poleg tega pa ga dal še separatno natisniti in ga je kot propagando za prispevke razposlal po vsej Sloveniji¹⁶⁾. Kosar označuje v oklicu Slomščka kot borca za napredek in višjo omiko vseh stanov slovenskega naroda, kot moža, ki je zaslužen za vse Slovence. Zato so mu dolžni zahvalo in ohranitev spomina vsi Slovenci, kjerkoli bivajo, in vse družabne plasti, zlasti še duhovniki, učitelji, starši in mladina. Od konzistorija je dobil odbor dovoljenje za nabiranje denarja za Slomščekov spomenik po lavantijskih cerkvah. Razen tega je lavantijski ordinarijat odposlal prošnje za prispevke¹⁷⁾ tudi vsem ostalim slovenskim škofijam in prejel od tam večje zueske, ki so bili izročeni nato čitalnici, oziroma blagajniku odbora za Slomščekov spomenik. Nadalje je odbor pridobil za nabiranje denarja grafico Brandis, načelnico od Slomščka ustanovljenega mariborskega katoliškega ženskega društva. S tem je bila dana možnost in podlaga za sodelovanje pri odkritju med Slovenci in konservativnimi Nemci. Vse podjetje je tako stalo v bistvu na ramah cerkve. Pojav sodelovanja med Slovenci in konservativnimi Nemci pa nam že kaže duli, ki je čez par let osnoval v Mariboru in na Spodnjem Štajerskem konservativna ali katoliška politična društva.

Ko je odbor za postavitev Slomščekovega spomenika organiziral zbiranje denarja, pa je njegovo delo zastalo. L. 1866. in 1867. se je vršila samo še po ena seja. Na zadnji seji se je prvotni sklep, postaviti Slomščku javni spomenik, izpremenil in je odbor sklenil na predlog zastopnika konzistorija Jožefa Ulage, postaviti spomenik pred cerkvijo sv. Alojzija. Za Ulagin predlog so glasovali Lovro Vogrin, Ulaga in Ivan Matjašič (zastopnik čitalnice mesto v Kozje odišlega Janka Serbca), trije duhovniki, proti in za javni spomenik pa lajka Josip Šuman in Josip Jedlička. Razlogov za izpremembo sklepov imamo več: Predlagatelj Ulaga, štajerski Klun, je bil strogo cerkveno usmerjen javni delavec. Vsled že

¹⁵⁾ SGp. X., št. 3.¹⁶⁾ Medved A.: I. c. 186—188.¹⁷⁾ SGp. VI., št. 38.

omenjenega dejstva, da je bila osnova vsemu početu cerkev, je hotel Ulaga združiti mesto spomenika z mestom Slomškovega cerkvenega in narodnega dela in najočividnejše tako mesto je mariborsko bogoslovje s cerkvijo sv. Alojzija. Nadaljnji razlogi so bili, da Maribor ni imel v tej dobi javnega trga ali prostora, kamor bi se naj postavil javen spomenik; veliko vprašanje pa je končno bilo, ali bo dovolila liberalna in nemška mestna občina, postaviti na javnem prostoru spomenik slovenskemu in cerkvenemu prvoboritelju. S tem sklepom pa je odborovo delo prenehalo. Denar je pritekal, četudi vedno manj, in Prelog ga je nalagal v mestno mariborsko hranilnico, kjer je rasel z obrestmi. Beseda, prirejena začetkom 1867 na čast odbornikom za Slomšekov spomenik¹⁸⁾, ni mogla ojačiti odborovih energij in seja 1868¹⁹⁾ ne prinese ničesar novega ter je samo uvertura v odborov počitek, ki je trajal do 1875.

Eden vzrokov, da je odborovo delovanje popustilo, je bil odhod smotrenega in energičnega Janka Serneca iz Maribora v Kozjco²⁰⁾, vsled česar je padlo toliko dela na idealnega Preloga, da ga ta ni mogel zmagovati.

Posebne, takratnemu življenju v Srednji Evropi odgovarjajoče mariborske razmere so doprinesle svoj delež. Mariborčani so bili veseli, za družabnost vneti ljudje. Družabna zaposlenost je bila velika in se je smatrala za brezpogojno potrebno. 1855 ustanavlja mariborska občina stalno godbo in kot eden glavnih razlogov mestnih očetov za ustanovitev stalne godbene institucije je dejstvo²¹⁾, da mariborska mladina ne more plesati, ker nima godbe, vsled česar je oškodovana na velikih dobrotah, katerih so bili oni deležni v svoji mladosti. Vino, ples in petje je bilo tudi v šestdesetih letih središče mariborskega kulturnega in javnega življenja²²⁾, in tem razmeram je čitalnica s smotreno uravnano družabnostjo dobro odgovarjala. Taka okolica pa duševno ni mogla dolgo časa vztrajati pri enem cilju in programatično delati, vsled česar je s časom morala zmanjkati posameznemu programatičnemu cilju, pa tudi pri podrobnem delu, kot je n. pr. Slomšekov spomenik, opora javnega mnenja. Lahki družabnosti in z njo zvezani brezsmotrenosti je zapadla naravno tudi čitalnica; kot mnogo drugih, tako postane tudi mariborska preveč razveseljevalnica²³⁾, s čimer izgublja svoj narodni pomen v času,

¹⁸⁾ Zapisnik od 23. XII. 1866. ¹⁹⁾ Prim.: ¹⁸⁷⁾ in SN II, št. 29, št. 86.

²⁰⁾ Vošnjak J.: Spomini, I, p. 195.

²¹⁾ Vortrag des Gemeindevorstellers von Marburg bei der am 13. September stattfindenden Comitésitzung betreffend die Errichtung einer städtischen Musikkapelle in Marburg (Mestni arhiv v Mariboru).

²²⁾ Glaser J.: Koledar za 1931. Uredil N. J. Vrabl. Maribor 1930, p. 90.

²³⁾ SN II., št. 16.

ko vsled porasta nemškega nacionizma niso v Mariboru večje slovenske narodnostne manifestacije več inogoče.

Nove naloge in potreba podrobnega dela.

Vzporedno s temu epikurejskim razpoloženjem meščanstva pa je šlo meščansko gospodarsko življenje. Uvedba strojev, zlasti železnica je Maribor v trgovskem oziru izredno dvignila. Ojačena intenzivnost trgovine pa tudi obrti je omogočala življenje, ki je bilo prijetno kot v Talleyrandovem ancien régime in katero je idejno izoblikovalo duševnost brez smisla za kulturno podrobno delo in prav tako brez smisla za aktivnost katerekoli ideje. V tem miljeju se je usidral liberalizem, za katerega je deloval individualizem, trgovski procvit in renesančno usmerjeno družabno življenje. Kakor avstrijski nemški liberalizem tako je tudi štajerski nastavil svoje delo na prosvitljenosti; samo s to razliko, da je opustil gospodarske programe prosvitljenosti, ker je zlasti železniški promet meščanstvo gospodarsko razvil, vsled česar je liberalizem skušal v gospodarstvu vzdržati dosežanji individualistični razvoj. S tem pa je kot dosedanja revolucionarna in borbena sila, ki je vzrastla iz gospodarskih teženj prosvitljenosti, stopil liberalizem na stališče konservativnosti. Vsa njegova borba je bila nadalje usmerjena še v negativnem pravcu borbe proti cerkvi za svobodo misli in v borbo proti absolutizmu za demokracijo. Ko pa je to delo izvršil z dualizmom, decembersko ustavo in s šolskim in cerkvenopolitičnimi zakoni, je bil njegov dantonski program izčrpan. Radi svoje racionalistične usmerjenosti se ni mogel uživeti v sodobne, zlasti gospodarske probleme ter je nadalje živel samo še od taktike, v kateri je vihtel zastavo nacionizma, dokler ga ni izpodrinil socializem, ki je prevzel njegovo dediščino, predvsem nerešenih gospodarskih vprašanj. Liberalizem kot gonilna sila časa je opešal.

Za Slovence kakor tudi za Štajerce so bili temeljnega pomena: dualizem, ki je klical Slovence od politične sentimentalnosti k politični realnosti; decemberska ustava, ki je Slovencem pokazala, da obstoje poleg političnih še kulturni problemi, in začela med Slovenci s cepitvijo duhov; nato odpoved konkordata in temu sledeči zakoni kulturnega značaja, ki so končno prisilili Slovence, da se izjavijo ali proti tem zakonom ali za nje, obenem z njimi pa tudi za liberalizem, ki je s temi zakoni dosegel na Slovenskem svojo kulminacijo.

Doba, v kateri zaspri akcija za Slomšekov spomenik, je čas, ko vzame dualizem Slovencem sapo, ki jim je že zastala vsled narodnostnih posledic vojne 1866. Pojačeni nemški duhi v Mariboru silijo Slovence, da se udeležujejo s propagando za slovenstvo potom čitalničnih izletov le zunaj

mesta, kjer dosegajo izleti Št. Ilj, Jarenino, Št. Peter, Fram in Ruše²⁵⁾. Izven Maribora pa razvija družabnost slovenstvo pri Sv. Lenartu v Slovenskih goricah, v Ptuju, ali pa na proslavi narodnega prepородitelja Krempla pri Mali Nedelji, katero je priredila ptujška čitalnica. V zvezi z zađnjo pozovejo haloški duhovniki z Božidarjem Raičem na čelu slovenske pisce, da napišejo propagandno igro zgodovinskega značaja »Svetopolkova oporoka«²⁶⁾, v kateri naj pokažejo slovanstvo v zgodovinsko aktivni vlogi. Raič Božidar sam je razpisal nagrado 50 gl. za najboljšo zgodovinsko igro; nagrado je dobil filozof Remec Franc za igro »Samo«. Vendar namestništvo njene uprizoritve ni dovolilo.

V dobi, ko se na Dunaju razpravljajo temeljna vprašanja o človeških pravicah in o državnopравни preureditvi Avstrije, pa se tudi v naših štajerskih krajih začenja borba za načelna kulturna vprašanja, ki so prišla v državnem zboru na dnevni red deloma šele v sedemdesetih letih. Maribor je središče liberalizma za Spodnje Štajersko. Pod njegovim vplivom nastopijo 1867 proti konkordatu Marenberg, Slovenjgradec in Brežice²⁷⁾. Proti razširjajočemu se propagiranju za odpravo konkordata je organiziral Ulaga pokret za ohranitev konkordata, zlasti v občinah, ki niso podpisale izjave proti konkordatu, tako v Rušah, Limbušu in Sv. Petru²⁸⁾. Medtem ko se je doma bila borba za konkordat in proti njemu v bistvu med liberalnimi Nemci ter konservativnimi Slovenci in aristokracijo, pa se je dunajsko slovensko dijaštvo že izreklo proti konkordatu, ko je z »veliko večino«²⁹⁾ sklenilo nezaupnico Tomanu.

V političnih ozirih so Štajerci zaostali za kulturnimi. Vzporedno z debatami v parlamentu povdarjajo Slovenci tudi doma, da je svoboda brez narodnosti sužnost³⁰⁾. Za nadaljnji razvoj dogodkov je važno, da nastopajo Slovenci v borbi za konkordat in proti novim zakonom o šoli ali zakonu skupaj s konservativci ostale države, na Štajerskem predvsem z Nemci. Konservativni Nemci niso bili na vladi ter so v opoziciji bili proti Slovencem mnogo tolerantnejši kot vladni nemški liberalci, ki so videli v liberalizmu državotvornost avstrijsko. Vsled tega so zadobivala večji pomen kulturna vprašanja, ki so bila pred durmi, ko pa politična, ki so bila že rešena v parlamentu. Ulaga ocenjuje delovanje slovenskih poslancev na Dunaju ob glasovanju za decembersko ustavo predvsem s kulturnega vidika. Ravnilo njihovemu ravnanju bodi: vse za Boga, cesarja in domovino³⁰⁾! Sedanje ravnanje ne more odgovarjati

²⁵⁾ SGp I., št. 14, 20, 24.

²⁶⁾ SGp I., št. 18.

²⁷⁾ SGp I., št. 27.

²⁸⁾ SGp I., št. 30.

²⁹⁾ SGp I., št. 33. Višanec-Fr. Firbas, Prim. Prijatelj I.:

Janka Kersnika: Zbrani spisi VI, I, p. 75. LZ XLIV, p. 281 e. s.

³⁰⁾ SGp I., št. 35.

³⁰⁾ SGp I., št. 27.

zaupanju, katerega jim je ljudstvo dalo s poslanstvom; kako dolgo bodo še odlašali z nastopom proti agitaciji za odpravo konkordata? Nastopanje pri glasovanju pa ironizira²¹⁾. Ko je bilo izraženo mnenje, da se štajerski lajki ne izjavijo proti konkordatu, ker so Kranjci zanj in pa ker se boje, da bi potem duhovščina narodno stvar zapustila, odgovarja Ulaga odločno: »Slovenski duhoven je naroden, ker tirja to od njega njegov poklic in katoliški duh vere; da zamore delati za večni blagor vernikov, mora pospeševati narodne pravice in narodni razvoj, ker je to sredstvo, da lažje vzbuja duhove in jih vnema za večne resnice in dobrote«²²⁾. Iz obojega vidimo jasno dvoje stališč: programatično in taktično konsekventnost konservativcev in življenje slovenskega liberalizma na osnovi taktike, ki hoče obdržati enotnost s slovenskimi konservativci. In pred volitvami v čitalnico 1867 priporoča »Slov. Gospodar«, da se naj v današnjih važnih časih volijo v odbor možje, ki bodo sposobni čitalnico voditi po pravi poti²³⁾. Borba za in proti konkordatu daje pečat slovenskemu javnemu življenju ter potisne v ozadje narodnostna razmišljanja.

Štajerski Slovenci so za to, da se konkordat obdrži; slovenski liberalci stojijo tu za konservativci, kar nam dokazuje Razlagov nastop pri glasovanju o konkordatu v brežiškem okrajnem zastopu²⁴⁾.

Druga značilna poteza štajerskega javnega življenja je gospodarsko in upravno politično poučevanje ljudstva. Štajerski rodoljubi Vošnjak Jože, Jančar Franjo, Prelog Matija, Stepišnik Lovro, Razlag Radoslav, Čeh Franjo, ki so s preprostimi spisi vzgajali ljudstvo gospodarsko, politično, pa tudi narodnostno, so polagali s tem temelje slovenski gospodarski organizaciji. Ako je predstavljala čitalniška propaganda družabno vzgojo slovenske narodnosti, so gospodarski in politični članki v Geršakovi »Čitalnici« in Prelogovem »Slov. Gospodarju« praktično in življenjsko narodno vzgajališče štajerskih Slovencev. »Slovenski Gospodar« je obenem izraz stremjenja, zasidrati slovensko zavest na konservativni in gospodarski podlagi.

Začetkom 1868 je konkordat zrušen. 22. marca prirede Mariborčani v znak veselja nad liberalno znago veliko manifestacijo in bakljado; da je bilo veselje popolno, so manifestanti med drugim razbili okna na bogoslovju in škofiji. Taki izbruhli strasti so nasprotstvo med liberalci in konservativci, ki je bilo dosedaj predvsem politično in kulturno, prenesli tudi na narodnost. Že v agitaciji za in proti konkordatu se z liberalizmom predstavlja nemštvo, s konservativizmom slovenstvo; borba za in proti konkordatu je politične strasti razvnela, ojačila pa tudi narodnostna nasprotstva. Sredi borbe za in proti konkordatu kaže ojačeno narodnostno

²¹⁾ SGp I., št. 28. ²²⁾ SGp I., št. 35. ²³⁾ SGp I., št. 37. ²⁴⁾ SGp I., št. 35.

nasprotstvo v Mariboru samolastna prepoved šolskih ogledov, da bi se kot darilo šolski deci dajala Razlagova »Pesmarica«³⁵). »Mariborčanki« je bila Razlagova pesmarica ruska slovnica; izraz »ruska« pa pomeni za mariborskega meščana Slovana in ultrareakcionarca. Navedeni in podobni dogodki so narodnostno zavest Slovencev budili in prekrojili definitivno podravske meščane in deloma tudi tržane, kot n. pr. v Marenbergu, kjer je to pospeševala tudi stara prometna zveza s Srednjo Štajersko, iz liberalcev v Nemce. To je povzročilo, da se je obenem z borbo konservativnosti in liberalizma budil tako slovenski kot nemški narodni duh.

Tradicija Slomšekova, ki je vezala sodobni evropski kulturni razvoj s Slovenci, je v Mariboru tudi še živela. Pod vplivom te tradicije in borbe za konkordat so omogočili Sernečev zmerni liberalizem³⁶) in vztrajnost³⁷), Dominkušev mecenat, Vošnjakova organizacija, Raičev in Trstenjakov idealizem, nadarjenost in dobra volja Tomšičeva, da se razvijejo Levstikove ideje o slovenskem političnem listu v plod baš v narodnostno ogroženem Mariboru. Poleg čitalnic in zaslužnega za ljudstvo pisanega »Slov. Gospodarja« začne 1868 »Slov. Narod« s propagando za slovenstvo med meščanstvom.

Radikalizacijo narodnostnega življenja v Mariboru kaže že poizkus reorganizirati čitalnico, in njena skrb za prirejanje gledaliških predstav na deželi, n. pr. v Ormožu³⁸). Reorganizacija čitalnice pa se ni posrečila popolnoma. Slovansko vzajemnost je gojila n. pr. s proslavo postavitve temeljnega kamna praškega narodnega gledališča³⁹), politično izobrazbo pa z uvedbo aktualnih znanstvenih in idejnih predavanj, kakor je bilo n. pr. Šumanovo razglabljanje o principu, da gre narodnost pred svobodo. Reorganizacija v večjem obsegu pa se ni posrečila, ker je duševno in praktično nemogoče združiti inicijativna idejna premostrivanja in podrobno organizacijsko delo z veselo družabnostjo, n. pr. s plesom, pa naj je potem to razveseljevanje cilj ali pa samo sredstvo. Nova doba je zahtevala za organizacije novih temeljev, zgrajenili na točnem sodobnem programu glede ideje in sredstev; zato bi bila potrebna reorganizacija z novimi pravili in programom.

Izredno narodno propagandno delo pa vrši v tem času najagilnejša čitalnica na Slovenskem, v Ljutomeru. Pravo rodoljubje odlikuje predsednika Ploja, ki naroči na lastne stroške 25 izvodov »Slov. Gospodarja« za okoliške občine⁴⁰). Pod vplivom ljutomerske čitalnice začne Središče s pripravami za ustanovitev domače čitalnice, Ormož pa organizira malo gledališče. Pevci ljutomerske čitalnice budijo narodno zavest pri Veliki

³⁵) SGP I., št. 20 ³⁶) Lončar D.: I. c., p. 280—281. ³⁷) Vošnjak J.: I. c., I, p. 117.

³⁸) SGP II., št. 3.

³⁹) SGP II., št. 20, SN I. št. 21.

⁴⁰) SGP II., št. 15.

Nedelji⁴¹⁾, Ormožu⁴²⁾ in Središču. Te prireditve ljutomerske čitalnice pa niso običajne veselice, temveč slovenske narodne manifestacije, pri katerih sodeluje po 1000 ljudi in na katerih nastopajo politični voditelji, kakor Herman in Zarnik. Te manifestacije so kot lokalni tabori predhodniki organiziranih taborov, ki so se, da bi imeli kak pomen, morali vršiti in so se lahko vršili najprej samo tam, kjer so bile predpriprave v zavesti ljudstva že izvršene. In te predpriprave je izvršila po lastni inicijativi ljutomerska čitalnica.

Dvignjeno narodno zavest v Mariboru in na Štajerskem sploh kaže vsebina »Slov. Gospodarja« in ustanovitev »Slov. Naroda«. »Slov. Gosp.« je v prvem letu predvsem pomočnik »Novice«, ki so prikrojene posebnim štajerskim razmeram. V zvezi z borbo za in proti konkordatu pa postaja SGp vedno radikalnejši v narodnostnem oziru; to je razumljivo, ker so bila politična vprašanja svobode ali pa državnopravna, kakor n. pr. dualizem in avstrijski centralizem, za štajerskega kmeta preveč abstraktna; šola, zakon pa so bile zadeve, ki so bile najožje zvezane z našim konservativnim kmetom, kateri se je, zvezan z duhovščino, boril proti njim in s tem tudi proti nemškemu in liberalnemu meščanstvu. Obenem s to borbo pa da § 19 decemberske ustave pravno podlago za uveljavljenje našega jezika v uradih, šoli in cerkvi; a tudi tem jezikovnim težnjam nasprotuje meščanski liberalizem, ki se bori za nemški uradni jezik. Boj proti kulturnim in jezikovnim težnjam nemškega liberalizma postane program »Slov. Gospodarja«. V zvezi s tem se z ozirom na manjšinski položaj Slovencev v deželi naravno povdarja še načelo avtonomije, tako da stopi Prelog⁴³⁾ ob novem letu 1868 pred Štajerce s programom zedinjene Slovenije, uvedbe narodnega jezika v urade in rehabilitacije cerkve. Programu sledijo ostri napadi na slovenske poslance v parlamentu, zlasti na Svetca, na kranjske prvake, ki še trpijo nemško uradovanje kranjskega deželnega odbora na slovenske vloge, na »Novice«, ki so mu zanikrne v agitaciji za naše kulturne ustanove, n. pr. za Slov. Matico, za katero razvija živo propagando⁴⁴⁾). Konservativnim mariborskim rodoljubom okoli Preloga so Mladoslavenci »mladika na drevesu Slovenije«, ljudje, ki čutijo, da imajo »Novice« in prvaki »skrhane zobe in kratko sapo«⁴⁵⁾; zato napovedujejo štajerski rodoljubi z veseljem rojstvo »Slov. Naroda«. Goriška »Domovina« pa jim je bila narodnostno mlačna ter so jo v čitalnici odpovedali⁴⁶⁾).

Ekskluzivni kranjski interesi »Novičarjev« in oportunistična politika slovenskih poslancev v dunajskem parlamentu je povzročila odpor vseh štajerskih Slovencev proti ljubljanskemu vodstvu ter jih v narodnostnih

41) SN I, št. 16.

42) SN I, št. 44.

43) SGp III, št. 2.

44) SGp II, št. 3.

45) SGp II, št. 12.

46) SN I, št. 46.

pogledili strnila z Mladoslavenci. Miselno je bila s tem podana osnova za aktivno udejstvovanje Mladoslavencev. Po liberalni usmerjenosti je obstajala njih zgodovinska naloga v tem, da organizirajo meščanstvo⁴⁷⁾ na slovenskih tleh in tako nadaljujejo delo čitalnic, katere so že izgubile stik s potrebami časa. To svojo nalogo so začeli izvrševati štajerski Mladoslavenci potent, ko so že ustanovili Matico Slovensko, s tem, da so osnovali 1868 »Slovenski Narod«. Z ustanovitvijo »Slov. Naroda« je bila omogočena delitev političnega in narodnostnega dela med štajerskimi (pa tudi ostalimi) Slovenci: »Slov. Gospodar« je osredotočil svoje delo na deželo, »Slov. Narod« pa med izobraženstvo v trgih in mestih. Skupno bijeta oba lista borbo za slovenske prevode zakonov, za slovenščino na mariborskih ljudskih šolah, kjer jo je občina predlagala samo kot izreden prost predmet, proti dopisovanju javnih organov v nemščini ali spakedrani slovenščini, proti nemško mislečim učiteljem in skupno propagirata uvedbo slovenskega uradovanja v občinah. Uspeli te propagande je bil odvisen od osebnosti, ki so zastopale slovenstvo v posameznih krajih. Poleg znanih prvakov so se pozitivno udejevali v tem pravcu tudi kmetje in obrtniki, Kopač v Rogatcu, Čolnik v Drvanji v Slovenskih goricah, Grizold v Rušah, Roblek v Žalcu, Šentak na Vranskem, Šorn v Grajski vasi, Lipold v Mozirju, Stepišnik v Ložnici pri Slovenski Bistrici i. t. d. Največji uspeh so imele naravno največje osebnosti, kakor Davorin Trstenjak ali pa Jože Vošnjak. Vošnjak n. pr. je dosegel, da je občina Tinje, ki je nastala iz štirih manjših občin na pobočju Pohorja — torej zaostali kraji —, na svoji prvi seji po združitvi sklenila, da je uradni jezik občine slovenski⁴⁸⁾. Isto je dosegel v napredni občini in okrajnem zastopu Šmarje pri Jelšah. Trstenjak se v podrobno organizacijsko delo ni spuščal toliko, močno pa je uplival tozadevno s svojo inicijativo, bodisi osebno bodisi s korespondenco, medtem ko njegovi zgodovinski in jezikoslovni spisi niso delovali v toliki propagandni meri kakor nekoč pesni Koseskega. Njegov upliv je še posebno porastel, ko sta mu izkazala priznanje za njegovo delo znanstveni in kulturni prvak slovanskega juga Rački in Stroßmayer s svojim obiskom na Ponikvi 21. julija 1868⁴⁹⁾.

Temelji podrobne organizacije.

Z nastopom »Slov. Naroda« 2. aprila 1868 so se brž pojavila tudi manjša nasprotja v cerkvenih zadevah. Mladoslavenski organ je kritikoval postopanje sekovske škofije proti Slovencem v šentlovrenški župniji nad Radeljskim prelazom kot krivično⁵⁰⁾ in sploh nastopal v vpraša-

⁴⁷⁾ Prijatelj I.: Janko Kersnik, njega delo in doba. II. in III., p. 58. št. 35.

⁴⁸⁾ SN I, št. 48, 49

⁴⁹⁾ SN I, št. 28.

⁵⁰⁾ SN I.

nju uradnega jezika z istim merilom proti državi kakor tudi proti cerkvi; »Slov. Gospodar« se je istotako zavzemal za slovenščino v cerkvenem uradovanju, vendar v mnogo milejši obliki. Nastopanje škofa Stepišnika, ki je šlo v bistvu za tem, da ostane v političnih in narodnostnih bojih nevtralen, z njim pa tudi njegova duhovščina⁵¹⁾, je ostavilo jezikovne razmere tam, kjer so bile. Vladno Stepišnikovo stališče ni dopuščalo slovenščine v cerkveno uradovanje, proti čemur se je konsekvntno in odločno boril Božidar Raič. Vladno stališče škofa je povzročilo, da se je tudi mnogo duhovščine — obratno kot pod Slomšekom — odtegnilo narodnemu delu, zlasti v mestih. Narodno zavedna duhovščina je to indiferentnost kritično gledala in njen glasnik je postal poleg Raiča, ki je nastopal predvsem proti škofu Stepišniku, Trstenjak (Ἐπίσκοπος). Priliko za nastopnu je dal življenjepis mariborskega župana Tappeinerja. Življenjepisec je slavil Tappeinerja kot moža, ki se je strunno boril v Mariboru z »reakcijo in klerikalizmom«. Ironično glosira to navedbo Tappeinerjevega življenjepisca Trstenjak, ko pravi⁵²⁾, da je to nemogoče, ker mariborska duhovščina, razen enega samega, spi. Ta eden — Ulaga — ni ostal dolžan odgovora. Temperamenten⁵³⁾, konsekvnten in brez ozira na levo in desno, vnet za prvenstvo in popolnost cerkve je dokazoval⁵⁴⁾, da je mariborska duhovščina vršila svojo dolžnost tudi v narodnem oziru.

Trstenjak je v zvezi z napadom na narodno nedelavno duhovščino obžaloval tudi dejstvo, da je Slomščekov spomenik odložen »ad calendas graccas«. To je bila deloma istina, ali ne po krivdi čitalnice, temveč vsled takratnih razmer. Ustanovitev »Slov. Gospodarja« in »Slov. Naroda« je zaposlila vse slovenske sile v Mariboru. Boj zaradi kulturnih zakonov pa je zaposlil popolnoma tudi cerkev, ki je gmotno največ nudila za spomenik. Denarja je bilo nabranega okoli 3500 goldinarjev, ali to je bilo za nameravani spomenik še vedno premalo. Tudi vprašanje prostora za spomenik še ni bilo rešeno. Na predlog odbora, da se spomenik postavi pred cerkvijo sv. Alojzija, je lavantinsko škofijstvo odgovorilo,⁵⁵⁾ da je treba radi prostora pred cerkvijo sv. Alojzija predložiti načrt, preden lahko dovoli postavitev na tem prostoru. Škofijstvo pa bo dovolilo to samo tedaj, če spomenik ne bo zaviral ravnega vhoda v cerkev. Ker izvršilni obor nima pravice odločevati o končnem načrtu za Slomščekov spomenik, bo v kratkem sklical sejo širšega odbora, da o tem sklepa. O napovedani seji manjkajo vsaki podatki. Denar za spomenik je sicer

⁵¹⁾ Kovačič F.: Zgodovina lavantinske škofije. Maribor 1927, p. 38, 415. Vošnjak J.: Spomini I, p. 132—133. ⁵²⁾ SN I, št. 27. ⁵³⁾ Erjavec F.: Zgodovina katoliškega gibanja na Slovenskem. Ljubljana 1928, p. 13.

⁵⁴⁾ SN I, št. 30.

⁵⁵⁾ SGp II, št. 45.

pritekal, a le polagoma. Težavo je videl odbor tudi v vprašanju odkritja spomenika. Ali bi bilo v teh kulturno in narodno razburkanih časih slovesno odkritje Slomšekovega spomenika, prvobornika za cerkev in slovenstvo v Mariboru, sploh mogoče? In v ospredje so stopale takrat aktualne naloge kulturne in narodne podrobne organizacije, za katero sta že pripravljala spodnještajersko slovenstvo »Slov. Gospodar« in »Slov. Narod«.

V narodnostnem oziru je bila slovenska politika kot politika ogroženega manjšinskega naroda radikalno razpoložena. Stremljenje štajerskih politikov je šlo za tem, da zradikalizirajo tudi ljudsko narodno zavest ter dajo s tem svojim narodno-političnim zahtevam poudarek, ki bi naj onemogočil stališče graške in dunajske vlade, da so zahteve slovenskih poslancev samo njih osebne zahteve, ne pa tudi težnje ljudstva. Radi splošnega radikalnega stališča štajerskih Slovencev niso tabori predvsem delo Mladoslavencev kakor na Kranjskem, ampak delo vseh štajerskih rodoljubov. Z istim prepričanjem nastopajo na štajerskih taborih Herman kakor Zarnik, Vošnjak kakor Prelog i. t. d. V narodnostni zavesti in tudi taktiki so si vsi štajerski rodoljubi edini. Drugačen pa je kulturni položaj. Slučaj Trstenjak-Ulaga je deloma stanovskega, deloma pa mogoče celo osebnega značaja. Obratno pa je slučaj Serbec Janko-»Zgod. Danica« čisto principijelnega značaja. Janko Serbec je v zvezi z novo posvetno zakonsko postavbo gledal v zakonu posvetno ustanovo; iz tega je izvajal, da pripada zakonodajna oblast glede zakona državi. Proti temu stališču, katerega je Janko Serbec obravnaval v »Slov. Narodu«, je nastopila »Zgodnja Danica« z daljšimi razmotrivanji: Dr. Jan. Serbec in nova posvetna zakonska postava. V njih povdarja božji izvor zakramentov, vsled česar pripada beseda o zakonu edino cerkvi. Ta slučaj v svoji celokupnosti združuje probleme, kak položaj naj zavzema cerkev v javnem življenju. V teh vprašanjih so se duhovi ločili; vendar je radikalno narodno mišljenje bilo tako močno, da je narodnost močnejše družila, ko so kulturna vprašanja ločila. Hidra kapitalističnega gospodarstva je uničevala vedno bolj našega malega človeka, posebno kmeta. Da je treba kmetu pomagati tudi z gospodarskim poukom, v tem so si bili edini vsi, tako Ulaga⁵⁰⁾ kakor Vošnjak. Narazen pa so zopet šli nazori pri vprašanju politične prosvete med ljudstvom; ali se naj politična prosveta združi s kulturno in postavi na cerkveno podlago, ali pa na podlago ustavnosti, na podlago svobode. V tem zadnjem vprašanju je razvoj zavisel od osebnosti, ki so delovale v posameznih krajih, od prvakov. Ljudstvo se je oklenilo najdelavnejšega in pri javnih nastopih, n. pr. volitvah, je bila zopet narodnost tista, ki je nakazala pot k sporazumu.

⁵⁰⁾ SGP II, št. 36.

V narodnostnem smislu so čitalnice budile narodnostno zavest in naučile meščansko usmerjeno izobraženstvo slovenščine kot omikanega jezika, predvsem v večjih krajih. Naloga tega izobraženstva je bila, ako hoče živeti politično življenje, da si ali politično osvoji mesta, ali pridobi za svoj program deželo, ali pa oboje. Zadnje je prišlo v poštev na Kranjskem. Na Štajerskem pa je nemštvo s stanovsko-meščansko usmerjenim liberalizmom že osvojilo naša mesta nacionarno in politično; poleg tega je bil političen naskok na mesta brezuspešen tudi vsled gospodarske slabosti Slovencev. Preostala je torej samo ena možnost, zatreti vsak nemški vpliv na deželi in deželo zasigurati politično. Prvi, ki je sprožil to misel, je bil Prelog⁵⁷⁾; enakopravnost in narodna svoboda sta temeljni točki, ki jili naj obravnavajo tabori. Na Prelogov poziv zbrani rodoljubi so na sestanku 7. julija 1868 sklenili, naj se vršita dva tabora, in sicer v Ljutomeru in v Savinjski dolini⁵⁸⁾. Izbrana kraja sta predstavljala najbolj probujene pokrajine Spodnje Štajerske. Ljutomerski tabor se je naslonil na živalne prireditve ljutomerske čitalnice, savinjski pa na osebno delo in vpliv številnih savinjskih rodoljubov v trikotu Mozirje, Vrankso, Žalec. V Savinjski dolini je nemštvo živelo samo pri pojedincih, večinomoma uradnikih. Graščaki so bili konservativni in kot taki proti Slovincem tolerantni. Ečni kraj, kjer je nemštvo predstavljalo v Savinjski dolini večjo skupino prebivalstva, je bil Sv. Pavel pri Preboldu, kjer je čutilo nemško od liberalnega in nemškega tovarnarja odvisno delavstvo. Uspeh obeh taborov je bil tako že naprej zajamčen.

Ako so tabori predstavljali soglasno narodnostno delo vseh štajerskih Slovencev, pa se razvije podrobna štajerska organizacija v dveh smereh: v konservativno-katoliški in v svobodomiselnio-nacionalistični; obe vrsti organizacij pa hodita vzporedno ter se podpirata zlasti v narodnem delu. Katoliško-narodno stališče v krogu okoli Ulage (Kosar, Prelog, Majciger, Gregorec) nam je že znano. Liberalci okoli Serneca (Tomšič, Vošnjak, Raič, Trstenjak) zastopajo stališče, da je narodnost prva in cerkev druga, ker je pri nas narodnost bolj v nevarnosti ko katoličanstvo⁵⁹⁾. Komur pa je vseeno, da Slovence pohrustajo Lahi ali Nemci, samo da ostanejo katoličani, ta ni pravi Slovenec. Versko vprašanje je Slovincem novo, kajti katoliški Slovenec je toleranten; versko vprašanje je zrastle iz absolutizma, ko vprašanje politične premoči katolicizma⁶⁰⁾. Slovensko vprašanje je demokratsko vprašanje, vsled česar ni upravičena zveza s konservativno aristokracijo; kajti aristokracija je bila vedno steber absolutizma⁶¹⁾. Radikalno stališče v principijelnem sta-

⁵⁷⁾ SGP II, št. 26. Prim. Kovačič F.: Slovenska Štajerska in Prekinurje, p. 338.

⁵⁸⁾ SGP II, št. 28.

⁵⁹⁾ SN II, št. 6.

⁶⁰⁾ SN II, št. 8.

⁶¹⁾ SN II, št. 1.

lišču do cerkve je zavzemal Raič⁶²⁾). Poleg svojega brezobzirnega boja za slovensko uradovanje v lavantinski škofiji je zastopal revolucionarno katoliško-demokratsko stališče in gledal v absolutistični cerkveni vladi neprijateljico svobode. Vsaka taka absolutna vlada sega po uživanju sreče in blaženstva tega sveta, svoje vernike in podrejene duhovnike na odkazuje na drugi svet. Raič nastopa odkrito za narodno-svobodomi-selno slovensko stranko. Svobodomiseltvo mu pomeni isto, kar demokracija; v boju, katerega bije za uvedbo slovenskega uradovanja v škofiji, vidi najsigurnejše sredstvo za doseg tega cilja: soodločevanje duhovščine o tem vprašanju. To je samo del Raičevih nazorov, ki stremijo za demokratizacijo tako države kakor cerkve. Proti tem in podobnim nazorom je nastopila »Zgodnja Danica« in zastopala interese cerkve, ki brani vrhovne, večne interese človeštva. Slovensko svobodomiseltvo je po mnenju »Zgodnje Danice« sodelovalo s slovenskim duhovništvom samo vsled tega, ker je duhovščina faktor, brez katerega narodna stranka ne more izhajati. Katoliška duhovščina na Slovenskem Štajerskem pa je nastopila proti temu stališču z mnenjem, da ne gre identificirati duhovščine in narodne stranke. Duhovščina in narodna stranka sta dva faktorja. Namen prvega je varovati krščanstvo, namen drugega pa slovensko narodnost; narodnosti pa ni mogoče ohraniti brez krščanstva in to mora vedeti tudi narodna stranka⁶³⁾).

Usmerjenost novih organizacij.

V debati z Raičem podano stališče so štajerski konservativci varovali tudi v bodočnosti. Interesi cerkve in slovenske narodnosti so jim vzporedni, narodnost jim je, kot Slomšeku, nujno sredstvo za doseg večnih in izveličavnih nalog cerkve. Obe smernici: cerkvena zavest in narodno mišljenje so štajerski konservativci razvijali v podrobni organizaciji kulturnih društev.

V alpskih nemških deželah so obenem s politično borbo za in proti konkordatu začeli katoličani pod vodstvom škofov organizirati katoliška ali konservativna politična društva. Naloga teh društev je bila, gojiti med ljudstvom politično zavest na katoliški podlagi. Ko je val tega razvoja dosegel našo Spodnjo Štajersko, je bilo za Slovence važno vprašanje, kaka bo narodnostna orijentacija teh društev.

Na Slovenskem Štajerskem ni izšla misel katoliških političnih društev od zgoraj, iz škofije, ampak iz vrst podeželske duhovščine. Prvi, ki je začel z njili organizacijo, je bil slovenjebistriški kaplan Jožef Š u c. Že koncem 1868 je začel z ustanavljanjem katoliških političnih društev

⁶²⁾ SN II, št. 87.

⁶³⁾ SGP III, št. 17.

v okolici Slovenske Bistrice⁶⁴) (Ciglence, Devina, Nova vas, Zgornja Bistrica in Ložnica). Ljudstvo se je odzvalo Šucovi nameri, zato pa so bila toliko večja nasprotstva od strani političnih oblasti, zlasti slovenjebistriškega županstva in nemškega ter liberalnega slovenjebistriškega meščanstva. Nasilje zadnjili dveli je preprečilo n. pr. 29. decembra 1868 ustanovitev društva v Zgornji Bistrici⁶⁵). Tako se je že pri začetku teli društva pojavilo nasprotstvo med konservativno in slovensko deželo pa med liberalnim ter nemškim mestom. Značilna je nadaljnja usoda Šucova. Slovenska Bistrica in tankajšnje župaustvo je zahtevalo Šucovo premestitev, čenur je škofijstvo tudi ugodilo; v tem imamo primer, da vladni škof Stepišnik ni branil duhovnikov, ki so ravnali v izrazito cerkvenem interesu, in to v času, ko še ni bilo jasno, kakšna bo narodna usmerjenost novih društev, oziroma v času, ko se narodna stranka bori obenem s slovenščino tudi za vero. Zaduje nam tudi dokazuje n. pr. slučaj z limbuškimi nemškutarji: »Slov. Gospodar« jim kliče: Pazite, da vam z nemškutarijo ne splava po Dravi tudi vera⁶⁶).

Nadaljnji razvoj konservativnih ali katoliških političnih društev, zlasti v narodnostnem pravcu, pa je odločilo dejstvo, da so bili slovensko zavedni duhovniki tudi idejno najmočnejši. Vsled tega vzrastejo nova društva predvsem tam, kjer imamo slovensko zavedno duhovščino, tako da postanejo konservativna ali katoliška politična društva vsled položaja svojih ustanoviteljev oporišča ne samo katoliške, ampak tudi slovenske politične zavesti. Zanimivo je že dejstvo, da sledi Šucovim ustanovitvam 31. jan. 1869⁶⁷) ustanovitev društva v eni najmočnejših slovenskih postojank v mariborski okolici, v Framu.

Duhovščina gre na novo delo, ki je tudi eminentno narodno, obenem s tem pa na ugotovitev točnega in principijelnega programa, ki bi vezal nova društva v enoto. V ta namen se je zbralo 11. avgusta 1869 v celjski čitalnici 31 štajerskih duhovnikov pod predsedstvom Kosarjevim. Na dnevnem redu so imeli obravnavo o mladini, o organizaciji katoliške stranke, o ustanovitvi tiskovnega in o ustanovitvi znanstvenega društva⁶⁸).

Duh zbrauce duhovščine v narodnostnem oziru kaže dejstvo, da se je zborovanje vršilo brez nemške besede in pa da je bil odklonjen predlog, po katerem bi naj bil škof pokrovitelj nad novim katoliškim gibanjem, ter sprejet predlog, da prevzame to pokroviteljstvo narodnostno zaslužen duhovnik. Z istega vidika je važno tudi Kosarjevo poročilo o mladih, ko pravi, da ne smemo soditi mladine preveč ostro. Glavna naloga duhovščine v tem pogledu je, popraviti Maximilianum v Celju in ineti obzir proti mladini. Kosarjevo stališče nam je razumljivo, če vemo, da je

⁶⁴) SGp III, št. 1; SN II, št. 1.

⁶⁵) SN II, št. 1.

⁶⁶) SGp III, št. 21.

⁶⁷) SGp III, št. 4; SN II, št. 14.

⁶⁸) SGp III, št. 33; SN II, št. 95.

bilo dijakom Maximiliana zabranjeno obiskovati prireditve v čitalnici, ne pa tudi v kaziui, in da je bil zaradi tega prestopka dijak odstranjen iz zavoda⁶⁹⁾; ali pa slučaj, da ni bil sprejet v mariborsko teologijo absolvent varaždinske gimnazije — kjer je takrat študiralo zlasti mnogo Prlekov —, ker ni znal dovolj nemško⁷⁰⁾). Referat o organizaciji katoliške stranke je imel Ulaga, ki je povdarjal potrebo po katoliški orientaciji našega političnega življenja, nakar je bil izvoljen pripravljalni odbor, katerega so tvorili duhovniki Jeraj, Hašnik, Flajšek, Dolinšek in Gajšek. Cerkveno in narodno usmerjenost zborovalcev kaže sklep, da je njihovo glasilo »Zg. Danica«, zraven tega pa mora duhovščina vsestransko podpirati tudi »Slovenski Narod«. Zadnji dve točki dnevnega reda, ustanovitev tiskovnega in znanstvenega društva, sta ostali nerešeni. Sklepi celjskega duhovniškega sestanka so važni kot izraz novega gibanja, ki gre vzporedno z gibanjem avstrijsko-katoliško-konservativne stranke, ki je 15. in 16. septembra 1869 sklenila, ustanavljati povsod katoliško-konservativna društva. Celjski sestanek je prvi sestanek na Slovenskem sploh, ki kaže bodoče smerice katoliško-politične organizacije z mladinsko, politično, tiskovno in znanstveno orijentacijo, obenem pa ožje stike ne samo s slovanskimi, kakor dotlej, ampak tudi z nemškimi konservativnimi federalisti, ki so Slovencem priznavali principijelno pravico do slovenščine, ne pa tudi do federacije v zedinjeno Slovenijo⁷¹⁾). S prvimi konservativnimi ali katoliško-političnimi društvi ter s celjskim sestankom je bila podana osnova za organizacijo štajerskih Slovencev v katoliško-politični smeri.

Obenem s tem so začeli tudi Mladoslavenci ali liberalci — četudi ta naziv za nje ni točen — s politično organizacijo. Kakor konservativci, tako so našli tudi liberalci vzor za svoje organizacije v nemških, naprednih ali konstitucionelnih društvih. Pri snovanju liberalnih slovenskih štajerskih organizacij pa se je pokazal neki nedostatek. Slovenski liberalci so bili publicistično sicer močni, imeli so dosti idealnih delavcev, ki so dajali, recimo, inicijativo in vodili idejno delo, niso pa imeli delavcev za podrobno delo. S sodelovanjem pri ustanovitvi »Matiice Slovenske« in z ustanovitvijo »Slov. Naroda« so pokazali, da se zavedajo svoje dolžnosti, da organizirajo domače meščanstvo. Za Slovence nemila usoda pa je hotela, da se je slovenski liberalizem šele rodil, ko je nemški liberalizem že večji del organiziral in nacionaliziral spodnještajersko meščanstvo. Za naskok na spodnještajerska mesta, katera je držal nemški liberalizem in branil, kot nam to kažejo že v tej dobi mnogi primeri, tudi z nasiljem, pa je manjkalo slovenskim liberalcem kapitala za gospodarsko penetracijo; za naskok na deželo pa jim je manjkal program.

⁶⁹⁾ SN II, št. 2.⁷⁰⁾ SN II, št. 96.⁷¹⁾ SN II, št. 2.

Slovenski liberalizem se ne izraža v ustavnem, kulturnem ali gospodarskem programu, ampak predvsem v narodnostnem radikalizmu. S tem, da so liberalci pridržali čitalniški narodnostni program v radikalnejši obliki, je bilo mogoče sodelovanje s slovenskimi konservativci. Tako so bili liberalci navezani na sodelovanje s konservativci in oboji so skupno nadaljevali z ustanavljanjem čitalnic, čeprav so se zavedali, da so te le surogat političnih društev in v prvi vrsti razveseljevalnice. Koncem 1868, torej vzporedno s Šucovim katoliško-političnimi društvi v okolici, je bila preustrojena čitalnica v Slovenski Bistrici, 1869 poživljena v Sevnici⁷²⁾, ustanovljena pa na Vranskem⁷³⁾, v Laškem⁷⁴⁾, v Vojniku in v Žalcu⁷⁵⁾. Pri vranski in žalski, manj pri laški in vojniški čitalnici vidimo združeno ustanovitveno gibanje s pripravo za žalski tabor. Napram mnogokratnemu pozivu Jožefa Vošnjaka, da se naj čitalnice preuredijo v gospodarsko-politična društva, kaže nadaljnje ustanavljanje čitalnic v narodnostno ogroženih trgih težnjo, da nastopa slovenstvo složno proti Nemcem. Odločevale so torej krajevne razmere in domači Slovenci sami, ki so v boju za narodnostni obstoj morali pozabiti na kulturne in principijelne razlike v mišljenju posameznikov, katerih se ljudstvo v splošnem sploh še ni zavedalo.

V duševnem središču štajerskih Slovencev, v Mariboru, pa poizkusijo liberalci z ustanovitvijo političnega demokratskega društva. Pravila⁷⁶⁾ imajo ustavni in narodnostni značaj ter so bila sprejeta 24. novembra 1868. Društvo, imenovano »Slovensko politično društvo v Mariboru«, je začelo najprej z nabiranjem članov ter je napovedovalo, da bo vršilo pouk o političnih in narodnih zadevah in izdajalo tozadevne brošure⁷⁷⁾. V načrtu je imelo izdaje brošur slovenskim taborjanom o vpeljavi in potrebi slovenščine v uradih in šoli ter dve brošuri o političnih slovenskih zadevah⁷⁸⁾. Ali odziva na poziv za vstop v društvo cela dva meseca⁷⁹⁾ ni bilo. »Slov. Narod« je apeliral na narodno-obrambno dolžnost Slovencev, ki ne bodo čakali danes, ko daje ustava možnost političnih društev, jerihovskih trobent, da razrušijo nemškutarski zid. Slovenci smo kot prva človeka v raju, ki se na vse izgovarjamo. Počivamo na taborskih lovorikali. 15. junija 1869⁸⁰⁾ se je društvo, ki je štelo 150 udov, sešlo. Izvoljeni odbor⁸¹⁾ so tvorili Tomšič (predsednik), Koceli (tajnik), Rapoc (blagajnik), Vošnjak, Radej, Raič, Ulaga, Srebre in Jurčič. Potek tega občnega zbora pa je društvu onemogočil daljšo življenje. Ulaga pravi⁸²⁾, da se je »Slovensko politično društvo v Mariboru« osnovalo zato, da bi narodnjaki prišli v ožjo dotiko z ljudstvom in vzbudili pri njem narodno zavest.

72) SN II, št. 3.

73) SN II, št. 13.

74) SN II, št. 43.

75) SN II, št. 47.

76) SN II, št. 30.

77) SN II, št. 36.

78) SN II, št. 41.

79) SN II, št. 55.

80) SN II, št. 67.

81) SN II, št. 70.

82) SGp IV, št. 48.

A to društvo je bilo — mrtvo rojeno dete. »Vzrok temu rajše zamolčimo.« Nadalje govori Ulaga o žalostnem izidu volitev. Kaj bi bil vzrok spora na občnem zboru »Slovenskega političnega društva v Mariboru«? Zankrat nam daje možnost domneve poročilo v konservativnem listu »Wanderer«, ki je prišel vest⁸³⁾, da se pripravlja v Ljubljani v sporazumu s »Slovenskim političnim društvom v Mariboru« demokratsko društvo, ki bo pobijalo Bleiweisa in Costo ter klerikalizem. »Slov. Narod« je to vest dementiral kot nemogočo; izključeno pa to ni, zlasti, če pomislimo na principe mož — antipodov v nazorih —, kot Raič in Ulaga in pa na dejstvo, da je manjkala društvenemu programu pozitivna cerkveno-politična smer. Po členu 1. društvenih pravil je »namen slov. političnemu društvu . . ., z vsemi postavnimi pripomočki delati, da se politična svoboda avstrijske države pospeši in posebno, da se z najvišjega prestola zagotovljena in v postavodajnih zborih izrečena narodna ravnopravnost v dejansko življenje uvede«.

Mogoče je ta razvoj predvideval najbolj smotreni liberallec Jože Vošnjak. Na Češkem in na Koroškem je spoznal vrednost posojilnic ter uvidel njih narodnostni in socialni pomen. Poleg posojilnic v gospodarski je propagiral ustanavljanje gospodarsko-političnih društev v politični organizaciji. Sam je ustanovil in vzel vodil gospodarsko-politično društvo »Naprej« v Šmarju pri Jelšah⁸⁴⁾. Obe vrsti organizacij nudita to prednost, da se ljudje v gospodarski organizaciji mnogo lažje snidejo in pozneje razidejo ko pa v politični. Nadalje bi bila s tem odvzeta ost principijelnim političnim vprašanjem, ko bi prevladala gospodarska. Z gospodarsko organizacijo bi bilo možno ojačiti slovensko gospodarstvo v mestih in privezati kmeta mnogo trdneje na narodno stvar ko pa s politično. Vošnjak je s tem nakazal liberalizmu edino pot, na kateri se je lahko pozitivno udeleževal v organizaciji štajerskih Slovencev; po tej poti so usmerili svoje delo že v svoji »Čitalnici« gospodarsko misleči Geršak, Janko Serbec in Rapoc in pozneje Mila Vošnjak.

Vošnjakova razpravljanja o »založnicah« so vzbudila med spodnještajerskimi Slovenci mnogo pozornosti, tako da je Vošnjak napisal za širšo javnost v Koledarju Družbe sv. Mohorja poljudno poročilo o hranilnicah in posojilnicah⁸⁵⁾. Tukaj izvemo, da je bila prva kmetijska posojilnica na Slovenskem nemška v Velikovcu. Štajerci pa so začeli že 1869 suovati slovensko posojilnico v Mariboru⁸⁶⁾, ali predloženih pravil vlada ni odobrila⁸⁷⁾. Konservativno gospodarsko podjetje v Slovenski Bistrici

⁸³⁾ SN II, št. 77. ⁸⁴⁾ SGP IV, št. 34; SN III, št. 14, 95, 136.

⁸⁵⁾ Vošnjak J.: Posojilnice na pomoč kmečkemu ljudstvu, Koledarček Družbe sv. Mohora za 1872. Celovec 1871, p. 148—162. ⁸⁶⁾ SN II, št. 31. ⁸⁷⁾ SN II, št. 90

je istotako končalo z neuspelom. Pri Sv. Lenartu v Slov. goricah in v Globokem ustanovljeni prvi gospodarski društvi⁸⁶⁾ se tudi nista razvijali ugodno ter so jili kmalu nadomestila društva s katoliško-konservativnim programom.

Razmere za časa volitev in ljubljanskega programa 1870.

Položaj stajerskih Slovencev v času tik po taborih stoji v znamenju pričetkov podrobne organizacije. Dominkušev polom pri deželnozbornski volitvi je dal inicijativo za ustanovitev »Slov. politič. društva v Mariboru«, katoliško-politično društvo v Šmartnem pri Slovenjgradcu pa je odločilo slovensko zmago pri volitvah 1870 v Mislinjski dolini⁸⁶⁾. Slovenščina si pridobiva vedno večjo veljavo v javnem življenju. Na Jožefovo 1869 se poje prvič v mariborski stolni cerkvi slovenska Miklošičeva maša⁸⁶⁾. 31. oktobra so bile umeščene pri Sv. Petru prve slovenske šolske sestre, ki so prevzele slovenski pouk na tankajšnji ljudski šoli⁸⁷⁾. Kot novi propagator za slovenščino v javnem življenju nastopi dijaštvo, katerega navaja javnost, da propagira širjenje slovenskih časopisov⁸²⁾. Narodno življenje dijaštva karakterizira spor, ki je nastal med Slovenci in Nemci na valetih abiturijentov 1869⁸³⁾. Majhna pa je narodna zavest na narodnostni nemško-slovenski meji, vsled česar se vedno glasneje pojavljajo glasovi, da se priključijo Kapla, Sv. Duha na Ostrem vrhu ali Lučane⁸⁴⁾ k lavantinski škofiji, kamor spadajo narodnostno. To stremljenje je imelo delni uspeh v priključitvi Velke k lavantinski škofiji, pozneje pa v razmejitvi okrajnih glavarstev in sodnih okrajev približno po narodnostni meji. Radi ostre protislovenske agitacije pa je omahovalo mnogo inteligence. Poslanec Rak je preklical svoje stališče za zedinjeno Slovenijo⁸⁵⁾ ter nameraval odložiti poslanstvo z naivnim izgovorom, da ne more ugoditi ne nemškutarskim Marenberčanom in ne Slovincem⁸⁶⁾. Zavedna duhovščina je bila vsled vladnega Stepišnikovega stališča na svojih mestih od danes do jutri⁸⁷⁾. Najtežji pa je bil v narodnostnem oziru položaj učiteljstva. Na učiteljskih nemško vzgojeno je pod pritiskom režima zaplavalo v nemške vode, za kar imamo primer v Budni, učitelju na Vranskem, kateri je od agilnega delavca v čitalnici predsedal k nemštvu. K temu sta učiteljstvo navajali še dve dejstvi: Duhovščina se je zavzemala za katoliško šolo, učiteljstvo pa za osamosvojitve šole od duhovščine. Mnogokrat težke grotne razmere učiteljstva in tupatam nezdravo razmerje med duhovništvom in učiteljstvom — nemškutarski župnik v Št. Ilju pri Velenju Gospodaritschi je 58letnega učitelja, ki je hotel iti ponoči s prižgano

⁸⁶⁾ SN II, št. 111.

⁸⁶⁾ SGp IV, št. 27.

⁸⁶⁾ SGp III, št. 12; SN II, št. 34.

⁸⁷⁾ SGp III, št. 46.

⁸⁷⁾ SN II, št. 108.

⁸⁷⁾ SN II, št. 90.

⁸⁷⁾ SN II, št. 44

⁸⁸⁾ SN II, št. 137.

⁸⁸⁾ SN II, št. 144.

⁸⁷⁾ SN II, št. 24.

tresko mimo župnišča, s krepeljem tako pretepel, da je ležal par dni bolan⁹⁸⁾ — so povzročili, da se je učiteljstvo naslonilo na nemški liberalizem, to pa vsled tega, ker slovenskega vsled svoje rezerviranosti v kulturnih vprašanjih ni imelo, da bi se nanj naslonilo.

Politično zavest kaže odkrito nezadovoljstvo štajerskih Slovencev z resolucijo kranjskega deželnega zbora, v kateri manjka zedinjena Slovenija. Misel zedinjene Slovenije se je širila med ljudstvom, k čemur sta pripomogla zlasti ljutomerski in žalski tabor. Kakor so Nemci organizirali proti slovenskim taborom nemške protitabore v Slov. Bistrici in v Celju, ki niso dosegli slovenskih⁹⁹⁾, tako so proti poslancem, ki so zastopali zedinjeno Slovenijo, kot proti teži slovenskim zaupnicam organizirali nezaupnice¹⁰⁰⁾. V to svrlo izrabljajo Nemci štajerski regionalizem in ga liberalno usmerijo. To je bilo tem lažje, ker so Nemci privatno slovenščino upoštevali. Nemški advokati naznanjajo otvoritve svojih pisarn v slovenskem jeziku in v slovenskih listih. Volilno agitacijo vodijo Nemci dvojzlično, na nemških podeželskih zborih, n. pr. v Radvanju, nastopajo govorniki tudi v slovenščini, za nedeljivo Štajersko in proti zedinjeni Sloveniji. Jasno že stopajo pred nas obrisi poznejše stranke Štajercijancev¹⁰¹⁾. Ptujčani agitirajo proti zedinjeni Sloveniji z revščino Kranjske, vsled česar bi bili v zedinjeni Sloveniji davki večji¹⁰²⁾. Obenem z organizacijo proglasov za zedinjeno Slovenijo, ki so zlasti številni iz ljutomerskega¹⁰³⁾, rogaškega okraja¹⁰⁴⁾ in Savinjske doline¹⁰⁵⁾, in z borbo za slovenščino v uradih, ko sklepe n. pr. ljutomerski šolski svet slovensko uradovanje¹⁰⁶⁾, pa skrbe za politično zavest politične brošure. Politično delovanje te dobe je slonelo na osebem delu in vplivu posameznih prvakov, ki so črpali smernice iz časopisja. V izdajanju časopisja ter v organizaciji shodov¹⁰⁷⁾ se kaže vodilna vloga Maribora na Spodnjem Štajerskem. Temu se pridružijo sedaj brošure za uvedbo slovenščine v urade: »Čujte, čujte! Kaj slovenski jezik tirja?«¹⁰⁸⁾ v izdaji Slov. političnega društva v Mariboru ter Dominkušev spis¹⁰⁹⁾: »Die nationalen Bestrebungen der Slovenen«, kjer združuje Dominkuš s terjatvijo po slovenskem jeziku v uradih tudi zahtevo po zedinjeni Sloveniji. Sledila jim je izdaja interpelacije slovenskih deželnih poslancev v Gradcu¹¹⁰⁾, v kateri hoče Slov. politično društvo v Mariboru s priloženim Kozlerjevim zemljevidom tudi podati zemljepisno sliko zedinjene Slovenije. Obenem z organizacijo društvenega življenja pa se pojavlja težnja, da bi se nadaljevalo s tabori v Slovenskih goricah (Sv. Trojica), v Mislinjski dolini in v Šmarju pri Jelšah. Perspektive

⁹⁸⁾ SN II, št. 42.

⁹⁹⁾ SN II, št. 66.

¹⁰⁰⁾ SN II, št. 138.

¹⁰¹⁾ SN II, št. 105.

¹⁰²⁾ SN II, št. 6.

¹⁰³⁾ SN II, št. 114, 116, 131.

¹⁰⁴⁾ SN II, št. 117.

¹⁰⁵⁾ SN II, št. 134.

¹⁰⁶⁾ SN II, št. 121.

¹⁰⁷⁾ SGp II, št. 28.

¹⁰⁸⁾ SN II, št. 51.

¹⁰⁹⁾ SN II, št. 46.

¹¹⁰⁾ SN II, št. 145.

tive za izvedbo taborov pa so postajale radi vladnega nasprotovanja in nasilja Nemcev, ki razbijejo 1869 taborič na Črni gori¹¹¹⁾, vedno manjše, tako da je vojna 1870/71 postala dobrodošel izgovor za odpoved, oziroma preložitve nameravanih taborov.

Ker se slovenske gospodarske organizacije niso mogle takoj razviti, so začeli svoje delo pri nas Čelih, n. pr. zavarovalnica¹¹²⁾ »Slavija«, katero slovenski tisk toplo priporoča.

Mariborska čitalnica poizkuša v tej dobi z organizacijo znanstvenih predavanj, ki se pa ne obnesejo; edino, kar napolni čitalnico, so veseloigre¹¹³⁾. Značilno za njeno življenje je poročilo¹¹⁴⁾, da se spomladi 1870 vsled pomanjkanja obiska ni mogla vršiti volitev predsednika in dveh odbornikov. Da v tej dobi akcija za Slomšekov spomenik ni napredovala, je jasno. Izvršilni odbor je sicer imel sejo¹¹⁵⁾, na kateri je blagajnik poročal, da ima nad 4000 goldinarjev denarja. Iz Haloz pa se je oglasil Raič in predlagal, da se naj za Slomšekov spomenik nabrani denar uporabi za slovensko tiskarno¹¹⁶⁾ v Mariboru, misel o postavitvi spomenika pa opusti. Delo odbora je obstajalo v sprejemanju denarja in v poročanju darovanih zneskov in darovalcev v časopisju.

Čas francosko-nemške vojne 1870/71, era Potočkega in Hohenwarta in volitve 1870 začno s poudarkom zedinjene Slovenije, cerkvenih terjatev proti liberalnim kulturnim zakonom ter z zalitevami po slovenskem jeziku v uradih in po gospodarskih preuredbah. Volitve spadajo v poglavje o razmerju med Slovenci in Nemci na Štajerskem in ne v notranje slovenske zadeve, zato bo o tem govor na drugem mestu. Tukaj nas zanimajo samo v toliko, v kolikor niso samo izraz borbe proti Nemcem, ampak v kolikor kažejo naše posebne razmere. Omenili smo že vlogo šmartinskega katoliško-političnega društva. Programatično pa je važnejša volilna izjava katoliškega političnega društva v Novi vasi¹¹⁷⁾. Ko vzame na znanje volilni program kandidatov v mariborski okolici, izjavlja k zgoraj navedenim smernicam, da ga priporoča, ker ne najde v tem programu ničesar, kar bi se ne zlagalo z društvenim programom, temveč se nadeja še v borbi za katoliške cilje uspehov. Zanimiva je ta izjava v dveh ozirih. V političnem vodstvu ljudstva začno na mesto dotedanjih prvakov nastopati organizacije; ali te organizacije so še vedno samostojne in še niso podrejene kakim višjim, osrednjim vodilnim organizacijam, česar tudi ni dopuščal takratni društveni zakon.

Volilni slovenski program nam kaže, da je to konservativni program, v katerem se izpolnjujejo slovenske narodne zalitve s cerkveno-političnimi. Takoj s tem pa se pojavi vprašanje taktike v slovenski politiki, zla-

¹¹¹⁾ SN II, št. 106. ¹¹²⁾ SN II, št. 142. ¹¹³⁾ SGp IV, št. 15. ¹¹⁴⁾ SGp IV, št. 20.

¹¹⁵⁾ SGp III, št. 29; SN II, št. 86. ¹¹⁶⁾ SN II, št. 40. ¹¹⁷⁾ SGp IV, št. 24.

sti v nastopanju poslancev v graškem deželnem zboru. Ulaga II. pr. je za sodelovanje z nemškimi konservativci, liberalci proti. Liberalci ne tajijo, da bi radi hodili složno z duhovščino¹¹⁸⁾ po eni politični poti in tudi Ulaga želi, da bi bilo katoliško-politično društvo središče vsega slovenskega političnega dela¹¹⁹⁾. Alj liberalci svetujejo duhovščini, da naj ne išče nikjer drugje zvez kot v narodu, katerega poučuje. Nemški konservativci ostane zmerom absolutist¹²⁰⁾, pa tudi če obleče katoliško krinko. Reakcija bi bila grob slovenskega duha, ker narodnost brez politične svobode je nemogoča. Liberalci so za slogo, brez ljubljanskega, t. j. Bleiweisovega in zlasti Costinega absolutizma¹²¹⁾. V očigled dejstvu, da so bili štajerski nemški konservativci še politično neodločljivi v deželnem zboru, na drugi strani pa dejstvu, da so avstrijski konservativci okoli Rauscherja in »Volksfreunda« zavzemali vedno odločneje centralistično stališče, je zmagala taktika liberalcev, ki je zalitevala v Gradcu samostojno nastopanje, na Dunaju pa posnemanje Čehov.

Ko je na Dunaju začasno padel liberalni režim, da po Hohenwartovi demisiji zadnjič zavlada, takrat se je tudi na Štajerskem zopet začelo iskanje historičnega prava, ki pa mora biti identično s prirodnim pravom. Žalski shod štajerskih politikov odločno odkloni Radicev predlog dedne poklonitve dežel cesarju kot »nevredni resnega premišljevanja«¹²²⁾. Po vzgledu visokošolske mladine v Gradcu, kjer je obstajalo jugoslovansko akademiško društvo Vendija, so obrnili tudi politiki svoj pogled proti vzhodu. Tomšič¹²³⁾ je zapisal pozneje tolikokrat navedeno primero, da je naša bodočnost tam, na jugovzhodu, kamor teko naše reke. Miselnio je ta ideja samo razširjenije zaželenega sodelovanja med Slovenci in Dalmatinci v dunajskem državnem zboru. Hrvatska¹²⁴⁾ naj svoje državno pravo izrabi v istem pravcu kot Madžari in Čehi ter izvede § 6 XI. poglavja zakonov iz 1848. Zedinjena Slovenija se priključi Hrvatski, ki ojači s tem svoje stališče proti Pešti. Ta ideja jugoslovanstva, kot pozneje v majniški deklaraciji združitve prirodnega narodnostnega prava s historičnim hrvaškimi državnim pravom, dobi svojo programatično obliko v osnovi trijalizma, v ljubljanskem programu. Od Štajercev so na ljubljanskem programu sodelovali Kosar, Ulaga in Trstenjak¹²⁵⁾. Kako prijazno urejeno je bilo takrat razmerje med Ljubljano in Mariborom, kaže dejstvo, da je mariborski »Slov. Narod« poročal¹²⁶⁾ o ljubljanskih sklepili preko hrvaškega lista »Zatočnika« in ne direktno iz Ljubljane.

Ljubljanski program so gledali drugače naši konservativci in drugače liberalci. Liberalci vidijo slovensko bodočnost »jasnejšo« na temelju

¹¹⁸⁾ SN III, št. 1. ¹¹⁹⁾ SGp IV, št. 4b. ¹²⁰⁾ SN III, št. 40. ¹²¹⁾ SN III, št. 27.

¹²²⁾ SN III, št. 48. ¹²³⁾ SN III, št. 112. ¹²⁴⁾ SN III, št. 132. ¹²⁵⁾ SN III, št. 143.

¹²⁶⁾ SN IV, št. 6; Prim.: Prijatelj I.: RZDHV IV, p. 69—70.

ljubljskega programa, njim je zveza z našimi brati na jugu, jugoslovanska zveza pod našim cesarjem programi, naša trdna, naša nepreklicana volja. Konservativci smatrajo radi porasta nemške zavesti vsled zmag 1870 naslonitev na Jugoslovane za edino možnost, da dobimo narodne gosposke¹²⁷⁾ in se tako naroduostno rešimo. Kaj da lahko Hrvatje storijo, kaže Jelačić¹²⁸⁾. Ali medtem, ko liberalci povejo pred pogajanjji, da zahtevajo predvsem priznanje slovensščine kot svojega jezika proti pravašem, so konservativci kot konkretni politiki po vrnitvi iz Ljubljane po Ulagi takoj uvideli, kako daleč je ljubljanski program še oddaljen od Maribora. Slovenija je prva pot do jugoslovanske skupine. Praktično pa moramo gledati najprej na sebe, da ne bo mariborsko ozemlje vključeno v avstrijsko-nemško skupino. V mariborskem okraju je narod izgubil narodno zavest ter je pijan nemškutarije; izjemo tvorijo Sv. Peter, Fram in posamezne soseske v Slovenskih goricah. Dokaz temu so zadnje volitve, ko sta propadla narodna kandidata Radej in Serbec in ko so volitve pokazale v okolici mest nazadovanje slovenskih glasov. Naše ljudstvo so preplašili z zedinjeno Slovenijo, češ, da bo tam -- ker je Kranjska uboga -- več davkov. Obstajata dve politiki; politika zedinjene Slovenije in jugoslovanske skupine je odročna; priročna pa je ta, da pridejo narodnjaki v ožje stike z ljudstvom. Ker, če ne zbudimo narodne zavesti, potem bodo nasprotniki obinili jugoslovansko misel proti nam¹²⁹⁾. Vse narodne moči se naj zato zberejo v konservativnih političnih društvih, kjer naj delujejo na rešitvi Slovencev v mariborskem okraju pred narodo in politično smrtjo. V smislu teh realnih nazorov so začeli konservativci z razširjanjem že započete organizacije.

Za središče konservativnih društev na Spodnjem Štajerskem je bilo osnovano 17. julija 1870 konservativno-politično društvo v Mariboru¹³⁰⁾. Njegova ustanovitev je bila posledica spora na prvem občnem zboru Slov. političnega društva v Mariboru¹³¹⁾. Ustanovljaj občni zbor je otvoril škof Stepišnik, ki je poudarjal pravico, iz katere edino izvira narodna enakopravnost. Naslednji govori, ki so poudarjali politično važnost konservativno-političnih društev, cerkveni politični program in narodno enakopravnost, so se vršili izmenoma nemško in slovensko (Uлага, Prelog). Liberalci so sprejeli ustanovitev novega društva s simpatijami¹³²⁾. Podčrtavali so izjavo »Volksblattovega« sotrudnika Karlona, da pritrđi graško konservativno politično društvo že naprej sklepom mariborskega, kar naj velja zlasti v narodnem oziru. Obratno pa je vzbudila med njimi odpor Šucova brošura: Slovenci! Snujte si katoliško-slovensko-politična društva!, katero so smatrali za površno in enostransko¹³³⁾. V istem času

¹²⁷⁾ SGp IV, št. 47. ¹²⁸⁾ SGp IV, št. 50. ¹²⁹⁾ SGp IV, št. 48. ¹³⁰⁾ SGp IV, št. 29;
SN III, št. 83. ¹³¹⁾ SGp IV, št. 48. ¹³²⁾ SN III, št. 83. ¹³³⁾ SN III, št. 64.

so se ustanovila konservativno-politična društva v Šmartnem pri Slovenjgradcu¹²⁴), v Novi cerkvi¹²⁵) in na Donački gori¹²⁶) ter pri Sv. Rupertu v Slov gorical¹²⁷).

Konservativno-politična društva so v mnogem sličila čitalnicam. Šmartniško obeta pri svojem nastoju, da bo katoliško, narodno in da bo prirejalo tudi zabave, veselice in besede. Imela so sestanke po potrebi; mariborsko n. pr. vsakih 14 dni, deloma slovenske, deloma nemške. Osrednjo važnost mariborskega društva vidimo v tem, da sledijo večinoma vsa podeželska društva s svojimi resolucijami mariborskemu, ki izdaja prav tako kot Slov. politično društvo v Mariboru politične brošure. Konservativno-politična društva se zavzemajo za cerkveno-politični program, protestirajo proti okupaciji Rima po Italiji, vzporedno s tem pa nastopajo za narodno enakopravnost in za federalizem. Ker je, kakor smo že poudarili, nemški liberalizem naša mesta že osvojil, so v novih društvih imeli odločilno besedo Slovenci; od Nemcev je v društvih sodelovala aristokracija; prvi predsednik društva v Mariboru je bil grof Brandis, v Novi cerkvi pa grof Mensdorf. Programatično se v takih društvih povdarja vera in narodnost. § 2. pravil katoliško-konservativnega društva v Mariboru se glasi: Namen temu društvu: braniti ino pospeševati katoliško-konservativne zadeve v cerkvenem, državljanskem, družbinskem obziru gledaje na posebne potrebnosti obeh narodov; razgovori, veselice. Politični predstavitelj teh društev, ki so šla za tem, da postanejo hrbtnica narodne stranke¹²⁸), je bil H e r m a n Mihael.

Razen »Napreja«¹²⁹) so vsa liberalna organizacijska nastojanja obstala pri načrtih. Tudi se ne posreči poizkus Petovarja ustanoviti v Ormožu¹³⁰) hranišnico, za katero je nastopal že na ormoškem taboru. Glavno liberalno delo je izdajanje »Slov. Naroda«.

V javnosti se liberalci polagoma obračajo proti stari šoli in zagovarjajo novo¹³¹). Do zunanji sporov pride pa samo v polemikah med »Zgod. Danico« in »Slov. Narodom«, kateremu je »Zgod. Danica« premalo narodna in preveč cerkveno-politična¹³²); ljubljanski konservativni prvaki so nasprotni štajerskim liberalcem tudi v narodni organizaciji, kar pokažejo, ko »Matica« odkloni brezplačno oddajo¹³³) 3000 izvodov Kozlerjevega zemljevida za brošuro Slov. političnega društva v Mariboru, katero pa je kmalu, obenem s Tomšičem, umrlo. Glavno svojo energijo pa razvijajo liberalci v borbi za slovenščino v šoli in uradu. Bistveno je k temu pripomogel »Slov. Narod«, s katerim manjši »Slov. Gospodar«, kjer se je za to boril zlasti Prelog, ni mogel držati koraka. Borba se bije za vsako malen-

¹²⁴) SN III, št. 16. ¹²⁵) SN III, št. 40. ¹²⁶) SGp IV, št. 34. ¹²⁷) SGp IV, št. 30.

¹²⁸) SGp IV, št. 49.

¹²⁹) SN III, št. 2, 14, 95, 136.

¹³⁰) SN III, št. 2.

¹³¹) SN III, št. 29.

¹³²) SN III, št. 112.

¹³³) SN III, št. 2.

kost: da govori nočni čuvaj slovensko ali pa za slovenske kažipote¹⁴⁴), osebno proti posameznim nemškutarjem, ki so živeli med Slovenci, ali pa za slovenščino v ljudski šoli, v občinski upravi ali pa v okrajnih zastopili. Tozadevno delo je bilo težko, ker je manjkala slovenskim časnikarjem zveza z deželo; »Slov. Narod« imenuje do jeseni 1870 n. pr. Rogaško Slatino redno »Kisla voda«! Zlasti ostro borbo bije proti nemškemu uradovanju v škofiji Raič. Od njega tudi izvira predlog, da začno s 1. januarjem 1871 vsi duhovniki občevati z vsemi uradi samo slovensko¹⁴⁵). Največje delo liberalcev v tej dobi v borbi za slovensko uradovanje je ustanovitev »Slovenskega Pravnika«, ki je omogočal razvoj slovenščine v upravi. Doba, ki začena s »Slovenskim Pravnikom«, je najaktivnejša doba slovenskih odvetnikov, notarjev itd. Tri četrtine uradnih ulog je šlo skozi roke odvetnikov in notarjev in glavni boj za slovenščino v uradih je vodil slovenski odvetnik in slovenski notar preko svojih pisarn. Huda borba se bije za slovensko šolstvo. Vošnjak postavi v svojih nastopih v graškem deželnem zboru¹⁴⁶), kjer se bori za slovenščino kot uradni jezik na Spodnjem Štajerskem, poleg tega pa še za nižjo slovensko gimnazijo v Mariboru in za slovenski učni jezik v Celju in Ptuju, na učiteljsku v Mariboru in za pravno fakulteto, temelj in program za poznejše tozadevne zahteve v dunajskem parlamentu; štajerski Slovenci postavijo s tem program, za katerega se bori v Taaffejevi dobi slovenska državnozborska delegacija.

Solsko vprašanje zanima in dvigne vse sloje. Dominkuš ustanavlja podporno društvo za slovenske vseučilišnike s sedežem v Mariboru in z delokrogom po celi Sloveniji. V zvezi z Vošnjakovim nastopanjem v Gradcu nastopijo za slovensko gimnazijo v Mariboru z javno spomenico¹⁴⁷) na ministra prosvete delavni slovenski profesorji Majciger, Pajk, Šuman in Žager. Borba za slovenščino združuje koservativece in liberalce, stare in mlade. Mariborski dijaki so prosili ravnateljstvo gimnazije¹⁴⁸), da bi se učili vsak teden vsaj po eno uro več slovenščine; branili so v šoli slovensko čast proti šovinističnim profesorjem ter se zalivaljevali obenem s celjskimi Stritarju za »Zvon«. V počitnicah pa so bili kot njihovi graški visokošolski tovariši v slovenskem akademičnem društvu¹⁴⁹) zvesti oprode jugoslovanskemu programu; na dijaški veselici v Ljutomeru je v znak pobratimstva govoril tudi hrvaški¹⁵⁰) duhovnik. Vsepovsod se razvije živahna delavnost, ki je v štajerskem Podravju vzbudila in krepila narodno zavest.

Složna zavest pa organizira slovenstvo tudi v nevtralnih organizacijah. Župnik Muršec ustanovi na narodnostni meji v Gomilici¹⁵¹) godbeno

¹⁴⁴) SGp IV, št. 2. ¹⁴⁵) SN III, št. 137. ¹⁴⁶) SN III, št. 100. ¹⁴⁷) SN III, št. 29.
¹⁴⁸) SN III, št. 121. ¹⁴⁹) SN III, št. 129. ¹⁵⁰) SN III, št. 111. ¹⁵¹) SN III, št. 26.

društvo. Središčani¹⁵²⁾ ustanovijo, Rušani¹⁵³⁾ pa poživijo že 1865 ustanovljeno bralno društvo. Idejno dokumentira polet štajerskili Slovencev predlog¹⁵⁴⁾, da se uvede v naše gimnazije hrvaščina, praktično pa ustanavljanje slovenske tiskarne¹⁵⁵⁾ v Mariboru.

Narodne organizacije in borba za slovensko upravo na višku.

Dosedaj so se Nemci držali stališča, ustanavljati politične stranke. Z nemškimi zmagami nad Francozi pa je njihova zavest oživela in nemški nacijonalizem je začel nadvladovati nad liberalizmom. V Mariboru je začel baron Rast snovati poleg liberalnega¹⁵⁶⁾ »Fortschrittsvereina« nacijonalno nemško-liberalno organizacijo. Ker je slovenski liberalizem pozabil na kulturne smernice liberalizma, so Nemci začeli med Slovenci s propagando štajerskega regijonalizma in političnega liberalizma, ki bi naj nastopala proti narodnemu programu zedinjene Slovenije in konservativizma. Propagando za to zgodnje štajercijanstvo je vodila slovensko pisana priloga Mariborčanke »Slobodni Slovenec« (1870—1871)¹⁵⁷⁾, ki pa je doživela samo 13 števil. In karakteristično za narodno zavest konservativnih Slovencev je, da se takoj pojavi v lavantinskem škofijstvu namera, izdajati z Novim letom 1871 slovenski katoliški, konservativen časopis¹⁵⁸⁾, ki bi pisal proti »Slobodnemu Slovencu«. Istočasno je začelo škofijstvo tudi misliti na pridobitev »Slov. Gospodarja«.

Ta misel je v zvezi s celjskim programom in z organizacijo konservativnih političnih društev, zlasti osrednjega v Mariboru. Ko je škofijstvo samo priporočalo¹⁵⁹⁾ duhovščini snovanje konservativnih političnih društev, je bilo jasno, da bodo začela društva hitreje rasti; 1871, torej v letu po škofovem priporočilu so se ustanovila društva v Konjicah¹⁶⁰⁾ kot središču za južno Pohorje, v Globokem¹⁶¹⁾, v Vurbergu¹⁶²⁾, ki je kot prva slovenska organizacija dobilo na slovensko vlogo od namestništva tudi slovenski odgovor, pri Sv. Juriju na Remšniku¹⁶³⁾, v Vuzenici¹⁶⁴⁾, v Vitanju¹⁶⁵⁾ je zopet oživelo, pri Sv. Lenartu v Slov. goricali¹⁶⁶⁾, v Laškem¹⁶⁷⁾ in v Velenju¹⁶⁸⁾; konservativno društvo v Šmartnem pa se je preselilo¹⁶⁹⁾ v Slovenjgradec. Ozki stiki konservativnih slovenskih organizacij z nemškimi konservativci so kazali na formiranje ali vsaj sodelovanje s konservativno državnoopravno stranko; da pa je mogoče v javnosti zastopati konservativne nazore samo z lastnim časopisjem, je bilo jasno. »Slov.

¹⁵²⁾ SN III, št. 33. ¹⁶³⁾ SN III, št. 152. ¹⁵⁴⁾ SN III, št. 127. ¹⁵⁵⁾ SN III, št. 129.

¹⁵⁶⁾ SN III, št. 80. ¹⁵⁷⁾ Glaser J.: Koledar za 1931, p. 79, 83. Dodatno je treba

opremiti, da je ena, 13. številka lista izšla še po Novem letu 1871; prim. SN IV, št. 13.

¹⁵⁸⁾ SN III, št. 118. ¹⁵⁹⁾ SGp IV, št. 52. ¹⁶⁰⁾ SGp IV, št. 2. ¹⁶¹⁾ SGp IV, št. 4.

¹⁶²⁾ SGp IV, št. 9. ¹⁶³⁾ SGp IV, št. 15. ¹⁶⁴⁾ SGp IV, št. 23. ¹⁶⁵⁾ SGp IV, št. 26.

¹⁶⁶⁾ SGp IV, št. 27. ¹⁶⁷⁾ SGp IV, št. 29. ¹⁶⁸⁾ SGp IV, št. 36. ¹⁶⁹⁾ SN IV, št. 19

Gospodar« pa je pod Prelogovim vodstvom jasno ločil slovensko programatično zahtevo po zedinjeni Sloveniji od zahteve nemške konservativne stranke in Kranjcev po federaciji dežel. Zato so konservativno usmerjeni elementi, kot Ulaga, osnovali Katoliško tiskovno društvo, ki si je stavilo nalogo¹⁷⁰⁾ ustanoviti tiskarno in izdajati časopis in kakor Slov. politično društvo v Mariboru tudi politične brošure. Člani so k novemu društvu naglo pristopali¹⁷¹⁾, tudi iz Goriške in Hrvaške, in na ustanovnem občnem zboru je društvo imelo zasiguraniti letnih dohodkov 1500 goldinarjev. V tem dejstvu vidimo veliko razliko med konservativci in liberalci. Pri konservativcih igra glavno ulogo množica, pri liberalcih pa posamezniki. Finančna bremena nosijo pri konservativnih organizacijah številni člani, pri liberalnih pa posamezni mecen, kot Dominkuš ali pa Rapoc. Prvi vodilni moške v mariborskem Katoliškem tiskovnem društvu so bili Pajk (predsednik), Kosar (podpredsednik), Rola (tajnik) in Bohinc (blagajnik).

V novem društvu se pojavijo hitro tri smeri; pristaši konservativne stranke s Hermanom na čelu so za to, da osnuje društvo lastno tiskarno¹⁷²⁾ in da izdaja »Slov. Gospodarja« tedensko dva- do trikrat. Ker se je pravkar osnovala v Mariboru v bistvu liberalna slov. tiskarna Skaza in solastniki, bi ta korak pomenil prelom z liberalci okoli »Slov. Naroda«; pristaši brezpogojnega slogaštva s Pogačarjem so bili za to, da društvo podpira novo slovensko tiskarno in izpremeni »Slov. Narod« v dnevnik. Zmagali so centrumaši, ki so bili za sodelovanje z narodno Skazovo tiskarno in za »Slov. Gospodar« kot katoliško konservativno glasilo; v ta namen je prispeval največ škof Stepišnik, 400 goldinarjev. Pač pa je v delovnem programu osvojilo društvo konservativne, predvsem Hermanove nazore o Avstriji na zgodovinski podlagi, za pravico cerkve in njen vpliv na šolo, za narodno enakopravnost in za izbran jezik v »Slov. Gospodarju«.

Vzporedno z novim društvom je konservativno društvo v Mariboru izdalo¹⁷³⁾ brošuro »Politische Erörterungen zum Verständnisse der Vergangenheit und Gegenwart«, ki je pisana z državnopravnega avstrijskega in narodnega stališča. V slovenščini predelana¹⁷⁴⁾ je knjižica izšla pod naslovom »Kake ustave je Avstriji potreba?« Kot izraz desničarskih konservativcev pa je izšla v Gradcu brez zveze z mariborskimi konservativnimi organizacijami Hermanova¹⁷⁵⁾ brošura: »Zur Organisation der niederen öffentlichen Dienste in Steiermark und zur Revision des Gemeindegesetzes«. Delo je izrazito reakcionarno, zagovarja n. pr. združitve uprave s sodstvom, in naravnost čudno je, kako da ga »Slov. Na-

¹⁷⁰⁾ SGp V, št. 9.¹⁷¹⁾ SGp V, št. 17.¹⁷²⁾ SN IV, št. 42.¹⁷³⁾ SN IV, št. 43.¹⁷⁴⁾ SN IV, št. 47.¹⁷⁵⁾ SN IV, št. 60.

rod« tako mirno registrira. Janko Serbec je bil absolutno proti borbi, Vošnjak tudi, in tako so se pri novih brošurah zadovoljili liberalci s poudarjanjem narodnega stališča.

Radi izrazito konservativnega duha se konservativno politično društvo v mestu Mariboru ni moglo prav razviti¹⁷⁶⁾. Na zborovanja, ki so slovenska in nemška, pridejo okoličani od Št. Ilja, Jarenine, Sv. Petra in Kainnice, ali meščanstvo je izostalo. Poleg avstrijskih političnih vprašanj, n. pr. proti naslonitvi na Prusijo, cerkveno-političnih in federalizma je v mariborskem društvu govoril Pajk tudi o socialnem vprašanju; rešitev delavstva in obrtništva vidi v krščanstvu in v volilni pravici. Nova doba, ki je s socializmom trkala na duri tudi v Mariboru, se kaže 1870 n. pr. v štrajku¹⁷⁷⁾ mariborskih mizarskih pomočnikov. In z novim delavskim vprašanjem je nastalo za Slovence narodno vprašanje: Ali boni znali, potem ko smo zamudili organizacijo meščanstva, kjer smo prišli najmanj eno desetletje prepozno, organizirati delavstvo in se z delavstvom utrditi v spodnještajerskih mestih? Socialna osnova slovenstva je bil kmet; s kmetov je prišlo slovensko izobraženstvo v mesta in prineslo s seboj v dušali bistveni del slovenstva in kmetstva, konservativnost. Gospodarska nemoč in kulturna brezizraznost je onemogočila našemu liberalizmu, ki je v svoji vsebini v tej dobi konservativen, narodnostno napasti in zavzeti naša mesta. In ko se je porajal socializem med meščanstvom, smo bili Slovenci zopet gospodarsko preslabi in časovno prepozni, idejno pa prekonservativni. Ušla nam je zadnja možnost, da se vsidramo v spodnještajerskih mestih.

Trajnega pomena za razvoj konservativne misli je nakup »Slov. Gospodarja« od Preloga, katerega je Katoliško tiskovno društvo prevzelo 1. julija 1871. Misel na lastno tiskarno je društvo opustilo, ker za to tudi ni bilo prave potrebe, ko se je 18. julija 1871¹⁷⁸⁾ otvorila v Mariboru Narodna tiskarna Skaze in solastnikov. S prevzemom »Slov. Gospodarja« je bila pokopana Hermanova misel premestiti »Slov. Gospodar« v Gradec. Obenem s tem pa je zastala tudi akcija, katero je vodil Kosar, da pridobi društvo tudi »Slov. Narod« in Skazovo tiskarno. V svojem nadaljnjem stremljenju gleda Katoliško tiskovno društvo samo še na nakup nove ustanovljene slovenske tiskarne v Mariboru¹⁷⁹⁾. Pomen pridobitve »Slov. Gospodarja« obstoji v tem, da prenela s tem biti nemško-konservativni med spodnještajersko duhovščino močno razširjeni »Vaterland«¹⁸⁰⁾ glasilo naših konservativnih političnih društev, ker ga nadomesti »Slov. Gospodar«.

¹⁷⁶⁾ SGP V, št. 17. ¹⁷⁷⁾ SN III, št. 22. ¹⁷⁸⁾ SN IV, št. 79. ¹⁷⁹⁾ Kovačič F.: Katoliško Tiskovno društvo in Cirilova tiskarna v Mariboru. Maribor 1917, p. 7—9. Tu so navedena tudi vsa izdanja Kal. tisk. društva. ¹⁸⁰⁾ SN IV, št. 124.

Ko se spodnještajerski konservativci s svojimi organizacijami bolj in bolj bližajo tudi v taktiki nemškim konservativcem, bijejo obenem z liberalci odločen boj za pravice slovenskega jezika v uradu in šoli. Opu-
stijo pa borbo proti škofu Stepiškiku¹⁸¹), čemur je vzrok deloma v tem, ker je postal »Slov. Gospodar« posredno cerkveni organ in pa, ker je škofijstvo pod Hohenwartom ugodilo slovenskim zahtevam glede slovenskega odgovarjanja na slovenske vloge. Sicer pa je narodna zavest že tako napredovala, da so posebno pod vplivom radikalizma »Slov. Naroda« v tem vprašanju občine same terjale slovensko uradovanje. Značilni primeri, kako trdovratna je bila borba za slovensko uradovanje, predstavljajo poltorske vasi¹⁸²), Janžev vrhi, Orlica, pa tudi Sv. Anton, v Savinjski dolini Grajska vas¹⁸³), izmed trgov pa Šmarje pri Jelšah in Ljutomer. Po intenzivnosti dela predstavljata zadnja dva kraja višek narodne slovenske delavnosti, ki je bila v zvezi s tamkajšnjimi prvaki Vošnjakom, Plojem, Klemenčičem in Kukovcem. Medtem ko je delo konservativnih Slovencev povzročilo največji in daleko prevladujoči razmah slovenskih organizacij, pa razvijejo liberalci in slogaši v Šmarju in Ljutomeru višek aktivnosti. Obvladajo občino, okrajni zastop, šolski svet, ustanavljajo hranilnice in posojilnice, da, Ljutomer začne celo pod vplivom Dragotina Huberja misliti na ustanovitev slovenske knjigarne. Narodna zavest Ljutomerčanov se izraža v dejstvu, da je bil nemški notar Höchtl¹⁸⁴) prisiljen ob svojem nastopu razglasiti, da bo uradoval tudi slovensko. Vošnjakova misel gospodarske organizacije je vplivala v isti meri na liberalce kakor na konservativce, katerim pa se je prvi tozadevni poizkus v Slov. Bistrici¹⁸⁵) ponesrečil. Pozitivno se je v gospodarski organizaciji udeleževal takrat liberalni Geršak¹⁸⁶) kot tajnik ptujske podružnice kmetijskega društva; pod Geršakovim vplivom je začela tudi ptujska čitalnica¹⁸⁷) obravnavati gospodarska vprašanja. Vzporedno z ustanovitvijo Narodne tiskarne v Mariboru, Vošnjakovega dela v Šmarju, Kukovčevega v Ljutomeru, Geršakovega v Ptujju pa je največjega pomena propagandno delo liberalcev za uvedbo slovenščine v urade; pri tem sta zlasti agilna Tomšič in Raič. Kot svojo labudjo organizacijo je Tomšič zapustil uradniško spovednico, v kateri je »Slov. Narod« do poletja 1871 ocenil vse uradništvo v Sloveniji po jezikovni sposobnosti in volji za slovensko uradovanje; Raič pa je brezobzirno zahteval absolutno slovensko uradovanje v cerkveni upravi in diferenciral pojme konservativnosti pa liberalizma, oziroma demokracije tudi v cerkvenih vprašanjih, tako da je nastopil proti njemu Ulaga¹⁸⁸) s trditvijo, da ima Raič lu-
teranske nazore.

¹⁸¹) SN IV, št. 15, 70. ¹⁸²) SN IV, št. 3. ¹⁸³) SN IV, št. 66. ¹⁸⁴) SN IV, št. 29.

¹⁸⁵) SN IV, št. 122. ¹⁸⁶) SN IV, št. 31. ¹⁸⁷) SN IV, št. 55. ¹⁸⁸) SGp V, št. 39.

V slovenskih organizacijah 1871 na Spodnjem Štajerskem vidimo, da delujejo skupaj konservativci in liberalci in da so konservativci s smotrenim delom osvojili deželo s cerkvenim in narodnim programom in da so liberalci razvijali nevtralne organizacije v krajih, kjer so živele agilne liberalne osebnosti, in to na narodni in gospodarski podlagi. Medtem ko vidijo konservativci ogroženo cerkev in narodnost, vidijo liberalci ogroženo samo narodnost. Ker upoštevajo liberalci — razen Raiča, ki je odločno proti konservativcem — cerkev kot narodno pozitivno podlago in vidijo liberalizem v nemški režimski obliki kot narodno negativno podlago, je postalo jasno, da bo kulturno vprašanje za liberalce samo vprašanje taktike, za konservativce pa bo to principijelna vsebina programa. Narodnost kot suprema lex in številčna šibkost je liberalce navajala k slogi s konservativci, ki so prav tako rabili aktivno liberalno izobraženstvo n. pr. za zastopstvo v deželnem zboru. Sloga je kljub ekstremom na levi (Raič) in desni (Uлага) obstajala v narodnih in kulturnih vprašanjih, ker so jo liberalci morali hoteti in konservativci želeli.

Idejna in taktična trenja.

Pri vsem tem se vendar konservativci vedno bolj oddaljujejo od liberalcev; liberalci so morali popuščati, ker je to odgovarjalo tudi politični moči obeh struj. Pri volitvah 1871 zmaga odločno konservativni program, katerega pa zastopajo tudi liberalci. 21. avgusta določeni kandidati so poleg Hermana tudi liberalci. »Slov. Gospodar«¹⁸⁸⁾ jih predstavi ljudstvu z izrecnim povdarkom cerkvenih nazorov, kar je bilo nekaj novega. Janko Serbec je izjavil, da v verskih in cerkvenih vprašanjih ne bo nasprotoval. Vošnjak je pogumen branitelj narodnih pravic, moder je pa tudi zadosti, da spozna dolžnost zastopnika storiti v verskih stvareh to, kar ljudstvo hoče. Dominkuš je izrekel, da je zagovornik pozitivne vere. Nezaupanje, ki se kaže proti tem kandidatom, nastopi tudi pri volilni agitaciji. Prelog¹⁸⁹⁾ interpelira Dominkuša v mariborski čitalnici radi verskih vprašanj. Konservativni volilci ljutomerski interpelirajo Serneca¹⁹¹⁾, ali bo vedno nastopal skupaj z nemškimi konservativci, nakar je Serbec odgovoril, da tega obljubiti ne more ter da bo pri svojem postopanju presodil, kaj terjata pravica in korist našega naroda. V verskih vprašanjih so interpelirali volilci Dominkuša tudi v Celju. Raič¹⁹²⁾ je ironiziral verska izpraševanja kandidatov, češ, da ti ne gredo na koncil, ampak v Gradec v narodni boj. Pomembne pa so te interpelacije radi tega, ker nam kažejo vpliv konservativnih društev med ljudstvom, v politični taktiki pa stremljenje po sodelovanju med nemškimi

¹⁸⁸⁾ SGP V, št. 34. ¹⁸⁹⁾ SN IV, št. 123. ¹⁹¹⁾ SN IV, št. 104. ¹⁹²⁾ SN IV, št. 123.

konservativci in Slovenci v graškem deželnem zboru. Odpor proti nemštvu in liberalizmu je združil z uspehom — v mariborskem okraju so sicer propadli, vendar številčno napredovali — vse Slovence v volilnem boju razen v Posavju, kjer je vsled razkola konservativnih in liberalnih Slovencev, vsled politične zaostalosti kraja in vsled popularnosti kandidatove zmagal liberalec in nemškutar, veleposestnik Janežič; posavske volitve so obema slovenskima strujama pokazale opasnost političnega razkola za slovenstvo.

Posavski poraz je slovensko enotnost močno omajal. Konservativci so očitali liberalcem¹⁹³⁾, da so oni krivi poraza radi Železnikarjevega, Zarnikovega in Jurčičevega liberalizma, liberalci pa, da je kriva poraza¹⁹⁴⁾ narodno mlačna duhovščina in konservativnost, ki je razkol ustvarila. Raič je povdarjal, da ustvarja nemškutarstvo narodno mlačna duhovščina, vsled katere se udaja ljudstvo Nemcem. Kulturni razkol, ki je dosegel pozneje svoj višek na Slovenskem s Stritarjevimi Dunajskimi soneti, je tako dosegel tudi Štajersko. Za enkrat pa ni imel globljih posledic in ko so bile volitve pozabljene, je narodna in kulturna ekspanzivnost nemškega liberalizma zadelovala posavsko razpoko na slovenski politični slogi. Ko je vsled napadov »Slov. Gospodarja« na Raiča in vsled močne cerkvene usmerjenosti Šuman izstopil iz konservativnega političnega in Katoliškega tiskovnega društva in iz istih razlogov Pajk odložil predsedstvo Katoliškega tiskovnega društva¹⁹⁵⁾, je pomenilo to v obeh organizacijah ojačenje desnice. Ulaga je namreč nastopal proti italijanski zasedbi papeževe države; Pajk in Šuman pa sta smatrala, da je zasedba po narodnostnem načelu upravičena ter da s protestom proti zasedbi papeževe države Slovenci tudi nastopajo proti zedinjeni Sloveniji.

Volitve same pa so pokazale dvoje šibkili narodnih pokrajin, Dravsko dolino in Haloze, na drugi strani pa izgubo glasov kolikor toliko narodnih trgov, katere so požrla mesta Maribor, Ptuj in Celje.

Samostojno usmerjene organizacije v tej dobi so samo konservativna politična društva. Sloga vlada v družabnih čitalnicah, sloga ustanavlja bralno društvo pri Mali Nedelji in na Dobrni¹⁹⁶⁾, kakor tudi pevsko društvo¹⁹⁷⁾ za celo Savinjsko dolino s sedežem v Celju. Odločilno vpliva na usmerjenost kake organizacije še vedno osebnost prvaka, ki deluje v dotičnem kraju. Društva pa niso osnovana samo za kraj s sedežem društva, ampak tudi za širšo okolico. Kosar¹⁹⁸⁾ povdarja, da mora biti v vsaki dekaniji po eno katoliško-politično društvo; Fram¹⁹⁹⁾ je središče konservativne akcije za Fram, Poljskavo, Slivnico in Šmartno na Pohorju. Napredovanje organizacije štajerskili Slovencev kaže dejstvo, da ima »Slov. Go-

¹⁹³⁾ SGp V, št. 37.¹⁹⁴⁾ SN IV, št. 106, 111.¹⁹⁵⁾ SGp V, št. 23.¹⁹⁶⁾ SGp V, št. 31.¹⁹⁷⁾ SN IV, št. 90.¹⁹⁸⁾ SGp V, št. 41.¹⁹⁹⁾ SGp V, št. 34.

spodar« 1871 že nad 1100 naročnikov; da je to število visoko, kaže primer »Slovenca«, ki ima v osemdesetih letih le 400²⁰⁰⁾ naročnikov. Jugoslovansko vzajemnost dokumentira podpora²⁰¹⁾, katero je okrajni zastop v Šmarju pri Jelšah dovolil v znesku 25 goldinarjev enemu učitelju, da se udeleži kongresa jugoslovanskih učiteljev v Zagrebu, udanostne izjave Strossmayerju od strani spodnještajerske duhovščine, narodno pa pristop mariborskih bogoslovcev kot ustanovnik k Slov. Matici in ožvilenje²⁰²⁾ literarnega internega društva v teologiji. To društvo, katero je nastalo že za časa Slomškega 1860 in ki je za časa 1860—1868 delovalo v izrazito jugoslovanskem, ilirskem duhu, se je 1870 obnovilo pod vplivom Bohinca in začelo 1872 zopet izdajati beletrističen list »Lipico«. Ko je 1871 začel izhajati v Bukareštu nacionalistični jugoslovanski list »Jugoslavija«, pod uredništvom Slovenca iz Begunj, je Jurčič pazno poročal o njem tudi naši javnosti.

Režimsko nasprotovanje (Auersperg-Lasser) narodni stvari je nadalje otežkočalo delo in onemogočalo vsak večji uspeh. Psihološko je delovalo to na štajerske Slovence slabo ter jih sililo k taktični preorientaciji. V tem pravcu nastopajo po smrti Preloga konservativci vedno odločneje za sodelovanje z nemškimi konservativci. V dobi, ko živi naše javno mnenje pod utisom, da bomo Slovenci kot narod izginili ter postali Prusi ali Rusi, je postajala težnja po sodelovanju s konservativci zlasti v štajerskem deželnem zboru vedno bolj močna in iz praktičnih razlogov razumljiva. Proti liberalni taktiki samostojne slovenske politike in sodelovanja s Čehi povdarjajo konservativci²⁰³⁾, da, če bodo štajerski Slovenci čakali »zedinjene Slovenije« ali »ilirskega kraljestva«, da se tako reši njihova narodnost, »utegne rešitelj prepozno priti«. Od sodelovanja z nemškimi konservativci pa odvaja Slovence po mnenju konservativcev smešni strah, da bi jih imeli²⁰⁴⁾ nemški liberalci za konservativce, kar je tudi vzrok nesrečnega razdora med Slovenci. Liberalci pa so videli vso politično borbo v Avstriji kot boj²⁰⁵⁾ med Nemci in Čehi ter nastopali proti sodelovanju s konservativnimi Nemci. Slabost štajerskih liberalcev je tvorilo pomanjkanje delavcev, ki so odhajali drug za drugim: Razlag, Zarnik — v Ljubljano, katerima je 1872 sledil tudi najagilnejši, Vošnjak. Premestitev Šumana in Pajka radi spomenice na ministra prosvete za slovensko gimnazijo v Mariboru in vladni pritisk na uradništvo je zavezal mnogemu slovenskemu izobražencu jezik za narodno stvar. Gospodarska slabost pa je onemogočala v mestih slovenskim liberalcem vsako aktivnost, tako da so konservativci morali videti aktivnost Nem-

²⁰⁰⁾ Prijatelj I.: Janko Keršnik. II, III, n. pr. p. 303. ²⁰¹⁾ SN IV, št. 88. ²⁰²⁾ SN IV, št. 18. Munda M.: ČZN, XXIII, p. 116—126. ²⁰³⁾ SGp VI, št. 46. ²⁰⁴⁾ SGp VI, št. 51.

²⁰⁵⁾ SN V, št. 5.

cev in brezdclje slovenskega izobraženstva po mestih in trgih, ki za ljudstva ne mara ter ga prepušča zapeljivcem²⁰⁶). Katoliška politična društva se v mestih niso mogla usidrati, ker »meščani nimajo duha ne za narodno in ne za katoliško stvar; mnogim je že samo ime katoliško politično društvo grozen bavljav, pred katerim beže kakor daleč le morejo«²⁰⁷). Zato je sestanek Katoliškega političnega društva v Mariboru 7. februarja 1872 sklenil, da se morajo manjša društva ustanoviti vsaj po večjih župnijah. Društva naj bodo politična, poglavitni namen jim bodi pouk društvnikov v čitanju, razgovoru in uku o gospodarskih, narodno-političnih in cerkvenih zadevah. V takih društvih se lahko ustreza krajevnim potrebam, v njih tudi lahko duhovnik govori, česar v cerkvi ne more. Smernica pa naj bo, da se v teli društvih ne govori o stvareh, ki spadajo v cerkev, ampak o rodbinskem in političnem življenju; pri tem se mora upoštevati obramba katoliškega in narodnega stališča. Obenem z narodno poudarjajo konservativci tudi krščansko šolo²⁰⁸), ki bo trdna opora proti »strahovitemu društvu internacionale«, proti socializmu²⁰⁹).

Ločitev duhov in nazadovanje organizacij.

Ako je dosedaj obstajala razlika v taktiki štajerskih Slovencev z neinskimi konservativci ali brez njih, se s cerkvenim duhom, ki se razvija v konservativnih društvih, pojavi principijelno vprašanje aktivnega ali pasivnega dela v duhu katoliške akcije. Konservativci so za aktivnost v pravcu cerkvenih zahtev, liberalci se zadovoljujejo s pasivnostjo, torej s tem, da cerkvenim težnjam ne nasprotujejo. Jasno se to pokaže pri vprašanju svobode, ki jo hvali Dominkuš²¹⁰), kateremu odgovarjajo konservativci, da naš kmet od svobode ne čuti ničesar in da bo stal za onim, ki je za verske reči, ker drugi slovenski zastopnik ne more biti. S tem je bilo tudi že rešeno vprašanje slovenstva v štajerskih mestih; mesta so bila prepuščena Nemcem. Iz mest je nemštvo pod geslom regionalizma in liberalizma začelo tako v Podravju kakor tudi v Posavju prodirati na deželo, kjer je osvojilo to, kar je zamudil slovenski liberalizem v dobi preporoda. Slovenstvo je bilo s tem predvsem po krivdi liberalcev, v manjši meri tudi konservativcev, radi njihovega principijelnega stališča potisnjeno tako v mestu kot na deželi v defenzivo. Kakor sta nastopala Ulaga in Gregorec za odločno cerkveno orijentacijo konservativcev, tako je zastopal na drugi strani prav tako odločno liberalna načela za domovino, omiko in svobodo prvoboritelj za slovensko cerkveno uradovanje, Havličkov učenec Raič²¹¹). Pod

²⁰⁶) SGp VI, št. 32. ²⁰⁷) SGp VI, št. 7. ²⁰⁸) SGp VI, št. 6. ²⁰⁹) SGp VI, št. 8.

²¹⁰) SGp VI, št. 41. ²¹¹) SN V, št. 118.

njegovim vplivom mečejo liberalci krivdo na težkem narodnem položaju na cerkev²¹²⁾, ki se abstiniira od narodnega dela. Politična borba se je razvnela in dosegla svoj višek v debati med Raičem in Gregorecem, kjer očita Raič²¹³⁾ lavantinskemu škofijstvu, da je bila sekovska školiija, ki je imela izmed 53 dekanij samo 10 slovenskili, bolj narodna ko je lavantinska; v sekovski so obstajali slovenski cerkveni ukazniki, iz lavantinskega škofijstva pa dobiva duhovščina samo nemške okrožnice. Višek nezapiranja konservativcev do liberalcev pa kaže strastno pisanje²¹⁴⁾ o plesu ptujske čitalnice na tretjo adventsko nedeljo 1872. Razlika med obema ekstremoma obstoji v tem, da je Raič osamljen, medtem ko stoji za Ulago konservativna organizacija. Zmerni slogaški politiki, kot konservativni Kosar ali liberalni Janko Serneec, pridejo politično manj do veljave, oziroma se posvetijo, kakor Trstenjak ali Pajk, slovstvenemu delu, ali pa, kot Janko Serneec, gospodarski organizaciji. Velika razlika med obema strujama obstoji v njih aktivnosti. Konservativci agresivno zahtevajo izvajanje svojega programa v javnosti, medtem ko liberalci samo dokazujejo, da niso proti cerkvi; konservativci so utrjeni v konservativnih političnih društvih, liberalci v publicistiki, sicer pa plavajo samo v strujah časa in so brez globlje zveze z ljudstvom.

V tem kresanju mnenj se je spomnila štajerska javnost tudi Slomšekovega spomenika. Po Prelogovi smrti so prevzeli Serneec Janko, Šinko Božidar in Šuman Josip od pokojnega ves denar²¹⁵⁾ in mrtvemu izrekli javno hvalo za trud. Ob prevzemu denarja od Preloga pa si je od nabrane vsote izposodil profesor Šinko 1500 gold. V poletju 1872 je javno poročal Serneec Janko²¹⁶⁾, da je Šinko svoj dolg plačal ter da se je 1. julija nahajalo v mariborski hranilnici 4693 goldinarjev in 18 krajcarjev denarja za Slomšekov spomenik. Sernečevo poročilo je ostro napadel Ulaga²¹⁷⁾. Izjavil je, da ni v odboru za Slomšekov spomenik nobenega zastopnika škofije. Vzrok tega leži v dejstvu, ker se ni ljubilo predsedstvu (Radej) poslati škofijstvu prvotnega odborovega programa in poslovnika. Kje je vzrok, pravi Ulaga, ne vemo prav, povdarjamo pa, da pametnega vzroka biti ne more, kajti program in poslovnik sta bila soglasno sprejeta od duhovnikov in lajkov, kaj novega se skleniti ni moglo, ker ni bil v te svrhe sklican širši odbor. Ker pa učijo žalostne skušnje glede spomenikov, da se postavitev zavlačuje, odločno terja, da se izvršilni odbor nemudoma sestane in vzame stvar krepko v roke, ker kapitala je dovolj. »Slov. Gospodar« je dolžan to terjati kot glasilo konservativne stranke, ki deluje tukaj kot pri vseh dobroduelnih ustanovah v prvi vrsti; pa tudi radi javnosti, ker vabila so izšla iz škofijstva na vse slovenske škofije, ki so tudi

²¹²⁾ SN V, št. 148.

²¹³⁾ SN VI, št. 136.

²¹⁴⁾ SGp VI, št. 51, 52.

²¹⁵⁾ SGp VI, št. 5.

²¹⁶⁾ SN V, št. 81.

²¹⁷⁾ SGp VI, št. 38.

poslale velike zneske, katere je škofijstvo oddajalo Prelogu. Darovalci in škofijstvo imajo dolžnost skrbeti, da izvrševalni odbor svojo nalogo izpelje. Zato se naj skliče širši odbor, da se pomakne stvar naprej in da bodo darovalci zvedeli kaj bolj veselega, ko pa, da je denar naložen na obresti. Denar se ni nabral zato, da ima mariborska hranilnica lep dobiček, nego, da nepozabni Slomšek dobi vreden spomenik. Sernec²¹⁸⁾ je na to odgovoril, da škofijstvo zastopnikov v izvrševalni odbor ni poslalo, čemur pa Ulaga²¹⁹⁾ oporeka. Navedena debata je zanimiva tudi z drugega vidika. Sodobniki so naravno prav tako kakor danes mi videli liberalno pasivnost. Tozadevno vprašuje Ulaga Janka Serneca, kaj je on delal zadnje čase; ta odgovarja, da je sodeloval pri časnikih, interveniral za premeščena profesorja Pajka in Šumana in pomagal ustanavljati Mariborsko eskomptno banko, ki je predpogoj za delovanje kmetških posojilnic in ki je povzročila že sedaj padec obrestne mere.

V vprašanju Ulage na Serneca se zopet kaže nezaupanje konservativcev do liberalnih deželnih poslancev, izmed katerih postaja Herman tudi formalno zastopnik konservativne stranke. Slovenski spor pride do izraza tudi v graškem deželnem zboru²²⁰⁾, kjer nastopa Vošnjak proti, Herman pa za šolnino.

Kakor poprej Raič tako je stavil sedaj Trstenjak samostojen predlog glede Slomškovega spomenika. Preko Pouikvanov je predal javnosti predlog²²¹⁾, da se postavi Slomšku spomenik v bizantinskem slogu na njegovem domu na Slomu in da se tako udejevsti misel, ki je obstajala prvotno po Slomškovi smrti 1863.

Konservativno-liberalni spor je povzročil zastoj v slovenski organizaciji. Nova konservativno-politična društva pri Sv. Juriju ob Ščavnici²²²⁾, v vasi Bušek²²³⁾ pri Rogatcu, pripravljane ustanovitve hranilnice v Globokem ter izdaja Kosarjeve²²⁴⁾ brošure »Katoliška cerkev in njeni sovražniki« po Katoliškem tiskovnem društvu v Mariboru predstavljajo gibanje konservativcev. V samo nacionalno usmerjenem taboru je bila ustanovljena »Zora«²²⁵⁾ in »Slovensko pisateljsko društvo«²²⁶⁾ pod Trstenjakovim vodstvom; ost zadnjega je bila obrnjena proti konservativni »Slov. Matici«, »Zora« pa je izpolnila vrzel med obema Stritarjevima »Zvonoma«. Dočim je »Zora« izhajala v Mariboru, je imelo Slovensko pisateljsko društvo svoj sedež v Ljubljani; padec liberalnega vpliva in liberalne delavnosti povzroči odhod »Slov. Naroda« v Ljubljano. »Slov. Narod« je sledil v Ljubljano odišlim štajerskim delavcem, Vošnjaku i. t. d., vsled česar je Ljubljana vedno bolj postajala duševno središče sloven-

²¹⁸⁾ SN V, št. 111. ²¹⁹⁾ SGp VI, št. 41. ²²⁰⁾ SN V, št. 145. ²²¹⁾ SGp VI, št. 43.

²²²⁾ SGp VI, št. 41. ²²³⁾ SN V, št. 4. ²²⁴⁾ SN V, št. 98, 103. ²²⁵⁾ SN V, št. 37.

²²⁶⁾ Prijatelji I.: I. c. I, p. 212. ²²⁷⁾ SN V, št. 28.

stva, zraven pa tudi središče slovenskega liberalizma. Odhajanje narodnih delavcev v Ljubljano in razvoj klik²²¹⁾ med slovenskim meščanstvom je oslabilo slovenske organizacije, ni mu pa odvzelo inicijative. Dominkuševo podporno društvo za slovenske vseničiliščnike ni moglo naprej.²²²⁾ Graški dopisnik »Slov. Naroda« povdarja, da mora vsakdo priznati, da peščica mariborskih narodnjakov, ki je dala dozdej skoraj povsod inicijativo, ne more delovati za ves narod, ko imamo mnogo narodnih mest, o katerih skoraj ne vemo, da so narodna. Na novo se je začelo z organizacijo učiteljstva. Konservativci zahtevajo krščansko-katoliško šolo²²³⁾, medtem ko se liberalci postavijo na položaj, kakor je bil dan s šolskim zakonom 1868. V nasprotju z »Zg. Danico« in z »Novicami« smatra »Slov. Narod«²²⁴⁾ šolo »kakor nalašč za nas, samo če se je lotimo«. Vsem je nemščina v naših šolah nadležna coklja²²⁵⁾, ki zavira pouk v drugih stokrat bolj važnih in potrebnih stvareh. Naslanjanje učiteljstva na nemštvo so slovenski liberalci razlagali²²⁶⁾ s kruhoborstvom in napačno razumljenim liberalizmom ter obžalovali,²²⁷⁾ da se je dulovščina začela z novimi zakoni izmikati šoli, kar je napačno, ker je šola pri nas narodno izobraževališče. Konkretno pa je Ivan Lapajne pokazal²²⁸⁾ na demokratiški značaj ljudskošolskih zakonov in na odvisnost šolstva od ljudskih zastopnikov v šolskem odboru. Pod vplivom Lapajnet je izšlo koncem šolskega leta 1871/72 v Ljutomeru²²⁹⁾ prvo slovensko šolsko izvestje s slovenskim poročilom: »Zgodovinske črtice Ljutomera in njegove okolice«. Kako težka je bila borba za slovenščino v šoli, kažejo primeri,²²⁷⁾ ko graška gimnazija ni vpisala, oziroma sprejela učencev, ki so prišli z ljutomerske šole s slovenskimi izpričevali. V zvezi s to šolsko borbo se ustanavlja v Mariboru²³⁰⁾ učiteljski list »Slovenski učitelj«.

Ko se tako postavlja temelj slovenski učiteljski organizaciji, se po Jože Vošnjakovih potih ustanavljajo gospodarske organizacije. Negativno je vplivala v tem oziru delna preselitev Skazove tiskarne v Ljubljano. V gospodarskem pouku ljudstva je vsa leta igral izredno vlogo Franc J a n č a r, kaplan v Negovi. Izdajale so se gospodarske knjige v založbi Družbe sv. Mohorja (Jančar, Vošnjak), razvijale trtnice in drevesnice in ustanovilo se je v Ormožu vinogradniško društvo.²³⁰⁾ Pri ustanovitvi Mariborske eskomptne banke je sodeloval Janko Serneč²³¹⁾ in bil v njenem prvem odboru tudi edini odbornik — Slovenec. Istočasno z ustanovitvijo Mariborske eskomptne banke je bila ustanovljena ljutomerska posojilnica²³¹⁾ in potrjena pravila »Slovenske posojilnice v Mariboru«.²³²⁾ Trajalo pa je

221) SN V, št. 115.

222) SN V, št. 18.

223) SGp VI, št. 6.

224) SN V, št. 20.

225) SGp VI, št. 2.

226) SN V, št. 73.

227) SN V, št. 89.

228) SN V, št. 89.

229) SN V, št. 107.

230) SN V, št. 128.

231) SN V, št. 134, 139.

232) SN V, št. 38.

233) SGp VI, št. 31.

234) SN V, št. 83; SGp VI, št. 34.

235) SN V, št. 106.

tri leta od ormoškega tabora, da so Slovenci prišli preko odklanjanja pravil (Šmarje pri Jelšah, Maribor) od strani vlade in od predpriprav do ustanovitve prvih posojilnic. V boju za gospodarske naprave, kakor za okrajne zastope, so pa mogli doseči²⁴³⁾ Slovenci vsled volilnega reda samo delne uspehe.

Protinarodni režim je preprečil nastoj²⁴⁴⁾ nacionalnih organizacij, n. pr. Sokola v štajerski narodni Sparti, v Ljutomeru. Zato pa se s toliko večjo energijo bije boj za slovenščino v šoli in uradu. Proti mnenju ministrstva, da nimamo za srednje šole ne moči in ne knjig, skušajo Slovenci dokazati, da imamo dovolj slovenskih učnih moči in dovolj dijaštva — na mariborski gimnaziji 151 Slovencev in 89 Nemcev²⁴⁵⁾ — vprašanje šolskih knjig pa bi bilo rešeno z južnoslovanskim knjižnim jezikom²⁴⁶⁾. Za lepšo bodočnost je garantiralo dijaštvo: gimnazijci šestih višjih razredov so izročili premeščenima Šumanu in Pajku zaupnice²⁴⁷⁾; dvom je obstajal samo o narodni vrednosti učiteljščnikov²⁴⁸⁾. V borbi za slovensko uradovanje je s snotrenim delovanjem slovenskih odvetnikov in notarjev, na katere se naša javnost vedno in vedno obrača s tozadecnimi pozivi, prišla Štajerska v boljši položaj,²⁴⁹⁾ ko ga je imela Kranjska, kjer je uradoval deloma nemško celo Mencinger.

Pod Raičevim vplivom se nadaljuje boj za slovensko uradovanje v škofijstvu. Konservativci nastopijo posamično prav tako ostro proti imenovanju Nemca za gvardijana²⁵⁰⁾ v Celju kakor liberalci proti imenovanju bivšega »turnerja« za uradnika²⁵¹⁾ v zavarovalnici »Slovenija«. Raič je nastopil s praktičnim pripomočkom, s »Slovarčkom«,²⁵²⁾ ki navaja slovenske izraze za vse nemške besede, ki se rabijo v župnijskem uradovanju. Tri dekanije so se izrekle za slovenski, tri pa za latinski šematizem.²⁵³⁾ Slovensko pisanje matic v slovenskih župnijah pa zatevajo v Ptuj²⁵⁴⁾ zbrani duhovniki ptujske, velikonedeljske, završke in nekateri rogaške dekanije.

Po deželi je vladala sloga, notranji slovenski spor je bil osredotočen na mesta, zlasti na Maribor. Sloga je rodila lepe uspehe v Ljutomeru, razkol v Mariboru je narodno življenje oslabil.²⁵⁵⁾ Čitalnične prireditve kažejo celo neslovensko vedenje obiskovalcev, ker pritegnitev obrtniških in trgovskih pomočnikov²⁵⁶⁾ v slovenski krog ni našla dovolj slovenske opore. Razkol je zdrobil narodnjake v posamezne družbe, ki so pozabile na slovensko nastopanje v javnosti in na obzirnost v javnem boju. Začeli so se uvajati v življenje osebni napadi, ki so morali jemati političnim delavcem ugled pri ljudstvu, katero se je vsled tega često obračalo k Nemcem.²⁵⁷⁾

²⁴³⁾ SN V, št. 122, 123, ²⁴⁴⁾ SN V, št. 74. ²⁴⁵⁾ SN V, št. 106. ²⁴⁶⁾ SN V, št. št. 19.

²⁴⁷⁾ SN V, št. 28. ²⁴⁸⁾ SN V, št. 139. ²⁴⁹⁾ SN V, št. 128. ²⁵⁰⁾ SGp VI, št. 34.

²⁵¹⁾ SN V, št. 29. ²⁵²⁾ SN V, št. 25. ²⁵³⁾ SN V, št. 29. ²⁵⁴⁾ SN V, št. 70.

²⁵⁵⁾ SN V, št. 148. ²⁵⁶⁾ SN V, št. 52. ²⁵⁷⁾ SGp VI, št. 51, 52.

Volitve in razmere 1873.

Na dnevnem redu avstrijskega državnega zbora so stali cerkveno-politični zakoni, o katerih je imel sklepati novi, po direktnih volitvah izvoljeni državni zbor. Vlada je volitve spretno združila s petindvajsetletnico odprave tlake. Taktično so gledali štajerski slovenski konservativci obenem s kranjskimi rešitev cerkvenega in slovenskega vprašanja v zvezi z ostalimi avstrijskimi konservativci na programu avstrijske državopravne stranke. Zalitevali so, da kandidirajo na Štajerskem ljudje, ki bodo brezpogojno zagovarjali katoliško cerkev po programu katoliških političnih društev. Ker je bila pretežna večina slovenskih volilcev konservativna, zato so konservativci združevali interese cerkve z interesi slovenske narodnosti. Obratno pa so začeli liberalci pod Raičevim vplivom gledati na liberalni živelj v trgih in mestih, katerega lahko pridobijo k slovenstvu samo z liberalnimi načeli.

Narodnostna misel pri obeh slovenskih skupinah je bila tako močna, da je bilo pri volilnih predpripravah prvo vprašanje, katero so Slovenci poizkušali rešiti, vprašanje složnega in enotnega nastopa. Poizkušali so združiti konservativni program »vse za vero, dom, cesarja« z liberalnim »vse za narodnost, omiko in svobodo«. Konservativci nastopajo za slogo, ker razcepljenost pomaga samo nemškutarjem; sloga pa se lahko ustvari, ako poudarjajo katoliški krogi narodnost, izključno narodni, to je liberalni, pa katolištvo.²⁵⁹) Sloga je mogoča na podlagi programa državopravne stranke, ki zastopa federacijo in deželno pravo. Zedinjena Slovenija pa, ki je danes nemogoča in Štajercem samo škoduje²⁶⁰), je možna na državopravnem programu.²⁶¹) Zedinjeno Slovenijo lahko dobimo samo od Slovincem naklonjenega ministrstva²⁶¹) na temelju oktoberskega diploma. Sloga se da doseči, ker si programa državopravne in narodne stranke nista bistveno nasprotna.²⁶²) Sporazum je mogoč v tej obliki, da prevzamejo liberalci konservativni cerkveni program²⁶³) (svoboda in samouprava cerkve, cerkvenega premoženja in cerkvenih ustanov, verski značaj šole), zato pa prevzamejo konservativci liberalni narodni program.

Konservativno stremljenje za slogo je šlo za upostavitvijo položaja, kakor je bil pred Janežičevo zmago v brežiškem okraju: konservativni program in liberalna taktika; to naziranje je živelo zlasti v Prelogu in ta stremjenja so posmrtni vplivi 1872 umrlega rodoljuba na slovensko politiko. Liberalci cerkveno-političnega programa niso sprejeli. Pripravljeni so bili za sporazum na izrazito narodnostni podlagi in povdarjali narodni program iz dobe čitalnic, zlasti pa taborov kot slovenski program. Državopravni program so odklanjali kot protinaroden,²⁶⁴) ker je za ne-

²⁵⁹) SGp VII, št. 2. ²⁶⁰) SGp VII, št. 24. ²⁶¹) SGp VII, št. 21. ²⁶¹) SGp VII, št. 25.
²⁶²) SGp VII, št. 29. ²⁶³) SGp VII, št. 30. ²⁶⁴) SN VI, št. 113.

razdeljivost kraljestev in dežel; nadalje z demokratskega stališča, ker je državnopravna stranka reakcionarna²⁶⁵) in restavracijska; konservativci so za pridržanje obstoječega,²⁶⁶) a Slovenci nimajo ničesar, kar bi branili. V šolskem vprašanju so liberalci za novo šolo, ker šola mora biti prosta in pouk v njej svoboden.²⁶⁷) V cerkvenih vprašanjih so liberalci zopet principijelno ločeni od konservativcev; n. pr. privoščijo Italijanom zedinjenje²⁶⁸) in odobravajo s tem zasedbo Rima in ukinjenje papeške države. Liberalci so za sporazum na narodni podlagi, brez zveze z nemškimi konservativci ter so za to pripravljeni zadržati se pasivno v cerkvenih vprašanjih. Razlike so bile principijelne, zato je razumljivo, da se sporazum kljub obojestranski želji ni dosegel, razen v ogroženem mariborskem volilnem okraju. Ta okraj, v katerem so pri zadnjih volitvah zmagali Nemci, je bil za Slovence še bolj ogrožen, ker je nova omejitev volilnega okraja odcepila zavedni Sv. Lenart v Sl. g. in ga priklopila k Ptuj, k mariborskemu pa dodelila od celjskega okraja narodnostno nesigurne Konjice.

Sporazum v mariborskem volilnem okraju je bil ustvarjen, kakor so si ga zamišljali konservativci,²⁶⁹) kot kandidat pa je bil postavljen liberalci Pajk. Zadovoljstvo nad sporazumom je bilo popolno zlasti v konservativnem taboru. »Slov. Gospodar«²⁷⁰) izreka željo, da bi se kolikor mogoče hitro povrnila prejšnja sloga, brez katere ni za Slovence sreče, obnem pa povdarja pot preko federalizma k zedinjeni Sloveniji.

Volitve so pokazale moč posameznih struj. V ptujskem volilnem okrožju slovenski liberalizem ni našel tal; poleg 282 konservativnih glasov za Hermana, 41 za nemškoliberalnega Wurmbrandta je dobil kandidat slovenskih liberalcev Ploj le 11 glasov (7 Ptuj, 4 Ljutomer)²⁷¹). Šmarski in rogaški okraj sta glasovala izključno konservativno z izjemo nemško volčih krajev Sv. Ema, Zibika, Sv. Štefan in Žusem²⁷²). Savinjska dolina je volila konservativno z močno liberalno manjšino. Posavje pa je bila relativna domena nemškutarjev (37)²⁷³), medtem ko je bila moč konservativcev (26) in slovenskih liberalcev (26) enaka. Liberalizem je združil nemškutarje in slovenske liberalce: tako je pri ožji volitvi zmagal liberalni Jože Vošnjak proti konservativnemu Kosarju. Pajk je v Mariboru podlegel; proti slovenski večini v Šaleški, Mislinjski in Dravinjski dolini je odločila nemška večina v Dravski dolini med Marenbergom in Mariborom ter vznožje Pohorja nad Mariborom in Poljčanami. Na narodnostni meji sta volila zavedno slovensko Velka in Št. Ilj,²⁷⁴) kraji Svečina, Kungota, Sv. Jurij ob Pesnici in Sv. Križ pa nemško.

²⁶⁵) SN VI, št. 153. ²⁶⁶) SN VI, št. 198. ²⁶⁷) SN VI, št. 206. ²⁶⁸) SN VI, št. 214.
²⁶⁹) SGp VII, št. 38; SN VI, št. 222. ²⁷⁰) SGp VII, št. 38. ²⁷¹) SGp VII, št. 43.
²⁷²) SGp VII, št. 45. ²⁷³) SGp VII, št. 43. ²⁷⁴) SGp VII, št. 49.

Slovenske razmere v podravski mariborski okolici označuje najlepše dejstvo, da so slovenski volilci pri praznovanju Seidlove zmage v Mariboru pozdravili Seidla z »živijo« klici in da je slavnostna godba zaigrala »Naprej«!

Volilna borba 1873 je vse slovenske javne delavce popolnoma zaposlila; gospodarski polom tega leta pa je onemogočal tako od konservativcev kakor od liberalcev propagirano gospodarsko organizacijo štajerskih Slovencev; zlasti neugodno je vplival propad zavarovalne banke »Slovenije«. Za bodočnost važno je postalo snovanje posojilnice v Šoštanju, s katero je začel iz Maribora se preselivši Rapoc.

Uspeli samostojnega nastopa slovenskih liberalcev pomeni osamosvojitve in ojačeno delovanje slovenskega učiteljstva. Narodnostnega značaja je demonstrativni odhod slovenskih učiteljev pod vodstvom Ljutomerčanov z učiteljske veselice v Ptuj.²⁷⁶⁾ Rodila se je sicer še cela vrsta misli in drugih poizkusov, ki pa so ostali brez sadu. Najzanimivejša je Raičeva misel, združiti²⁷⁸⁾ vse slovenske bogoslovne zavode na Slovenskem in tako pomagati pri delu za zedinjeno Slovenijo in pri poslovenjenju cerkvenega uradovanja. Kajti od 1872 je lavantinsko škofijstvo nehalo z deloma slovenskim uradovanjem, vsled česar mu je Raič očital²⁷⁷⁾, da za slovenščino na Štajerskem bolj skrbi vlada kot pa cerkev. Sicer pa smatra Spodnje Štajersko za drugo Poznanjsko,²⁷⁹⁾ kateri pa manjka Ledočowski, kakor manjkajo²⁷⁹⁾ Slovcem tudi Rajačiči in Strossmajerji. Ker je vodil Raič matice slovensko, je bil kaznovan²⁸⁰⁾ z globo 100 gld. in plačilom stroškov za komisijo; če pa se ne bi uklonil, bo pisal matice tretji v nemščini, a na Raičeve stroške. S stališča zedinjene Slovenije je tudi zanimiv Čolnikov predlog, da osnujejo²⁸¹⁾ Slovenci splošno-slovensko kmetijsko društvo. Pozneje se je uresničila namera,²⁸²⁾ osnovati v Šmarju pri Jelšah slovensko učiteljsko društvo. Stremljenje, da se reorganizira²⁸³⁾ ljutomerska čitalnica, ki se radi pravil ni mogla udeleževati politično, v politično-gospodarsko društvo, ni uspelo; Ljutomerčani niso rabili gospodarskega društva, imeli so gospodarsko organizacijo, posojilnico, katero so prikrojili novim zakonskim predpisom. Vinogradniška društva, n. pr. v Slov. Bistrici, so pa ustanavljali tako Nemci kakor tudi Slovenci.

Radi zaposlenosti pri volitvah, posebno pa vsled vladinega pritiska, obenem pa tudi vsled okostenelih programov so začela že obstoječa društva spati; poleg čitalnic, katerih odbori so bili samo prireditveni odbori za razne veselice, so propadala tudi konservativna politična društva.

²⁷⁵⁾ SGp VII, št. 21; SN VI, št. 117, 118.

²⁷⁶⁾ SN VI, št. 45.

²⁷⁷⁾ SN VI, št. 53.

²⁷⁸⁾ SN VI, št. 9.

²⁷⁹⁾ SN VI, št. 40.

²⁸⁰⁾ SN VI, št. 260.

²⁸¹⁾ SN VI, št. 53.

²⁸²⁾ SN VI, št. 94.

²⁸³⁾ SGp VII, št. 7, 9; SN VI, št. 45.

Od petnajstih²⁸⁴⁾ spodnještajerskih konservativnih političnih društev, izmed katerih je najmanjše na Donački gori štelo 13 članov, so resnično delovala samo štiri: Slovenjgradec, Konjice, Sv. Lovrenc v Sl. g. in Sv. Jurij ob Ščavnici. Karakteristično je n. pr., da se je moral občni zbor veljenskega društva raziti²⁸⁵⁾, ker ni bilo nobenega govornika. Veliko vlogo pri propadanju slovenskega društvenega življenja igra režim. Kakor je Potočkega, zlasti pa Hohenwartova doba pomenila ugodno priliko za razrast slovenskih organizacij, tako je Auerspergova in Lasserjeva era pomenila obratno epidemijo, kateri je podlegla večina organizacij. Poleg tega pa je manjkalo novih idejnih temeljev za organizacijo. Narodnost sama, brez gospodarske ali kulturne opore in nujnosti, rodi v hipnem navdušenju tvorbe, ki pa z navdušenjem tudi usahnejo; konservativna politična društva prav tako niso mogla leta in leta obravnavati vedno sličnih cerkvenopolitičnih stvari, katere bi lahko s svojo privlačnostjo pridobile ljudstvo. Socijalistična delavska društva so bila razpuščena, ostala delavska društva pa so istotako zaspala. Kakor je liberalcem manjkala armada, ljudstvo, tako je manjkalo konservativcem inicijativnih voditeljev. To se je pokazalo zlasti potem, ko je začelo propadati osrednje mariborsko katoliško-konservativno društvo. Zato pa je Ulaga storil za bodočnost konservativcev važno delo, ko je vzgojil četo konsekventno cerkveno usmerjenih mladih duhovnikov, ki so bili glavna opora konservativcem že v volilnem boju 1873. Iz teh vrst je tudi izšla misel ustanavljati²⁸⁶⁾ po volitvah nova konservativna društva, katera so liberalci principijelno smatrali za nepotrebna.²⁸⁷⁾

Splošne razmere na Štajerskem za državnozbornskih volitev 1873 označujejo najlepše programi: konservativci zavzamejo stališče do problemov, ki so na dnevnem redu, torej do cerkvenih vprašanj, liberalci pa se drže programa iz čitalniške in taborjanske dobe. Narodnostni radikalizem izpričuje dejstvo, da so Mariborčani sicer podpisali ljubljansko peticijo do cesarja, ali šele potem, ko so izpustili²⁸⁸⁾ naglašanje zgodovinskega prava. Ali narodnostni radikalizem sam ni mogel ustaviti propadanja organizacij, k čemur je pripomoglo tudi vedno hujše nasprotovanje oblasti. Slovenci so morali hoditi v Marenberg k notarju, rojenemu Slovincu²⁸⁹⁾, s tolmačem. Mariborski okrajni zastop je odklanjal slovenske vloge; tako je odklonil n. pr. tudi slovensko prošnjo občine Fram. Fram se je nato pritožil²⁹⁰⁾ na deželni odbor, ki je odločil, da se prošnja framske občine mora sprejeti. Mariborski okrajni zastop je poslal sedaj framsko vlogo v prevod v Gradec in jo obravnaval prevedeno v nemščino. Kako velik je bil pritisk na Slovence, razumemo šele, če upoštevamo, da je v

²⁸⁴⁾ SGp VII, št. 28. ²⁸⁵⁾ SN VI, št. 92. ²⁸⁶⁾ SGp VII, št. 44. ²⁸⁷⁾ SN VI, št. 97.
²⁸⁸⁾ SN VI, št. 44. ²⁸⁹⁾ SN VI, št. 49. ²⁹⁰⁾ SN VI, št. 36.

obei navedenih slučajih šlo za gospodarsko dobro posameznika, oziroma javne korporacije, ki mora vsled slovenskega nastopanja trpeti škodo. Vsled tega je razumljivo, da se je slovenska politična zavest mnogokje ohladila, zlasti še, ker so mnogokrat očitno nasprotovali slovenskim težnjam okrajni glavarji²⁹¹⁾, zlasti ptujski Trauwetter. Opadanje slovenske politične zavesti kažejo najlepše volitve v mariborski okrajni zastop; pohorski veliki kmetje — prej in pozneje steber slovenstva — se jili ne udeležijo²⁹²⁾ in splošna abstinenca pri volitvah je bila izredno velika, tako da je volilo v III. skupini od 581 volilcev le 54. Vsled pritiska oblasti in ker ni bilo uspehov, je naš človek izgubil zaupanje v svoje politično delo, tako da so morali v nekaterih občinalih²⁹⁴⁾ kmete siliti, da so šli na volišče in da so se tako volitve sploh lahko izvršile. Volilno pravico pa so imeli v tej dobi le gospodarsko močnejši kmeti. Negativno je vplival tudi slovenski razkol, katerega ljudstvo ni moglo razumeti. Obehem pa je kmetu tlačila gospodarska kriza in izredno pomanjkljiva javna varnost, številne tatvine, vlomi i. t. d. Nazorno nam prikazuje kmetске težnje deputacija kmetov k štajerskemu namestniku Kübecku od Sv. Lenarta v Slov. gor.²⁹³⁾ Kmetje nastopajo proti preblagemu postopanju sodnij s klateži, proti svobodni žemtvi poslov, vsled česar manjka delavcev in se večajo občinska bremena za socialno skrbstvo. Zaltevajo večkratno nadzorovanje šol in da gre z nadzornikom v šolo tudi domači župnik, nadalje versko šolo, ker se je v novih šolah po njih mnenju začelo vcepljati neverstvo, in sodelovanje otrok pri cerkvenih opravilih. Konservativci vidijo vzroke kmetskega propadanja v liberalni zakonodaji, ki je zadovoljila samo meščanstvo. kmetu pa škodovala²⁹⁵⁾. Vsakdo se lahko svobodno ženi, vsak lahko računa obresti, kakor hoče, in vsak lahko svobodno prodaja posestva. Kmet postaja zato suženj liberalnih denarnih inogočnikov iz mest, kar se opaža zlasti v Slovenskili goricali in Halozah. Na Pohorju in drugje pa kupujejo tovarnarji in lesotržci gozdove, jih posckajo in razparcelirajo, kar je samo v škodo slovenskemu kmetu.

Pod vplivom razmer pa je opešalo tudi narodnostno nastopanje izobraženstva in svobodnih poklicev. Slovensko uradovanje odvetnikov in notarjev poučava. Častna izjema je bil Geršak²⁹⁶⁾ v Ormožu, ki je kot notar pisal 92% slovenskih pisem. Razmere med duhovništvom kaže slučaj z Raičevimi slovenskimi maticami. Brezobzirni borec za slovensko cerkveno uradovanje postaja vedno bolj osamljen. Kakor sedaj popušča liberalna inteligenca v slovenskem dopisovanju, tako je opustila konservativna duhovščina že prej borbo za slovenščino v cerkveni upravi. Proti Raiču, ki širi kot narodnjak misel cirilmetodijske cerkve²⁹⁷⁾, ki vidi v dr-

²⁹¹⁾ SN VI, št. št. 57. ²⁹²⁾ SN VI, št. 57. ²⁹³⁾ SGp VII, št. 44. ²⁹⁴⁾ SGp VII, št. 35.
²⁹⁵⁾ SGp VII, št. 36. ²⁹⁶⁾ SN VI, št. 286. ²⁹⁷⁾ SN VI, št. 187.

žavnopravnosti setev salcburških misijonarjev²⁹¹), ki zori po 1000 letih, ki ugotavlja, da je škofijstvo nač razposlalo poziv za novoustanovljenega »Slovenca«, ni pa hotelo razposlati njegovega »Slovarčka«, in ki napada odpravo od Slomščka v mariborski teologiji uvedenega slovenskega pouka²⁹²), upoštevajo konservativci obstoječe stanje; o predmetih pa, ki so se za Slomščka poučevali v slovenščini, ne pišejo³⁰⁰), ker »Slovenski gospodar« tega ne more zagovarjati, psovati škofov pa neče. Položaj naše prosvetne in cerkvene inteligence je povzročal, da je mlačnost nastopila tudi v mestih in tako tudi v Mariboru³⁰¹). Mariborski Slovenci živijo za časa volitev kakor »prvi kristjani«³⁰²). Edini narodni delavec v Mariboru je bil Franc R a d e j³⁰³). Mariborski Slovenci so bili brez duševnega središča; kajti »Slovensko politično društvo v Mariboru« je bilo vsled razkola mrtvorojeno, sedaj pa je zaspalo tudi »Katoliško politično društvo«. Duhovniki so se odtegnili prvenu, lajiki zadnjemu, posledica je bila smrt obeh slovenskih organizacij. Najusudnejše je bilo to stanje za mladino, zlasti za študente, ki so vsled spanja čitalnice in vsled za slovenstvo poslabšanega položaja na gimnaziji izgubljali vsak stik s slovensko mislijo. Slovenci so začeli čitalnice prehitro obsojati kot razveseljevalnice ter jih vsled pomanjkanja politične delavnosti zapostavljati. Čitalnice so bile družabno središče Slovencev v ponemčenih mestih in ko so propadle, ni našla slovenska mladina nikjer prostora za katerokoli, zlasti literarno udejstvovanje, čitanje časnikov in s tem zvezano politično vzgojo; s propadom čitalnic je bil slovenski mladini, zlasti študentu presekani stik s slovensko družbo. Posledice so se pokazale v mlačnosti mladega rodu.

Čitalnica pa je lahko kot društvo brez politične usmerjenosti tudi združevala vse Slovence: zato je bilo razumljivo, da so šli mariborski rodoljubi na delo za reorganizacijo čitalničnega odbora še pred državno-zbornskimi volitvami 1873 ter obenem s tem tudi izpopolnili izvršilni odbor za Slomščekov³⁰⁴) spomenik. V novem odboru, katerega so tvorili predsednik čitalnice Ribič, Janko Serneč, Dominkuš, Radej in Marko Glaser, je važen posebno zadnji. G l a s e r je bil mož s svojevrstnimi sposobnostmi za praktično gospodarsko, posebno še za stavbarsko delo; s praktičnostjo je združeval inicijativnost in skrb, da se izgradi povsod vse, kar je smatral za potrebno. Glaserjeva aktivnost je bila tako očitna, da so jo sodobniki smatrali za vsiljivost. Slomščekov spomenik je bil za Glaserja hvaležno delovno polje, zlasti, ker je bilo na razpolago dovolj denarja.

Volitve in razmere 1874.

Vendar pa ni bilo mogoče začeti takoj s pozitivnim delom niti v čitalnici, niti v odboru za Slomščekov spomenik. Razkol in volil-

²⁹¹) SN VI, št. 136. ²⁹⁰) SN VI, št. 289. ³⁰⁰) SGP VII, št. 52. ³⁰¹) SN VI, št. 259.

³⁰²) SN VII, št. 82. ³⁰³) SGP VII, št. 19. ³⁰⁴) SN VI, št. 12.

na borba sta preveč razburkala strasti. Vsa medsebojna predbacivanja, ki so se ponavljala v političnih borbah do današnjega časa, se javljajo že 1873. Očitanje podkupljivosti, osebni izpadi zlasti na oba vodilna moža, na Vošnjaka in Ulago, trditve liberalcev, da so konservativci odpadli od narodne stranke in začeli zastopati izključno interese cerkve ter duhovščine, trditve konservativcev, da so liberalci brezverci, s katerimi ne želijo biti skupaj v bodoči zedinjeni Sloveniji, so zasekale med obe slovenski struji rane, ki se niso mogle zaceliti preko noči, kljub obojestranski želji po sporazumu. Poleg tega je volilna dolžnost klicala štajerske Slovence 1874 še dvakrat na plan. Pri volitvah v deželni zbor so v Slovenjgradcu in v Brežicah zmagali Nemci. Žalostni izid volitev je nasprotstva še podžgal, ali obenem je dovedel po prebolelem udarcu in po končani cerkvenopolitični zakonodaji v državnem zboru do naziranja, da je iz narodnostnih razlogov slova potrebna in nujna.

Volilni boj 1873 in z njim združeni izbruh strasti je povzročil, da so dobili odločilno besedo v konservativnem taboru skrajni elementi z Ulago na čelu; pri liberalcih težko govorimo o sličnem, ker so bili oni na Štajerskem brez vodstva in organizacije ter so pogosto sledili ljubljanskim voditeljem. Taktično vidijo konservativci v liberalcih skupino, ki hoče rešiti slovensko vprašanje z naslonitvijo na nemške liberalce³⁰⁵⁾, kar so konservativci poizkušali doseči s sodelovanjem z nemškimi konservativci na državniopravnem programu. Pri ocenjevanju avstrijskih cerkvenopolitičnih zakonov vidijo konservativci v njih samo posnemanje Bismarckovih kulturnobojnih dejanj. Konservativni narodnostni čut se kaže v kritiki dejstva³⁰⁶⁾, da se rabijo cerkveni govori v to, da se nemškutarija zadovolji. Ali glavni boj velja predvsem liberalizmu, tako tujemu tako domačemu. Sicer razlagajo razkol tudi iz sebičnosti³⁰⁷⁾, vsled katere hočejo slovenski liberalci biti prvaki in vsled katere grdijo vero, za katero so se nekdanj borili. Pri volitvah v Slovenjgradcu prevlada med konservativci odločno stališče, da mora biti kandidat Slovencev³⁰⁸⁾ narodnjak in katoličan. Res postavijo za kandidata odločno cerkveno usmerjenega župnika v Slovenjgradcu Šuca. Liberalci so se svoje slabosti zavedali in so opozarjali³⁰⁹⁾ na majhno razliko glasov med Slovenci in Nemci pri zadnjih volitvah v tem okraju; vsled tega da morajo nastopiti Slovenci složno, kar je mogoče le, če ne postavijo za kandidata prenapetega konservativca. Po Šucovi kandidaturi so liberalci kandidirali Rapoca³¹⁰⁾ iz Šoštanja. Ali vsled pomanjkanja vsake liberalne organizacije in poznege dela liberalcev volilci sploh niso zvedeli³¹¹⁾ za Rapočevo kandidaturo in Rapoc osebno je pri volitvah agitiral

³⁰⁵⁾ SGp VIII, št. 22. ³⁰⁶⁾ SGp VIII, št. 28. ³⁰⁷⁾ SGp VIII, št. 34. ³⁰⁸⁾ SGp VIII, št. 17.
³⁰⁹⁾ SN VII, št. 78. ³¹⁰⁾ SN VII, št. 103. ³¹¹⁾ SN VII, št. 107.

za Šuca. Ali zmagal je nemški veleposestnik Schmid: njegov stanovski, kmetski in štajerski program je odločil pri kmetijskih volilcih. Konservativci so videli³¹²⁾ krivca v slovenskih liberalcih, ki so bili proti izvolitvi duhovnika. Liberalci pa izvajajo iz teh volitev³¹³⁾, da so Slovenci zmagovali pod narodno zastavo; ko pa se je narodnemu programu še pridružila vera in so duhovniki hoteli uzurpirati vodstvo naroda, so Slovenci začeli izgubljati.

Vprašanje je bilo, ali bodo Slovenci uvideli, da je vzrok slovenjgraškega poraza gospodarska premoč Nemcev, njih stanovski program in naglašanje štajerskega čnta, proti čemur je treba organizirati tudi zadujo slovensko rezervo pri drugih deželnozborskih volitvah v Brežicah. Nemci so tu postavili kandidata v osebi narodnostno ne zagrizenega in med kmeti popularnega Žnideršiča. Slovenski liberalci so proti njemu kandidirali posvetnika Stadlerja³¹⁴⁾, nevtrahno osebnost, za katero bi mogli glasovati tudi konservativci. Ko je pa ta vsled boleznj moral odstopiti, so postavili za kandidata Vošnjakovega prijatelja Lenčeka. Konservativci niso postavili lastnega kandidata, glede nastopa pa niso bili edini; prvotno so se hoteli volitev vzdržati³¹⁵⁾, deloma pa niso bili protivni glasovati in delovati za Lenčeka³¹⁶⁾, čeprav sta oba, Lenček in Žnideršič, bila liberalca, in kot taka vsled svojega stališča do ustave in cerkvenih zakonov konservativcem nasprotnika. Pri volitvah pa je zmagala tretja in to najbolj skrajna skupina, vsled katere so konservativci glasovali za Žnideršiča; s tem so bojne strasti dosegle svoj višek in se niso mogle več stopnjevati. Pri celjskih volitvah v državni zbor je družil slovenske liberalce in nemškutarje liberalizem, pri brežiških pa bi morala združiti slovenske liberalce in konservativce narodnost. Vodstvo konservativcev je utemeljevalo³¹⁷⁾ glasovanje konservativnih volilcev s tem, da liberalni Slovenci spoznajo svojo onemoglost, kljub veliki širokoustnosti, in da so vrnili³¹⁸⁾ nemškutarjem, kar so jim Mladoslovenci ostali dolžni iz Celja. To utemeljevanje seveda ni opravičilo konservativnega nastopa za Nemca. Po Ulagi Žnideršič ni liberalec »Narodovega« kova, kar pa je Lenček. Napako konservativnega nastopa za Žnideršiča, od katerega je konservativce ločila narodnost in kulturno naziranje, pa so uvideli konservativni domači posavski rodoljubi³¹⁹⁾, ki obžalujejo, da niso ostali konservativni volilci vsaj doma, in ki naglašajo, da je Žnideršič hujši liberalec ko Lenček.

Izgleda, da so imele brežiške volitve vpliv tudi na vodstvo spodnještajerske konservativne politike; skrajno konservativno krilo je vsled narodnostne zavesti postalo v vodstvu nemogoče in njegov voditelj Ula-

³¹²⁾ SGP VIII, št. 21. ³¹³⁾ SN VII, št. 110. ³¹⁴⁾ SN VII, št. 181. ³¹⁵⁾ SGP VIII, št. 33.

³¹⁶⁾ SGP VIII, št. 34. ³¹⁷⁾ SGP VIII, št. 35. ³¹⁸⁾ SGP VIII, št. 36. ³¹⁹⁾ SGP VIII, št. 37.

ga je zapustil začetkom 1875 uredništvo »Slovenskega gospodarja« ter odšel iz Maribora za nadžupnika v Konjice.

Spodnještajerski Slovenci pa niso trpeli samo vsled razkola in vplivnih razburjanj, ampak tudi vsled pešanja društvenega življenja in slovenskega časnikarstva. Po odhodu v Ljubljano je »Slovenski Narod« postal polagoma kranjski list, »Slovenski Gospodar« pa, ki je bil pod Prelogovim uredništvom vzoren kmetijski časnik, je pod Ulago dobival preveč učeno obliko, vsled česar ni mogel tako vplivati na ljudstvo kot v Prelogovih časih. Spodnještajerski Slovenci so napredovali edino tam, kjer so složno delovali, to pa je bilo v gospodarskih in učiteljskih organizacijah.

Vzorna propaganda (Kukovec, Vošnjak) za ustanavljanje posojilnic je imela svoj uspeh najprej v Ljutomeru; ljutomerska posojilnica, ki je imela³²⁰⁾ od 15. septembra 1872 do 1. decembra 1873 198.996 gld. denarnega prometa, se je preosnovala³²¹⁾ iz društva v posojilnico po zakonu 1873. Pod Vošnjakovim vplivom je bila ustanovljena posojilnica v Mozirju³²²⁾, pod Vošnjakovim in Rapočevim v Šoštanju; na mozirski in šoštanjski posojilnici je nastavlil svoje nadaljnje ustanavljanje posojilnic Michael Vošnjak. Na zunaj so te organizacije nevtralne, četudi so po svoji vsebini posojilnica v Ljutomeru konservativna, v Mozirju in Šoštanju pa liberalni. Nevtralni značaj ima gospodarsko delo med vinogradniki, s katerim se bavita³²³⁾ zlasti Janko Sernec in Radej. Od kulturnih društev je 1873 na novo nastalo³²⁴⁾ bralno društvo v Šoštanju, oživelo pa pod vplivom grafa Brandisa bralno društvo v Limbušu³²⁵⁾ in že 1863³²⁶⁾ ustanovljeno bralno društvo v Slovenski Bistrici; prvo društvo ima liberalen, limbuško konservativen, slovenjebistriško pa nevtralen značaj.

V svojem bistvu liberalna, a na zunaj nevtralna in narodna učiteljska organizacija je v tej za spodnještajerske Slovence nirtvi dobi najpomembnejša nova ustanovitev. Ta je obenem tudi največji uspeh slovenskega liberalizma v stanovski organizaciji na Spodnjem Štajerskem. Medtem ko je konservativizem vedno sigurneje organiziral našega kmeta, se ni liberalizmu posrečilo pridobiti uobenege dela meščanstva razen podčeljskega učiteljstva. Ustanovitev³²⁷⁾ »Učiteljskega društva za slovenski Štajer« je bila važna za ohranitev narodne šole, katero so Nemci ogrožali, potem ko so z novimi šolskimi zakoni laško odstranili³²⁸⁾ novo izvoljeni šolski sveti slovenščino iz ljudskih šol v Mariboru, Celju, Ptujju, Slovenjgradcu, Slovenski Bistrici i. t. d., tudi na deželi. Z gospodarskim poukom, drevesnicami in kmetijskimi nadaljevalnimi šolami se je učiteljstvo približalo kmetu in ga tako

³²⁰⁾ SGp VIII, št. 10. ³²¹⁾ SGp VIII, št. 7, 45. ³²²⁾ SN VII, št. 88.

³²³⁾ SN VII, št. 207. ³²⁴⁾ SN VI, št. 294. ³²⁵⁾ SGp VIII, št. 14. ³²⁶⁾ SN VIII, št. 182.

³²⁷⁾ SN VII, št. 38, 116, 117; SGp VII, št. 22. ³²⁸⁾ SGp VIII, št. 50.

poleg duhovščine pomagalo narodnostno probujati. In zanimivo je, da je bil zopet ljutomerski okraj tisti, kjer se začne 1873 najprej s kmetijskim nadaljevalnim poukom; v težkili okoliščinah je tukaj oral ledino učitelj Blaž Pernišek³²⁹); njemu pa je stal ob strani organizator štajerskega učiteljstva Ivan L a p a j n e.

Če tako uspeva delo tam, kjer vladata sloga in vsaj širokogrudna strpnost, pa žene razkol mnoge slovenske organizacije v propast, obenem pa onemogoča prepotrebno organizacijo v zaostalih krajih, n. pr. v Posavju in kozjanskem okraju³³⁰).

Pomirjenje in postavitve Slomškovega spomenika.

Kakor je najprej rodoljubno navdušenje ustvarilo misel Slomškovega spomenika, nato pa podrobna organizacija štajerskih Slovencev delo zanj spravila v počasnejši tok, tako da je razkol zaustavil to delo, poleg tega pa mičil večino organizacij, tako tudi mariborsko³³¹) čitalnico. Ko je bila 1874 mariborska čitalnica na smrtni postelji, je nastalo vprašanje, kaj s čitalničnim imetkom, ker gospodarstvo mariborske čitalnice je bilo ugodno. Ker pa je bila blagajna odbora za Slomškov spomenik najožje zvezana s čitalnično, je bilo važno, kaj bo s tem denarjem, če čitalnica izdahne. Po pravilih pripade v slučaju razpusta ali razpada čitalnično premoženje Jugoslovanski akademiji v Zagrebu; s tem bi bila dana možnost, da pripade Jugoslovanski akademiji tudi denarna zbirka za Slomškov spomenik. To vprašanje je takoj načel s stališča konservativcev Ulaga³³²), ko je blagajnik Janko Serbec dvignil denar za Slomškov spomenik v Mariborski mestni hranilnici in ga naložil v Mariborski eskomptni banki, ki ga je obrestovala za 1% višje. Ulaga je nastopil najprej za to, da ostane denar naložen v Mariborski hranilnici, ki je v časih gospodarskih polomov sigurna, česar ni mogoče reči o Mariborski eskomptni banki. Z ozirom na to je Ulaga zahteval, da je skrajni čas, da se ugotovi, kdo razpolaga z denarjem za Slomškov spomenik. Zahteva načrt in pravilnik za delovanje odbora za Slomškov spomenik iz 1865. Ugotavlja, da je ožji odbor samo izvršilni odbor in da ima odločilno oblast širši odbor, ki sestoji iz vseli dekanov lavantijske škofije. Protestira proti vsaki nezakonitosti in samovoljnosti glede fonda za Slomškov spomenik in poudarja nujno potrebo, da se skliče širši odbor na zborovanje z dnevnim redom: 1. Stanje fonda in kje naj bo denar na obresti naložen? 2. Ali ne kaže izvršiti želje in namena darovalcev in kako? 3. Sestavi naj se tak izvršilni odbor, ki bo nudil garancijo za krepko in umno delavnost.

Ulagin nastop je bil taktično in smotreno upravičen; v času njegovega nastopa pa je čitalnica že bila na potu okrepitve. Novi predsednik

³²⁹) SGP VII, št. 4 ³³⁰) SGP VII, št. 45. ³³¹) SN VI, št. 259. ³³²) SGP VIII, št. 23.

Janko Pajk³³³) je čitalnico prebudil k novemu delu, s katerim se je zdrrižilo trdi delo za postavitev spomenika Slomškemu. Pri tem delu je nastopal novi dnlj sporazuma, ki sicer ni nikdar zamrl, in katerega je budil zlasti Geršak³³⁴) in poleg njega ptujski profesor Žitek. Svoj delež k razvoju slogaške misli so doprinesli tudi predstoječi odhod Ulage iz uredništva »Slovenskega Gospodarja« in nova vprašanja splošne avstrijske politike. Zarnikova interpelacija o šolstvu v kranjskem deželnem zboru je združila kranjske Slovence na skupni narodnostni osnovi. Njej je sledila s sličnim uspehom v graškem deželnem zboru znana Dominikuševa³³⁵) interpelacija zaradi ponemčevanja slovenskih ljudskih šol, proti kateri je takoj Seidl stavil interpelacijo, zakaj se nemščina v ljudskih šolah zanemarja. Ob enem s tem pa je Vošnjak v dunajskem državnem zboru ostro nastopil proti ponemčevanju v šolah ter označil vladu za nesposobno, da bi rešila državna in narodnostna vprašanja. Konservativci so pozdravili³³⁶) Vošnjakov nastop z besedami: »Začenja se daniti« in izrazili upanje, da bodo šli Vošnjak, Razlag, Pfeifer in Nabergoj v opozicijo proti vladi, za katero so liberalni Slovenci nastopali pri cerkveno-političnih zakonih. Vse to je dajalo možnost za sporazum. Čim bolj so se umikali cerkveno-politični zakoni z dnevnega reda v državnem zboru, čim hujši je bil režimski pritisk in čim slabše so postajale notranjeslovenske razmere na Štajerskem, toliko bolj je ponehaval napetost političnih nasprotstev.

V tem duhu je novi izvršilni odbor (Pajk, Serbec, Glaser in Šinko) za Slomšekov spomenik imel³³⁷) sejo 4. novembra 1874. Blagajnik Serbec je poročal o stanju blagajne, ki je vsebovala okoli 5300 gld. Inicijativo na tej odborovi seji, ki je rešila Ulagin protest, je imel Glaser. Na njegov predlog se je sklenilo, da ostane blagajnik Janko Serbec, da pa se naloži denar v Mariborski hranilnici; nadalje da se postavi nova plošča nad Slomškovim grobom, na njegovem domu na Slomu, v cerkvi njegove rojstne župnije Ponikve in končno, da se porabi 1000 gld., ako bo toliko denarja ostalo, za izdajanje Slomškovih spisov. Glede prostora za spomenik se je določilo mesto v stolnici nasproti škofovemu sedežu, to je mesto, odkoder je Slomšek prvič blagoslovil ljudstvo kot mariborski škof. Dovoljenje za to mesto je škof Stepišnik privatno že dal; umetniški načrt spomenika je moral preskrbeti Glaser.

Javnost se je deloma spotikala nad prostorom v prezbiteriju, ki da je neprilichen, ker je spomenik na tem mestu odročen in ker bi spomenik prezbiterij bolj pačil ko lepšal. Važna pa je ta seja, na kateri sta sodelovala dva konservativca, duhovnika Glaser in Šinko, in dva liberalca, ker je potekla »v najlepši slogi in s popolnim razumevanjem narodnega

³³³) SN VII, št. 22.³³⁴) SGp VIII, št. 51.³³⁵) SN VII, št. 234, 235, 236.³³⁶) SGp VIII, št. 50.³³⁷) SGp VIII, št. 46; SN VII, št. 255.

dela«. Tako je ta seja prvi primer složnega sodelovanja obeh struj v notranji slovenski organizaciji na Štajerskem in kot taka prvi predhodnik poznejšega sporazuma konservativnih in liberalnih Slovencev na Štajerskem.

Glaser je prevzeto nalogo izvršil. Tekom leta 1875. je preskrbel načrte za plošče nad Slomšekovim grobom, na njegovi rojstni hiši, za spomenik pri krstnem kamnu v cerkvi na Ponikvi, v kateri je bil Slomšek krščen, in dobil uradno dovoljenje od škofijstva za spomenik v prezbitariju mariborske stolnice. S tem so bile predpriprave izvršene, in ker je bilo denarja dovolj, je lahko sklical izvrševalni odbor, ki je bil 1875 pomnožen z Gregorcem in Valenčakom na mesto izstopivšega Šinka, občni zbor, oziroma seja širšega odbora, ki se je vršila 11. januarja 1876. Širši odbor je načrte potrdil, sklenil pa je, da se izroči kiparju Fr. Zajcu izdelovanje Slomškove solie šele tedaj, ko bo dosegel umetnik večjo sličnost v obrazu s Slomškovim portretom. Odobril se je tudi predlog kanonika Modrinjaka, da se pridenejo spomeniku znamenja škofovske časti: kapa in palica; prav tako je bil odobren predlog Janka Serneca, da se napravijo napisi v latinskem, slovenskem in nemškem jeziku, nadalje, da se porabi za izdajo Slomškovih spisov 300 gld. in da se da izvršilnemu odboru prosta roka, da ukrene glede izdaje vse potrebno. O denarju pa, ki ostane, bo sklepal občni zbor, ki se skliče ob odkritju Slomškovega spomenika.

Izdelovanje nagrobne plošče z latinskim napisom, katerega je sestavilo škofijstvo (Kosar?), prireditelj Slomškove slike pri krstnem kamnu v cerkvi na Ponikvi in priprava črne marmornate plošče s slovenskim napisom za Slomškovo rojstno hišo na Slomu, vse to se je začelo že septembra 1875³³⁸⁾. Plošči za grob in za rojstno hišo je imel širši odbor že pred očmi³³⁹⁾. Načrt za ves spomenik je napravil Slomškov prijatelj, dunajski arhitekt H a r t l, gotski okvir spomenika in vse razen Slomškovega kipa pa je izdelal kipar S c h u l z iz Gradca; Slomškovo sliko za cerkev na Ponikvi je daroval Slomškov biograf Kosar.

Z družabnega stališča je zanimivo, da je med čitanjem pozdravov (Pajka iz Gorice, Bleiweisa iz Ljubljane) dal Glaser na mize zborovalcev steklenice »Slomškovih kapljic«, to je vina iz leta 1846., ko je Slomšek postal škof; razvila se je vesela zabava s petjem in tombolo in poročevallec »Slovenskega Gospodarja« zaključuje poročilo o seji širšega odbora, da se je čitalnica, kateri je stal sedaj na čelu³⁴⁰⁾ Ivan K a č i č, po petletnem hiranju zopet prebudila!

Ko je dalo lavantijsko škofijstvo 30. junija 1875 dovoljenje za postavitev Slomškovega spomenika v mariborski stolnici in ko je širši od-

338) SGp IX, št. 37.

339) SGp IX, št. 51.

340) l. c.

bor odobril načrte izvrševalnega odbora, so nastopila tehnična vprašanja. Postavitve plošč na Slomšekovem grobu, na rojstnem domu na Slomu in v župnijski cerkvi na Ponikvi je odbor izvršil poleti 1877. Pri delu na Ponikvi je odboru aktivno pomagal Davorin Trstenjak. Za glavni spomenik v stolnici je sklenil odbor uporabiti beložolt kamen iz Vinice na Hrvaškem, ker je bil ta najcenejši. Kmalu pa je Schulz uvidel, da je vinički kamen premehek, in je predlagal 21. oktobra 1876 kamen iz Griscimagne v Istri. Nameravani material (kamen iz Vinice, Črne gore pri Ptujju in Griscimagne v Istri) pa se je izkazal kot neuporabljev za Zajčevovo delo, za katero se je sklenila pogodba na temelju določil širšega odbora, po katerih je moral Zajc doseči v kipu kar največjo sličnost z živim Slomšekom. Posredovanje med odborom in Zajcem je prevzel Bleiweis. Za Slomšekov kip je Zajc moral uporabiti kararski marmor. Za takratne razmere je značilno, da se je težko dobil marmor iz Italije, ker Zajc ni imel denarja za predplačilo, drugič pa, ker odbor ni bil siguran³¹⁾, ali bo od Zajca predlagani marmor tudi v resnici dober za uporabo. Odbor je zato poslal januarja 1877 po Glaserjevega nasvetu v Pietrisanti pri Massi cerkvenega umetnika Fantonitija z nalogo, »kupiti kamen proti garanciji, da je dober«. Marmor je prispel v Ljubljano 10. aprila 1877; Zajc ga je obdeloval nad eno leto ter postavil kip v mariborsko stolnico 17. in 18. junija 1878. Za svoje delo, za nakup marmorja in za dostavitev izdelanega spomenika v Maribor pod lastno odgovornostjo je dobil 2000 gld.

Že leto dni prej pa je končal Schulz svoje delo, ki je prispelo na določeno mesto 28. julija 1877, torej v času, ko je Zajc s svojim kipom šele začel. Z dogotovitvijo Schulzove naloge pa je moral mariborski občinski svet videti, da se bliža spomenik dovršitvi. 11. avgusta 1877³²⁾ javlja predsednik cerkvenega konkurenčnega odbora Ferdinand Rast mariborskemu mestnemu svetu, da izvršuje »Slomšekovo društvo« pod predsedstvom Glaserja na svoje stroške v prezbiteriju gradbena dela za postavitev Slomšekovega spomenika. Ker ni bil o že dokončanih prezidavah obveščen niti mestni svet niti cerkveni konkurenčni odbor in ker ni Albert Jäger, ki je izvršil gradbena dela, poslal mestnemu svetu niti načrta niti proračuna, zato javlja Ferdinand Rast mestnemu svetu, da so dela na prireditvi zidu za Slomšekov spomenik že končana, in to brez vsake škode za bodočnost cerkvenega obzidja. Obenem opozarja na vprašanje, kdo bo vzdrževal Slomšekov spomenik v bodočnosti. Mestni svet je Rastovo poročilo moral vzeti na znanje, ker je vse stroške za prezidavo v stolnici nosil odbor za Slomšekov spomenik in so bila vsa gradbena dela izvršena v redu.

³¹⁾ SGp XII, št. 41.

³²⁾ Akt 6262 v arhivu Zgodovinskega društva v Mariboru.

Ko je postavil Zajc Slomšekov kip v Maribor, je stopilo na dnevni red odborovega delovanja odkritje Slomškovskega spomenika; z odkritjem naj bi bila na podlagi sklepa seje širšega odbora 11. januarja 1876 združena tudi seja širšega odbora, ki ukrene vse potrebno glede preostalega denarja in omogoči s tem likvidacijo vsega odbora za Slomšekov spomenik. 31. decembra 1877 ponovno za predsednika čitalnice izvoljeni Kačič je v tem smislu javil 21. junija 1878³⁴³⁾ mestnemu svetu »občni zbor članov odbora« za Slomšekov spomenik, ki se bo vršil 24. junija 1878. Javljeni občni zbor (ali seja širšega odbora) je obsegal samo eno točko programa, združenega z odkritjem, ki ga je naznanil ožji odbor v Sloveniji po vseh časnikih³⁴⁴⁾ in po lepakih. Odkritje spomenika je bilo določeno na dan župnijskega patrona Janeza Krstnika z dnevnim redom: Kosarjeva pridiga, razkritje spomenika, slovesna maša, obed v čitalnici, občni zbor v čitalnici in beseda; občni zbor sestoji zopet iz govora predsednika, poroči! tajnika in blagajnika, izročitve spomenika v varstvo, določil za preostali denar in sklepa zbora: beseda pa iz slavnostnega govora Bleiweisovega, deklamacij in godbe. Na občni zbor so bili vabljeni vsi dekani na Slovenskem, vsi predsedniki čitalnic in od odbora posebe vabljeni različni narodnjaki, na besedo pa vsi Slomšekovi častilci.

Na Kačičevo prijavo je še isti dan odgovoril mestni svet³⁴⁵⁾, da mu obstoje takega društva ni znan; zato poziva Kačiča, da predloži overovljeni program društva, ako pa je mišljeno ljudsko zborovanje, pa smoter in dnevni red tega. Kačič je točno javil v slovenskem jeziku »občni zbor članov odbora«, torej seja širšega odbora, ki je bila brez vsega vzeta na znanje 1876; nemški uradnik pa je županu »občni zbor članov odbora« prevedel v »Mitgliederversammlung des Vereines.«³⁴⁶⁾ Na zahtevo mestnega sveta je Kačič javil 22. junija 1878 postavo (15. novembra 1867, št. 135), na podlagi katere je sklical »občni zbor članov tega odbora«, zraven pa priložil vabilo k slovesnemu odkritju Slomškovskega spomenika³⁴⁷⁾. Župan Matevž Reiser je nato v nujnem odgovoru javil Kačiču prepoved³⁴⁸⁾ občnega zbora, ker nosi program vse znake posebnega društva za Slomšekov spomenik, kateremu pa manjka zakonita odobritev. Na tej Reiserjevi prepovedi je zanimivo, da je njegov referent predlagal dovoljenje za občni zbor, na katerega bi mestni svet poslal svojega uradnika kot opazovalca, da pa je Reiser ta predlog zavrgel in občni zbor prepovedal. Radi velike odgovornosti, katero je imel Kačič pred slovensko javnostjo, deloma pa tudi vsled svoje društvene neizkušenosti, je Kačič vsled Reiserjeve prepovedi hotel zasigurati občni zbor s tem, da je v

³⁴³⁾ Akt št. 5300a v arhivu Zgodovinskega društva v Mariboru.

³⁴⁴⁾ Prim.: SGP XII, št. 25. ³⁴⁵⁾ Akt št. 5300b. ³⁴⁶⁾ Akt št. 5300c.

³⁴⁷⁾ Akt št. 5326a. ³⁴⁸⁾ Akt št. 5326b.

svojem dopisu od 23. junija 1878³⁴⁹⁾) opravičeval svoji dve že omenjeni vlogi in napovedani občni zbor, češ, da je prenagljeno in pogrešno čitalnično odborovo sejo označil kot občni zbor članov za Slomšekov spomenik. Kačičeva vloga se glasi:

Slavni mestni svet! Oziraje na dva odloka slav. mestnega sveta v Mariboru dne 21. in 22. t. m., števil. 5300 in 5326, dovoljujem si slav. mest. svetu naznanjati, da je bilo v obeh mojih naznanilah pomota v tem, da sem uaznanjal občni zbor članov za Slomšekov spomenik.

Odbor za Slomšekov spomenik je samo pomnožen ali ožji odbor čitalnični, koji tedaj ima svojo odborovo sejo jutre popoldan v 4. uri. Kojo sejo pa, ker nij občni zbor članov čitalničnih, ampak samo odborova seja pomnožena ali ožjega čitalničnega odbora, mi nij treba naznanjati slav. mestnemu svetu. Vsako odgovornost tedaj ima čitalnica, in se prosi, slavni mestni svet naj blagovoli to na znanje vzeti.

V Mariborski čitalnici, dne 23. junija 1878.

Dor Ivan Kačič.

Na Kačičevo pismo je župan Reiser odgovoril³⁵⁰⁾) 24. junija v jutro. V svojem odgovoru ugotavlja, da je mariborska čitalnica z razpošiljanjem vabil k odkritju Slomškovskega spomenika in sklicanju občnega zbora za obravnavanje stvari, ki niso predvidene v čitalničnih pravilih, prekoračila svoj delokrog; zato ustavlja vsako nadaljnje delovanje čitalnice, obenem pa je predložil namestništvu v Gradec predlog, da se vsled tega čitalnica razpusti. Predsedniku Kačiču daje nalog, da obvesti o ustavitvi čitalničnega delovanja vse člane mariborske čitalnice in ga opozarja, da je za izvršitev županovih naročil Kačič sam osebno odgovoren.

Poleg tega je župan Reiser dal še isti dan³⁵¹⁾) ob 15^h 40' navodilo magistratnemu uradniku Pengovu, da gre osebno nadzorovat, ali se je v istini ustavilo vsako delovanje čitalnice, katere predsednik je potrdil prejem županovega pisma ob 12^h 20'. Pengov je prejel nadalje nalog, da opazuje vse dogodke v prostorih čitalnice, posebno pa ugotovi vse tujce, ki so prišli k slovesnemu odkritju Slomškovskega spomenika, ter o njih poroča županu tekom 24 ur. V slučaju pa, da bi se vršil v prostorih čitalnice ali kjerkoli drugje občni zbor, ga mora takoj razpustiti in sploh ukremiti vse, kar smatra za potrebno, da se zborovanje onemogoči.

Obnem pa je bil takoj od strani mariborskega županstva stavljen namestništvu v Gradec predlog³⁵²⁾), da se čitalnica razpusti, in poslano poročilo o županovih ukrepih proti čitalnici. Predlog za razpust čitalnice utemeljuje županstvo s prekoračenjem pravil; kajti čitalnica je v stremljenju, da vzdrži nacionalno agitacijo kar mogoče živo, zbirala brez urad-

³⁴⁹⁾ Akt št. 5348.

³⁵⁰⁾ Akt št. 5361a.

³⁵¹⁾ Akt št. 5361b.

³⁵²⁾ Akt št. 5361/2.

nega dovoljenja in tajno denar izven društva in postavila za nabrani denar v sporazumu s škofijstvom, a brez predhodnega sporazuma z mestno občino mariborsko, spomenik v mestni stolni cerkvi. Škofijski ordinarijat na protest mestne občine ni odgovoril. Vsled političnega pomena Slomšekovega spomenika ter načina njegove postavitve ne more ostati Maribor kot mesto, ki je dosedaj stremelo za tem, da olirani pretežno nemški značaj, ravnodušno. Slomšek je bil lavantinski škof in kot tak katoliški cerkveni knez, ne pa slovenski narodni funkcionar. V istini je Slomšek z mnogimi svojimi ukrepi podpiral slovenske težnje in sad tega je bil, da od Slomšeka dalje ni ponehal spor med štajerskimi Slovenci in Nemci, ki so do Slomšeka živeli stoletja v najlepši bratski slogi. Že samo to opravičuje zaltevo Maribora, da njegovega pretežno nemškega prebivalstva ne vznemirjajo posamezni agitatorji z brezobzirnostmi demonstrativno slovenskega značaja v cerkvi, katero so postavili naši nemški predniki in katero vzdržujejo še danes nemški župljani. Nedvomno je, da gre delovanje čitalnice preko v temeljnih državnih zakonih zasigurane enakopravnosti in povzroča s tem globoke žalitve nemškega prebivalstva. Čitalnica je s takim delovanjem prekoračila pravila, vsled česar jo naj namestništvo razpusti brez možnosti priziva.

Tak razpust je bil v tej dobi običajen proti socijalističnim organizacijam.

S svoje strani pa je mariborski župan nastopil³⁵³⁾ istočasno tudi proti mestni stolni župniji. V dopisu na stolnega župnika Matjašiča poroča Reiser, da je iz Kačičeve vloge izvedel, da se vrši danes ob 10. uri obenem z odkritjem Slomšekovega spomenika v stolnici slovesno cerkveno opravilo. Nadalje poroča, da je zavrnil od Kačiča predloženi program in prepovedal občni zbor v čitalnici. Vprašuje cerkveno oblast, če je dovolila, da so prireditelji odkritja, čeprav ni bilo o tem županstvu ničesar javljeno, vnesli v slavnostni program tudi cerkveno opravilo. Ker se je prepričal, da hoče odbor dati vsej Slomšekovi slavnosti slovenski narodnostni značaj, čeravno je bil Slomšek lavantinski knezoškof in ne narodni funkcionar, in ker mora kot predstojnik politične oblasti paziti, da ne postane katoliški božji službi namenjena cerkev »zum Tummelplatze politischer Demonstrationen«, prosi mestno župnijo, naj gleda, da ne pride v cerkvi do najmanjše politične demonstracije, da se omeji obred samo na mašo in da izostane vsaka pridiga ali nagovor. Za izvršitev tega odgovarja Matjašič osebno. Na koncu pisma dostavlja župan, da bodo glede končne odobritve Slomšekovega spomenika sledili sklepi mestnega sveta, oziroma cerkvenega konkurenčnega odbora.

³⁵³⁾ Akt št. 5350.

Pismo je bilo odposlano z magistrata ob 9^h 40', torej dvajset minut pred začetkom slovesnosti.

Ker so bili prireditelji o županovem pismu, v katerem prepoveduje med drugim pridigo, obveščeni komaj nekaj minut pred začetkom cerkvenega opravila, je bilo že telnično nemogoče županovi prošnji ugoditi. Pengov, kateri je moral po županovem nalogu prisostvovati tudi cerkveni slovesnosti, poroča³⁵⁴⁾ o tem 25. junija mestnemu svetu, da je ob deseti uri prišel na leco kanonik Kosar: njegova pridiga je bila »geistlicher Natur«. Očrtal je Slomšeka kot škofa in narodnega prosvetitelja; slovenska polovica pridige je bila enaka nemški prvi polovici. V svoji pridigi je Kosar podal³⁵⁵⁾ zgodovino Slomšekovega stremljenja za preselitev škofije iz Sv. Andraža v Maribor in njegovo delovanje na Koroškem in Štajerskem. V svoji oporoki je zaliteval Slomšek preprost pogreb, njegov grob pa bodi častitljiv. Njegovi častilci so mu postavili spomenik. Pozval je koncem pridige dve deklici³⁵⁶⁾, spremljani od 38 tovarišic, da dvignejo rdeče svileno zagrinjalo, pred katerim je ležal lovorjev venec, nakar se je pokazala marmornata podoba Slomšeka.

Kosarjeva pridiga je važna, ker nam kaže takratno ocenjevanje Slomšeka, obenem pa tudi vidike, s katerih so takratni slovenski voditelji gledali narodnost. Kosar je prikazal³⁵⁷⁾ ustanovitev mariborske škofije kot izraz želje spodnještajerskih vernikov in Slovencev, da dobe škofa, katerega besedo bodo lahko razumeli in s katerim bodo lahko po domače občevali. To stremljenje je postajalo toliko živalnejše, kolikor bolj se je Slomšek literarno udeještoval. Šestletni Slomšekov trud je bil kronan s preselitvijo škofije iz Št. Andraža v Maribor; Slomšekove zasluge so priznavali tudi Mariborčani, saj se je takratni mariborski župan zalivalil Slomšku s pripombo, da hosta radi tega dela imeni salcburškega nadškofa in Slomšeka pri Mariborčanili in mariborskih potomcili večni.

Kot goreč škof je Slomšek branil cerkev 1848 ter nastopal³⁵⁸⁾ proti časovnim razvadam. Deloval je za misijone v Afriki in Ameriki, za katoličane na vzhodu in tozadevno osnoval družbo Sv. Cirila in Metoda. Oznanjal je božjo besedo, ustanovil misijone, uvedel v Celje misijonarje, ustanovil domačo teologijo in spisoval navodila za mlade duhovnike, pridigarske sestavke i. t. d.

Slomšek je bil mož naroda in ljubezen do naroda mu je bila tudi krščanska ljubezen. Kakor ima človek dolžnosti do družine, države in cerkve, tako ima tudi dolžnosti do naroda, s katerim je Bog zvezal posameznika s krvno zavezo³⁵⁹⁾. Po načelih vere spoštujejo katoličani moža, ki ima srce za svoj narod, in mrzi se katoličanom do onega, ki svoj narod

³⁵⁴⁾ Akt v arhivu Zgodovinskega društva v Mariboru.

³⁵⁵⁾ SGp XII, št. 28.

³⁵⁶⁾ SGp XII, št. 26. ³⁵⁷⁾ SGp XII, št. 29. ³⁵⁸⁾ SGp XII, št. 30. ³⁵⁹⁾ SGp XII, št. 31.

zatajuje ali se ga sramuje. Človeka pa sili tudi pamet priznati, da je dolžnost, ki izvira iz božje volje, vestno varovati najgotovejša znamenja krščanskega značaja. V narodnih razmerah pa obstajajo zmote in glavne tozadevne zmote so: nemarnost in prenapetost. Pravo pot med tema zmotarua je hodil Slomšek. V narodnih podjetjih ga je vodila sveta dolžnost pred Bogom, radi česar je preko narodnosti svojemu duševno zane-marjenemu in zapuščenemu ljudstvu prižigal luč krščanske omike.

Naslovi na spomeniku kažejo — dem Gründer des Bischofssitzes in Marburg; egregio ecclesiae episcopo, pastori optimo; narodnemu buditelju, pisatelju in pesniku, hvaležni Slovenci — Slomšekova dela, radi katerih je postal vreden spomenika.

Med infulirano mašo so peli pevci med drugim ad hoc zloženo pesem, katero je spesnila Slomšku na čast sestra Frančiška Grizoldova od Sv. Petra pri Mariboru; pesem je dal Glaser natisniti in razdeliti med goste.

Ob 12. uri je bila cerkvena slovesnost končana in takoj nato je Kačiča sprejel občinski sluga z dopisom, s katerim župan zabranjuje čitalnici nadaljnje zborovanje. Vsled tega je morala svečanost v čitalnici odpasti; gosti so odšli v Šramlovo gostilno »Mehlgrube« (Rotovski trg, na prostoru, kjer je danes poslopje Nabavljalne zadruge državnih namoščencev). Odbor čitalnice pa je hitel z organizacijo večera, katerega je formalno priredil gostilničar Šramel kot večerni koncert. Delno popoldansko potrto je dvignil večer v najživalnejše razpoloženje, katerega je budil zlasti »Slomšekov marš³⁰⁰⁾«, »Preljubo veselje«, poleg tega pa pevci iz Ljubljane. Slomšekova slavnost je zbrala vse: konservativce (Herinana) in liberalce (Vošnjaka), ki so sicer živeli v slogi; poleg starega Majarja so bili študenti z graškim juristom Jurtelo na čelu, poleg narodne meje (Trušnje, Sv. Duh na Ostrem vrhu, Gomilica) je bila zastopana vsa slovenska zemlja do Celovca, Bovca, Gorice in Črnomlja; prišli so Hrvati iz Zagreba in Karlovca in rojaki z Dunaja. Najštevilnejše je bila naravno zastopana Spodnja Štajerska. Radi boleznj na očeh je izostal samo slavnostni govornik Bleiweis; na mesto tega pa je poslal udeležencem na slavnosti pismo³⁰¹⁾, v katerem se klanja svojemu dvajsetletnemu prijatelju, ki si je postavil sam spomenik s svojim delom. Da pa se je ohranila tudi potomcem podoba moža, kakršen je bil v življenju, to je za sluga odbora za Slomšekov spomenik in umetnika Zajca. Objavlja vsebino Slomšekovega pisma od 5. junija 1853, ko ni Slomšek poslal Bleiweisu fotografije, ker ni imel nobenega dobrega lastnega portreta. Danes pa imamo njegovo sliko, sicer mrtvega, ali takšnega, kakršen je v resnici bil; desno roko na srcu, v katerem je nosil Slovence ves čas življenja. Na

³⁰⁰⁾SGP XII, št. 39.

³⁰¹⁾SGP XII, št. 26.

koncu pisma ponavlja Bleiweis Slomšekovo vodilo: biti složni, verni katoličani, zvesti Avstrijci in trdni Slovani. V tem (za slogaštvo značilnem) geslu bo napočila Slovencem danica mila.

Bleiweisovo pismo je važno, ker povdarja način, kako so gledali sodobniki Zajčev kip Slomška, ki predstavlja »ljubeznivega učitelja in gorečega buditelja v obliki škofovskega govornika«. Največja vrednota kipa je za sodobnike popolna sličnost z živim Slomšekom.

O zadržanju gostov pri Šramlu je podal Pengov poročilo³⁶²⁾, v katerem poroča, da so se zbrali udeleženci Slomšekove slavnosti po cerkvenem opravilu v gostilni »Mehlgrube« in tam kosili. Tujci — ljubljanska čitalnica — so zapeli razne slovenske pesmi idilične vsebine, katere so gosti živahno aplavdirali; to pa ne toliko zaradi podajanja, temveč radi vsebine. Napilo se je cesarju, došlim tujcem, duhovščini in pokojnemu Slomščku. Napovedani občni zbor se ni vršil, pač pa so ostali gosti v gostilni in se zabavali na najdostojnejši način. Po tretji uri pa so se razšli po mestu in okolici. Glavni del je bil s tem končan in šele ob osmi zvečer so se gosti — okoli 200 po številu — zopet zbrali pri koncertu, katerega je priredil lastnik gostilne »Mehlgrube« Ivan Nigl. Poleg tujcev so se zbrali pri koncertu tudi mariborski čitalničarji s Kačičem, Dominkušem in Radejem. Večerni koncert, na katerem je igrala godba železničarjev iz delavnice na koroškem kolodvoru in katero je spremljalo slovensko petje, je bil nadaljevanje opoldanske zabave in je potekel mirno in brez vsakih političnih demonstracij. Govorov ni bilo. Veselo razpoloženi gosti so hoteli ostati v gostilni še preko policijske ure, kar pa je Pengov preprečil, tako da je bila gostilna ob ¾ na eno že zaprta. Po odhodu gostov iz gostilne je Pengov še patroliral po ulicah, a ni našel nikogar, ki bi se obnašal nespodobno in kalil nočni mir.

Odkritje Slomšekovega spomenika je bila slavnost, na kateri so v duhu sodelovali vsi Slovenci. Vsa takratna slovenska, pa tudi nemška, zlasti konservativna žurnalistika poroča o Slomščku in njegovem delovanju kot škofu, slovenskem buditelju, pisatelju, pesniku in organizatorju. Opisovanje odkritja spomenika z zabrano pridige in občnega zbora ter razdružitev čitalnice pa je nudilo možnost za naglašanje slovenske enakopravnosti proti prvenstvu Nemcev. »Slovenski narod« n. pr. je pisal o Reiserjevem nastopu tako ostro, da je bil zaplenjen. Misel, združiti z odkritjem Slomšekovega spomenika ljudski tabor³⁶³⁾, da bi se tako proslavil Slomšek v cerkvi kot škof, zunaj cerkve pa kot narodni buditelj, se je izkazala kot praktično nemogoča; to vsled političnega nasprotovanja mariborske občine, na drugi strani pa radi mobilizacije za bosansko-hercegovsko okupacijo. Radi mobilizacije je bila duševnost preprostega

³⁶²⁾ Akt v arhivu Zgodovinskega društva v Mariboru.

³⁶³⁾ SN XI, št. 102.

ljudstva pri od doma odhajajočih svojcih, vsled česar je proslavi odkritja manjkal glavni znak taborov, množica ljudstva. Vsled županovega nastopa so mogli Slovenci proslaviti samo Slomškega kot škofa; sicer je Slomšekovo narodnostno delovanje najožje zvezano z njegovim cerkvenim delovanjem, vendar ni Reiser zabranil s tega vidika zborovanja, ampak so bili za to merodajni narodnostni in politični razlogi. To dokazuje tudi napad delavskega organizatorja Wiesthallerja³⁰⁴⁾ na Slovence, ko jih vprašuje, ali so sedaj, ko je čitalnica razpuščena, ozdravljeni od misli, da so zakoni za nje samo »à la Extrawurst«, in ali sedaj uvidijo, da so zakoni za vse?

V postopanju župana Reiserja moramo ločiti njegov nastop proti odboru za Slomšekov spomenik, proti čitalnici in proti stolni župniji.

Prevod magistratnega uradnika besede »odbor« v »Verein« je združil vprašanje odbora za Slomšekov spomenik z vprašanjem čitalnice. Pravno tozadevno županovemu stališču ne moremo oporekati; krivdo nosi pre nagljenost ali nerodnost Kačičeva, ki gotovo ni pravilno postopal. Ali če upoštevamo dejstvo, da je 1876 bila brez vsega dovoljena seja širšega odbora za Slomšekov spomenik, in narodnostne razloge, s katerimi utemeljuje Reiser svoj predlog namestništvu za razpust čitalnice, potem uvidimo, da so Reiserja navajali k njegovemu koraku ne pravni, ampak politični razlogi. Še bolj nam postane to očitno, če upoštevamo nastopanje³⁰⁵⁾ Reiserja v preteklosti proti uvajanju slovenščine v urade. Nadalje iz dejstva, da je bil on v Mariboru predstavitelj mladih, to je nacionalnonemških liberalcev. Iz Kačičevega rekurza na mestni svet³⁰⁶⁾ radi prepovedi občnega zbora izvemo, da 1865 okrajno glavarstvo — ko zadeva še ni spadala v delokrog mestne občine — odbora za Slomšekov spomenik ni smatralo za društvo. V trinajstletnem delovanju je odbor vse svoje objave predložil pristojni oblasti, ki ni v odboru nikdar videla nič nepostavnega. Čitalnica nima z odborom za Slomšekov spomenik druge zveze, kot da mu je dala na razpolago svoje prostore. Za ocenjevanje Reiserjevega nastopa pa je važno poglavje iz Kačičevega rekurza, kjer pravi: Slučajno obstaja v Mariboru že nekaj let odbor za postavitev spomenika Tegetthoffu in to na isti zakonski osnovi kot odbor za Slomšekov spomenik. Nima istotako nobenih pravil in sestoji iz ožjega kot izvrševalnega in širšega odbora. Širši odbor predstavlja poleg drugih vsi občinski zastopniki mesta Maribora in na čelu odbora stoji župan Reiser, kot preglednik računov pa deluje okrajni glavar Seeder. Nismo še čuli, da bi bilo kedaj zabranjeno zborovanje tega odbora. Društvena pravila

³⁰⁴⁾ »Marburger Zeitung« XVII, št. 79. ³⁰⁵⁾ Prim. n. pr. slučaj Brezočnik, SN V, št. 56, 57. ³⁰⁶⁾ Akt št. 8425.

so zato, da urejujejo dolžnosti in pravice članov; teh pa nima niti odbor za Slomšekov, kakor tudi ne odbor za Tegetthoffov spomenik. Po nadaljnjih pravnih izvajanjih prosi Kačič, da se rekurz dostavi namestništvu, da razveljavi prepoved mestnega župana glede zborovanja širšega odbora za Slomšekov spomenik. Vzporedno (26. junija) z rekurzom na mestni svet je Kačič rekuriral³⁶⁷⁾ tudi na namestništvo. V tem rekurzu opozarja na možnost jezikovnih pomot pri prevajanju njegovih vlog na mariborski mestni svet, ki so se, kakor smo videli, v resnici dogajale. Priziv dokazuje, da nista odbor za Slomšekov spomenik in čitalnica eno in isto, ter izpodbija s pravnega stališča upravičenost razpusta mariborske čitalnice, kakor je to predlagal župan Reiser. Z narodnostnega stališča pa je važen zaključek. Kačič povdarja Slomšekove zasluge za Slovence, vsled česar bi odgovarjala stremljenju spodnještajerskih Slovencev z odkritjem združena velika narodna proslava. Tega pa odbor za Slomšekov spomenik ni organiziral, da s tem dokaže svojo strpnost proti nemškonacionalnemu stremljenju, ki prevladuje v Mariboru. Zborovanje je bilo sklicano radi likvidacije odbora za Slomšekov spomenik. Odbor tudi ni mogel privediti velike slavnosti, ker nima zato primernih prostorov. Vsled majhnih prostorov so se razposlala vabila samo znanim prijateljem in častilcem pokojnega slavljenca iz vrst izobraženstva; kinetsko in podeželsko prebivalstvo pa se sploh ni vabilo. Tega zmernega postopanja odbora za Slomšekov spomenik župan ni uvidel in s svojimi ukrepi je izzval dvom, da ne živi v njem duh temeljnih državnih zakonov.

Dne 26. junija je odgovoril³⁶⁸⁾ lavantinski ordinarijat na pismo župana Matjašiču. Ordinarijat odklanja ingerenco mestnega županstva, opozarja na liturgične predpise, po katerih se slovesno praznuje god cerkvenega patrona — in ta je v mariborski stolnici sv. Janez Krstnik — vsled česar se je tudi letos v zvezi z odkritjem Slomšekovega spomenika vršilo slovesno cerkveno opravilo. Kar pa se tiče končne odobritve Slomšekovega spomenika po cerkvenem konkurenčnem odboru, oziroma mestnem svetu, izjavlja ordinarijat, da nima cerkveni konkurenčni odbor nobene ingerence, dokler denarno ničesar ne prispeva.

Namestništvo v Gradcu se je postavilo na pravno stališče in odklonilo predlog³⁶⁹⁾ mestnega županstva, da se čitalnica razpusti, ukinilo njeno razdružitev ter dovolilo nadaljnje poslovanje čitalnici, obenem pa tudi izvršitev likvidacijske seje širšega odbora za Slomšekov spomenik. Kačič je na temelju tega sklical³⁷⁰⁾ sejo širšega odbora 23. septembra z istim dnevnim redom kakor 24. junija. Širši odbor je vzel poročilo o delovanju ožjega odbora na znanje ter izrekel³⁷¹⁾ posebno zahvalo Glaserju, Hartlu,

³⁶⁷⁾ Akt št. 5443.

³⁶⁸⁾ Akt št. 5479.

³⁶⁹⁾ »Marburger Zeitung« XVII, št. 83.

³⁷⁰⁾ SGp XII, št. 37.

³⁷¹⁾ SGp XII, št. 39.

Davorinu Trstenjaku in Bleiwelsu. Denarja je preostalo še 1763 gld 46 krajcarjev, 3 cekini in $\frac{1}{4}$ napoleondora; glede tega je širši odbor sklenil, da dobi eno tretjino župnija stolne cerkve, drugo čitalnica, tretjo pa Lendovšek. Likvidacija odbora se izvrši takoj, ko podasta revizorja dekan Rožanc in profesor Majciger revizijsko poročilo. To se je zgodilo v pozni jeseni. Stolna župnija je prejela omenjeni denar, obenem pa prevzela v svojo skrb spomenike na Slomu, na Ponikvi, v mariborski stolnici in na pokopališču v Mariboru. Lendovšek, ki je že obupaval²⁷²⁾, če bo sploh kdaj stal Slomšekov spomenik, je prejel denar za nadaljnje izdajanje Slomškovih izbranih spisov, čitalnica pa proti temu, da poskrbi za utemeljitev slovenske založnice²⁷³⁾. Z zatonom starega leta 1878 se je likvidiral odbor za Slomšekov spomenik.

Postavitev Slomškovega spomenika kot takega je važna, ker nam kaže borbo Slovencev z nemštvom v dobi nemško-liberalne vlade, ko stoje nemški liberalci tik pred svojim padcem in vedno bolj prehajajo iz načelnega liberalizma v načelni nemški nacijonalizem. Nadalje kaže potrebo borbe za uveljavljenje slovenščine v uradih.

Značaj slovenske sloge.

Že iz tega primera je razumljiva nujnost sporazuma in sloge — ki pa zahteva samostojno študijo — med štajerskimi Slovenci. Kakor je nemški liberalizem nastopal proti težnjam cerkve, prav tako je nastopal proti težnjam slovenstva. Tako je bilo omogočeno v slogi nastopati konservativcem proti nemškim liberalcem v smislu konservativnega kulturnega programa, slovenskim liberalcem pa proti nemškim liberalcem v smislu mladoslovenskega narodnostnega programa. Naša sloga je obstajala v tem, da sta obe slovenski struji opustili medsebojne, notranjeslovenske napade in strnili smer svojega nastopanja proti glavnemu nasprotniku konservativnosti in slovanskega nacijonalizma, proti nemškemu liberalnemu nacijonalizmu.

Razkol v konservativce in liberalce je opredelil Slovence okoli posameznih konservativnih ali liberalnih glasil, oziroma okoli posameznih liberalnih ali konservativnih prvakov. Razkol ne predstavlja ustanavljanja novih političnih strank, ampak samo samostojno opredelitev do gotovih sodobnih vprašanj. Pri tem pa je ostala pri večini prvakov težnja po slogi močna in poleg tega so obstajale ves čas razkola med večino prvakov osebne vezi. Tudi principijelne razlike v kulturnih vprašanjih med zmernimi konservativci in liberalci niso bile tako ostre, kakor se to dozdeva na prvi pogled. Kot dokaz temu navajam dvoje stališč; stališče

²⁷²⁾ Lendovšek M.: Slomškovke pesmi. I. Maribor 1876. p. X. ²⁷³⁾ SGp XII, št. 52.

v ilirski okolici vzrastlega konservativnega Kosarja in stališče liberalnega Razlaga do cerkve in narodnosti.

Na besedi katoliško-konservativnega društva v Mariboru 1872 je Kosar povdarjal³⁷⁴⁾, da človek kot katoličan in kot Slovenec ni dvojna oseba — dvojni človek, ampak katoličan in Slovenec sta po sv. krstu združena v eni osebi — v enem človeku; z eno besedo: *k a t o l i š k i S l o v e n e c* je odgovoren pred sodnim stolom Kristusovim za vsa svoja dejanja, politična, narodna in verska. Na razmerje do slovenstva in cerkve se istotako nanaša Razlagovo pismo³⁷⁵⁾, pisano Fr. Feušu v Innsbruck, kjer je slednji takrat studiral teologijo. Radi osebnega in političnega pomena navajam pismo v celoti:

Dragi rojak!

Zelo ste nas razveselili se svojim dopisom od 1. t. m., ker nas je že skrbelo zvedeti, kako se vam godi. Od vseh naših domačih vam imam srčne pozdrave naznati.

Jaz mislim, da nisem proti vaši volji ravnal s tem, da sem pri dveh svojih znanih za vas prosil za mešne štipendije in sicer hlažene D. M. na Gorenškem (v Brezji) in na gornjem Štirnškem. Ako pa jih ne bi mogoče bilo dobiti in bi vi v zadrego prišli, pa mi kar naravnost pišite, bom pa vam jaz pomagal po svojih slabih močeh. Preselitev in letoletna bolehnost me je mnogo stala in ker nisem denarni človek, nimam ravno preveč denarja, pa ker sem zopet zdrav bode mi z božjo pomočjo že mogoče.

Nekateri duhovniki so me že nagovorili na Dunaj iti, kadar pride predlog o congrui na vrsto in sem jim to storiti na pol tudi obljubil. Jako hvaležen vam bodem, ako mi dotično gradivo pošljete, katero bi sedaj o praznikih pregledati nekoliko več časa imel. Vendar pa nij gotovo, da tudi pojdem v Beč, to je le mogoče. Častitelj D. M. sem že bil v gimnaziji, še boljje kot bogoslovec in pravnik in mislim, da še sedaj sem to isto.

O'Connell pa naj ne bođe naš vzor. Bežite njegovo zgodovino, ta bi nam jako malo poguma dala: razve tega pa naš slavjanski narod nij irski (košček velike Britanije), temuč je ogromen narod do 100 milijouov ljudi, katerega premala betvica je slovenski rod (ne narod). Moj političen vzor tudi ne more biti pravna neslavjanska stranka, temuč moj vzor bi bila *katoliška napredna*, stranka, katere pa nij; druga katoliška stranka pa bode dnešnji den pri živečim prometu na vesoljnem svetu, pri naglem občenju po celem svetu in drugih sredstvih težko zaželjeni cilj dosegla in zlati čas trati, namesto da bi ga porabila za napredna katoliška načela.

Bodite zdrav!

Z Bogom!

Vaš

rojak

Brezice 12. XII. 876.

Razlag.

V vprašanju narodnosti so si bili slovenski liberalci in konservativci edini; blizu so bili tudi nazori obeh v verskih zadevah, ker o kakem kulturnoboju programu slovenskega liberalizma ne more biti niti go-

³⁷⁴⁾ Med drugim: Križanič I.: Monsignore Fran Kosar, Maribor 1894, p. 110.

³⁷⁵⁾ Pismo v arhivu Zgodovinskega društva v Mariboru. F. Feuševa zapuščina, fasc. Razlag. Prijatelj I.: I. c. I, p. 197—198.

vora. Vprašanje pa, združiti konservativizem, ki se je opiral na oktoberski diplom, z ustavno demokracijo v boju proti nemškemu nacionizmu, to ni bilo več principijelno vprašanje, ampak vprašanje taktike.

V obeh slovenskih taborih so vsled tega morale in mogle znatati zmerne struje. Radikalni zastopniki konservativizma, kot Ulaga in Šuc, in konsekventni zastopniki slovenskega liberalizma so stopili v ozadje za zmernimi slogaši, kot so bili Kosar, Gregorec ali Dominkuš. Zanimiv primer tega konsekventnega razpoloženja za časa napovedanih, a pozneje preloženih deželnozborskih volitev 1878 je pismo³⁷⁶⁾, katerega je pisal kulturno in politično zmerni, a kulturno eden redkih konsekventnih slovenskih liberalcev Janko Sernec svojemu bratu Josipu; pismo, ki tvori analogon Šucovemu sporu³⁷⁷⁾ z Gregorcem ob isti priliki se doslovno glasi:

Dr. Johann Sernec

Marburg den 18/3 1878

Advocat

Marburg a. D.

Postgasse Nr. 11.

Replika.

»Hudo sovraštvo« — »smrtno sovraštvo« — s Dr. Dominkušem — to so prenapeli izrazi. Jes tudi nisem gledal na to, ali imaš »surlno sovraštvo« s katerim koli; izogibal sem se tistim, ki so Te žalili, to mi je bilo zadosti.

Formalno v društvu seveda ne kažem nobenemu, da mi je zoperu, ali pa da poznam, ka me on nima rad.

Kar se tiče Dominkuša, pripovedal sem Ti o njem v Mariboru, v Kozjem — z jedno besedo dostikrat. Zlasti sem Ti rekel tukaj, na kolodvor gredoč, kakon on i Gregorec letos volilno gibanje vodita. — povsod namreč osnujela lokalne odbore, po katerih zgubi mladoslavenska stranka, i po katerih ljudi mene odstranijo od volilcev.

Ali Ti sam si se pridružil, v Tvoji pisarnici ste naredili taki shodek (pervakov), i počat pritisnili na vse to. Kaj pa je Vaš rezultat?

V Slovenjem Gradcu ste postavili kandidata Schmidta, ki za nos vodi (s prihizovanjem) duhovnike kakor Vas — pa vendar ostane kar je: Nemec, velik poselnik nemški. V Brežicah ste zadovoljni s Šnideršičem ki nikoli ni bil to, kar rečemo »narodnjak«. [Oba naša nasprotnika leta 1871]³⁷⁸⁾.

V Mariboru je kandidat »Flucher«, nemški kmet, ki seveda nikamor ne bo hodil, nego v klub ultramontancev v Gradcu.

Vidiš, ko bi bil občni zbor slovenskih volilcev na Štajerskem, ni mogoče, da bi prišlo do tega, da od naših 8 sedežev tako lahko oddajemo 3 — le zavolj neklerih sladkih besed. Dominkuš in Gregorec sta uže vedla kaj storita, Tebi sem pa rekel.

Ako pa v Tvoji pisarni Ti se združiš s Dominkušem na tak program, po katerem adoptirale trlje Nemce ali Nemškutarje Tvojega brata pa odstranite, — i Ti molčiš pri vsem tem, — ako potem se podpišeš: »Tvoj vedno zvesti brat« — potem jes nikoli nisem razumel kaj pomeni beseda »zvesloba«.

³⁷⁶⁾ Pismo v arhivu Zgodovinskega društva v Mariboru.

³⁷⁷⁾ SGp XII, št. 8.

³⁷⁸⁾ Tu je pomota; Schmid in Žnideršič sta bila nasprotnika Slovencev pri volitvah 1874.

Tudi to pismo je popolnoma privatno, I prosim, vrni mi obadva moja dopisa v tej žalostni zadevi. Pridenem Tvoje./.

To sicer dobro vem, da so Lotmerčani uže nekoliko let nezadovoljni, ker jim nisem bil dosti klerikalen: spoznam jasno, da nimam stranke, namreč narodno in svobodno stranke za seboj: zato se tudi lahko poslovim politiki, ker se mi nezdi dostojno, če volilci od mene kaj drugega pričakujejo, nego jim ponujam. Neostane mi kaj drugega, nego v literaturi delati.

To je vse res — ali takisto je tudi to resnica, kar sem gori omenil. Dominkuš je delal meni nasproti, i Ti se nisi genol, ko so me vrgli.

Prosim, opravi dne 21. t. m. pridane 2 razpravi za me (Felber—Brandis Jes—Marburger Leder A G)

Dr. Janko Sernee.

V času torej, ko se branijo Slovenci v slogi pred nemštvom, tli pod streho sporazuma ogenj kulturnih principov.

Sklep.

Narodno rodoljubje je spočelo misel, postaviti največjemu članu mariborske čitalnice spomenik. Potreba po raznih kulturnih, gospodarskih in političnih organizacijah je zaposlila vse slovenske moči pri graditvi teh ustanov in povzročila pojemanje akcije za Slomšekov spomenik. Razkol in pritisk Auersperg-Lasserjevega režima jo pa uvede v spanje. Pomirjenje slovenskih konservativcev in liberalcev dovede akcijo k cilju, ko je bil 24. junija 1878 odkrit Slomšekov spomenik v mariborski stolnici. V političnem sporazumu med liberalci in konservativci pomeni postavitev Slomškovega spomenika prvo složno manifestacijo podravske Slovencev proti liberalnemu nemškemu nacijonalizmu.

Zusammenfassung.

Beiträge zur Geschichte der nationalen Entwicklung der steierischen Slowenen 1865—1878.

Das Streben nach Errichtung eines öffentlichen Slomšek-Denkmal in Maribor und dessen Enthüllung steht im engsten Zusammenhange mit der nationalen Entwicklung der steierischen Slowenen in den Jahren 1865—1878. Der Gedanke eines Slomšek-Denkmal entstand in der Zeit, als sich das slowenische nationale Leben in den Lesevereinen (Čitalnice) auswirkte (1865). Nachdem aber in den siebziger Jahren durch die neugegründeten politischen, kulturellen und wirtschaftlichen Organisationen alle slowenischen Kräfte gebunden waren, erlahmte die Tätigkeit an der Errichtung eines Slomšek-Denkmal, bis sie der Druck der deutschen nationalliberalen Auersperg-Lassersehen Regierung und die Differenzierung der Slowenen in Konservative und Liberale (1872) ganz zum Stillstande brachte. Da aber sowohl die Konservativen wie auch die Liberalen ihren größten Gegner im liberalen Deutschtum hatten, konnte ein Zusammengehen beider politischen Richtungen (1875) wieder hergestellt werden, was 1878 zur Enthüllung des Slomšek-Denkmal in der Mariborer Domkirche führte. Die Enthüllung selbst stellt ein Beispiel der Gegensätze zwischen der deutschliberalen Stadtgemeinde Maribor und den Slowenen dar und charakterisiert zugleich die Orientierung der in politischer Eintracht lebenden steierischen Slowenen. Im Zusammenhange mit dem Slomšek-Denkmal wird auch die Entwicklung der slowenischen Organisationen beschrieben.

Pravosodstvo na šentpavelskih posestvih v „Marki onstran dravskega gozda“.

Fran V a t o v e c, Maribor.

Vzhodni čuvar vojvodine Karantanije pred madžarskimi vpadi preko ozemlja ob Dravi je bila Dolnja marka, ki se kot samostojno urejena marka okoli l. 980. nazivlje že grofija, l. 1091. »marchia trans silvam« ter »ultra traum«¹⁾ in še pred 1105 kot »marchia trans fluuium drawam«²⁾ Od Koroške jo je ločila Velka, od Štajerske marke Kobansko in Mura, od Savinjske razvodje med Dravinjo in Savinjo, proti vzhodu pa se je do 1200 stikala z Madžarsko med Radgono in Veliko Nedeljo. V Dolnji marki se je že koncem XI. stoletja izoblikovalo na ozemlju med Rušami in Sv. Lovrencem na Pohorju jedro posestev šentpavelskega samostana. Od potoka Velke pa do Lobenčice, desnega pritoka Lobnice, in še preko so se šentpavelska posestva raztezala sklenjeno; to jedro so vzdolž Drave obrobjala posestva, ki so se v presledkih nizala onstran Peker in Studencev proti Radvanju.

Že takoj v početku se je pojavilo vprašanje cerkvene, sodne in upravne pristojnosti nad šentpavelskimi posestvi. Stremljenja večjih fevdalnih gospodov po teritorialni zakrožitvi oblasti in stremljenje manjših fevdalcev po očitvanju in utrditvi svoje privilegirane samostojnosti so rodila takoj ob pridobitvi posestev po Šentpavlu kal sporov med Šentpavлом in večjimi cerkvenimi ter posvetnimi mogočniki. Ko je 1091 »fundator St. Pauli« grof Engelbert I. Šponhajmovec sporazumno s svojo soprogo Hedvigo podaril³⁾ šentpavelskemu opatu Vaelinu poleg Sv. Pavla s cerkvijo in drugimi naselbinami v okolici Sv. Pavla in Celovca »in Marchia trans silvam vineas duas, ultra Trauum uillam Ruoste⁴⁾ et heremum hinc contiguam Redimlac⁵⁾ dictam . . .«, so se pojavile v razvoju teh šentpavelskih posestev nekatere motnje.

¹⁾ Schroll B., Urkundenbuch des Benedictiner-Stiftes St. Paul in Kärnten, Wien 1876 (FRA XXXIX), str. 6.

²⁾ Schroll B., ibid. str. 27.

³⁾ Schroll B., ibid. str. 5—6. Cap. III; Zalin I., Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark I. Graz 1875. Str. 100 (86).

⁴⁾ Ruše; 1184 Roiste; 1196 Roste; 1211 Rovste; 1289 Raeust; 1328 Reust; 1334 Rest; 1334 Raest; 1372 Rast; 1480 Rast. Gl. Zalin, Ortsnamenbuch der Steiermark im Mittelalter, Str. 381.

⁵⁾ Radomlje pri Sv. Lovrencu; ime po potoku Radolni oziroma Radomli. Pozneje je za ta okoliš prevladala označba puščava (eremus), danes Sv. Marija v Puščavi, Gl. Orožen, Das Bisthum und die Diözese Lavant. I, str. 390/1.

S tem se je v onstrandravski marki oblikovala nova enota v teritorijalno administrativnem, cerkvenem in pravosodnem pogledu; njen zametek je visel na vprašanju doslednega ter organično pojmovanega okvirja pravnolistinskih osnov iz l. 1091. Zametek je bil samo prva predpostavka zgodovinskega razvoja; politična in diplomatska sposobnost šentpavelskih opatov je bila druga. Ob danosti obeli so se očrtavali uspehi: nova enota je bila vzniknila tukaj v obdravski marki; toda dograjevala se je ob odporu soseščine ter dolgoletnem sporenju in pravdanju.

Spor se je utrnil najprej (1214) ob vprašanju c e r k v e n o - u p r a v n e p r i s t o j n o s t i. Izhodišče temu sporu je v potrdilni listini oglejskega patrijarha Gotfrida šentpavelskemu opatu Peregrinu iz l. 1191., v smislu katere se svetolovrenški kapelici radomeljski priznavajo župnijske pravice in pa pravica do desetine: »Capellam sancti Laurentij de Radmil in fundo uestro et nemore constructam ad nos iure diocesano pertinentem cum decimis et omni iure nostro ad ipsam pertinente«⁶⁾. S tem pa so se očitno okrnjevale dosedanje pravice hočke župnije, ob katere protestu se pretresa in obravnava sporno vprašanje po posebnem razsodišču, postavljenem po patrijarhu Wolfigerju. Razsodišče odloči: »quod abbas redditus unius marce in uilla Holarn plebi Chotsse contulit, eadem causa ut monasterium sancti Pauli predictam ecclesiam sancti Laurentii in nemore cum terminis, cum ecclesiastico iure ac suis attinentiis a riuo Lubenz⁷⁾ usque ad riuum Welik⁸⁾ de cetero quiete possideret«⁹⁾.

Razsodišče je bilo torej l. 1214. odločilo v prid Šent Pavla. Ta odločitev pa predstavlja po točni teritorijalni opredelitvi svetolovrenške cerkvene občine, ki sega od Lobenčice pa do Velke, dopolnjevanje določil Gotfridove potrdilne listine. Tako izkazani dejanski položaj je radi potrebne previdnosti šentpavelskih opatov dobil svojo uaknadno sankcijo po Gregorju oglejskem l. 1252., 1255. in 1257.¹⁰⁾ ter po papežu Aleksandru IV. l. 1257.¹¹⁾ Spor se je po l. 1214. nadaljeval radi cerkvenoupravne podrejenosti z Leopoldom, savinjskim arhidijakonom: Šent Pavel pridobi za svetolovrenško cerkveno občino vse pravice in dolžnosti arhidijakonata — »Preterea (a) prima ipsius capelle constructione ipsi abbates ibidem archidyaconatus officium nullo nisi (a) uobis contra iustitiam

⁶⁾ Schroll, l. c. str. 94 (21) ter Orožen, ibid. str. 391.

⁷⁾ Lobenčica.

⁸⁾ Velka.

⁹⁾ Schroll, l. c. str. 110 (29) ter Orožen, ibid. str. 392.

¹⁰⁾ Schroll, ibid. str. 139 (80), 143 (88) in 149 (98).

¹¹⁾ Schroll, ibid. str. 148 (96).

repugnante, libere et pacifice possederunt¹²⁾). Št. Pavel je v obeli navedenih vprašanih cerkvenoupravnega značaja prodril.

Sporna vprašanja so se bila premaknila na drugo ploskev; na obzorju so se pojavile nove motnje. V vprašanju je bilo posestno stanje: šentpavelska posestva so postala predmet ekspanzivnih teženj vuzeniških in limbuških gospodov ter Otona Pergavskega iz Mute¹³⁾. Razlogi nemirne žilice teh gospodov so na mah otipljivi. Dejansko stanje se samo po sebi izluščuje ob vzporedbi besedila posameznih listin. Ustanovna listina iz l. 1091. priznava šentpavelskemu samostanu Ruoste (Ruše) in Redimlac (Radonlje)¹⁴⁾; listina od 21. septembra 1184 že omenja tudi »ecclesiam Fresen¹⁵⁾ cum silva... , Roiste, Gamemitz¹⁶⁾ cum uineis, Holarn¹⁷⁾...«; v listini od 17. junija 1196¹⁸⁾ se omenja poleg Radmil, Vresne, Roiste, Holern in Gemnitz še »villa Cenitz et aliud Celnitz«¹⁹⁾. V takem vrstnem redu je torej nabrekala posest okoli ruškega in puščavskega jedra z etapnim priključevanjem obrobnihi naselbin; to je moralo iti vsekakor na račun nekoga v soseščini. Dejansko stanje se pa na drugi strani osvetljuje ob besedilu listine od 8. septembra 1334, ki je izšla kot posledica spora med šentpavelskim opatom in viltuškihi gospodi radi zavetništva nad šentpavelskimi posestvi v Rušah ter Bezeni in v kateri se med drugim ugotavlja »daz die Vogtthey guter, di si habent ze Holern vnd ze Rest vnd daz zu den selben gutern gehoret, di die... Wiltouser innhaben gehabt...«. Položaj limbuških in vuzeniških gospodov ter Otona Pergavskega iz Mute, ki so glodali ob naraščajoči posesti šentpavelskega samostana, pač ni mogel biti drugačnega značaja v odnosu do nove upravne in cerkvene enote, ki je bila vzniknila na ozemlju med Lobenčico in Velko. Šentpavelska posest je ob takšnih sosedih brez dvojbe bila v nevarnosti; toda šentpavelskim opatom je uspelo, da se je tudi tukaj ohranilo ravnotežje. Tudi vprašanje teritorialne razsežnosti se je rešilo v prid šentpavelskemu samostanu; njegova posest med Velko in Lobenčico je slejkoprej ostala neokrnjena.

¹²⁾ Zahn, Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark. III. str. 330/1 (241) in Schroll, ibid. str. 149/50 (99).

¹³⁾ Schroll, ibid. str. 142 (86), 151 (101) ter 323/4 (352); Orožen, l. c. str. 395.

¹⁴⁾ Schroll, ibid. str. 6; Neugart T., Historia monasterii ord. S. Benedicti ad S. Paulum in valle inferioris Carinthiae Lavantina. Clagenfurti 1848. Str. 20.

¹⁵⁾ Brezno; Zahn II., str. 206 (134).

¹⁶⁾ Kamnica.

¹⁷⁾ Bezena, zaselje med Bistrico in Rušami. L. 1196 Holern; 1289 Holarern; 1334 Holern; 1372 Holeren; 1434 Holarn; 1490 Hollern. Zahn, Ortsnamenbuch str. 271/2.

¹⁸⁾ Zahn II., str. 40/1 (18).

¹⁹⁾ Seluca ob Dravi.

Cerkveno vprašanje je bilo rešeno; ravno tako tudi teritorialno. Ob prehodu v drugo polovico 13. stoletja pa je na površju konflikt, ki sega na torišče ureditve pravosodstva med Velko in Lobenčico. Zadevna sporna vprašanja se rešijo l. 1269., ko se v smislu odločitve škofa Brunona olomuškega v zadevi pritožbe Henrika rogaškega proti opatu šentpavelskega samostana Gerhardu izkaže, da ima na ozemlju med Lobenčico in Velko pravico do krvnega sodstva šentpavelski samostan: »iudicium in dictis bonis cum omnibus iuribus ac libertatibus ad ius et proprietatem sui monasterii pertinere...«²⁰⁾. Odločitev pač ni mogla biti drugačna: šentpavelski opat je imel v rokah listinsko gradivo, ki predstavlja pravne osnove šentpavelske posesti v obdravski marki med Lobenčico in Velko.

Temeljne važnosti za razumevanje pravosodnih razmer na tem ozemlju so namreč določila, ki jih vsebuje potrdilna listina iz 1221, oziroma 1222, ki jo je izdal Leopold VI., vojvoda avstrijski, šentpavelskemu samostanu na podlagi tozadevne podarilne listine vojvode Henrika IV. omenjenemu samostanu. Smiselno povsem jasna ter nedvoumna je zadevna formulacija: »in quibus bonis (namreč v Rušah in Bezeni) iudicium sanguinis usque ad riuum qui minor Lubenz vocatur, ad nos dicitur pertinere, et ab eodem riuo usque in riuum Welik collationem per eundem ducem cum iudicio sanguinis quod ad cum pertinebat, ac omni prorsus utilitate seu libertate nobis ac monasterio traditam...«²¹⁾. Krvno sodstvo na ozemlju med Lobenčico in Velko pripada torej šentpavelskemu samostanu, odnosno njegovim sodnim organom, onstran Lobenčice štajerskemu vojvodi.

Vendar vključuje predmetna listina določbo, ki pomeni omejitve navedenega splošnega določila in ob kateri se izluščuje pravosodni, odnosno krvnosodni postopek na opredeljenem ozemlju. V naslednjem se namreč ugotavlja: »solo hoc dumtaxat excepto, quod dampnandi ad mortem per uestrum iudicem (samostanski namreč!) omni nobis rerum ipsorum utilitate reseruata, ultra prenomiatum riuum Lubenz teneantur nostris iudicibus tanquam sententie executoribus presentari«²²⁾.

Če obsodi potemtakem imunitetni sodnik na področju šentpavelskih posestev med Velko in Lobenčico koga na smrt, potem se ima izročiti obsojenec deželskemu sodniku onstran Lobenčice, ki nastopa samo v svojstvu izvršitelja obsodbe. Obsojenčevo morebitno imetje pa pripade samostanu.

²⁰⁾ Schroll, l. c. str. 159/60 (118).

²¹⁾ Zahn II., str. 275 oz. Jaksch A., Monumenta historica ducatus Carinthiae. Kärntner Geschichtsquellen IV (1202—1269). Klagenfurt 1906. Str. 124.

²²⁾ Schroll, l. c. str. 114 (45).

Ta krvnosodni postopek se v dopolnilnem smislu osvetljuje ob dveh važnih listinskih svedočbah iz l. 1248., oziroma 1312. Listina iz l. 1248., v smislu katere se Henrik rogaški odpoveduje protipostavno prilaščnemu krvnemu sodstvu na šentpavelskih posestvih med Lobenčico in Velko v prid šentpavelskemu samostanu, vsebuje med drugim določbo, ki izzveneva docela istosmiselno s tovrstno določbo v potrdilni listini iz l. 1221/2.: »... postquam de morte eorum coram eorum iudice in predictis bonis diffinitiva sententia fuerit promulgata isdem iudex reum vel reos nobis nudum vel nudos rebus eorum dñō abbati integraliter reseruat super rivum minoris Lubenz tamquam sententie executori debet si commode fieri poterit assignare²⁴⁾. Ob tej določbi se poleg momenta iz vršbe obsodbe pojasnjuje vprašanje razglasitve obsodbe, ki se ima objaviti po imunitetnem sodniku tostran Lobenčice; šele po razglasitvi rzsodbe torej se izroči obsojenec (oziroma obsojeni) v »golem« stanju (to je brez imetja, ki ostane samostanu) deželskemu sodniku onstran Lobenčice kot izvršitelju med Lobenčico in Velko razglašene smrtne obsodbe. V istem smislu prikazuje ta postopek dopolnilni pristavek v potrdilni listini Friderika in Leopolda avstrijskega z dne 9. februarja 1312, ki se nanaša na pravosodne razmere v drugem okolišu šentpavelskih posestev v Dravski dolini: kdor je zakrivil smrt, naj ga opatov sodnik izroči deželnemu sodišču »als er mit gürtel ist vmbenan-gen«²⁵⁾ (brez vsakega imetja).

Dvoje važnih okolišnosti se ponuja ob navedenih listinskih svedočbah, ob katerih se odkriva in osvetljuje pravosodni postopek na ozemlju med Lobenčico in Velko: na eni strani se zlasti z ozirom na listinski izkaz iz l. 1312., ki se tiče marenberškega odnosno remšniškega okoliša, sama po sebi ponuja misel, da je ta postopek bil bržčas v veljavi na vseh šentpavelskih posestvih; na drugi strani pa ob takšnem postopku prevladuje občutek posebnega položaja, v katerem so se nahajala v pravosodnem pogledu šentpavelska posestva. Saj je ta postopek v svojem bistvu kompromis med todobnim običajem, da se je izvzetje samostanskih in drugih cerkvenih posestev iz delokroga deželnega sodišča izvršilo v smislu prenosa nižjega sodstva (causae minores) na samostanske in sploh v področju cerkvenih posestev delujoče sodne organe, ter dejstvom, da si je vojvoda višje sodstvo (causae maiores) redoma pridržal sebi²⁶⁾. Posebnost (ne izjemna edin-

²⁴⁾ Schroll, *ibid.* str. 194 (164).

²⁵⁾ Schroll, *ibid.* str. 134.

²⁶⁾ Mell A., *Hohe und niedere Strafgerichtsbarkeiten. Landgerichte und Burgfriede in Steiermark.* Izšlo v: A. Mell in H. Pirchegger, *Steirische Gerichtsbeschreibungen. Als Quellen zum hist. Atlas der österreichischen Alpenländer.* Graz 1914. Str. XX. (Quellen zur Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte der Steiermark I).

stvenost!) tega položaja se v nekoliko jasnejših obrisih očituje ob vzporedbi s splošno veljavnimi običaji, ki se nanašajo na krvnosodni postopek te dobe in ki se v njem zreali nekoliko drugačno sodelovanje med deželskim ter vezanejšim imunitetnim sodnikom. V smislu določil čl. 118 štajerskega deželnege prava iz druge polovice 14. stoletja ima namreč imunitetni sodnik zaslišati pet prič, krvni sodnik pa dve²⁶⁾. Imunitetnemu sodniku torej ne gre pravica razglasitve obsodbe, ampak samo vodstvo preiskave, dočim je zaključek preiskave ter razglasitev obsodbe z izvršitvijo vred pripadla deželskemu sodniku. Pirchegger navaja v svoji štajerski zgodovini konkreten primer glede pravosodstva v Lipnici in Fohnsdorfu, kjer je solnograški sodnik proti zločineu vodil predpreiskavo, nakar je po zaslišanju peterih prič izročil obtoženca deželnemu kuezu, ki je zaslišal še dvoje prič, nato pa izrekel obsodbo ter jo po svojih organih izvršil²⁷⁾.

Kompetenca šentpavelskih sodnikov je bila torej nekoliko širša nego ostalih imunitetnih sodnikov, katerih delokrog se je očitno strogo odmerjal v smislu določil čl. 118 štajerskega deželnege prava in ki jim je šla pravica samo delne preiskave (predpreiskave), dočim so šentpavelski sodniki proti vsem malefičnim osebam, osumljenim, odnosno obtoženim radi umora, tatvine, cestnega ropu, težke telesne poškodbe i. t. d., vodili preiskavo z zasliševanjem v s e l i p r i č, nakar so po izvršeni preiskavi ter dokazani obtoženčevi krivdi izrekli tudi o b s o d b o.

Potemtakem se je torej na šentpavelskih posestvih med Velko in Lobenčico ter bržčas tudi drugod do najskrajnejših možnosti ter dosegljive dopustnosti uveljavil, v kolikor se tiče izvršbe smrtno obsodbe, moment m o r a l i č n e v e z a n o s t i na pravosodnem torišču, ki se razodeva v splošnosti načela »ecclesia non sinit sanguinem« ter konkretni argumentaciji »quia huius iudicii (mortis) executionem ordo sacerdotalis sibi non vendicat«²⁸⁾. Kako zelo so si šentpavelski opatje znali utrditi svoj položaj, dokazuje okolnost, da je od 16. stoletja naprej razpolagal samostan s popolnim sodstvom v vsem bližnjem okolišu južno od Drave tako, da so v pravosodnem oziru spadale pod svetolovrenško, odnosno falsko sodišče vse naselbine v obsegu svetolovrenške in ruške župnije na desnem dravskem bregu in bržčas tudi nekateri deli selniške župnije na levem dravskem bregu, v kolikor niso spadali pod deželsko sodišče v Mariboru, odnosno Arvežu²⁹⁾.

²⁶⁾ Bischoff F., Steiermärkisches Landrecht des Mittelalters. Str. 126.

²⁷⁾ Pirchegger H., Geschichte der Steiermark I. str. 276.

²⁸⁾ Bischoff F., Ueber ein mittelalterliches steiermärkisches Landrecht (Beiträge zur Kunde steiermärkischer Geschichtsquellen; 5. Jahrg.) str. 60.

²⁹⁾ Prim. Richter-Mell, Struadt, Pirchegger: Erläuterungen zum historischen Atlas der österreichischen Alpenländer. I/1. Wien 1917. Str. 275/6. — Vislice so stale

Skrivnost uspehov v tem polstoletnem sporenju in pravdanju je v okolnosti, da so namreč šentpavelski opatje razpolagali z odličnim instrumentom listinskega dokaznega gradiva, ki ga vsebuje privilegij iz l. 1221/2., ki je baš radi posebnih okoliščin, v katerih se je uporabljal, bil nekaj časa v središču problematike, dokler ni Jaksch ob treh listinah (A, B, C) v dunajskem državnem arhivu ter ob ugotovitvi neizvirnega listinskega pečata, ki spada v dobo od 1203—1212 in ki izhajajo od druge listine, izkazal falzifikata³⁰⁾. Ob tej ugotovitvi je pač docela brezpomembno vprašanje, ali sta sploh kedaj obstajali tozadevni potrdilni listini vojvode Henrika IV. ter mejnega grofa Otokarja V., na katerih ravno slonijo privilegijska določila iz l. 1221/2. Vprašanje falzifikata se pojasnjuje ob sporu iz l. 1248., ko je Henrik rogaški zahteval zase krvno sodstvo pri Sv. Lovrencu in je tedaj šentpavelski opat predložil kot listinsko dokazno gradivo privilegij iz l. 1221/2., ki pa v smislu izsledkov A. Jakscha tedaj še ni bil potrjen. Potvorbe so v genetičnem oziru dvojne: a) nekatere segajo v dobo od 1248—1269; b) druge zopet v obliki šestereh različnih korektur in vrinkov v 14. stoletje³¹⁾. V zvezi s predmetno razpravo je važna samo ugotovitev, da se izvzemši dvoje sicer čisto odvečnih dopolnil glede teritorialne omejitve³²⁾ vrinjena mesta niti najmanj v odločilnem smislu ne nanašajo na ureditev pravosodnih razmer na ozemlju med Velko in Lobenčico.

Tudi v vprašanju ureditve pravosodstva so izšli šentpavelski opati kot zmagovalci in ravno tako tudi v poznejšem sporu z viltuškimi gospodi radi zavetništva nad posestvi v Rušah in Bezeni. Na celi črti so se uresničile težnje šentpavelskih opatov; politična in diplomatska sposobnost šentpavelskih opatov je tukaj preizkušnjo odlično prestala; vprašanje, ali bo sredi tega prerivanja in peljanja za teritorialne in kompetenčne drobce možno obdržati dragoceno dedščino iz l. 1091., se je bilo rešilo v pozitivnem smislu: v dravski marki onstran gozda se je navzlic številnim motnjam od l. 1214. do 1269. in še tudi pozneje nova teritorialno-administrativna, cerkvena in pravosodna enota ohranila, oblikovala in utrdila.

Zusammenfassung.

Die Gerichtsbarkeit auf den St. Pauler Besitztümern in der Mark jenseits der Drau.

Der Verfasser befaßt sich einleitend mit der territorialen und kirchlichen Ent-

zapadno od Ruš pri vltodu v lobniško dolino, po ljudskem izročilu na eni izmed dveh gomil, ki se nahajata v dobri zapadno od pokopališča. Gotovo ni slučaj, da se najstarejša (nekoč edina) hiša ob robu te dobrave imenuje »pri gavgenvirtu«.

³⁰⁾ Jaksch, l. c. str. 123/6.

³¹⁾ Jaksch, ibid.

³²⁾ Jaksch, ibid. in Zahn II. str. 275 (v oklepajih): »schiliet a descensu aquarum ymbrium a summitate montis qui Poecher dicitur, usque in Trauum fluulum« ter »a summitate alpium iuxta descensus predictarum aquarum ymbrium«.

wicklung der St. Pauler Besitztümer im Drautal, die in Ruše ihren Mittelpunkt hatten. Auf Grund diesbezüglicher Urkundenquellen wird insbesondere die Blutgerichtsbarkeitkompetenz auf diesem Gebiete dargestellt, die dermaßen gestaltet war, daß zwischen der Velka und Lobenčica die Blutgerichtsbarkeit von den Gerichtsorganen des St. Pauler Stiftes ausgeübt wurde, jenseits der Lobenčica aber von den Gerichtsorganen des Herzogs von Steiermark. Im Sinne des Blutgerichtsbarkeitsverfahrens sprach zwischen der Velka und Lobenčica das Todesurteil der St. Pauler Richter aus, während die Vollziehung des Todesurteils dem Landrichter zufiel.

Doslej neznani priznaki na dunajskih in graških pfenigih domačih najdb.

Egon Baumgartner, Maribor.

Na srednjeveških novcih se nahajajo razen podob in redkih napisov večkrat neznatni znaki, točke, obročki, deteljna peresa, križci i. t. d., takozvani priznaki (Beizeichen). Pri nas se pojavijo najprej na breških pfenigih iz začetka 13. stoletja, predvsem na tistih, ki so jih kovali solnograški nadškofi v velikem številu in za daljše dobe. Slične priznake imajo tudi nekateri štajerski pfenigi od vojvode Albrehta I (1282—1308) dalje. Na dunajskih pfenigih se pojavijo za časa vojvode Albrehta II. (1330—1358). Posebno pogosti so na novcih 14. stoletja. Numizmatiki teh znakov dolgo niso upoštevali. Prvi se je bavil z njimi R a i m a n¹⁾, ki jih je smatral za skrivna znamenja kovnih mojstrov. Omenja jih tudi L u s c h i n v svojih poročilih o graških in dunajskih pfenigih²⁾, ne da bi se z njimi obširneje bavil. Šele D w o r s c h a k³⁾ je posvetil priznakom večjo pozornost in dokazal, da so označevali kovni gospodje na ta način razne emisije novcev (letnice) istega kova. Popolnoma obdelana ta snov še ni. Gotovo pa so priznaki važni, ker utegujejo pojasniti mnoga vprašanja srednjeveškega denarstva, posebno ker manjkajo često zanesljiva pismena poročila in ker so priznaki pogosti na nemih pfenigih, ki jih je težko časovno urediti.

Predmet te razprave so v numizmatičnem slovstvu še neznani priznaki, ki sem jih ugotovil na nekaterih dunajskih in graških pfenigih 14.

¹⁾ Zwei österr. Münzfunde. Wr. num. Zeitsch. 1880, zv. 80.

²⁾ Steirische Münzfunde. I. Jb. d. Zentralkommission N.F. 1906, zv. 4, str. 161—191; II. Jb. f. Altertumskunde, 1908, zv. 2, str. 161—215 (okr. L. S. M.). — Wiener Münzwesen im Mittelalter, 1908 (okr. L. W. M.). Številke za kratkicami se nanašale na novce, opisane v teh delih.

³⁾ Studien zum österr. Münzwesen. Wr. num. Zeitsch. 1920, zv. 53, str. 65 sl. (okr. Dworschak)

stoletja domačih (spodnještajerskih) najdb. S pomočjo teh priznakov skušam obenem rešiti nekatere probleme srednjeveškega denarstva.

A. **Dunajski pfenigi.** Ko sem uredil poleti 1928 zbirko srednjeveških novcev mariborskega muzeja³⁾, sem opazil na nekaterih dunajskih pfenigih, ki so jih našli 1866 in 1908 v Mariboru⁴⁾, znake v obliki treh klinov (∇), oz. 1—3 klinov. Enake znake sem našel pozneje tudi na dunajskih pfenigih, ki so jih našli 1891 pri Sv. Kungoti blizu Celja in ki se nehajajo

Tek. št.	Vladar	L.W.M.št. (tipi)	Že znani priznaki s točkami			Doselej neznaní priznaki		
			omenjeni v slovestvu	od teh se nahajajo v najdbah		s točkami	s klini	
				Maribor	Sv. Kungota		Maribor	Sv. Kungota
1	Friderik Lepi ⁹ (1308—1330)	159	—	—	—	—	3	3
2	Albrecht II (1330—1358)	140	—	—	—	—	3	3
3	"	141	—	—	—	—	3	3
4	"	142	3	3	—	—	—	—
5	"	143	—	—	—	—	3	3
6	"	145	3	—	—	—	3	—
7	"	146	3	3	—	—	—	—
8	"	147	3	—	—	—	—	—
9	"	149	—	—	—	3 Sv. Kungota	—	—
10	"	156	3	3	—	—	3	—
11	"	160	3	—	3	—	3	3
12	"	161	—	—	—	—	3	—
13	Rudolf IV. (1358—1365)	153	3	3	3	—	—	—
14	Albrecht III. (1365—1395)	150	—	—	—	—	3	3
15	"	154	3	—	—	—	—	—
16	"	164	1—3 ali obročki	1—3	—	—	1—3 ali zvezde	—

³⁾ Oba zaklada so našli na (sedaj) Jaukovem vrtu, Ruška cesta. Očividno so bili vsi novci zakopani istočasno (ok. 1400) in domnevno od istega lastnika, ker je vsebina obeh najdb slična.

⁴⁾ Gl. moje poročilo v ČZN 1928, str. 223—224.

sedaj v celjskem muzeju⁶⁾. Domneval sem, da so ta znamenja doslej še nepoznani priznaki. Svoja opazovanja sem sporočil poleti 1929 kustosu dunajskega numizmatičnega kabineta Dworschaku, ki je potrdil mojo domnevo. Obenem sem se zanimal za ostale že znane priznake na dunajskih in graških pfenigih, za točke, obročke i. dr. Iz sledeče preglednice so razvidni dunajski pfenigi omenjenih najdb z že znanimi in z novo ugotovljenimi priznaki⁷⁾.

Da so imeli klini isti namen kakor ostali priznaki, namreč označiti tiste tipe pfenigov, ki so bili namenjeni za daljši promet, je jasno, ker se pojavijo (z ostalimi priznaki vred) v dobi, ko skušajo avstrijski deželni knezi ustaliti vrednost denarja. V tem času je odpravil namreč vojvoda Albreht II. letno obnovo novcev, da bi ublažil tako težke življenjske razmere, ki jih je povzročalo neurejeno denarstvo. Istemu namenu so služili patent vojvode Rudolfa IV. iz l. 1359. (Ungeldpatent) in novci s kozlovo glavo (kozli), ki so se pojavili v tem času⁸⁾. Zanimivo je, da so klini na novcih naših najdb prav tako pogosti kakor točke. Vprašanje, zakaj se uporabljajo na novcih različni priznaki, je težko rešiti. Dworschak meni, da so bili novci prvega leta brez priznakov in da so jih zaznamovali v drugem letu s točkami, v tretjem letu s klini i. t. d.⁹⁾. Trojna znamenja (3 točke, 3 klini) pa odgovarjajo na dunajskih pfenigih tako priljubljenim trojnim podobam, kakor 3 ptičjim glavam, 3 kronam, 3 žezlom i. t. d.

Med novci tega časa nas zanimajo predvsem kozli (t. št. 16 preglednice). Doslej je bilo splošno mnenje, da so kozli pfenigi »istega jedra«, ki so jih predlagali l. 1399. dunajski hišni sodrugí vojv. Albrehtu IV. Bastian¹⁰⁾ pa je v najnovejšem času dognal iz računskih knjig regensburške trgovske rodbine Runtinger (iz časa 1383—1407)¹¹⁾, da so bili kozli v prometu že pred 1392, torej za časa vojv. Albrehta III. (1365—1395). Z Bastianovimi ugotovitvami se strinjajo tudi moja opazovanja. Vojvodi Albrehtu III. so pripisovali doslej (molčče) pfenige L. W. M. 150, 154, 155, 162 in 163. Nesporno je, da je izdal ta vojvoda dolgodobna pfeniga (s priznaki) št. 150 (s točkami) in št. 154 (s klini) (t. št. 14 in 15 preglednice) in kratkodobni pfenig št. 155 (brez priznakov). Dodelitev pfenigov št. 162 in 163 vojvodi Albrehtu III. pa se mi zdi pogrešna. No-

⁶⁾ Gl. Travner-Baumgartner: Naši srednjeveški novci. ČZN 1930, str. 146—181, kjer so na kratko opisane vse tri najdbe.

⁷⁾ Številke v preglednici povedo število točk, oz. klinov na omenjenih pfenigih.

⁸⁾ Gl. Travner-Baumgartner: Naši srednjeveški novci, str. 170—171.

⁹⁾ Temu naziranju pa nasprotuje dejstvo, da bi obsegali pfenigi vojv. Albrehta II. več letnikov, kakor je bilo let njegove vlade.

¹⁰⁾ Die Wiener Pfennige im bayrischen Geldsystem des 14. Jahrh. Wr. num. Zeitsch, 1930, zv. 63.

¹¹⁾ Knjige se nahajajo v drž. arhivu v Monakovem.

vec št. 162 je znan samo iz dveh komadov (enega pfeniga in enega polovičarja), ki so jih našli pri Sv. Kungoti. Že Dworschak je dokazal, da se nahajata v tej najdbi kriva kova (Beischläge) L. W. M. št. 157 in 158. Vsled tega in ker pfenig št. 162 sicer ni znan, je zelo verjetno, da je tudi pfenig št. 162 kriv kov. Pfenig št. 163 pa ima ovno glavo (oven, Widder). Ovni pa so v naših najdbah popolnoma neznaní; precej pogosti pa v tujih najdbah iz poznejših časov po l. 1400. Tako se nahaja n. pr. med številnimi pfenigi, ki so jih našli l. 1904. v Oberhofen-Rabenschwand na Solnograškem (zakopani ok. 1445) poleg 159 kozlov 35 ovnov (Dworschak, str. 184). Očividno so ovni posnetki kozlov, in sicer krivokovi. Domnevno so kovali ovne v neki neznaní južnobavarski kovnici, ker so jih našli posebno blizu bavarske meje. Tako ostanejo samo pfenigi št. 150, 151 in 155, ki jih smemo z gotovostjo dodeliti vojvodi Albrehtu III., kar je za njegovo 30letno vladarsko dobo izredno malo. Tem trem pfenigom se pridružuje kot četrti pfenig kozel št. 164. Na tem pfenigu sem ugotovil namreč poleg priznakov, ki jih omenjata že Luschiu in Dworschak (točk in obročkov) še 1—3 klina in na enem komadu zvezdo, tako da obstajajo 4 različni priznaki. Iz tega sledi, da je bil pfenig št. 164 zelo dolgodoben in da se je moral pojaviti že mnogo pred l. 1392.^{11a)} Nadaljnji dokaz za dolgodobnost teh pfenigov je tudi njihova teža. Pri tehtanju kozlov mariborskih najdb sem ugotovil namreč, da tehtajo pfenigi s točkami 0.71 g, s klini 0.61—0.70 g, z obročki 0.62 g in komad z zvezdo 0.54 g. Kozli so postajali torej z vsako nadaljnjo emisijo lažji ter so se tako prilagodili pfenigom, ki so bili v tem času poleg kozlov v prometu. Tako je skušal torej že vojvoda Albreht III. ustvariti »večen pfenig« (»ewiger Pfenig«) ter si izbral kot simbol v alpskih deželah splošno znanega in priljubljenega planinskega kozla. Kozel zaključí dolgo vrsto dunajskih pfenigov, polnih podob.

B. Graški pfenigi. Že Dworschak (str. 67 sl.) opozarja, da se nahajajo na graških pfenigih priznaki, ki obstoje le iz ene točke, enega obročka i. t. d. in da so dvojni priznaki zelo redki. Domnevo, da označujejo tudi priznaki na graških pfenigih — slično kakor na dunajskih — razne emisije pfenigov, utrjujejo moja opazovanja na pfenigih vojv. Rudolfa IV. (1358—1365) iz domačih najdb. Iz sledeče preglednice so razvidni priznaki na naših pfenigih iz dobe okoli 1350—1370.

Kakor je razvidno iz preglednice, imajo dvojn e priznake (točke, oz. deteljna peresa) samo pfenigi št. 273, 139, 148 in 138 (t. št. 5—8)¹²⁾

^{11a)} Buchenau izkazuje kozla že za l. 1377/8. Mitteil. d. Num. Ges. in Wien, Bd. XVI, Nr. 46—48.

¹²⁾ Luschiu (S. M. str. 178) navaja, da ima pfenig št. 148 samo en priznak. Njegova opazovanja so netočna, ker sem točno ugotovil, da obstoje samo komadi brez priznaka in z dvema priznakoma.

Pfenigi t. št. 6—9 preglednice tvorijo po svoji čistosti (0.640—0.700) in po svojih dvojnih priznakih (enostavni priznaki niso znani) posebno skupino. Iz govorečega pfeniga št. 138 (t. j. 8 preglednice) z označbo R—V pa izhaja, da spadajo ti pfenigi v dobo vojv. Rudolfa IV. Dvojni priznaki označujejo brezdvomno drugo izdajo istega kova. Da pa pfenig št. 137 (t. št. 9 preglednice) nima dvojnega priznaka, je umevno, ker je Rudolf IV. umrl takoj v začetku 8. leta vlade¹³⁾. — Edini pfenig pred vojv. Rudolfom IV. z dvojnimi priznaki (v obliki dvopičja) je pfenig vojv. Albrehta II. št. 273. Ta pfenig je bil v prometu tri leta (prvo leto brez priznaka, drugo leto z eno točko, tretje leto z dvema točkama). Zakaj je vojv. Rudolf IV. označil tako letnice novcev in zakaj so pozneje ta način opustili, se za sedaj še ne da ugotoviti.

Tek. št.	L. S. M.	Čistost	Priznaki		Število fenigov domačih najdb		
			enostavni	dvojni	brez priznaka	z enim priznakom	z dvema priznak.
1	278	0.760	•	—			
2	279	0.750	•	—			
3	271	0.750	○	—			
4	272	0.710	•	—			
5	273	0.700	•	•	6	10	6
6	139	0.700	—	tropercana deteljica	11	—	10
7	148	0.675	—	••	15	—	16
8	138	0.640 — 0.672	—	••	14	—	4
9	273	0.644 — 0.650	—	—			
10	270	0.640	•	—			
11	140	0.609	•	—			
12	269	0.508	•	—			

Rudolf IV.

Boljšega dokaza, da pomenijo priznaki na graških pfenigih letnike, ni. Ta analogija priznakov med graškimi in dunajskimi pfenigi razširja in

¹³⁾ Rudolf IV. (20. VII. 1358—24. VII. 1365) je izdal torej sledeče pfenige v domnevno sledočem redu: 1. leto: pfenig št. 139 brez priznakov; 2. leto isti pfenig s priznakom; 3. leto pfenig št. 148 brez priznakov; 4. leto isti pfenig s priznakoma; 5. leto pfenig 138 brez priznakov; 6. leto isti pfenig s priznakoma; 7. leto pfenig št. 137.

utrjuje ostale zveze (podobe, rezerve i. d.), ki so obstajale med obema vrstama pfenigov. Potrebne pa so še nadaljnje študije, ker se bo dalo tako ngotoviti, kdaj so nastali razni drugi kovi.

Zusammenfassung.

Eine genaue Durchsicht der Pfennigfunde von Maribor 1866 u. 1908 sowie St. Kunigund bei Celje 1891 sicherte die Feststellung eines bisher unbekanntem Bezeichens in Form von drei Keilen auf Wiener Pfennigen des XIV. Jahrh. Analog den bekannten Punktbeizeichen kommen auch die Keilbeiz. bereits auf Geprägten Albrechts II. vor. Ihre Erklärung als Jahrgangsmerkmale erhärtet den von Dworschak durchgeführten Beweis, daß die jährliche Münzerneruerung schon unter Albrecht II. praktisch abgeschafft wurde. Besonders wertvoll erscheint das Vorkommen von Böcklern mit 1—3 Keilen sowie eines Sternes als Beiz., da mit Hilfe dieser und der bereits bekannten eine mehr als 10jährige Umlaufzeit dieses Geprägtes festgestellt werden kann. Einen weiteren Beweis für die lange Lebensdauer des Böcklers ist das sinkende Gewicht der jüngeren Ausgaben. Nach den Archivfunden Basilians fällt der Böckler in die Regierungszeit Albrechts III. und ist dessen letztes und hauptsächlichstes Gepräge. Die unter Herzog Albrecht II. begonnene Aktion der Stabilisierung des Wiener Pfennigs fand, über das Ungeldpatent vom J. 1359 hinweg, ihren Abschluß in der Schaffung eines »ewigen Pfennigs«, zu dessen Bildnis man den volkstümlichen Alpenseinbock wählte. Mit diesem Gepräge schloß die bilderreiche Serie der Wiener Pfennige.

Bei den Grazer Pfennigen konnte mit Hilfe der Gepräge Rudolf IV. bewiesen werden, daß die Beiz. auf den Grazer Pfennigen analog denen auf den Wiener Pfennigen ebenfalls Jahrgangsmerkmale vorgestellt hatten. Während vor und nach Rudolf IV. ausnahmslos für das zweite Umlaufjahr eines Geprägtes nur ein einfaches Beizeichen verwendet wurde, gebrauchte man unter Rudolf IV. ein verdoppeltes Zeichen.

Izvestja.

Nekoliko uradnih spisov s slovenskimi jezikovnimi drobtinami iz 18. stoletja.

Pri raziskavanju arhivalij v Losensteinleitenu (last knezov Auersperških) meseca septembra 1928 smo mimogrede našli na neke spise iz 18. stoletja, ki vsebujejo tudi slovenske zapise o obavljenih uradnih poslih. Če smo se odločili, da priobčimo te drobtine, vodila nas je pri tem predvsem želja, da najpogá to sporočilo raz stališče pravnega zgodovinarja na brzo roko sliko tedajšnjih pravnih razmer. Naj pravniki vidijo, kako so se v teh časih pravde vršile. Razen tega pa utegne tudi slovenske jezikoslovce zanimati, kakšen jezik so pred 100—200 leti govorili in pisali po Dolenjskem gosposkimi uradniki, navdahnjeni nemškega duha, ki skoraj gotovo niso poznali slovenskih tiskanih stvari istega ali še prejšnjih stoletij. Pisano uradno slovenščino zasledimo le tam, kjer se to drugače nikakor ni dalo napraviti, pa še to le v primerih skrajne potrebe. Saj je jasno, da se je s kmetom Slovincem v uradili moralo slovensko govoriti. V toku 18. stoletja je bilo seveda pred sodišči nebroj pravn

s prisegami slovenskih strank, ki nemški sploh niso umele. Ali le prav malokrat najdemo v teh starih spisih besedilo prislege, še redkeje pa v slovenskem jeziku zapisane prisrge¹⁾. Biti so morali pač prav posebno tehtni razlogi, da se je sodišče odločilo, dati slovenskemu jeziku vsaj to borno mesto v uradnih spisih. Tudi ta sporadična redkost slovenskih drobtin naj podkrepi umestnost predležečih priobčil, pri katerih se bomo držali strogo kronološkega reda.

I. Dvoje prošnjâ graničarskih častnikov in vojakov iz Ogulina iz l. 1714. in 1715.

V dobi od l. 1674. do 1700. je šla graničarjem na jugu Kranjske zelo trda za živež. Nič manj nego 28 pisem je naslovljeno poveljstvo v Ogulinu na upravitelja graščine Poljane, ki je bila last Auersperških (— tedaj samo še —) grofov radi dobave živil in 10 različnih pogodb je bilo sklenjenih med poveljstvom in upraviteljem v isti zadevi²⁾. Pa tudi v 18. stoletju se stvari še dolgo niso obračale na bolje. Deželno odborništvo (Verordnetenstelle) v Ljubljani je delalo zapreke, kjerkoli se je le dalo...³⁾

Pot je bila v obče pač ta: Poveljstvo graničarjev sklene najprej pogodbo s Poljansko graščino, ki je spadala pod kočevsko deželno sodišče, in skuša doseči, da tisto pogodbo odobri deželno odborništvo v Ljubljani. Ko je odobritev prišla, pričela je dobava, prej ne. Odobritev je bila pač odvisna od tega, ali hočejo deželni stanovci v Ljubljani prispevati k stroškom preskrbe graničarjev ali ne.

V označenem smislu je bil zapisan načrt pogodbe v nemškem jeziku z dne 10. aprila 1714. Poljansko graščino je zastopal Anton Daniel Jentschitsch kot upravitelj in pooblaščenec vlastelinke, grofice vdove Auerspergove, za ogulinski poveljstvo pa so se podpisali na dotični nemški listini slovensko tako-le: »W. Salopek m. pria. porkulab⁴⁾ ogulinski, Anton Husich vodja Modrusski m. pria, † jest Rados Jaksich, † jest Miko Paulokouich, Miha Vrančich m. pria. sudaz⁵⁾ ogulinski, † Simun Puskarich sudaz ogulinski.«

Jenčič je pritisnil pečat z zelenim voskom, Husič in Vrančič pa sta ga pridodala podpisu z rdečim voskom.

Iz besedila pogodbe pripomnimo kot zanimivo z narodnogospodarskega stališča, da so se graničarji zavezali plačevati za dobavo en gros: mernik pšenice po 1 fl 25 kr, fižola (»ponnen«) po 1 fl 25 kr, rži po 1 fl 11 kr, soršice (»spelt«) po 1 fl 8 kr, ovsa (»habern«) po 34 kr, vedro (»Fimper«) vina pa po 54 kr. Vedro naj bi imelo 12¼ vrčev (»Candl«). S pravno zgodovinskega stališča je značilen tretji odstavek načrta pogodbe, ki se glasi, da graničarsko poveljstvo »Gestatten sye den dessentwegen mit Ihren Granizverdinst bey dem Landschaden punt in Crain sich hiemit auf das kräftigste verobligieren und verpin-

¹⁾ Glej dvoje slovenskih priseg z dne 24. oktobra 1730 in z dne 9. oktobra 1735 v Zborniku znanstvenih razprav (ZZR) I, str. 88, dalje tretjo z dne 20. oktobra 1746 v ZZR III, str. 107.

²⁾ Spis leži v AAL (Auersperški arhiv v Losensteinleutenu na Zgor. Avstrijskem) pod A VII, fasc. 8, konv. 4.

³⁾ Prim. Jos. Mal, Uskočke seobe i slovenske pokrajine, str. 79, 80.

⁴⁾ Porkolab (tudi porkulab) = poveljnik posadke. Beseda prihaja od Burggraf. Gl. Vlad. Mažuranič, Prinosi za hrv. pravno povj. rieč., str. 1010. Češka slěna tvorba — purkrabí.

⁵⁾ Glede instituta sudac gl. Mažuranič, l. c. str. 1363, t. 12. Vendar o funkcijah teh vojnih sodnikov ne izvemo podrobnejših določb.

den.« O tem načinu posebne obveze naj tu izpregovorimo le toliko, da je pomenila dovolilo takojšnje izvršbe (eksekucije) v vso inovino obvezanca, pa tudi njegovih dedičev, ne da bi bilo treba upravičencu prej nastopiti pot redne tožbe pred sodiščem⁹⁾. Vrhu tega pa so se že v prejšnjem odstavku obvezali vsi gori navedeni vojaki za-se in za svoje tovariše, da bodo plačali, če bi odu izmed njih umrl, ostali zanj vse, kar bi bilo še njegovega dolga.

Ta dobavna pogodba pa pač ni bila takoj potrjena od deželnega odborništvā. V istih spisih se namreč nahaja dvoje prošnjā, ki se tičete očitvno ravno te nepotrditve. Besedilo prošnjā je pisano v glavnem v slovenščini, ki pa zavija že na hrvaško. Koliko gre to na rovaš avtorja Slovenca po rodu, ki piše v Ogulinu, ali pa morda na rovaš tedajšnjega živega narečja v ogulinski granici, o tem si ne prisvajamo nobene sodbe.

Naslov na strani prve prošnje z dne 24. aprila 1714., ki je pisana le na pol pole dobrega, belega papirja, se glasi takole:

»Oua Prosmā kaiclna daic proporuchena Gnu Ferbolitaru Polianskome kako se prosī.«

Besedilo prošnje, spisano na notranji strani, pa je to-le:

»Mi sui Soldati Kraina Ogulluska prosimo sue zaboga Gna Ferbolitara Polianskoga Gna Antona Daniela Janchichu ako je y kako Moguche, da bi Gn. Ferbolitar izuadili Dekret od slaunoga lonchouta dabinam dali Sita na sve celo letto zakai koche Kraina poghinuti ako te Milosche nadobe od slaunoga orsaga Zakai se ni Mochli nigdir drugkdi pomochi kai se ulamo donam loche ta Miloscha biti pri slaunom lonchutu y da hote Gn. ferbolitar oprauiti kakohl prosimo i ostaimo Chakaiuchi dobroga odluchika y veseloga glasa u Ogulinu 24. Aprilla 1714

Gnu Ferbolitaru

dasimo preporucheni

Oficiri i soldati kraine Ogulinske.«

Bržčas je potrdilo deželnega odborništvā v Ljubljani izostalo še skoraj leto dni. Kajti v istih spisih se nahaja še druga prošnja z dne 11 marca 1715., ki se od prve mnogo ne razlikuje; le še bolj silna je. Naslovna stran nosi sledeči nadpis:

»Plemenitome y dobro Rolenomu Gnu Antonu Danielu Janchichu Grada Polianskog Gnu Ferbolitaru oui list daise da u nihoue vlteske plamentle Gne Ruke kai naiberfe more.«

Besedilo samo pa slove:

»Zdrauija y ufsako dobro Sellmo Gna. Ferbolitaru:

Mi Oficiri Zdola podpisani od strana sue naise ogulinske kapitanie, Prosimo Gna Ferbolitara Polianskoga, dabi oni pifsall suoioi Goskoi Zaradi profunta, da bi ouiui Kraiui prigledali s profuntom, zakai Sada Velika Sila ij potriba Kraiui profunta urlmalj da bi kulikof siui ostali dabi joss bili na Sahrau ij obrambu Slaunomu Kraiiskomu Orsagu y suult. — Cesaroui. Dougo prosimo Gna. Ferbolitara Polianskoga, ako nīsu dekreta dobili od Slaunoga lonchouta, dabi supliku nachinili od strane naise Kraiue, pred slaun lonchout dabinam Miloschui dekret dali polak koga dekreta da bi mogli pogodbu uclinitī u Polianah za profunt, kaise ufamo u Gna. Ferbolitera da hote Kraiui ku luiban uclinitī, Zakai nals Gn. Felit. Scribar nisu u Karloucu neznađu kakle Kraiua gladna ij potribna ij to prosimo sve Zaboga, da bi na skorom bilo ij ostaimo u Ogullnu 11. Marca 1715.

⁹⁾ O Institutu »Allgemeiner Landschadenbund in Kraiu«, glej Met. Dolenc, Dušanov zakonik, str. 136. (Daljša studija je izšla med tiskom v ZZR VII., [1929/1930], str. 32. do 63.)

Wik. Salopek Porkulab, ogulinski
 lue Vranclich Voyda ogulinski
 Knez Luka Bogomilouich
 Voyda Antou Susich
 Sudaz Mikta Vranclich m. pria.«

Kakšna je bila končna usoda te druge prošnje, se ne da več točno dognati, ker se spisi niso popolnoma ohranili. Le toliko razberemo iz njih, da se je tudi še poslej radi čofave živil napisalo in odposlalo še mnogo urgenc v nemškem, tupatam tudi v latinskem jeziku, v slovanskem pa nič več. Značilno pa je, da so se baš vojaki graničarji osmelili v tistih časih pisati — slovenski.

II. Poravnava pred nepristranskim sodnikom v Višnji gori radi pravice pašnje iz l. 1747.

Višnjegorski podložnik Lovre Rupe je dal spisati po nekem Schildenfeldu, ki je bil nemara besednik⁷⁾, na deželnega upravitelja v Ljubljani prošnjo. Dospel je na navečeni naslov dne 9. junija 1755. Predmet te prošnje po obliki, pritožbe po vsebini je bilo postopanje soseske Sv. Križa, ki je zabranjevala v kraju Brda («Warde») pašnjo. Pri neki taki priliki so tamkajšnji podložniki vzeli tožniku 2 sekiri in 1 nož, ko je obsekaval grmovje. Deželni upravitelj je poslal spis graščini v Višnji gori in ukazal, da naj vaščani Sv. Križa vrnejo vse vzete stvari »in eadem bonitate et qualitate« v 14 dneh in se s prosilcem («supplicanten») pobotajo, v nasprotnem primeru pa naj po preteku označenega roka pridejo na zagovor v ljubljansko deželno hišo (Landhaus). V teh spisih⁸⁾ pa se nakaja še drugi spis, ki je poverjen prepis neke prejšnje pravde, začete in skončane l. 1747.

V tej predidoči pravdi je šlo za enako pravno stvar, namreč za pravico pašnje in porabe grničevja («Gestreusach»), ki jo je zabranjevala svetokriška soseska občanem soseske v Selih istotako v kraju Brda. Zastopniki obeh sosesk so prišli pred višnjegorskega upravitelja Ivana Calarijo Tschermell. Le-tega so postavili za nepristranskega razsodnika («erklister Conpromissor»). Kakšen je bil potek pravde pred njim spočetka, o tem iz spisov ne izvemo ničesar. Pač pa je zabeleženo, da je nepristranski razsodnik odločil na vse zadnje tako, da naj si tožeča stranka izbere tri može, ki naj prlsežejo, da so Svetokriščanje že dalje kot zastaralno dobo vtoževane pravice resnično izvrševali in da ste se obe stranki zavezale »mit Mund und gegebenen Handstreich«, da obvelja to, kar bo po prisegi Črnel kot pravilno in pravično razsodil.

Do prisega je res prišlo ter je le-ta napisana v slovenskem jeziku tako-le:

»Jest Anton Grande, Jest Mathens Duscha, Jest Micha Makren, sturim eno pravo, zisto, inu pravizno persego Bogu ozetu, Sinu, Inu Svetimu Duhu, de sem jest inu moi starischi V Wardich od moiga grunta do te Velke Zeste tridesete let u meri inu popravize podneve inu Videozhe ne le pafsou tudi protie sa plut gradite sekou sem, letu toku gvishnu koker menl Buh ozha, sin, Inu Svetu Duch Mati Boshia pres Madesha Spozeta tudi usi Lubi Svetniki, inu Svetnize na moi posledni zash pomogalte Amen.«

Črnel je na to izrekel svojo odločbo (Decisio), da so tožniki »ihre geclagter sprich stand-und behabt«, nasprotniki, dasi niso prisostvovali pri-

⁷⁾ Glej Met. Dolenc, Pravni izrazi v prevodih vinogorskega zakona, ČJKZ, l. 1920, str. 78.

⁸⁾ Spis leži v AAL; A IX. fasc. 1, konv. 3.

sežnemu činu — bili so podložniki boštanske graščine —, »aber davor in contumaciam ausgeschlossen«.

Ta razsodba, katero je podpisal samo Črnel v Višnji gori dne 9. septembra 1747., je bila kot prejudicialna za prvonavedeno prošnjo Antona Rupeta od višnjegorskega graščinskega upravitelja Joahima Steys-a prepisana »de verbo ad verbum« in vložena v spise Rupejeve prošnje. S tem je bila druga pravda korčana, pač tako, da so svetokriški občani zopet pogoreli.

Zanimivo je tu, da so si podložniki dveh različnih graščin izbrali nepristranskega razsodnika⁹⁾ in da je ta to vlogo sprejel, dalje, da je razsodnik posloval brez prisednikov, slednjič, da je imela prisega sama ob sebi tolikani moči, da je Rupejeva prošnja bila že rešena; kajti nadaljnjih odlokov v tej zadevi ni več v spisih.

III. Tožba pred vinogorskim zborom zastran zapuščinskega dolga¹⁰⁾.

Dne 19. oktobra 1754. je tožil ustno pred vinogorskim zborom v Gorenih soteškem okraju, kateremu je bil za starešino tamkajšnji gornik, prisednikov pa je bilo 12 sogornikov (Bergholden), sogornik Martin Žnidaršič in zahteval, da naj se mu prisodi polovica nekega vinograda na podlagi sledečih okolištin: Njegova tašča da je volila (»legiert«) svoj vinograd, če njena hči, tožnikova žena, rodi v zakonu otroka, bo vinograd dobila ona, njena hči; le če hči in njeni potomci umro pred taščino smrtjo, velja naj volilo tako, da se plača polovica vrednosti vinograda za svete maše, drugo polovico pa dobi cerkev sv. Jakoba v Vavti vasi za miloščino (almosen). Cerkev da se je polastila vsega vinograda, češ, da je tašča ob volilu stavila pogoj, če rodi hčerka žensko dete in ostane to živo, dobi njena hči, odnosno vnukinja vinograd, če pa ne, gre ves vinograd cerkvi. Ker ženskega potomeca umrle hčere ni, pripal je ves vinograd cerkvi. Sklep sodnikov o tej tožbi je bil: Ker je hčerka zapustila dečka, naj cerkev po svojih zastopnikih dokaže, da volilo cerkvi velja tudi takrat, če je potomec moškega spola. Kaj je bila usoda tega dokaznega naloga, iz spisov samo slutimo. Dne 19. decembra 1760. se je namreč zglasil na vinogorskem zboru, ki se je pa to pot vršil v samem gradu Soteski pod starešinstvom gornika in ob prisotnosti 24 sogornikov kot prisednikov, — Miha Bele (Welle) in tožil cerkvene ključarje v Vavti vasi, češ, da je on polbrat sedaj ranjkega Martina Žnidaršiča in da ima on kot bližnji sorodnik (»Befreundter«) pravico (»retension«) na vinograd, ki ga drži še vedno cerkev v svojih rokah. Sodniki so sklenili, da naj cerkev dotični vinograd, ki je bil 8 vatlov dolg in na 8 kron cenjen, še nadalje obdrži, dokler se ne izkaže, kje je sedaj sinček Jurček prejšnjega tožnika Martina Žnidaršiča. 27. septembra 1761. pa dobimo Miho Beleta zopet pri upravitelju soteške graščine. Pritožil se je, da je cerkev sporni vinograd prodala za 8 kron Matiji Dularju, čisto tujemu človeku, in to brez vednosti gorske gosposke. Ker pa je bil on, Bele, Martinu Žnidaršiču posodil na žito 13 fl, v gotovini pa 4 fl in dobil na odplačilo tega dolga iz zapuščine druge žene Martina Žnidaršiča, po imenu Katre roj. Straus, toliko, da mu gre še 4 fl, ima ta dolg dobiti iz vinograda! Cerkev pa ni v pravem času dokazala, kar treba, da je bila opravičena prilastiti si vinograd. Če je deček

⁹⁾ O institutu »nepristranskega sodnika« glej Met. Dolenc, Pravosodstvo klev. in bošt. graščine od konca 17. do začetka 19. stoletja v ZZR V, str. 12 in tam navedene prejšnje razprave; Janko Polec, Raspored sodnih instanc, ZZR, VI, str. 126.

¹⁰⁾ Spis leži v AAL: A IX., fasc. 15. pod oznako Bergtaidingsprotokolle Seisenberg, kar pa je pomota, ker spada pravzaprav med spise graščine Soteske (Ainödt).

Jurček, potomec pive Žnidaršičeve soproge, še živ, sta prodaja in kup vinograda sploli ničeva (»null und nichtig«). Sklep graščinskega upravitelja je bil: Če Bele dokaže, da ima še terjati 4 fl in če deponira pri gorski gosposki 4 fl kot presežek vrednosti vinograda, potem se ta presežek 4 fl plodonosno naloži, in ga dobi za primer, da pride Jurček nazaj, on, ker je bil on pravi dedič vinograda; dotlej pa ostane denar naprej založen, vinograd pa pripade — Beletu. O lastninski pravici cerkve ni več govora.

Mila Bele je bil z ozirom na ves ta dejanski stan pripuščen k prisegi in jo je dne 6. oktobra 1761. v Soteski pred upraviteljem graščine in tremi pričami resnično storil. Besedilo napisano v sicer vleskozi nemškem zapisniku, se je glasilo takole:

»Jesl Mila Welle persezbem Bogu ozhelu Simu jenu Svetimu Dulu Maler Boshu jenu ufsem Lubim Svetnikam eno pravo pravizhno persego, da fsem jest moi ranzi popol sestri Cathariuki Shmuderzhitschonki is Shitam 13 krainskii Reinsh jenu udenarih 4 Reinsh biu pofsonu kateri doug ukup suasla 17 fl na tega pak sem ushe jest preicu od moiga Shmogra 13 fl kateri denari so bli te druge negau Shene Katarinke Shmuderzhitschouke rojene Srausouke jenu letu je loku guishnu koker menl ua moi posledni zhas pomagai Buh ozhe Syn, Sveti Duh, luba Mati Boshia mu ussi isvolletu Suetniki Amen.«

S temi je bila dolgotrajna pravda v prid Beleta končana. In vendar se je oglasil čez 4 leta vnovič na vinogorskem zboru; to pot pa so ga odstranili kot sitreža. Ne da bi mu izdali novo sodbo.

Na tej pravdi je pred vsem značilno, da volilo, ki ga je cerkev uveljavljala, ni bilo iz trte izvit, neobičajen pravni čin. Kakor vemo iz drugih pravd pred dolenskim vinogorskimi zbori, je veljalo običajno pravo, da gre hčerkam le to, kar je bilo matrine dediščine, sinom pa ono, kar je oče zapustil¹¹⁾. Drugo, kar je podčrtati, je način prehoda dediščine brez oporoke zamrlega zapustnika na bližnje sorodnike, pa tudi poplačilo dolga moža in zapuščine njegove druge žene brez t. zv. zapuščinske razprave¹²⁾. Slednjic vidimo, kako je znal graščinski upravitelj izviti pravdo iz rok vinogorskih sodnikov in jo spraviti pred svoj forum. Ne vemo pač, kje je običal tisti »fruktifikat« 4 fl. Če ga je Bele založil, in to smemo domnevati, ga »Jurček« pač ni dobil, ampak ostal je pri graščini.

IV. Kmečka računsko pravda pred patrimonialnim sodiščem¹³⁾.

Pred gosposko (Herrschaft) v Žužemperku se je zglasila Mica Zupančič omož. Terlep in vložila tožbo »wegen einer alterlichen Betheillung ihres Ehemanns seeilig«. Trdila je, da ji gre iz njene ženitne pogodbe z rajnikom po stariših, in sicer 20 kron v gotovini, par okovanih koles in železna veriga, ter delež iz vinograda starišev v St. Mavru. Toženec je bil njen svak Josef Zupančič. Predložil je poravnavo z dne 13. maja 1758, da je imel dobiti tožiteljčin soprogo za vse svoje dedne zahteve po stariših le 24 kr gotovine, okovani kolesi in pa železno verigo. Da pa je ta dolg odplačal, izročil je že ranjkemu bratu, tožite-

¹¹⁾ »Was nach dem Huet Khombl, Jelmes soll auf den Huet i. e. Solm und mit Tochter fallen« . . . »Was nach der Pelzen« (peča) »Khommt, das fellt und gebührt den Töchtern«. Oba izreka sta iz sodnih vinogorskih protokolov iz 17. stoletja. Glej Me t. Dolenc, Pravosodstvo cistercienske opatije i. t. d., ZZR III., str. 59.

¹²⁾ Glej Me t. Dolenc, Kmečko dedno nasledstvo za časa veljavnosti gorskih bukev. Ponatis iz ČZN 1927, str. 35 nasl.

¹³⁾ Spis leži v AAL: A IX, fasc. 21, konv. 1.

ljčinemu možu, eno kravo, vredno 6 kron, vina: enkrat za 3, drugič tudi za 3, tretjič za 2 kr 40, zadnjič za 1 fl 50. Tožiteljica je prerekala le gotovinsko vračilo in je bila pripuščena h glavni prisegi pač po tedaj še veljavnem splošnem sodnem redu dne 28. aprila 1790. Zapisala se je ta prisega sledeče:

Haupteld.

»Jest Mica Terleppovka« (prečrlano je Suppanzhohzhouka) »Persesehen Bogu usigemagozlmimu ena zhlsta Persega De Joseph Supanzlzhz moj Schwager Na doti moimiu ranzumiu Mosche Andrezu Supanzclhichu kar je meni vedcozhe, inu kar se spomnut moren nezli vezh koker cno kravo

Sa	6 kron
na vinu dvakrak	6 »
spel na vinu	2 » 4 petak
» » »	1 » 5 »
ukup za	16 kron 9 petak

inu nezli vezh odrailou ni, inu toku guischmu koker meni Bug ussigamagozlni na moj Pusledni zhal pomagai amen.«

Sodni izrek se je glasil, da je tožiteljica zmagala z 11 kr in 2 petakoma in da ji mora nasprotnik ta znesek plačati v 8 dneh. Še istega dne pa se je zabeležilo v istih spisih, da se je tožiteljica odrekla (verzichtet) svojega zahtevka. Ni naveden razlog, zakaj je to storila. Bržčas je toženec stvar takoj poravnal.

Pravi ozgodovinsko je tu značilno, da ne vemo iz spisov prav ničesar o tem, ali in na kakšen način se je vršila zapuščinska razprava po možu tožiteljice, dalje, kaj je bila usoda tistih koles in verige. Bržčas je vzrok teh nejasnosti samo pomanjkljivost zapisnika.

V. Tožba radi žalitve, sklopljena z nasprotno tožbo radi očetovstva pred krajevnim sodiščem¹⁴⁾.

Spisi, seveda nemiški, prično z zapisnikom z dne 27. marca 1794. V zaglavju je navedeno kot sodišče »Ortsgericht Seisenberg«. Uradne osebe so bile: H. Joh. Nep. Pechann, Ortsrichter, ki je bil kolikor nam je znano iz drugih spisov, upravitelj v Žužemberku¹⁵⁾. Poleg krajevnega sodnika navaja zapisnik še Valentina Pechanna in Andreja Schurbi — kot prisednika (Beisitzer).

Kot tožitelj je nastopil Matija Boldan (Woldan) iz Sel in zahteval, da se kaznuje nasprotnica Mica Papež iz Sel, »wegen von der Beklagten dem Kläger angethanen Beschimpfung und vom Kläger dafür fordernden Genugthuung«. Zapisnik se nadaljuje z »Amts-Nota«. Tu se ugotavlja, da so se vršili že

¹⁴⁾ Iz spisov v AAL: A IX, fasc. 13, konv. 5, točka 7.

¹⁵⁾ Iz spisov AAL: A IX, fasc. 15. Vezanemu folijantu o soteških vinogorskih zborih so priloženi posebni protokoli. V onem z dne 16. dec. 1794. se navaja kol upravilelj graščine v Soteski Jakob Sleyrer, kol zapisnikar pa je podpisaval podkrižane osebe »Joh. Bapl. Pehann«. Bržčas je bil ta Pehan idenliččen z onim, ki je vodil gori navedeno pravdo pred krajnim sodiščem v Žužemberku; kajli Soteska ni imela svojega krajnega sodišča, pač pa je obavljala svoje uradne dneve kol nadomeslilo vinogorskih zborov. Naj še pripomnimo, da je bila Soleska l. 1794. oddana v zakup Alojziju Kltnzu. Da je bil Joh. Nep. Pechann upravilelj graščine Žužemperk, vemo iz dekreta z dne 17. decembra 1785., s katerim je bil imenovan (AAL: A VIII, fasc. 12, konv. 1). Valentin Pehann pa je bil sin upravilelja. Zoper oba so se podložniki zelo priloževali, ker sta pri pobiranju desetine in drugih davščin poslovala prekrulo.

pred gospodarskim uradom in krajevnim sodiščem (»von seiten des Wirtschaftsamt und Ortsgerichtes«¹⁶⁾) poskusi sprave z velikim trudom (»allerdenkliche Mühe«), da pa je tožnik »ein bekannt boshafter und unruhiger Unterthan und muthwilliger Ruhestörer«.

Kaj je bil resnični substrat tožbe Matije Boldana, moramo samo domnevati: Nasprotnica ga je dolžila ponovno, da je oče njenega nezakonskega otroka. Pri pravdi je namreč ugovarjala tožbi zaradi storjene žalitve v stvari, kakor bi se danes izrazili, dokaz resnice. On, nasprotnik, ki je oženjen, da jo je res iznenada spolno zlorabil, pozneje, ko je zanosila, pa ji grozil s sekiro v roki, da jo ubije, če ne bo pred njegovo ženo tako govorila, da on ni oče. Sinček da se je rodil okoli 30. junija 1693.; tako pravi zapisnik, ki nikjer ne omenja imena nezakonskega deteta. Tožitelj je zahteval, da naj Mica Papež priseže, kdo je oče, toda še poprej naj se ji da najslovesnejši pouk o svetosti prisege in to vpričo domačega župnika iz Hinj, njene matere Maruške (sic!) in pa očima Ivana Muliča. Toženka, ki je postala sedaj pravzaprav tožiteljica, je izjavila, da hoče priseči. Radi vsestranske želje, da se ta pravda čim prej skonča, formuliralo je sodišče besedilo te prisege takoj in se je le-to zapisalo tako-le:

»Eldestormel. Jest Miza Papesch perseschschem Bogu otschetu, Simu, Suetmo Ducho eno pravo ressnitschno Persego, da sem u moje uzheraschne Toschbe pravo Ressnitzo govorila, inu u Protocoli sapissat dalla, netsch perstaula, al legala, tudi, de je moj Toschnik Mathia Woldan iz Sella ntaisteh dnevech okuli Suetiga Michaela 1792 leta u negovech Snoschetih u mallem Detschem ta greh te Natschistosti is mano popoumema dopernessu, da sem od nega letega fanta kateriga sem okul Suetiga Petra 1793 leta rodilla, Spotschela, tudi is obenem drugim takiga Della doperneschalla, Inu da obeden drugi nemore otscha letega otroka biti, koker samu on Mathia Woldan, Usse letu je toku reiss koker menu ussiga mogotschni Bug pomagaj Amen.«

Obe stranki prosite, pravi zapisnik nadalje, da naj se določi narok (Termin) za zaprisego na naslednji dan. Uradni dostavek pa se glasi, da ste obe stranki podložnika gosposke Žužemperk in da radi važnosti ne moreta plačati takse za sodbe in delati mnogo potov. Ker pa treba na osnovi patenta ddato Wien 19. julija 1786 št. 122¹⁷⁾ pravde med podložniki »ohne ordentlichen Rechtszüge so viel möglich geschwind und unentgeltlich austragen«, zato sodišče nima pomislekov, da ugodi strankama in odredi narok za zaprisego na sledeči dan ob 8. uri dopoldne in dá to strankama ustno na znanje. Zapisnik je podpisal od sodnika in obeli prisodnikov.

Nadaljevanje istega zapisnika drugega dne, 28. marca 1791. leta, navaja v zaglavju najprej iste uradne osebe kot prejšnjega dne, poleg tega pa še Martina Wernutha, župnika iz Hinj, Jakoba Anžeta Muchitsch-a, očima toženke (»Stiefvater der Beklagten«, sic!) in Maruška Muhitsch, njene matere. Mica Papež izjavi, da hoče priseči. Matija Boldan pa zahteva, da sme dva meščana iz Žužemperka (»zwey Bürger des hiesigen Marktes«) priklicati kot prič. Zapisnik se nadaljuje: »In Rücksicht der Dummheit dieses Unterthanen und sei-

¹⁶⁾ O tem institutu glej Met. Dolenc, Do kdaj so veljale »Gorske bukve« na Slovenskem, ČZN, 1925, str. 118, 119. Dalec Joh. Tschinkowitz, Darstellung des politischen Verhältnisses... mit bes. Rücksicht auf die Provinzen Steyernark, Kärnthen und Krain (1827), I., str. 354 nasl.

¹⁷⁾ Joh. Tschinkowitz, l. c., str. 386 registrira pod datumom 19. Juli 1796 neko slično odredbo notranje-avstr. apelac. sodišča, patenta iz istega dne pa ne.

»Tega nekuli konza ni, temuzh ueden tel fob icripanie, lma jematl fato bodete vlc nauafhe Vboge duhize pomililil, vlak tri perfte gori vliguili Jenu Samano taku gourorilil.

»Jest XY perfekhem per tem Jemeni Gospudi Boga i Jenu te suete Troize de iest otzhem to prauo Bošio reiniza kar le meni uedezhte, Jenu bodem laufe vprašhan pouedati. Jenu kaer le meni neuedezhie, Samozhati in la obeno mitto, daru, fourauftua, ali la lubelni vola, kokar meni Bog pomaga] na moi pošledni dan, kadar le bode moia Duha od tega teleša lozhila, Amen.«

Ta ne popolnoma vspeli obrazec je Ivan Laybasser prepisal pač iz kakšnega uradnega spisa, kakor so sploh vsi obrazci v njegovi knjigi posneti po konkretnih praktičnih primerih. Vzrok je bil seveda namen, da porabi obrazec pri kakšni poznejši priliki, ko bo on ali njegov predpostavljeni sodnik zapisegal stranke ali priče. Vsekakor se vidi v tem spoznanje potrebe po uporabi slovenskega uradnega jezika že v dobi tridesetletne vojske, ki se je pa n. pr. na Koroškem, deloma tudi na Spodnjem Štajerskem še med svetovno vojsko zanikavala.

Dr. Metod Dolenc.

Iz vuzeniške zgodovine.

Vuzeniški trški arhiv hrani razen dveh originalnih pergamentnih sejmskih listin (prva iz leta 1560., druga iz l. 1837.) ter raznih trško upravo zadevajočih aktov, računov itd., tudi 3 knjige-rokopise, takozvane »Urkundenbuch« 1., II., III. (kratko U. I., U. II., U. III.). To so zapisniki sodnih obravnav, kupnih in ženitnih pogodb, zapuščinskih razprav in inventarizacij ter raznih magistratnih zadev, vendar ni U. I. najstarejši, temveč U. III. Ta sega in continuo od 18. avgusta 1684 do 17. februarja 1729, od 1770 naprej (do 1845) pa beleži le za nekatere periode kupne in ženitne pogodbe. Rokopisa U. II. in U. III. sta le izpopolnitev U. III., in sicer U. I. za dobo od 1745 do 1815 in U. II. za dobo od 1785 do 1800.

Ti zapisniki so važen vir za krajevno zgodovino Vuzenice; v njih niso ohranjena le imena trških sodnikov in svetovalcev, trškega prebivalstva in obrtništva, iz njih je točno razviden tudi delokrog trške sodnije, namreč: razsojanje prepиров, pravde radi obrekovanja in častikraje, tepežev, kaljenja nočnega miru itd., iztirjavanje dolžnih zneskov, prisojanje glob, šušmarjenje (nedovoljeno izvrševanje obrti), pred vsem pa seveda sklepanje kupnih pogodb za premičnine in nepremičnine, sklepanje ženitnih pogodb, tu pa tam tudi kakšna »Firfang Erlegung«, to je plačilo trške takse 72^h za najdene, oziroma tatom odvzete in pravam lastnikom vročene predmete.

Izmed obilice zanimivega gradiva hočemo tukaj opisati le dve zadevi, ki sta se obravnavali pred trško sodnijo od 19. marca do 6. aprila 1688 in jih nahajamo v zapisniku U. III. na straneh 28 do 34.

1. Vuzeniški tržani.

V prvi zadevi gre za trški mlin. Kakor je razvidno iz prejšnjih in poznejših zapiskov, je bil mlin ob Dravi, ki je bil bržda sličen onim, kakor jih nahajamo še danes južno od Maribora, last trške občine. Priklenjen je bil ob današnjem Pekovem travniku (za hišo štev. 23), menda, ker je bil tam dohod najpripravnejši. Vsako leto ga je bilo treba popravljati, zlasti »die Millschöf« (= čolna za mlin). Da se zadeva popravil enkrat uredi, se je določil na seji magistratnega sveta 19. marca 1688 vrstni red tako, da sta vsakokrat

po dva lišna posestnika skupaj morala izvršiti potrebno popravilo. Serija popravilavcev je bila ta-le:

Hans Aman¹⁾ in Koloman Veidl
 Blaž Galer²⁾ in Hans Kraues
 Hans Faschl³⁾ in Filip Hodnik⁴⁾
 Matija Kuplen⁵⁾ in Klement Peronik⁶⁾
 Juri Schiz⁷⁾ in Tomaž Sehratt
 Jakob Grass³⁾ in Jernej Ribič
 Jorg Friz⁸⁾ in Matej Vlher⁹⁾
 Mihael Pirkler⁹⁾ in Valentin in Hergolt⁹⁾
 Jožef Friz⁹⁾ in Lenart Tajčman
 Jorg Sgruebe⁹⁾ in Krištof Kaffl¹⁰⁾
 Hans Strnad in Valentin Bernard
 Matija Nokli (»Maller«¹¹⁾) in Jakob Tajčman¹²⁾
 Klement Tajčman in Valentin Nadles¹³⁾
 (Simon) Perđiz¹⁴⁾ in Jakob Kuplen
 Ruef (Rudolf) Wietrich in Matej Wietrich
 Pongraz Pečnik in Simon Sielčnik
 Gašper Golob¹⁵⁾ in Jernej Kreeč
 Štefan Wute in Magdalena Paumeister.

Gornji seznam, ki je vsekakor obsegal vse lišne posestnike, nam potemtakem pove, da je bilo v trgu, v današnji katastralni občini Vuzenici, takrat 36 hiš; v nekaterih so bile bržda pa še druge stranke, ali pa so spadale k lišam še bajte, ker nahajamo v zapisniku še precej drugih imen, zlasti obrtnikov, ki niso med gori naštetimi, tako Karel Schell, barvar, Štefan Jevšnik, tkalec, Urban Rosman, lončar, Matija Mašak, usnjar, Martin Posinc, mlinar, Aleš Oberwerber, brodnik (»Förg«), Valentin Urbancl, Koloman Gmajnar, Koloman Hudmayr in druge.

Ko primerjamo ta seznam z onim iz leta 1663. (oziroma 1662., ker je bil sestavljen še tega leta¹⁶⁾), vidimo, da je skoraj polovica imen drugačnih — znak, da so se posestniki precej hitro menjali; naravnost neverjetna pa je raz-

¹⁾ Ugleden tržan, večkrat mag. svetovalec in trški sodnik 1681—83, 1689—92, 1696—99 in 1705—07.

²⁾ Ugleden tržan, večkrat mag. svet. in trški sodnik 1678—81, 1686—89, 1692—94 in 1704—05.

³⁾ Dalje časa mag. svetovalec.

⁴⁾ Tkalec; proti njemu gre pozneje opisani proces.

⁵⁾ Gostilničar. — ⁶⁾ Krojač. — ⁷⁾ Kovač.

⁸⁾ Njun oče Matija, trški sodnik 1652—55, vsak tudi nekaj časa mag. svet.

⁹⁾ Do 1687 žitničar za marenberški samostan na vuzen. gradu (»Castner der Herrschaft Salld.«) od 16. II. 1687 lišni posestnik v Vuzenici in dolgo časa »Marktschreiber«. Za njim je bil upravnik vuzen. graščine Andrej Verdnik.

¹⁰⁾ Ključavničar, nekaj časa mag. svet., edina stara, še danes v Vuzenici živeča rodbina.

¹¹⁾ Mlinar, nekaj časa mag. svet. in 1694—96 trški sodnik.

¹²⁾ Mag. svet. in 1702—04 trški sodnik.

¹³⁾ Tkalec. — ¹⁴⁾ Usnjar.

¹⁵⁾ Vuzenica II., str. 61. Posite ni bil »slikar«, temveč »mlinar«.

lika napram seznamu iz let 1629—35¹⁶⁾. Od vseh takrat naštetih imen nahajamo tukaj le še tri, namreč Friz, Peronik in Ribič. Tekom 60 let tako velike izpremembe posesti! Kaj je moglo biti temu vzrok? Morda kakšna elementarna katastrofa¹⁷⁾, morda preborni zaslužek, morda kaj drugega, — bilo kakoli. vsekakor kaže seznam na trajno priseljevanje ne iz tujine, (kakor prej), temveč s kmetov; kajti imena kakor Fajdl, Kranes, Kuplen, Šrat, Hergolt, Škrube, Nadles, Golob, Vietrih so domača imena kmetij v okolišu Vuzenice, in je najbolj verjetno, da so se kmečki sinovi (seveda s privoljenjem zemljiške gosposke, morda kot obrtniki) naselili v trgu in po malem pokupili na prodaj dane posesti. — In še nekaj igra pri tem precejšnjo vlogo: kakor je iz zapiskov samih razvidno, so tržani radi posedali pri literčku vina, tudi dolgove so imeli nekateri prav debele. Kmetu-poljedelcu ni bilo niti možno, intimneje občevati in zapravljati s tržani (razlika med pravimi tržani in kmeti je bila prevelika); pridne roke so si pri takratni skromnosti prav lahko kaj prihranile, zlasti še, ker jim domači zemljiški gospod (nadžupnik, marenberški samostan) ni bil oderuh ter tudi ni branil svojim podložnikom vseljevanja v trg, — prvi ne, ker je bil sam v trgu, od katerega je imel tudi svoj hasek, drugi pa, ker je bil trg sam itak od 1663 podrejen višjemu sodstvu in tudi podložen marenb. samostanu¹⁸⁾. Hišica z malim zemljiščem v trgu je stala v dobi 1680 — 1700 od 12 do 30 fl. in tak znesek si je priden kmet mogel zaslužiti že pri prodaji treh, štirih ali petih volov; bili so torej vsi predpogoji tako za prisilno prodajo lastnine tržanov kakor za naseljevanje s kmetov v trg dani. Tako je torej izginevanje tujih in porast domačih imen med tržani razumljivejše. Antropogeografsko pa odgovarja gibanje vuzeniškega prebivalstva današnjemu priseljevanju z dežele v obrtne in trgovske kraje.

2. Tržanska čast.

Iz povsem drugega vidika je zanimiva druga zadeva.

Stvar, za katero je šlo, je bila sledeča:

Tkalci iz Vuzenice so naznanili trški sodnji, da je (tkalcu) Filipu Hodniku poginil konj in da je on sam pomagal, spraviti konja z dvorišča na vrt, pomagal djati konja iz kože in potem zvelči mrhovino k Dravi. Pri razpravi (19. III. 1688) je Hodnik dejanje priznal, opravičujoč se, da je bil k temu prisiljen, ker ni mogel dobiti nikogar drugega za to delo. Sodišče je razsodilo, da je zaradi tega dejanja, ki onečaščuje tržana, izključen iz vrst tržanov vse dotlej, dokler ne dobi od vlade patenta, ki ga oprošča krivde. Do tja se mu ukinejo tržanske pravice in se mu prepove, izvrševati obrt, ali pa naj proda svojo hišo.

Kar nato je pri isti sodnji vložil tožbo proti Hodniku tudi cel tkalcev po svojem predstojniku (»Hantwerchs-Vatterne») Štefanu Jevšniku. Prva razprava je bila 23. marca; zvemo, da sta bila pri obtožencu tkalca-mojstra Valentin Nadles in Janez Dravčpaher, ki sta preiskala zadevo, in jima je obtoženec dejstvo priznal, izgovarjajoč se, da bi bil rad plačal komu drugemu 4 groše, če bi namesto njega opravil konjedersko delo, pa nikogar ni mogel dobiti.

¹⁶⁾ ČZN XXII., str. 180 pod črto.

¹⁷⁾ Slomšek omenja na nekem konceptu za kroniko velik požar v spod. trgu nekake okoli 1650.

¹⁸⁾ Tozadevni pasus kupne, oziroma prodajne pogodbe Hansa Karla Kometerja samostanu dominikank v Marenbergu z dne 3. febr. 1663 se glasi: »... neben den eigenthumb. und obrigkeitlichen Jurisdiction über den Markt Undter-Saildhoffen...«

Pri obravnavi je Hodnika zastopal svak Jernej Maurau, tržan iz Dravogradu, in izjavil, da se Hodnik mrhovine ni dotaknil z golimi rokami, ampak jo samo pomagal s palico dvigniti na lestvo in še to le radi skrajne sile. Zaradi tega vendar še ne more izgubiti svoje rokodelske obrti. Sicer pa, če vedo tožitelji kaj več, naj to dokažejo z več pričami.

Tožitelj izjavi, da je dobil prepozno vabilo k obravnavi in se zato ni mogel pobrigati za več prič; razprava pa naj se preloži na račun obtoženca na drug dan, do tja bode dobil še več prič. — Izvrševanje obrti pa naj se mu, kolikor je v jurisdikciji trške sodnije, prepove. Kot dan razprave se je potem določil 6. april.

Druga razprava. Tožitelj Jevšnik ponovi še enkrat svojo obtožbo, tudi Nadles in Dravčpaher izpovesta isto. Kot tretja priča nastopi Pongrac Pečnik, tkalec in tržan v Vuzenici, in izpove, da je na pustni torek peljal svojega konja k vodi in pri tem govoril z obtoženim, ki mu je pravil, da išče mojstra, ki bi mu djal konja iz kože. Konj da mu je poginil na dverišču in da je poslal po Arneja (tudi Vuzeničana), ta pa da ni hotel priti, zato je sam pomagal djati mrhovino na lestvo in valje in ga z vleči na vrt. — Obtoženec je to izpoved potrdil.

Tožitelj nato zahteva, da se prepove Hodniku, kolikor je v jurisdikciji trga, nadaljnje izvrševanje obrti; če bi pa sodnja tega ne storila, bi stvar utegnila imeti zle posledice glede privilegijev, in če tkalci ne bi dohili dovoljnega zadoščanja, se bodo pritožili na višjo instanco.

Pri nadaljnjem razgovoru in poskusu izravnave so se potem sporazumeli (magistrat in tožitelji) in se je izrekla naslednja

razsodba.

Obtoženec si mora preskrbeti tekom 6 tednov in 3 dni od vlade patent, ki ga oprošča gornje krivde, da ne bode zaradi tega nečastnega dejanja trpel trg sramote in škode; pa tudi od obrtne zadruga («Haubtladt») v Gradcu si mora izposlovati razsodbo, ki se bode glasila na kazen in ne na izgubo obrti, sicer se ne bo več smatral za člana trške zajednice, tudi ne bo smel imeti s tržani nikakih stikov, temveč bo moral v rečenem terminu prodati svojo lišo. Izvrševanje obrti pa se mu popolnoma ustavi¹⁹⁾.

(Končni izid zadeve ni v zapisniku, bržkone je Hodnik moral lišo prodati.)

Čudno ostra, naravnost drakonična se nam zdi gornja razsodba! Kaj je danes na tem, če komu pogine konj, pa ga dene sam iz kože in ga zakopljc? Prihrani si stroške za konjača — pa gotovo. Toda še pred slabimi sto leti je bila stvar kočljivejša, čeravno ne tako huda; za 17. stoletje z njegovo razvito cehovsko organizacijo, ki je skrbno čuvala čistost obrti in svojih članov, pa je bil to naravnost »crimeum laesae fraternitatis«, torej zločin prvega reda, kar je iz takratnega pojmovanja povsem razumljivo. Kako skrbno se izogibljejo privilegirani meščani in tržani le količkaj onečaščujočega dela! Stvar gre tako daleč, da si celo zapisnikar ne upa vstaviti v zapisnik besed kakor »Schinter«, »Thumb« (= gnoj), »Hure« itd. brez oprostilnega »s. v.« (sit venia).

Sodna obravnava je značilna za čas, ko je bil pojem enakosti ljudi še nepriznan in nedopusten in ko je bilo človeštvo na fevdalni način razdeljeno v stanove. Stanovske edinice so bile v svojem sestavu ravnopravne; ravnopravnost so pa čuvala s formalistično obrambo stanovsko zamišljene stanov-

¹⁹⁾ V izvorniku: »das Handtwerch vellig einzustellen, und da sie ain solches gestatten würden, gar umb Ihre Freyheiten khumen mechten«.

ske časti. Ohranili so se pri naš nazorih fevdalne stanovske časti do 1848, ko v prosvitljenosti porojeno človečanstvo nadomesti samo še zunanjo stanovsko zavest.

Iz pravde same zvemo še, da so imeli trgi Vuzenica, Muta in Marenberg skupen cel tkalcev. Glava v zapisniku razprave 23. marca se namreč glasi: »N. das Handtwerch zu Sailhoffen, Mauth und Marnberg contra Philipphen Hodnigg Iliren Mit Maister«. Vseeno pa ni dvoma, da sta tudi Jevšnik in Dravčpaher bila Vuzeničana, (o Nadlesu in Pečniku vemo to iz seznama v prvo opisani zadevi), saj sta ti imeni še danes ohranjeni v Vuzenici, dočim jili na Muti ali v Marenbergu ni. Sklepati bi torej smeli, da je bil tudi sedež ceha v Vuzenci. So-li morda smeli biti organizirani v celu tudi tkalci-kmeti? Potem bi imeni Jevšnik in Dravčpaher bili ne samo brez dvoma vuzeniški, temveč bi se dali tudi lokalizirati; kajti Jevšnik je še danes kmetija v Št. Vidu, in Dravčpaher v Št. Janžu, oboje blizu Vuzenice. Iz seznama ceha splavarjev vemo, da so tvorili večino članstva baš kmetje iz vuzeniške okolice, tkalstvo pa je bilo že od nekdanjih kmetih zelo razširjeno, — tudi ni pravega vzroka, zakaj ne bi bili smeli vstopiti v organizacijo. Paralele so često nevarne, — tukaj je pa morda vendar dopustna.

J o s. M r a v l j a k.

Arheološka izkopavanja pri Sv. Lenartu v Slov. gor. l. 1930.

Da se približno ugotovi čas nastanka slovenjegoriških gomil, je sklenilo Muzejsko društvo v Mariboru preiskati v poletju 1930 nekaj gomil okoli Sv. Lenarta v Slovenskih goricah in s tem nadaljevatj vsled svetovne vojne prekinjeno arheološko proučevanje Podravja.

Delo Muzejskega društva v Mariboru so uvidevno in hvalevredno podpirali merodajni krogi pri Sv. Lenartu. S posebno vnuemo je šel Muzejskemu društvu na roko s svojim širokim vplivom župan dr. Milan Gorišek, ki je ob vsaki priliki nudil društvu svojo uspešno pomoč. Simpatično so pomagali pri izvršitvi društvenega programa starešina sodišča dr. Ožbold Hlaunig, župan v Žetarjevi Jakob Arnuš in Leopold Serk, posestnik v Radehovi. Osebnostno je s svojo uslužnostjo podpiral zastopnika Muzejskega društva cand. paed. Branko Polič, ki je tudi izvršil slike 1, 2, 3. Vsem gospodom izreka društvo na tem mestu svojo iskreno zahvalo.

Gomile okoli Sv. Lenarta v Slovenskih goricah leže v krožni črti, in sicer na južnih nosovih goriških grebenov, ki se vlečejo od razvodja med Muro in Dravo proti jugu, in na severnih nosovih grebenov, ki se znižajo s Strmo goro in z Zavrhom k Pesnici. Sklopitve meridionalnih dolin Globovnice in Velke z zaključno paralelno dolino Pesnice, sredi katere sklopitve leži Sv. Lenart, je tako obdana od venca gomil v Partinju, Zamarkovi, na Vardi, v Črnem lesu, v Žerjavcih, v Porčiču, na Gočovskem vrhu in Strmi gori. Poleg teh gomil pa, ki leže na točkah, kjer začno goriški grebeni padati k dolinam, se nahajajo v Lormanjskem lesu, v Hrastju in na radehovskih »Gomilah« gomile na položajih, kjer preidejo pobočja severnih hrbtov končno v dolino Pesnice.

V zemljepisnem oziru odgovarjajo krožnica in žarišča gomil dvema tipoma slovenjegoriških selišč, ki sta značilno razvita okoli Sv. Lenarta. Gomile na krožnici, ki leže na pobočjih goriških grebenov, odgovarjajo viničarskim

bivališčem, ki se v vrstah vlečejo po slovenjegoriških hrbtih ob kolovozu nad vinogradi, in ki predstavljajo konec viničarskih selišč in vinogradništva s severa in juga proti Pesnici. Gomile v žariščih pa odgovarjajo vaškim seliščem, ki leže na vznožju pobočij, obenem pa v dolini na črti, katere ne dosežejo poplave Pesnice ali Velke. Lega gomil okoli Sv. Lenarta nakazuje zvezo dveh danes značilnih tipov slovenjegoriških selišč s selišči v prazgodovini.

1. Gomila na Hrastju v Žetarjevi. Arheološka izkopavanja 1930 je Muzejsko društvo navezalo na 1926 odkriti rimski grob v obliki zaboja na parceli Hrastje žetarjevske občine. Ljudstvo teli gomil ni poznalo, dokler niso odkrili imenovanega groba in posekali hrastov, ki so rastle nad gomilami. S psihološkega stališča je zanimivo, da so se takoj po odkritju groba 1926 pojavili »stralovi«, in to v ponočnem ognjenem svitu v obliki cvetočih rož, ki so ga hoteli videti tuptam vozniki pri odkritem grobu v pozni noči in slišati viharni šum, ki podira hraste. Hrastje je položna kopa, kjer se pobočje s Črnega lesa, W od Globovnice zadnjič, in to položno dvigne, da se nato prav tako položno spusti na jug proti Žetarjevi in Pesnici. Na NE pada Hrastje strmo v jarek, ki je ostanek kolovoza pred zgraditvijo sedanje ceste Lormanje — Sv. Rupert v Slov. gor.—Ptuj, tik E nad imenovanim jarkom. Ker leži gomila že na severnem pobočju Hrastja in vsled hrastovega grmovja, zlasti na W in E, se je pričelo izkopavanje od njenega vznožja, od N. Velikost gomile znaša v smeri S-N 12 m, W-E pa 11 m, višina v sredini znaša 2.10 m. Rov od N proti S je razkril glino, v kateri so v plasti 0.60 m do 1 m redno nastopali v presledkih po 0.20 m—0.30 m kremenjaki in oglje. Konec šestega metra je nastopilo 0.15 m nad prvotno zemljo položno proti N padajoče, kakor tlak urejeno kamenje jajčastih, do 0.22 m dolgih kremenjakov. Medtem ko se je v plasti 0.60 m do 1 m pojavljalo poleg kremenjakov le oglje, je ležala na kremenjakastem tlaku tudi opeka in črepi provincijalnorskega izvora. V začetku sedmega metra je postajalo na tlaku oglje vedno bolj pogosto. V globini 1.48 m pa so se pokazali lajtovske apnenice (slika 1). Iz telničnih ozirov je bilo potrebno razkopati gomilo še od E in S, in tu se je pokazalo v isti plasti kot na N oglje in kremenjak. Tik E in SE od v sredini gomile ležeče ravnine z lajtovske apnenice so se pokazala štiri gnezda oglja in v zvezi z njimi provincijalnorski črepi. S strnitvijo izkopavanja od vseh treh strani je postala v že naznačeni višini — 1.48 m pod vrhom — jasna ploskev iz zloženih lajtovske apnenice (slika 1) v obliki romboida, katerega S stranica meri 0.80, W 0.95 m, ostali pa po 1 m. Vrhunjo ploskev tvorijo ploščati amorfní kamni, na katerih leže zlasti S in SE ostanki opeke, črepi in mnogo oglja. Globina lajtovske apnenične ravnine znaša NE 0.45 m, NW 0.36 m, SW 0.28 m in SE 0.45 m, tako da se ta grob v ožjem smislu besede znižuje od E proti W. Ves grob v ožjem smislu sestoji pretežno iz lajtovcov, ki so strnjeni v kompaktno enoto z glino. Ker se je SW nadaljeval v strnjenem kamenišču navzdol, je jasno, da se je ta ogel zrušil in da ne leži več v prvotni legi; tako da je znižanje od E proti W še bolj očitno. Pod tem grobom pa, v katerem se nahaja 0.70 m od SW oglja in v globini 0.20 m večje gnezdo oglja, leži v isti smeri E-W vodoravno trapezasta dvojna plošča (slika 2); vzporedna E stranica znaša 0.91 m, W 1.04 m, N 1.08 m in S 1.14 m; k njej na W priključena istotako trapezasta manjša plošča je dolga v svoji krajši vzporedni stranici 0.67 m, daljši 0.78 m, N 0.40 m in S 0.36 m. Medtem ko pokriva večjo E ploščo v glavnem grob v ožjem smislu, pa se nahajajo, razen na SW z groba razvaljenega kamenišča, na oglih SW in NW večji ploščati in amorfní kamni.

Povprečna debelina večje plošče znaša 0.15 m in se od 0.11 m na E ojači proti W na 0.20 m; manjša plošča je tanjša: 0.09—0.10 m.

Vsled tega se je pokazala po dvigu obeh plošč ravnina pod malo ploščo za istotako 0.09—0.10 m višja od ravnine pod večjo ploskvijo. Ta ravnina pod trapezastima ploščama je zgrajena iz do 0.21 m dolgih in največ do 0.10 m širokih, od vode izokrogličenih kremenjakov in v manjši meri iz peščenjakov. Kamni so bili zvezani med seboj večinoma s pesniškim peskom, v manjšem delu tudi z glino. Plast kremenjakov in peščencev pod ploščama, ki je debela pod malo ploščo 0.22 m, pod veliko povprečno 0.13 m, je v neposredni zvezi s tlakom, ki se vleče od SE in SW oglov v loku na prvotni gladini zemlje okoli vsega W, N in E groba proti N, kjer se oddalji od groba samega največ, za 0.86 m. Na S tlaka ni; na S prehaja plast kremenjakov in peščencev pod ploščama v pokončni 0.15 m širok sulji zid, ki oklepa na S obe plošči in ki obdaja na SE tudi grob nad večjo ploščo.

Vsebina gomile torej sestoji iz treh sestavin:

- a) iz groba nad večjo ploščo (slika 1),
- b) iz dvojne plošče pod grobom (slika 2),
- c) iz temelja pod ploščama, ki je horizontalno v neposredni zvezi s tlakom in ki prelata na S vertikalno v sulji zid.

Gradivo, iz katerega sestoji vsebina gomile, kaže troje sestavin. Grob v ožjem smislu je mešana tvorba lajtoveca in glin. Plošči pod grobom sta iz lajtoveca, katerega preperevanje je že v tuliko napredovalo, da je ugotovitev eventualnega smotrenega človeškega dela, n. pr. reliefa, nemogoča. Tlak okoli groba v širšem smislu, temelj pod ploščama in sulji zid na S pa je večinoma iz kremenjakov, v manjšini pa iz peščencev.

Gomila ne kaže znakov, da bi bila kdaj oplenjena. Deloma razvaljeni NW ogel groba v ožjem smislu leži v smeri pobočja, vsled česar ga je zrušil plaz. Sicer je pa grob kot celota ostal ohranjen skoro v geometričnem redu. Ker pa je bil grob brez vsebine, ker so provincijalnorimske črepinje in za kronološko ugotovitev groba važni košček terrae sigillatae ležale v notranjosti gomile izven groba, in končno vsled oblike groba samega je jasno, da imamo v gomili na Hrastju rimski kenotaf; to je spominski grob človeka, ki je umrl n. pr. v tujini, in čigar trupla ni bilo mogoče dovesti iz tujine in ga pokopati doma (tumulus honorarius).

2. Gomila v Radehovi. Od Sv. Lenarta se vleče med Velko in Globovnico greben proti SE in NW od Radelove zavije naravnost proti E, proti Sv. Trojici. Kjer preide na E ta greben k Velki, in na meji, do kamor seže ob povodnjih poplava Velke, leži večja gomila na od S-N rahlo nagnjenem, v ravnino se izgublajočem vznožju. Dolžina gomile N-S znaša 16 m, širina W-E pa 15 m, višina pa 4.20 m. Ledinsko ime parcele, na kateri stoji gomila, je »Gomile«.

Tradicija ne pozna še kakih drugih, nekdanjih gomil. Precejšnja velikost gomile ni dovedla ljudstva do tega, da bi zvezalo njen nastoj z Noetom ali pa s postojankami topničarjev v borbah s pesjanskim ljudstvom, kakor pri skupini manjših gomil v Porčiču; prav tako tudi ne v zvezo z Atilo, o katerem ve pod Krempļjevim uplivom še danes vsak slovenjegoriški otrok, da je pokopan v treh kristal v gomili med Muro in Dravo.

Radi nagnjenosti ozemlja proti N se je tudi v tej gomili, ki leži v listnatem gozdu, kopalo od NNW proti sredini. Kopanje N rova kakor tudi poznejše razširjenje v sredini gomile po napravi rova od SE je pokazalo, kakor v Hra-

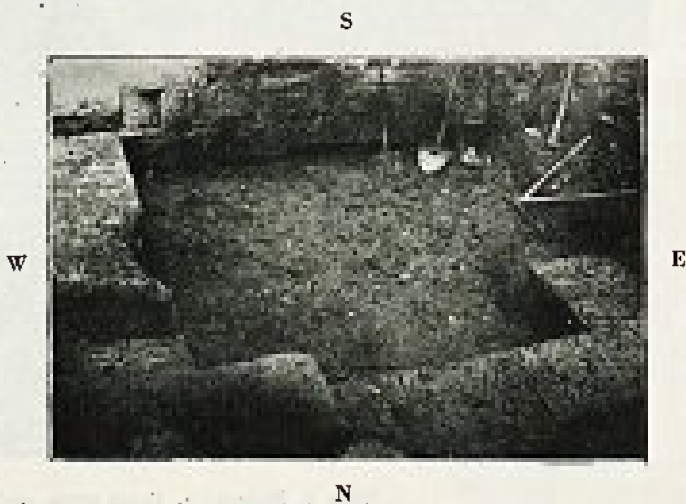
Slika 1.
Žetarjeva.
Grob v ožjem smislu.

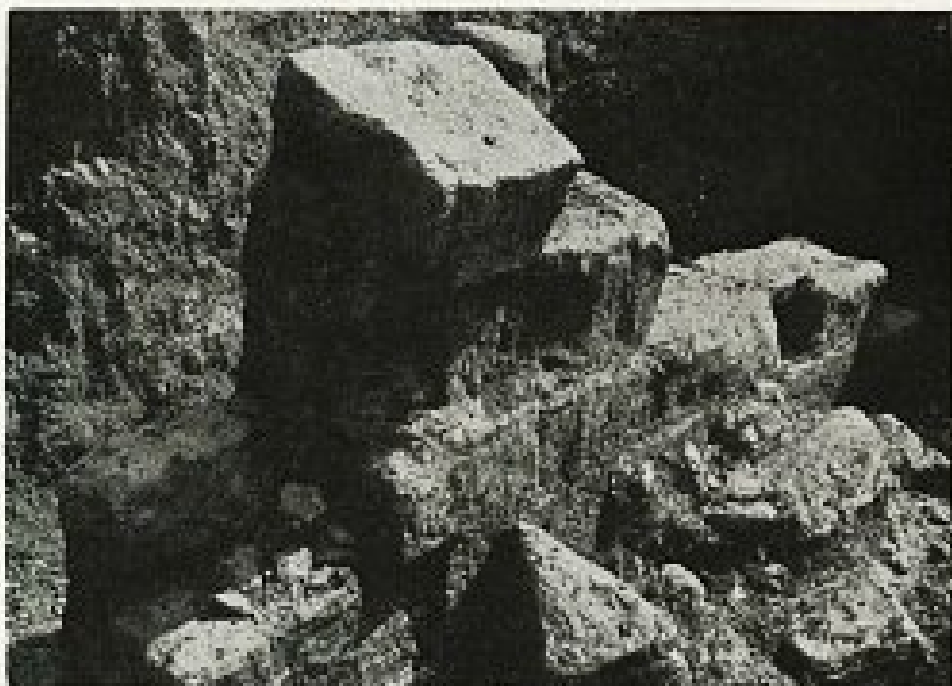

Slika 2.
Žetarjeva.
Plošči pod grobom v ožjem smislu.

Slika 3.
Radehova.
Tločrt groba.

Slika 4. Radehova. Severna stena groba

Slika 5. Radehova. Južna stena groba.

stju kremenjake, lajtovee v koncentrično-vzporednih črtah v presledkih 0,90 in do 1,30 m. Ker sta pokazala oba rova tozadevno isto sliko, je upravičena trditev, da se nahajajo lajtovci okoli sredine gomile v položaju koncentričnih krogov. V začetku drugega metra se pojavijo na meji mrtve, prvotne zemeljske plasti črepinje provincijalnorimskega izvora, v četrtem metru pa nastopijo poleg črepov tudi kosji rimske opeke, žlindra, gnezda oglja in kosti, ostanki vretencev in piščalk; razen oglja, ki leži 1,10 m pod površino gomile, leže ostali predmeti na prvotni zemlji. V drugem metru se jasno pokažeta gornji dve plasti; s koreninami precej pomešana in uplivana vrhnja plast (a) gomile iz okoliške glin in spodnja (b) iz masne sivkaste glin v večjimi kosji še nepreperelga laporja. V petem metru se pojavi v lapornati plasti terra sigillata in kosji opeke z vodoravnimi in vzporednimi rezi. V šestem metru se pridruži drugi plasti laporja še grušč iz tekoče vode, popolnoma sličen današnjemu grušču v bližnji Velki. Proti sredini gomile leže zlasti pod lapornato plastjo in v njej vedno večje množine žindre, v zvezi z njo pa zelo preperela opeka in črepinje s svetlo, črno glazuro ter z nizkimi, vzporednimi žlebovi. Obenem: s tem pa ponehava v drugi plasti lapor kakor tudi grušč in oba nadomesti gnajs z mnogimi nepreperelimi ploščami, s katerimi se meša od primesi sljude svetlikajoča glina in vitrificirana žindra. Zgornja plast, nad gnajsasto drugo plastjo postaja vse bolj prodnata; pod drugo plastjo pa se razvije iz prehoda v prvotno površino zemlje izrazita tretja plast (c) težke rdečkaste glin, kateri manjka vsaka primes peska kakor tudi grušča, laporja ali gnajsa. Kot že v četrtem metru pod prelodom druge plasti v prvotno površino zemlje tako leži lajtovec sedaj pod tretjo plastjo. Medtem ko prevladujejo v drugi plasti žlindra in opeka, prevladujejo v tretji plasti črepinje, opeka manjka popolnoma, žlindra pa ponelha že na vrhu tretje plasti.

Imenovane tri plasti (1,45 m, 1 m, 1,50 m) so zlasti v sredini gomile ostro izražene; tu se pojavijo pod tretjo plastjo večja gnezda oglja. Lajtovec postaja nereden ali zato gosto razvrščen; ker pa ga ni, tam stopa na dan 0,09 m—0,10 m debela rumena glina, pod njo in pod lajtovcem sledi 0,20 m—0,25 m debel sloj fine rjavo-sivkaste glin, ki polagoma prehaja v prvotno zemljo s temno glino. Lajtovec je močno preperel, tako da ne ostane strnjen, ampak se drobi v moker pesek. Od sredine gomile proti E in SE nastopa mesto rumene glin kot zveza med lajtovcem istotako močno preperel pesek, med katerim so pogosto črepinje z vzporednimi cik-eakastimi plastičnimi progami in ki preide polagoma v vodoraven tlak, ki je izgrajen iz lajtovskih kamnov in lajtovskega peska. Debelina tlaka je različna, od 0,03 m do 0,11 m; tlak je trden kakor današnji cement, dokler ne pride v stik z vlago, n. pr. z jutranjo roso.

1,20 m ESE od sredine gomile se je pokazal v globini 2,35 m obdelan kamen, katerega smer je držala na E. Izkopavanje in razširjanje v tem pravcu je odkrilo zopet lepo izražene tri plasti; zlasti močno je bila izražena gnajnsasta plast. Od sredine proti E leži zlasti na N oglje v vedno večjih množinah v drugi plasti in 0,30 m od NE oglja N se je našel v globini 1,85 m kos bronaste zaponke. Izkopavanje sama pa je od groba razkrilo najprej N steno, ki je najvišja in dosega višino 1,28 m pod površino gomile. N stena (slika 4) sestoji iz petih slojev mogočnih obdelanih kamnov; ves material v grobu je izključno iz lajtovca. Samostojno in nad ostale stene groba (slika 3) se dvigajo štiri plasti kamnov. Vrhnja plast sestoji iz dveh kamnov, od katerih je E radi preperevanja že močno razpadel. Vrhnja ravnina E kamna ima obliko tri-

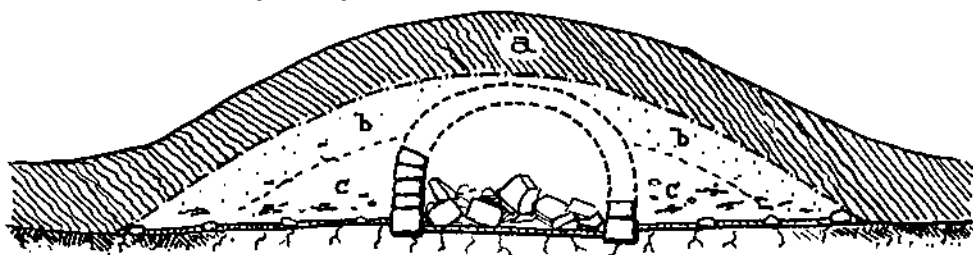
kotnika s katetama NW-SE 0.39 m, NE-SW 0.29 m, hipotenuza pa meri 0.48 m. Hipotenuzo združuje na E z N kateto 0.08 m, z W pa 0.13 m širok, raven ogel iz osnovne ploskve, iz česar je nakazana tudi prvotna, prizmatična oblika kamna. Višina kamna znaša 0.52 m in nalikuje tozadevno višini kamnov v ostalih plasteh, ohranjena N dolžina pa 0.58 m. N stran kamna je nagnjena proti SW za 0.19 m, vrtljiva ploskev istotja za 0.13 m. W od njega je prizmatičen kamen, ki leži v isti smeri kot vsa N stena groba, ki je za 18° odklonjena od smeri E-W proti NW-SE. N spodnja in gornja osnovnica meri 0.62 m, širina je enaka širini E kamna, 0.57 m; N višina 0.47 m, S pa 0.35 m, iz česar sledi nagnjenost 0.12 m proti S. SW ogel je vdolan v smeri proti N za širino 0.25 m, proti W pa za 0.10 m, tako da je na SW oglu pravokotna ogelna vdolbina. Pod tema dvema kamnoma se dolžina zidu razširi proti E; drugo plast zidu sestavljajo trije kamni, kateri so kot vsi kamni v stenah groba brez medsebojne vezi tako na strani kakor tudi navzgor in navzdol. Tako je ves zid v grobu mogočen suhi zid, v katerem nadomešča malo nekaj vmesnega apeniškega peska. W kamen v drugi plasti je dolg 1.06 m in širok 0.53 m; nagnjen je istotako proti S, ali radi preperevanja le za spoznanje. E kamen je dolg 1.08 m, širok 0.62 m in je prav tako očitvidno nagnjen naprej, enako tudi manjši srednji kamen z dolžino 0.29 m. Tretja plast kamnov v N zidu se zopet razširi proti E in W, tako da doseže zid daljino 3.32 m; dolžina posameznega kamna v tretji kakor tudi v četrti plasti, ki doseže dolžino 4.14 m, se podaljša do 1.50 m in 1.70 m, višina spodnjih plasti je povprečno 0.42 m, širina pa slična širini v vrhnjih dveh plasteh. Ogelna vdolbina iz prve in druge plasti kamnov izgine v tretji plasti, zato pa manjka SW tretji plasti ogelni kamen, tako da znaša na tem mestu zidu širina samo 0.31 m; manjša ogelna vdolbina se nahaja v tretji plasti tudi v SE oglu končnega E kamna.

Pravokotno na četrto plast N zidu se naslanja W zid (slika 3), ki meri v luči 3 m. Dolžina kamnov v W steni se menjuje od 0.75 m do 1.18 m, njih povprečna širina znaša 0.62 m, višina pa 0.31 m. Na S od W zidu se pravokotno in vzporedno z N zidom nadaljuje S stena (slika 5), ki je najdaljša in katera meri od SW ogla groba do E konca 5.50 m; dolžina geometrično obdelanih kamnov je 0.60 m do 0.97 m, širina povprečno 0.63 m in višina kakor pri W zidu 0.31 m, 3.28 m od SW ogla proti E pa se na dolžini 1.34 m nasloni na S steno podaljšek proti N, proti E koncu N stene. Ta nastavek konča že v dolžini 0.87 m, tako da se med njim in E zaključkom N stene razvije 2.13 m široki vhod v grob. W in S stena sestoji samo iz ene sklenjene plasti; in samo sporadično ter brez sistema leže na njej ostanki druge plasti. Kamni v W in S steni, pa tudi v vrhnji plasti N imajo podolžne vdolbine dolge 0.08 m, široke 0.04 m in globoke 0.06 m, katere se v notranjosti razširijo v smeri dolžine. Na zunanji strani groba se širi ob četrti plasti N stene in ob W in S steni tlak. Ob vltodu leže na koncu S in v podaljšku N stene kamni, ki nakazujejo svecvrstno logo pred notranjostjo groba.

Notranjost groba je bila zasuta od ravnine S in W stene v globini 0.50 m s kamenjem; to istotako izključno lajtovska kamenje se še ni usedlo in strnilo z glino. Med maso kamenja so obstojali precej veliki prazni prostori, ki so omogočili ob deževju vodi, da je pronicala v nje in skozi nje, medtem ko je drugje izven groba zastala v glini. Večina kamenja v grobu med vhodom in stenami je imela konično obliko priskekane piramide. Povprečno znašajo njih večje dimenzije v dolžini 0.48 m, v širini 0.36 m in v višini 0.25 m; manjše pa imajo isto višino, dolžina in širina pa pojenja za 0.08 m do 0.14 m. V no-

trajnosti groba so popolnoma manjkala gnezda oglja, ki pa so se zato pojavljala toliko bolj pogosto in obenem z vitrificirano žilindro v drugi plasti izven groba, v največji meri pa na E, pred vhodom; isto je z opeko, medtem ko so črepinje enakomerno goste v grobu kakor izven njega. Od hrubin se nahajajo NW od N stene in SWW od S stene v drugi plasti precejšnje množine preperelega laporja in gnajsa, v tretji plasti ob vsej W steni tudi grušč iz tekoče vode. Črepinje kažejo obrise vertikalnih brazd; na ostankih trebulov od vrčev so pogosti koncentrični plastični obroči, po eden zgoraj in po eden spodaj. Obenem s tem so v zunanosti svetlih glazurnih črepinj pogosti radialni rezi, progasti žlebovi in obroči ter vertikalne brazde. V nastanku posoda je očitven deloma lončarski stol, deloma pa so posode izdelane še brez njega. Opeka kaže večinoma, v kolikor ni gladka, vzporedne žlebove, 0.25 m S od E konca tretje plasti N stene se je našel v globini 3.05 m ostanek ovratnice in poleg nje ostanek črepinj z vzporednimi trojnimi žlebovi, ki se vlečejo od dna proti vrhu.

Vsebina radehofske gomile predstavlja ostanek iz sulčega zidu zgrajene-ga groba, čigar N in S steni je vezal istotako suh banjasti obok. Konstrukcija groba in deloma keramika nam kaže predrimski, provincijalnorimska keramika, terra sigillata in opeka pa rimski izvor. Kronološko spada nastanek groba v zgodnjorimsko dobo, ko so pri nas še kulturno enako močni ilirokeltski in rimski vplivi. Pozneje pa je bil grob izropan; ako ne prej, je bil ob tej priliki udrt banjasti obok; zunanjih znakov za izropanje gomile sicer ni. Govori pa za to dejstvo, da je bil grob prazen, da so se med kamenjem iz oboka nahajale pač živalske kosti, človeške pa vse izven groba, tako pri vltodu in na S tik ob S steni. Pred vltodom v grob so bili podaljški N in S sten, tako da je bil to po tločrtu grob »in antis«, torej grob, v čigar notranjost je uvajala od E odprta lopa.

Shematični prerez N—S gomile pri Radehovi.

Končna ocena izkopavanj spada na zaključek arheološkega raziskavanja svetolenarške okolice.

Za sedaj ugotovimo samo, kar je evidentno iz žarišč gomil okoli Sv. Lenarta. V rimski dobi je bila okolica Sv. Lenarta prometno in političnogeografsko navezana na Ptuj, od katerega jo loči enaka razdalja kot od današnjega Maribora; današnji Maribor na svetolenarško okolico ni mogel uplivati, ker v rimski dobi Maribora kot mesta še ni bilo. Gnajs v radehovski gomili pa dokazuje sigurno stike svetolenarške okolice z Dravsko dolino. Kajti Slovenske gorice gnajsa nimajo, prav tako tudi ne Haloze. Da bi pa dovažala svetolenarška okolica gnajs s Polhorja, ki je najbližji, preko Ptuja, je prometno izključeno, tako da moramo v zgodnji rimski dobi računati z neposredno prometno-geografsko zvezo med Slovenskimi goricami in Dravsko dolino. In prav tako nimajo Slovenske gorice kremenjaka, ki se nahaja v gomili na

Hrastju. Transportna moč Pesnice je malenkostna; kremenjak v gomili na Hrastju pa je izokrogličen ter nosi kot tak sigurne znake vodnega transporta. Mogoče bi bilo, da izvira iz dravskopolijskih prodiv; če pa upoštevamo, da prehaja Drava baš na Dravskem polju iz planinskega toka v nižinski tok, pri čemer njena transportabilna moč pada; nadalje, da so na dravskopolijskih prodivih redki tako veliki kosi kremenjakov, kakor so večji v gomili na Hrastju, poteni je sigurno, da izlaja ta kremenjak z dravskopolijskih prodiv in iz Dravske doline. V vsakem slučaju pa imamo tudi tu prometno zvezo z W, tako z Dravskimi poljem kakor tudi z Dravsko dolino.

Materijal, iz katerega sestojijo grob v ožjem smislu in plošči v gomili na Hrastju ter zidovi radehovskega groba, je izključno lajtovec. Medtem pa ko nalikujeta lajtovski plošči s Hrastja lajtovcu s Strme gore ali Sv. Barbare v Slov. gor., pa se lajtovec iz radehovske gomile mineraloško in paleontološko točno strinja z lajtovcem v današnjih oseških kumenolomih. To skladanje v podrobnostih je dokaz, da izhaja gradivo za radehovski grob iz Oseka; vsled tega je iz topografskega stališča gotovo, da so bili oseški kamnolomi izrabljani že v zgodnji rimski dobi, kar posredno potrjujejo tudi številne gomile v Oseku.

Historično-topografskega značaja je nadaljnje vprašanje: kje so prebivali ljudje, ki so postavili gomilo v Hrastju in v Gomilah pri Radelovi? Vzemimo najprej Radelovo; da bi ležala bivališča E in W od Gomil, je nemogoče radi močvirja ob Velki, katero je moralo biti v prazgodovini radi še neizoblikovanega meandriranja struge še izraziteje kot je danes. Na N pobočjih leže v Slovenskih goricah le redka selišča in je na njih veliko blagostanje, katero dokazuje radehovska gomila, težko mogoče iz kulturno-geografskih razlogov. Na grebenih leže v Slovenskih goricah le vinogradniška naselja, vinogradov pa v naši pokrajini radi nizke lege ni. S stališča današnje razprostranjenosti in položaja slovenjegoriških selišč bi torej morale ležati prazgodovinske selišče na južnem pobočju, torej tam, kjer leži današnja Radelova na meji travnišrva in poljedelstva. Pri tem pa moramo imeti v vidiku dejstvo, da je prazgodovinski človek pokopal svoje mrtve v neposredni bližini bivališč. S tega vidika pa je precej oddaljena gomila v Gomilah od Radelove, kakor tudi gomila v Hrastju od Žetarjeve ali od Lormanja, sredi katerih se nahaja. Pri vseh treh leže gomile severno nad današnjo vasjo. Poljedelska pobočja in hrbti N od Žetarjeve in Radelove pa nosijo še danes ime Gomile, na katerih zorjajo mnoge predmete, med njimi tudi take, ki govore za postoječa stavbarska dela na teh mestih, zlasti cele grebene ruševin iz obdelanega kamna ali opeke. Najnovejša takšna najdba iz 1930 se nahaja na njivi posestnika Kranjca iz Lormanj, na njivi, ki leži v sredini med Hrastjem in Žetarjevo. Imenovana njiva je polna obdelanega kamenja, opeke, drobcev stekla, ki se vleče preko njive v eni podolžni in eni povprečni prog. Izoblika materijala, zlasti napis na marmorju [1]634L govori za starejšo zgodovinsko stavbo, marmor pa kaže njen svojevrstni značaj. Ker so bila do konca XIX. stoletja slovenjegoriška poslopja nabita ali lesena, je materijal na Kranjčevi njivi ostanek starejše centralne okoliške stavbe, ki dokazuje poseljenost nad današnjo vasjo Žetarjevo. In nekoliko nad višino Kranjčeve njive so na E žetarjevske parcele, imenovane gomile, z mnogimi najdbami.

Najdba na Kranjčevi njivi pa ni edina. Ljudski spomin jih pozna tako okoli žetarjevskih kakor tudi okoli radehovskih parcel, gomil. Vse te najdbe govorijo za to, da so prvotne — po obsegu manjše — vasi Radelova in Žetar-

jeva, od katerih prebivalcev izvirajo gonile na Hrastju in v radehovskih Gomilah, ležale nad današnjimi vasmi in pod ali pa na parcelah, ki so imenovane danes Gomile. Položaj teh starejših selišč so položena pobočja, kjer ne nastopajo plazovi, radi katerih se drugače umikajo selišča s slovenjegoriških pobočij.

Franjo Baš.

Pismo Simona Gregorčiča dr. Lavoslavu Gregorcnu.

V arhivu Zgodovinskega društva v Mariboru se med Gregorčičevo korespondenco nahaja sledeče pismo Simona Gregorčiča:

Velečastiti gospód!

Dragi pobratime!

Ze lítro po stiajni izvolitvi v državni zhor hotel sem Ti čestitati, a nisem vedel natančne adrese. Sprejmi torej zdaj, čeprav nekoliko pozno, izraz mojega iskrenega veselja. Čestitam Stajarskim¹⁾ Slovencem, da Te imajo pa tudi me veseli, da so tako enodušno glasovali za moža, s katerem sem docela uverjen, da bo odločno, (daj Bog da tudi uspešno!) zastopal koristi njihove in vseh Slovencev, Bog daj delu blagoslov!

O tej priliki predložil bi Ti jaz tudi neko osebno prošnjo. Ti dobro veš, kako so me zadnje čase besno napadali zaradi mojih pesmi: ogrdili so me kot duhovnika popolnoma in ožigosali celo kot brezbožnika. Vidim, da je duhovniku, zlasti v službi, težko delovati na leposlovnem polju. Ker pa vidim, da [soj²⁾ Slovencem³⁾ bolj [potrebni⁴⁾] manjka dobrih pesnikov nego dobrih duhovnikov, rajne pustim duhovniško službo, nego literarno delovanje. Duhovnikov ima Slovenija na stotine boljših nego sem jaz, pesnikov pa ne toliko. Za to se umaknem še to jesen v samoto in hom skušal še kaj spisati Slovincem. A toliko svojega nimam, da bi bil brez skrbi za vsakdanji kruh. Obernil sem se torej do dr. Tonklija, naj bi mi skušal pri ministru izposlovati nekoliko penzije. On mi je to obljubil, Ravno to mi je obljubil tudi Nahergoj. Ali bi Te smel prositi, da hi tudi Ti njih podpiral sê svojo zgovorno in odločno besedo? Jaz upam, da mi tega ne odrečeš, — saj to kolikor toliko ne zadeva le mene, nego tudi slov. literaturo.

Preporočujoč se Ti in srčno Te pozdravljajoč bivam z odličnim spostovanjem¹⁾ Tvoj verni

pobratim

P. Renče pri Gorici (Gärz)

S. Gregorčič m. p.

Pismo je brez datuma, vendar se da po vsebini vsaj približno datirati. Dr. Lavoslav Gregorec je kot naslednik Bož. Raiča bil izvoljen za državnega poslanca 30. avgusta 1886; s tem je dan terminus post quem. Za pokoj je prosil Gregorčič 8. febr. 1887; ker v pismu te prošnje ne omenja, smemo sklepati, da ga je pisal prej, ko je vložil prošnjo: ako bi ga bil pisal pozneje, je verjetno, da bi bil informiral prijatelja o zadevi točneje; 8. febr. 1887 smemo torej smatrati za terminus ante quem. To potrjujejo tudi besede, s katerimi je poročal Gregorčič o svoji prošnji prijatelju Gruntarju: »Te dni poslal sem ministru Gautschu prošnjo za malo penzijo. Naprosil sem 4 slov. poslance, naj bi jo podpirali.«¹⁾ Ker je med temi štirimi poslanci, ki jili »je naprosil«, brez dvo-

¹⁾ Strešica na š manjka.

²⁾ Prečrtano.

³⁾ Popravljenno iz prvotnega: Slovenci.

⁴⁾ DS 1916, 252.

ma bil tudi Gregorec, je to dokaz, da je moralo naše pismo nastati prej. Možno pa je celo, da je nastalo že znatno prej: v pismu sta navedena samo dva poslanca (dr. Tonkli in Nabergoj), dr. Gregorec je časovno torej tretji, do katerega se je Gregorčič obrnil; iz tega sledi, da je z a njim moral naprositi še enega, drugače v zgoraj navedenem pismu ne bi mogel govoriti o štirih poslancih. S tem je dana če že ne nujnost pa vsaj možnost, da pomaknemo pismo časovno nazaj. Še bolj pa govorita za to dva druga razloga. Prvi je čestitka začetkom pisma. Pesnik se sicer opravičuje, da prihaja »nekoliko pozno«, vendar je njegova čestitka podana v obliki, kakršne bi ob znatnejši odnuakujenosti od svojega povoda najbrž ne imela več. Razen tega je važno za datiranje mesto, kjer pesnik napoveduje, da se umakne v samoto »še to jesen«. Ako bi bilo pismo pisano po novem letu, torej v januarju ali začetkom februarja 1887, bi veljala ta napoved za jesen 1887; malo verjetno pa je, da bi pisec v tem slučaju govoril o »tej« jeseni. Mnogo verjetneje se mi zdi, da je mišljena jesen 1886 in da je začetkom te jeseni pismo tudi nastalo.

Od kdaj sta se Gregorčič in Gregorec poznala in tikala, ni znano. Gotovo sta se seznanila po slučaju, zato do ožjih in trajnih stikov med njima ni prišlo: priobčeno pismo je edino, kar se izpod Gregorčičevega peresa nahaja v Gregorečevi zapuščini. Znano pa je, da je Gregorčič Gregoreca kot politika zaradi njegove odločnosti visoko cenil. V pismu lg. Gruntarju 13. jan. 1888 pravi med drugim: »Naše slov. akcije stoje silno slabo, manjka mož. Najboljša sta po mojem mnenju dr. Gregorec in dr. Gregorčič; a tega poslednjega tudi skušajo ubiti.«⁵⁾

Za Gregorčiča je pismo v več ozirih zanimivo in važno. Predvsem je nov dokaz za to, kako globoko so ga zadeli razni napadi, ki so ga (kakor pravi in je torej občutil to pesnik sam) »ogrdili kot duhovnika in ožigosali kot brezbožnika«. To je podobna misel, kakor jo je približno istočasno pisal tudi prijatelju Gruntarju: »Napadi v »Slov.« na me kot duhovnika zagrenili so mi življenje in pobrali vse veselje do delovanja na duhovniškem polju.«⁶⁾ Posebno važno pa je mesto, kjer govori Gregorčič o svojem pesniškem poklicu in temu v sporu z duhovniškim poklicem daje prednost. »Ker... Slovencem bolj manjka dobrih pesnikov nego dobrih duhovnikov, raje pustim duhovniško službo, nego literarno delovanje.« Tako jasne formulacije o njegovem razmerju med pesnikom in duhovnikom in njegovi odločitvi za prvega doslej nismo poznali. Izjava je tem zanimivejša, ker jo je podal pesnik — duhovniku. Seveda je bil to duhovnik, kateremu se je lahko zaupal brez strahu, da bi ga napačno razumel: za to mu je jamčila toplo pisana ocena »Poezija«, ki jo je pod Gregorečevim uredništvom (in najbrž tudi izpod njegovega peresa) prinesel »Slov. gospodar« 4. maja 1882.

Končno vsebuje pismo še nekaj. Dočim Gregorčič v pismih Gruntarju večkrat toži, da mu manjka »navdušenja«, »veselja«, »moči«⁷⁾, odseva iz našega pisma odločna samozavest in volja do literarnega dela. Izidor Cankar je iz omenjenih Gregorčičevih tožb sklepal, da pesnikov propad ni v nujni vzročni zvezi z napadi nanj, češ: »pesnik po božji volji se ubiti ne dá in le malo jih je, ki so obveljali brez boja.«⁸⁾ Naše pismo kaže, da tozadevne pes-

⁵⁾ DS 1916, 254.

⁶⁾ DS 1916, 251.

⁷⁾ DS 1916, 87, 201, 202.

⁸⁾ DS 1916, 146.

nikove izjave nimajo absolutne veljave, ker si nasprotujejo in so torej samo izraz vsakokratnega njegovega razpoloženja. Z gotovostjo se dá iz njih sklepati samo eno; da so pesnikovi načrti in njegovo delo bili v veliki meri odvisni od njegove samozavesti, ta pa v enaki meri odvisna od zunanjih vtisov in prilik.

Janko Glaser.

Izviren Drabosnjakov rokopis.

Poznamo veliko rokopisno ohranjenih Drabosnjakovih del, vendar niso to izvirni rokopisi, ampak prepisi iz poznejše dobe. Nastali so v okolici Drabosnjakovega rojstnega kraja: na Kostanjah, v okolici letovišča Vrbe, v Domačalah, v Bekštanju ter v Rožu.

Tu objavljeni rokopis pa je prvi izvirni. Opozoril me je nanj dr. Joža Glonar, ki mi gre za sluga, da ga je odkril. Pregledoval je namreč slovenske protestantovske knjige, ki jih ima g. Rudolf Drufovka, vodja trgovske družbe Commierce d. d. v Ljubljani, v Šelenburgovi ulici 7/II in ga je tam zasledil. Fotografiral mi ga je konservator dr. Fr. Stelè.¹⁾ Uvezan je v II. delu Spangenbergove postile med 5. in 6. stranjo in je tudi na desnem gornjem kotu paginiran s 5. Po izjavi g. Drufovke izvira ta knjiga iz Gorice. Kako pa je prišla iz Koroške v Gorico? Drabosnjak jo je bral na Koroškem, saj se lepo zahvaljuje, da mu jo je neki neznaní »bukovnik« posodil: »L p o Z a l i v a l m Z a b u k v e D a s t a P o s o d l m j e.« Sicer so bile med Gorico in Koroško stare gospodarske vezi, saj poje koroška narodna pesem:

»Bom pa peljal pšenico
tja v laško Gorico
nazaj pa kofè
za svoje deklè,«

a knjiga gotovo ni že v Drabosnjakovih časih romala z vozniki na jug, ampak pozneje. »Slovensko muzejsko društvo v Gorici« je kupilo l. 1913. štiri redke slovenske knjige iz protestantovske dobe, namreč: 1. Ta celi psalter Davidov, 2. Ta celi Catehismus, 3. Karšanske lepe molitve, 4. Dalmatinovo biblijo. Slednjo je dobil evangejski pastor W. A. Schmidt v Gorici dne 26. avgusta 1903 od p. d. Čikofa li. št. 4, v Zagoričah (protestantovske vasi pri Podkloštru), kakor je sam zapisal na drugo stran lesenih platnic. V Zagoričah je zasledil tudi Vatroslav Oblak l. 1890. med evang. Slovenci dva stara slov. prot. rokopisa in nekaj slov. knjig iz 16. stoletja.²⁾ II. del Spangenbergove postile med temi bibliografskimi zanimivostmi ni naveden. Mogoče pa je, da je tudi to knjigo goriški pastor Schmidt dobil v Zagoričah. Saj so v podkloštarski okolici slovenski protestantje Spangenbergovo postilo radi prepisovali.³⁾ Služila jim je kot duhovno čtivo, ker niso imeli slov. duhovnika. Andrej Schuster je prebiral tudi slovenske protestantovske knjige. To dokazuje ta kratka njegova zahvala. Literarno kontinuiteto na Koroškem pa je že dokazal Fr. Ramovš v omenjeni razpravi, a tudi drugod je že dokazana. Če sodimo po Drabosnjakovih tiskih, bi lahko trdili, da

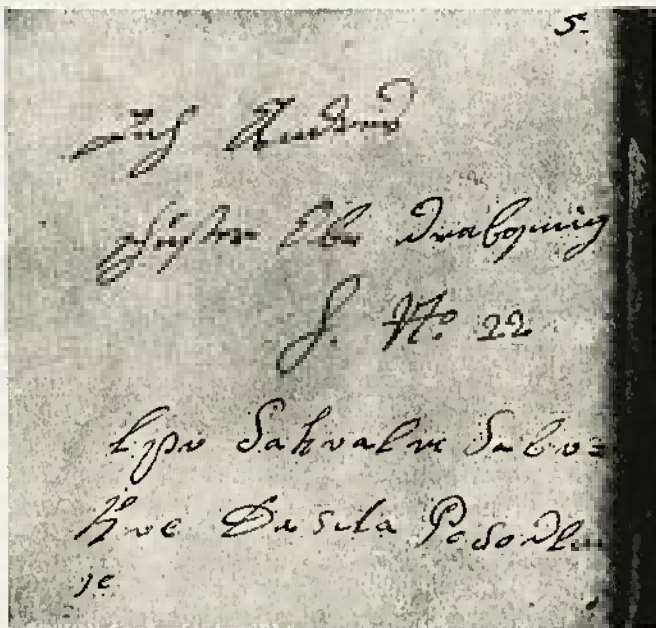
¹⁾ Zahvaljujem se vsem trem za prijaznost, posebno še g. Drufovki, ki je rade volje dovolil, da ga smem objaviti.

²⁾ Ivan Koštiál: Bibliografske zanimivosti iz reformacijske dobe. Veda III, 622—624.

³⁾ Fr. Ramovš: Zanimiv koroško-slov. rokopis. ČJKZ II, 289.

je ta zapis iz zgodnje njegove dobe — še precej časa pred l. 1811., ko je izšel Marijin pasijon, kajti tedaj je pisal kmet-poet slovniško že boljše.

Naš koroški pisatelj rabi za vulgarno ime dve obliki: Drabosnik in Drabosnjak. V kostanjski krstni knjigi je vpisan 6. maja 1768: »Andreas Petri Schuster vulgo superioris Drabosinigg, et Magdalena ejus conjugis, nata Karpniggin vulgo Ulrichin ex Terlachi, filius leg't'mus«. V drugih listinah se piše ime različno: Dräbošinjäg, Dräbofinjagg, Drabošinnigg, Drabošnig. V tiskih: Drabosnjak. Kraj se imenuje Drabosin'e »Drabosiniachi«.¹⁾

Akt ravno se ohranjenih le nekaj besed izvirnega Drabosnjakovega rokopisa, je vendar to zelo važna pridobitev za nadaljnje raziskovanje; dosedaj je namreč marsikateri koroški bukovnik, Drobošnjakov naslednik, trdil, da ima izviren njegov rokopis — sedaj bo pa lahko primerjal pisavo in se prepričal, ali je pristen ali ne. Težko bo najti še več pristnih rokopisov.

Nam pa je zapis tudi dragocen kulturni dokument slovenskega koroškega naroda.

Fr. Kotnik.

Slovstvo.

Hribernik Frane: Mesto Šoštanj. Zgodovinski opis. Župnija Sv. Mihaela. Šole. 1930. 8°. 90 str.

Razširjenje našega šolstva po prevratu je rodilo celo vrsto novih, zlasti meščanskih šol. Zgodovinski pouk na njih mora sloneti kot povsod na gradivi in snovi,

¹⁾ Prim.: Andrej Schuster-Drabosnjak. Fonatis iz ČZN 1913, str. 4.

ki je učenca ošividna. Ker pa je danes literatura s krajevnimi podatki v šolskih knjižnicah redka ali pa zastarela in ker je za nastavnika meščanske šole težko črpati snov iz ročnih knjig, nemogoče pa iz virov, je nastala potreba po krajevnih zgodovinah. Tako je praktična mnijnost rodila z pričujočim delom prvi del zgodovine Šoštanja, kateremu bosta sledila še dva.

Hribernik se je omejil na zgodovino Šoštanja samega in se izogiblje vsega, kar k naslovu ne spada; tako si je pravilno omejil delovno polje in očrtal po sledih Orožna, katerega podatke nadaljuje do danes, Kovačiča, kronik ter oprt na lastne ngotovitve cerkveno in šolsko preteklost Šoštanja. Oprema knjige (pomanjkanje naslovnega lista in kazala) sicer ne zadovoljuje, prav tako tudi ne delovni aparat (citiranje uporabljene literature je izostalo); drugače pa je delo pozitivno. Pomote so redke: Kocen ni izdal atlanta za srednje šole 1863 (str. 37), ampak 1861 (SBL, 480). Ker podaja knjiga zgodovino Šoštanja, spada v njo nujno Kocen, kakršen je bil v Šoštanju. O tem nas informira Vošnjak J. (Spomini I, 27), ki je nudil pisatelju tudi podatke za narodnostno mišljenje P. Musija.

S stališča naše kulturne kakor tudi krajevne zgodovine preomejen pa je odstavek o šoštanjski schulvereinski šoli. Zgodovinsko dejstvo za Slovensko Štajersko je, da sledi ustanovitvi schulvereinske šole v slovenskih krajih kmalu nemška volilna zmaga in pri ljudskem šteću nemška večina. Pri nas je to nakazal Prekoršek I. (Slov. Branik III, 66), pri Nemcih pa je to jasno izrekel Baum F. (Hausmann: Südsteiermark 158): 1903 ustanovljena dvo-, pozneje trirazredna schulvereinska šola je zastavila naprednoče sloveniziranje Šoštanja in zagotovila za polduro desetletje nemški občinski zastop. Vzporedno s schulvereinsko šolo pa je delovala Südmarkina knjižnica. To kulturno važno vprašanje bi bilo treba v pričujoči knjižici obdelati tudi radi tega, ker je mogoč opis razvoja te šole samo človeku, ki Šoštanj osebno pozna. Kajti narodni voditelji in naši časopisi te dobe podcejnjejo opasnost schulvereinskih ustanov, vsled česar teh šol skoro ne registrirajo. Slov. narod in Naš dom omenjata v tem letu poleg zborovanj samo elektrifikacijo »slovenskega« Šoštanja. Štajerc in Marburger Zeitung pa prinašata personalije. Südsteirische Presse (št. 9, 31, 33) ironizira razpis učitelja na novi nemški postojanki in poizkuša, ne povsem posrečeno, proti agitaciji Nemcev za brezplačni obisk nove šole obrniti pozornost Šoštanjčanov na zavetišče za onemogle delavce in na šoštanjski vodovod. Nevarnosti nemške šole za trg z utrakvistično šolo — pojem, na katerega prehitro pozabljamo — tudi ni občutila podružnica CMD, ki je spala (KCM 1902, 138; 1904, 101; 1905, 110).

Sicer nam pa pisatelj to vprašanje še vedno lahko objasni v zvezi s prosvetnimi prilikami.

Frano Baš.

Mravljak Jesip: Šolstvo v Vuzenici. Maribor 1930. Samozaložba. 8°. 34 str.

Hribernikova knjiga o Šoštanju je začetek nameravane celotne zgodovine kraja, Mravljakova pa nadaljuje zgodovino Vuzenice, katero je avtor že opisal s cerkvenega in srednjeveškega političnega vidika.

Mravljak ugotavlja početke vuzeniškega šolstva v XIV. stoletju in zasleduje nato podatke, ki govore za šolo v Vuzenici tekom poznega srednjega in novega veka, ko je ustanovila tudi pri nas prosvitljenost ljudsko šolo. Prikazuje nam šolstvo po učiteljstvu in učiteljskih prilikah, šolskem okolišu, šolski upravi ter razgriinja sliko vuzeniškega šolskega dobrotnika Matije Wallnerja. Z istih vidikov opisuje tudi dobo nove šole od 1868 dalje, pri čemer posveča posebno poglavje najaktivnejšemu vuzeniškemu učitelju (in nabiralcu narodopisnega gradiva) Š. Vihertju. Zadnja značilnost vuzeniškega šolstva je zasebna schulvereinska šola (1910—1918) in nadaljevalno šolstvo.

Naziranje o obsloju šole v dobi 1356—1560 je hipotetično. Naziv *scholasticus* pomeni v tej dobi dijaka ali pa predstojnika stolne ali samostanske šole; zato ni nujno, da bi »*Oswaldus scolasticus*« (p. 3) bil vuzeniški duhovnik - učitelj, temveč je verjetneje, da je bil to predstojnik kake stolne ali podobne šole v oglejski patrijarhiji. Računstvo se koncem srednjega veka v župnijskih šolah še ni gojilo; učili so ga privatni učitelji, modisti, oziroma je pouk računstva bil združen s poukom določenih obrti, zlasti stavbarstva. Za duhovniški naraščai so v tej dobi skrbele *scholae interiores*, župnijske šole pa so vzgajale ministrante in cerkvene pevce. S tega vidika moramo ljudi gledati »*schulmaistra*« iz 1560 in 1600, naravnost navajajo nas pa na to Šabunčnik Boštjan in Valentin ter Griben Lovrenc. Končno navajajo prilike ob ustanovitvi vuzeniške ljudske šole po 1784 na misel, da v dobi ruske gimnazije ni obstajala v Vuzenici šola v našem smislu besede, ampak Izbrazovalnica v smislu že omenjene župnijske šole.

Vzledna Mravljakova marljivost je s pričujočo knjižico poslavlila nov kamen k zgodovini Vuzenice. Nerazumljivo pa je, zakaj taka dela ne najdejo založnika. Res je, da je Mravljakovo delo seslavni del njegove vuzeniške zgodovine. Če pa pomislimo, da je zgodovina našega šolstva prav lako seslavni del naše kulturne zgodovine, potem je pač samo želeči, da bi slična dela našla mesto n. pr. v publikacijah Slov. Šol. Matic. S tem bi zgodovinsko proučevanje našega šolstva postalo enotno in proučevala bi se poleg metodičnih in snovnih vprašanj preteklosti tudi izrazito kulturna vprašanja, kakor je n. pr. prehod stare šole v novo po 1868.

Franjo Baš.

Kolar I. J.: Preporodovci. Kainik 1930. 8°, 167 str.

Knjižca prikazuje organizacijsko in idejno življenje ter programatično inveljavljanje mladostno zavestne in taktično sinotrene nacionalistično-revolucionarne naše mladine 1912-1914.

Nacionalizem je v zgodovini junaku, če jih ni bilo, pogosto ustvaril. V pričujočem primeru se to ni zgodilo. Knjigo je napisal kulturni zgodovinar, mlajši od Preporodovcev, ki je kot tak lahko gledal kritično v čas, ki je bil že za njim. To je brez dvoma napredek proti današnjim običajem, ko pišejo zgodovine pokretov ljudje, ki so aktivno v pokreth živeli, vsled česar nalikuje vrednost takega dela pogosto vrednosti spominske literature. Preporodovci so opisani brezno, vendar mestoma, zlasti v uvodu in pri biografijah, premočno patetično. Na podlagi dokumentov in glasil Preporodovcev odkriva Kolar nastoj revolucionarne srednješolske organizacije, nje rast in polet v glasilu »Preporod« ter pol iz srednje šole na univerzo; vpadanje prvega vala, da vzvalovi novi z novim glasilom »Glas Juga« in da konča v začetku vojne v avstrijskih zaporih in med dobrovoljci. Visoki polet »Preporodovcev« kulminira na zunaj preko »Klica od Gospe Svete« v nacionalni srednješolski manifestaciji v obliki dijaške stavke ob petstoletnici zadnjega ustoličenja 14. marca 1914. Vodilni osebi »Preporodovcev«, ki so bili močno razviti na Kranjskem in Goriškem, sta bila Endlicher in Jenko. Zveza Preporodovcev z dobo in sodobnim pojmovanjem jugoslovaustva je podana zadoslno in točno.

Ne popolnoma pojasnjen je ostal idejni izvor Preporodovcev. Nacionalna misel je bila pri nas že desetletja stara, prav tako tudi retorična revolucionarnost, ki pa je prehajala in prehaja še danes po odhodu iz šol v malomeščanstvo. Poleg absolutne samostojnosti je pri Preporodovcih važno poudariti, da oni niso zašli v malomeščanstvo, ker so stopili prej v akcijo. Ali je njih večja aktivnost v primeri s konservativnejšimi katoliškimi in narodnoradikalnimi tovariši potekala iz osebnosti Endlicherja in Jenka, ali pa je njih aktivnost imela svoj izvor v revolucionarnosti socializma okoli

Dermote, Tume in Lončarja? Delu Preporodovcev 1912-1913, mel in po vojni govori za oboje.

Delavnost in brezkompromisnost Preporodovcev sta v njihovi dobi napravili Ljubljano za središče jugoslovanskega gibanja. Zgodovinski pomen Preporodovcev obstoji v tem, da so oni bili najmanj za generacijo pred svojo dobo in da so jasno uvideli pot, po kateri je v nasprotju s trijalizmom bilo mogoče rešiti jugoslovanstvo in z njim slovenstvo.

FRANJO BAŠ.

Pripomba uredništva: Z uzirom na oceno, ki je izšla v 11. številki Ljub. zvona 1930, se ugotavlja, da je gornje poročilo bilo izročeno uredništvu že pred tem, 10. novembra 1930.

Kostrenčić M.: Fides publica (javna vera) u pravnoj istoriji Srba i Hrvata do kraja XV. veka. (Srpska kraljevska akademija. Posebna izdanja, knjiga LXXVII.; društveni i istorijski spisi, knjiga 31.) Beograd 1930. Str. 159. Cena 30 Din.

S predmetnim znanstvenim spisom se je naša jugoslovanska pravno zgodovinska literatura znatno obohatila. Pravni zgodovinar M. Kostrenčić razčlenjuje z večšim peresom razvojne linije javne vere v navedeni dobi, ki se je javljala v troje ustanovah: pristavstvo, javni notarijat ter avtentični pečati. Zlasti izčrpno obdeluje na 70 straneh ustanovo pristava, katerega izjave so uživale zaščito javne vere. Pristavstvo ni stalna služba, ampak neko svojstvo, ki se izvestni osebi ad hoc priznava: pojem pristavstva kot stalne službe se šele kasneje razvije. Funkcija pristavstva v primarnem smislu se izčrpava le v delovanju pristava kot organa javne vere: šele sekundarno se temu delokrogu priključi funkcija pomožnega organa pri sodišču. Važno je, da se te pristavovne funkcije morejo veljavno vršiti le ustnemu in neposredno. Tudi pristavo je možen priziv le v trojnem oziru: a) glede identitete; b) glede kvalifikacije; c) glede istinitosti podanih izjav ter trditve. V tem oziru je ustmena izjava pristavova veljavna ter istinita vse dotlej, dokler ne dokaže nasprotnega stranka, ki trdi, da so pristavovne trditve neresnične. V latinskih virih se pristav naziva običajno *pristaldus*, *legatus*, *numcius*, *advocatus*, *mediator* itd.; tudi so obstajale razne vrste pristavov (*pristaldus terrestris*, *communis*, *vicepristaldus* itd.). Pristavstvu je v svoji osnovah v srbsko-hrvatskem ozemlju navedene dobe edinostveno; pač pa se pojavljajo razlike v razvojnem smislu; so variacije v razvojnih linijah in posebnih prilikah. Zelo trdno pa se je pristavstvo zasedrlo v Dalmaciji, kjer je nadvladalo nad listnim romanske tradicije in kjer je pridrlo celo pri romanskem življu. Pristavstvo je specifično slovanskega izvora ter se je baš radi tega najdalje in najznačilneje ohranilo v slovanski sredini. Polagoma pa je pristavstvo jelo kopneti ob prudoru treh sil: notarijata, avtentičnih pečatov in osmanstva, ki je spodrinilo narodno kulturo ter ohlenem narodni pravo.

Drugi organ javne vere je notarijat, ki vrši svojo funkcijo s sestavljanjem ter izdajanjem svedočb, ki uživajo večjo vero baš radi tega, ker jih pišejo notariji. Ta notarjeva svedočba se naziva *instrumentum*; dejstvo prihoda k notarju, združenega s prošnjo, da napiše svedočbo, se označuje kot *rogatio*, notar sam pa kot *rogatus*; posel sestavljanja ter izdajanja instrumentov se naziva »in publicam formam redigere«. Vsako notarska svedočba se opremi z notarskim znakom. Primarni se notarjeva svedočba ne more dvreči po pričah ter je proti njegovim instrumentom mogoče predložiti samo gotove eksepčije. V svrhu zaščite javne vere ter preprečenja vseh morebitnih zlorab so se v tem razvoju uveljavile gotove omejitve glede veljavnosti notarskih dokumentov. Največji razmah je dosegel notarijat v Dalmaciji, kjer so ga prevzeli preko Italije, tako da je v sredi XII. in v prvi polovici XIII. stoletja dočela prodrli in da je

tukaj žel njegov razvoj vzporedno z italijanskim razvojem javnega notarijata. V Slavoniji pa, kjer se notarijat radi popolnega prodora avtentičnih pečatov ni mogel prav ukoreniniti, so to sredstvo javne vere prevzeli preko zapadne Evrope, dočim je oblika notarijata v Srbiji bizantinskega izvora. To se izpričuje ob dvojni okolnosti: a) ob označbah $\nu\omicron\mu\kappa\acute{o}\varsigma$, $\tau\alpha\beta\omicron\upsilon\lambda\acute{\alpha}\rho\omicron\varsigma$, $\kappa\alpha\beta\epsilon\lambda\lambda\acute{\omega}\nu$ itd., s katerimi so se ti notarji v Srbiji poimenovali; b) ob dejstvu, da imamo v srbskih listinah o teh nomiki prav malo gradiva, pač pa največ v Justinijanovem zakonodavstvu. Ker so ti nomiki scstavljali ter izdajali svoje svedočbe privatnim osebam v njihovih privatnih poslih, je možno sklepati, da se ti nomiki niso vzpeli do ustanove javne vere, kakor n. pr. notarijat v Dalmaciji.

Tudi tretje sredstvo pravne vere, t. j. avtentične pečate, nahajamo na celem srbsko-hrvatskem ozemlju; največji pomen pa so dosegli v Slavoniji, kamor so prodirali preko Madjarske. Dočim imajo sigilla autentica maiora veljavnost za celo državno ozemlje, pridejo sigilla autentica minora v poštev samo za izvestne predele državnega ozemlja. Z avtentičnimi pečati so razpolagali predvsem kralji, potem bani in drugi višji državni dostojanstveniki, kapitolii ter konventi.

Kostrenčičevo, z izredno jasnostjo ter znanstveno doznanostjo podano delo lahko uvrstimo med najdragocenejše doneske k boljšemu in temeljitemu razumevanju pravne zgodovine na omenjenem ozemlju.

Fran Vatovec.

Oštir K.: Kleinasiat. Termlial »dle Wölflschen«. (Razprave V—VI. Izdaja Znanstveno društvo za humanistične vede v Ljubljani, 1930, 8°, Str. 177—252.)

Kakor v prejšnjih svojih razpravah se bavi prol. Oštir tudi v tej z ostanki »alarodske« jezиковne skupine; tako namreč imenujejo po maloazijskih Alarodih skupino jezikov okoli Sredozemskega morja, v katero spadajo po Oštirju: a) staroevropski jeziki; ibero-baskiški, pikto-ligurski, reto-etrusčanski in iliro-pe-lazgiški. Te jezike so izpodrinili indoevropski, ohranila sta se le baskiški in deloma retski; b) haitidski; lldijski, likijski, karski, hetitski, vanski (ob jezeru tega imena v poznejši Armeniji), mitanski, kavkaški, elamski i. dr.; od teh so ostali kavkaški; c) sumerski, ki je izumrl s prihodom Asircev, in č) posemiteni hamitski: egiptski, berberski i. dr.

Ko so se Semiti in Indoevroplci naselili v sredozemski kotlini, so sicer podjarmili in asimilirali starejše prebivalstvo, toda prejšnja višja kultura je gotovo zapustila sledove tudi v jeziku zmagovalcev. Alarodistika se torej bavi tudi s temi ostanki alarodskih jezikov v sem., ham, in indoevr. jezikih. Znano je namreč, da se nahajajo v teh besede — je jih na stotine —, ki zanje ni znanstvene in kritične etimologije; pri mnogih se pa že na prvi pogled vidi, da so izposojenke. Najjasnejše so indoevropske jezikovne razmere, ker se z njimi največ bavijo: če kakšna beseda še do danes ni razložena, ko je po delu enega stoletja jezikovno gradivo za primerjanje zbrano in so glásoslovni zakoni ugotovljeni, se sme z verjetnostjo reči, da beseda ni indoevropska, ampak da je izposojena iz jezika prejšnjih prebivalcev dotične pokrajine (besede, izposojene iz sosednjih jezikov, so v glavnem že ugotovljene). To so zlasti geografska, živalska, rastlinska imena, dalje imena kulturnih predmetov, novih bogov, novih socialnih ustanov, torej večinoma onih stvari, ki so bile nove. Za vzgled naj navedem geografska imena s sufiksom -nthos (Korinthos, Olynthos), -(s)os -ttos (Parnassos, Hymettos, Kephis(s)os, Ilios), -na (Smyrna, Athena(i)), pri katerih je pač tudi deblo neindoevropsko. Ista krajevna imena se nahajajo po vsem bivšem alarodskem ozemlju: rečno ime Savus (= Sava) se dobi pri nas in — v Mavretaniji (= današnji Wed-Araš), v obliki »Savo« pa v Kampaniji; torej gotovo ni šele keltsko

(in zato indoevropsko). Živali: golob, lev, konj, osel imajo tudi neindoevr. imena, ravno tako rastline: roža, lilija, lipa, smreka i. t. d. Pri kulturnih predmetih je že skoro šolski vzgled izraz za kopalno kad pri Homerju(!) asaminthos (sufiksnthos!). Socialni termini, n. pr. za kralja: basileus, tyrannos in po O. tudi slov. kralj, so tudi priznani za tuje. Od lat. in gr. imen bogov sta pa samo Zeus in Juppiter jasni. Da so lat. praenomina Marcus, Caius, Publius etc. pravzaprav etruščanska, da je isto z navado treh imen (M. Tullius Cicero), je tudi že znano.

Kljub vsemu temu je napredek v spoznavanju alarodskih jezikov počasen. Vzrok je zlasti v tem, da se ti jeziki niso dobro ohranili. Od jezika naroda, ki je bil pred Grki na Balkanu in v Mali Aziji, nam je ohranjeno prav malo: dva po pomenu nejasna napisa na otoku Lemnu v jeziku, ki spominja na etruščino; več je napisov v Mali Aziji. Kretski niso še dešifrirani, jezik napisa na otoku Kipru je pa nerazumljiv. Edino, kar je po pomenu gotovo, so glose, t. j. redke, malo znane besede, ki so nam jih rešili in raztolmačili stari grški leksikograf. Seveda je tu treba šele ločiti grške besede od negrških. Etruščina je ohranjena na napisih (ok. 7000), toda večinoma so kratki; najdaljši, toda nejasen tekst je na ovovih egiptške mumije v Zagrebu. Razen tega je še nekaj glos. Najzanesljivejše in najobilnejše gradivo na teh treh ozemljih so geografska imena, ki jasno govore o enotnosti ali vsaj sorodnosti prejšnjih jezikov; zategadelj je alarodska skupina v tem obsegu v splošnem priznana.

Drugi vzrok počasnega napredka in — priznanja je glasoslovni ustroj alar. jezikov: medtem ko so v določenem indoevr. jeziku možni samo ti in ti glasoslovni pojavi, so v vsakem alar. možno vse »stopnje« in onemitev: t se menja s tt, d, th (l, r, il, rr, j) in 0; p s pp, b i. t. d. Vzgledov za to je dovolj za vsakega, ki more priznati kaj novega. Vokalizem je pri isti besedi često nestalen. Te spremembe si razlaga O. z dinamičnim naglasom (ki je važen n. pr. tudi v germanskih, torej indoevr. jezikih). Kar pa najbolj otežuje delo na tem področju jezikoslovja, je ogromno število jezikov, s katerimi je treba operirati (60 ni preveč rečeno). Dosedaj ni niti primerjalnih slovnice jezikoslovnih podskupin, omenjenih v začetku tega poročila.

V najnovejši razpravi je zbral O. alar. izraze za volka. Med drugimi sta po njem alar. izposojenki lat. lupus in nem. Wolf (s prefiksom wu-), ki res delata preglavice, če jih hočemo zvezati s slov. »volk« i. t. d.: »latinski« lupus bi zaradi svojega p (namesto qu) sploh moral biti izposojenka iz kakšnega osko-umbrijskega narečja, kjer je qu prešel v p. Ker v alar. besedah manjanje r z l in p/h z m ni nič nenavadnega, veže O. navedeni besedi z drugimi izrazi za volka, ki imajo obliko *l-m, *r-m (vmesni vokal ni važen). Za širšo javnost je gotovo zanimiva razlaga imen Romulus, Remus in Roma: O. jih izvaja iz korena *rom-, *rem- »volk« in poleg glasoslovne možnosti opozarja na splošno znano (totemistično?) zvezo med volkuljo in Rimom. Romulus bi bilo po pomenu podobno ime kot grško(?) ime maloazijskih Likijcev: Lyktoi = »volčji« (od gr. »lykos«) in to bi bilo zopet prevod starejšega imena tega naroda z neindoevropskim jezikom Termilai, ki ga O. razčlenjuje v alar. prefiks za oznako množine te-, v dehlo brez vokala -rm-, v sufiks -il- in v končnico. (Podobno je bilo Ty-rsenoi »Etruščani« množina k ednini Rasenna »Etruščan«.) H korenu *r-m »volk« naj navedem še gr. izposojeno rastlinsko ime r h a m n o s (rh- je samo znak za grški način izgovarjave začetnega r-), ki se imenuje v botaniki *Lyctum Europaeum* L. (lykos = volk). Poglavlja o prefiksih so frapantna (aper = v-eper, tele = vi-tulus etc.). To naj zadostuje iz množice novih etimologij, od katerih so mnoge evidentne. Zlasti moram omeniti to, da O. računa vedno s fiktivnim pomenom besedi in ne umetnici. S tem se izogne nevarnosti, da bi pri veliki spremenljivosti alar. glasov lmel za sorodne besede, ki so tuje.

Čeprav alar. skuplina še ni priznana v tako širokem obsegu, kot si jo zamišlja prof. Oštir, vendar je treba priznati, da je na pravem potu: to se vidi iz rezultatov, ki so pozitivni. Tudi delo prof. Oštirja se čedalje bolj upošteva: pred nekaj leti je holandski jezikoslovec Schrijnen napisal o njem obširno poročilo za pariške Mémoires de la Société de Linguistique.

M. Grošelj.

Egger Rudolf: Ausgrabungen in Felstritz a. d. Drau, Oberkärnten. Separatabdruck aus den Jahreshften des österr. arch. Institutes Wien, XXIV, 1929, Spalte 159—216.

Avstrijski arheološki institut je začel skupaj z rimsko-germansko komisijo nemškega arheološkega instituta v poletju 1928 večja izkopavanja v bližini Bistrice ob Dravi na Gornjem Koroškem in jih nadaljeval poletl 1929 in 1930. Eggerjev spis predstavlja prvo predhodno poročilo, ki obsega izkopavanja 1928, o katerih poročata oba voditelja izkopavanj Rudolf Egger in Gerhard Bersu; manjši prispevek o zgodovinskem izkopavanju je prispeval L. Franz. Izkopavanja obeh navedenih institucij so za nas važna v dvojnem oziru. Najprej kot smotrena šola za izkopavanje, v kateri so se uvajali v metode praktičnega dela v terenu mladi slušatelji prazgodovne in klasične arheologije iz raznih dežel, med njimi tudi dva iz Jugoslavije; z druge strani pa gre tu za predmete, ki so zgodovinsko izredno zanimivi. 1928 so se vršila bistriška izkopavanja v treh smereh. Leonard Franz je raziskal južno od Bistrice hallstatsko gomilo, ki se je uporabljala kot grobišče še pozneje v rimski dobi. Zanimivejša so bila Bersujeva izkopavanja na ledinah, imenovanih »Stadtgröz«. Tu so zadeli na keltski oppidum, ki je bil zavarovan s suhim zidom z obrambnim hodnikom. Ugotovljeni ste bili dve gradbeni dobi. Ker je kazal teren v notranjosti opplda malo izgledov za uspešna izkopavanja, se je Bersu tukaj zadovoljil s polzkusnimi prerezi, ki so ugotovili ostanke latenskih ognjišč in poznorimsko stavbo, nakar so bila izkopavanja na tem mestu ustavljena. Posebnega pomena pa so bila raziskavanja na griču pri Duelu jugozahodno od Bistrice. Tu so našli poznoantlični kastel, ki je imel nalogo nadzirati promet po dravski cesti, poleg tega pa tudi dohod v Ziljsko dolino in tako preprečiti ogroženje važne ponteske ceste. Ker je bil kastel prirojen morfoloģijl terena, kaže v vsem nepravilne oblike. Zmerno močni zidovi so od zunaj ojačeni s podporniki. Dalo se je razložiti več stavbnih dob. Poedini objektl so — in to je baš zanimivo — prizidani na znotraj. Tozadevno najbližje paralelc imamo v kastelih pri arabskem limesu. Na najvišjem mestu v notranjosti imamo starokrščansko cerkev, zopet slično kakor na vzhodu. Ta cerkev ima tri ladje in v apsidi za noriške cerkve značilno svečeniško klop. Izkopavanja 1929 so pokazala v bližini cerkve še krščevališče; v cerkvi saml pa številne spolije paganskih napisov in kipov, ki izvirajo iz starejšega selišča v dolini. Egger datira utrdbo v 5. stoletje; utrdba je eden izmed »castella Tiburniae«, katere omenja Eugipj, vlt Severini c. 25, in v katerih je prebivalstvo našlo zavetja v času stiske, kakor nam to opisuje baš Eugipj. Vendar pa ne gre v našem slučaju za poedino utrjeno zavetišče, ampak za del utrdbenega sistema, za limes italicus, ki je bil zgrajen začetkom 5. stoletja na ozemlju Noricum Mediterraneum. S temi izkopavanji je podano tudl pravilno tolmačenje za kastel, ki ga je svojčas odkril Egger na griču Hoisch ob ponteski cesti. V svojem poročilu o izkopavanjih obravnava Egger celo vrsto važnih arheoloških in zgodovinskih vprašani, ki so v zvezi s temi izkopavanji; med drugimi razmerje med florisom duelskega kastela in floris gradov zgodnjega srednjega veka. Po Eggerju je duelski castrum doslej pogrešani vmesni člen med rimskim kastelom in zgodnjerednjeveškim gradom. Tozadevni napisi all novci se niso našli. Radl tega mora arheoģol toliko ostreje opazovati, da bornim ostankom izsili nemo all vendar mnogo-pomembno pričevanje. Vsled vellkega kulturnega zloma tretjega stoletja po Kr. smo

o zadnjih dnevih rimske države prav tako malo poučeni kakor o predrimski, prazgodovinski dobi. A raziskovanja zadnjih let so odkrila mnogo novega in pokazala, da se je propadajoča rimska država obupno branila in proti svojim napadalcem zgradila ogromne obrambne naprave. Predvsem je bilo nujno zavarovati važno cesto iz Panonije v Italijo; na Krasu zgrajeni limes in nad 10 km dolgi zaporni zid pri Vrhniku, bi lo najkriča. Pred tem pa je bil postavljen veliki utrjeni tabor nad Veliko Matenco pri Brežicah, ki ga je raziskoval zadnja leta poročevalec. V 5. stoletju pa je postalo potrebno, da se je raztegnil limes od panonske ceste na zahod, da so se tako zavarovali tudi drugi obsejni kraji, in k temu spada tudi utrdba na griču pri Duetu.

Baldwin Saria.

Fünfundzwanzig Jahre Römisch-Germanische Kommission. Zur Erinnerung an die Feler des 9.—10. Dezember 1927 herausgegeben von der römisch-germanischen Kommission des archäologischen Instituts des Deutschen Reiches. Berlin & Leipzig. W. de Gruyter & Co. 1930. IX + 113 str., 23. tabel.

9. in 10. decembra 1927 je praznovala Rimsko-germanska komisija nemškega arheološkega instituta v Frankfurtu o. M. 25letnico svojega obstoja. Ta komisija je nekaka dopolnitev v Rimu in v Atenah delujočih podružnic nemškega arheološkega instituta. Ustanovitev tega zavoda je ozko zvezana z imenom Aleksander Conze, ki je začel tudi v Avstriji s proučevanjem domačih rimskih najdb. Od l. 1899. je delal na to, da se v sporazumu z nemškimi starinoslovske organizacijami razširi delovanje nemškega instituta tudi na provincijalne spomenike v Nemčiji. Vendar je mogla komisija začeti z delom šele l. X. 1902. Delovanje nove ustanove se je omejilo samo na one dele Nemčije, ki so bili trajno pod rimsko vlado, a tu naj bi se preiskala rimska kultura od najstarejših časov do konca rimske dobe. Kmalu pa se je razširilo delovanje preko začrtanih mej in je postala Rimsko-germanska komisija središče ne samo nemške provincijalne arheologije, temveč za vsa obrobna ozemlja rimskega imperija, v kolikor ležijo severno od Sredozemskega morja. To dokazujejo tudi na slavnosti podana predavanja (6), katera so imeli — razen uvodnega — inozemski učenci. V prvem predavanju podaja medtem žal že umrli Nestor nemških prazgodovinarjev Eduard Meyer razvoj rimske vlade v Nemčiji in v zvezi s tem opisuje delo komisije. Izvajanja slavnega raziskovalca s svetovnozgodovinskimi pogledi so več ko običajno slavnostno predavanje. V naslednjem poročilu se bavi Andrej Alföldi s problemom: »Prevlada Panoncev v rimski državi in reakcija helenstva za Galliena«. V njem poizkuša rehabilitirati tega po krivdi zelo grajanega vladarja, kakor tudi iz naših krajev izhajajoče ilirske cesarje. Pod Gallienom vzplamti v času, »ko je kulturni svet najbolj omajan, zadnjič helenistični duh, ki pa ne more več zagrabiti ljudskih mas. Samo požrtvornost panonskega kmeta je mogla rešiti državo, katero je italjski kmet nekoč osvojil« (str. 49). Nadaljnji spis presega daleko ožji delokrog komisije. Gregor Boroffka obravnava v njem prehod arhaisko-grških motivov preko Scitije in Baktrije na staro Kitajsko; to je motiv, ki predstavlja levo glavo, katero lahko zasedujemo v kitajski umetnosti do takozvane Han-dobe. Boroffkina izvajanja odpirajo nedogledne vidike. S staro grško umetnostjo in njenim izžarevanjem na skrajni zapad se bavi delo barcelonskega učenjaka Pedra Bosch-Glmpere »Gdnosi iberske umetnosti do grške«. Posebnega pomena za nas je kratka, ali vsebinsko bogata razprava Rudolfa Eggerja o starokrščanskem bolnem simbolu. V oglejskem krščanskem svetišču iz dobe Konstantinove se nahaja levo od oltarnega prostora mozaik, ki predstavlja na levi strani močnega ovna, na desni pa boj med petelinom in želvo, medtem ko je zadaj na visokem podstavku kot nagrada zmage amfora. Ista slika se nahaja tudi v oglejskem katehumenaju. Že zdavna je bilo znano, da predstavlja slika simbol borbe luči s temo.

Egger zasleduje zgodovino tega simbola na temelju bogatih literarnih paralel in pangske umetnosti ter jo dovede v zvezo z zgodovino starokrščanske cerkvene občine v Ogleju. Posebno zanimivo za nas je dejstvo, da se nahaja najbližje izhodišče tega simbola na votivnem oltarju v prvem ptujskem mitreju, kjer najdemo na levi strani pekelina na želvi. V zadnji kratki razpravi obravnava Sir George MacDonald obrambo britanske obali v poznoantični dobi. Bogato s slikami in tabelami okrašeni slavnostni zbornik je ne samo trajen spomin na lepo jubilejno slavnost, ampak tudi dostojno izpričevalo o izvrstni organizaciji in velikopoteznem delu komisije. Žal, da ni dočakal izida slavnostnega zbornika tisti, ki je po vojni največ storil za izgraditev komisije in za vpostavitve mednarodnih stikov. Februarja 1930 je tragično preminul prvi direktor komisije, *Friederik Drexel*. Tako je pričujoči slavnostni zbornik tudi trajen spomenik njemu.

Baldun Sarla.

»Lud slowtański« je naziv novega časopisa za dialektologijo in etnografijo Slovanov, ki ga izdajata *Kazimierz Nitsch* in *Kazimierz Moszyński* v Krakovu (Kraków, Uniwersytet, Studium Słowiańskie, ul. Gołębia 20, I.). Časopis prinaša razprave, gradivo, pregleda in recenzije iz celotnega okvira narodne kulture Slovanov, torej o jeziku in narečjih, o materijalni, duševni in socijalni kulturi, in sicer v vseh slovanskih jezikih, a tudi v angleškem, francoskem, nemškem in italijanskem jeziku. Koncem vsakega zvezka je pojasnjena vsebina slovanskih razprav v izvlečkih v svetovnih jezikih.

Prvi snopič prvega dela (1929) obsega v oddelku A (dialektologija) štiri razprave na 168 straneh. *M. Małecki* razpravlja o narečjih in izvoru Čičev (s karto), *F. Ramovš* o premiku akcenta v tipih z v ě z d à, ž e n à in m e g l à v slovenskem jeziku (z dvema kartama), *Z. Stieber* o slovaških dialektih Spiša (s tremi kartami), *S. Pastuszczykówna* o mazovieških in ruskih jezikovnih znakih med dolenjo Wisłoko in dolnjim Sanom (s 6 kartami). V oddelku B (etnografija) nahajamo na prvem mestu razprave, nato gradivo, potem preiskave, nazadnje pregleda in recenzije (144 strani). Obilo figur, risb, fotografij in kart spremlja in pojasnjuje tekste.

V razpravi o Čičih (*Gwary Ciciów a ich pochodzenie*) analizira *Mieczysław Małecki* precej bogato literaturo o prebivalstvu, pogoča za jezikoslovne literature in dokazuje, da je haš zaradi tega nedostatka obilo pogrešnih rezultatov in mišljenju historikov o izvoru Čičev. Čičarija je *Małeckemu* mnogo manjša, nego sta jo označila *V. Urbas* in *G. Vassilich*. *Małecki* se opira pri svoji omejitvi Čičarije na lastno mnenje Čičev, ki določujejo na temelju treh momentov, katere vasi so člčke: a) jezik (»tamo se govori čički«), b) delo prebivalstva (t. j. pastirstvo, žganje oglja in jako malo poljedelstva), c) lega na Krasu v njegovem *g o r a t e m* delu. Z ozirom na te točke naznačujejo Čiči sami kakor tudi njihovi sosedje kot nedvomno člčke naselbine sledeče vasi: *Brest ad Buzet*, *Brgudac*, *Dane*, *Golac*, *Jelovice*, *Klenovščak*, *Lanišće*, *Mune Male*, *Mune Vele*, *Podgače*, *Poljane*, *Praproče*, *Račjavas*, *Raspor*, *Skadanščina*, *Slum*, *Trstenik*, *Vodice*, *Žejane*.

Jezikoslovna studija *Małeckega* o čičkih dialektih nas vodi preko dosedanjega občega mnenja o izvoru Čičev, ki se naslanja brez ugovora na rezultate *Vassilichovih* preiskav in ki ga naznačujemo kot »rumunsko hipotezo«; k novim rezultatom. Za rumunski izvor Čičev mu ne zadostujejo niti pričevanja starejših piscev niti ime »*Vlahi—Morlaki*«, niti ne ostale trditve o sorodnosti Čičev s transsilvanskimi Rumuni. Ena edna vasica na Krasu — *Žejane* — je rumunska, dasi je tudi njen dialekt poln in prepoln slovanskih besed. V sosednih *Munah* živi tradicija, da se je v *Žejanah* vsedkar govorilo rumunski, v *Munah* in okolici pa hrvaški. Pisec se protivi občemu mišljenju, da so Čiči rumunskega izvora in da so se poslovanili šele na Krasu vsled sosedstva Slovencev in Hrvatov, ter dokazuje z jezikovnega stališča, da so bili Čiči ob svoji naselitvi brez dvoma večinoma že Slovani.

Jezikovno se dele Čiči na 3 skupne: v I. skupino (čakavsko) spadajo kot tip Mune in Skadanščina, v II. skupino (čakavsko-štokavsko) Dane in Trstenik, v III. skupino (čakavsko-slovensko) vasi proti Buzetu (Brest). Ti-le glavni dialekti pa obsegajo še precej podnarečij, tako da kaže Čičarija v jezikoslovnem oziru dokaj pestro sliko.

Rumunsko vas Žejane je koloniziral Krištof Frankopanski na začetku XVI. stoletja (1510—1525), torej istočasno z Munami in menda tudi ostalimi čakavskimi naselbinami v Čičariji. Jezikovni tip I. skupine se popolnoma razlikuje od vseh slovanskih dialektov, ki jo obdajajo, kar dokazuje, da se niso šelc tukaj na Krasu poslovanili, ker si niso osvojili jezika svoje okolice, temveč so si ohranili svoj prvotni čakavski dialekt. Jezikovni tip II. skupine, h kojemu ne spada noben drugi okoliški jezik v Čičariji, je jako soroden čakavsko-štokavskim dialektom južne in zapadne Istre. Tudi ti-le Čiči so brezdvomno dospeli na Kras kot Slovani. Tip III. skupine je pa v ozkem sorodstvu z buzetiskim narečjem.

V oddelku B (etnografija) razpravlja M. Gavazzi v hrvaškem jeziku o tipu praslavnske preslice. o vprašanju, ki ni obdelano v fundamentalnih delih Lubora Niederleja, glavnega palaeoetnografa Slovanov. Tekstilna domača obrt kaže obilje različnih osnovnih tipov preslic in toh je še neizmerno več, ako se oziramo na razne lokalne in prehodne oblike. Gavazzi opisuje v besedi in slikah deset osnovnih oblik preslice, ki jih pa v genetičnem oziru ne klasificira. Praslavnski tip preslice je bil vsekakor sličn rastlini preslici (Equisetaceae), kar sklepamo iz skupnih slovanskih nazivov preslica (sh.), pšeslice (č.), przestka (p.), pričačka (r.).

J. Obreški objavlja razpravo o kmetijstvu vzhodnega Balkana, o rezultatih znanstvene ekspedicije v letih 1927 in 1928 v Dobrudži, Bolgariji, evropski Turčiji, Makedoniji in vzhodni Srbiji, ki je imela nalogo, analizirati splošne clemente matricjalne kulture balkanskega ljudstva: poljedelstva, gozdarstva, lova, ribolova, živinoreje, stavarstva i. t. d. Slike kažejo oblike sekir, nožev, plugov in ostalega poljedelskega orodja, iz map v besedilu pa vidimo teritorialno razširjenost posrednih elementov.

V poglavju o folklorističnem gradivu je več člankov o narodnih običajih, med njimi Gavazzijeva studija o prevažanju mrtvecev na saneh (Saonice kod pogreba) in studija o dekorativni umetnosti poljskega ljudstva (S. Udziela, Artyzm wiejski w Ziemi Sudeckiej).

Obsežni snopič zaključujeta pregleda o etnografskem delu pri Bolgarih (H. Vakarlski) in v Estoniji (F. Leinbock), prvi v bolgarskem, drugi v nemškem jeziku.

V drugem snopiču (1930) obravnava I. Ziljnskyj v »Fonetičnih studijah« la-bializacijo in velarizacijo v ukrajnščini in nekaterih drugih slovanskih jezikih (A 169—211). Z. Stieber razpravlja v 3 poglavjih o dialektoloških problemih zapadnih Slovanov (A 212—245): 1. Jezikovna skupina lehiško-lužiška kaže glede samoglasnega r in l protivnost napram češkoslovaški skupini, ki je bližja južnim Slovanom. Drugi znak češkoslovaške skupine, s kojom se razlikuje od lehiško-lužiške, je trat, tlat, trét, tlét napram tort, tolt, tert, telt. V 2. poglavju obravnava razmerje češčine in slovaščine in določuje njuno mejo z izofonami. v 3. poglavju pa našteva jugoslavizme v srednjoslovaškem narečju. Po vsem ostalem Slovaškem se govori rovina, srednjoslovaškem narečju. Predlog roz- se glasi tukaj v mnogih rovný, v Liptovu se pravi Ravence, Ravne. Predlog roz- se glasi lani. Ime kneza Rastice (Rastislava) menda kaže, odkod je pohajal velikomoravski vladarski rod. Tudi končnica instr. sing. ou, of je v zvezi s sorodnim jugoslovanskim pojavom (prim. Nahtigac-lovo studio v ČJKZ III. 1921—1922). Izrazl šilo, salo, mylo, je mesto šidlo, sadlo, mydlo, jedl stavijo slovaško narečje na Oravi in Liptovu v isto vrsto z jugoslovanskimi, Istotako končnica I. osebe plur.-mo (idemo, robimo). Tem pojavom »jugoslavizmov« v slovaščini bo treba na naši strani dodati raz-

pravo o čehizmlh in slovakiizmlh pri Jugoslovanih, ki jih je zlasti obilo v panonskih narečjih. Premnoge izofone bi pokazale frapantno sliko o starodavni jezikovni skupnosti srednje Slovaške z ozemljem ob Muri in Dravi.

K. Nitsch in E. Mrozówna razpravljata pod naslovom Gryka (A 245—256) o ajdi. Istoričnega materijala o ajdi je malo, a vendar se more sklepati, da je ajda doma v severni in srednji Aziji, kjer še dandanes raste divja. Mongolski narodi so jo prinesli nad Črno Morje in Grki, ki so imeli tod svoje kolonije, so jo razširili — ne na jug, temveč na severozapad, kar dokazuje litevski izraz. Izraz grika (lit. grikai) izhaja iz »grьka«, t. j. grško žito in je razširjen po vsem severovzhodnem Poljskem, izraz tatarka, taterka pa po ostalem Poljskem, le ob češkoslovaški meji nazivajo ponekod to žito poganka (č. pohanka, lat. pagana, nem. Heidenkorn). Razprava dokazuje, da je snazovski kralj prejel ajdo iz Litve (Litvci in Belorusi so jo imeli že pred letom 1000). Poljaki so jo dobili po posredovanju Tatarov, Čehi od Poljakov, Nemci od Čehov. Fantastične trditve Hehnove (V. Hehn, Kulturpflanzen und Haustiere, Berlin 1911), da so Nemci prejeli to žito z izrazom iz Benetk in da se je širilo v slovanske kraje s posredovanjem cigánov, se lahko zavračajo, saj so prvi sledovi o ajdi pri Nemcih šele iz leta 1413, medtem ko se v poljskih listinah navajajo datjave grlike in tatarke že v 14. stoletju.

E. Nieminen analizira (Beiträge zur historischen Dialektologie der polnischen Sprache, A 256—296) srednjeveške poljske glose, prisežne obrazce in listne v latinskih sodnih zapisnikih 14. in 15. stoletja. Taki odlomki so jezikovno važni, ker niso prevodi, temveč zapisan izrazi živega jezika, razen tega pa časovno in krajevno točno določeni.

Današnje stanje ukrajinske dialektologije slika (A 296—306) I. Zilynskyj.

V oddelku B (etnografija) nadaljuje Obrežski (B 145—187) razpravo o kmetijstvu na Balkanu, opisujoč v besedi in sliki tpe plugov, bran, srpov itd. Adam Bobkowski objavlja studijo o kmetijskih dednih običajih na Volinju, kjer temelji dedno pravo na delu v skupnem družinskem gospodarstvu, ne na krvni sorodnosti (B 187—220). D. Zelenin objavlja (B 220—238) črtice o zagonetnih vodnih demonih šulikanih, šelikanih, selikanih, šilikanih, v koje verujejo evropski in sibirski Velikorusi, zlasti pa Jakuti, tursko pleme v severovzhodni Aziji. S to vero so v zvezi žmski narodni običaji.

Poljsko narodno lovstvo pozna nizmerno število raznovrstnih lovskih orodij in priprav. Metode divjih lovcev dokazujejo, kako bistro opazuje ljudstvo življenje in običaje živali. O tem predmetu razpravlja T. Seweryn (B 238—254) in priobčuje slike, kako nastavljajo kole za jelene in medvede, šila (igle) za jastrebe, odlice za ptice roparice, divje race, vrane, volkove. Uredništvo dostavlja nekaj sličnega gradiva o narodnem lovstvu pri karpatskih Rusinih, Letih, sibirskih Rusih, Krgizih, Črnogorcih in Bošnjakih ter obeta za prihodnji zvezek članek o lovskih pripravah na Balkanu.

Drugi snopič zaključuje članek o narodnem letu »tľukno« (č. dolky, nem. Talken), o ulogi psa v praznoverju, običajih in obredih ter pregled razvoja in stanja etnografije v Jugoslaviji (Milovan Gavazzi).

P l v k e.

Spisanle, glasilo Bolgarske znanstvene akademije v Sofiji, prinaša v zvezku za l. 1929. več zanimivih razprav iz zgodovinskega področja. V uvodni razpravi obravnava B. Fřlov Londonski evangelij Ivana Aleksandra in njegove miniature (Лондонското евангелие на Иванъ Александра и неговитѣ миниатюри). V Britskem muzeju v Londonu se nahaja v bolgarščini pisan evangelij carja Ivana

Aleksandra iz l. 1356., ki je eden izmed najvažnejših spomenikov bolgarske preteklosti. Veliko vlogo je igral tudi v razvoju romunske umetnosti. Aleksander Dobri, ki je vladal v romunski Moldaviji po padcu Bolgarije pod Turke, je bil velik ljubitelj umetnosti. Kakor je dal za svojo ženo Marijo izdelati v samostanu Njame krasen evangelij na pergamentu s sporednim slovanskim in grškim besedilom, tako je tudi izkristil ugodno prilliko in kupil od bolgarskih beguncev evangelij Ivana Aleksandra. V Moldavsko, ki je bila bolj varna pred Turki, so prinesli bolgarski emigranti ilustrovane rokopise, umetnine in druge dragocenosti. Verjetno je, da se je tja preselilo tudi več bolgarskih umetnikov, kjer so lažje našli delo in zaslužek. Na ta način začne od konca 13. stoletja vplivati bolgarska umetnost na romunsko. Evangelij Ivana Aleksandra je prišel pozneje v romunski samostan sv. Pavla na gori Atoş, ki je bil pod pokroviteljstvom romunskih vladarjev. L. 1837. ga je kupil v samostanu sv. Pavla angleški potnik in zbiralec starih umetnin R. Curcon, poznejši lord Zouche, a po njegovi smrti je prišel v last Britskega muzeja.

S tem londonskim evangelijem Ivana Aleksandra so se bavili v svojih spisih F. Uspenskij, Scholvin, P. Gudev, K. Grot in Syrku. Njih opisi so deloma metodični in domanjkljivi, razen tega pa ga obravnavajo samo s filološkega stališča. Ali evangelij Ivana Aleksandra ima tudi 352 zelo dobro ohranjenih miniatur. Zato ga treba prštevat med najvažnejše ilustrovane rokopise srednjega veka. Bolgarski znanstvenik B. Filov za je v celoti fotografiral za sofijski muzej in se podrobneje bavil z njim s stališča umetnostne zgodovine.

V svojem članku pobija francoskega znanstvenika G. Milleta, ki trdi, da so miniature londonskega evangelija Ivana Aleksandra v najožji zvezi z miniaturami znane grškega evangelija iz 11. stol., kateri se sedaj nahaja v pariški narodni biblioteki pod št. 74. Filov dokazuje, da ima največjo sorodnost z miniaturami drugega bolgarskega evangelija iz 14. stol., ki je zdaj v Ellzabetgradu v Sovjetski uniji.

L. 1927. je Sirarpie der Nersessian opozoril v The Art Bulletin (New York) na dva podobna evangelija iz začetka 17. stol., ki ju hranijo v samostanu Sucevica v bližini Bukovine v sedanji Romuniji. Pisana sta v t. zv. srednebolgarskem jeziku, ki so ga takrat uporabljali v Romuniji. Filov dokazuje, da je eden izmed teh dveh evangelijev nastal na temelju londonskega, drugi pa na temelju ellzabetgrajskega evangelija.

Po Filovih izvajanjih tvorijo slovanski, odn. bolgarski evangeliji svojo lastno skupno s posebno redakcijo ikonografskega cikla. Filov meni, da je ta redakcija nastala v Trnovu, kjer je vladalo za Ivana Aleksandra živahno delovanje. Svojo razpravo pojasnjuje z desetimi fotografijami.

Na drugem mestu stoji zanimiva ruska razprava o bolgarsko-čeških literarnih stikih v sredi 19. stoletja (Болгарско-чешкия литературния стикъ въ половинѣ XIX. ст.). Napisal jo je profesor praške univerze V. A. Francev, po rodu Belorus, ki pa se smatra za Rusa. Morda treba ravno v tem dejstvu iskati psihološke motive, zakaj Francev v omenjeni razpravi preveč povdarja ruski vpliv na bolgarsko narodno prebujenje in ga precenjuje. Zakaj prvi bolgarski narodni buditelji, ki so položili trdne temelje bolgarskemu narodnemu preporodu, so vzrastli v grškem, a ne ruskem kulturnem ozračju. Bolgarski narodni preporod se začelja pravzaprav l. 1762., ko je izšla znamenita prva bolgarska zgodovina, ki jo je napisal svetogorski menih oče Palsij Hilandarec. Na izredno uspešen način budi z njo bolgarsko narodno zavest. Palsijeva zgodovina je šele vzbudila prve apostole bolgarske narodne misli. Povod za njo so dali Palsiju grški, srbski in drugi menihi na sveti gori Atoş, ki so s ponosom kazali na svoje velike moze in zaničevali Bolgare, češ, da nimajo svoje slavne zgodovine, svojih velikih mož in svojih svetnikov. O kakem direktnem ruskem vplivu

pa pri Paisiju ne more biti govora. Brez očeta Paisija bi nastal bolgarski narodni prepored mnogo pozneje, ko bi bilo morda že mnogo krajev pogrčenih. Sam ruski vpliv brez klic v bolgarskem narodu ne bi imel uspeha. V resnici pa se javlja ruski vpliv, o katerem govori Francev, precej pozno. Kakor Paisij, so namreč vsi prvi bolgarski narodni buditelji in književniki grški učenci, ki so nadaljevali Paisijevo delo, tako n. pr. škof Sofronij Vračanski, Beron, Aprilov, Neofit Bozveli, Neofil Rilski i. dr. Vohče do sredine 19. stoletja prevladuje v bolgarskem narodnem preporedu in v bolgarski literaturi skoraj izključno samo grški vpliv, a ruski se javlja šele 70 let po Paisijevem nastopu, ko je imela bolgarska narodna misel že toliko glasnikov v vrstah intelligence, da ni mogla več zamreti. Tudi v dobi ruskega vpliva sta dva tako mogočna stebra narodnega preporeda, kakor sta književnika Georgi Rakovski in Petko R. Slavejkov, bolj sinova grške kot ruske kulture. Zato je napačna Francevova premisa v zgoraj omenjeni razpravi, da treba v zgodovini bolgarskega narodnega preporeda priznati ruskemu vplivu najodličnejše mesto. Priznali pa treba Francevova izvajanja, da so šele bolgarsko-ruski literarni stiki povzročili bolgarsko-češke književne zveze.

V tridesetih letih 19. stoletja so prišli prvi bolgarski dijaki na ruske visoke šole, kjer so muogi izmed njih bili učenci lakih zvezd ruske znanosti, udanih vseslovanski ideji, kakor so bili v Moskvi Pogodin in Bodjanski, v Harkivu in pozneje v Petrogradu I. Sreznjevskij ter v daljnem Kazanu znani slovanski potnik V. I. Grigorovič. Ruski slavisti, ki so spoznavali slovanski svet na lastne oči, so si na svojih potovanjih pridobili mnogo osebnih zvez po vsem slovanstvu, ki so jih ohranili tudi po vrnitvi v svojo domovino. Posebno so živeli stiki s Prago, ki je vzhujala občudovanje s svojimi blesečimi uspehi čeških slavistov. Tako so se začeli tudi bolgarski dijaki v Rusiji zanimati za Čehe in Prago. Češko-bolgarske zveze niso bile preveč trdne, ker sta bila v Pragi samo dva moža, ki sta se zanimala za Bolgare, znanl slavist Šafařík in V. Hanka, genijalni falzifikator zelenogorskega in kraljevodvorskega rokopisa. Šafařík je pazno zasledoval bolgarski kulturni razvoj. Skrbno je nakupoval vse nove bolgarske knjige. Ko je bila l. 1845. osnovana v Carigradu bolgarska tiskarna, se je obrnil na Bodjanskega, da bi mu Bodjanski na kak način omogočil zveze z Odeso in Carigradom radi nabavljanja bolgarskih knjig. Šafaříku so ruski učenjaki ne samo radi pomagali pri nakupovanju bolgarskih knjig, ampak so ga obveščali tudi o bolgarskem narodopisju in rokopisnem bogastvu svetogorskih samoslanov. Janko Šafařík, ki je živel v Novem Sadu, je poročal svojemu učenemu sorodniku v Pragi o tistih bolgarskih knjigah, ki so izšle v beograjski tiskarni. Največji del razprave posveča Francev I. V. Šopovu, bolgarskemu dijaku, ki je študiral medicino v Pragi, kjer si je iz neznanega vzroka vzel zlivljenje. I. V. Šopov je eden izmed najvažnejših pionirjev bolgarsko-čeških kulturnih slikov. Francevova razprava prinaša o življenju in delovanju mnogo doslej neznanega gradiva.

O Slavejkovih delih zgodovinskega značaja (Съчинения на П. Р. Славейковъ съ исторически характеръ) razpravlja Jordan Trifonov. Pelko R. Slavejkov (1827—1895) je prvi bolgarski pesnik in eden izmed najvažnejših pobornikov osamosvojitve bolgarskega naroda izpod oblasti grške pravoslavne višje duhovščine in carigradskega patrijarhata. Za svoje delovanje je črpal motive in energijo iz zgodovine. Slavejkova in njegovega dela ni mogoče doumeti brez poznanja njegovega razmerja do zgodovine. A ravno to stran so bolgarski literarni zgodovinarji zanemarjali. Veliko vrzel je izpolnil šele Trifonov z gori omenjeno študijo. Najprej razpravlja o tem, kako in zakaj se je ta samouk poglobil v zgodovino, analizira njegove prve prevode zgodovinskih del in vrednoti njegove poskuse opevanja zgodovinskih dogodkov. Nato ga prikazuje kot zapisovalca narodnega izročila, zbiralca starih rokopisov in ar-

važuje tudi pomen vlade češkega kralja Vaclava II. (1300—1305). Čeravno je nastopil proti poznejšemu mogočnemu poljskemu vladarju Vladislavu Lokietku (1306—1333) in ga potisnil začasno ob stran, in čeravno je Poljska imela češkega vladarja, vendar je šele češki kralj prvi zedinil skoraj vse poljske pokrajine. Brez Vaclava II. ne bi mogel Vladislav Lokietek ustvariti tako močne in velike države.

Knjiga bo tem bolje služila tudi našim zgodovinarjem, ker prinaša ob koncu na 14 straneh bibliografijo najvažnejših poljskih zgodovinskih del in zgodovinskih časopisov. Cena 19 zš. (114 Din) za obe knjigi ni pretirana. J. Šedivý.

Koledar za 1931. Izdala in založila Nabavljalna zadruga drž. uslužbencev v Mariboru. Za uredniški odbor N. I. Vrabl. V Mariboru, 8°. 207 str.

Poleg navadnih koledarskih in leposlovnih prispevkov vsebuje koledar tudi zanimive doneske k mariborski zgodovini. Na prvem mestu stole članki o desetletnem delovanju Nab. zadruge drž. uslužbencev v Mariboru in njih kreditni zadrugi, o zgodov. razvoju združništva sploh, o Nab. zadrugi v Celju in Murski Soboti ter v Ljubljani.

Jedro koledarja tvortjo članki krajevno-zgodovinskega značaja. Prof. F. Baš razpravlja o tekmi med Mariborom in solnograškim Ptujem v preteklih dobah (str. 67—73) in o mariborskem programu l. 1865. (str. 91—100). Ravnatelj J. Glaser piše o prvih mariborskih časopisih (str. 75—83) in o Mariboru pred dvema generacijama (str. 84—90), urednik sam pa podaje iz zapiskov r. dr. Turnerja nekaj podatkov iz njegovih dtjaških let (str. 101—106). V zgodovinskem oziru najvažnejši pa je gotovo spis generala Maistra: »Vojaški transporti in naše Podravje ob prevratu l. 1918.« (str. 107—130). Marsikdo bo šele iz tega članka spoznal, kako nevarne in kritične čase smo preživljali v tistih usodnih dneh. Dr. Travner poroča o mariborskem pokrajinskem muzeju, ki že leta in leta kliče po prostorih in ureditvi, a doslej zastonj.

V zadnji tretjini knjige slede članki o raznih mariborskih uradih in oblastih ter o mariborskem šolstvu, ki imajo vsi historično vrednost. Koledarji imajo svojo usodo; leto mine in z letom izgubi navadno tudi koledar svoj pomen; a letošnji Koledar N. Z. bo radi svoje jedrnate vsebine imel trajno vrednost. Dr. V. T.

Maribor — jugoslovenski Meran. Pod tem naslovom je posvetilo uredništvo tedenske revije »Svijet« našemu mestu 20. številko 10. knjige z dne 8. nov. 1930. Neimеноvani avtor opisuje predvsem sedanji Maribor, naravne lepote, industrijo mesta l. dr., vse s tujsko-prometnih in trgovskih vidikov, medtem ko omenja zgodovino, umetniške spomenike, duševno življenje itd. le mimogrede. Gotovo je hvalevredno, da se seznanijo čitatelji ugledne revije tudi z našim mestom. Vendar s člankom zaradi njegove površnosti nikakor ne moremo biti zadovoljni. Naslovno stran (platnice) »krasi« slika mariborskega gradu, ki dokazuje, da umetnik ni nikdar videl stavbe v naravi. V besedilu (str. 50t—516) mrgole številne, čisto neverjetne napake. Samo nekaj primerov: »...krasan objekt gradske štedionice, pred kojom se nalazi, u malom parku, spomenik njezina osnivača, bivšeg načelnika H a r i b o r t a (!)«; »U povjesnim se spomenicima prvi put spominje g. 1209. grad Maribor...«; v muzeju se nahaja baje »zbirka starih isprava l spisa, kao i velika knjižnica, koja popunjuje sabrano blago«; naslova slik »Narodni dom« in »Gradska štedionica« sta zamenjana itd. Mučen vtisek napravlja, da rabi avtor večkrat samo nemška imena, n. pr. »Melling«, »Falla« i. dr. Dr. V. T.

Neue Freie Presse je svoj št. 23.789 z dne 5. decembra 1930 dodala obsežno, 112. strani obsegajočo prilogo, ki je posvečena kraljevljni Jugoslaviji. Pod različnejšimi vidiki obravnavajo imenovani in neimеноvani domači in inozemski pisatelji

vsakovrstna vprašanja, ki se tičejo naše države. Članki so pisani sicer predvsem z reklamnim namenom, vendar podajajo mnogokaj poučnega in zanimivega, celo za znanstvenika-zgodovinarja, tako n. pr. članek **M a k s i m a M r z l j a k a** o nastajanju naše države (str. 97) in važen članek prof. **J o s i p a N a g y j a** o državnem arhivu v Zagrebu.

Opisana so tudi najvažnejša mesta v Jugoslaviji, od slovenskih mest Celje (str. 65), Ljubljana (str. 64), Maribor (str. 67). Članek o Celju je bil uradno sestavljen na magistratu, podaje zemljepisni in historični pregled od rimske dobe preko celjskih grofov do novejšega časa, našteva znamenitosti celjskega mesta, poroča o zdravstvenih, prometnih in socialnih razmerah.

Članek o Mariboru (signiran z B. G.) na sličen način podaje geografsko-historično, kulturno in prometno sliko Maribora.

Dr. V. T.

Društveni glasnik.

Zgodovinsko društvo v Mariboru.

21. občni zbor se je vršil 9. novembra 1930 ob 10. uri v čitalnici Štud. knjižnice. Udeležilo se ga je 17 članov.

V uvodnem nagovoru se je g. predsednik prelat dr. Kovačič ozrl nazaj v zgodovino društva, ki ima za seboj mnogo težkoč in bojev, pa tudi dokaj uspehov. Da bo tudi v bodoče lahko vršilo svojo nalogo, je treba, da se gmotno, pa tudi duševno podpre; okrog njegovega glasila naj se zbero mlade sile, ki bodo nadaljevale začeto delo. H koncu se je govornik spomnil članov, ki so umrli v preteklem letu: stolul prošt dr. Martin Matek, ki je bil soustanovitelj društva, prof. teol. Josip Zidanšek, župnik Matija Karba v Zrečah in žand. stražmojster Berlec v Kandiji pri Novem mestu. Vsem naj bo ohranjen časten spomin.

O poslovanju društva je poročal društveni tajnik J. Glaser. Od zadnjega občnega zbora (8. dec. 1929) je imel odbor 6 sej: 16. dec. 1929, 17. febr., 10. marca, 16. junija, 21. julija in 30. sept. 1930. Akcijo za arhiv, ki jo je društvo začelo že lani, je nadaljevalo tudi v zadnjem poslovnem letu; vodilo je to akcijo skupno s prizadevanjem, da se pridobijo novi prostori za tukajšnji muzej. Muzej je že davno tako prenatrpan, da je smotrena in sistematična ureditev njegovih zbirk nemogoča. Lepa prilika, da se temu odpomore, se je ponudila, ko je bivši oblastni dvorec postal prazen. Ta dvorec je v pozno renesančnem slogu zidana vila z 19 prostori, ki bi se dali izvrstno porabiti za narodopisni in kulturno-zgodovinski oddelek muzeja. Društvo je v preteklem letu ponovno prosilo pri banski upravi, da bi dvorec prepustila za muzej in arhiv. Društveni predsednik je bil glede te zadeve tudi osebno pri g. banu, razen tega so se za stvar zavzeli tudi razni gospodje izven našega odbora, zlasti profesor dr. Lukman, konservator dr. Stelè, minister n. r. dr. Kukovec in prof. Kenda. Tukajšnja Narodna odbrana je prošnjo priporočila, tako v Ljubljani kakor tudi v Beogradu. Vse prizadevanje pa je ostalo žal brezuspešno, ker je banska uprava določila dvorec za prizdarsko šolo. Samo če bi za to šolo bili na razpolago drugi prostori, bi se mogla rešiti naša prošnja povoljno. Edino, kar je v tem pogledu društvo doseglo, je to, da so se mu v dvorcu dale na razpolago tri sobe za arhiv. Prostore je društvo tudi takoj zasedlo in spravilo v nje večino svojega arhiva. Ko pa so pred kakima dvema mesecema začeli poslopje preurejati, je dobil društveni predsednik poziv, naj zase-

dene prostore takoj izprazni. Vendar je na ponovno prošnjo in po posredovanju društva blaginjika g. Vrable g. podban dr. Pirkmajer odredil, naj se društvu za njegov arhiv puste potrebni prostori toliko časa, dokler jih nujno rabi. Tako je zaenkrat arhiv še v dvorcu, toda koncem šolskega leta 1930/31. so prostori odpovedani tako od ravnateljstva gozdarske šole kakor od banske uprave. Ena glavnih nalog novega odbora bo, da najde za arhiv končno veljavne in stalne prostore. To je postalo tem bolj nujno in neodložljivo, ker je druga naša prošnja glede arhiva — prošnja za arhivarja — bila medtem ugodno rešena. Prošnji, katero je Zgodovinsko društvo vložilo pri ministrstvu prosvete, naj bi g. prof. Bašu za ureditev arhiva dalo dopust, je ministrstvo ugodilo. Imenovani gospod je 9. novembra nastopil enoleten dopust. S tem je dana možnost, da se naša arhivalna zbirka uredi in napravi dostopna ter porabna za znanstveno izrabo.

Prirastli so arhivu v preteklem letu sledeči predmeti: Matija Jurinec, posestnik v Berkovcih, je daroval overovljen prepis Kremplove oporoke, knjižničar Glaser rokopisno pesmarico iz 1. polovice preteklega stoletja iz Ruš, župan Josip Mravljak v Vuzenici več arhivalij. S pridržkom lastniške pravice je po posredovanju g. prof. Baša sosečka v Babencih izročila 11 uradnih tiskovin s konca 18. in začetka 19. stoletja, za muzej pa skupna obrtna zadruga III. skupine v Ljutomeru po posredovanju g. viš. ravnatelja Vrable zakladnico stare Sodarske zadruge v Ljutomeru iz l. 1755. in zakladnico stare Lončarske zadruge v Ljutomeru. Za muzej je razen tega g. prof. Baš pridobil neolitsko sekiro iz Oslušovec pri Ptujju.

Zlasti številni pa so bili v preteklem letu prirastki društvene knjižnice. Potom zamene je prirastlo 95 knjig, oziroma brošur in časopisov, v oceno je prišlo 9 knjig in 1 zemljevid, darovanih pa je bilo 768 knjig, ozir. brošur, 1 zbirka letakov in podobnih tiskovin ter 2 zemljevida; darovali so jih sledeči gg.: viš. ravnatelj Vrable (390 knjig), prelat dr. Kovačič (110 knjig, razen tega po njegovem posredovanju 219 šematizmov iz škof. knjižnice), prof. dr. Lukman (11 knjig), župan Jos. Mravljak v Vuzenici (10 knjig), knjižničar Glaser (7 knjig), prof. dr. Schüncmann v Berlinu (5 ponatisov), prof. dr. Kelemina v Ljubljani in † župnik Karba (po 2 deli), prof. dr. Dolenc v Ljubljani, dr. Dornik v Mariboru, † nadučitelj Kočbek v Gor. Gradu, svetnik Litek v Celju, šol. upravitelj Möderndorfer, gospa dr. Pivec-Stelè v Ljubljani, župnik Poplatnik na Polenškaku, dr. Tesnière v Strasbourgu, župnik Trstenjak pri Sv. Juriju, rektorat ljubljanske univerze, drž. gimnazija in drž. realka v Mariboru (po 1 knjigo). Dokupili so se 4 letniki Carintnije (1830, 1840, 1842, 1843), 1 letnik Glasnika zem. muzeja v Sarajevu (1905), 1 snopič zbirke Jugoslav. ornamenta, nadaljevanje Diehlovihi Inscriptiones, Šurmin: Hrv. preporod. II. in Acta conventus Pragensis pro studiis orientabilibus. Olomucii 1930. Skupni prirastek znaša 512 knjig, ozir. časopisov, 369 brošur, 1 zbirko letakov in 3 zemljevide. Nanovo pošiljajo v zameno svoje publikacije sledeči zavodi, oziroma vredništva: Društvo sv. Save v Beogradu, Lud Słowiański v Krakovu, Zdravniški vestnik v Ljubljani, Glasnik Istorijjskog društva v Novem Sadu, Slovanský ústav v Prazi ter Braća Hrv. zmaja v Zagrebu.

Iz kopavanja, ki so se višila v preteklem poletju v Slov. goricah pod vodstvom g. prof. Baša, so se navezala na najdbe l. 1926. Odkrila so v Hrastju med vasmi Žetarjeva in Lormanje poznorimski tumulus honorarius, v Radehovi pa velik obokan grob iz zgodnjericke dobe, ki kaže zveze s starejšo latensko kulturo. Podrobnejše poročilo o tem gl. med »Izvestji«.

Od več strani so došle vesti, da se je razpaslo verižništvo z umetniškimi stvarmi. Par ljudi kupuje take starine, deloma pod pretvezo, da jih nabavljajo za muzeje, potem pa z njimi kupčujejo in jih prodajajo naprej, večinoma v tujino. Da se

to prepreči, je društvo objavilo v dnevnem časopisju primerno opozorilo, obenem pa je opozorilo tudi oblasti na zlorabo, ki se vrši.

Kar se tiče literarnega dela, se je v zadnjem letniku »Časopisa« uvedla novost: ustanovilo se je novo glasilo za objavljane zgodovinskega in narodopisnega gradiva. Ima naslov »Arhiv za zgodovino in narodopisje« in izhaja zaenkrat kot priloga k »Časopisu«. Želeti pa bi bilo, da bi se ta priloga čimprej lahko osamosvojila. Kajti gradiva, ki čaka objave, je zelo veliko. — Razen tega namerava društvo v kratkem začeti z izdajo umetniške topografije. V I. knjigi pride na vrsto celjska dekanija, ki jo pripravlja in jo je deloma že izgotovil g. dr. Marolt v Celju. Čim bodo nekatera tehnična vprašanja rešena in gmotna stran kolikor toliko zasigurana, bo šlo delo v tisek. Ker namerava društvo izdajati to delo sporazumno z Umetnostno-zgodovinskim društvom v Ljubljani, je prosilo, da se mu iz postavke, ki je v banovinskem proračunu bila posebe določena za umetniško topografijo, dá primerna podpora. Žal je dobilo v to svrho le 3.000.— Din. Na ponovno prošnjo je sicer prejelo še 7.000.— Din, ali to podporo nujno rabi za »Časopis«, ki je kljub zvišani članarini zelo pasiven. Izdatki za zadnji letnik so znašali 42.873.— Din, članarine pa je bilo doslej plačane komaj okrog 20.000 Din. Ker je članov 496 (14 manj ko lani), bi znašala letoletna članarina 24.800.— Din; ostane torej še vedno 18.000.— Din primanjkljaja. Iz tega je jasno, da že redno literarno delo društva ni mogoče brez podpor; tem manj seveda izdajanje izrednih publikacij.

V zadnjem času so se uvedli družabni večeri zgodovinarjev in prijateljev zgodovine. Vrše se vsako prvo sredo v mescu ob 8^h zvečer v Narodnem domu. Namen teh sestankov je, da se s tesnejšim osebnim stikom daje medsebojna vzpodbuda in poglablja zanimanje za zgodovinsko proučevanje. To naj se doseže po medsebojni izmeni misli, kot temelj za to pa naj za vsak sestanek služí kak referat, ki ga poda kdo izmed udeležencev. Prva dva sestanka sta se vršila začetkom oktobra in novembra.

Blagajniško poročilo je podal g. viš. ravnatelj Vrabl.

Denarni promet v poslovnem letu 1930., t. j. od 1. XII. 1929 do 1. XI. 1930 je znašal 155.692,49 Din, in sicer je bilo prejemkov, všteti lanski prebitek 25.978,60 Din, skupaj 95.669,18 Din, izdatkov pa 60.023,21 Din, tako da znaša prebitek 35.645,87 Din.

Ta prebitek nas ne sme spraviti v preveč optimistično razpoloženje, ker hode treba iz njega poravnati stroške za Časopis, Arhiv ter Umetnostne spomenike celjske dekanije, za kar je rokopis že v tiskarni.

Kakor prejšnja leta, so bile tudi letos najvišje postavke med dohodki podpore v znesku 32.040.— Din in 3.000.— Din še posebej za topografijo umetnostnih spomenikov, skupaj torej 35.040.— Din.

Podpore znašajo 9.660.— Din manj nego prejšnje leto in 4.330.— Din manj nego leta 1928.

Na podporah smo dobili: od države 15.000.— Din, od kralj. banske uprave v Ljubljani 10.000.— Din (od tega 3.000.— Din za topografijo umetnostskih spomenikov) ter 6.000.— Din od mestne občine Maribor.

Javna podpora izkazuje nižji znesek nego prejšnje leto radi tega, ker je kralj. banska uprava v Ljubljani prispevala samo navedenih 10.000 Din, dočim je lansko leto g. oblastni komisar mariborske oblasti dovolil 20.000 Din podpore.

Od denarnih zavodov smo dobili 3.900.— Din podpore, med drugim od Posojilnice v Narodnem domu v Mariboru 2000.— Din, od Posojilnice v Slatni in od Spodnještjerske ljudske posojilnice v Mariboru po 500.— Din, od Posojilnice v Ptuj in Franu po 200.— Din.

Na članarini se je leta 1930. vplačalo 20.632.— Din. Članarino je vplačalo: za 1927—1 član, za 1928—13 članov, za 1929—71 članov, za 1930—327 članov, za 1931—15 članov in za 1932—1 član. Skupaj je torej plačalo članarino 428 članov, žal zopet 18 članov manj nego prejšnje leto. Članarina je mogla kriti samo polovico stroškov za društveno glasilo.

Časopis za zgodovino in narodopisje, XXV. letnik, s' 1. številko priloge Arhiv za zgodovino in narodopisje, je brez izdatkov za poštnino stal 42.873.— Din. Od tega odpade 30.057.— Din na stroške za tisek in vezavo, 2.580.— Din na stroške za klíšeje ter 10.236.— Din na honorarje.

Ker pri vladajoči gospodarski krizi ni misliti na zvišanje članarine na dvojni znesek, je mogel iziti »Časopis« v sedanji obliki in obsežnosti samo s pomočjo javnih podpor.

Za pomnožitev društvene knjižnice, ki je priključena mariborski »Študijski knjižnici«, je društvo izdalo letos 881.50 Din, za svoje stare publikacije pa je izkupilo 2.155.20 Din.

Letošnji prebitek zasigura v zvezi z letno članarino redno izdajanje »Časopisa« in »Arhiva« v letu 1931., na izdajo posebnih društvenih publikacij pa brez izdatnih javnih podpor ne bo mogoče misliti.

Revizor g. dr. Jančič je izjavil, da je pregledal račune in našel vse v najlepšem redu; zato predtaga absolutorij s pohvalo g. blagajniku, kar je bilo soglasno sprejeto.

Nato se je na predlog g.predsednika sklenilo, da naj ostane članarina v dosedanji višini: 50.— Din.

Pri volitvah se je na predlog g. prof. Milača izvolil z vzkličkom najprej dosedanji predsednik g. dr. Fran Kovačič, kot odborniki pa gg.: prof. Franjo Baš, bibliotekar Janko Glaser, mag. pharm. Fr. Minařnik, prof. Karl Prijatelj, dr. Pavel Strmšek, prof. Bogomir Stupan, prof. Jan Šedivý, ravn. dr. Josip Tominšek, dr. Vladimír Travner in viš. ravn. Niko Vrabi. Kot namestniki so bili izvoljeni gg. dr. Anton Dolar, dr. Maks Kovačič in dr. Vinko Močnik; kot pregledovalci računov pa gg.: dr. Ivan Jančič, sodnik Franjo Juhart in ravn. Jaka Zupančič. Odbor se je konstituiral pozneje tako, da je bil izvoljen za podpredsednika ravn. dr. Tominšek, za tajnika prof. Baš in za blagajnika viš. ravn. Vrabi.

Med slučajnostmi je g. dr. Jančič nasvetoval, naj bi glede podpor društvo prosilo, da bi posredovali zanj banski svetniki.

Ker se nikdo ni več oglasil k besedi, se je g. predsednik zahvalil navzočim za udeležbo in ob ½ 12. uri zaključil zborovanje.

Muzejsko društvo v Mariboru.

V smislu § 9 društvenih pravil je imelo dne 8. februarja 1931 ob 10. uri svoj letni občni zbor, kjer je odbor podal poročilo o društvenem delovanju od zadnjega občnega zbora 23. februarja 1930. — Uvodoma se je predsednik dotaknil ovir in težav, s katerimi se ima društvo boriti. Materializacija mišljenja in življenja v povojnih časih je splošen evropski pojav, ki je pa morda pri nas dobil posebno ostro obliko, ker baš pri nas se naravnost zaničuje historično znanstvo. Pri pobiranju neznatne članarine (po 5 Din na leto) se je celo v akademsko izobraženih krogih večkrat slišala opomba, da tega društva in muzeja ni treba, pač pa je istočasno neki fakir-slepar imel nahito polno dvorano proti znatno višji stopnini. Nadalje se je slišala od zasebnikov in celo v neki javni skupščini opazka, da se pasivna podjetja naj ne podpirajo! Pasivne so pač bolj ali manj vse kulturne in znanstvene institucije, tudi šole, od ljudske šole do univerze,

ker one podajejo pač izobrazbo, nesejo pa malo ali nič. Če nekatere akademije razpolagajo z znatnimi sredstvi in so torej »aktivne«, je to pripisovati le velikodušnim mecenom, ki so jim z darili in oporokami pomogli iz pasivnosti. Lep zgled dajejo v tem ozrlu n. pr. srbski trgovci, ki so Matici Srbski v Novem Sadu in kr. Akademiji v Beogradu volili svoja pogosto nemajhna imetja. Pomanjkanje historično-umetniškega črta je tudi povod, da društveno stremljenje do zadnjega časa ni našlo potrebnega umevanja pri merodajnih činiteljih.

Nato prečita predsednik seznam predmetov, ki jih je društvo dobilo za muzej potem daril ali po nakupu. Prilobljeni predmeti spadalo v naslednje skupine:

a) prehistorična zbirka: 1 neolitska sekira iz Sp. Kaple, izročil po prof. Bašu g. Andrej Pušnik s pridržkom lastniške pravice; 1 prehistorična žara, daroval rajni g. Fr. Kocbek, nadučitelj v p. v Gornjem gradu; 1 neolitska sekira, najdena v Oslušovcih pri Veliki nedelji, daroval po prof. Bašu g. l. Schwarz v Pekrah. Odkupilo je društvo za to zbirko na Krškem polju blizu Brežic najdene starine: 2 glinasta lonca z geometričnimi okraski, 2 situli z reliefnimi okraski.

b) Zbirka novcev in kolajn: srebrna kolajna, ki jo je kot darilo nekdaš dobil kot nagrado za dober uspeh v štajferski zgodovini rajni p. Kallst Heric, daroval njegov nečak, g. dr. Matija Heric; 5 kronskih srebrnjakov kneževine Liechtenstein in 2 din. novca Aleksandra Obrenovića, daroval urar Stumpf v Mariboru; 6 rimskih novcev različnih cesarjev, kupljeno od nekega srbskega narednika; 1 plaketa r. dr. Mile Starčevića, daroval minister n. r. dr. Anton Korošec; 6 medalj in 6 rimskih in srbskih novcev, kupljeno od pasarja Kagerja v Celju; 1 Franc Jožefov red I. vrste, izročil iz za-puščine rajnega škofa dr. Napotnika kanonik g. Fr. Časl.

c) Obrtno-umetniška zbirka: 2 stari ključavnici, darovala ga. Fischer v Mariboru; zvonoljvarna »Zvonoglas« v Mariboru je darovala star zvonček iz l. 1743. — Kermika: les drži posodico za zobotrebce, originalno lončarsko delo, kupljeno od Jurija Peska v Staršah na Dr. p.; posoda za kavo s krožnikom, delo celjske tvrdke Schütz, 1 majolika, oboje kupljeno v Mariboru. — Orožje: jeklena čelada iz svetovne vojne, daroval poročnik I. Hesse, 2 črnogorski dalmatinski pištoli, kupljeni od urarja Jana v Mariboru. — Urarstvo: 1 staro žensko žepno uro je daroval g. Bureš v Mariboru.

č) Narodopisna zbirka: 1 originalno izrezljana palica, kmetsko delo iz Gorce v Halozah, daroval g. dr. Travner; 1 usnat pas z zaponko, darovala ga. Fischer v Mariboru; 1 velik pohorski slamnat klobuk, izročil s pridržkom lastniške pravice Julij Korman v Kumnu na Pohorju; 1 rožni venec, sestavljen iz hrastovih sadežev, daroval dijak Broman iz Prevalj; 1 stara škrtinja koroške provenijence, kupljena v Marenbergu; 1 originalen vgaševalec za sveče (»kajfež«), daroval g. J. Kocijančič, župnik v Jurkloštru.

d) Zbirka slik: 1. Merkur na steklu, darovala ga. Liza Kočijaž v Mariboru; 2 pokrajinski sliki slikarja Hackla, kupljen v Mariboru; istotako 4 Voglove slike, ki so še začasno v posesti lastnice.

e) Za-prirodopisni oddelek je muzej 1930 dobil samo nekaj kosti špil'skega medveda z Remšnika in iz Potočke zijavke. — Desinficirala se je zbirka metuljev in kukcev.

Tajniško poročilo je podal društveni tajnik dr. Heric. Odbor je imel 8 sej, nekatere skupno z Zgodovinskim društvom. Glavno odborovo delo je bilo posvečeno pridobitvi za muzej ugodnih prostorov in arheološkim izkopavanjem. O akciji za muzejske prostore gl. poročilo »Zgodovinskega društva«, ki je to zadevo vzelo v svoje roke.

Ker se je l. 1924. na zahtevo državnega konservatorskega urada škofijski muzej združil z muzejem »Zgodovinskega« in »Muzejskega društva«, se je predsedništvo obeh društev obrnilo na škofijski ordinarijat in obrazložilo, da je muzej vsled pretesnih prostorov prišel ad absurdum. Cerkvene starine in neuporabljane umetnine bi se naj spravile v muzej, a radi pomanjkanja prostora se morajo spravljati na podstrešje. Če se pa puste tam, kjer so, je nevarnost, da jih uniči požar, mokrota ali pa jih dobe v roke verižniki s starinami. Škofijstvo je zadevo sporočilo banski upravi, uspeh cele akcije je bil le ta, da je banska uprava vprašala mestno občino, kako misli rešiti muzejsko vprašanje. Mestna občina pa se izgovarja, da nima prostorov. Tako mariborsko muzejsko vprašanje ne pride z mrtve točke, med tem naše historične vrednote propadajo in gredo v nepoklicane roke.

V zadnjem času se pripravljamo u z e s k i z a k o n; dokler ni jasno, kak bo položaj krajevnih muzejev, tako dolgo tudi ne more društvo podvzeti nobenega daljnjega koraka glede muzejskih prostorov. Načrt tega zakona je glede krajevnih muzejev zelo dvoumen.

Muzejsko društvo je v poletju 1930 organiziralo arheološka izkopavanja v Slovenskih goricah v okolici Sv. Lenarta. Društveni zastopnik je najprej ugotovil vse gomile okoli Sv. Lenarta, stopil v stik z odločujočimi krajevnimi čimtelji in na to začel z izkopavanji. Predhodno poročilo o teh izkopavanjih je podano v ČZN, kritična ocena izkopavanj pa bo sledila, ko bodo izkopavanja končana. Z muzejskega stališča izkopavanja niso prinesla novih obohatitev muzeja, pač pa imajo izkopavanja veliko prazgodovinsko vrednost, zlasti kar se tiče tehnike prazgodovinskih grobov v naših krajih. Kako bo z nadaljnjimi izkopavanji, je odvisno od določb novega muzejskega zakona.

Ob tej priliki izreka društvo zahvalo dr. B. Sarii, univ. profesorju v Ljubljani, ki je povabil zastopnika Muzejskega društva v Mariboru v svrhu študija arheoloških proučevanj v terenu v Vel. Malenco na Dolenjsko.

Društvo je imelo l. 1930. rednih članov 252, 22 več kakor l. 1929. Muzej je posejtilo 1660 oseb, l. 1929. 1494 (skupni obiski šol in korporacij niso všteti).

Blagajniško poročilo je podal g. inž. Baumgartner. Društvo je imelo 21.433.— Din dohodkov in 21.196.— Din izdatkov. Med dohodki je največji prispevek mestne občine mariborske Din 6000.— V imenu pregledovalcev računov je g. dr. Dolar predlagal absolutorij blagajniku in ostalemu odboru. Udnina za 1931 se je določila na Din 5.—, kakor lansko leto. Vstopnina v muzej je kakor doslej 1.— Din od osebe ob nedeljah od 10.—12. ure. Izven tega časa je vstopnina Din 5.—.

Nato je sledila volitev novega odbora. Za predsednika je vnovič izvoljen dr. Fr. Kovačič, za odbornike pa gg.: Baš Franjo, Baumgartner Egon, Heric dr. Matija, Prijatelj Karol, Travner dr. Vladimír, Vales Alfonz. Za pregledovalca računov sta izvoljena dosedanja pregledovalca: dr. A. Dolar in Niko Vrabl. Kot strokovnjaka v narodopisju pokliče društvo v odbor g. dr. L. Poljanca, za slikarstvo pa prof. A. Gvajca in I. Kosa. Odbor je izvolil iz svoje srede za podpredsednika prof. A. Valesa, za tajnika prof. Baša in za blagajnika E. Baumgartnerja.

V zahvalo za kulturno nastopanje v korist društva na zasedanju banskega sveta je občni zbor med slučajnostmi sklenil, da izrazi društvo posebno zahvalo podbanu g. dr. Pirkmajerju.

Profesor dr. Matija Murko.

Janko Kotnik — Maribor.

Ob sedemdesetletnici rojstva.

Profesor dr. Murko je naš ožji rojak. Kot takšemu in kot soustanovitelju Zgodovinskega društva v Mariboru kakor tudi večkratnemu sodelavcu ČZN¹), zlasti pa kot odličnemu znanstveniku na polju južnoslo-

vauskega narodopisja smo dolžni, da mu mimo prigradnih člankov, ki jih je izzval po vsem kulturnem svetu redki jubilej našega rojaka, posvetimo tudi naslednje vrstice.

Ozemlje, ki nam je dalo na jezikoslovnem ter literarno-zgodovinskem polju že toliko slavnih mož, je rodilo tudi profesorja Murka. Dne 10. februarja l. 1861. je na Drsteli pri Ptujju zagledal luč sveta. Vse one vrline, ki so odlikovale njegovega rojaka in velikega učitelja Fr. Miklošiča, je narava položila tudi njemu v zibelko. Gimnazijo je študiral vse-skozi odlično, in sicer najprej v Ptujju, potem v Mariboru. Leta 1880. je prišel na Dunaj, kjer se je posvetil slovanskemu in germanskemu jezikoslovju. Njegovi odlični učitelji Heinzel, Schmidt in Miklošič so mu začrtali pot na znanstvenem polju. Leta 1886. je bil promoviran »sub auspiciis imperatoris« za doktorja filozofije. Za to izredno odlikovanje je dobil l. 1887. štipendijo dunajskega vseučilišča ter nastopil poldrugoletno potovanje po Rusiji. V Petrogradu in Moskvi se je seznanil z Veselovskim, Pypinom, Buslajevim in drugimi ruskimi učenjaki, po knjižnicah in med ljudstvom si je nabral mnogo znanstvenega gradiva za svoja poznejša raziskavanja. Ko se je l. 1889. vrnil na Dunaj, je dobil najprej službo v ministrstvu zunanjih del, in sicer kot referent za slovanske časopise. Razen tega je bil tudi učitelj ruskega jezika na zavodu za vzhodne jezike in pozneje tudi na konzularni akademiji, obenem pa je poučeval slovenščino na Terezijanski akademiji.

L. 1897. se je z znanstvenim delom »Deutsche Einflüsse auf die Anfänge der böhmischen Romantik« habilitiral za docenta slovanske filologije na dunajski univerzi. L. 1902. pa je kot redni profesor prevzel po prof. G. Kreku graško stolico za slovansko jezikoslovje. Gradec pomenja novo dobo v Murkovem znanstvenem in zasebnem življenju. Njegovo znanstveno delo, ki se je bilo na Dunaju tako široko in vsestransko razmahnilo, da vzbuja splošno občudovanje, se je za časa petnajstletnega bivanja v Gradcu koncentriralo in znatno pogloblilo. Najlepši plod te dobe je knjiga: »Geschichte der älteren südslawischen Literaturen, Leipzig 1908«. V Gradcu si je Murko tudi ustanovil svoje lastno ognjišče ter poročil hčerko uglednega celjskega rodoljuba dr. Josipa Serneca. Ko je l. 1908. odšel profesor Jagić v pokoj, bi bil Murko rad prišel na dunajsko stolico, do katere je imel kot znanstvenik največ utemeljenih predpogojev. A osebni oziri, ki pri podelitvi takih mest igrajo često.važno ulogo, so tudi tukaj drugače odločili. Dunajsko slavistično stolico je dobil Jagićev zet prof. Rešetar, Murko pa je ostal še nadalje v Gradcu, kjer je preživel tudi skoro vsa vojna leta, združena s pomanjkanjem in z vsemi ostalimi nepravilnostmi.

¹⁾ Glej ČZN I. III, VII, VIII, XII.

Ko se je l. 1917. pravkar preselil v lastno vilo, je prišel iz Leipziga, kjer je umrl prof. Leskien, poziv, da prevzame tamkajšnje slavistično stolico. To za prof. Murka ni bilo samo veliko priznanje njegovega dela in znanstvenega sloveša, marveč tudi nekako osebno zadoščanje za ne-taktno postopanje glede Dunaja. Z nastopnim predavanjem »Die slawische Philologie in Deutschland« se je lotil z veliko vnemo preosnovitve slavističnih študij v Nemčiji, čeprav tla za to v vojnem času niso bila kaj ugodna.

Takoj po prevratu je stal prof. Murko pred važnim vprašanjem: »Kam sedaj?« Treba je bilo razen tega tudi misliti na bodočnost doraščajoče dece. Dobil je sicer poziv iz Zagreba, a pogoji so bili zanj nesprejemljivi. Istočasno pa ga je klicala tudi Praga. Vsekakor ga je zelo vle-klo v novo domovino, kar pričajo tudi pisma, napisana dr. Turnerju²⁾. V enem izmed teh pravi: »Rad bi vstopil v tej ali oni obliki v službo jugo-slovanske države, za katero sem znanstveno toliko deloval, posebno s tem, da sem se potegoval za zблиžanje Hrvatov in Srbov. V njej imajo tudi otroci svojo pravo domovino, za katero jih je treba čimprej odgojiti.«

Naša država je bila takrat v prvem razvojnem stanju in vsa zapo-slena z notranjo organizacijo. Zato pač merodajni činitelji niso polagali tolike važnosti na to, da bi si v osebi prof. Murka pridobili znanstvenika svetovnega slovesa.

Morda pa je bilo celo bolje, da je prof. Murko odšel v Prago, kajti tam se mu je odprlo povsem novo polje za udeještvovanje. Na starodavni Karlovi univerzi je dobil profesuro južnoslovanskih jezikov in slovstev. V dobi, ko drugi odhajajo v pokoj, začelja prof. Murko novo življenje. Z neumorno energijo se je lotil dela in čeprav mu je bilo težko zapu-stiti novo ustanovljeno Jugoslavijo, se je sredi ogromnega dela vendar kinalu vživel v nove razmere, kakor izjavlja v enem izmed poslednjih pisem, ki jih je bil napisal dr. Turnerju³⁾: »Mi smo v Pragi res zadovolj-ni. Jaz imam sicer mnogo dela in skrbi, ali imam lep delokrog in vidim, da se znanstveno delo tukaj vendar ceni.«

Tako se je Murku posrečilo, da je po svetovni vojni pre-nesel središče slavističnih študij, ki je bilo za Kopi-tarja, Miklošiča in Jagića na Dunaju, zopet v Prago.

* * *

Ob sedemdesetletnici prof. Murka je objavila njegova hčerka Jelka Arneriova bibliografski seznam Murkovih spisov⁴⁾. Ta knjižica, kjer so

²⁾ Glej arhiv Zgod. društva v Mariboru (AZDM) K. 47.

³⁾ AZDM. I. c.

⁴⁾ Bibliografický soupis literární činnosti prof. M. Murka. Sestavila Jelka Arne-riová-Murková. 1931. — V popolni obliki izide bibliografija Murkovih spisov v »Raz-

na 17 straneh kronološko nanizani naslovi Murkovih del, nam priča, kako vsestransko in plodovito je bilo Murkovo literarno delovanje. Strogo filološka vprašanja, kulturno-zgodovinski problemi, primerjalno literarne razprave in narodopisje, vse to tvori pestro vsebino Murkovih spisov.

Jezikoslovna vprašanja so ga zanimala zlasti v mlajših letih, ko se še javlja vpliv učitelja filologa Fr. Miklošiča. Pri svečani promociji je predaval o pomenu tujk, napisal je dve lepi razpravi iz slovenske slovnice, in sicer »O enklitikah v slovenščini« (Letopis Mat. Slov. 1891—92) in »Zur Erklärung einiger grammatischer Formen im Neuslowenischen« (Archiv f. slaw. Phil. 1892), ocenil Berneckerjev etimološki slovar, Gebauerjevo slovnico in več drugih učnih knjig ter leta 1925. objavil v Daničičevem Zborniku razpravo »Nekoliko reči o jeziku srpsko-hrvatskih protestantskih knjiga«.

Dasi kažejo omenjene razprave globoko razumevanje slovniških in etimoloških vprašanj, vendar slovnica ni polje, kjer bi se Murko kot učenjak mogel široko razmahniti. Bolj ga zanimajo vprašanja, ki so v posredni ali neposredni zvezi s kulturno in literarno zgodovino slovanskih narodov.

V Ljublj. zvonu 1889 je objavil svoje potne spomine iz Rusije, istotam je napisal l. 1886. razpravo o Miklošičevih najnovejših delih. Svójemu velikemu učitelju in ožjemu rojaku je posvetil še več krajših in daljših člankov, zlasti pa l. 1898. krasno monografijo »Miklosichs Jugend- und Lehrjahre«, ki je izšla v zborniku na čast germanistu Heinzelu. Med številnimi življenjepisi, ki jih je Murko napisal v spomin slovanskim učnjakom, je najlepši in najpopolnejši Oblakov, objavljen v Knezovi knjižnici Slov. matice 1899. Profesor Nachtigall⁵⁾ toplo priporoča to vzorno biografijo kot nekak vademecum vsakemu slovenskemu slavistu. Zanimivo je, da je nemški posnetek tega obširnega dela tudi avstrijsko naučno ministrstvo priporočilo šolskim knjižnicam.

Tudi svójemu prijatelju in dolgoletnemu tovarišu na graški univerzi, dr. Štreklju, je ob smrti l. 1912. napisal z ljubeznijo in razumevanjem prežet članek v Vedi, mimo tega pa krajši nekrolog v »Grazer Tagespost«. Tu bodi omenjeno, da je profesor Murko neustrašeno in možato zastavil ves svoj vpliv, da bi bil Štrekelj čimprej imenovan za rednega profesorja. Dne 4. maja 1907 poroča o tej zadevi dr. Turnerju⁶⁾: »Jaz imam že od 25. jan. trde boje, ker predlagam zopet Štreklja za rednega profesorja. Akademično življenje ima povsodi mnogo žlindre, aii če se mu pridruži

pravah iz zgodovine slovanske filologije«, ki jih tiska Slovanský ústav v Pragi. Tam bo priobčen tudi Murkov življenjepis.

⁵⁾ Dr. R. Nachtigall: Prof. M. Murko. Ljublj. Zv. 1921.

⁶⁾ AZDM. K. 47.

še tevtonski šovinizem, si lahko misliš, kako težko se je boriti v takih razinerah . . . Morali bomo resno misliti na svojo univerzo, ali pot do nje je dolga . . .«

Zgodaj se je začel baviti tudi s češko romantiko. Ob Kollarjevi in Šafaříkovi stoletnici je napisal več temeljnih razprav, ki pa so le predhodnice njegovega velikega dela, s katerim se je habilitiral za privat. dočenta na dunajski univerzi. S knjigo »Deutsche Einflüsse auf die Anfänge der slawischen Romantik, I. Teil: böhmische Romantik« je Murko zadivil ves učeniški svet. Z novo primerjalno metodo odkriva literarnohistorični vedi povsem nova pota. Le žal, da tega dela ni nadaljeval tudi z ozirom na ostale Slované.

Z literarno zgodovino južnih Slovanov pa se bavi v Teubnerjevi zbirki »Kultur der Gegenwart«, za katero je l. 1908. napisal pregled starejših in novejših južnoslovanskih literatur, v Amelangovi zbirki vzhodnih literatur pa je izšlo istega leta epohalno delo: »Geschichte der älteren südslawischen Literaturen«, ki je plod dolgotrajnih in podrobnih študij. Tu se prvič obravnava južnoslovanska literatura kot enotna celota. Nekatera poglavja tvorijo zaokrožene monografije in so bila tudi drugod objavljena. Študije o južnoslovanskih literaturah nadaljuje široko zasnovana, nemški pisana razprava »o pomenu reformacije in protireformacije za duševno življenje južnih Slovanov«, ki je izšla najprej v Slaviji IV. in V., pozneje pa kot separaten odtisk v Pragi in Heidelbergu. Protestantška doba je poleg romantike Murka vidno najbolj zanimala. Reformacija, ki je bila namenjena vsem južnim Slovanom, je ustvarila južnoslovanski program, ki ga je dvajseto stoletje uresničilo.

Isto misel izraža prof. Murko tudi v svojem predavanju, ki ga je imel v maju 1920. l. na saksonski akademiji in ki ga završuje s temi-le besedami: »Jugoslovansko kraljestvo, ki je izšlo iz svetovne vojne, se mi zdi kot člen verige, ki sega po svojem razvoju stoletja nazaj«.

Z narodopisjem se je začel baviti že zelo zgodaj. Recenzije in drugi članki, raztreseni po različnih slavističnih in etnografskih glasilih, nam to potrjujejo. Zlasti pa ga je navdušila narodopisna razstava l. 1895. v Pragi, o kateri poroča v »Mitteilungen der anthropologischen Gesellschaft in Wien« ter v Ljublj. zvonu 1896, kjer Slovincem daje ob koncu te-le nauke: »Zbirajmo in hranimo svoje starine, samobitne in prisvojene, kolikor moremo, ker človeka, ki ni barbar, bo vedno zanimalo, kako so živeli njegovi predniki«. Morebiti so bile poleg drugih teženj tudi te vrstice v vzpodbudo onim, ki so ustanovili v Mariboru Zgod. društvo.

Razprava »Povest sedmerih modrijanov pri Slovanih« (Sitzungsberichte der Wiener Akademie 1890), s katero si je prof. Murko pridobil sloves izbornega poznavalca starejše literature, spada sicer v oblast pri-

merjalnih in tekstno kritičnih študij, vendar pa sega tudi v območje narodopisja. K tej temi se je Murko pozneje še večkrat povrnil.

Vse, kar spada v področje narodopisja, zanima profesorja Murka. L. 1902. ocenjuje Meringerjevo razpravo »Die Stellung des bosnischen Hauses und Etymologien zum Hausrat«, l. 1906. pa objavlja sam povsem novo razpravo o jugoslovanski hiši (»Zur Geschichte des volkstümlichen Hauses bei den Südslawen«).

L. 1909. je začela izhajati v Heidelbergu revija »Wörter und Sachen«, ki ji je glavni namen, da uporablja rezultate kulturno zgodovinskih preiskav za tolmačenje in razlago pojmov in besed. Misel je izšla iz Gradca, gotovo ne brez zaslug prof. Murka, ki je bil temu listu tudi sourednik.

Že v I. letniku tega novega znanstvenega glasila prispeva Murko članek, v katerem kulturnozgodovinsko razlaga sprejem nekaterih srbohrvaških besed pri Slovencih, v II. letniku pa objavlja obsežno in klasično razpravo »Das Grab als Tisch«, kjer govori o nagrobnih obredih slovanskih narodov in na podlagi teh raziskovanj pojasnjuje več zanimivih etimologij. Temu glasilu je ostal zvest sotrudnik tudi v najnovejšem času, objavljajoč v XII. letniku študijo o vilah (»Zur Geschichte der Heugabel«).

V tesni zvezi z Murkovim zanimanjem za slovansko, zlasti južno-slovansko narodopisje so njegove študije o jugoslovanski narodni epiki. Kakor je prof. Murko drugod vedno utiral nova pota, je tudi tukaj njegova metoda povsem nova in svojevrstna. Z narodno epiko se bavi prof. Murko že izza l. 1904. dalje. L. 1912. je nastopil svoje prvo znanstveno potovanje po severozapadni Bosni in severni Dalmaciji, l. 1913. pa po Bosni in Hercegovini, da na licu mesta prouči, pod kakšnimi pogoji živi in umira dandanes srbohrvaška narodna epika. Ko so po vojni normalne razmere zopet omogočile potovanje, se je vnovič vrnil k tej temi. V letih 1924., 1927., 1930. in 1931. ponovno potuje v teh krajih, najprej v Sandžaku, nato v Črni gori in ostali Srbiji in prinaša s svojih potovanj vedno vse polno novega gradiva, ki ga namerava obdelati v obširnem delu o jugoslovanski epiki. Nekako pregledno in sintetično razpravo o stanju jugoslovanske narodne epike v 20. stol. je izdal l. 1928. v francoskem jeziku pri slovanskem institutu v Parizu, ki ga je tudi povabil, da je imel v maju l. 1928. na Sorboni serijo predavanj o tem zanimivem predmetu.

Da se je zanimal tudi za slovensko narodno pesem, priča dejstvo, da je bil član slovenskega odseka dunajskega odbora za izdajo monumentalnega dela: »Narodna pesem v Avstriji« in po Štrekljevi smrti tudi predsednik tega odseka. Ta odbor, ki je začel delovati l. 1906., je zbral do l. 1913. že 11.159 slovenskih pesmi z napevi. Svetovna vojna je nato

prekinila njegovo delovanje, l. 1919. pa je začel znova delovati, tako da se je nabralo doslej okoli 13.000 narodnih pesmi z melodijami. L. 1927. je ta odbor izročil ves material etnografskemu muzeju v Ljubljani. Delovanje tega odbora opisuje prof. Murko v III. letniku Etnologa pod naslovom: »Velika zbirka slovenskih narodnih pesmi z melodijami«.

Koliko ocen in drugih informativnih člankov je izšlo v Jagičevem »Archivu« in drugih znanstvenih revijah! A tudi splošnim vprašanjem iz slovanskega kulturnega življenja je Murko posvečal svojo pozornost in često zastavil pero tudi v publicistične namene, kar pričajo zlasti mnogoštevilni članki po svetovni vojni o najrazličnejših aktualnih vprašanjih. Citiram le nekaj izmed njih. V »Novi Evropi« so izšli: Slovenački književni jezik, Prag kao kulturno središte Slovenstva, Kulturna Slovenija u opisu samih Slovenaca, Ko je stvorio Jugoslovane i Jugoslaviju, Začetki čehoslovaške-jugoslovanske zaveze; v Prager Presse: Die Neuordnung Jugoslawiens, Im slawischen Süden, Vergangenheit, Gegenwart und Zukunft des patriarchalischen Jugoslawiens in dr.

Med omenjenimi članki je še danes zelo aktualen in zanimiv članek o »slovenskem jeziku v Jugoslaviji«, ki je izšel tudi v Ljublj. zvonu l. 1922. in je pisan s tistim treznim smislom za živo realnost, ki se ga je prof. Murko že v svojih mladih letih navzel od bratov Čehov. Vsak izobražen Jugoslovan bi se moral seznaniti z vsebino tega članka!

Prof. Murka odlikuje izreden organizatoričen talent, ki se javlja že v študijskih letih, ko zbira okoli sebe tovariše, sposobne in navdušene za kulturno in znanstveno delo. In kjerkoli se pozneje nahaja, bodisi na Dunaju, v Gradcu in v Nemčiji, povsodl tvori prof. Murko središče slovanske družbe. V posebni meri pa se je njegov organizatorični talent uveljavil, ko je prišel v Prago. Praga je po njegovi zaslugi postala središče slovanskih jezikoslovnih študij, v Pragi je razširil in znatno obogatil knjižnico slovanskega seminarja. S svojim neumornim prizadevanjem je dosegel, da je slovanski seminar dobil novo poslopje, bil je soustanovitelj »Slavije«, ki je narasla že na 10 letnikov. Leta 1929., ob stoletnici smrti Dobrovskega, je sklical v Prago kongres slovanskih filologov, ki ga je sam uspešno vodil in na katerem je glede organizacije znanstvenega dela dosegel mnogo lepih rezultatov.

Kot znanstvenik pri svojem delu ni okorel in postal starokopiten, kakor se to često dogaja, ampak je z vedno mladostno svežostjo, ki je lastna tudi njegovi telesni konstituciji, sledil novim in modernim izsledkom znanosti ter mnogokrat tudi sam utiral nova pota.

Kdorkoli je imel opraviti s profesorjem Murkom, se je na mah prepričal, da ima pred seboj velesimpatičnega človeka. Za svoje slušatelje se prof. Murko ni brigal samo za časa njihovih študij na univerzi, am-

pak jih je imel v stalni evidenci tudi po njihovem odhodu z vseučilišča. Bil je predsednik ali odbornik raznih dijaških podpornih društev in vedno očetovsko pripravljen, pomagati revnim dijakom. Posebno neumorno se je potegoval za dijaško bolniško zavarovanje — in tu se zopet kaže njegov smisel za organizacijo — češ, vsaka služkinja ima svojo bolniško blagajno, ki ji nudi pomoč v slučaju bolezni ali nezgode, le dijak je nima.

Po vsakdanjem trudapolnem delu je bil najljubeznivejši zakonski mož in družinski oče, ki se je ob prostih urah prav srčno veselo poigraval s svojo doraščajočo in ljubko deco.

Prof. dr. Murko je poneseł glas in slavo slovenskega imena daleč preko mej naše ozke domovine, kajti kjerkoli se je kretal, bodisi v znanstvenem svetu, bodisi v družabnem občevanju, povsodi je bil in ostal dober Slovenec in zaveden Jugoslovan.

Ob petdesetletnici je pisal prof. Murko svojemu staremu in najboljšemu prijatelju dr. Turnerju, s katerim so ga trajno vezale nežne prijateljske vezi, prepletene s hvaležnostjo izza onih let, ko je bil dr. Turner njegov podpornik, zahvaljujoč se mu za čestitke k petdesetletnemu jubileju med drugim tudi to-le: »Petdesetletnice nisem bil vesel. Lotila se me je mala melanholija, ko sem premišljeval, da bi bilo lahko marsikaj drugače izpalo, meni v korist, še bolj pa znanosti«⁷⁾.

Danēs, ko profesor Murko stopa v osmi decenij svojega plodnega življenja, ko ina za seboj skoro petdesetletno znanstveno karijero, bi morda svojo takratno izjavo v toliko popravil, da je navzlic mnogim težavam in zaprekam, s katerimi se je moral večkrat boriti, vendarle lahko zadovoljen s svojim življenjskim delom, in če že res marsikaj ni izpalo njemu v korist, pa je bilo vsaj znanosti v prid.

Mnogoštevilna odlikovanja, ki jih je dobil prof. Murko v teku svoje dolgoletne znanstvene karijere, so priznanje velikemu delu, ki ga je izvršil in ga še stalno vrši.

Bodi mu sojeno še mnogo zdravih in srečnih dni, da lahko izpolni, kar si še sam obeta od življenja, in dovrši, kar še pričakuje od njega znanstveni svet!

Ta članek je prikojen po govoru, ki ga je pisec imel na lepo uspelem Murkovem večeru, katerega je priredilo Zgodovinsko društvo v Mariboru dne 8. aprila 1931.

Viri: T. St. Grabowski: Najnowsza Historya Literatur południowosłowiańskich i działalność prof. M. Murki, Kraków 1910. — J. Kotnik: Dva jubileja v Gradcu. Dou in svet 1911. — Prof. dr. R. Nachtigall: Matija Murko, Ljublj. zvon 1921. — Jelka Arneriová-Murková: Bibliografický soupis literární činnosti prof. M. Murka, Praha 1931. — Josef Páta: Prof. dr. Matyáš Murko. Praha 1931. — Razni příložnostní článki ob sedemdesetletnici. — Murkova pisma dr. Turnerju v arhivu Zgod. društva v Mariboru.

⁷⁾ AZDM. I. c.

Raziskavanja v Potočki zijalki in nje problemi.

S. Brodar — Celje.

I. Raziskavanje l. 1930.

Uspehi kopanja in raziskavanja v Potočki zijalki na Olševi l. 1928. in 1929. so bili tako povoljni¹⁾, da je Muzejsko društvo v Celju — v svesti si velikega pomena na novo odkrite paleolitske postaje za znanost — sklenilo, organizirati tretjo ekspedicijo v poletju l. 1930., ki naj bi sistematično in brez ozira na materijalen uspeh raziskala plasti v Potočki zijalki in z zbranim gradivom podala kolikor mogoče jasno sliko razmerja pračloveka in njegove jame. Radi izredne obsežnosti naše paleolitske postaje je bila zamišljena seveda ta ekspedicija le kot prva etapa po načrtu zasnovanega še bodočega dela. Vendar je bilo treba že za to ekspedicijo toliko gmotnih žrtev, da bi se bila le težko uresničila, ako ne bi prejelo Muzejsko društvo v Celju tako iz državnih sredstev kakor tudi od mestne občine celjske znatnejše pomoči. V dolžnost si štejem, da se v imenu celjskega Muzejskega društva imenovanim faktorjem javno zahvaljujem. Globoko razumevanje za delo v Potočki zijalki sem našel že od vsega početka pri celjskem mestnem načelniku g. dr. A. Goričanu; njemu kakor tudi vsem, ki so mi na kakršenkoli način pomagali, bodi izrečena iskrena zahvala.

Tako je bilo torej mogoče dne 8. julija 1930 v jami z delom pričeti in ga po 38 dneh, 14. avgusta 1930, z uspehom končati.

Vreme je bilo ves čas izredno slabo; vrstili so se deževni, viharni in megleni dnevi, celo sneg ni izostal. Temperatura je večkrat padla do 3° C. Vendar je šla ekspedicija vsak dan razen nedelj in praznikov ter enega dne, ko je lilo od jutra do večera kot iz škafo, na delo v 1700 m visoko ležečo jamo. Kljub deževnemu vremenu je bila jama ob prihodu ekspedicije izredno suha, bolj suha kot n. pr. prejšnje leto, ko je bilo suho in toplo. Zato smo imeli prva dva tedna v jami občutno pomanjkanje vode in jo je bilo treba celo za pijačo nositi seboj. Ko so kasneje nastopili večji nalivi, je jama glede vlage in vode dobila normalno lice. Tekom 24 ur je po vsakem večjem nalivu začela deževnica pronicati skozi stene in v gostih curkih kapljati od stropa. Kadar je deževalo, je padal dež z vetrom precej daleč v jamo; ko pa je zunaj dež pojenjal, je sledil še skoro neprijetnejši jamski dež s stropa.

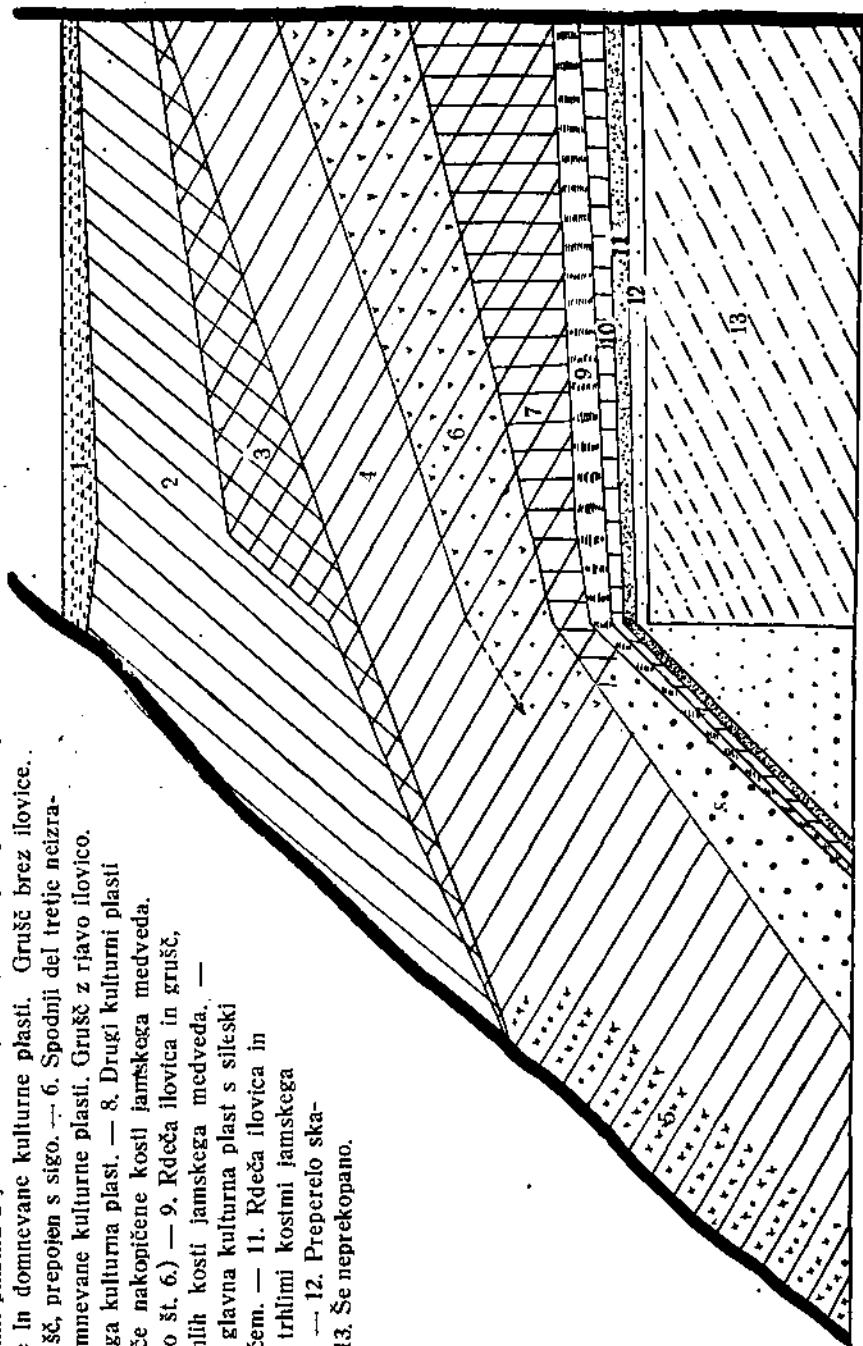
¹⁾ Glej poročila v ČZN XXIV, Maribor 1929, št. 1—2, str. 113—116 in v Zdravniškem vestniku, Ljubljana, II, št. 4, str. 107—125.

Kljub vsem vremenskim neugodnostim je bilo vendar polnih 31 delavnih dni. Zaposlenih je bilo pri ekspediciji dnevno povprečno 7 oseb. Poleg poročevalca so sodelovali še: prof. Stante V. kot fotograf, akademik Diehl Vladimir, učitelj Kneel Edmund, ki je bil poleg drugega tudi izboren kuhar, ter solčavski domačini: Ikočič Silvester, Cigala Ivan, Erjavc Anton, Rok in Jože-Plesnik, Olševnikov Šimon, ki so z naravno inteligenco prav spretno ločili n. pr. vsako tujo kamenino od apnenea. Najeti smo morali tudi pastirja, ki je pazil, da pod steno pasočca se živina ni prišla preblizu kamenju, ki smo ga stresali iz jame po pobočju in je imelo kakih 200—300 m nižje že prav nevaren pospešek.

Nekaj manj kot 2 uri smo porabili dnevno za hojo v jamo in nazaj k Sv. Duhu, kjer je bil naš glavni stan. Delalo se je dnevno 7½ ure; vseh delavnih ur je bilo 1430. Delo je šlo večasi bolj počasi, drugič bolj urno od rok, pač z ozirom na značaj materiala in kulturne plasti. Večje skale je bilo treba drobiti in v nekaterih primerih tudi razstreliti, izrazito kulturne plasti pa dobro pregledati. Tako je bilo n. pr. prekopanega in odvoženega en dan do 18 m³ materiala, a drugič zopet komaj 1 m³. V celoti je bilo pregledanega in odpravljenega nad 300 m³ grušča.

Poskusni rov pred jamo, oziroma ob vhodu v zijalko iz l. 1929., ki je pokazal že prejšnje leto pozitivne rezultate, je tvoril podlago letošnjemu delu. Vzhodna stena tega rova je ostala letos skoro nedotaknjena, to se pravi: vse izkopavanje se je vršilo le v zahodni polovici janskega vhoda, in sicer ne samo do zahodne stene same, temveč še več metrov pod njenim dandanašnje že zasutim previsom, v širini nekako 8—12 m in v dolžini okrog 10—14 m. V talnem načrtu meri prekopano ozemlje 155 m², od tega nekaj nad 25 m² za, oz. pod površinsko črto dandanašnje zahodne stene. Pri tem je dobra tretjina vsega prekopanega sveta že popolnoma izven območja jame, dočim sta ostali dve slabi tretjini že pokriti od janskega svoda. Površina v jami prekopanega ozemlja je bila precej enakomerno izravnana in ni kazala znatnejših višinskih razlik. Pač pa je ozemlje, kolikor ga ni več pokritega od janskega svoda in se nahaja torej že izven jame, prav strmo padalo, tako da znaša višinska razlika med najvišjo in najnižjo točko preiskanelega sveta okrog 6 metrov. Na takem terenu je mogoče kopati le v terasah. Nakopali smo 4 terase, od katerih je druga najboljšežnejša ter sega do stene ogromne skale v jami, tretja in četrta pa sta znatno ožji in segata po velikem delu že pod previs zahodne stene. Terasa padajo od vzhoda proti zahodu. (Sliki št. 1. in 2.) Kopalno se je v glavnem po vertikalni metodi, ki je omogočila prav lahko razlikovanje posameznih plasti, medtem ko se horizontalna metoda (na prvi terasi) ni obnesla. Najgloblje se je kopalo 3.30 m, povprečno pa nekaj nad 2 metra.

1. Grušč na površju. — 2. Siga. — 3. Prehodna plast med sigo in spodnjimi plastmi z jamskim medvedom. — 4. Gornji del tretje nezrazite in domnevane kulturne plasti. Grušč brez ilovice. — 5. Grušč, prepojen s sigo. — 6. Spodnji del tretje nezrazite in domnevane kulturne plasti. Grušč z rjavo ilovico. — 7. Druga kulturna plast. — 8. Drugi kulturni plasti pripadajoče nakopičene kosti jamskega medveda. (Glej sliko št. 6.) — 9. Rdeča ilovica in grušč, polna trhljih kosti jamskega medveda. — 10. Prva, glavna kulturna plast s sileški in ognjiščem. — 11. Rdeča ilovica in grušč, s trhljimi kostmi jamskega medveda. — 12. Preperelo skalo. — 13. Še neprekopano.

Profil jamske plasti ob vhodu v Potočko zijalko med zahodno jamsko steno (levo) in veliko skalo (desno). Merilo 1:40

Ko je pračlovek obiskal prvič — po dosedanjih ugotovitvah — Po-točko zijalko, je bil vhod pač že prilično sličen današnjemu. Trapecasta odprtina mu je že zijala naproti, toda bila je vsaj do 4 metre širša po svoji spodnji osnovi od današnje. Vhod v jamo pa je bil mogoč tik ob zahodni steni že okrog 5 m nižje kot danes. Velika skala, ki štrli danes kakih 6 m za vhomom za $1\frac{1}{2}$ m iz površine in zavzema okrog 14 m², je stala mnogo bolj mogočna, visoka do 4 metre, že tedaj. Prav tako je tudi že tedaj zapiral jamo po vsej širini ogromen, iz skalovja sestojč grebenast stožec, do 2 m nižji od današnjega, ki pa ni padal strmo le na zunanjo stran, temveč tudi proti zahodni steni, vendar tako, da je ostal med njim in med steno globok in do 2 m širok vmesni prostor.

Razmerje med tedanjo površino in današnjo morejo mnogo bolj nazorno pokazati slike kot besede. Skice k slikam so izgotovljene po fotografskih posnetkih, treba je torej vpoštovati perspektivo. (Glej sliko št. 4. in skico št. 2.; sliko št. 5. in skico št. 4.)

Podlago našemu kopanju je tvoril omenjeni, iz skal večjih razsežnosti sestojč stožec. Kolikor je doslej možno presoditi, ima svoj izvor v večjem udoru jamskega stropa. Kasnejša raziskavanja bodo šele do-gnala, ali so pod njim še kake druge plasti. Pri izravnavanju teras smo ga morali delno načeti in smo zato posegli mestoma do 80 cm v nje-govo globino. Skalovje je zelo staro, ker je močno preperelo. Velikih skal ni mogoče razstreliti, ker so preveč prepočene; odvaliti jih tudi ni mogoče, ker so nekatere mnogo preogromne; treba jih je drobiti, kar je zelo zamudno. Med njimi se nahaja debelejši grušč, mestoma pomešan celo nekoliko z ilovico. Vse je močno stisnjeno in stlačeno. V splošnem je to skalovje popolnoma prazno, brez kakršnihkoli ostankov, ki bi kazali na katerokoli življenje v jami. Res je, da smo zasledili tudi v tem ska-lovju poredkoma posamezne drobce kosti jamskega medveda in na enem mestu $\frac{1}{2}$ metra globoko med skalami celo spodnjo čeljust jamskega medveda, vendar navedenega skalnatega udara ne smatram kot kulturno plast, ker so posamezne redke koščice zašle med zevajoče razpoke skalovja le slučajno.

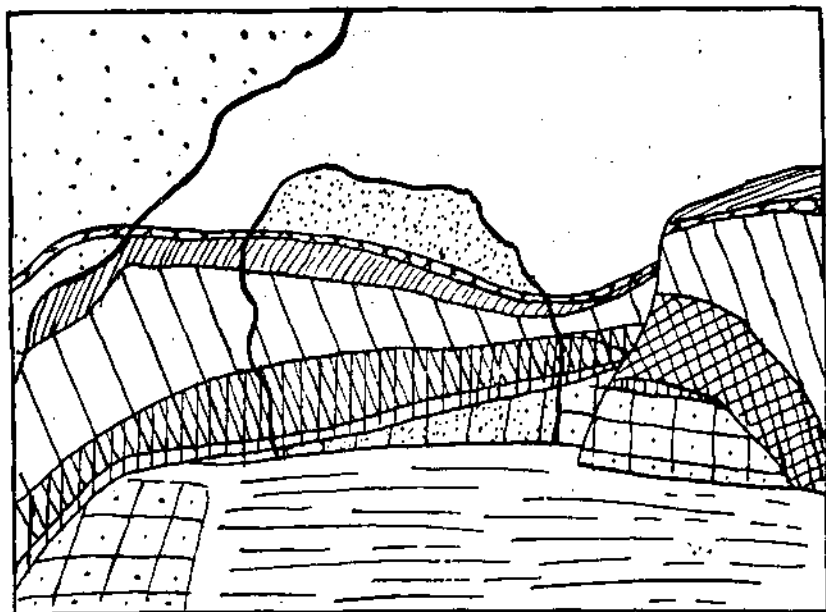
Naslednja plast je, ako ostanemo pri kronološkem redu, s katerim smo začeli, dosedaj ugotovljena najstarejša plast s številnimi ostanki razbitih kosti jamskega medveda. Plast sestoji iz rdeče jamske ilovice, ki ji je primešano le prav malo apnenčevega grušča. Zato pa je tembolj polna zelo trhljih in preperelih kosti, ki pri izkopu takoj razpadejo. Blizu roba jame se izklini, pred omenjeno veliko skalo je v vodoravni legi in najdebelejša (25 cm), a proti zahodni steni in dalje v notranjost jame, kamor je tedanja površina padala, se znatno tanjša. Kljub temu, da ni nu-đila dosedaj nobenih artefaktov v pravem pomenu besede, jo moramo

vendarle smatrati kot najstarejšo kulturno plast. Ne le radi razbitih medvedjih kosti, ki si jih v toliki množini pri vходу v jamo težko tolmačimo drugače, kot da jih je nagromadil človek. Tem bolj še radi drobcev raznih jami tujih kamenin, katere spoznamo kot paleococjske, silurske in karbonske hribine vsaj 20 m nižje od jame ležečega sveta. Mestoma je ta plast, koder je tenka, brez kosti in sivkaste barve; v takih primerih ima videz stlačene mehke sige.

Nad obravnavano plastjo ležeča plast je do sedaj najpomembnejša, ker vsebuje mnogo bolj očitne znake človeške navzočnosti. Koder je debela (do 40 cm), je skoro iz samega grušča brez ilovice. Proti zunanjemu robu jame se sicer dosedaj še ni izklinila, vendar postaja vedno tanjša: prav tako tudi dalje v notranjost jame. Tik pred veliko skalo, koder je najbolj debela, je vsebovala v svojem spodnjem delu razprostranjeno sklenjeno ogljišče (do 8 m²); ostanke in drobce oglja pa smo naleteli v tej plasti povsod, koder smo dosedaj kopali. Kostni jamskega medveda so tudi tu raztresene vsepovsod, vendar niso tako številne kot v spodnji plasti. Razen jamskega medveda smo zasledili letos med kostmi tudi maloštevilne ostanke volka. Po najdenih zobeh sodeč, vsaj ostanke 3--4 volkov. V tej plasti je ležal kočnjak alpskega svizca (mrmotice). Nadalje smo v tej plasti na 2 mestih naleteli na hitinaste ostanke neke žuželke, ki bi jo bilo prištevati, sodeč po dobro ohranjenem enem krilu, redu kožokrilcev. Odkritih je bilo tudi še nekaj posameznih zob, ki jih bo treba še določiti, kateri živali pripadajo. Vsekakor najvažnejši pa so sileksi, pravi artefakti, ki z eno izjemo pripadajo vsi tej plasti. Tu smo že pri poskusnem kopu prejšnjega leta naleteli na več artefaktov iz črnega kremenca. Nahajali so se vsi ob robu ogljišča, oziroma celo pod njim. Letos smo odkrili 5 novih komadov, med njimi eno izredno lepo in precej veliko visoko praskalce (Hoch-Kiel-Kratzer; grattoir caréné ali grattoir de Tarté). Da je človek obdeloval in izoblikoval ali preoblikoval svoje kamenito orodje na licu mesta, pričajo drobci iz istega gradiva, ki so pri tem delu odpadli. Skupno število artefaktov znaša 10, odpadlih drobcev pa 7. Artefakti so po svojem značaju izdelki mlajšega paleolitika, po obliki strgalca, praskalca, nožički. Posebno značilna so visoka praskalca, 4 po številu in torej s 40% zastopana. (Slika št. 7.) Magdalenska in solutrejska doba visokih praskalc ne poznata več, pač pa tvorijo ta bistven del aurignaške kulturne stopnje, torej začetka mlajšega paleolitika.

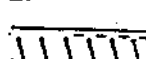

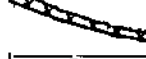
Razen omenjenih artefaktov iz materijala, ki ni bil sicer idealen, a se je vendar mogel obdelovati, smo odkrili letos nekaj zasilnega kamnitega orodja. (Slike št. 8 a in b, 9 a in b.) Med tem ko so pravi artefakti majhni (očividno je bilo težko dobiti material), je zasilno kamenito orodje večjega obsega, da ga ni bilo treba držati le s prsti, temveč ga je

objela lahko cela roka. Svoj izvor imajo ti sileksi v 200—300 m pod jamo ležečem paleocojskem ozemlju, v silurju in karbonu. Mnogo se niso dali oblikovati, zato si je izbral človek kamene, ki so že prirodno imeli oster rob, služoč kot rezilo ali strgalo, v ostalem pa se je oblika dobro prilegala roki. Treba je bilo le tu in tam malega popravka, da kaka ostrina pri delu ni preveč rezala v roko.

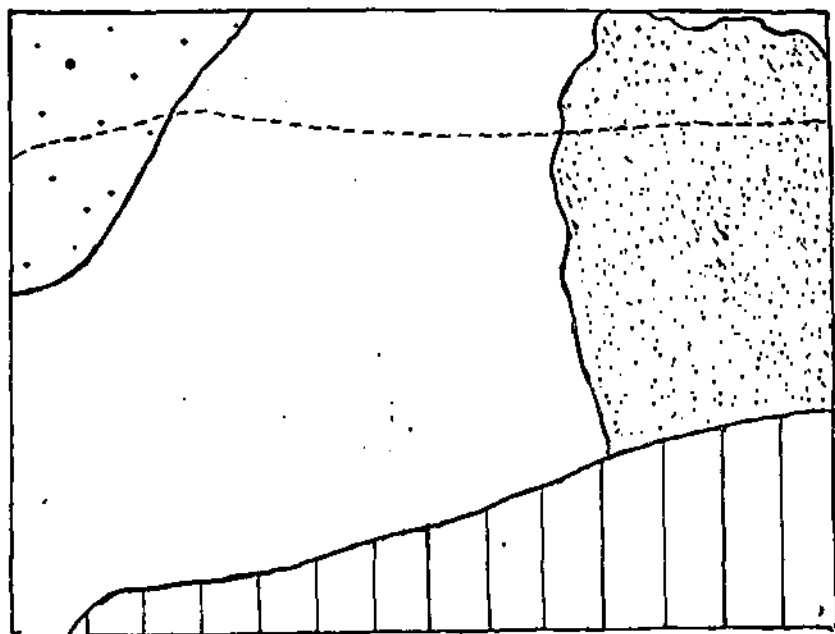

Skica 1. k sliki št. 3.

Z n a k i:

- Dostej ugotovljena najgloblja prva glavna kulturna plast, vsebujoča silekse in ognjišče, obsegajoča 3 plasti.
- Druga kulturna plast z ognjiščem, a redkimi kulturnimi ostanki.
- Tretja domnevna kulturna plast, vsebujoča v spodnjem delu paleocojske kamenine. Tej plasti pripada najbrž edini koščeni artefakt, odkrit doslej ob vhodu v jamo.
- Siga brez ostankov.
- Grušč, oz. travna ruša.
- Stena jame.

V plasti smo nadalje mnogokrat našli na drobce paleocojskih kamenin, ki si jih lahko tolmačimo kot ostanke obdelave pravkar omenjenega zasilnega kamenitega orodja. Izražena pa je bila že tudi misel, da so ti drobci, od najmanjših do velikosti oreha, prišli v jamo in v višino s koreninami dreves, ki si jih je človek privlekel v svrhu kurjave k jami. To bi seveda kazalo na precej nižjo drevesno mejo, kot jo imamo danes.

Skica 2. k sliki št. 4.

Znaki:

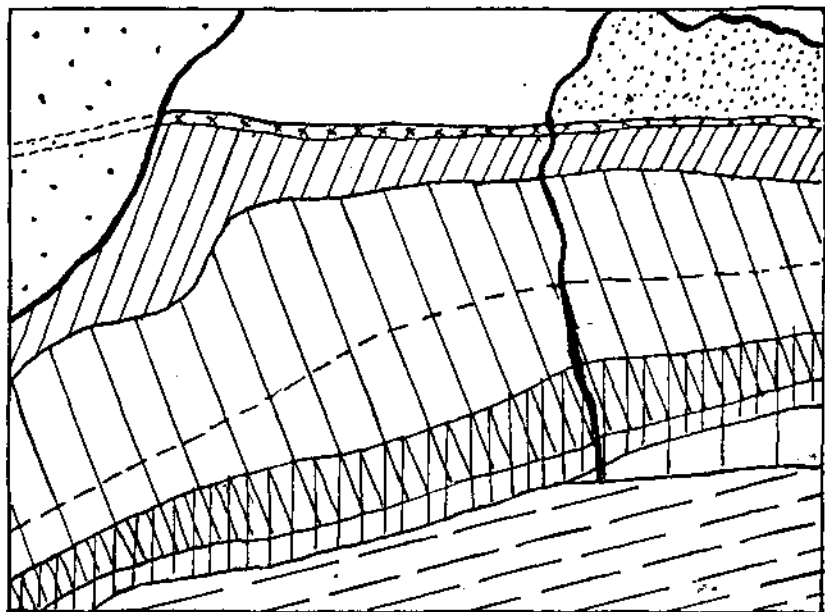
Površje jame pred izkopavanjem.

Površje za časa prvega poseta jame po človeku.

Končno je treba omeniti še okrogle, od tekoče vode popolnoma izbrušene kamenčke iz sicer razno barvanega, pred vsem pa črnega kremenca, do velikosti lešnika. Tudi ti so bili ali hote ali nehote zanešeni že v tej obliki iz doline. Dobili so jih tudi že v drugih paleolitskih postajah, o njihovem pomenu pa je mogoče le razno domnevati.

Kakor je obravnavana plast sicer bogata in v polni meri zasluži ime kulturna plast, je vendar nekaj, kar nas preseneti. V njej do sedaj nismo odkrili niti enega košččenega izdelka. In vendar je za aurignaško dobo značilna že raba košččenega materiala, čeprav ne v toliki meri kot po-

zneje, n. pr. zlasti v magdalenski dobi. Zato pa bi hotel na nekaj samo namigniti. Ako bi v plasti ne našli tipičnih oblik mlajšega paleolitika (pri tem mislim na izrazite artefakte iz črnega kremenca), ako bi našli le ves ostali navedeni material, tedaj bi dobili skoro tipično sliko B ä c h l e r - j e v e g a alpskega paleolitika, to je švicarskih paleolitskih postaj Wild-

Skica 3. k sliki št. 4.

Tolmačenje plasti z istimi znaki kot v skici št. 1.

— — — — — Meja med spodnjim in zgornjim delom tretje domnevane kulturne plasti.

kirchli-ja, Drachenloch-a, Wildenmannlisloch-a, Cotencher-ja, ki jih prištevamo danes netipičnemu moustérienu.

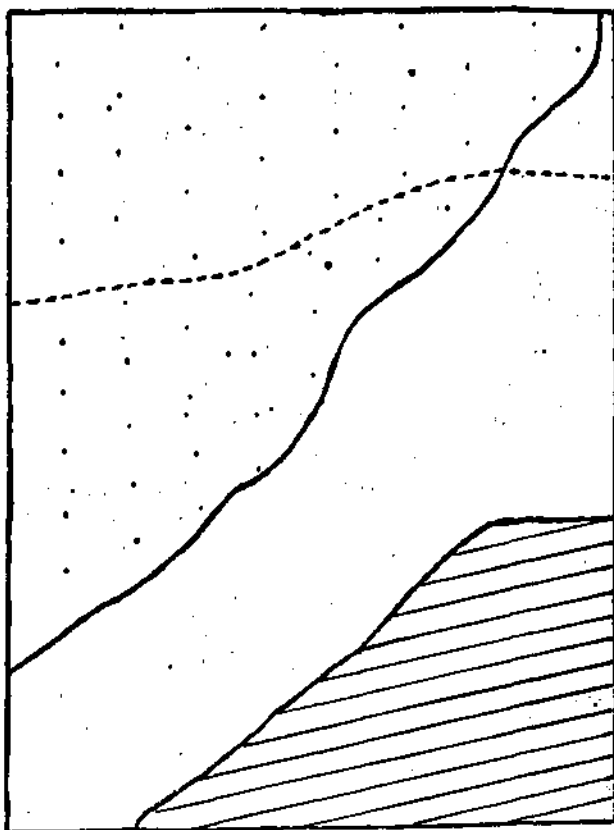
Naslednja, tretja plast, računano od spodnjega skalovja navzgor, je zopet rdeča. Rdeča jamska ilovica je zelo stlačena, vsebuje razmeroma malo grušča, pač pa silne množine zelo trhljih kosti jamskega medveda. Plast je najbolj debela (do 30 cm) nad prej omenjenim ogljiščem v kulturni plasti s sileksi, postaja pa proti veliki skali, proti notranjosti jame in proti zapadni steni vedno tanjša (7—10 cm). Drobce paleocojskih kamenin sem ponovno ugotovil tudi v tej plasti, sicer pa razen razbitih trhljih kosti ni nudila ničesar posebnega.

Vse tri pravkar obravnavane plasti so tem tanjše, čim bolj se bližajo zahodni steni jame. Nekako 2 m pred steno padajo v strmem kotu 40—45°

proti steni, pokrivajoč površino strmega temeljnega skalovja v skupni debelosti komaj 10 cm. Zato ni nič čudnega, ako smo tu ponovno dobili ogljene drobce tako v gornji kakor tudi v spodnji rdeči plasti, ki pa pripadajo za pravo srednji, glavni kulturni plasti in so le radi stlačenosti zašli tudi v obe rdeči plasti. V skicah št. 1, 3 in 5, pripadajočih slikam št. 3—5, so vse tri obravnavane plasti radi preglednosti označene enotno kot najstarejša kulturna plast; pač pa so posebej označene v profilu jamskih plasti.

Prav znatna je naslednja, četrta plast, mestoma nad 60 cm. Ta je črnikasta; grušč, ki je precej droben, je pomešan s črnikasto ilovico. Ako je oko vajeno, posameznih plasti ni težko ločiti med seboj. Tudi ta plast vsebuje zelo mnogoštevilne komadiče paleocoijskega tujega kamenja in še v veliko večji meri popolnoma okrogla, večinoma črna, a tudi druga kremenjakova zrna, do velikosti graha ali fižola. Že proti koncu izkopavanja smo zadeli tudi v tej plasti na precejšnje oglišče, ki je pa šele komaj načeto in še ne izčrpano. Ob tem ognjišču je bila odkrita spodnja čeljust jamskega medveda z eno umetno izvrtano luknjo, v razdalji 1 cm od živčevega vhoda na notranji strani. Nekaj primerov takih čeljusti, eno celo s 3 luknjami, smo našli prejšnja leta v glavni kulturni plasti v ozadju jame. Zaenkrat bi torej kazalo, da obravnavana plast odgovarja plasti v ozadju, ki je polna kostne kulture. Vsekakor je tu v sprednjem delu jame kulturno zelo revna. V njej je bil najden samo en kamenit artefakt, strgalce iz kvarcita. (Slika št. 10.) Dokler ta plast le rahlo visi, tudi kosti jamskega medveda ne vsebuje mnogo, le bolj v drobcih. Ko pa proti zahodni steni enako s prejšnjimi strmo pade, je naenkrat prepolna kosti. Mestoma je skoro več kosti kot grušča, ki je tu nekoliko debelejši kot sicer v plasti. Ves vmesni prostor med strnim pobočjem in zahodno steno je moral biti tedaj naravnost napolnjen s kostmi jamskega medveda. Kostje je tu toliko, da smo vedno bolj strmeli. (Slika št. 6.) Lobanja pri lobanji, ena na drugi, na pol m³ sem jih naštel na enem mestu 20, nekatere prav dobro ohranjene, druge zopet razbite. Kakor hitro sem opazil kopičenje kosti, sem posvetil vso pozornost na to, ali niso kosti v kakem posebnem redu nanizane. Našel sem primere, da sta ležali po 2 lobanji ena na drugi, tiščeč se bazalno, istosmerno kakor tudi obratnosmerno. Opazil sem n. pr. na kupu 4 lobanje in zopet lobanjo ležečo na cevastih kosteh. Kmalu pa sem se uveril, da tu o kakem posebnem redu ne more biti govora. Pač pa mi je postalo razumljivo, zakaj plast, dokler je potekala ravno, ni vsebovala mnogo kosti. Pračlovek je moral že imeti neki čut za snažnost in je vse, zlasti večje kosti metal za steno, kjer ga pri kretanju niso mogle ovirati. Zanimivo je dejstvo, da so v plasti navzoče poleg lobanj le velike cevaste kosti, humeri, femurji i. t. d.,

med tem ko n. pr. mečnice, metatarzalne in metakarpalne kosti, dalje rebra in vretenca skoro popolnoma manjkajo. Pri kosteh od najmanj sto

Skica 4. k sliki št. 5.

Z n a k i:

Površje jame pred izkopavanjem.

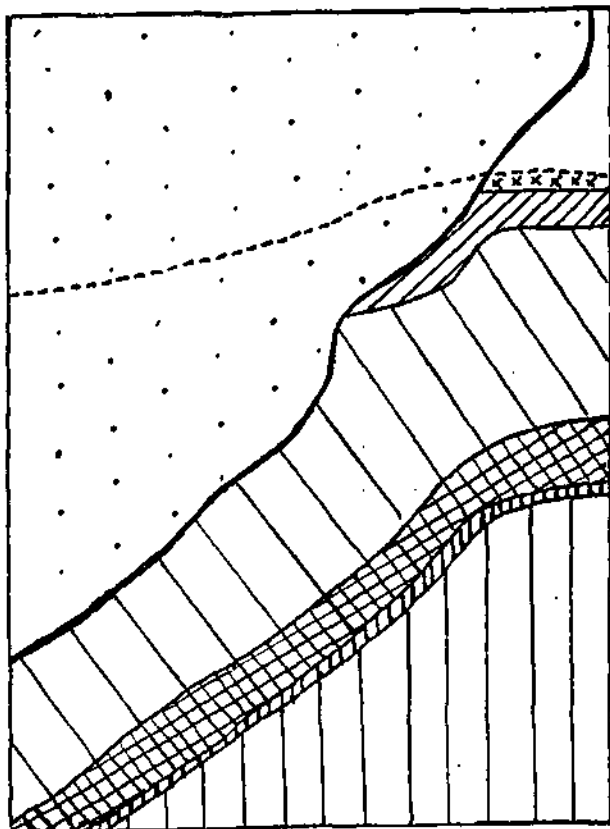
Površje za časa prvega poseta jame po človeku.

Iz skice je razviden vmesni prostor med nekdanjo površino in zahodno steno.

medvedov ni bilo vretenč niti za pol medveda. Tako kopičenje kosti smo opazili tudi prejšnje leto v ozadju jame, a izdaleka ne v toliki meri kot tukaj. Med posameznimi kostmi smo naleteli večkrat na drobce lesnega oglja.

Po vsem tem, kar smo opazili in kar sem navedel, smemo to plast imenovati drugo glavno kulturno plast.

Nad njo sledi v kronološkem redu peta plast, ki jo delim v spodnji in gornji del. Mogočnost obeh delov narašča v smeri notranjosti jame,

Skica 5. k sliki št. 5. Tolmačenje plasti z istimi znaki kot v skici št. 1.

torej obratno kot pri nižjih plasteh, in doseže največjo debelost celokupne plasti do 1.50 m. Ta plast je popolnoma izpolnila vmesni prostor med strmim pobočjem in zahodno steno. Le mestoma, kjer je bila stena obočena in uvihana, je ostal med steno in plastjo prazen prostor, nekakšna mala votlina. V taki votlini smo naleteli na lobanjo malega glodalca, snežne miši.

Vse prej navedene plasti so precej gosto stlačene, ta plast pa je po svojem materialu nekako zrahljana in sicer tem bolj, čim višje prihaja, torej čim mlajša je. Grušč je mnogo debelejši, med njim se nahajajo manjše skale; sredi plasti smo odstranili do sedaj tudi 2 večji skali (ca. 3000—5000 kg).

V spodnjem delu plasti je grušč precej močno pomešan z rjavo jamsko ilovico; vmes so prav številne, deloma tudi razbite kosti jamskega medveda. Stalno sem mogel ugotoviti tudi tu drobce paleocojskih kamenin. Sem spada nadalje že prejšnje leto odkrito razmeroma majhno ogljišče, pod katerim je bil najden edini do sedaj pri vhodu odkriti artefakt iz kostenine. (Slika št. 11.) Ogromno šilo, žal prelomljeno, vendar toliko ohranjeno, da je razlika med številnimi koščnimi artefakti iz zadnjega dela jame in med njim očitna. Radi tega smatram ta del predmetne plasti kot tretjo glavno kulturno plast, ki pa je vsaj do sedaj še najmanj izrazita. Na prehodu iz spodnjega dela te plasti v zgornji del smo naleteli na večje apnenčaste plošče, ena poleg druge in ena vrh druge. Kar je najbolj začudilo, je bilo dejstvo, da so bile te plošče jako oglašene in brez ostrih robov, kot jih ima sicer grušč. Oglašjenost ni toliko, da bi mislili na transport v vodi, temveč bolj na znatno obrabo in površinsko preperevanje. Da bi omenjene plošče tvorile kake posebne zgradbe, kot n. pr. mali zidovi v Drachenlochu v Švici, nisem mogel ugotoviti. Morda kasnejša raziskovanja tozadevno še kaj pokažejo. Ako naj bi te plošče značile nekako tlakovanje po človeku na zelo mokrih mestih, bi to značilo, da se je prej precej suha doba prevrgla v zelo mokrotno z obilnimi padavinami.

Vsekakor je značilno, da je zgornji del obravnavane plasti, torej med ploščami, skoro popolnoma brez ilovice. Sam grušč imamo tu, v debelosti pesti in zopet vsaj mestoma izredno izglajen, brez ostrih robov, s praznimi malimi vmesnimi prostori, v katerih se nahajajo zelo dobro ohranjene kosti jamskega medveda rumenkaste barve. Zanimiva je bila tudi ugotovitev, da postane bolj ali manj oglašeni grušč, ko se približa zahodni steni in začne vzporedno z njo strmo padati, naekrat oglat ter dobi normalni videz in obliko. Kjer se grušč stene že dotika, ker je izpolnil ves vmesni prostor, je globoko prepojen in zlepljen s sigo, s tako zvanim olševskim mlekom, ki je kasneje pronicalo skozi sklade in ga prepojilo. Med gruščem in sigo pa je ostala velika množina hišic in lupin polžev, ki jih bo še treba določiti. Kamenin tu nisem še zasledil.

Protl vrhu plasti medvedje kosti nekoliko pojenjajo in mestoma manjkajo, a se v prehodu v naslednjo plast zopet pomnože. Prehod tvori mokra siga, sivkaste barve, pomešana z drobnim gruščem. *Ursus spelaeus*, ki je v vseh spodnjih plasteh prevladoval in tvoril 99% vse faune, je na zatonu. Diluvijalna doba gre h koncu.

Ali je naslednja šesta plast še diluvijalna, ne bi mogel trditi. Plast tvori samo belo olševsko mleko, ne preveč pomešano s prav drobnimi ostrimi zrci grušča. V notranjosti jame imamo mestoma to mleko na površju še danes in se še vedno tvori. Debelo je pri vhodu tudi do 1 m in

se ob robu jame izklini. Na enem mestu sem na prehodu k olševskemu mleku opazil sled oglja, drugod pa že blizu dna olševskega mleka v globini 62 cm lesno grčo. To je vse, kar je ta plast nudila, sicer pa je bila povsem prazna in ni kazala nikakršnih znakov kateregakoli življenja. Ob robu jame je bila plast tako izsušena, da jo je veter domalega izpihal iz lopate, še preden jo je vrgel delavec v samokolnico.

In nato sledi še zadnja, sedma plast, ki jo tvori tik pri vhodu travnata ruša, bolj v notranjost jame pa precej debel grušč z vmesnimi večjimi skalami, v debelosti 10—15 cm. Na tej plasti se je nahajalo najnovejše, par desetletij staro pastirsko ognjišče, v katerega bližini sem našel kresilni kamen za pipo.

Omembe vredne so nadalje plasti, ki sem jih ugotovil izven jame, na strmem pobočju, ki ni več pokrito od jamskega svoda.

Podlago tvori zopet preperelo skalovje. Na njem so do 1 m debele plasti grušča, pomešanega bolj ali manj z ilovico, ki vsebujejo kosti jamskega medveda. Vendar so tu kosti izredno trhle, kar je razumljivo, ker so bile mnogo bolj izpostavljene vremenskim neprilikam. Posameznih plasti tu ni mogoče določiti, kulturnih ostankov ni bilo nobenih. Pri vrhu, v prehodu v naslednjo plast, pojemajo vsaj mestoma kosti jamskega medveda.

Sledi navzgor zopet do 1 m debela plast grušča, pomešanega s humusom. Blizu dna te plasti se razprostira ogromno ogljišče (razprostranjeno, kolikor je do sedaj ugotovljenega, preko 30 m²). Oglje je ponekod kar v debelih kosih; debelost ogljene plasti je sicer različna, a doseže tudi 20 cm. Faune nismo našli dosedaj nobene, prav tako nobenih znakov dobe. Sredi humozne plasti smo zadeli na enem mestu na eno precej razprostranjeno ogljišče, na drugem mestu celo na 2, eno nad drugim ležeči ogljišči. Zopet brez vsakili znakov, iz katerih bi bil mogoč kak sklep. Pri vrhu humoznega grušča, tik pod naslednjo gornjo plastjo, t. j. travnato rušo, sta se nahajali zopet dve široki ogljišči. V enem smo našli že prejšnje leto razbite črepinje ogromnega lonca, kosti rjavega medveda in čeljust ter zobe jelena, dalje — prečudno — zopet nekaj paleocojskih večjih kamenov (vsekakor druge vrste kot v diluvijalnih plasteh), vendar znak, da se je človek posluževal v določene svrhe kamena še v nam najbližji zgodovinski dobi.

Raziskavanja ob vhodu v Potočko zijalko l. 1930. pomenijo zopet en korak naprej na dolgi poti h končnemu cilju. Vse naše znanje o človeku iz pradavnosti in njegovem življenju temelji na sklepih in domnevah. Ker so njegovi sledovi razmeroma redki, je vsaka nova ugotovitev največjega pomena, bodisi da potrjuje stare trditve bodisi da ustvarja nove. Pri presoji alpskega paleolitika bo odmerjena Potočki zijalki še važna uloga.

II. Problemi.

Naravno je, da o končnih rezultatih naše paleolitske postaje Potočke zijalke še dolgo ne bo moglo biti govora. Kljub temu, da je delalo do sedaj v jami in pred jamo povprečno 7 delavnih moči preko 100 dni, je vendar prekopan in preiskan šele neznamen del celotne jamske vsebine. Boriti se bo treba še s silnimi gmotnimi težkočami, premagati bo treba še mnoge naravne zapreke in potrebna bo še cela vrsta znanstvenih delavcev najrazličnejših strok, preden bo mogoče započeto delo s popolnim uspehom končati. Slika Potočke zijalke se bo torej sčasoma izpopolnjevala, čim več bo preiskanih njenih plasti, imamo pa jo v glavnih obrisih že danes.

Trdno stoji dejstvo, da je posečal človek Potočko zijalko v času, ko je še živel silni jamski medved, torej v času, ki ga ne prištevamo več geološki sedanjosti, temveč diluviju. Potočka zijalka je bila vsaj začasno zatočišče najstarejšemu človeku na ozemlju Dravske banovine. Zlasti pomembna je pri tem okolnost, da se nahaja to sklonišče v višini 1700 m in v skoro neposredni bližini nekdanjega ledenega ozemlja, čeprav po svoji legi in višini visoko nad bivšim ledenim oklepom.

Dasi doslej ni bil odkrit niti en posamezen del človeškega okostja, je vendar človekova prisotnost več kot izpričana. Nepobitni svedoki so njegovo orodje iz kosti in surovo obtesanega kremenjaka in njegova ognjišča; posredno kažejo na navzočnost človeka še razni drugi znaki, ki sami zase ne bi imeli dokazne moči, a jo v večji ali manjši meri zadobé v zvezi z direktnimi dokazi.

Glavni sledovi človeka — orodje in ognjišča — so doslej dokazani na dveh mestih: ob vhodu v jamo in v skrajnem, že popolnoma temnem delu jame. Presenetli nas okolnost, da se je nahajala v ozadju jame le kostna kultura brez sileksov, dočim je bilo odkrito ob vhodu pred vsem orodje iz kremenjaka in le en koščeni artefakt, za spoznanje druge oblike od onih v ozadju in ločeno od kamenitih artefaktov. Zanimivo je nadalje dejstvo, da se je nahajala najobsežnejše ognjišče s kamenitim orodjem ob vhodu v jamo skoro popolnoma pri dnu profila, t. j. v globini 2—2.30 m, dočim je številno koščeno orodje v ozadju jame ležalo v sicer izrazitih diluvijalnih plasteh, a vendar le v glavnem v globini 60—85 cm in segajo plasti z jamskim medvedom še do 2 m pod to kulturno plast. Omeniti pa moram, da se v ozadju vobče pod kulturno plastjo še ni kopalo, ako izvzamem poskusni rov neznanega obsega.

Podoba bi torej bila, da je kamenita kultura ob vhodu v jamo starejša od kostne kulture v ozadju jame, zlasti ako ugotovim še dejstvo, da smo naleteli pri vhodu v jamo še na zanesljivo diluvijalna višje ležeča ognjišča, katerim pripada najbrž tudi edini odkriti koščeni artefakt. Ni-

kakor pa seveda ni potreben zaključek, da bi morali obe kulturi — kamenita ob vhodu in kostna v ozadju — pripadati dvema različnima kulturnima stopnjema, ker je bil časovni razmah posameznih kulturnih stopenj stare kamenene dobe zelo širok in je gotovo obsegal tisočletja.

Da so bili artefakti obeh nahajališč v prvotni legi, ne more biti dvoma. Pripadajoča ognjišča in njihova lega pričajo dovolj jasno, da ne more biti niti govora o kaki dislokaciji. Na poznejša prekopavanja, vsled katerih bi zašli artefakti pod starejše plasti, ni mogoče misliti. Že ploskovni obseg obeh nahajališč izključuje to misel; prav tako mogočnost plasti nad obema kulturnima plastema. Številni deli okostij jamskega medveda segajo skoro do današnjega površja, mestoma pokriti samo s sigo kot zadnjo jamsko tvorbo. Pri vhodu v jamo imamo plasti z jamskim medvedom celo do 2½ m nad izrazito kulturno plastjo s kamenitimi artefakti; a tudi v ozadju jame je ležala tik nad kulturno plastjo s koščeni artefakti sklenjena, zelo razsežna plast z mnogobrojnimi ostanki jamskega medveda, pokrita z listasto sigo, nad katero je zopet sledila do ½ m debela rjava jamska ilovica z jamskim medvedom v svojem zgornjem delu. Ker leži nahajališče v ozadju na skoro najvišjem delu jame in ni nikjer opaziti kakih rovov in prepok, ki bi nadaljevali jamo, je misel na eventualno naplavino vrhnjih plasti izključena.

Vsa ta razmotrivanja nas vodijo do zaključka, da je posečal človek Potočko zijalko že tedaj, ko je bil jamski medved na višku svojega razvoja; v sprednjem delu jame pa je celo podoba, da sta človek in jamski medved trčila skupaj že takoj, ko se je eden od njiju prvič pojavil v jami.

Število izredno lepo izdelanih in dobro ohranjenih koščeni artefaktov iz zadnjega dela jame je znatno — 83 — in lahko rečemo, da je v Srednji Evropi prav malo paleolitskih postaj, ki bi se glede števila te vrste človeških izdelkov lahko kosale s Potočko zijalko. Prostor, kjer so se nahajali, obsega do 80 m² in se razprostira vzdolž zadnje stene, ki zaključuje jamo. Gostota je bila različna; ponekod jih je bilo odkritih po več eden blizu drugega, drugod so bili zopet redkejši. Plast, ki jih je vsebovala, je bila skoz in skoz enotna, sivkasto črnikaste barve, sredi omenjenega prostora najdebelejša, proti robu okrog in okrog vedno bolj tenka. Tik stene je bilo nakopičeno debelo kamenje in nagromadeno obilo kosti jamskega medveda, med tem ko je plast sama vsebovala le sem in tja kak večji kamen in je bila tudi mnogo revnejša na kosteh jamskega medveda kot neposredno na njej ležeča mnogo bolj črna plast s številnimi ostanki jamskega medveda. V glavnem so ležali artefakti 60 do 85 cm globoko.

Značaj artefaktov kaže na mlajši paleolitik, vendar ne na eno končnili njegovih stopenj, temveč prej na začetek. Skrbna izdelava po dose-

danjih izkustvih ne pripušča starejšega paleolitika. Glavna oblika artefaktov je bolj ali manj v zgornjem delu okroglo, v spodnjem pa ploščnato šilo. Prečni prerez je večinoma ovalen, dočim so n. pr. magdalenska šila v prerezu običajno okrogla. Zastopani pa so tudi drugi tipi, n. pr. nož ali sulica s preluknjanim dnom, igla brez ušesca za dela, ki ne dovoljujejo večjega odpora, igla brez ušesca za šivanje; z uporabljeno osrednjo votlino i. t. d.

Najmanjši artefakti so le 4 cm dolgi, največji dosegajo dolžino 20 cm. Kolikor je mogoče določiti brez natančnejše histološke preiskave, so izdelani večinoma iz kompaktne snovi cevastih kosti jamskega medveda. S kremenjakovim rezilom najprej oblikovno obrezani so bili nato še najbrž s peščencem izglajeni. Pri nekaterih je spodnji del le manj skrbno obdelan, kar bi kazalo, da so bili nasajeni v lesu ali v kosti. Rish ali okraskov nimajo; pač imajo mnogi na obeh stranskih robovih drobne vzporedne zareze, ki si jih lahko tolmačimo kot ornament ali pa tudi nastale ob priliki posebnega načina obdelave. Le na enem šilu opazimo komaj vidno zavojito črto.

Obraba konic na šilih je znatna, zelo mnogim je konica sploh odlomljena. Nekatera so bila rabljena tudi še po poškodbi, ker je prelcem popolnoma izglajen. Da so bila šila poškodovana pri rabi na licu mesta, kaže najdba odlomljenih konic.

Pregled koščenih artefaktov nam da precej jasno sliko o načinu njihove uporabe. Nobenega dvoma ne more biti, da je vse to orodje v prvi vrsti v zvezi z obdelovanjem živalskih kož, tako svežih kakor tudi suhih. Ploščnati konec večjih šil se je dal imenitno uporabiti za odiranje kože od telesa jamskega medveda, dočim je bil šilasti konec izborno sredstvo za preluknjavanje ne več surovih kož. Primitivna šivanka pač ni mogla služiti v drugo svrho kot za sešivanje živalskih kož; da te kože niso bile pravkar odrte, je jasno. Kako so bili uporabljeni razni manjši artefakti, nimamo nobenih znakov; le toliko bo gotovo, da pri odiranju kož z mrtvih teles niso prihajali v poštev.

Pri razgledovanju teh artefaktov nas sili dvoje vprašanj k odgovoru. Ali je človek na lovu za jamskim medvedom prodril v notranjost jame in se spustil v boj s silno zverjo, jo premagal in na licu mesta odrl, ko ji je bil že prej na pripravnem mestu nastavil zanke in pasti, da ji je bil lažje kos; nato pa zapustil do prihodnjega lova jamo? Ali pa je morda bil človek v toplem zadnjem odseku vsaj začasno dalj časa nastanjen, loveč izven jame, a sicer se mudeč v zavetju jame z obdelovanjem in šivanjem kož za obleko? Dasi so prvovrstni strokovnjaki (A b è l, K y r l e i. t. d.) pritrdilno odgovorili na prvo vprašanje v primeru paleolitske po-

staje Drachenhöhle pri Mixnitzu nad Gradcem,²⁾ nam v našem slučaju to ni mogoče. Mnogo verjetnejše je, da je Potočka zijalka nudila dalj časa človeku varno zavetje, v katerem je opravljal vsa dela, ki so mu bila razen lova potrebna. Medveda in človeka istočasno brezdvomno ni bilo v jami; očiščenje prostora (nakopičenje skal in kosti ob steni), šivanka za šivanje kož in mali artefakti, dalje ognjišče nas silijo, da pritrdimo drugemu vprašanju. Človek je sam morda samo začasno, a dalj časa bival v jami. Ni pa s tem še zanikano, da bi bil večkrat prihajal v jamo na daljši poset.

Olševski človek je menda izključno lovil le jamskega medveda; kulturna plast, vštevši nad njo se nahajajočo sklenjeno črno plast s kostmi jamskega medveda, ni vsebovala nobene druge živali. Brez pretiravanja, sodeč po številu posameznih kosti, smatram 200 kot okroglo število medvedov na tem mestu. Še neodkrita okostja iz spodnjih doslej neprekopanih plasti niso uračunana. Do dobrih treh četrtin same mlajše še nedorasle živali, vmes pa zlasti ob steni kosti doraslih velikanov in starcev.

Okostni deli so bili popolnoma razmetani, le v dveh primerih se je držalo po več vretenc skupaj; ohranjeno je tudi eno celotno okostje šape. Posamezne kosti so bile razbite, le malokatera kost je ostala povsem nepoškodovana. Na mnogih se poznajo številne drobne praske. Na cevastih kosteh so večkrat odbiti sklepi (epifize), lobanje večinoma zdrobljene, rebra po večkrat zlomljena. kolki razbiti tako, da je ostala le kolčna skledica.

Ker smo prišli prej do sklepa, da se je človek na tem mestu v jami dalj časa zadrževal, nujno sledi, da niso te kosti po večini nič drugega nego ostanek njegovih poedin. Vmes pa najdemo celo vrsto kosti, na katerih se pozna, da jih je človek uporabljal v posebne svrhe, ne da bi jih posebej dosti obdelal, ali vsaj takih, na katerih lahko slutimo sled človeka. Sem prištevam:

1. podolžne in povprečne prelome kosti,
2. izvrtane in udobene okrogle luknje na lobanjskih in cevastih kosteh,
3. na prelomu obrabljene kosti, katerih izgajenost si je težko razlagati drugače, kot da so bile rabljene za orodje; predvsem ulnae in fibulae.
4. spodnje čeljusti z 1—3 umetno izvrtanimi luknjami na notranji strani nad živčnim kanalom,
5. koščena strgalca z obrabljenim delovnim robom,
6. kolčne skledice, obsekane tako, da so z medvedjo tolščo napolnjene in z rastlinskim stenjem opremljene, lahko služile, položene vodoravno na tla, kot švetilke v temnem prostoru,

²⁾ O. Abel—G. Kyrle. Die Drachenhöhle bei Mixnitz. Speläologische Monographien, B. VII., VIII. Wien 1931, str. 849, 918.

7. kolčne skledice s preluknjanim dnom v neznane svrhe,
8. sprednji deli spodnjih čeljusti s podočnjakom,
9. podočnjaki z nemogočim naravnim obrusom; nekateri služeči v svrhu raztolščenja kit.

Morda bi bilo mogoče enemu ali drugemu objektu odrekati dokazovalno moč, toda v našem slučaju imamo toliko direktnih dokazov, da pridobe tudi dvomljivi komadi mnogo na verjetnosti. Omenim naj, da navaja B ä c h l e r za staropaleolitsko postajo Drachenloch v Švici vse pod 1., 3. in 5.—8. navedene predmete.³⁾ B a c h o f e n - E c h t pa ima v monografiji »Drachenhöhle bei Mixnitz« posebno poglavje o uporabi zob jamskega medveda po človeku;⁴⁾ saj si je pa tudi težko misliti, da bi bil človek prezrl tako izvrstno naravno orodje kot so medvedji podočniki.

Omembe vredni so nadalje sledovi podočnjakov, ki se poznajo bolj ali manj ob sklepih skoro vseh cevastih kosti, a tudi na vretencih in nekaterih drugih kosteh. V monografiji »Drachenhöhle bei Mixnitz«⁵⁾ so omenjeni te vrste sledovi kratko in večinoma pod črto kot ugrizi volkov brez kake daljnje utemeljitve: Na razpolago so mi volčji kanini, ki smo jih odkrili prav v ognjišču pred jamo; z njimi sem primerjal več sto sledov na kosteh našega materiala. Toda prišel sem do zaključka, da so udolbine za volčji kanin večinoma prevelike in se tudi ne strinjajo z obliko volčjega zoba. Pri tako številnih sledovih ob sklepih bi moralo biti tudi na vmesnem delu kosti (diafizi) kaj več sledov volčje požrešnosti, prask in odrgnjenj, a teh je tako malo, da jih skoraj ni. Pač pa se kanin jamskega medveda po obliki izredno dobro prilega udrtinam na kosteh. Ali naj bi se bil torej jamski medved sam mastil s svojim lastnim rodom? Njegovi zobje govore, da je bil rastlinojedec; ostankov živali, ki bi bile postale njegov plen, ni bilo pri tolikšni množini medvedov zaslediti nobenih. Da bi se bil dosledno posluževal mrhovine lastne vrste in v toliki meri, kot kaže naš material, se mi ne zdi verjetno. Najdbe v drugih jamah bi morale to potrjevati, ker ni nobenega vzroka, da bi bil ta pojav omejen samo na Potočko zijalko. Tako se prisiljeni moramo približati mišljenju, da so sledovi kaninov na medvedjih kosteh povzročeni po človeku. Spodnja čeljust medveda s primerno odbitim zadnjim delom je orodje, ki se izborno prilega roki in s katerim je mogoče liki s sekiro z veliko silo raztelesiti truplo ubite živali. Pojasnjeno bi bilo tako tudi dejstvo, da se udarci podočnjaka poznajo na kosteh dosledno le ob sklepih. Toda o tem naj ne bo še izrečena zadnja beseda. Važno pa je razjasnjenje tega vpra-

³⁾ Dr. E. B ä c h l e r, Das Drachenloch ob Vättis im Taminatal, 2445 m ü. M. St. Gallen 1921, str. 112—121.

⁴⁾ c. št. 2, str. 867—869.

⁵⁾ c. št. 2, str. 685, 687, 689, 692.

šanja zlasti z ozirom na pod kulturnim slojem ležeče plasti, ki niso vsebovale nobenih izrazitih artefaktov, da bi jih mogli smatrati kot dokazano kulturne, pač pa je bilo v njih obilo kosti z udarci po medvedjem podočnjaku. Značilno je pri tem dejstvo, da so se v teh plasteh nahajali prav tako kot v kulturnem sloju številni drobci in odkruški paleocojskih kamenin, ki so v jami tuja telesa in nimamo nobene druge razlage, kako naj bi zašli v jamo, kot da jih je bodisi hote bodisi nehote zanesel človek.

Kopanje in raziskavanje v zadnjem delu jame je bilo po doseženih in navedenih glavnih rezultatih prekinjeno, ker smo začeli s sistematičnim preiskavanjem pri vходу v zijalko. Uspeh tudi tu ni izostal, akoravno je delo prav za prav šele v začetnem stadiju. Direktne dokaze nekdanjega bivanja človeka v obliki njegovih artefaktov iz kremenjaka in ognjišč smo tu zasledili, kot že omenjeno, pri dnu profila v globini 2—3.30 m, torej tako v najglobljih plasteh, ki so pokazale sploh kako življsko sled. Vhod v zijalko je bil tedaj nekaj metrov (ca. 4 m) širši in vstop v njo je bil tedaj okrog 5 m nižji kot danes. Drobcu oglja so bili raztreseni po vsej plasti, kolikor je že odkrite; blizu ogromne skale, ki gleda še dandanašnji deloma iz površja, je bil grušč posebno močno pomešan z ogljem: okrog 8 m² obsežno ognjišče je ogrevalo tu prve posetnike jame. Naši fantaziji je pripuščeno, kako je bilo življenje okrog plapolajočega ognja, nobenega dvoma pa ne more biti, da tedaj v notranjosti jame ni bilo medveda. Artefakti iz črnega sileksa, 10 po številu, ležeči okrog ognjišča, niso lovsko orožje, temveč strgalca, praskalca, nožički, torej orodje, ki je dobro služilo po končanem lovu za obdelovanje kože, rezanje kit i. t. d. Odkruški črnega sileksa pa pričajo, da je bilo to orodje vsaj delno prikrojeno na licu mesta. Artefakti so zelo majhni, da jih je človek rabil lahko le tako, da jih je držal med prsti. Njihova obdelava kaže zopet na mlajši paleolitik, vendar tudi tu ne na eno končnih stopenj, temveč prej na začetek. Magdalenska kulturna stopnja visokih praskalc ne pozna več, med tem ko so v našem primeru med desetimi artefakti štiri, torej 40%. Te vrste praskalca so vodilni tip za aurignaško kulturno stopnjo, ki začena mlajši paleolitik. Primerjava profilov v ozadju jame in tu ob vходу pa nas vendar sili k naziranju, da je ta kulturna plast nekaj starejša od one v zadnjem odseku jame. V isti plasti, deloma v ognjišču deloma izven njega, nas je presenetilo nekaj artefaktov iz paleocojskih kamenin, ki imajo svoj izvor v 200—300 m nižje pod jamo ležečim silurju in karbonu. Ves njihov značaj je tak, da bi jih z mirno vestjo prisodili starejšemu paleolitiku, ako jih ne bi našli tako rekoč v družbi s prej omenjenimi sileksi. Veliki so toliko, da jih je bilo možno držati pri delu — strganju — v celi roki. Delovni rob je izredno oster, ostali del pa pri-

kladen roki. Glavno obliko jim je dala že narava sama; retuše (poprave) so vidne, a maloštevilne. Drobci in odkruški paleocojskih hribin so bili v plasti pogosti, prav tako okrogli vodni kremenci. Kostni jamskega medveda je bilo precej, a so bile v jako slabem stanju in so pri dvigu večinoma razpadle.

Iz povedanega sledi jasno, da gre za izrazito kulturno plast, in sicer najstarejšo ob vhodu. Nad to plastjo so še $1\frac{1}{2}$ — $2\frac{1}{2}$ m debele plasti z jamskim medvedom, s paleocojskimi odkruški, okroglimi vodnimi kremenci in sledovi nekdanjih ognjišč. Žal so ostale doslej te plasti kulturno zelo revne. En sam artefakt iz kvarcita malo tipične oblike, eno koščeno šilo, dalje zopet čeljust z eno umetno izvrtano luknjo predstavljajo kulturno stopnjo tedanjega človeka. Ali se je človek umaknil bolj v ozadje jame in je tamkajšnja kulturna plast istočasna s temi maloštevilnimi ostanki, ali je človek zahajal le za malo časa na lov v jamo in jo hitro zapuščal, bodo morda pokazala bodoča raziskavanja. Številnost kosti jamskega medveda v svetlem sprednjem delu jame, tako rekoč in deloma celo v resnici že izven jame, nas preseneti. Odkritih ni bilo ostankov samo nekaj poedincev, temveč okostni deli več sto živali. Posebno nakopičene so bile kosti ob steni. Med zahodno steno in nekdanjim površjem jame je obstajal tedaj precej globok vmesni prostor, ki je ves natrpan s kostmi. Večinoma z lobanjami in velikimi cevastimi kostmi je izpolnjena ta vrzel, manjkajo pa skoro popolnoma vretenca, rebra i. t. d. V nekem oziru nas to spominja na v. majhnih ozidkih nakopičene kosti Drachenloch-a v Švici,⁶⁾ le da v našem slučaju zid okrog kosti ni bil potreben, ker so bile že naravno omejene. Ali je ta pojav v zvezi s posebnim kultom, ali gre le za čiščenje jame po človeku, je težko reči, kajti te plasti še daleko niso izčrpane. Prav tako je za sedaj še težko odločiti, ali pomnijo oglašene apnenčaste plošče v gornjem delu teh plasti nekakšno potlakovanje razmočenih ilovnatih tal. V splošnem bi pripomnil, da je sledov, ki bi kazali na človeka, vedno manj, čim bolj se bližajo predmetne plasti svojemu gornjemu delu, kjer so slednjič pokrite s sigo, v kateri vsaka nadaljnja sled popolnoma izgine. Podoba je, kot bi sprednji del jame postajal vedno bolj moker in bi slednjič prav radi tega človek, oziroma medved zapustila jamo.

Kratki pregled bi bil nepopoln, ako ne bi omenili še faune in flore, ki je bila ugotovljena v diluvijalnih plasteh. Z 99% je zastopan jamski medved, tako v ozadju kakor tudi v sprednjem delu. Število doslej izkopanih okostij (seveda nepopolnih) cenim na okroglo 600. Več tisoč jih še gotovo zakrivajo plasti. Razen jamskega medveda sta bila v ozadju ugo-

⁶⁾ c. št. 3, str. 97, 106.

tovljena še alpski svizec in polh; mikroskopska preiskava oglja pa je dognala smrekov les. Ob vходу pa so bili odkriti še posamezni deli nekaj volkov, ki so se nahajali razbiti deloma prav v ognjišču, lisica, mrmrotica in snežna miš; dalje še nedoločeni kozokrilc in nedoločeni polži. Obilo vzorcev oglja še čaka preiskave.

Kar se tiče faune, bi bilo na mestu ugotoviti dvoje. Pred vsem manjka fauna, ki bi bila prišla v jamo kot plen jamskega medveda, in vendar je ta, dasi rastlinojdec, kot zver gotovo vsaj sem in tja ugrabil kako divjačino. To bi kazalo, da jamski medved v poletnem času ni prebival v jami in jo kot rjavi medved še danes uporabljal le za zimsko spanje in kotenje mladičev v zimskem času. Dalje osvetljuje fauna precej jasno tedanje klimatične razmere. Toliko jamskih medvedov je potrebovalo obilne rastlinske hrane. Ne moremo si torej misliti dosti neugodnejše klime, kot vlada še danes v okrožju jame. Ako je polh prav določen, (zobovje se skoro v celoti strinja z zobovjem današnjega polha), bi to pomenilo še skoraj nekoliko toplejšo dobo od sedanje. Nikakor pa ne more biti govora o kaki poledenitvi za časa tvorbe predmetnih plasti, niti ne o prvih stadijalnih fazah po zadnji poledenitvi.

Kot ločnico trajnega snega za časa würmske poledenitve je izračunal Melik za Bohinjski ledenik 1350 m,⁷⁾ za Savinjske Alpe pa Lucerna 1500 m.⁸⁾ Potemtakem bi se nahajala naša zijalka v würmu še 200 m nad ločnico večnega snega; oziroma bi ta kvečjemu potekala ob njej, ako vpoštevamo nekatere faktorje, radi katerih bi šla na južnem pobočju Olševe nekaj višje kot sicer. Življenje, kakor se nam kaže v jami, je v višini 1700 m za časa würma nemogoče. Prav tako nemogoče pa je tudi v sledečem bühlskem stadiju. Morene tega stadija imamo v višini ca 900 m v Logarski dolini, ločnico trajnega snega v Savinjskih Alpah pa v višini 1700—1800 m. Ako jo pomaknemo na Olševi tudi višje na 2000—2100 m, še vedno daleko niso podani pogoji, ki bi omogočali življenje v višini 1700 m, ne glede na to, da si debelih plasti z ostanki jamskega medveda ne moremo misliti nastalih edino le v bühlskem stadiju. Kasnejši stadiji iz paleontoloških vidikov ne pridejo v poštev.

To bi bili v kratkem obrisu glavni razlogi, ki nas silijo, da po današnjem stanju vede o ledeni dobi in njeni fauni uvrstimo kulturne plasti Potočke zijalke v riss-würmski interglacijal Penckove razpredelitve.

Ta ugotovitev pa odloča tudi že o kulturni stopnji olševskega človeka. Nikakor ne more biti govora o končni stopnji mlajšega paleolitika, temveč edino le o početku. Oblika koščeni artefaktov (ploščnatost šil,

⁷⁾ Melik A.: Bohinjski ledenik. GV V—VI, str. 36. Ljubljana 1929—1930.

⁸⁾ Lucerna R.: Gletscherspuren in den Steiner Alpen. Geographischer Jahresbericht aus Oesterreich, str. 43, IV, Wien 1906.

ovalen prerez, neokrašenost, primitivni tip igle) se približuje aurignaški kulturni stopnji v zahodni Evropi in se razlikuje od te samo po tem, da šila nimajo razcepljene baze. Isti tip šila je znan iz Badelhöhle pri Peggau-u; Hilber uvršča to postajo v aurignaško stopnjo,⁹⁾ navajajoč še celo vrsto sličnih artefaktov iz drugih najdišč (Mlač na Moravskem, Wildhaus v Nemčiji, Wierzchów na Poljskem i. t. d.). Dokler aurignaška kulturna stopnja še ni bila spoznana, so pač prištevali ta najdišča stari magdalenski dobi, sedaj pa ko vemo, da predstavlja aurignaška stopnja zelo dolgo trajajočo kulturno dobo, precej soglasno prištevajo vse navedene postaje aurignaški dobi. Še mnogo bolj jasno pa pripadajo sileksi aurignaški kulturni stopnji. Visoka praskalca so za aurignaško dobo tako tipična, da jih smatramo za vodilne artefakte te dobe. Izginejo že v solutrejski dobi in jih magdalenska doba v tej obliki sploh ne pozna več.

Torej geološko-paleontološki in klimatični razlogi, kakor tudi arheološki izvid izključujejo magdalensko dobo v Potočki zijalki in govoré za aurignaško. Toda pojavi se nov problem, ki ga bo treba šele razjasniti. Fauna aurignaških postaj v Franciji in tudi drugod ima arktično-alpski značaj. Severnega jelena, divje koze i. t. d. v Dordogni, na Nižnjem Avstrijskem, Moravskem in drugod v nižinah si ne moremo predstavljati istočasno z življenjem v 1700 m visoki Potočki zijalki. Saj nastavlja n. pr. Wiegers aurignaško dobo že blizu in do viška würmske poledenitve.¹⁰⁾ Iz te zagate si moremo zaenkrat pomagati samo na ta način, da pomaknemo aurignaško dobo Potočke zijalke v prve početke te kulturne stopnje, čemur pa seveda zopet ugovarja lično izdelani inventar. Točna primerjava s švicarskimi visokoalpskimi postajami utegne prinesiti razjasnitev tega problema.

Potočka zijalka je dosedanje ugotovitve glede ledene dobe in njenih kultur nekoliko zmedla; nova dejstva bodo prisilila k ponovnemu razmišljanju teh problemov in tudi h korekturam dosedanjih naziranj. Odveč bi bilo torej še posebej govoriti o važnosti naše postaje za znanost.

Zelo zanimive so sodbe inozemskih strokovnjakov o Potočki zijalki. Najbolj se je zanimal za njo Bayer, ki jo je tudi posetil. Razlog je razumljiv. Bayer je pred nedavnim postavil novo teorijo o kronologiji ledene dobe.¹¹⁾ On zastopa biglacialno stališče in priznava samo eno medledeno dobo, ki se krije s Penckovim mindel-riškim interglacialom. Riss-würmskega interglaciala po njegovem naziranju ni. On deli svojo drugo ledeno dobo v dva odseka: v moustierski sunek, odgovarjajoč Penckovi riški poledenitvi in solutrejski sunek, t. j. Penckova würmska poledenitev,

⁹⁾ Hilber V.: Urgeschichte Steiermarks. Str. 20. Graz 1922.

¹⁰⁾ Wiegiers F.: Diluviale Vorgeschichte des Menschen. I. Str. 178. Stuttgart 1928.

¹¹⁾ Fayer J.: Der Mensch im Eiszeitalter. Leipzig—Wien 1927. Str. 175.

med katerima je daljši toplejši presledek, ki se kulturno krije z aurignaško dobo. V ta presledek, torej v bistvu prav za prav v Penckov riss-würmski interglacijal uvršča Bayer Potočko zijalko. Njegova interpretacija temelji samo na koščenihi artefaktih. Arheološki zaključek se glasi za aurignaško stopnjo, oziroma prav za prav za koren pramagdalenske kulturne stopnje, ki se časovno krije z aurignaško dobo. Vodilni artefakt je zanj suličasto šilo iz Mlača na Moravskem. Še preden je bila odkrita Potočka zijalka, je Hilber že opozarjal na paleolitske postaje, ki vsebujejo koščene artefakte te vrste. Bayer jih našteva in podvrže kritiki iznova ter deloma navaja še nove. Naslednje postaje spadajo v ta krog: Potočka zijalka na Olševi, Badelhöhle pri Peggau-u, Drachenhöhle pri Mixnitzu verjetno, Mlač na Moravskem, »mamutova jama« pri Krakovem na Poljskem, Wildhaus ob Lani v Nemčiji, Lokve pri Delnicah. Pogled na zemljevid nam pokaže vse te postaje z edino izjemo Wildhausa v Nemčiji natančno na črti od severa proti jugu. Vse te postaje vsebujejo koščene artefakte iste vrste, toda razen v Potočki zijalki številčno le slabo zastopane. Število koščenihi artefaktov iz Potočke zijalke — 83 — presega celokupno število te vrste artefaktov iz vseh navedenihi postaj vsaj petkrat. To dejstvo je upravičeno napotilo Bayer-ja, da je ta kulturni krog, to kulturno facies nazval z imenom olševska kultura ali olschewien.¹²⁾ Za nas je gotovo častno, ako zadobi kulturni krog iz stare kamenene dobe ime po nahajališču naše postaje, zlasti ker je to popolnoma upravičeno, ter tozadevno ne smemo delati Bayer-ju nobenihi očitkov. Opozoril nas je istočasno tudi na jugoslovansko paleolitsko postajo Lokve pri Delnicah, ki je bila popolnoma pozabljena in znanstveni svet splohl ni vedel zanjo, ker je bila publicirana v madžarskem jeziku in v geološkem glasilu. Madžar K o r m o s j o je odkril in našel v njej en artefakt po vsem enak našim iz Potočke zijalke. G o r j a n o v i ć - K r a m b e r g e r je svoječasno izrekel mnenje, da gre v tem primeru za staro magdalensko stopnjo, ali da bodo šele bodoča odkritja omogočila točnejšo klasifikacijo. Ta čas je z odkritjem Potočke zijalke nastopil. Ker ta postaja Gorskega Kotarja še ni izžrana, bi bilo želeti, da bi se zanimali zanj merodajni strokovni krogi, recimo iz Zagreba. Rezultati novih raziskavanj v Lokvah pri Delnicah bi bili prav zanimivi, ker je pričakovati, da bi se z njimi naši izsledki izpopolnjevali. Glede obeh postaj bi se pokazala večja jasnost.

Nič manj ni zanimivo mišljenje dunajskega speleologa Kyrle-ja o Potočki zijalki.¹³⁾ Njegova sodba temelji izključno le na publikacijah v nemškem jeziku in novejših rezultatov še ne pozna. Časovno jo uvršča v riss-

¹²⁾ J. Bayer, Die Olschewakultur, Eiszeit und Urgeschichte. VI. Str. 83—100. 1929.

¹³⁾ c. št. 2. Str. 855—862.

würmski interglacijal, in sicer v njegov najtoplejši stadij. Kulturno pa jo uvršča v krog B ä c h l e r-jevega alpskega paleolitika ter ji prisoja staro-paleolitsko praemoustiersko kulturno stopnjo, vzporejajoč jo s švicarskimi postajami Drachenloch, Wildenmannisloch, Wildkirchli. Do tega naziranja ga je moglo privedi le nepoznanje naših artefaktov in novejših izsledkov, ki so bili objavljeni doslej le v slovenskem jeziku. Vse namreč kaže, da bi bilo prej mogoče pomakniti švicarske postaje v mlajši paleolitik kot pa Potočko zijalko v stari paleolitik. Kyrle razlikuje tri stopnje alpskega paleolitika:

1. Vättis-stopnja, višinske postaje nad 1500 m (postaje Drachenloch, Potočka zijalka, Wildenmannisloch, Wildkirchli), optimum riss-würmskega interglacijala, kulturno praemoustérien (topli).

2. Mixnitz-stopnja, srednje visoke postaje od 500—1500 m (Mixnitz, Cotencher, Velden i. dr.), konec riss-würmskega interglacijala, kulturno acheuléen.

3. Treis-stopnja, nižinske postaje pod 500 m (Winden, Treis), pred in v višku würmske poledenitve, kulturno moustérien in prehod k aurignacienu.

Čim bolj gre interglacijal proti koncu, tem bolj se pomika alpski paleolitik v dolino in se šele tu spoji v nastopivši zadnji ledeni dobi z drugimi kulturami. Vsekakor zanimiva teorija, ki pa se vsaj glede Potočke zijalke ne bo mogla obdržati.

K sklepu še eno pripombo! Naša domovina ima ogromno število jam, katerih mnoge vsebujejo okostja jamskega medveda. Take jame so kot paleolitske postaje zmerom sumljive. Sistematično raziskavanje tudi v tem pogledu bi gotovo privedlo do novih odkritij. Pred vsem se mi zdi potrebna skorajšnja revizija medvedje jame na Mokrici. Ko je ranjki župnik in sloviti prirodopisec R o b l i č kopal v tej jami, je bila veda, ki se bavi s kulturami pračloveka, šele v početku ter ni izključeno, da bi se bili tedaj prezrli sledovi človeka v obliki navidezno nepomembnih kvarcitnih artefaktov. Nadaljnje jamarsko delo tudi v tem pogledu bo brezdvomno rodilo dovolj uspehov, ki bodo razširili sloves naših lepih krajev tudi na tem področju.

Zusammenfassung.

Die Ausgrabungen im Jahre 1930 in der Potočka zijalka und ihre Probleme. Der Referent berichtet im ersten Teile über die Ausgrabungen in der Potočka zijalka im Jahre 1930, durch welche sieben neue Schichten durchforscht wurden. Im zweiten Teile sind die Probleme der Höhenlage, des Menschen in der Grotte, der Artefakte, der Fauna und der Flora besprochen. Auf Grund der letzteren wird die Aurignackkultur der Olševa in die Pencksche Riss-Würm: Interglacialzeit gestellt. Mit dem Hinweis auf die Ansichten der ausländischen Fachleute über Potočka zijalka wird die Abhandlung beendet.

Novi natpisi iz Poetovija.

Mihovil A b r a m i ć, Split.

Rimski natpisi stare kolonije Poetovio poznati, sačuvani ili iskopani do godine 1902. objelodanjeni su u monumentalnoj zbirci Berlinske Akademije *Corpus inscriptionum Latinarum* i to u vol. III (god. 1873.), koji je svezak sam Theodor Mommsen uzorno izdao, dalje u nastavcima ovog djela *Supplementa*, koje je za naše krajeve uredio Otto Hirschfeld (god. 1891—1902.)

Koliko je natpisa kasnije pronađeno, ponajviše prigodom redovitih iskopina na teritoriju Poetovija, publicirali su dotični istraživači, koji su rukovodili iskapanjem ili kojima je materijal bio povjeren za publikaciju, tako u slijedećim časopisima:

Jahreshefte des österr. archäologischen Institutes IX str. 192—198 (v. Premerstein), XVII, Beiblatt str. 87—150 (Abramić), str. 151—160 (Skrabar), XVIII Beiblatt str. 189—218 (Wigand), XIX—XX Beiblatt str. 279—294 (Skrabar);

Mitteilungen der Zentral-Kommission 1905 str. 302—316 (Skrabar);

Jahrbuch der Zentral-Kommission II 1904 str. 186—188 (v. Premerstein), str. 189—214 (Skrabar);

Jahrbuch für Alterstumkunde III 1909 str. 117 (opaska od Kubitscheka), str. 165—173 (Rak, Kubitschek), V 1911 str. 176—178 (Rak), VII 1913 table 22—24 (bez teksta!);

Starinar 1922 str. 191—208 (Saria); pri kraju treba spomenuti i XV *Bericht der röm.-germanischen Kommission* 1923-24 str. 212—225 (Schmid W.).

Neki novi natpisi a osobito oni iz III mitreja na Bregu spomenuti su s kratkim komentarom u mojem vodniku »Poetovio« i u njemačkom izdanju istoga:

Führer durch die Denkmäler der römischen Stadt Poetovio (1925);

E. Ritterling također navada natpise iz III mitreja u svojoj studiji »legio« u Pauly-Wissowa: *Realencyklopädie* XII str. 1211 i sl.

Iz ovoga pregleda proizlazi, da je epigrafička literatura stroga Poetovija dosta rastrkana kako uostalom nažalost i njegovim spomenici koji se čuvaju u raznim muzejima u Beču, Gracu, Mariboru i Ptuju. Spomenuta literatura nije u cjelini svakomu na dohvat. Danas je teško doći do Berlinskog Corpus-a. Nema ga ni Maribor, ni Ptuj. (Muzejsko društvo posje-

duje samo Supplementa) ni Celje; kako doznajemo, ne može ga se dobiti niti na ljubljanskem univerzitetu niti u studijskoj biblioteci, koja ima da se razvija u sveučilišnu knjižnicu. Stoga je veoma hvalevrijedna odluka internacionalne Unije Akademija, da se što prije izda Supplementum za rimske natpise i to po današnjim kriterijama nauke, koji polažu važnost ne samo na tekst nego i na oblik i funkciju samoga spomenika. Neće biti dakle dostatno, da je tekst nekog epigrafičkog spomenika kritično objelodanjen, već će se tražiti i fotografija istoga, osobito kada njegova ornamentika, arhitektonska dekoracija, isklesani atributi, oblik slova i t. d. isto toliko važe koliko sadržaj natpisa. Od velike je važnosti odluka našega odbora u toj Uniji, da se paralelno s tom akcijom sprema materijal eda se može u što kraće vrijeme izdati zbirka svih antiknih natpisa i uopće starih spomenika, kipova i reljefa iz čitave naše zemlje u posebnom, po mogućnosti jeftinom izdanju. Svaki i najmanji muzej mora da bude u stanju da nabavi tu zbirku, isto tako svaka biblioteka i srednja škola. Kada takova knjiga bude lako pri ruci svakomu učitelju ili župniku, koji se zanima za domaće starine, bit će to korisno za same spomenike. Uvjeren sam, da će tako rijetko kada koji natpis ili reljef poradi neznanja ili nemarnosti na selu propasti.

Odazvavši se vrlo rado pozivu uprave ovoga Časopisa kušao sam u slijedećem članku da uz par riječi komentara po gore spomenutim načelima publiciram nekoliko natpisa i fragmenata, koji do danas nijesu još poznati ili koji trebaju koji ispravak. Malne od svakog komada dajem kopiju po svojem crtežu, a gdje je bilo potrebno, snimio sam također fotografsku sliku. Malen je broj epigrafičkih ulomaka za koje se tačno ne zna, gdje su i kada su pronađeni. Svi su bezdvojbena iz područja staroga Poetovija.

Ugodna mi je dužnost, da i ovom prigodom iskreno zahvalim staromu svojem prijatelju mjesnom konservatoru starina g. Viktoru Skrabaru, koji mi je uvijek spremno davao potrebna razjašnjenja.

1. Žrtvenik, prelomljen u tri komada, 76 cm visok, na podnožju 50.5 cm širok, gore 40 cm širok i 27 cm debeo. Polje s natpisom ima na vrhu okvir toliko karakterističan za noričko-panonske rimske spomenike. Sam natpis objelodanjen je u C. I. L. III 4031 od Mommsena po prepisu Apiana i nalazio se je uavodno »in aedibus Georgij Perger«. God. 1913. i to na 11. septembra bi opet pronađen prigodom rušenja t. zv. Male Kasarne.

Tekst u *Corpus*-u odgovara originalu malne u svemu, ispala je samo brazda, u kojoj je bilo uklesano sada eradirano ime nepoznata nam cara, valjda iz III. vijeka po Kr. Ispravljen glasi ovako:

I(ovi) O(ptimo) M(aximo)
et Ge(nio) imp(eratoris)
 ///
 Aug(usti) p(ii) f(elicis)
 5 *M(arcus) ?I Attonius*
Rufinus proc(urator)
p(rovinciae) P(annoniae) S(uperioris)
v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito)

Mali ulomak s početkom imena *Attonius* izgubio se je prigodom prenošenja ovoga natpisa u novi lapidarij, u bivši dominikanski samostan (god. 1928.)

1.

(Sr. vodnik »Poetovio« na str. 63, br. 52, njemačko izdanje na str. 58 br. 52.)

2. Mali žrtvenik izraden iz mekoga kamena Sv. Barbare; iskopao ga je V. Skrabar na Gornjem Bregu u čestici br. 290. Profilovan je prilično nepravilno gore i dolje sa tri strane, na vrhu je nešto izduben kao obično *ara*. Površina mu je oštećena već iz starog doba, a ima i recentnih ozleđa. Visok je 14 cm, širok je na podnožju 8.5 cm, u sredini 6.5 cm, de-
beo 7.5 cm, odnosno 5.5 cm. Slova su lagano urezana oštrim šiljkom. Slika 2.

I(ovi) O(ptimo) M(aximo)
F[irmin]u[s] e[st]
Saturn-
ina posu[er]it ili [e]runt)
pro salute
s[ua]

3. Ploča 5—5 cm debela iz mekoga kamena od Sv. Barbare, prelomljena u dva fragmenta, visoka svega 26 cm, široka dolje 17 cm, gore 15.5 cm (slika 3). Nepoznato je gdje je nađena, možda u 11. mitreju. Jedna duboko urezana linija uokviruje pačetvorno polje; povrhi i ispod ovoga je opet sličan urez kao neka profilacija. I sa strane ima ovakvih ureza. Natpis nam je dokaz, da je i ova ploča vršila funkciju neke skromne votivne *are*. Na gornjem rubu stoji jedva čitljivo I · O · M, dakle *I(ovi) O(ptimo) M(a-*
ximo) a u okvireno polje urezano je ime dedikanta: *[B]assianus*.

4. Prigodnom iskopina Muzejskog društva našao se je u jeseni 1907. god. u Vičavi u vrtu vile Lukas mali ulomak votivnog natpisa. Materijal je pohorski mramor; komad je 16 cm visok, 12.5 cm širok i 3.3 cm de-
beo. Slova imala su, kada je natpis izvadjen iz zemlje, još tragova crvene boje. Ostalo je samo slijedeće:

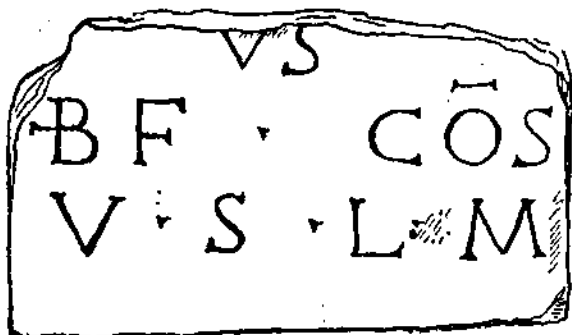
I · O · M
E · I · O · M
E · I · O · M

I(ovi) O(ptimo) [M(aximo)]
e[st]

U trećoj brazdi bilo je valjda: *Genio loci* ili ime drugog božanstva, čiji je kult na onom mjestu bio spojen s onim Jupitra.

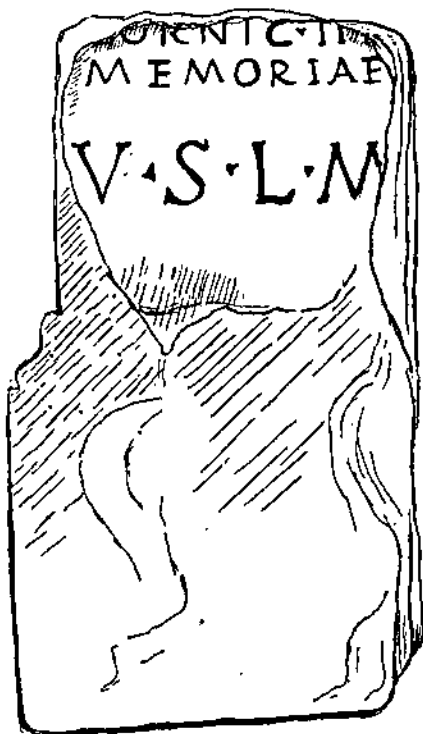
5. Fragment žrtvenika iz pohorskoga mramora, nađen u Ptujju već god. 1906 prigodom kopanja temelja za novi općinski dom, sada 29 cm širok, 16 cm visok i samo 6.5 cm debeo. Od imena dedikanta, koji je bio *beneficiarius consularis*, što otprilike odgovara današnjem žandarimu, ostao je samo svršetak -*us*.

us
b(ene)ficiarius) co(n)s(ularis)
v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito)

5.

6. Natpis bio je opažen i odmah spašen za ptujski muzej u julu 1908 god. u hotelu Osterberger, gdje je služio kao utez za neku spremu za utijanje rublja. Valjda su ga izvadili iz zida hotela, kada je malo prije kuća bila popravljena i pregrađena. Vidi se odmah, da je to donji dio nekog

6.

mramornog žrtvenika, koji je ispod natpisa bio ukrašen 4 cm visokim profilom. Visina mu je danas od 45 cm, gornja širina 27.5 cm, debljina otprilike 19 cm. Po obliku spomenika i po poznatoj formuli pri kraju nat-

pisa *v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito)* lako možemo razabrati, da se radi o zavjetnom natpisu. Neznamo nažalost, kojemu je božanstvu bio postavljen ovaj žrtvenik — vjerovatno *I(ovi) O(ptimo) M(aximo)* — i nepoznato nam je ime dedikanta. Ostala nam je samo riječ, kojom je označeno njegovo zvanje. Bio je naime *cornicularius*. Corniculari zvali su se ispočetka oni vojnici, koji su si stekli *corniculum*, značku hrabrosti, i time se razlikovali od drugih. U dalnjem razvitku nosioci tog imena imali su svoju dužnost u kancelariji vojnih komandanta kao ordonansi ili pismeni vojnici-činovnici. Tako ih u doba carstva nalazimo u kancelariji ili štabu namjesnika, raznih prefekata i tribuna. Ali bilo ih je također u civilnoj administrativnoj službi, na primjer kod *praefectus annonae* i kod *procuratores provinciarum*. (Sr. Pauly-Wissowa, Realencyklopädie sub voce). Naš je *cornicularius* bio zaposlen isto u civilnoj službi i to u *officium* ili *scrinium memoriae*. O podrijetlu ovog nadležstva u dvorskoj kancelariji rimskog cara ne zna se mnogo. Šef se pri kraju III. stoljeća zove *magister memoriae* a bio mu je zadatak, da sastavi i formuliše razna carska rješenja na predstavke i molbe; u kasnije doba ovo nadležstvo biva sve to važnije i absorbira funkcije dvorskog sekretarijata (*ab epistulis*) i nadležstva za molbe (*a libellis*); sr. O. Hirschfeld, Die kaiserlichen Verwaltungsbeamten bis auf Diokletian, str. 210 i sl.

Po našem natpisu doznajemo, da je u *officium memoriae* bio zaposlen i jedan *cornicularius*, valjda kao predstojnik nižega osoblja. Dok je *magister memoriae* bio visoki činovnik i bezdvojbeno uzet iz viteškog staleža, *cornicularius* je valjda bio carski oslobođenik.

U kratkoj riječi, koja na natpisu slijedi iza CORNIC, bio je valjda spomenut neposredni predstojnik našega dedikanta. Kamen je baš na ovom mjestu ruba mnogo izlizan. Sa sigurnošću vidimo tu dvije haste, jednu do druge, a onda malo dalje donji dio trećeg slova. Do desne ivice ima još mjesta samo za jedno slovo. Nakon mnogo kombinacija došao sam do zaključka, da je tu bila vjerovatno uklesana riječ TRIB. Ako je to ispravno, dedikant je bio *cornicularius tribuni memoriae*, a *tribunus memoriae* ili je bio šef tog nadležstva, dakle ono isto što je doznije *magister memoriae*, ili niži upravitelj, a možda i zamjenik šefa.

Ovo par riječi našega natpisa dopušta još jedan zaključak. Naš *cornicularius* u *officium memoriae* bio je valjda u Poetovio s dvorskom kancelarijom i prigodom boravka svoga cara i gospodara postavio je možda za zdravlje vladara ovaj zavjetni žrtvenik (Sr. C. I. L. III 4020 i 4037 i Vodnik na str. 17, Führer durch Poetovio na str. 10.)

7. Donji dio žrtvenika iz mekog kamena t. zv. Sv. Barbare. Slučajno iskopan nazad par godina na južnom obronku brijega Panorama (Ferberšek) i baš u rasadniku nedaleko mjesta, gdje je izvađen velik, ali prosto

izrađen rimski puteal.¹⁾ Sada se čuva u lapidariju muzeja grofa Herbersteina na Gornjem Gradu. Komad je danas još 52.5 cm visok, na postamentu 40.5 cm širok i 29 cm deo. Od polja gdje je bio votivni natpis uklesan, ostala je samo ploha od 18 cm×32 cm. Crte za pojedine brazde su fino urezane, slova 3.5 cm—2.9 cm visoka. Čita se još:

Ulpifus, ili -a
Proclsinus ili -ina
v(otum) s(olvit) l(ibens) l(m(erito))

Ara je vjerovatno bila posvećena *I(ovi) O(ptimo) M(aximo)*, budući je nađena u neposrednoj blizini brda Panorama (Ferberšek), gdje se

7.

opravdano pretpostavlja svetište vrhovnog boga. Sr. C. I. L. III 4018. 4024, Abramić u *Jahreshefte XVII Beibl.* str. 87 i sl., Saria, *Starinar* god. 1922 na str. 205; Abramić, *Vodnik* str. 32, *Führer* str. 30.

8. Ulomak iz pohorskog mramora, možda jedne votivne are. Kamen je prilično oštećen a izgleda da ima samo na lijevoj strani stari rub. Visok

¹⁾ Puteal (vijenac bunara) izrađen je također iz mekog kamena u obliku pravokutne prizme (126 cm×122 cm i 74 cm visine) s okruglim otvorom (promjer 73 cm).

je 19 cm, širok još 15 cm, debeo 9 cm. Lijepo urezana slova su 3.5—3.2 cm visoka.

N(umini?) Aufg(usti?)

Mar[inus] mil(es) ili vet(eranus) leg(ionis)

I Adi(utricis).

p(osuit) ili d(edicavit)

Nije sigurno kako je glasio početak ovog natpisa, možda: *I. O. M. et* ili *I. O. M. pro salute d(omini) I n(ostri) Aufg(usti)*. Onaj, koji je posvetio aru, valjda *Marinus* bio je vojnik ili veteran *legionis I Adiutricis*. Ova legija logorovala je od god. 118 po Kr. dalje u Brigetio. Ne treba se čuditi, ako njene vojnike ili veterane nalazimo rastrkane i po drugim mjestima provincije *Pannonia Superior* tako i u Poetovio (sr. C. III. 4148). Neki su došli u prvim decenijama II. stoljeća kao veterani koloniste u Poetovio, tako L. Gargilius Felix i L. Fannius Quadratus. Sr. dolje na str. 192.

8.

9.

9. Mali ulomak iz poliorskoga mramora; 32 cm dug, 15 cm visok i 13 cm debeo; sve naokolo odlomljen, tako da od polja s natpisom nije preostalo više od 13 cm×5 cm izgledene plohe. U prvoj brazdi neznatni ostaci dvaju slova *ro?*, onda slijedi sitnim, 1.5 cm visokim slovima

... Io et Seve[ro] co(n)s(ulibus)

Baš sitni karakter ovih slova opravdava, da u ovim riječima prepoznamo imena konzula, kojima su mnogi votivni natpisi na žrtvenicima u zadnjoj brazdi datirani. Nažalost nemožemo identificirati Severa s jednim od prilično mnogobrojnih konzula istoga kognomina II. i III. stoljeća po Kr., budući da se nije sačuvao cognomen njegovog kolege²⁾.

²⁾ Kopulativ *E* prilično je oštećen. Nije dakle isključena mogućnost, da se mora čitati: *...O : L : SEVE....* U ovom slučaju mogao je biti spomenut konzul *L. Iulius Severus* iz godine 155. Ne bili mislio na konzula *L. Catilius Severus* koji je bio *suffectus* pod Trajanom i *ordinarius* god. 120 p. C. (Sr. W. Liebenam, *Fastī Consulares* na str. 20.).

10. Vrlo je važan mali ulomak natpisa (24 cm×19.5 cm), koji je — kako izgleda — samo na desnom kraju sačuvao prvobitni rub. Komad je iz mramora, 18 cm debeo, nađen u zidovlju prigodom rušenja t. zv. Male Kasarne. Crte za brazde lagano su urezane a slova visoka 3—3.2 cm. Kako nam kaže druga brazda, radi se o nekim vojnim jedinicama, udruženim

10.

u jednoj veksilaciji, a bili su to po ostacima prve brazde vojnici četiriju panonskih legija:

milites? leg(ionum) IIII Pan[non(iarum)]
... qui su[nt] in vexil[latione]
... sub] cura Aelii
... Ji v(iri) e(gregii) auc[is]
... ???

Treća i četvrta brazda odnaša se na zapovjednika te formacije. U trećem stoljeću, u koje spada (sr. dolje) ovaj natpis, četiri panonske legije jesu slijedeće: *legio X Gemina* i *XIV Gemina* u provinciji Pannonia Superior i *legio I Adiutrix* i *II Adiutrix* u provinciji Pannonia Inferior.

U trećem stoljeću po Kr. događalo se je često, da su carevi trebali hitno slične vexillationes uzete iz legija u pograničnim logorima budi za odbijanje navala barbarskog neprijatelja od granice rimske imperije budi u krvavim ustancima i borbama sa protucarevima i rivalima prijestolja i njihovim pristašama. Spomenut ću ovdje samo dva nama po natpisima poznata slučaja. Prvi je C. I. L. III 10471—73 (= Dessau 1153), gdje doznajemo, da su pod Septimijem Severom (po Ritterlingu »legio« u Pauly-Wissowa Realencyklopädie str. 1315 otprilike u god. 206—208 p. Kr.) *vexillationes* četiriju germanskih legija operisale *adversus defectores et rebelles*, a komandirao ih je kao *aux C. Iulius Castinus*. Drugi nam slučaj predstavlja natpis iz Sirmiuma (sada u Zagrebu) C. I. L. III 3228, koji

spominje *militēs vexillationum legionum Germanicianarum et Britannicarum*, kojima je zapovijedao kao *praepositus Bitallianus* i koji su se bezdvojbena u blizini Sirmiuma borili za cara Galliena protiv Ingenua. Ovakvim formacijama komandirao je obično jedan viši oficir viteškog staleža s naslovom *dux* ili *praepositus*. U našem slučaju komandirao je veksilacijom također jedan *aux*. Natpis nam pruža samo njegovo obiteljsko ime: *Aelius*. Nije isključena mogućnost, da je to bio *Aelius Paternianus*, koga po natpisu C. I. L. III 3469 iz Aquincuma poznajemo kao zamjenika namjesnika provincije *Pannonia Inferior* i koji je kao *v(ir) e(gregius) praef(ectus) leg(ionis) II Adiutricis a(gens) v(ices) legati Pannoniae Inferioris* god 284 po Kr. postavio žrtvenik bogu Marsu za spas i zdravlje svoga gospodara i vladara Karina.

Kojom prigodom su veksilacije panonskih legija boravile u Poetovio? Nemoguće je dati tačan odgovor na ovo pitanje. Iste nevolje, koje su Gallijena silile da koncentriše veći dio dviju legija iz Dacije, naime od *V Macedonica* i *XIII Gemina* pod komandom Flavija Apra u Poetovio, a to su bile njegove ogorčene borbe s Ingenuom a zatim s Regalianom, bile su možda i mjerodavne za boravak panonskih veksilacija u istom za promet s istoka na zapad uvijek važnom mjestu (Sr. odnosno važne natpise iz III. mitreja na Bregu u mojem Vodniku na str. 179 i sl. u njemačkom izdanju na str. 179). Kako je komandant dacijskih legija *Flavius Afer* docnije postao namjesnik (*praeses*) u provinciji *Pannonia Inferior*, a zatim *praefectus praetorio* i malne rimski car, tako se je i naš *Aelius* — ako je naša gornja hipoteza ispravna — popeo do časti zamjenika namjestnika u istoj provinciji. Možda će nam novi natpisi donijeti i za ovaj slučaj novih razjašnjenja.

11. Godine 1930 dobio je ptujski lapidarij mramornu ploču s natpisom reproduciranim ovdje po mojem crtežu. Do te godine služio je kamen u crkvi sv. Vida kod Ptuja kao ploča menze na lijevom oltaru.³⁾ Na vanjskom zidu iste crkve čuva se još sada lijepi nadgrobni spomenik centuriona VIII legije *Marcus Petronius Classicus* (C. I. L. III 4060): Za t. zv. *loculus* u kojem su bile položene sv. moći, izdubena je četverokutna, 5—6 cm duboka rupa (35×35.5 cm), koja je djelomice uništila natpis. E da buduć ploča bolje na oltaru pričvršćena, isklesane su još na rubu dvije rupice za željezne sponce. Stećak je danas 150 cm visok, 79 cm širok a 12—13 cm deo. Ali izgleda, da današnja gornja ivica nije prvobitna, da je dakle kamen u staro doba bio još nešto viši. Natpis je u prvim brazdama potpuno izlizan, u daljnim opet lijevo jače nego desno. Od

³⁾ Nadgrobne rimske ploče višekrat su upotrebljene u crkvama za istu svrhu. Sr. na pr. C. I. L. III 15205 f i dalje na str. 191.

prvobitnog okvira ostao je samo desno, a lijevo jedva, neznatan trag. Vjerovatno da je gornji dio okvira bio izrađen u obliku zabata s rozetom.

11.

Iz ostatka natpisa proizlazi, da se radi o nadgrobnom spomeniku nekoga vojnika (veterana) *legionis VIII Augustae*, koji je u Poetovio umro u starosti od 70 godina. Od njegova imena nije nam na kamenu ostalo skoro ništa. Četiri slova u sada prvoj brazdi pripadaju vjerovatno njegovu kognomenu. Od prilično rijetkih cognomina s nastavkom — *ninus*,^{*)} ovdje

^{*)} Na primjer *Antoninus, Flamininus, Paterninus*.

dolazi u obzir najbolje: *Saturninus*. Za praenomen, nomen gentile, možda i tribus hoće se barem još jedna brazda. Kamen na tom mjestu jedva pruža koji trag urezana slova. Na početku brazde iza kognomina spomenuta je valjda bila *domus* pokojnikova. Vrst njegove šarže krije se u slovima pri kraju ove, sada druge, brazde: . . . STAT. Prije toga vidi se mali vertikalni potez, koji je međutim slučajno nastao i koji s toga nesmije da nas vara i na dnu brazde trag slova A. Nema dakle sumnje, da je tu bila riječ *ha[stat(us)]* i dosljedno na početku treće brazde vjerovatno [*pri(mus)]*. Pokojnik komandovao je dakle u VIII. legiji u četi »hastati« prvim manipulom neznamo koje kohorte i bio je tako jedan od onih 60 centuriona, koji su predstavljali u legiji niži oficirski skup, u kojem je po časti i ugledu bio prvi centurio *primus pilus*, t. j. zapovjednik triarlja u prvom manipulu prve kohorte.⁵⁾

Najkasnije prigodom odlaska VIII. legije iz Poetovija god. 45 po Kr., ili možda nešto ranije, naš centurio ostavio je vojnu službu, naselio se u civilnom gradu blizu logora kao veteran, oženio se urođenicom Panonkinjom, čije je ime u latinskom prevodu glasilo *Secunaa* i doživio 70. godinu starosti. Na njegovom nadgrobnom natpisu, koji je ranije svršavao običuom formulom *h(ic) s(itus) e(st)* naknadno je uklesano također ime njegove žene, koja je možda umrla prije njega. Njeno očevo ime, bezdvojbena panonskog oblika, nažalost uništeno je rupicom za moći. Čitav natpis ima se čitati i popuniti otprilike ovako:

.
 . . . *Satur[iniu]s*
 . . . *h[astat(us)]*
pri(mus)] *leg(ionis) VIII*
Aug(ustae) ann(or)um LXX
h(ic) s(itus) e(st) et
Secundae
 Inis f(iliae)
uxo]ri v(ivus)
et sibi] posijt

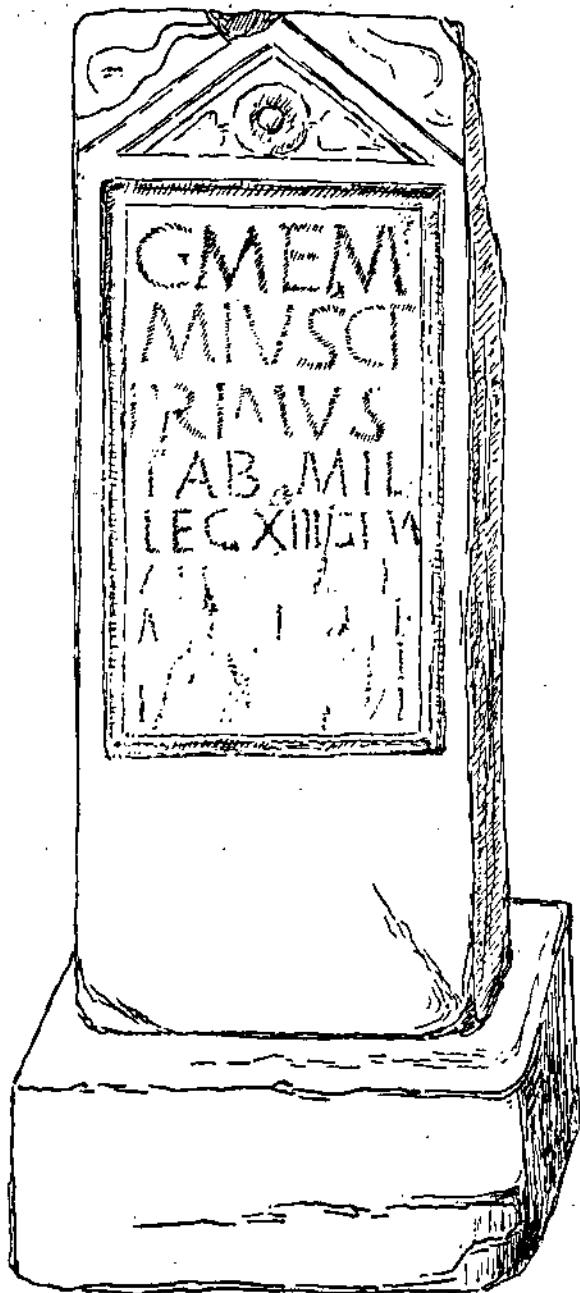
Slično kao naš centurio ostali su u našim krajevima iza kako su dobili *missio honesta* od iste VIII. legije veteran *Lucius Braerius* iz Verone u Celeji (Celjci i umro sa 70 godina (C. I. L. III 5220) i *Titus Calventius* (C. I. L. III 3845) u Emoni (Ljubljani).⁶⁾ Pored rimskih trgovaca ovi su veterani već od prvih decenija I. stoljeća po Kr. bili prvi i

najvažniji faktori za romanizaciju gradova kao Emona, Celeia, Poetovio i t. d., koji su i svoju unutarnju administraciju udesili po rimskom uzoru. Narod na selu naprotiv ušćuvao je još dugo, a možda nije uopće nikada odbacio svoj panonsko-ilirski karakter, svoje stare običaje i svoj jezik.

12. Nadgrobni stećak sa svojim postamentom, nađen oko god. 1900 na čestici br. 429 Gornje Hajdine, tik do rimske ceste, nešto prema sjeveru oda-

⁵⁾ Sr. A. von Domaszewski, Die Rangordnung im römischen Heere u Bonner Jahrbücher, sv. 117 na str. 90 i sl.

⁶⁾ Sr. E. Ritterling s. v. legio u Pauly-Wissowa, Realencyklopädie XII. str. 1646.

12.

leđeno od današnjeg druma Pragersko—Ptuj (Sr. situacija na karti u Jahreshefte des österr. archäologischen Institutes XVII Beiblatt, str. 138,

slika 126.) Kamen i njegova podloga bili su valjda dugo vremena pod uplivom tekuće vode i šljunka ili su druge koje sile djelovale na odveć meki pohorski mramor, tako da je ornamentika, ali osobito natpis mnogo izlizan, mjestimice potpuno uništen. Valjda s razloga, što je natpis teško čitljiv,⁷⁾ ostao je do sada neobjelodanjen. Stećak sam visok je 158 cm, širok 60 cm, a debeo poprečno 14 cm. Njegov postamenat, u koji je unaknut pomoću zuba u sredini, mjeri u visini 31 cm, u dužini 75 cm, u dubini 55 cm. Natpis je prosto uokviren, a povrh njega postavljen je zabat s rozetom i sa dva lista u trokutu. Gornji su uglovi ispunjeni po jednim dupinom. Slova natpisa u prvoj brazdi su 9.5 cm visoka, te se smanjuju u petoj do 7 cm. Tekst glasi:

*C(aius) Mem-
mius C(ai) f(ilius)
Primus
Fab(ia) mil(es)
5 leg(ionis) XIII Gem(inae)
valjda još 4 retka*

Poslije toga su slijedila u običnoj formuli *ann(orum) i stip-
(endiorum)* godine života i službovanja pokojnika a zatim vjero-
vatno ime one osobe, koja mu je podigla spomenik. Kamen je u donjem
dijelu tako istrošen, da se jedva može koji trag ustanoviti, kako sam u
priloženoj slici prikazao. Što se kognomina Memmija tiče moram pri-
znati, da sam se iza dugog kolebanja odlučio za *Primus*. Kada sam nat-
pis sa raznih strana osvjetljen pregledavao, izgledalo mi je da može biti
takoder kognomen: *Laetus, Largus* ili *Paetus*. Za tribus, koja je u našem slu-
čaju urezana iza potpunog imena, ostaci preporučuju najvećom vjero-
jatnošću ime *Fab(ia)*. *Legio XIII Gem(ina)* bila je u starom Poetoviju od
god. 45. po Kr. do god. 90 otprilike; kritične godine 69 po Kr. operirala je
u Italiji (Sr. E. Ritterling u Pauly-Wissowa Realencyklopädie s. v. »legio«
na str. 1713—1715).

Po prostoj formi ovaj nadgrobni spomenik spada u prvi ili drugi de-
cenij druge polovice I. stoljeća po Kristu; nije dakako slučajno, da sliči
mного stećku C. I. L. III. 10879 C. Servilija, koji je služio u VIII. legiji
i ostalim nadgrobnim spomenicima ove grupe (Sr. Abramić, Jahreshefte
XVII Beibl. str. 135 i sl.). Premda domovina C. Memmija nije spomenuta
na stećku, već samo njegova tribus nema sumnje, da je C. Memmius

⁷⁾ Što se može još prepoznati čita se najbolje u tmini pomoću električne žarulje ili
voštance, kada sjene po volji zgodno padaju. Želeć da pružim što vjerniju sliku ovog
spomenika, dajem oslin crteža još i njegovu fotografiju. (Slika 12a.)

bio rodom iz Italije. U prvom stoljeću po Kr. vojnici XIII. legije su pretežno iz Italije; vrlo malo ih ima iz provincije *Gallia Narbonensis* ili *Noricum* (sr. ovdje na str. 194). Tik do našega spomenika stao je nadgrobni stećak drugog vojnika XIII. legije, naime C. Cornelija Procula, rodom iz Regiuma u Italiji. I ovaj spomenik odlikuje se priprostim formom, budući da mu je na natpisom jedini ukras zabat s gorgonejom i dupini u uglovima. (Sr. Vodnik, str. 53 i 54, br. 7 i 11, Führer str. 47 i 49, br. 7 i 11.)

13. Prigodom popravka minoritske crkve sv. Petra u Ptuj u bile su u mjesecu augustu ove godine otkrivene nad lijevim oltarom vrlo zanimive freske iz konca XIII. stoljeća. Tom prigodom je bilo opaženo, da na mramornoj ploči, koja većim dijelom pokriva menzu, ima tragova natpisa. Zadnji redak, koji je najlakše čitljiv, pokazao je jasno, da se tu radi o rimskom nadgrobnom spomeniku. Ploča je hotimice jako izglađena, tako da su slova u sredini i na desnom kraju malne sva iščeznula. Vjerovatno je ova ploča iz pohorskog mramora ispočetka bila položena u pločniku crkve, te je za tu svrhu sve što je na njoj bilo izbočeno u relijevu otučeno, stupići sa svake strane natpisa i nad natpisom zabat. U pločniku su valjda ljudske noge usavršile što je čekić bio krupno otukao. Pri kraju možda XVII. vijeka, kada su odstranjeni gotski oltari odnosno baldahini i podignuti novi barokni, bila je valjda ploča izvađena, te nanovo preudešena postavljena na oltar. Tako je shvatljivo, da je natpis stradao. Kušao sam opetovano — jedan put također s B. Sariom — da čitam ostatke natpisa i da vjerno zabilježim svaki trag, kako se to sada vidi u priloženom crtežu.

Ploča je (samo na gornjem l. čošku pokrivena oltarnom arhitekturom) visoka 165 cm, široka 88 cm, a debela do 10 cm. Slova su 8.5—3.8 cm visoka.

U drugoj brazdi sigurno se čita *Ci Quadratus*. U prvoj sačuvano je jasno na početku slovo L i pri kraju lako ćemo naći L F. Od nomen gentile pokojnika drugo je slovo bezdvojbeno jedno A. Na početku može da bude F ili P. Iza pomnijivog ispitivanja svakog poteza i traga odlučio sam se za F. Isto tako sam konačno ustanovio tragove duplog N, tako da mi se čini prilično sigurno, da je gentile glasilo: *Fannius*. Slova, odnosno tragovi, koji su ostali u 3.—5. brazdi dadu se spojiti i uz ostalo čitati ovako:

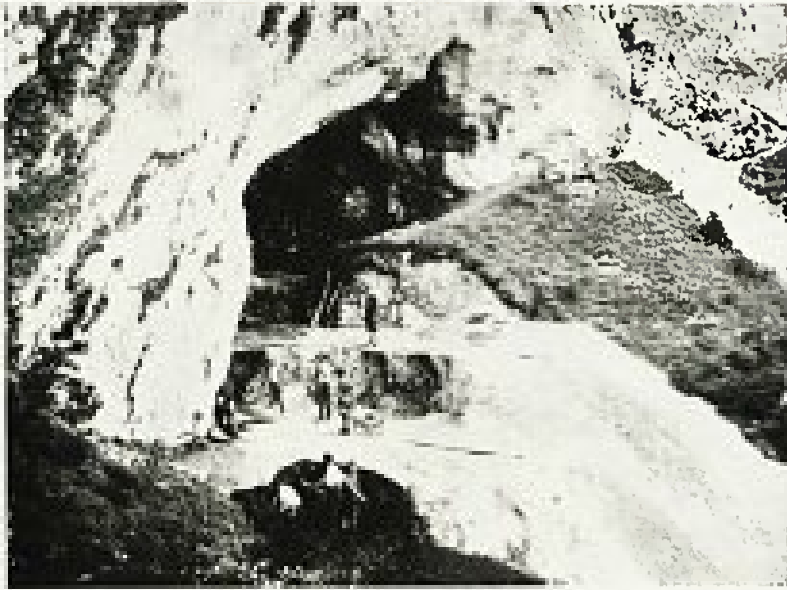
L(ucius) Fa[n]ni[us] L(uci) f(ilius)
Ci(audia) Quadratus
opti[o] leg(ionis) I Ad(iutricis)
v(iae) f(idelis) missi[o]n[is]
5 numma[ria] missus ili deductus

Moguće da je iza toga slijedilo ime mjesta, u koje je Quadratus bio doveden *missione nummaria*, i to po analognom natpisu: C. I. L. III 4057 *ç(oloniam) Ul(piam) T(raianam) P(oetovionem)*. Iza toga postuliramo još po običaju godine života i službovanja pokojnika. Međutim na kamenu ne da se ništa od toga ustanoviti. Samo na početku 7. brazde moglo bi se misliti na godine: ? *ann(orum)*, ali znak ili slovo prije ove riječi nije tomu u prilog. Ima dalje još 5 redaka, gdje su samo jasna dva imena *Urbaſnus* ili *-naſ* i pri kraju *Primiti(v)us* i naziv *liber[us]us* ili *-ta*, odnosno *lib(ertus)*. Ostaci u sredini 10. brazde izgleda bi mogli biti od riječi *her[er]s*. Ali je svakako jasno da se tu radi o ljudima, koji su zahvalili kao oslobođenici, slobodu svojem gospodaru Quadratu i koji su mu podigli nadgrobni spomenik. Zadnja brazda glasila je dakle tako:

Primiti(v)us lib(ertus) ili -erti) f(aciendum) c(uravit) ili c(uraverunt)

Sreća je, da je za nas najvažniji sadržaj ovog novog interesantnog natpisa ipak jasna Lucius Fannius Quadratus, sin Lucija, iz tribusa Claudia, služio je kao *optio* (narednik) u legiji I Adiutrix pla fidelis, te je kao nagradu za svoju vjernu dužnost dobio novac, kojim se je mogao naseliti u koloniji Poetovio. Odmah se sjećamo njegovog kolege Lucius Gargilius Quirina Felix, rodom iz Tacapae u Africi, koji je kao veteranus iste legije došao u Poetovio (*missus missione nummaria*). Njegov je nadgrobni natpis naden 1910. god. u Gornjoj Hajdini i nalazi se sada u mariborskom muzeju. Publicirao ga je A. Rak i komentirao W. Kubitschek u Jahrbuch für Altertumskunde III. 1909 na str. 168 i sl. sa slikom 5. Dalje se sjećamo veterana u legiji II Adiutrix imenom Caius Cornelius Pomptina Verus, rodom iz Dertone u Italiji, koji je deductus coloniam Ulpian Traianam Poetovionem missione agraria II (C. I. L. III 4057). Njegov je spomenik sada prizidan gradskom zvoniku u Ptuju i slikan na n. mj. na str. 172 te u »Vodniku« odnosno »Führer« u slici 101.

Po koncepciji natpisa, po tipičnoj, do sada samo u Ptuju opaženoj formuli (*missione nummaria*) po epitetu *p(ia) f(idelis)* za legiju I Adiutrix naš spomenik spada također u prve decenije II. stoljeća. Legio I Adiutrix učestvovala je u ratovima cara Trajana u Daciji. Po sretno dovršenoj operaciji poslao bi car zaslužne veterane u razne kolonije, tako i u onu, koju je sam Trajan na početku svoga vladanja podigao na čast kolonije, t. j. u *Poetovio*. Kolonizacija vršila se je u raznim grupama. Jedni su primili novac, da kupe zemljište i ostale potrebštine, to je dakle bila *missio nummaria*, drugima su direktno bila dodijeljena zemljišta, to je bila *missio agraria*. (Sr. W. Kubitschek na n. mj. na str. 171). Ova sistematska kolonizacija bivših vojnika pojačala je dakako rimski elemenat u koloniji. Naš Quadratus stekao je valjda veliko imanje, budući da je imao robova, kojima je konačno darovao slobodu.

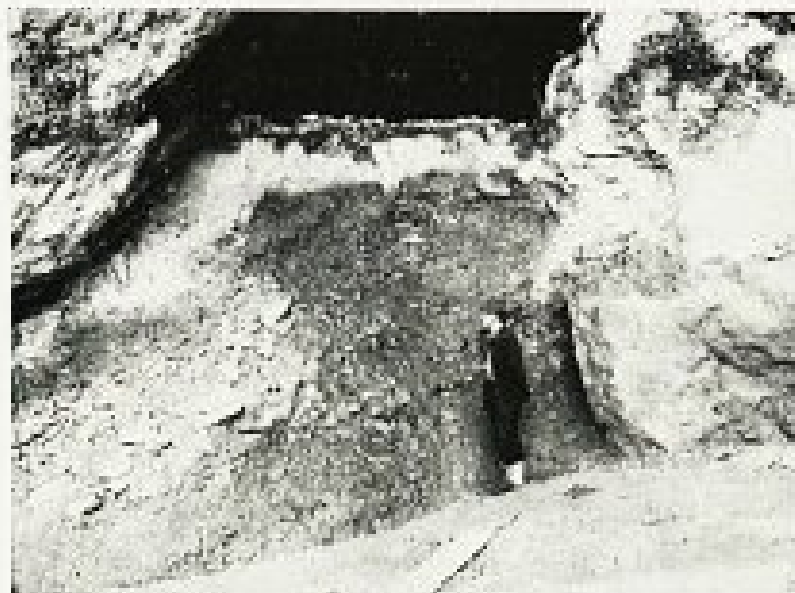
Slika št. 1. Izkopavanje v terasah ob vhodu v Potočko zijalko (1700 m) na Olševi.
Četrta terasa pravkar načeta.

Slika št. 2. Pogled na terase ob sklepu dela 1. 1930.

Slika št. 3. Druga terasa; v ozadju velika skala in 3,30 m globoki profil jamskih plasti; v levem spodnjem kotu stena, padajoča k tretji terasi.

Slika št. 4. Profil jamskih plasti. (Glej shemo.) Najstarejša kulturna plast s sileksi in ognjišče ob stopalih osebe. Zadnji ostanki jamskega medveda tik pod dobro vidno gorjujo sigo.

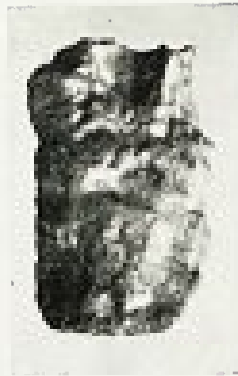
Slika št. 5. Tretja terasa z zahodno jamsko steno ob vhodu; desno je viden še del druge terase. V ozadju profil jamskih plasti. (Primerjaj sliko št. 4.)

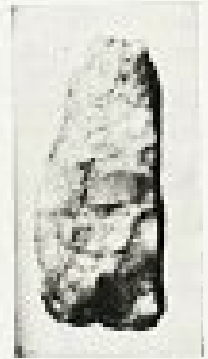
Slika št. 6. Profil plasti iz vmesnega prostora med nekdanjim jamskim površjem in zahodno steno. Dobro vidna je plast nakopičenih kosti (4 lohanje); pod njo glavna najstarejša kulturna plast s sileksi in ogljem.

Slika 7.

Slika 8, a)

Slika 8, b)

Slika št. 7. Visoko praskalce iz črnega kremenca. Tenka plast apnenčaste sige zakriva strme rešuse. Le nekoliko zmanjšano.

Slika št. 8, a) Strgalo iz kremenjakovega konglomerata. Delovni rob desno in zgoraj. $\frac{1}{2}$ naravne velikosti.

b) Isto strgalo od strani. Delovni rob desno. $\frac{1}{2}$ naravne velikosti.

Slika 9.

a)

b)

Slika št. 9, a) Strgalo iz paleocoijske hribine. Delovni rob desno in zgoraj. $\frac{1}{2}$ naravne velikosti.

b) Strgalo iz paleocoijske hribine. Delovni rob levo. $\frac{1}{2}$ naravne velikosti.

Slika 10.

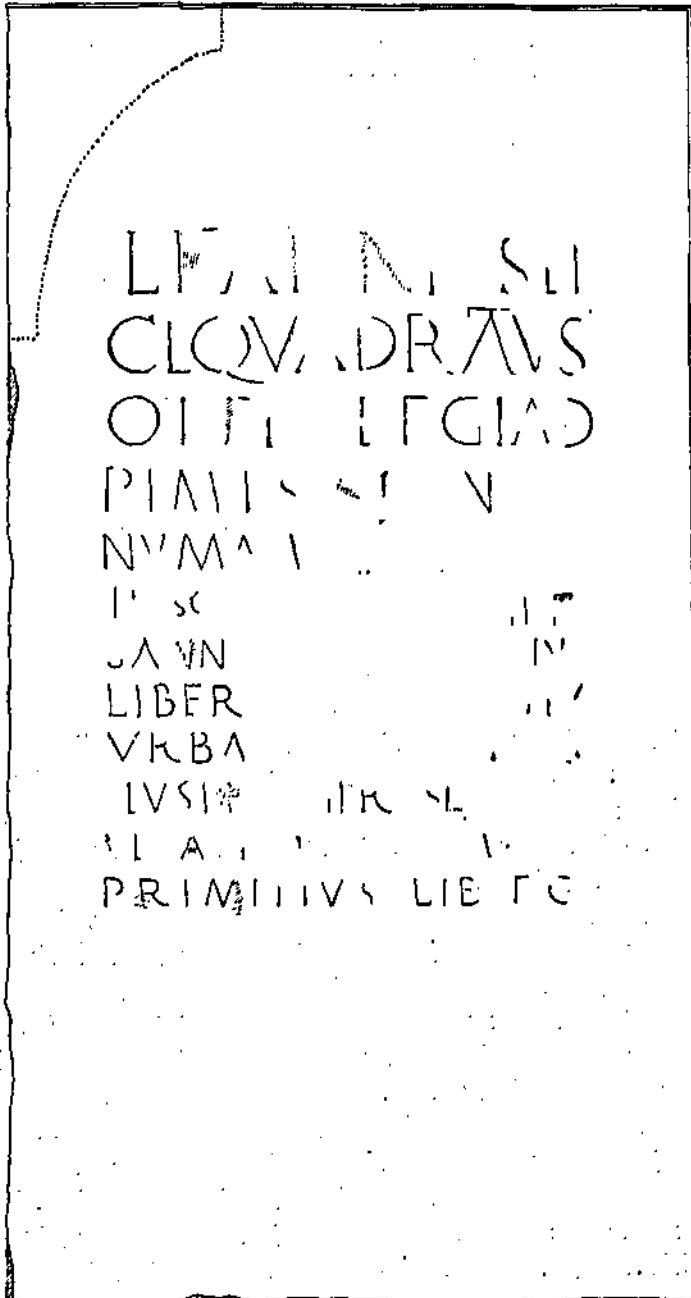
Slika št. 10. Kvarcino strgalec. Le nekoliko zmanjšano.

Slika št. 11. Koščen artefakt, odkrit pri vhodu. Fragment, Ca. $\frac{1}{2}$ naravne velikosti.

Slika 11.

Tako i ovaj natpis zadnjih dana — premda vrlo oštećen — popunjava naše znanje o historiji staroga Poetovija.

14. Ulomak možda nadgrobnog spomenika jednog veterana, Pohorski mramor. Sada još 40 cm visok, 38 cm širok, 15 cm deo. Lijepa, 6.5 do 5.8 cm visoka slova. U prvoj brazdi samo velika točka — interpunkcija valjda između slova *D(is)* i *M(anibus)*.

. . . tio TI . . . ?

? e[st] vet(erano)

. . . . io . m?

14.

15. Mali dodatak, osobito obzirom na dugo očekivani *Corpus titulorum militarium*, treba natpis C. I. L. III 4055, koji se nalazi na istočnoj strani gradskog zvonika (Sr. Vodnik »Poetovio« na str. 143 br. 153; Fühler durch Poetovio na str. 142 br. 153). Slika 15. Radi se o vojniku nepoznate nam legije, koji je u mladim godinama (XXX), sa samo VII godina službe umro i kojemu je brat *C(aius) Benuscus Tertius* vojnik iste legije, postavio spomenik. Budući da je ovaj vojnik umro u Poetovio u aktivnoj službi, njegova legija može da bude ili VIII. Augusta ili XIII. Gemina. Na natpisima dosada nam poznatim postavljenim vojnicima VIII. legije u I. stoljeću po Kr. nemamo nijednog legijonara podrijetlom iz Norika, dok u XIII. legiji, koja je poslije god. 45. logorovala u Poetovio, već nalazimo po koga vojnika iz nove provincije *Noricum*, tako na pr. C. I. L. III 10889 iz blizine Ptuja (Št. Janž na Dravskom polju) legionara iz *Cesia*. Stoga držimo, da je opravdano naše mišljenje, da su braća služila u XIII. legiji; u prvoj brazdi našega natpisa imamo valjda još koji trag imena legije, naime: *leg. XIII/ GeIm*. Pлитki reljef ispod natpisa opisan je u C. I. L ova-ko: *tabula oblonga cum ornamentis rosaceis*. Iz ovih riječi doista nebi nitko mogao ili vrlo teško razabrati što je predstavljeno. Slika nam od-

mah predočuje, da se radi o signumu. Tri su *paterae* ili *phalerae*, koje se smanjuju u veličini, pričvršćene na koplju, čiji je šiljak povrh prečnice još vidljiv. S jednog i drugog kraja prečnice vise po jedna malim crtama ukrašena traka. Pokojnik je bio dakle brezdvojbeno *signifer*, vjerovatno je natpis iza njegova imena glasio ovako:

*signifer leg(ionis) XIII
Ge[m](inae) a[un](orum) XXIX*

Dva pobočna pleterom ispunjena pilastra nosila su valjda obični zabat edikule.

Ovaj spomenik nije spomenut u raspravi A. von Domaszewski, Die Fahnen im römischen Heere (= Abhandlungen des arch.-epigraphischen Seminars in Wien, Heft IX), niti se osvrnuo na nj H. Hofmann u svojoj knjizi: Römische Militärgrabsteine der Donauländer (= Sonderschriften des öst. arch. Instituts Bd. V).

16. Ovaj novi natpis objelodanjen je u ovom ČZN, str. 216 od V. Skrabara, te se stoga ograničujem na neke opaske.

Q AVR · HERM ? *Aur(elio) Herm[ae]* ili = *adioui* ili = *eroti* ili slično
V TORI · TA *adiutori tabular(iorum)*
N · XLV *p(rovinciae) P(annoniae) S(uperioris) au[n](orum)*
XLVI. . . .

Na početku natpisa, gdje očekujemo *praenomen* pokojnika, stoji znak, koji izgleda otprilike kao nešto pritisnuta arapska brojka 2. Kako da protumačimo tu neobičnu siglu? Interpunkcija na početku natpisa isključena je. Nama se čini najvjerovatnije, da je taj znak istovjetan sa siglom Q za slovo sigma, koje se upotrebljava za brojku 6 (šest) također na natpisima (na pr. C. I. L. III 9608 i 12036 : QVIXITANQ) i koje se kadkada nalazi urezano na natpisima mjesto običnog znaka slova S, tako na natpisu C · I · L · III 12715 gdje je Q = S. Stoga bih najradije i na gornjem natpisu identificirao ovaj znak sa S, t. j. u njemu vidio početno slovo za *praenomen S(extus)*.

Aurelius Herm . . . bio je *adiutor tabulariorum*. Poznato nam je već po ranijim natpisima, da je u Poetovio bio *tabularium* (arhiv računovodstva) ne samo za *vectigal Illyricum*, ured za ilirsku carinu (C. I. L. III 4063) već i za drugi carski upravni ured, čija je djelatnost obuhvaćala čitavu provinciju, naime *tabularium provinciae Pannoniae Superioris*. Šefovi ovog ureda zvali su se *procuratores*. Redovni činovnici računovodstva nosili su ime *tabularius* i bili su obično carski oslobođenici (tako C. I. L. III 3964, 4043, 4066), njihovi pomoćnici ili zamjenici *adiutor tabulariorum provinciae Pannoniae Superioris* (C. I. L. II 4020, 4023) ili

prosto *adiutor tabulariorum* (C. I. L. III 4062). Takav je bio i naš *Aurelius Herm* Njegovo poprsje nad natpisom predstavlja ga u zvaničnoj odori. Odjeven je tunikom i povrh nje nosi mantiju (*paludamentum*); u lijevoj ruci drži svitak, valjda kojega računa, a desnicu s tri prsta ispružena stavlja u poznatom gestu za označenje vjernosti ili zakletve na vrh svitka. Snop ovakovih svitaka na lijevoj strani poprsja služi za daljnju karakteristiku zvanja pokojnikovog. Nažalost glava predstavljenog činovnika nije se sačuvala. Prilično dobra izradba reliefa i oblik natpisa preporuča nam, da datiramo ovaj spomenik u zadnje godine II. ili na početak III. stoljeća po Kr.

17.

17. Veći ulomak nadgrobnog stećka, razbijen u dva komada. Materijal: pohorski mramor. Izvađen iz zidovlja t. zv. Male Kasarne; visok 62 cm, širok 51 cm, deo 13 cm. Slova su otprilike 8 cm visoka. Natpis stoji u uokvirenom polju, koje je okrunjeno zabatom s rozetom i sa dva lista.

C(aius) Iulius

C(ai) l(ibertus) Nika-

nder an(norum)

. . . . II *h(ic) s(itus) Ie(st)*

Ovaj nadgrobni spomenik spada po jednostavnom obliku stećka, po karakteru slova, a također po imenu *Iulius* još u I. stoljeće po Kr., dakle među najstarije natpise civilnog građanstva staroga Poetovija.

18. Gornji dio nadgrobne stele iz pohorskog mramora.⁹⁾ Sačuvao se je zabat s Meduzinom glavom u sredini između dvije ptice (golubice). U gornjim uglovima dva dupina. Ispod arhitrava bilo je polje s natpisom i pri kraju po jedan stup s kapitelom. Ostao nam je samo l. kapitel; od natpisa samo početna, 8 cm visoka slova: T C O dakle *T(itus) Co I. . . ? ius*. Po vanjskom izgledu ovaj fragmenat nas odmah podsjeća na dva nadgrobna spomenika kod gradskog zvonika u Ptuju, naime na C. I. L. III 4057 i 4068 i na nadgrobnu ploču Lucija Gargilija Felixa iz Hajdine, sada u mariborskom muzeju (sr. Rak-Kubitschek u Jahrbuch für Altertums-kunde III 1909 na str. 166 i sl.). Ova srodnost nam preporuča, da i naš fragmenat postavimo u prve godine II. stoljeća po Kr., u koje doba spadaju spomenuti natpisi, a nije isključeno, da se i u našem slučaju radi o kojem vojniku-veteranu, koji se je naselio iza dugogodišnjeg službovanja u novoosnovanoj koloniji na Dravi.

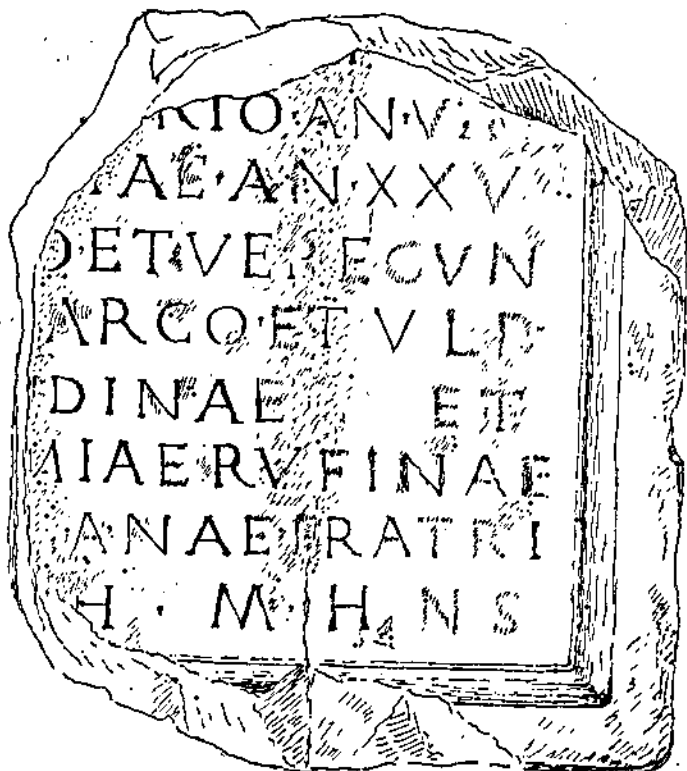
19. Ulomak vjerovatno velike are, kako se može razabrati po malome ostatku reljefa na desnoj strani. Sastoji se od pohorskog mramora; visina 64 cm, širina 57 cm, debljina 21 cm. Desna strana bila je isto tako kao sprednja uokvirena, a na visoku postamentu stala je ljudska figura, od koje je ostala samo desna noga. Po ovom reljefu možemo zaključiti, da nam je od prvobitnog spomenika ostalo manje nego polovica. Natpis je bio izvaden god. 1911 iz ogradnog zida kod crkve sv. Osvalda. Desna polovica natpisa je mnogo izlizana, te se neka slova jedva prepoznaju. Slova su visoka 3.2--3.5 cm. U prvoj brazdi ima samo trag jednog slova. Onda se čita slijedeće:

. ?
 Irio an(norum) VII?
 Iiae an(norum) XXV
 Io et Verecun-
do *Jarco et Ulp(io, iae?)*
 Secun?Idinae et
 Imiae Rufinae
 Janae fratri-
bus? et sororibus? . . . I h(oc) m(onumentum) h(eredem) n(on) s(equitur)

Ušćuvao se samo jedan *nomen gentilicium* t. j. *Ulp(ius) ili Ulpia*. Dva su *cognomina* sigurna *Verecundus* i *Rufina*, za treći naravno da se može misliti također na *Amandina*, *Blandina* i t. d. Svršetak natpisa bio je — buduć da se radi o najmanje devet osoba — vjerovatno *fratribus et sororibus posuit*. Onaj, koji je postavio natpis, bio je spomenut valjda od-

⁹⁾ Iskopan je od V. Skrabara u Gornjoj Hajdini na čest. br. 417 (vlasnosti Carlil); visok je 73 cm, širok 94 cm, debeo 15—16 cm. Slika 18.

mah na početku. Pri kraju stoji obična formula, kójom se zabranjuje pre-
laz nadgrobnog spomenika, i dakako čitave grobnice, na baštinike. (Natpis
spomenut je u mojemu vopniku »Poetovio« na str. 62 br. 38, u njemačkom
izdanju »Führer durch Poetovio« na str. 56, br. 38.)

a

19.

b

20. Ulomak iz pohorskog mramora, sa svih strana odlomljen; dug
40 cm, visok 19 cm, a deo 8 cm. Slova od 7.5 cm visine su vrlo ele-
gantno urezana. Čita se još:

T(itus) ? Rufius . . .

U drugoj brazdi je neznatan trag slova ili crtice nad brojkom.

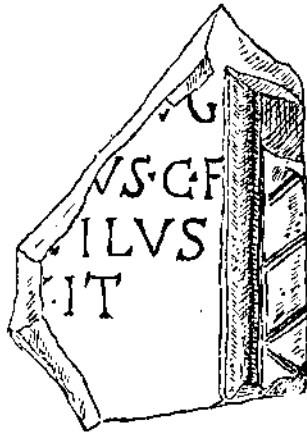
20.

21; Fragment nadgrobnog spomenika iz pohorskog mramora, izvađen iz korita Drave u martu 1907. godine, otprilike 400 m uzbrdo od bivše dominikanske kasarne. Komad je još 24—31 cm visok, 27 cm širok i 8 do 9 cm deo. Natpis sa 5—3.5 cm visokim slovima mnogo je izlizan od dravske vode, također i stup s uvijenim kanelurama i kapitelom.

D(is) IM(anibus)
Crescentis? ili = centini? ili = centissae?
an[corum]
Fir[mus] ili slično
Spheratus ili slično

21.

22.

22. Ulomak valjda nadgrobnog natpisa. Ostao je samo na desnoj strani dio okvira, inače je kamen svuda odlomljen. Pohorski mramor; visina 38 cm, širina 29 cm. deblina 12—13 cm. Slova od 4—4.2 cm visoka.

..... ? ug
 ius C(ai) f(i)lius)
 ilus
 posuit

23. Ulomak pohorskog mramora sa širokim okvirom na desnoj strani. Dug još 35 cm, visok 11 cm, deo 7—8 cm. Slova su bila 9.5 cm visoka, ali prosto urezana: ... Iisa
 U drugoj brazdi ima još malih ostataka natpisa.

23.

24. Dugoljasti kamen iz pohorskog mramora, izvaden iz zidovlja t. zv. Male Kasarne. Odlomljen je lijevo i desno, te mjestimice gore i dolje. Na gornjoj strani je profilovan tako, da ima nekako izgled arhitrava. Dug je još 78 cm, visok 24 cm, debeo s profilom 21 cm, bez profila 18 cm. Slova su 7.5 cm visoka. Sačuvana je samo jedna riječ:

calciolariorum?

24.

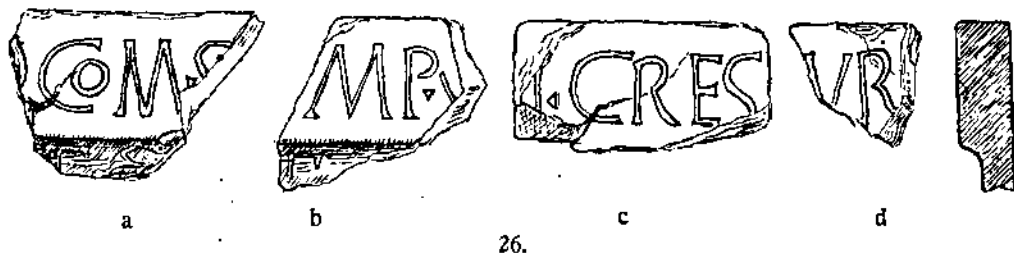
Ovu riječ *calciolarii* susretamo (sr. Pauly-Wissowa, Realencyklopädie s. v.) još samo kod pjesnika Plauta u njegovoj komediji *Aulularia* 507; ona znači postolar i prešla je u romanske jezike (na pr. italijanski *calzolaio*). Terminus latinski za radnika finih cipela je inače: *sutor*. Naš je kamen, odnosno natpis stajao ili na mjestu gdje su postolari imali svoju radionicu, odnosno svoje udruženje (*schola calciolariorum*) ili gdje im je bilo zajedno pokopalište u nekropoli staroga Poetovija. (Sr. Vodnik na str. 63, br. 53, Führer na str. 58, br. 53.)

25. Natpis C · I · L · III 13410 uvršten je u Corpusu među votivne natpise⁹⁾ i prva brazda popunjena je s imenom boga Marta: *Martti*. Budući iza prvog slova je jasno urezana točka-interpunkcija M. , mi smo mišljenja, da se tu radi o nadgrobnom natpisu i da je slovo M početak prae-nomina *Marcus*¹⁰⁾. *M. Aurelius? Cr....* dobio je valjda nadgrobni spomenik od nekoga *Peculiaris?* i drugog ili trećeg čovjeka, čije je ime počelo sa *M....* Lijevo od tabule ansate izrađen je u sada prilično oštećenom reljefu doista Mars, gol, s kacigom na glavi, s mačem na balteusu, s kopljem i mačem. Ali predstava boga Marta ne sili nas, da okrnjeni natpis protumačimo kao votivni. Višekrat je na nadgrobnim spomenicima pokojnik heroizovan te predstavljen kao heros ili bog, odnosno božica. Tako

⁹⁾ Kamen je iz pohorskog mramora, sada u ptujskom muzeju; dug je 83 cm, visok 71 cm, debeo 16—18 cm. Lijepa slova su 9.5—8 cm visoka. (Slika 25.)

¹⁰⁾ Ne izgleda nam vjerovatno, da je u prvoj brazdi bila interpunkcija (dekorativna) iza svakog slova: M · A · R · T · I ·

je mogao i naš pokojnik, osobito ako je bio vojnik, biti heroizovan i na nadgrobnom spomeniku prikazan kao bog Mars. (Sr. W. Altmann, Die römischen Grabaltäre der Kaiserzeit, str. 278 i sl. R. Gall, Zum Relief an röm. Grabsteinen na str. 18. Vodnik str. 60, br. 31, Führer, str. 55, br. 31.)

26.

26. U najkasnije natpise staroga Poetovia spadaju četiri mala fragmenta (slika 26 a—d) iz pohorskog marmora, odavna nadena na Gornjem Bregu prigodom iskopina, vođenih od pok. Riedla u blizini gospodarske zgrade (Maierhof) Ornig i to baš na čestici 299-1. Svi fragmenti pripadaju po obliku istom komadu, t. j. otprilike 3 cm tankoj ploči s uzdignutim, 9 cm širokim i 1.2 cm debelim rubom ili okvirom, ali nijedan ne ljubi se s drugim. Natpis uklesan je na tom rubu slovima 5.7 cm visokim. Ali također ispod tog ruba nalazimo na fragmentu *a* i *b* tragova pojedinih slova, a na prvom još ukras u obliku lista u reljefu. Izgleda, da je komad prvobitno bio sličan nadgrobnim pločama položenim vodoravno u podu (*tessera*) ili tankim pločama oblacionarija u starokršćanskim crkvama. I oblik slova upućuje nas u IV. ili čak u V. stoljeće po Kr. Nažalost iz fragmentarnog natpisa ne da se ništa zaključiti. Možda je na prvom fragmentu (*a*) spomenut *com(es) sacrarum largitionum*? ili *sacrae vestis*? ili slično, što bi nas isto uputilo u IV. stoljeće, kada se je ova visoka čast sve to više razvijala i stalno rasla u ugledu i moći.

Samo novi koji ulomci mogu nam tu odgonetati sadržaj ovih skromnih fragmenata, koji uslijed možda požarom istrošenog materijala sve to više propadaju i koje sam upravo s toga i obzirom na njihovu eventualnu važnost tu donio, utvrdivši barem u slici njihov izgled i natpis.

Auszug.

(Neue Inschriften aus Poetovio.)

Nach dem vorläufigen Abschlusse des *Corpus inscriptionum Latinarum* und seiner *Supplementa* (1902) sind die zumeist durch Ausgrabungen gewonnenen neuen Inschriften Poetovios in den im ersten Abschnitte obigen Aufsatzes angeführten Zeitschriften publiziert. Erwünscht wäre eine Zusammenfassung der alten und neuen epigraphischen Denkmäler Poetovios nach modernen Kriterien, wobei auch das Denkmal selbst seine Würdigung finden soll. Sodann werden noch unbekannte Inschriften und

Fragmente mitgeteilt und einige bereits veröffentlichte durch neue Bemerkungen ergänzt.

Nr. 1 gibt eine genauere Lesung der jetzt wiedergefundenen Inschrift CIL III 4031; Nr. 2 und 3 zwei Weihealtärchen aus weichem sg. Barbarasteine; Nr. 4 und 5 Fragmente von Weihsteinen; Nr. 6 den Schluß einer Weiheinschrift, vermutlich an *I. O. M.* Der Weihende war *cornicularius* in der kaiserlichen Kanzlei *scrinium a memoria*. Sein unmittelbarer Chef war wahrscheinlich der *trib(unus) memoriae*, dessen Amtsbezeichnung der Verfasser in den Buchstabenresten am Schlusse der ersten Zeile erkennen möchte. Nr. 7 und 8 Fragmente von Motivinschriften; Nr. 9 ist wohl der Rest einer Konsulatsdatierung auf einem Altare. Nr. 10 erläutert ein wichtiges, beim Abbruche der sg. Kleinen Kaserne in Ptuj zum Vorschein gekommenes Inschriftfragment; erwähnt sind Soldaten in einer Vexillation der vier pannonischen Legionen unter dem Kommando eines *dux Aelius . . . ? us v(ir) e(grepius)*. Es handelt sich wohl um militärische Formationen, die vorübergehend unter Gallienus in Poetovio weilten. Ihr Kommandant ist vielleicht der nachmalige Vizestatthalter von Unter-Pannonien *Aelius Paternianus*. Nr. 11 Grabstein eines *h[astar(us)] [pri(mus)]* der *legio VIII Augusta* aus Sv. Vid bei Ptuj. Nr. 12 Grabstein mit zugehörigem Sockel des *C. Memmius Primus*, Soldaten der *legio XIII Gemina*. Nr. 13 Stark verschliffener Militärgrabstein im Jahre 1931 in der Minoritenkirche als Altarplatte entdeckt. Der Verstorbene: *L. Fannius L. f. Cl(audia) Quadratus* war *optio* in der *legio I Adiutrix pia fidelis* und ist *missione nummaria* zu Beginn des II. Jahrhunderts in die neubegründete Kolonie *Poetovio* entsendet worden. Seine Freigelassenen haben ihm den Grabstein gesetzt. In analoger Weise sind unter Trajan nach Poetovio gekommen: *L. Gargilius Felix* als Veteran der *legio I Adiutrix* und zwar ebenfalls *missione nummaria* und *C. Cornelius Verus* als Veteran der *legio II Adiutrix missione agraria II*. Nr. 14 vielleicht Bruchstück eines Veteranengrabsteines. Nr. 15 gibt ein photographisches Bild von CIL III 4055. Der Verstorbene war nach dem Relief zu urteilen *signifer*, wohl in der *legio XIII Gemina*, die zur Zeit ihres Verweilens in Poetovio bereits aus Noricum (*Coleia*) ihre Soldaten rekrutierte. Nr. 16 Neugefundener Grabstein eines *Aur(elius) Herm adiutor tabulariorum*. Das Zeichen vor dem Gentile ist wohl gleichzusetzen einem *S(extus)*. Nr. 17—23 größere und kleinere Bruchstücke von Grabsteinen. Nr. 24 Inschrift von der *schola* oder vom gemeinsamen Begräbnisplatze der *calcifolarii* Poetovios. Nr. 25 CIL III 13410 ist nach Ansicht des Verfassers eher ein Grabstein eines *M. A. . . . Cr. . .* als ein Votivstein an Mars. Links ist wohl der als Mars heroisierte Tote dargestellt. Nr. 26 gibt vier Bruchstücke einer Marmortafel mit erhöhtem Rande. Die Inschrift ist wohl die späteste der bisher in Poetovio nachgewiesenen. Vielleicht war ein *com(es) s[acrarium larginionum]* erwähnt.

K poročilom Pavla Diakona o Slovencih.

Milko Kos, Ljubljana.

Odhod Langobardov iz Panonije v Italijo leta 568. je bil odločilnega pomena za prodiranje Slovenov in Obrov v Vzhodne Alpe in preko Krasa na meje Italije. O samem prodiranju Slovenov proti zahodu imamo le pičlo število direktnih poročil. Tembolj se moramo posluževati indi-

rektnih. Med ta spadajo sicer že dolgo časa znani podatki o škofijskih mestih, škofijah in škofih iz predсловenske dobe v Panoniji in Noriku. Z ozirom na kasnejšo analizo poročil pri Pavlu Diakonu jih hočemo ponovno pregledati, upoštevajoč nekatere novejšje izsledke zgodovinske in arheološke vede. Zanimajo nas škofije, ki se imenujejo po mestih: Celeia (Celje), Emona (Ljubljana), Virunum (na Gosposvetskem polju), Teurnia (St. Peter im Holz) in Aguntum (Striebach pri Lienzu).

Med udeleženci-sopodpisniki zapisnika o sinodi na Gradežu z dne 3. novembra 579 se omenjata tudi »Joannes episcopus s. ecclesiae Celejanae« in »Patricius episcopus s. ecclesiae Emonensis.«¹⁾ J. Friedrich je dokazal, da moremo smatrati podpise škofov udeležencev te sinode za avtentične, čeprav je akt sam interpoliran.²⁾ »Ecclesia Celejana« je stara celjska škofija, »ecclesia Emonensis« pa škofija antične Emone, prednice Ljubljane.³⁾ Verjetno je, da emonski in celjski škof leta 579. nista več bivala pri svojih škofijskih sedežih, marveč kot begunca pred prodirajočimi Obri in Sloveni v Jadranskem Primorju. Če pa nista že leta 579. zapustila za stalno svojih, ob veliki vpadni cesti severnih in vzhodnih narodov v Italijo ležečih diecezanskih mest, zgodilo se je to gotovo že v sledečih letih.

Poročila, ki jih imamo o takozvanem prepiru za tri poglavja, ki je razvnel takrat, neglede na langobardsko, obrsko in slovensko zunanjo opasnost, z vso ostrino teoloških konfliktov 6. stoletja duhove na ozemlju oglejskega patriarhata, nam to potrjujejo. Patriarhu Heliji, sklicatelju gradeške sinode leta 579., je leta 586. sledil patriarh Severus, ki je, prav tako kot njegov prednik, priznaval veljavnost treh poglavij in zato veljal v očeh rimskega škofa in ravenskega eksarha kot razkolnik.⁴⁾ Ravenski eksarh Smaragd ga je dal kmalu po nastopu na patriarhovsko stolico odvesti v Ravenno in ga prisilil, da se je odrekel trem poglavjem.⁵⁾ Med škofi, ki so se takrat tudi odrekli trem poglavjem,

¹⁾ Izdaje zapisnika in literatura o tej sinodi: Fr. Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev, I, 85; P. F. Kehr, Regesta pontificum Romanorum (Italia pontificia, VII, 2, n. 3, Berolini 1923).

²⁾ Die ecclesia Augustana, Sitzungsberichte der philos.-philolog. und hist. Klasse der bayr. Akademie, 1906, 341 d. — Primerjaj tudi J. Zeiller, Les origines chrétiennes dans les provinces danubiennes de l'Empire romain (1918), 135.

³⁾ O staroceljski in emonski škofiji na splošno: Gradivo, I, 95, op. 11; R. Egger, Frühchristl. Kirchenbauten im südlichen Norikum (1916), 133 d.; Zeiller, 136; Fr. Kovačič, Zgodovina Lavantinske škofije (1928), 11 d.

⁴⁾ W. Meyer, Die Spaltung des Patriarchats Aquileja (Abhandlungen der königl. Gesellschaft der Wissensch. zu Göttingen, phil.-hist. Kl., N. F., II, 1898, 7); L. M. Hartmann, Geschichte Italiens im Mittelalter, II/1, 87 d.

⁵⁾ Paulus Diaconus, III, 26 (uporabljam izdajo Scriptorum rerum germanicarum in usum scholarum, ponatis 1930); Gradivo, I, 96.

imenuje Pavel Diakon. (Hist. Lang., III, 26) tri iz Istre (»Ex Histria episcopi«): »Johannes Parentinus« (Poreč), »Severus« (z ozirom na isto ime v gradeškem sinodalnem aktu iz leta 579: tržaški škof) in »Vindemius« (iz istega vzroka kot pri tržaškem Severu »Ceneticensis«, to je škof iz istrske Cisse pri Rovinju, ne iz Cenede na Beneškem, Siska ali celo Sežane na Krasu).⁶⁾ Poleg teh treh pa se omenjata še dva, brez vsake oznake dieceze ali province: »Patricius« in »Johannes«. Z ozirom na skoraj popolno soglasnost imen v zapisniku gradeške sinode iz l. 579. in pri Pavlu Diakonu, Histor. Lang., III, 26, ter z ozirom na to, da »Patricius« in »Johannes« nista omenjena med škofi iz Istre (»ex Histria«), ni težko prisoditi Patriciju staro emonsko, Johannesu pa staro celjsko škofijo kot prvotno domačo. Emonski in celjski škof bivata torej že na ozemlju oglejskega patriarhata, se vmešavata v konflikt radi treh poglavij in se nauku o treh poglavjih obenem s patriarhom Severom in treni istrskimi škofi — verjetno v Ravenni — odrečeta. Ker se je to zgodilo najbrž v letih 587—588,⁷⁾ lahko zaključimo, da so brez dvoma takrat proti zapadu prodirajoči Slovenci in Obri onemogočili bivanje škofoma v Celeji, oziroma Emoni. Verjetno že l. 579., gotovo pa v letih 587—588 so do nekdanje Celeje, oziroma Emone prodrli Obri in Slovenci.

Nadaljnja usoda naših škofov beguncev nas v tej zvezi ne zanima. Omenjam le, da je bila nekemu škofu Johannesu, prišedšemu iz Panonije (»episcopus quidam Johannes nomine de Pannoniis, veniens«) med l. 589 ali 590 (sinoda v Maranu) pa najkasneje 599 (pismo papeža Gregorja, datirano maja tega leta) podeljena škofija v kastelu »Novas«, to je Cittanovi v Istri, odkoder ga je s silo pregnal njegov nasprotnik patriarh Sever.⁸⁾ Nedvomno je ta Johannes nekdanji celjski škof.⁹⁾ Oznaka »de Pannoniis« nas ne sme motiti. Celeia ni bila panonsko mesto; toda take zamenjave nas v dobi, ko Rim že ni imel več kontakta z zunanjimi provincami, ne smejo preveč motiti. Saj se tudi Poetovio imenuje pol stoletja poprej »polis Norikon«, čeprav je ležalo v Panoniji.¹⁰⁾ Sled celjskega, v Istro prebeglega in odtod zopet pregnanega škofa Johannesesa se izgubi leta 599. v Siciliji.¹¹⁾

⁶⁾ Gradivo, I, 96, 100 (Paulus Diaconus, III, 26). — Ceneda: Gradivo, I, str. 95, op. 9, str. 115, op. 2. — Sisak: Zeiller, 140 (s starejšo literaturo). Cissa: Fr. Babudil, Atti e memorie della Società Istriana, 26 (1919), 33, d.; Archeografo Triestino, 41 (1926), 141.

⁷⁾ Datiranje: Gradivo, I, str. 116, op. 2, str. 120, op. 2.

⁸⁾ Paulus Diaconus, III, 26 (Gradivo, I, 100); Mon. Germ., Epist., II, 155; Kehr, Italia pontificia, VII/1, 7, n. 30.

⁹⁾ Zeiller, 135, 404.

¹⁰⁾ Moje opazke v Glasniku Muzejskega društva za Slovenijo, X (1929), 27.

¹¹⁾ Mon. Germ., Epist., II, 151, 152.

V Notranjem Noriku so Slovenci in Obri zasedli ozemlje treh starih krščanskih diecez: Aguntum, Teurnia in Virunum. Za časa, ko so Franki gospodovali v Notranjem Noriku, vladajo tu »galski«, to so frankovski škofje. Pismo beneških in recijskih škofov do grškega cesarja iz leta 591. omenja tri cerkve, kjer so »pred leti« (ante annos), v davni obstajali (constituerant) trije galski škofje (»Galliarum episcopi«) s sedeži »Beconensis«, »Tiburniensis« in »Augustana« (namreč »ecclesia«).¹²⁾ Citanje »Beconensis«, kot imajo dosedanje izdaje našega teksta, je napačno. Edini rokopisni tekst naše listine (cod. lat. Paris. 1682) ima »Breonensis«, kar razlaga J. Friedrich kot pogrešno za »Virunensis«, to je škofija, ki se je nahajala v mestu Virunum. Tudi vrstni red od vzhoda proti zahodu govori za lokalizacijo »Beconensis«-Virunum. »Ecclesia Tiburniensis« je škofija v Tiburniji ali Teurniji, mestu, ki je ležalo tam, kjer se danes nahaja St. Peter im Holz pri Spittalu na Zgornjem Koroškem. »Ecclesia Augustana«, ki so jo tudi zelo različno lokalizirali, je škofija v Aguntii (okolica kraja Striebach pri Lienzu), kraj, ki ga pesnik Venantius Fortunatus na svojem potu iz Italije v Galijo leta 565. omenja z besedami »hic montana sedens in colle superbit Aguontus«.¹³⁾ V vseh treh krajih potrjujejo arheološke najdbe obstoj večjih cerkvenih središč v predсловenski dobi.¹⁴⁾

»Galske«, to je frankovske so postale omenjene tri škofije Aguntum, Teurnia in Virunum mogoče že po letu 537., ko so Franki prejeli od gotskega kralja del Galije, Alamanijo in »mного drugih pokrajin«. Mogoče je med zadnjimi mišljen že Norik, ki je po Agatiju Alamanom sosednja pokrajina.¹⁵⁾ »Galske« so bile škofije za časa frankovskega kralja Teodeberta (umrl 548), ki je raztegnil meje svoje države proti vzhodu do mej Panonije.¹⁶⁾ Bile pa so »galske« verjetno še do ok. l. 562., ko so Bizantinci uničili frankovsko oblast v Benečiji¹⁷⁾ in s tem omajali tudi levo krilo frankovske predstraže na vzhodu, to je pozicije v Notranjem Noriku, ki se brez Benečije gotovo niso dale dalje držati. Frankovska oblast v Noriku propada in je po odhodu Langobardov iz Panonije v Italijo, ko začno pritiskati najprej v Panonijo in za tem tudi v Norik Obri in Slovencl, propadla popolnoma. Od treh notranje-norlških škofov, vi-

¹²⁾ O teh škofijah Egger, Kirchenbauten, 136 d., Zeiller, 394—395, 403—404 in moje opazke v Glasniku Muzej. društva, X, 277. — O pomenu »constituerant« (obstajati v davni), Zeiller, 135, op. 4.

¹³⁾ Mon. Germ., Auct. antiq., IV, 1, 368.

¹⁴⁾ O lokalizacijah s starejšo literaturo: Gradivo, I, str. 125; Egger, Kirchenbauten, 12 d., 61 d., 109, 136 d.; Zeiller, 133 d.

¹⁵⁾ Prokopij De bello Gothico, I, 13, ed. Haury; Agathias, Histor., I, 4, ed. Niebuhr, 20.

¹⁶⁾ Hartmann, Geschichte Italiens im Mittelalter, I, 348.

runskega, teurnijskega in aguntskega, manjka na listi škofov-udeležencev sinode na Gradežu iz l. 579. podpis prvega, to je virunskega, ki je stoloval najbolj na vzhodu in zato bil navalom od vzhoda najbolj izpostavljen, medtem ko teurnijski (Leonianus Tiborniensis) in agunski (Aaron Avoriciensis) fungirata med podpisniki sinodalnega zapisnika. Neomenjanje virunskega škofa v sicer tako popolni listi oglejskih sufraganov na gradeški sinodi me potrjuje v mnenju, da njegova soseda, celjski in emonski škof, leta 579. nista prišla na Gradež iz svojili diecez. marveč bivala tamkaj že kot begunca. Kot begunca ju najdemo, tako smo videli, tudi kasneje v okolici patriarhovi in v Istri. Drugače je pa bilo z notranje-noriškimi škofi. Viruskemu so mogoče že leta 579. onemogočili naval Slovencev in Obrov prihod na Gradež in so okoliš Viruna takrat že zasedli novi doseljenci. Teurnijska in agunška škofija ste se pa vzdržali še nekaj časa. Dohod iz Teurnije, oziroma Agunta na Gradež je bil leta 579., verjetno preko današnjega Gallbergsattela in Plöckenpassa, še mogoč;¹⁷⁾ do obeh proti zapadu v gorskih zatišjih ležečih mest takrat še niso prodrle obrsko-slovenske trume. Teurnijski in agunski škof sta se po končani sinodi vrnila po vsej priliki zopet v svoji diecezi. Kot begunca, kakor celjskega in emonskega, ju viri ne omenjajo. Ali zapisnik sinode s podpisni Leonijana iz Tiburnije in Arona iz Agunta je tudi zadnji vir, ki omenja škofove obeh mest z imeni. Poročilo o sinodi v Maranu (589—590) imen teurnijskega, oziroma aguntskega škofa že več nima, čeravno pozna in našteva imena skoraj vseh ostalih škofov, ki so bili pred desetimi leti navzoči na Gradežu. V pismu beneških in recijskih škofov iz leta 591. tudi zastonj iščemo imen virunskega, teurnijskega ali aguntskega škofa, njihove škofije se v pismu pač omenjajo, toda le kot nekaj, kar je nekdaj obstajalo, glede sedanosti treh škofij nas pa pušča vir popolnoma v nejasnosti. Lahko trdimo, da ste okolo leta 590. že propadli tudi teurnijska in agunška škofija, in to pod dvojnimi pritiskoni, obrsko-slovenskim od vzhoda in bavarskim od zahoda.

Podatki o škofih in škofijskih mestih v Panoniji in Noriku iz druge polovice 6. stoletja nam za prodiranje Slovencev proti zapadu dovoljujejo sledeče zaključke: po odhodu Langobardov v Italijo (568) so okoli leta 580. Slovenci verjetno dospeli že v okoliše škofijskih mest Celeje, Emone in Virunuma, okoli leta 590. pa tudi že Teurnije in Agunta, v kolikor niso okoliš zadnjega takrat že zasedli Bavarci. Podatki, ki nam jih nudijo drugi viri, te zaključke potrjujejo.

Langobardi so se po letu 568. utrdili ob severovzhodnih mejah Italije. Mir, ki so ga pred svojim odhodom iz Panonije sklenili z Obri, jih

¹⁷⁾ Venantius Fortunatus potuje leta 565. tudi preko Plöckenpassa v Agutum (gl. op. 13).

je kolikortoliko varoval pred navali iz furlanskega zaledja. Mirni odnosi med Langobardi in Obri so po letu 568. nedvomno pospeševali slovensko prodiranje proti zapadu. Sklepali smo iz posrednih podatkov, da so okoli leta 590. Slovenci dospeli že na teritorij nekdanje škofije Teurnije in vsaj deloma tudi Agunta. Neposredni viri nam to potrjujejo. Pavel Diakon nam v svoji zgodovini Langobardov (IV, 7) poroča: »His diebus Tassilo a Childeberto rege Francorum apud Baiariam rex ordinatus est. Qui mox cum exercitu in Scaborum provinciam introiens, patrata victoria, ad solum proprium cum maxima praeda remeavit«. To prvo poročilo o stikih Slovencev z Bavarci datirajo zgodovinarji kaj različno, domnevni datum sega od leta 590. pa do leta 597.¹⁹⁾ Oglejmo si, da-li nam nudi Pavel Diakon sam kako oporo za pravilno datiranje. Pavel poroča v sledečem poglavju (IV, 8), da je takrat (ko se je Tasilo bojeval s Slovenci) potoval ravenski eksarhi Romanus v Rim, po svojem povratku iz Rima je pa zopet prišel v posest mest, ki so jih zavzeli Langobardi. Vemo, da se je to zgodilo spomladi in poleti leta 593.²⁰⁾ Glede na to pri Pavlu navedeno poročilo smemo staviti vpad Bavarcev v deželo Slovencev v leto 593. Ali temu bi nasprotovalo poročilo dveh virov iz 11. stoletja, kronike Hermana iz Reichenaua (Mon. Germ., SS, V, 90) in kronografije Sigiberta iz Gembloux (Mon. Germ., VI, 320), ki oba poročata k letu 595., da je takrat postavil frankovski kralj Hildebert Tasila za bavarskega vojvodo, tako, da bi glede na to vest moglo priti do prvega značnega sovražnega stika med Bavarci in Slovenci najprej še-le leta 595. Tasila je frankovski kralj mogel postaviti za vojvodo po 28. marcu 593., ko je nastopil vlado, in pred inkluzivno letom 596., ko je umrl.²⁰⁾ Po mojem mnenju je prej verjeti kronološkemu redu dogodkov, kakor jih opisuje Pavel Diakon, kakor pa kasnim kronikam kompilatoričnega značaja iz 11. stoletja. Pavel je pa črpal nasprotno svoje vesti o bavarsko-slovenskih stikih, kot vse kaže, iz izgubljenega zgodovinskega dela opata Sekunda iz Nana (Val di Non) pri Trentu, ki je umrl leta 612., bil torej

¹⁹⁾ M. Büdinger, Oesterreichische Geschichte, 72 (592); R. Jacobi, Die Quellen der Langobardengeschichte des Paulus Diaconus (1877), 68 (c. 591); A. Dimitz, Geschichte Krains, I, 100 (596); S. Riezler, Geschichte Baierns, I, 75 (ok. 592); S. Rutar v Letopisu Matice Slovenske, 1885, 307 (594); F. Krones, Die deutsche Besiedlung der östl. Alpenländer, 324 (595—7); F. Kos, Gradivo, I, 112 (najbrž že 595); M. Doebler, Entwicklungsgeschichte Bayerns, I, 7 (ok. 595); R. Egger, Kirchenbauten, 12 (595); H. Pirchegger, Geschichte der Steiermark, I, 87 (595); F. Šišić, Povijest Hrvata, I, 298 (ok. 595); A. Jaksch, Geschichte Kärntens, I, 50 (590—6); L. Hauptmann, Byzanzion, IV (1929), 167 (ok. 595).

²⁰⁾ Hartmann, Geschichte Italiens, II/1, 105, 122.

²⁰⁾ Fredegarii Chronica, IV, 14, 16, MG, Script. rer. Merov., 127. — Kako je pri takozvanem Fredegarju šteti merovinška vladarska leta, prim. G. Schnürer, Die Verfasser der sogenannten Fredegar-Chronik (1900), 13, 26.

sodobnik opisanih dogodkov in je tudi živel — ako stavimo vpad Bavarcev v zgornjo Dravsko dolino — primeroma v bližini sporočenih dogodkov.²¹⁾ Za datiranje prvega znanega bavarsko-slovenskega stika v ali okoli leta 593. pa govori tudi dogodek, ki o njem — tudi po Sekundu — poroča Pavel v enem sledečih poglavij svoje langobardske zgodovine.

V 10. poglavju četrte knjige zgodovine Langobardov čitamo: »Isdem ipsis diebus Baiorarii usque ad duo milia virorum dum super Sclavos inruunt, superveniente cacano omnes interficiuntur«. Skoraj 2000 Bavarcev je torej zopet napadlo Slovence, ti pa so jih s pomočjo Obrov premagali. Pavel uvaja poročilo o dogodku z besedami »isdem ipsis diebus«, torej takrat, ko so se odigravali tudi drugi dogodki. Katere ima Pavel v mislih? V desetem poglavju četrte knjige, pred poročilom o bavarskem vpadu, omenja Pavel te-le: 1. v sledečem mesecu januarju je bil skozi mesec dni zjutraj in zvečer viden komet. O kometu imamo poročila tudi iz drugih virov. Na Kitajskem so opazovali komet 10. novembra 594.²²⁾ Za frankovsko državo velja poročilo takozvanega Fredegarija: »Anno 3 Childeberto in Burgundia regnante, multa signa in caelo ostinsa sunt; apparuit stilla comitis«. Tretje leto vlade burgundskega kralja Hildeberta je bilo koledarsko leto 595.²³⁾ — 2. Istega meseca, piše Pavel dalje, je umrl ravenski nadškof Johannes. Vemo, da je ta preminul 11. januarja 595.²⁴⁾ — 3. Tudi Evin, vojvoda trentinski, je umrl, na njegovo mesto je prišel Gaidoald. — 4. V onih dneh so Bavarci napadli Slovence. — 5. Takrat so prvič privedli v Italijo divje konje in bivole.

Pavlovo poročilo o Bavarcih in Slovencih je vpletено med dogodke, za katere vemo, da so se vršili leta 595., od teh dva januarja leta 595. Mislim, da smemo tudi vest o slovensko-obrski zmagi staviti v leto 595.²⁵⁾ S tem se pa zelo zmanjša verjetnost, da se je tudi prvi znani vpad Bavarcev na slovensko zemljo, ki sino ga zgoraj omenili, vršil tudi leta 595., kakor mnogi domnevajo. Ako bi se bil res vršil tega leta, stal bi skoraj gotovo v vzročni zvezi z drugim in Pavel bi ga, sledeč Sekundu, skoraj gotovo omenil obenem s tem, v resnici pa govori o njem kar tri poglavja poprej.

²¹⁾ O Sekundu: R. Jacobi, Die Quellen der Langobardengeschichte des Paulus Diaconus (1877), 63 d., 68; Manitius, Geschichte der lateinischen Literatur des Mittelalters, I (1911), 268.

²²⁾ Williams, Observations of comets (London 1871), citirano po Mon. Germ., Script. rer. Merov., II, 127, op. 13.

²³⁾ Fredegarii Chronica, IV, 15 (ed. cit., 127). — Glede datiranja: Schnürer, 13, 26—27.

²⁴⁾ Liber pontif. ecclesiae Ravennatis (Mon. Germ., Script. rer. Lang., 342).

²⁵⁾ 596: Hauptmann, Mitt. d. Inst. f. österr. Gesch., 36, 229; ok. 596, Byzantion, IV, 167.

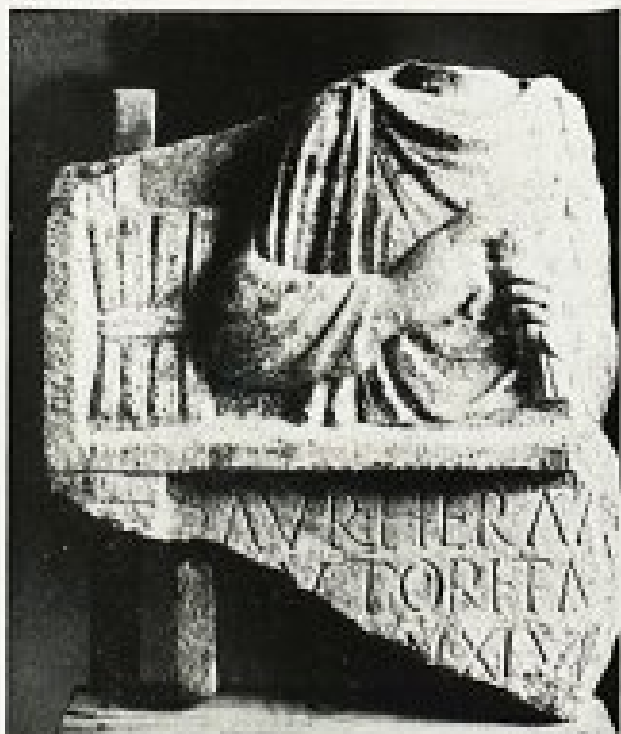
3. Ploča — žrtvenik posvećen I. O. M.

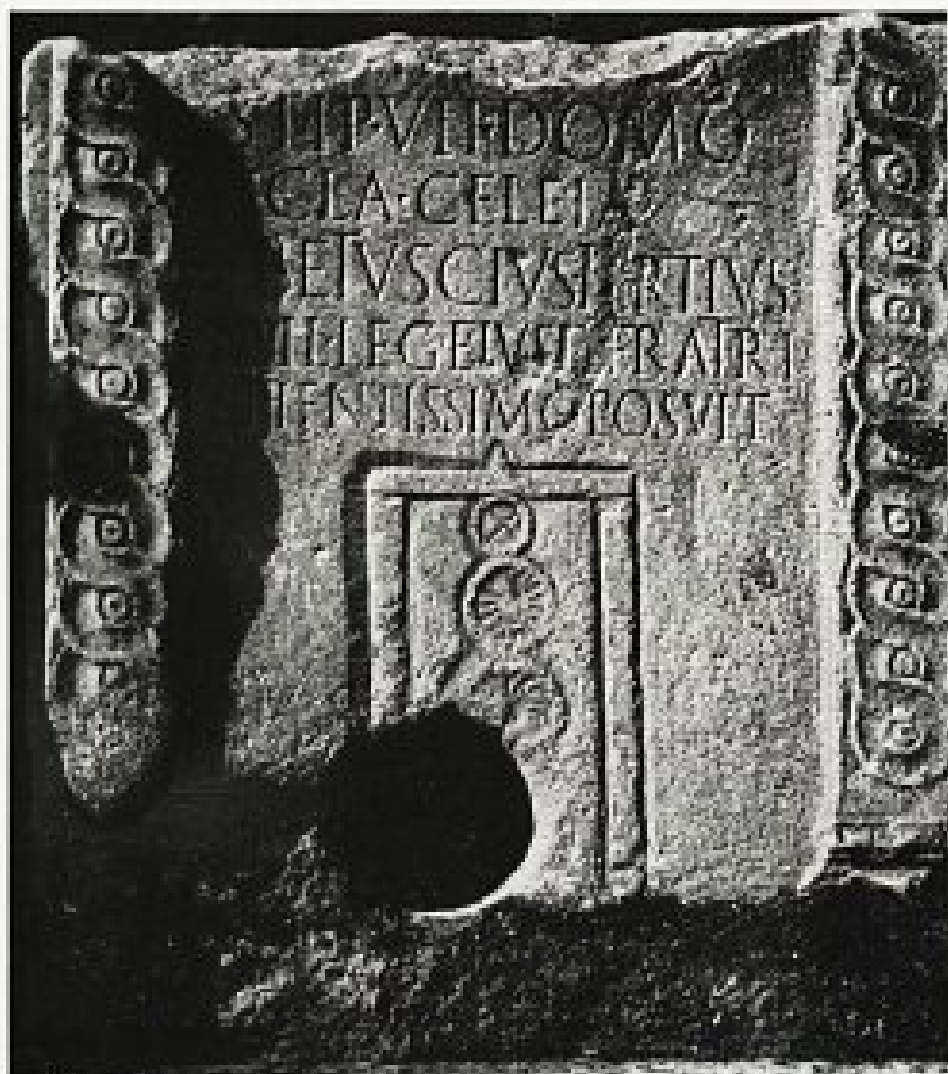
2. Mali žrtvenik posvećen I. O. M.

12.a Nadgrobni stećak legionara
C. Memmius Primus.

16. Nadgrobni spomenik Aurelija Herin...

15. CIL III 4055 prizidan gradsköm zvoniku u Ptuju.

18. Fragment nadgrobnog stećka.

25. CIL III 13410 s reljefom Marsa u ptujskom muzeju.

Navali Bavarcev na Slovence so se vršili prejkone v območju in porečju zgornje Dravske doline: Pod »Sclavorum provincia« v prvem poročilu je razumeti prejkone Karantanijo, ki se v kasnejših virih včasih tudi imenuje Sclavinia-Slovenija.²⁶⁾ Bavarci so se po letu 568. pomaknili preko Brennerja v doline Eisacka, Rienza in skrajne zgornje Drave.²⁷⁾ Vesti o Bavarcih in njihovih vpadih in stikih s Slovenci pri Sekundu, ki je za te dogodke glavni vir Pavla Diakona, so brez dvoma zanesljive, kajti Sekundus, ki je živel v bližini Trenta in umrl leta 612., je bil po kraju in času blizu omenjenim dogodkom.²⁸⁾ Lahko rečemo, da so Slovenci v zadnjem desetletju 6. stoletja zasedli že večji del Notranjega Norika in so v skrajni zgornji Dravski dolini trčili na Bavarce, ki so takrat od zapadne strani prodirali proti vzhodu. Časovna opredelitev se sklada z ono, ki smo jo dobili na podlagi podatkov o noriških škofih in škofijah.

Ob istem času se pojavijo Slovenci in Obri tudi že ob istrskih mejah. Istra je takrat bizantinska pokrajina in spada pod oblast ravenskega eksarha.²⁹⁾ Nasprotniki Bizantincev so Langobardi in s temi naletimo v boju proti Bizantincem združene Obre in Slovence. Zato ni slučaj, da najdemo ob vzhodnih mejah Italije Slovence prej omenjene v Istri kot v Furlaniji. Te z Langobardi zvezani Obri in njim podrejeni Sloveni zaenkrat še niso napadali, pač pa jih v zadnjih letih 7. stoletja najdemo, kako skupaj z Langobardi napadajo bizantinsko Istro. Maja 599. leta piše papež Gregor I. ravenskemu eksarhu Kaliniku, pod katerega je takrat spadala bizantinska Istra, da je zvedel iz njegovega poročila o zmagah nad Slovenci.³⁰⁾ Verjetno gre tu za zmago nad Slovenci, ki so takrat v zvezi z Obri in Langobardi napadali Istro. Julija leta 600. piše isti papež Gregor I. solinskemu škofu Maksimu, da je zelo potr in vznemirjen radi Slovenov, ki so začeli preko Istre že siliti v Italijo (»qui per Histriae aditum iam ad Italiam intrare coeperunt«).³¹⁾ V prvih letih 7. stoletja napadajo in plenijo združeni Langobardi, Obri in Sloveni bizantinsko Istro.³²⁾

Vprašanje je, kaj je razumeti pod Istro, ki jo omenjajo našteti viri. Mislim, da imamo v vesteli iz okoli leta 600., ki jih črpamo iz pisem papeža Gregorja in Pavla Diakona, razumeti predvsem severni del bizantinske Istre, ki je bil napadajočim Langobardom, Obrim in Slovenom pač najbližji. »Istrski vhod v Italijo« papeža Gregorja iz leta 600. je

²⁶⁾ Gradivo za zgod. Slovencev, I, 267 (ok. 790); II, 78 (824); 248 (878); 298, 299 (891).

²⁷⁾ O. Stolz, Die Ausbreitung des Deutschtums in Südtirol, I (1927), 41.

²⁸⁾ Gl. op. 21.

²⁹⁾ Hartmann, Geschichte Italiens, II/1, 34.

³⁰⁾ Mon. Germ., Epist., II, 154; Gradivo, I, 126.

³¹⁾ Mon. Germ., Epist., II, 249; Gradivo, I, 131.

³²⁾ Pauli Diac. Historia Lang., IV, 24; Gradivo, I, 138.

iskati ob rimskih cestah, ki so vodile preko notranjskega in tržaškega Krasa v Furlanijo. Trst je v drugi polovici 6. stoletja bizantinsko mesto in spada s svojim mestnim okolišem pod Istro. V nekem tržaškem napisu iz leta 571. se imenuje še bizantinski cesar Justin.³³⁾ Kot v rimski dobi in v 11. ter 12. stoletju sega Istra brez dvoma tudi v vmesni bizantinsko-langobardski dobi do Timava.³⁴⁾ Tržaško zaledje in Notranjsko do Hrušice in Snežnika štejejo v srednjem veku pod politično-upravni pojem Krasa, ki je zopet del stare Istre.³⁵⁾ Tržaška škofija obsega ozemlje do Javornikov in Snežnika, obstajala je pa že pred prilodom Slovencev.³⁶⁾ Verjetno je že v bizantinski dobi spadalo v njeno področje bizantinsko ozemlje severne Istre in je toisto v krščanski dobi Slovencev postalo zopet njen misijonarski in cerkveno-upravni okoliš. Po svojem obsegu se teritorij tržaške škofije krije v glavnem s tem, kar razume visoki srednji vek pod pojmom Kras, ki je del Istre, v starem veku prav tako kot v bizantinski dobi in v srednjem veku. Pod Istro, ki jo imajo v mišlih zgoraj citirani viri o vpadih Slovenov, je torej razumeti nje severni, v 6. stoletju bizantinski del, ki je v antiki in srednjem veku segal do črte Timava—Nanos—Javorniki—Snežnik in se krije v glavnem z obsegom tržaške škofije ter upravno-političnim pojmom Krasa v srednjem veku. To ozemlje so, kot nam povedo viri, začeli Slovenci okoli leta 600. napadati in po vsej priliki tudi polagoma naseljevati.

V prvih letih 7. stoletja so se pa razmere ob istrskih mejah spremenile. Premirje, ki so ga leta 603. sklenili Langobardi z bizantinskim cesarjem Fokom, tem ni več dovoljevalo političnih akcij in napadov na bizantinsko ozemlje. Langobardi prenehajo s sovražnostmi napram Bizancu, ne pa tako tudi Obri in Slovenci, ki napade nadaljujejo in jih raztegnejo tudi na svoje zaveznike od včeraj in na njihovo zemljo.³⁷⁾

Pavel Diakon nam poroča, da je napadel obrski kakan z nebrojno množico meje Beneškega. Furlanski vojvoda Gisulf se mu je postavil v bran, toda bil premagan. Langobardi so našli zavetje za utrjenim obzidjem mesta Čedadu in v drugih sosednjih gradovih, tako v Korminu, Nemah, Osoppu, Artegni, Ragogni, Gemoni, Iplisu in ostalih kastelih. (Histor. Lang., IV, 37). To mesto pri Pavlu Diakonu je izredne važnosti za poznavanje langobardskega, od Bizantincev prevzetega obrambnega limesa, ki je ubranil furlansko ravnino pred stalno okupacijo Slovencev,

³³⁾ Corp. inscript. Lat., V, 694; B. Benussi, Nel medio evo, 10.

³⁴⁾ Za srednji vek: B. Benussi, 295, 301, 380; L. Hauptmann, Erläuterungen zum histor. Atlas der österr. Alpenländer, 1/4, 354 d.

³⁵⁾ Hauptmann, 356.

³⁶⁾ R. Kušej, Joseph II. und die äußere Kirchenverfassung Innerösterreichs, 103.

³⁷⁾ M. Kos, K postanku slovenske zapadne meje, Razprava Znanstvenega društva, V—VI, 339.

zaustavil v 7. in 8. stoletju proti zahodu prodirajoče Slovence pred vrati langobardskih gradišč in utrjenih mest, določil prostorninski obseg slovenske kolonizacije in dal pravce meji slovenskega življa v smeri proti furlanski ravnini. Podrobnejše o vsem tem sem razpravljal na drugem mestu.³⁸⁾ Nas zanima tu predvsem kronološko fiksiranje dogodkov, ki jih opisuje Pavel Diakon v 37., 38. in 39. poglavju četrte knjige svoje Zgodovine Langobardov.

V 37. poglavju poroča Pavel o že omenjenem vpadu Obrov v Furlanijo, njihovi zmagi nad vojvodom Gisulfom in Langobardi, utrditvi Langobardov v Čedadu in drugih gradovih, o obleganju mesta Čedada, o načinu, kako je mesto vsled izdaje prišlo v oblast Obrov, dalje, kako so Obri odvedli seboj v sužnost Tasa, Cacca, Radualda in Grimoalda, sinove furlanskega vojvoda Gisulfa, tem pa se posrečilo, da so ušli iz obrskega robstva.

Nadalje pripoveduje Pavel o usodi langobardskih žena v obrskem robstvu. V istem poglavju govori tudi o svojem prapradedu Lopichisu, čigar pet sinov je tudi prišlo v obrsko robstvo, eden med njimi je pa s pomočjo neke Slovenke našel zopet pot v Italijo. V 38. poglavju poroča Pavel, da sta po smrti furlanskega vojvode Gisulfa prevzela vlado njegova sinova Taso in Cacco in dobila v svojo oblast slovenski okraj, ki se je imenoval »Zellia«, vse do kraja Medaria imenovanega, in da so ondotni Slovenci morali furlanskim vojvodom plačevati davek do časov vojvode Ratchisa. Nadalje pripoveduje Pavel, kako sta Taso in Cacco postala žrtev rimskega patricija Gregorja, ki ju je z zvijačo izvabil v mesto Oderzo. V 39. poglavju pa poroča Pavel, kako je postal Grasulf, Gisulfov brat, vojvoda furlanski, Gisulfova preživela sinova, Raduald in Grimoald pa, ki sta že skoraj dosegla moško dobo, nista hotela ostati pod stričevo oblastjo in sta šla zato v Benevent. Dalje pripoveduje Pavel, da so ob istem času, po smrti bavarskega vojvode Tasila premagali Slovenci pri Aguntu njegovega sina Garibalda in oplenili bavarsko zemljo, nato pa, da so Bavarci zopet zbrali svoje sile, vzeli sovražniku plen in ga pregnali iz svoje dežele.³⁹⁾

Ne zdi se mi prav datirati kopo dogodkov, omenjenih v teh treh poglavjih langobardske zgodovine, preozko, vse okoli leta 610—611.⁴⁰⁾ Že sam priroden potek dogodkov zahteva, da jih raztegnemo na večje

³⁸⁾ Razprava citirana v op. 37.

³⁹⁾ *Histor. Lang.*, IV, 37, 38, 39. — Meslo o spopadih med Bavarci in Slovenci, se glasi: »His temporibus mortuo Tassilone duce Baiuvariorum, filius eius Garibaldus in Agunto a Sclavis devictus est, et Baiuvariorum termini depraedantur. Resumptis tamen Baiuvarii viribus et praedas ab hostibus excutiant et hostes de suis finibus pepulerunt« (ed. *Script. rer. germ. in usum schol.*, 167).

⁴⁰⁾ Tako Gradivo, I, št. 145—147.

število let. Radi točnejšega kronološkega fiksiranja je potrebno ogledati si dispozicijo teh treh poglavij pri Pavlu Diakonu. Poglavlja 37., 38. in 39. je treba vzeti zase kot celoto, ki izpada iz reda ostalih poglavij v četrti knjigi Zgodovine Langobardov. V 36. poglavju, torej poglavju pred našim 37., razpravlja Pavel o bizantinskih, rimskih in orientalnih zadevah, nazadnje o vladarskem nastopu cesarja Heraklija, kar se je, kot vemo, zgodilo 5. oktobra leta 610. Nato pričenja 37. poglavje z besedami: »Circa haec tempora . . .«, kar nas kolikortoliko upravičuje staviti vpad Obrov, v tem popisani, v dobo okoli leta 610. Ne smemo pa v isto dobo staviti vseh ostalih v poglavjih 37 do 39 opisanih dogodkov. Dogodki v teh treh poglavjih se nanašajo vsi na zgodovino Pavlove ožje domovine Furlanije, oziroma Furlaniji najbližjih pokrajin in na zgodovino Pavlovega rodu, ki je bil furlanskega izvora. Pavel je zvedel za te dogodke iz furlanske lokalne in lastne rodbinske tradicije, ki je poznala še številne podrobnosti, po Pavlu vestno vpletene v pripovedovanje.⁴¹⁾ Zato epična širina, posebno 37. poglavja. Tudi za okupacijo okraja Zellia in za bavarsko-slovenske boje v Zgornji Dravski dolini je zvedel Pavel nedvomno iz furlanske lokalne tradicije. Iz Sekunda Pavel znanja o dogodkih, opisanih v poglavjih 37 do 49, ni mogel črpati, kajti Sekundus, ki je umrl marca leta 612. v Trentu, jih vsaj po večini ni preživel.

Poglavje 40., ki sledi 39. poglavju, se po vsebini in načinu pripovedovanja razlikuje od poglavij 37 do 39. Nadaljuje po vsebini zopet z langobardsko državno, bizantinsko in frankovsko zgodovino, časovno in vsebinsko tam, kjer je 36. poglavje prenehalo. Najprej namreč poroča o miru, ki ga je langobardski kralj Agilulf leta 611. sklenil z Bizantinci in Franki.

Poglavlja 37 do 39 so torej «furlanska» po vsebini in tradiciji, so vrnjena v ostali kompleks Pavlovega pripovedovanja in tvorijo zaokroženo celoto. Skušajmo po vrsti kronološko fiksirati dogodke, ki nam jih opisujejo. Pavel uvaža vpad Obrov v Furlanijo z besedami »circa haec tempora . . .«, ki so pri Pavlu kot uvodne besede poglavij doslej bile nenavadne in kot take potrjujejo poseben značaj tega poglavja.⁴²⁾ Ker Pavel neposredno pred tem pove, da je takrat postal Heraklij cesar v Bizancu, o katerem vemo, da je zavladal 5. oktobra 610., bi obrski vpad stavil v leto 610 ali 611. Ker je verjetno, da niso Obri napadli Furlanije na zimo, marveč na poletje ali spomlad, bilo bi datiranje v leto 611. bolj na mestu. Datiranje in sam obrski naval v Furlanijo leta 611. potrjuje še ena notica pri Pavlu. V 40. poglavju četrte knjige čitamo v zvezi z bizantinsko zgo-

⁴¹⁾ Primerjaj R. Jacobi, Die Quellen der Langobardengeschichte des Paulus Diaconus, 61, 96, s katerim pa povsem ne soglašam.

⁴²⁾ Jacobi, 71.

dovino: »Neglede na mir, ki ga je langobardski kralj Agilulf sklenil z bizantinskim cesarjem, so tega leta vendar Slovenci, pomorivši vojake, na objokovanja vreden način opustošili Istro« (Hoc nihilominus anno Sclavi Histriam, interfectis militibus. lacrimabiliter depraedati sunt). To se je zgodilo leta 611., kajti stavek dalje pripoveduje Pavel, da je v sledečem marcu (612) umrl v Trentu zgodovinpisec Sekundus. Zelo verjetno je, da je slovensko ofenzivo v Istro omogočila obrska vojska v Furlaniji, v katere vrstah se kajpak bore tudi Slovenci, in da sta oba vpada, v Istro in v Furlanijo, v medsebojni zvezi.

Od Gisulfovih sinov, katere so odvedli Obri v sužnost, sta dva bila takrat mladeniča (Taso, Cacco), dva pa še dečka (Raduald, Grimoald). Po begu iz robstva sta pridobila Taso in Cacco, prevzemši v vlado furlanski dukat, slovenski okraj Zellia, tja do kraja Medaria. Zellia je Zilja, Ziljska dolina na Koroškem, Medaria (bolje Meclaria) pa kraj, ki se danes slovensko imenuje Meglarje, nemško Maglern v spodnji Ziljski dolini⁴³). Langobardsko okupacijo Ziljske doline, ki so jo bili takrat torej že naselili Slovenci (»Sclavorum regio«), stavim s Hauptmannom⁴⁴) šele v dobo kralja Sama, ko je ta preko karantanskih Slovencev postal sosed Langobardom in se je Sameva zvezna država približala langobardski v okolišju važnega alpsko-furlanskega prehodnega ozemlja okoli Meglarij in Zilje. Okupacija okraja Zellia do kraja Medaria se je, po vsem sodeč, izvršila po letu 623. (nastop kralja Sama) in pred »okoli 626« (smrt Tasa in Cacca).

Poročilo o pradedu Pavla Diakona moremo tudi točneje datirati. Ako stavimo obrski vpad v Furlanijo okoli leta 611., je datiranje »okoli 620« za Lopichisov povratek pravilno, kajti: 1. Lopichis je bil mnogo let (»per multos annos«) v obrski sužnosti, 2. ko je bil ujet, je bil še mladenec, ko se vrača, je dosegel že moško dobo (»iam ad virilem pervenisset actatem«), 3. med časom, ko je bil v ujetništvu, je pokrilo trnje in grmovje porušeni dom njegovega očeta in med ruševinami je zrasel jescu, 4. po vrnitvi se je Lopichis oženil, njegov pravnuk je Pavel Diakon sam, ki se je rodil nekako med letom 720. in 725. Datum »okoli 620« za Lopichisev beg iz obrskega ujetništva preko slovenske zemlje je torej na mestu⁴⁵).

Poročilo o bavarsko-slovenskih stikih v 39. poglavju četrte knjige pri Pavlu Diakonu uvajajo besede »his temporibus...« Pred tem govori avtor o nastopu vojvode Grasulfa, kar se je dogodilo po smrti Tasa in

⁴³) O tem glej moj članek v ČJKZ, VII, 196—197 in Razprave Znanstvenega društva, V—VI, 347, ter tamkaj navedeno literaturo.

⁴⁴) Mitteil. d. Instituts f. österr. Geschichtsforschung, 36, 252.

⁴⁵) Gradivo, I, št. 153.

Cacca okoli leta 626⁴⁶⁾. Raduald in Grimuald, ki sta bila za časa obrskega vpada v Furlanijo še dečka, sta dosegla že skoraj moško dobo. Tudi to odgovarja času po letu 626. Sin bavarskega vojvode Tasila Garibald je po poročilih kasnejših salzburških analov vojvoda od leta 598⁴⁷⁾. Beneventskega vojvodo Arichisa moremo dokazati za dobo okoli 591—641. Bavarsko-slovenskih spopadov ne smemo torej datirati leta 604., 610., okoli leta 610. ali okoli leta 611.⁴⁸⁾, marveč mnogo kasneje, šele okoli leta 626., ali pa celo po letu 626. S tem pa pridemo že v dobo, ko je prejkone že tudi karantanske Slovence vključil kralj Samo v svojo zvezno državo. O pomoči, ki bi jo topot nudil Obri Slovincem, kakor par desetletij poprej (leta 595.), ni govora. Slovenci, vdruženi v veliko Samovo državo, se vojskujejo na lastno pest, brez obrske pomoči, so ofenzivni, opletnijo bavarsko zemljo, od koder jih morajo Bavarci šele pregnati. Nasprotniki kralja Sama, njegove države in torej tudi Slovencev na zahodu so Bavarci, na jugozahodu pa Langobardi. Bavarci naravnost prosijo frankovskega kralja, naj jim zavaruje hrbet pred vzhodnimi narodi⁴⁹⁾. S tako prošnjo se vest o ofenzivnih Slovencih ob bavarskih mejah prav lepo sklada. Leta 631. pride do velikega obračuna; na eni strani imamo germansko koalicijo Franki, Alamani, Bavarci in Langobardi; na drugi strani Sama in njegove slovenske zaveznike⁵⁰⁾. V okupaciji okraja Zella do kraja Medaria (623 do okoli 626) in v bojih Slovencev z Bavarci v okolici Agunta (okoli 626) vidim dva dogodka, ki sta v zvezi s sovražnim trenjem, ki je od nastopa kralja Sama in priključitve Karantanije k njegovi zvezni državi nastalo vzdolž vzhodne bavarsko-langobardske meje.

Od odhoda Langobardov iz Panonije v Italijo leta 568. pa do časa kralja Sama (okoli 630), moremo torej podatke o prodiranju in naselitvi Slovencev razpredeliti na sledeči način: Okoli 580 okupacija okolišev nekdanjih škofovskih mest Celeje, Emone in Virunuma, okoli 590 tudi že Teurnije in mogoče dela aguntskega okoliša. Med 590 in 600 boji Slovencev in Obrov, mogoče v zgornji Dravski dolini. Okoli 600 prodiranje Slovencev preko bizantinske Istre (tržaški Kras) v Italijo. Okoli 611 (ali leta 611.) vpad Obrov (in Slovencev) v Furlanijo; ob istem času (leta 611.) naval Slovencev v bizantinsko Istro. Ob vzhodni meji fur-

⁴⁶⁾ L. M. Hartmann, Untersuchungen zur Geschichte der byzant. Verwaltung in Italien, 119 d.

⁴⁷⁾ Annales S. Rudberti Salisburgensis, Mon. Germ., Scriptorum, IX, 767.

⁴⁸⁾ Dimitz Geschichte Krains, I, 102 (610); Gradivo, I, 102 (610); Egger, Kirchenbauten, 61 (610); Pirchegger, Geschichte der Steiermark, I, 68 (604); Jaksch, Geschichte Kärntens, I, 50 (okoli 610).

⁴⁹⁾ Fredegarii Chronica, IV, 58 (ed. cit., 150); Gesta Dagoberti, I, 22 (ed. cit., 408).

⁵⁰⁾ O tem Hauptmann v Mitteil. des Instituts f. österr. Geschichtsforschung, 36, 245 d.

lanske ravnine organizirajo Langobardi obrambni »limes«, ob katerem se slovensko prodiranje in slovenska kolonizacija proti zapadu v teku 7. in v prvi polovici 8. stoletja ustavi in ustali. Okoli 623—626 je Ziljska dolina že »slovenski okraj«, ki ga pa Langobardi tja do Meglarij okupirajo. Okoli 626—629 pride do boja med Slovenci in Bavarci pri starem Aguntu (okolica Striebacha pri Lienzu), ki ga spravljam že v zvezo s sovražnim trenjem med Germani (Frauki, Bavarci, Alamani, Langobardi) in slovanskimi plemeni (severni Slovani, karantanski Slovenci), stoječimi pod vodstvom kralja Sama.

Résumé.

Les rapports de Paul Diacre sur les Slovènes.

L'auteur analyse les rapports donnés par Paul Diacre dans l'*Historia Langobardorum* sur l'histoire de la colonisation des Slovènes. Ayant égard à quelques autres sources contemporaines, l'auteur pose les conclusions suivantes, importantes surtout pour la chronologie de la colonisation slovène.

1. Vers 580, les Slovènes occupèrent les environs des anciennes villes épiscopales de Celcía, Emona et Virunum. Probablement en 579, mais sûrement vers 587/588, les évêques de Celcía et d'Emona vivaient en exil en Frioul ou en Istrie. En 579, on ne parle plus de l'évêque de Virunum, mais on fait mention de ceux de Teurnia et d'Aguntum.

2. Vers 590, les Slovènes occupèrent déjà le territoire de l'évêché de Teurnia et en partie celui d'Aguntum, où ils rencontrèrent les Bavarois, qui venaient de l'ouest dans la haute vallée de la Drave. En 591, on mentionne les évêchés d'Aguntum, de Teurnia et de Virunum comme une chose qui n'existait plus.

3. Les rapports sur l'existence et sur la décadence des évêchés dans les Alpes de l'est concordent aux notes de Paul Diacre. Le rapport sur le premier combat entre les Bavarois et les Slovènes (H. L. IV, 7) fut daté par l'auteur en 593 ou au moins vers 593. Paul Diacre puisa ce rapport dans l'oeuvre perdue de l'abbé Secundus (mort en 612) qui était temporellement et localement (Val di Non chez Trento) tout proche de ces événements.

4. De la même source, Paul a le rapport sur les luttes entre les Bavarois, Slovènes et Avars (H. L. IV, 10), daté par l'auteur en 595.

5. Les chapitres 37, 38 et 39 du quatrième livre de Paul forment un ensemble qui se sépare, d'après son sujet et sa composition, des autres chapitres de l'histoire des Lombards. D'après leur sujet, les événements décrits dans ces trois chapitres concernent l'histoire de la patrie de Paul, du Frioul, ou les contrées slovènes proches de ce pays. La tradition locale et familiale de Paul forment les sources de ces chapitres. Il faut les dater dans l'espace entre 610 et 630.

6. Vers 600, les Slovènes pénètrent par la partie nord de l'Istrie vers les frontières italiennes, ce qui correspond aujourd'hui au territoire du Karst triestin. Il est très probable, qu'il faut dater la grande invasion des Avars et des Slovènes en Frioul (H. L. IV, 37) en 611. L'invasion slovène en 611 dans l'Istrie byzantine est en liaison causale avec cet événement.

7. Vers 623—626, la vallée de Zilja (Gailtal) en Carinthie fut déjà un territoire slovène, occupé par les Lombards jusqu'au Meclaria - Maglern (H. L. IV, 38).

8. Le rapport de Paul Diacre (H. L. IV, 39) concernant le combat entre les Slovènes et Bavaois chez l'ancien Aguntum (Striebach chez Lienz) fut daté par l'auteur vers 626—629. Il le met en liaison avec les luttes entre la coalition germanique (Francs, Alamans, Bavaois, Lombards) et les peuples slaves qui se trouvaient sous la conduite du roi Samo.

Izvestja.

Najdba rimskega nagrobnika.

(S sliko.)

Maja letošnjega leta so kopali v Ptuju pred magistratom za rezervoar bencina. V globini približno 1 m so delavci naleteli na močnejšo žgano plast z mnogimi kosi oglja in s številnimi ožganimi ostanki od domačih živali. Temeljev starejših zidov niso ugotovili, pač pa so naleteli v globini 2 m na fragment rimskega nagrobnika iz polhorskega marmorja.

Največja širina najdene plošče meri 0.46 m, višina 0.52, povprečna debelina pa 0.09 m. Plošča se deli v gornje in spodnje polje; gornje polje leži v okviru in kaže na visokem reliefu polovično figuro v tuniko z rokavi in s plaščem oblečenega umrlega, ki drži v levičavi zavoju papirjev, in na njih prisežne prste desne roke. V levem (od gledalca) zaklinku vidimo še en zavoju aktov. Spodnje polje je vsebovalo napis, od katerega pa so se, žal, ohranile samo deloma tri vrste

AVR. HERM
 . . . VTORI . TA . . .
 . . . N . XLV . . .

Iz teh pomanjkljivih ostankov napisa moremo povzeti, da je bil nagrobnik postavljen nekemu Avretiju Herm(ogenes?) ali slično, adiutorju tabulariorum, to je pomočniku v davčnem arhivu, umrlemu v starosti najmanj 45 let. Obleka in napis govorita za konec drugega stoletja po Kristu. V prvi vrsti pred AVR je vidna zarezna v obliki dvočke (2), ki je po referentovem mišljenju samo okrassek, ki izpolnjuje prazni prostor. Da je na nagrobniku predstavljeni bi: uradnik v davčnem arhivu, pa ni razvidno samo iz napisa, temveč še posebno iz reliefa z zavojem aktov; zavoju aktov je simbol življenjskega delovanja umrlega.

V Petovijomi so nam adiutores tabulariorum že znani iz obeli Jupitrovih ar CIL III, 4020 in 4023, kakor tudi iz fragmenta nagrobnika 4062. Gestus z zavojem papirjev v levi in s prisežnimi prsti na njem je v Panoniji in v Noriku istotako pogost. Našemu fragmentu najbolj sličen je oni z Gosposvetskega polja iz Virum CIL III, 4882 reproduciran v Schober, Römische Grabsteine Fig. 86.

Viktor Skrabar.

Arheološka raziskavanja prof. B. Sarie.

Prof. dr. B. Sarie je, sledeč domnevam starejših arheologov (M. Petar, Müllner, Premerstein, Rutar, Schmid), v letih 1929 in 1930 raziskoval planoto, ki leži pri Veliki Malenci nad Krko in pod Stražo. Izsledke je priobčil v predhodnih poročilih v GV V—VI, 184—185; GMS X, 11—17; XI, 6—12; predvsem z najdenimi napisi se bavi v Starinarju za 1928/29. in 30. god., 63—69; v zvezi z geopolitičnim položajem Slovenije v starem veku je omenjena v. Maleuca v Glasniku Jugoslov. prof. društva 1931, XI, 506—513.

Na Gradišče imenovani planoti ležijo ostanki antičnega tabora v obliki nepravilne elipse z dolžino ca 440 m in s širino ca 150 m. Tabor ima dvoje plasti: hallstattsko in rimsko. Hallstattska plast je v zvezi s tumuli v bližnjih gozdovih vzhodno od Gradišča, po keramiki pa se ujema s keramiko na Libnem, v Rožni pri Sevnici in na Bianci. Keramika opravičuje domnevo, da so posejili liri višinsko Posavje, ne pa tudi ravnega Krškega polja, katerega so obljubili šele utemeljitelji Nevioduna, keltski Latobiki.

Rimska plast tabora pa se zopet izraža v dveh gradbenih dobah; v starejši z navadnim zidom z nadzidki in v mlašji, ko se prvotni rimski zid, ki se naslanja na hallstattski suhi zid, utrdi in ojači s stolpi in oporniki. Kakor hallstattska utrdba je tudi rimska naprava najbolj močno zavarovana na jugovzhodu, najmanj pa na terasi nad Krko ter se tudi po ostalem poteku naslanja na izobliko terenske površine. Po Krki in po terasi nad njo je severna stran že naravno zavarovana; radi tega je bil severni zid mnogo s'abši od jugovzhodnega. Na severnem in zahodnem zidu tudi manjkajo ostanki hallstatt-

skega nasipa. Na najbolj izpostavljeni južni in jugovzhodni strani so bili navzven v razdaljah po ca 40 m vzdani v drugi rimski gradbeni dobi pravokotni stolpi, med stolpi pa na znotraj oporniki s kvadratasto osnovo. Na manj izpostavljenem zahodu in vzhodu so zadostovali samo oporniki, tako da so stolpi izostali. Med zahodnimi vrati in vzhodnim oglom je bilo odkritih 14 stolpov.

Glavni vhod je bil na zahodu, kamor je vodila deloma še danes vidna cesta. Ob 3.25 m širokem vhodu sta flankirala dovoz dva rizaleta, pozneje pa sta čuvala nad vhodom dva manjša stolpa. Utemeljena je domneva za nadaljnji vhod na južni strani; jugovzhodna vrata se skladata z zahodnimi in stoje med dvema navzven izpahnjema stolpoma. V notranjosti za vratmi so bile stražarnice.

Najlepše so se vzdržala do danes zapadna vrata z okolico. Z denarno pomočjo Dravske banovine so prišla 1930 kot zgodovinski spomenik v last in upravo Narodnega muzeja v Ljubljani.

Najs'abše pa je ohranjen severni zid, kateri je bil v veliki meri uničen po kammolomu, katerega so otvorili v terasi pod severnim zidom proti koncu XIX. stoletja. Materijal iz rimskega obzidja so okoličani, zlasti Krška vas in Mokrica, uporabljali za zidanje.

V notranjosti tabora je ležala prazgodovinska naselbina na periferiji. Na vzhodu so izkopavanja odkrila 3.70 m × 3.50 m veliko hallstattsko kočo, na severu pa istovrstne sledove ognjišč. Iz prvotne rimske gradbene dobe se ni v notranjosti našlo ničesar; v drugi rimski gradbeni dobi pa so zgradili na najmanjši točki notranjosti kronološko važno krščansko cerkev z apsido in narteksom v dimenzijah 21.20 m × 10.30 m, katera je obrnjena proti zahodu. Pred to najstarejšo kranjsko cerkvijo, ki je po tločrtu slična najdbi v Čukri v Dalmaciji, kakor kažejo na drugi strani odkrita v notranjosti tudi vzporednosti z Eggerjevimi izkopavanji v Bistrici ob Dravi na Koroškem, je stala na istem mestu hallstattska hiša. Garnizije so v notranjosti tabora prebivale v lesenih barakah.

Zahodno od Gradišča so izkopavanja pokazala pri današnji cerkvi sv. Martina večjo rimsko kmetijo, ki pa je brez zveze s taborom na Gradišču.

Nadpisi, katere je odkril prof. B. Saria v gradiških poznoantičnih utrdbah in v Krški vasi, ki so pa od istotam, izvirajo od nevidunskih beneficijarijev, orožnikov; eden od novih napisov omenja kartaginsko boginjo Caelestis. To je prvi v naših krajih najdeni spomenik te kartaginske boginje, ki nosi dosedaj še neznan priimek Dea Coryphea, kateri priimek je drugače znan samo z maloazijskih napisov in novcev kot priimek Zeusa.

Zgodovinsko imajo gradiška izkopavanja pomen tudi za Emono. Obstojajo pomembne sličnosti med zahodnimi in južnimi vratmi v Gradišču pri Veliki Malenci z vratmi v Emoni. Iz raznih znakov, iz zgodovinskega položaja, zlasti pa iz zidarske tehnike današnjega ljubljanskega rimskega zidu sklepa Saria, da so obnovili obzidje Emone istočasno z utrditvijo tabora na Gradišču pri Veliki Malenci. Pravtako kakor imata Emona in Gradišče dve gradbeni dobi, večja to tudi za ostale člene italskega obrambnega sistema pri Vrhniki in dalje na Krasu. Z ozirom na to in na literarne poznoantične podatke datira Saria naprave v utrjenih zeporah severovzhodno od Italije in s tem tudi na Gradišču, ki je bilo kot zapore brežiških vrat najvzhodnejši čuvar Italije v tem sistemu, v difoklecijansko dobo, druga popravila in obnovo ter zadnje garnizije pa pripisuje Vzhodnim Gotom v času po Odoakerjevi katastrofi. O končni usodi Gradišča pri Veliki Malenci je mogoča domneva, da je to ena izmed *δχυρώματα*

ἐπὶ Παυλονίας, to je utrdb na panonski meji, ki se zadnjič omenjajo 546, ko jih je Justinijan predal v varstvo Langobardom. Od tedaj izgine vsaka zgodovinska sled, v kateri bi mogli slutiti Gradišče. Definitivno sliko o končni usodi raziskanega tabora pa bodo dala arheološka raziskavanja bližnjega hrvatskega ozemlja.

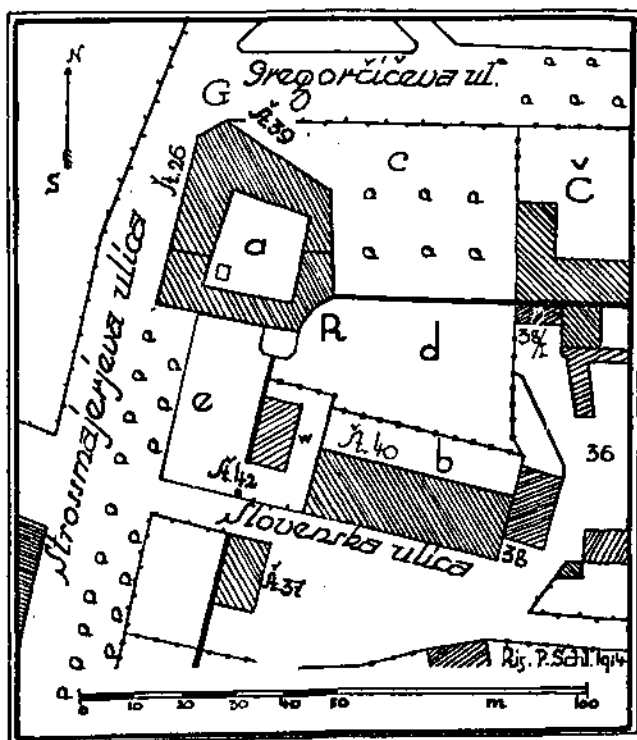
Med arheološkimi izkopavanji je Vojni geografski institut v Beogradu posnel vse ozemlje Gradišča in bližnje okolice. S tem bo slika dela, katerega je z resnično znanstveno ljubeznijo izvršil B. Saria, še popolnejša.

Franjo Baš.

Poslopje Dečjega doma v Mariboru.

Med lastnino mariborske občine imamo več stavb, ki imajo svoj krajevno-zgodovinski pomen. Ena izmed teh je stavba, v kateri je nameščen Dečji dom.

Poslopje Dečjega doma sestoji iz stavbe v Strossmajerjevi ulici št. 26 (a, R), iz igrišča (c) ob Gregorčičevi ulici ter iz vrta (d) in tvori v mestni geografiji samostojno enoto z mestno sirotišnico z dvoriščem (b) v Slovenski ulici št. 40 in poleg nje s hišo v Slovenski ulici št. 42 s pripadajočim dvoriščem (w) in s prostorom (e), ki pripada že Strossmajerjevi ulici.

a je danes gradiču podobna, v zaključenem mnogokotniku sezidana skupina poslopij, ki spominja v tločrtu na bastijo, iz katere jo izvaja tudi A. Mally.¹⁾

Kot najstarejši vir za obstoj našega poslopja pride mogoče v poštev slika »Ober Maribureckh« v mariborskem muzeju, št. G. K. 40. Če je ta domneva pravilna, potem imamo v času, ko je ta slika nastala, to je okoli 1600, na oglu Strossmajerjeve in Gregorčičeve ulice okrogel stolp (R), katerega obdaja na vzhodu in jugu močen visok nasip. Na zunaj pa je nizek nasip, stopajoč neposredno iz jarka, ki ravno na tem mestu ostro zavije od juga proti vzhodu. Vischerjeva slika Maribora pride za naše vprašanje radi perspektive in Vischerjevega pogleda na mesto manj v poštev. Zato nam pa s toliko večjo gotovostjo kažeta nekdanji stolp z okolico na oglu Strossmajerjeve in Gregorčičeve ulice dve sliki Maribora iz konca XVII. stoletja: ruska slika Maribora iz 1680 in slika Maribora iz 1681, obe v mariborskem muzeju, prva kot kopija prof. A. Gvajca št. 1199, druga št. 1444. Zadnji dve sliki ste sigurni dokaz, da imamo najkasneje v drugi polovici XVIII. stoletja na našem mestu ntrdbo s stolpom, takozvano rondelo.

V svojih temeljih izvira rondela iz časov, ko še ni v rabi smodnik, najkasneje iz začetka XV. stoletja. Ko pa se začne uporabljati smodnik, potem so bili slični ogelni stolpi predelani v stolpe za topove; to se je lahko dogodilo najprej v začetku XVI. stoletja in istočasno bi lahko nastopila možnost — post quem — za razvoj bastije.

Viri za sledeča naša izvajanja so katastri, zemljiške in davčne knjige, prodajna, oziroma kupna pisma ter intabulacijske listine, v kolikor je zadnje še ohranjeno. Iz tega izvemo, da je bil 1780 lastnik parcel w, b, d, R in manjše vzhodne polovice od a. skupno imenovanih »vrt na mestnem obzidju«, v vrednosti 200 florintov konvencionalne veljave, Franc Lindner. 1783 je sledil njemu Franc de Paul Lindner in temu 1822 Barbara Lindner, ki pa je ves svet prodala še istega leta mariborskemu tovarnarju rozolja Francu Gasteigerju.

Na skrajnem oglu mestnega obzidja, na točki G, se omenja 1829 trojni mejnik. Potok Sv. Barbare, ki je tekkel od današnje Livade preko sveta, na katerem stoji danes banovinska stanovanjska hiša, in katerega potek nakazuje še danes ostanek drevoreda v vrtu severno od te hiše, je na oglu mestnega obzidja krenil po jarku pred mestnim obzidjem po Strossmajerjevi ulici naravnost proti jugu; strugi nekdanjega potoka Sv. Barbare je potekala točno nad glavnim kanalom v današnji Strossmajerjevi ulici. Meja, katero je tvoril od ogla na jug ravno potok Sv. Barbare, je presekala parcelo a od severa proti jugu tako, da je bila večja zahodna polovica v sosednji občini Koroška vrata in le manjša vzhodna v Mariboru; na severu pa, na prostoru današnje Gregorčičeve ulice, je bila občina Pristava. To stanje je trajalo do priključitve okoliških občin Mariboru 1851.¹⁾

29. marca 1823 je kupil Franc Gasteiger od mestá posest, ki je ležala med jarkom ob mestnem obzidju in med »kolovozom v koroško predmestje preko potoka Sv. Barbare«, to je današnje vzhodno Samostansko ulico. S tem ko je pridobil precejšnji del sveta med današnjim poslopjem samostanskega učiteljišča, starim pokopališčem, Samostansko in Strossmajerjevo ulico, je priključil svojemu posestvu tudi zahodni del parcele a. Ta je spadala še 1789 k mestni lastnini »ob jarku« ter je predstavljala travnik, katerega so meščani izrabljali za skupni pašnik. Ostale parcele d, w, b so ležale že v notranjosti mestnega obzidja in so mejile na jugu deloma, na vzhodu pa popolnoma na sosedne vrtove;

¹⁾ Mally A.: Gassen-, Straßen- und Plätzebuch der Stadt Marburg. Maribor 1905

²⁾ ČZN XXIV, p. 149 c. s

na jugu so imenovane parcele delovna segala do današnje zahodne Slovenske ulice, ki se v tem času redno nazivlje »kolovoz«. 1825 imamo na našem ozemlju dvojje gospodarskih poslopij: prvo na vzhodu od b, drugo pa v rondeli sami. 1825 še imamo na parcelah južno od rondele vinograd, dokler ne zaznamuje 1839 zemljiška knjiga kulture samo kot vrt za zelenjavo.

Po 1823 je Gasteiger obokal strugo potoka Sv. Barbare ter s tem napravil na severozahodu mesta konec mestnemu jarku, obenem pa ustvaril enega najstarejših mariborskih kanalov. To delo je bila potrebna predpriprava za tovarno virštanja v poslopju, otvorjeno 1834. Sodna cenitev posestva, ki se je vršila istega leta, nam nudi vpogled v staro stavbo; d, b, w so vrt, R in jugovzhodno od a je starovranjska hiša, severovzhodno od a pa skladišče; cenilna vrednost je znašala 4000 fiorintov. Vse ostalo je ležalo že v koroškem predmestju in predstavljalo samostojno vrednost 7600 florintov. V koroškem predmestju je bila tovarna v ostanku od a, na jugu in jugovzhodu, kolarnica in hlevi pa na zahodu, severozahodu in severu. Na dvorišču je bil vodnjak, katerega mesto je še danes vidno severno od vstopa v kanal, in poleg vodnjaka apnena jama.

Viri za 1840 kažejo notranjost »meščanske, enonadstropne, zidane in z opeko pokrite hiše v Slovenski ulici« skoro v isti obliki, kakor je danes. Po svojem izgledu se je stavba od takrat pa do danes izpremenila samo v malenkostih, po tločrtu pa nič; tudi obukana stopniščasta zgradba v nekdanji rondeli R ima v tej dobi že svojo današnjo izobliko.

1847 je postal lastnik vsega stavbnega kompleksa, ki se že v tej dobi smatra za eno samostojno zgradbo, Rihard Gasteiger. Ta je dokupil še istega leta takratno njivo e, ki je bila 1789 vrt in 1824 pašnik. Zanimivo je pa, kako raste kljub temu njena cena; kot vrt je cenjena 1786 manj kot 3 florinte, kot pašnik 1822 pa 100 florintov. Kmalu po pridobitvi njive e po Rihardu Gasteigerju so nastali na njej mladi nasadi kostanja, omenjeni prvič 1830, začetek današnjega drevoreda v Strossmajerjevi ulici.

Ko je ponel v petdesetih letih obrat tovarne, je uporabljal nekdanje tovarniške in skladiščne prostore kot skladišče za moko mariborski pek Hauser (tudi Hausner), nato pa je bila v njih vsaj že 1863 protestantska molilnica.

Mogoče že 1780, sigurno pa že 1840 je bil dovoz v današnje zgradbe Dečjega doma skupen s sosednjimi posestniki parcel v današnji Slovenski ulici št. 36 in 38 ter v Gregorčičevi ulici št. 29. Nerodne obveznosti do sosedov je bilo naše poslopje rešeno 1887.

Današnje otroško igrišče, ki je bilo v to svrho prirejeno že 1890, ko je bil nameščen v prejšnjo protestantsko molilnico otroški vrtec I., je pripadalo kot sestavni del jarka pred severnimi mestnim obzidjem mestni občini ter se 1789 imenuje »pašnik ali takozvani mestni jarek za gradom«. Ko pa je začelo mesto Maribor prodajati posestva na in ob mestnem obzidju, je kupil 1788 vse ozemlje ob in na severnem obzidju ob današnji Gregorčičevi ulici med Strossmajerjevo in Grajsko ulico takratni lastnik mariborskega gradu Ivan Brandis na javni dražbi za 230 florintov k. v. Značilno za dviganje posestnih cen v mestu je tudi tukaj dejstvo, da je sin Ivana Brandisa, Henrik Brandis, 1813 prodal današnje otroško igrišče c, to je majhen del vsega svernega obzidja, Francu Gasteigerju za 800 florintov k. v. Končno veljavno pa se je današnje otroško igrišče e zedinilo s stavbo Dečjega doma 1822.

1873 je kupila celotno zemljišče mariborska mestna občina. In kmalu nato je bila vsa stavba in vse zemljišče namenjeno socijalnopolitičnim svrham, 1888

je ob priliki štiridesetletnega vladarskega jubileja cesarja Franca Jožefa I. darovala Mestna hranilnica 20.000 kron, mestni svet pa hišo v Strossmajerjevi ulici št. 26, da se ustanovi Dečje zavetišče. Dolge predpriprave so zavlekle otvoritev, ki se je izvršila s 33 gojenci 31. decembra 1894; največ pa je lahko Dečje zavetišče oskrbovalo 42 gojencev. Upravo Dečjega doma je vodil upravni svet, v katerega so odposlale po štiri zastopnike Mestna hranilnica in mestni svet. Nadzorstvo nad upravo pa je vodil mestni svet sam. Od ustanovitve pa do svetovne vojne je predsedoval upravnemu svetu Richard Basso Gödel-Lannoy.

Z nastojem Jugoslavije je nastala tudi v Dečjem domu izprememba. Ko se je 1920 pokazala potreba, da postane knjižnica ZDM³⁾ javna študijska knjižnica, takrat je našla svoje prvo bivališče v zahodnih prostorih našega poslopja. Po odpovedi prostorov koncem 1920 od strani poverjenišтва za socialno skrbstvo v Ljubljani se je morala izseliti v meščansko šolo v Cankarjevi ulici in tako je ostala do danes vsa stavba v uporabi socialnih mladinskih zavodov. Pravi naslednik bivšega predvojnega Dečjega zavetišča je Mladinski dom, ki se je 1929 ločil od Dečjega doma in se nastanil v mestnem Mladinskem domu na Koroščevi cesti. V poslopiju samem pa je trajno nastanjen bauovinski Dečji dom.

Samo radi popolnosti še omenjamo, da je plačeval 1840 Gasteiger za vso svoje imetje na oglu Strossmajerjeve in Gregorčičeve ulice 45 krajcarjev mestnega davka od stavb in 40 krajcarjev okrajne stražarnine.

Mestna sirotišnica je bila otvorena 1891. Ostale natančne podatke vsebuje Mally.⁴⁾

Najbolj skrivnostna točka našega ozemlja pa je hiša v Slovenski ulici št. 42. Edino kataster nam kaže, da je morala biti stavba zgrajena pred 1878; pozneje pa je bilo v njej zavetišče ženskega podpornega društva. Danes je v hiši shramba mestnega vodovoda.

(Prevedel Franjo Baš.)

Pavel Schlosser.

Budna.

(Prim. ČZN, 1928, 146.)

Izvod Gregorja Reische znane šolske enciklopedije »Margarita philosophica nova« (Ex Argentoraco, J. Grüniger, 1508) v državni biblioteki v Ljubljani (sign. 4898 III Ld 8°) ima nad naslovnim lesorezom sledeči zapisek: »† In nomine tuo dulcis Jesu † Gregorii Bossi sum«, ki mu takoj sledi rokopisna notica »a quo mihi Leonardo Budinae dono datus Rinfeldic«. Ta Gregor Bossus je bil pač kak učitelj, ki je knjigo rabil pred Budno, sicer je med Nemci neznana oseba; v Baslu pri Fröbenu pa je Budni drugoval kot korektor za grške tiske — Erazem iz Rotterdamu.

Pod naslovnim lesorezom je s poznejšo roko zapisano: »Translatu ex episcopatu Labacensi«; ta zapisek — kakor tudi označba »Haereticus«, ki se nahaja na mnogih drugih knjigah — je nov dokaz, da se je ohranilo vendar več knjig iz biblioteke, ki so jo 1563 v Ljubljani osnovali protestantovski kranjski deželni stanovi, nego se splošno misli.

J. A. G.

³⁾ Glaser J.: ČZN XXII, p. 199—202.

⁴⁾ Mally A.: I. c. p. 15—16.

Što je nebo?

Pod tem naslovom, ki označuje v srbski narodni pesmi značilno formulo, ki jo tudi slovenska narodna pesem pozna, prinašajo »Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор« paralelo iz Vetranica. Kdor pozna naše razmere, se ne bo prav nič čudil, če bo kje bral, da je Vetranic bil pod vplivom srbske narodne pesmi. Mogoče je to mislil tudi anonimni »Ragusinus«, ki je pod notico podpisan. V resnici pa je stvar ravno narobe. To postane jasno takoj, če zasledimo pot, ki jo je pokazal »Ragusinus« sam. Poleg Vuka citira tudi Jagićev »Archiv« (II, 402), kjer pravi Jagić pod naslovom »Und wenn der Himmel wär Papier«: »Herr R. Köhler hat Or. Occ. II, 546 ff, diesen Spruch reichlich durch die europ. Literaturen verfolgt« in navaja paralelo iz Divkovića. »Or. Occ.« pomeni — zdi se, da »Ragusinus« tega ni mogel razluščiti — »Orient und Occident, insbesondere in ihren gegenseitigen Beziehungen. Forschungen und Mittheilungen. Eine Vierteljahrsschrift, hg. v. Th. Benfey«. V letniku, ki ga Jagić citira, je Köhler, ki navaja tudi znano srbsko narodno pesem v prevodu Jacobsove, pokazal, da je ta formula literarnega, židovskega izvora, Benfey pa je dostavil, da se nahaja tudi v indijski literaturi. Torej se v srbski narodni pesmi oglašča formula, vzeta iz orientalske knjižne modrosti, ki so jo srbskemu »narodnemu« pevcu posredovali razni »Vetranici« in »Divkovići«.

J. A. G.

„Kalobski“ rokopis slovenskih pesmi iz leta 1651.

K temu rokopisu, o katerem obširno poroča g. prof. dr. Fr. Kovačič v ČZN XXV (1930), 181 sl., je pripomniti sledeče:

Slomšek je rokopis posodil M. Majarju, ko je ta pripravljal izdanje svoje Pesmarice (izšla v Celovcu 1846). Majar si je iz njega prepisal med drugim tudi pesem o sv. Uršuli ter jo o neki priliki izročil Miklošiču, a ta Štreklju, ki jo je sprejel v svoje »Slovenske narodne pesmi«, I., št. 656.

Kdaj in čemu je Majar pesem poslal Miklošiču, tega ne vem. Isto pesem pa je Majar poslal tudi Stanku Vrazu, in sicer l. 1844., pričakujoč, da Vraz izda še drugi zvezek »gornjeilirskih« narodnih pesmi.

Dne 8. maja 1844 je pisal Majar iz Celovca Vrazu pismo, hvaleč njegovo »Kolo« in obračajoč se proti beletristični literaturi¹⁾, posebno tudi proti izdajanju starih Dubrovčanov, ter mu posebe poročal to-le:

»Od g. Slomška sim onomadue neki stari manuskript dobio, u kterim su pesni cerkovne. Tri su meni dopadle, jedna od device Marie; druga od sv. Magdalene i treća: Ave maris stella lepo poslovenjena. Med tēnu sim najšeo i jednu narodnu. Evo Vam je iz onoga manuskripta vozniceuskoga od leta 1651.

¹⁾ Tako-le piše Majar o tem: »I to je vrlo dobro, da ne jemljete u Kolo romanov, zaljubljenih izmišlotin, tim Kolo ništa ne zgubi od svoje cene, nego je jošter izvrstnici. Vsim domorodcem irčba, da nam sada stoji do ozbiljnih stvari. Neka se pišu romani, neka se prepisuju i preštampuju stari dubrovački pesnici, neka je — to pak vendar trđim, da se s romanaui i s rimovanimi umotvorami starih dubr. pėsniikov ne pišu učene knjige ne podučavaju narodi. Naša narodna sreća može samo iz izobiljnih [pač: ozbiljnih] z r a n o s t i h procvetati.« Zato uaj hi se ne forsiralo odtiskovanje starih Dubrovčanov. (Pismo Majarjevo se nahaja v Vrazovi korespondenci v zagr. univ. biblijo-teki).

Zanesljivi zaključki iz vsega tega niso mogoči, ker je lahko Majar sploh omahoval, kako da naj piše, ter je napisal zdej tako, potem zopet drugače — brez trdnega načela.

Majar je dne 8. maja 1844 pisal, da je rokopis prejel od Slomškega »onomadne«, torej nedavno. Rokopis mu je »voznicensis«, ne kalobski; da se je rokopis našel na Kalobiju, to mu je Slomšek pač šele pozneje sporočil.

Pesem o sveti Uršuli je samo ena izmed pesmi, ki jih je Majar Vrazu pošiljal kot narodne za II. zvezek njegovih »Narodnih pesmi«. Dne 31. julija 1843 mu je pisal o tem iz Žabnice: »... Jaz se že u napred veselim na II. razdelak nar. Pesmah, koje se pevaju po Štajeru itd., kojega sada uredjujete — posebno čuju nam pesni iz prov. Horvatske biti nešto celo novoga. Jaz Vam sada skoro ništa poslati ne mogu za Vašu zbirku...«

Septembra meseca istega leta je prišel Majar v Zagreb, a Vraza baš tedaj ni bilo tam; pustil mu je v Zagrebu neke narodne pesmi obenem s pismom, pisanim v Zagrebu dne 13. IX. 1843.

Dodatno naj tukaj poročam še o dveh posetih Majarjevih v Zagrebu; kar tu podajem, je sicer že natisnjeno, ali v publikaciji, ki jo bo na Slovenskem težko kje dobiti, namreč v »Izvestju« bivše gimnazije v Krapini za l. 1910/11.²⁾

Dne 9. okt. 1836 so si zagrebški bogoslovci ustanovili domorodno društvo: »Ilirsko narodno društvo domorodne mladeži duhovne siemeništa zagrebškoga«.

Matija Ma'ar je to »domorodno semenišno društvo« zagrebških teologov posetil dne 11. okt. 1843. Letopisec društva je ta poset zabeležil tako-le: »Ovaj pohod bijaše svima veoma mio, budući svaki imaše priliku u njemu upoznati revna domorodca, koj kao rođen Krapjac učini jur velike napredke u čistom literarnom jeziku; — da i njemu bijaše miło, što je došo u naše kolo, najjasniji je dokaz, što nam na komandu arti'e slēdeću ostavi uspomenu: »Ako Slovence, Horvate, Serbl'e rastavljaju rēke i gore, su vendar si pravi bratje, Matija Ma'ar kapelan iz Zilske do'ine u Koruškoj.« — Mladi ga radojubi izvjestiše o stanju društva i prirediše mu ovaciju.« Dne 10. junija 1847 je prišel Ma'ar zopet v zagrebško bogoslovnico, in sicer z Vrazom. Mladež ju je sprejela »p' esmom i govorom«.

Dr. Fr. Ilešić.

Literarne predloge in paralele.

8. Schiller — Krumpak.

Da je Janez Krumpak oba prispevka v Ahaclovih »Pesmih« posnel po nemških predlogah, in sicer po Christophu Schmidu, že vemo¹⁾. Da tudi tretja njegova pesem, natisnjena z naslovom »P'osledna pot z ap'eljanega dekleta« v Drobntincah 1852, 245—248, ni izvirna, priča pripomba pod črto: »Poleg nemške«. Kdo pa je avtor nemškega izvirnika, ni omenjeno niti v Drobntincah niti v rokopisnem zborniku²⁾, ki se je ohranil v Slomškovi ostalinii in iz katerega je pesem prešla v Drobntince.

²⁾ V »Izveštaju privremene male realne gimnazije u Krapini za školsku godinu 1910/11« je Isidor Škorjač priobčil razpravo: »Zagrebački bogoslovi prema Gaju, Slovincima i Srbima (Prilog za ispitivanje ilirizma)« in sicer po »Letopisu« društva duhovne mladeži v zagrebški bogoslovnici, ki mu celotni naziv navajam gorl.

¹⁾ Prim. ČZN 1930, 99—101.

²⁾ ČZN 1930, 205.

Pesem je prevedena po Schillerjevi »Die Kindesmörderin«, ki je nastala l. 1782. in obravnava takrat priljubljeni motiv detomora. Kot primer navajam prvi dve kitici:

Horeh — die Glocken hallen dumpf zusammen,

Und der Zeiger hat vollbracht den Lauf.

Nun, so sei's denn! — Nun, in Gottes Namen!

Grabgefährten, brecht zum Richtplatz an!

Nimm, o Welt, die letzten Abschiedsküsse!

Diese Tränen nimm, o Welt, noch hin.

Deine Güte — o sie schmeckten süße! —

Wir sind quitt, du Herzvergifterin!

Fahret wohl, ihr Freuden dieser Sonne,

Gegen schwarzen Moder umgetauscht!

Fahre wohl, du Rosenzeit der Wonne,

Die so oft das Mädchen lustberauscht;

Fahret wohl, ihr goldgewebten Träume,

Paradieseskinder, Fantasie'n!

Weh! sie starben schon im Morgenkeime,

Ewig nimmer an das Licht zu blühn.

Čuj! zvonovi žalostno bučijo,

Smertna ura bo dotekla zdaj.

Noj! v imenu božjem, naj hitijo,

Ki me spremijo na sodni kraj.

Vzemi svet posledno kuševanje,

Vzemi moje žalosti solzé.

Strupen sad, pregrešno zapeljanje,

Moja smert naj tebi ho gorjé!

Vse posvetno moram zapustiti,

V černo zemljo poveriti se,

Nič ni v stanu me razveseliti,

Kar nedolžnost meni vmerla je.

Lehko noč! ve moje zlate senje,

Srečno! vi posvetni angele!

Oh! ne veseli me več življenje;

Sim jednaka sulji rožici.

Oblika kitice je posneta točno po izvirniku, prav tako število kitic in njih vsebina. V podrobnostih pa je mnogo zabrisanega, deloma pač zato, ker prevajalec ni bil kos mladostni Schillerjevi retoriki (n. pr. »Wir sind quitt, du Herzvergifterin«, anafora v 2. kitici), deloma morda tudi zato, ker so se mu nekatera mesta zdela preveč čutno poudarjena (n. pr. »Deine Güte — o sie schmeckten süße!«, »Die so oft das Mädchen lustberauscht«) in jih je zato nadomestil s splošnejšimi mislimi. Prevod je postal s tem deloma netočen, predvsem pa medel in brezbarven.

9. Bürger — Šerf.

Na zadnji strani Šerfovega »Cvetenjaka«, iz katerega že poznamo tri prevode po Christophu Schmidu³⁾, se nahaja med »Cvetjem mudrosti« kitica, ki je doslovno prevedena po A. G. Bürgerju; izvornik ima naslov »Trost« in se glasi obenem s prevodom:

Wenn dich die Lästerzunge sticht,
So laß dir dies zum Troste sagen:
Die schlechtesten Früchte sind es nicht,
Woran die Wespen nagen.

Či te sramotnih jezik je,
Se ti naj to k' veselji reče:
Naj lagoši sad še je né,
Na keremi še osa žveče.

Prevodu manjka zgoščenosti, ki je za aforizem potrebna, deloma pa je tudi jezikovno napačen (»sramotnih«, »k' veselji«).

10. Bürger — Kosmač.

V Kranjski čbelici, ki je prinesla iz Bürgerja dva znana prevoda, v 1. zvezku »Lenoro«, v 4. zvezku »Cesarja in opata«, najdemo še eno pesem, ki je

³⁾ ČZN 1930, 104—105.

nedvomno posneta po Bürgerju, dasi to ni navedeno. To je Kosmačeva »Prilika«, ki je izšla v 4. zvezku Čbelice in se obenem z izvirnikom glasi:

Die Buben sind den Hummeln gleich:	Fantiči so čmerljam enaki,
Ihr Mägdelein mögt euch hüten!	Devica, le vari se jih!
Sie schwärmen durch des Lenzes Reich	V' spomladnim ti letajo zraki.
Um Blumen und um Blüten.	Prijatli, lej! rožic so vsih;
Sie irren her, sie schwirren hin	Od cvetke do cvetke brenčijo,
Mit Schuen und mit Stöhlen	Želē ji poscrkati mēd,
Und können ihren Leckersien	Ko rožice cvetje zgubijo,
Des Honigs nicht entwöhnen.	Proč čmerljev nezvestil je sled!

V nemškem izvirniku, ki mu je naslov »Hummelied«, sledita za navedeno kitico še dve: ena s primerom: »Die Unschuld ist dem Honig gleich«, zadnja s primerom: »Die Mägdelein sind den Blumen gleich«. Teh dveh Kosmač nima. Prvo Bürgerjevo kitico pa je vsebinsko skorajda prevedel, tako da jo kljub metrični razliki z gotovostjo lahko smatramo za predlogo njegovi »Priliki«.

Janko Glaser.

Slovenska narodopisna bibliografija za leto 1930.

Sestavil Franjo Baš.

Kratice (prim. ČZN XXV, 227): ADK = Ameriški Družinski Koledar; BV = Bogoslovni vestnik; DP = Delavska Politika; DiS = Dom in Svet; El = Etnolog; Il = Ilustracija; KCD = Koledar Cankarjeve Družbe; LZ = Ljubljanski zvon; MV = Mariborski Večernik Jutra; ZV = Zdravniški vestnik; Žid = Žena in dom; Žis = Življenje in svet.

V bibliografiji za leto 1929 je izostal članek:

Matl Josef: Die Entwicklungsbedingungen der epischen Volksdichtung bei den Slaven. Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven. N. F. B. V. 1929. 57—96.

Največ narodopisnega gradiva je raztresenega po dnevnem časopisju; to vsebuje gradivo, ki je v zvezi s sodobnimi vprašanji. Posledica tega je, da je naše narodopisje najmočneje zastopano po gradivu, ki obravnava izseljeniška, manjšinska in socialna vprašanja. Gradivo o izseljencih, izseljevanju in manjšinah stoji pod vplivom naših nacionalnih in nacionalističnih stremeljenj, o socialnem življenju pa pod vplivom sodobnega gospodarskega položaja. Vsled tega manjka člankom, ki vsebujejo v dnevnem časopisju narodopisno gradivo, narodopisni smoter.

Strokovni narodopisni zborniki ne morejo prevzeti narodopisnih obravnavanj sodobnih vprašanj, ker izhajajo redko, pa tudi neredno. Tako pri ČZN kakor tudi pri El manjka delitve dela, istotako pa tudi predpogoj temu: samo k narodopisju usmerjeni delavci. Obenem s tem manjka našemu narodopisju metodični temelji. Poleg antropogeografske metode nastopa umetnostno-zgodovinska in v nekoliko oddaljenosti za tema filološka, medtem ko antropološka še ne prihaja do veljave.

Metodični temelj našemu narodopisju bo dala metoda, ki bo delovno najmočnejša. Danes se vse metode lepo izpopolnjujejo, ker obravnavajo narodopisna vprašanja z različnih vidikov, čeprav je obseg znanstvenega narodopisnega dela precej ozek. Razširitev obsega znanstvenega narodopisja je danes temeljna naloga našega narodopisja. Bibliografija kaže, da je samo majhen del našega narodopisnega gradiva strokovno obdelan. Posebno važnost zadobi to dejstvo v zvezi z bodočo stolico narodopisja, ki se lahko ustanovi šele, ko je obseg narodopisnega znanstvenega dela dovolj širok.

V skladu z današnjim človekovim življenjem vsebuje naše narodopisje v majhni meri prvotne elemente človekove kulture; tako da daleko prevladujejo elementi prikrojavanja in prilagodevanja zemljepisnih in zgodovinskih predpogojev ter pridobitev na konservativno kulturno gledanje našega človeka.

Adamič Arnošt. Glej: Polšnik; Zagorje.

A.(damič) E.(mil). Glej: Narodna pesem.

(Agrarni interesenti.) Zborovanje Zveze slov. agrarnih interesentov. Jugoslovan 1, št. 2.

(Agrarna zadruga.) Agrarna zadruga v Črensovcih. Slovenec LVIII, št. 256.

(Ajdovščina.) Jurca Jos.: Ustanovitev ajdovskega patronata. KGM 1931. 97—99.

Ambroschitz Hans. Glej: Manjšine, Gradiščansko.

(Andrejčkov Jože.) Odkritje spominske plošče Andrejčkovemu Jožetu. Jutro XI, št. 148. — Slovenec LVIII, št. 153.

(Apaško polje.) Apaška kotlina. Jugoslovan 1, št. 59. — Iz Apačke kotline. Slovenec LVIII, št. 191.

Arh J. Glej: Rudarij.

(Arheološka raziskavanja.) Saria B.: Die archäologischen Forschungen in Jugoslawien. Slavische Rundschau II, 8—12, 189—194.

(Bajke in pripovedke.) Jakob Keleznina: Bajke in pripovedke slovenskega ljudstva. Celje 1930. 408 str.

(Baraga Friderik.) Ameriški Slovenci proslavljajo Barago. Slovenec LVIII, št. 160. — Baragove jubilejne slavnosti v l. 1930. AMK 1930, 20—31. — Baragova proslava v Calumetu. AS XLI, št. 161, 162. — Baragova stoletnica. Prosveta XXXIII, št. 107. — P. Hugo Bern: Baraga in ljubljanski cenzorji. AMK 1931, 83—87. — P. Hugo Bren: Baraga in Pirc. AMK 1931, 63—75. — P. Hugo Bren: Od jurista do indijskega misijonarja. AM XXII, 236—241; AS XLI, št. 152—155. — Dvainštirideset let staro pismo o Baragovi bolezni in smrti. AMK 1931, 76—79. — 7000 amer. Slovencev proslavlja spomin prvega slovenskega škofa v Ameriki. Slovenec LVIII, št. 246. — Dr. J. L. Zaplotnik: Nekaj dodatkov k Baragovim življenjepi som. AMK 1931, 32—58. — Albina J. Wahcic: The centenary of Frederick Baraga. AMK 1931, 96—103.

Baš Franjo. Glej: Bibliografija; Kapla; Mravljak Josip; Naše selo; Noršinci; Prekmurje; Preša; Trojanović; Tuma; Vurnik Stanko.

(Bela Krajina.) Belokranjski izseljenci. Jutro XI, št. 236. Glej: Domača obrt; Izseljenci, Argentina; Vurnik.

Beograd. Zanimiva knjiga o starem Beogradu. Jutro XI, št. 111. (S. Petrović: Beograd pre sto godina.)

Bevk France. Glej: Narodna pravljica.

Bevk Stanko dr. Glej: Lov.

- (Bjelovučić. Nikola Zvonimir, dr.) Wutte M.: Etnografske granice Slovenaca. Hrvata, Srba i Bulgara. Zagreb 1929. Car I. CXX, 202.
- (Bloke.) Naše Bloke in bloško smučarstvo. AD XXXII, št. 292. — Nekaj o bloškem kraljestvu. SN LXIII, št. 105. — O planoti, kjer so vsi smučarji. Jugoslovani 1, št. 176.
- (Biba.) Planina Biba. Slovenec LVIII, št. 234.
- (Bibliografija.) Franjo Baš: Slovenska narodopisna bibliografija za leto 1929. ČZN XXV, 227—241. — Kulišič Spiro: Ogljed bibliografije naših narodnih poslovice. GEM V, 142—151. — Petar Z. Petrović: Bibliografija za 1929 godinu. GEM V, 152—160.
- B.(ohinec) V.(alter). Glej: Cumin Gustavo; Kongres.
- (Bohinjske planine.) »Na planincih lušno je . . .« Slovenec LVIII, št. 182.
- (Borovlje.) Fr. Mišič: Borovlje — mesto. Jutro XI, št. 295. — Fr. Mišič: Pro: padanje Borovclj in njih puškarske industrije. MV IV, št. 255. — Fahne Ludwig: Zur Geschichte der Ferlachler Gewehrerzeugung. Car I. CXX. 98—119.
- (Borovnjak.) J. Borovnjak i dr. Fr. Ivanoci. N XVIII, št. 1.
- (Božič.) Jože Gregorič: Božič v Kostelu. Slovenec LVIII, št. 293. — Božič v Makedoniji. Ml XI, 14—18. — Božične pripovedke. Priredil Pavel Karlin. Z začarane police. VI. Ljubljana 1930. 47 str. — Kobanske božične skrivnosti. MV IV, št. 294. — Mantuani Josip: Božič v umetnosti. Slovenec LVIII, št. 293. — D. Oberžan: Božič v tujini. (Belgija.) Slovenec LVIII, št. 293. — Slovenski božični običaji. Slovenec LVIII, št. 293. — Tensundern: Kako praznujejo Božič Slovenci v Nemčiji. Slovenec LVIII, št. 293.
- Brandner Anton. Glej: Manjšine, Koroška.
- (Brežice.) Brežice se modernizirajo. Slovenec LVIII, št. 291. — Gospodarske potrebe brežiškega in krškega okraja. Slovenec LVIII, št. 265.
- Bren Hugo P. Glej: Baraga Friderik.
- Breznik Anton. Glej: Slovenski jezik.
- Brodar S. Glej: Oševa.
- Brozovič Ante. Glej: Manjšine, Koroška.
- Bučar Vekoslav. Glej: Koroško; Srbske Lužice.
- (Budimir Milan.) N. Županić: — —, Hrvat. (Šišićev Zbornik). Zagreb 1929. El IV, 245.
- Bukovec Anton. Glej: Čebelarstvo.
- Burlan Vaclav. O kulturno-nacionalnim odnošajima izmedju Čehoslovaka i Jugoslovana. Sokolski Glasnik 1, št. 14.
- (Bylolf Fritz.) Graber Georg: Volkstümliches aus Strafprozessen der österreichischen Alpenländer mit besonderer Berücksichtigung der Zauberei- und Hexenprozesse. Car I. CXX, 36—37.
- (Cehl.) Spomin na dobo cehov. (Škofja Loka.) Jutro XI, št. 259.
- (Celje.) 250letnica cerkve sv. Jožefa nad Celjem. Slovenec LVIII, št. 207. — Anna Wambrechtsamer: Einiges über die Gruft der Cillier Grafen. DZ LV, št. 103—104.
- (Celovec.) Vojteh Čuš: Zakaj je Celovec nemško mesto. SU XXXI, 116—119. — Wutte M.: Die Städte Deutschösterreichs IV. Die Stadt Klagenfurt. Herausgegeben vom Gemeinderat der Landeshauptstadt Klagenfurt. Berlin-Friedenau 1929. Car I. CXX, 38—40.

- (**Cenov Ganče.**) Ž(upanič): — —, Die Abstammung der Bulgaren und die Urheimat der Slaven. Berlin 1930. El IV, 244.
- (**Cerknica.**) Lepa si cerkniška dolina. Slovenec LVIII, št. 182.
- (**Cerkve.**) Čuvajmo naše cerkve! Jutro XI, št. 219. — Pri pohorskih cerkvicali. Jugoslovan I, št. 37. — Singer Stephan: Romanische Kirchen und deren Umbau im Ebendorfer Dekanate. Car I. CXX, 134—146.
- (**Cigani.**) Pri kočevskih ciganih. MV IV, št. 188. — S fotografom pri ciganih. Slovenec LVIII, št. 158.
- (**Crucium.**) Crucium in njegovi prebivalci. Slovenec LVIII, št. 191. — Crucium in njegovi raziskovalci. Slovenec LVIII, št. 158.
- (**Cumin Gustavo.**) B(ohinec) V(alter): — —, Cenni geografici sulla zona forestale della Carsia Giulia GV V—VI, 221. — — —, Guida della Carsia Giulia. GV V—VI, 213—214.
- (**Cven.**) Pri konjskih dirkah na Cvenu. Jutro XI, št. 129.
- (**Čabar.**) Čabar in okolica. Jugoslovan I, št. 82. — Koritnik M.: Lep je čabarski okraj. Slovenec LVIII, št. 16. — Občine Osilnica, Draga in Trava pripadle Čabru. Slovenec LVIII, št. 164. — V domačiji našega junaka Petra Klepca. Jutro XI, št. 190.
- (**Čarovnice.**) Davorin Volavšek: Slovenske copernice in zamorski čarovniki. Vrtec XXXI, 129—131.
- (**Čaven.**) Josip Jurca: Čaven in izpod Čavna. KGM 1930, 72—75.
- (**Čebelarstvo.**) Anton Bukovec: Sila kole lomi. (Primitiven koč na Velikem Boču) SČ XXXIII, 53. — I. Mayer: Čebelarstvo v kamniškem okraju. SČ XXXIII, 1—5, 20—22, 36—38, 53—54, 66—67, 98—99, 129—131, 163—165.
- (**Čermelj Lavo.**) Grahor I.: — —, Julijska Krajina. Ljubljana 1930. LZ L, 503.
- Čermelj L. dr.** Glej: Julijska Krajina.
- (**Čipke.**) Napredek naših ženskih domačih obrtov. IS VI, št. 13. — Naše čipke se selijo na Poljsko. Jugoslovan I, št. 163. — Razstava slovenskih čipk. Jugoslovan I, št. 10. — Slovenske čipke na mednarodni razstavi v Kodanju. Slovenec LVIII, št. 41. — Velik uspek čipkarske razstave. Slovenec LVIII, št. 132.
- Čuš Vojteh.** Glej: Celovcc; Koroška.
- (**Dalmatinci.**) Naši Dalmatinci vseh branž. SN LXIII, št. 283.
- Debevec Jaka.** Glej: Izseljenci, Zedinjene Države Severne Amerike.
- Dev Oskar.** Glej: Narodna pesem.
- (**Denar.**) V kovačnici krivega denarja. (Spomin na Jož. Bebra s Ponovič.) Jutro XI, št. 140.
- (**Delavska pesem.**) Iv. Vuk: Dan delavske pesmi. DP IV, št. 94, 95.
- (**Delavstvo.**) Delavci v nabrežinskih kamnolomih. Db XLIII, št. 9. — Delavska pravda. Slovenec LVIII, št. 286. — Mislimo na konec! (Socialne slike iz delavsko-kmečkih krajev.) Slovenec LVIII, št. 274. — Prilike za delo in zaslužek. Slovenec LVIII, št. 77. — Delavsko gorje (Črna). Slovenec LVIII, št. 273. — Delavski dom v Kranju. Slovenec LVIII, št. 210. — Kako rešuje delavstvo stanovanjsko vprašanje (Jesenice). Jutro XI, št. 124. — Kako se godi delavkam (Šiška). Slovenec LVIII, št. 261. — Pavla Lovšetova: Evropsko in ameriško stanovanje naših delavcev. AD XXXII, št. 302. — Obupno siromaštvo kočevskih delavcev. Slovenec LVIII, št. 79. — 60% delavk jetičnih (v kočevskih tekstilnih tovarnah). Slovenec LVIII, št. 229. — Težko stanje kočevskega delavstva. Slovenec LVIII, št. 107. — Trboveljsko delavstvo v borbi za kruh. Jutro XI, št.

107. — Veliko delo za kočevsko delavstvo. (Delavska kulinja.) Slovenec LVIII, št. 193.
- Dimnik Ivan.** Glej: Šolstvo.
- (Divji lovec.)** Pri divjem lovcu. (Janez Konič = Finžgarjev divji lovec). Slovenec LVIII, št. 131.
- (Dobova.)** Dobova pri Brežicah. Naše slike I, št. 5.
- Dolenc Metod.** Glej: Ljudsko pravo.
- (Dolenjsko.)** Viktor Pirnat: V dolini dolenjskili gradov (Hmeljnik, Otočac, Tolsti vrh). Jugoslovan I, št. 174. — Podbevšek Anton: Glej: Novo Mesto.
- (Dolnja Lendava.)** Horvat Izidor: Bela Lendava najlepši kraj Prekmurja. Jutro XI, št. 202.
- (Domača obrt.)** Domača lesna obrt v Ribniški dolini. Jugoslovan I, št. 89. — Iz naše domače slovenske obrti. IS VI, št. 45. — Krošnjaarstvo: S krošnjo odhajajo po svetu. (Kočevje.) Slovenec LVIII, št. 227. — Vprašanje krošnjaarstva v kočevskem okraju. Jutro XI, št. 138. — Krznarstvo: K 90letnici zadnjega irharja in krznarja v Ribnici na Dolenjskem. D Ted. slike VI, 41. — J(ože) R(us): Kje so časi, ki so bili? Jutro XI, št. 231. — Ogljarstvo: Pri naših ogljarjih. DTed. slike VI, št. 24. — Strojarstvo: Dvesto let razlaških Prašnikarjev. (Iz žive kronike stare domače strojarije.) Jutro XI, št. 273. — Sulharoba: Iz dežele lesenih žlic in rešet (Ribnica). Slovenec LVIII, št. 204. — Mož s sulho robo. VP 1931. 49. — Jože Rus: Sulha roba, brihtna Ribnica in široki svet. Jutro XI, št. 208. — Sulha roba na velesejmu. SN LXIII, št. 199. — Tkalarstvo: Domače tkalarstvo v Beli Krajini. Slovenec LVIII, št. 57.
- Domlnica »Ocul«** in njeno slovensko poimenovanje. BV X, 154—160.
- Dravska dolina.** A(lois) S(er)pp: Die Römerstraße im steierischen Drautale. DZ LV, št. 54, 55. — Strah F.: Ob Dravi na Polhorje. Slovenec LVIII, št. 21. — Strah Fr.: Skozi Dravsko dolino. Slovenec LVIII, št. 26.
- (Dravsko polje.)** Arheološka odkritja na Dravskem polju. Jugoslovan I, št. 47.
- Drobnjaković Bor. M.** Glej: Džordžević Tihomir, dr.; Muzej.
- Drušković A.:** Južna Srbija kot narodnostni problem. LZ L, 51—53.
- (Družina.)** Najštevilnejša slovenska družina. Jutro XI, št. 75.
- Državna severna meja.** Gospodarska odvisnost in narodna zavednost naše severne meje. Jugoslovan I, št. 1. — Jugoslovanska zavest na severni meji. Slovenec LVIII, št. 279. — Naša državna meja v Slovenskih goricah. MV IV, št. 88. — R(ehar) R(adivoj): Naše obmejno delo. Jugoslovan I, št. 125. — V dvanaajstem letu Jugoslavije. (Narodnostne slabosti ob državni meji.) MV IV, št. 196.
- (Đorđević Tihomir, dr.)** Bor. M. Drobnjaković: Bibliografija radova našili etnologa. I. Dr. Tihomir Đorđević. GEM V, 161—167.
- (Egger Rudolf.)** Jantsch: — —, Ausgrabungen in Feistritz a. d. Drau. Car I. CXX, 34—36. — Jantsch: — —, Ein heiliger Bezirk im Gebiete von Teurnia. Car I. CXX, 34. — Jantsch: — —, Civitas Noricum. Car I. CXX, 33. — Jantsch: — —, Ein spätes Denkmal des Kaiserkultes Car I. CXX, 33—34.
- Ehrlich Lambert, dr.** Glej: Misijonska etnološka razstava.
- Emigracija.** Emigrantske organizacije. MV IV, št. 81. — Jezeršek Ciril: Naša poveljna prekomorska emigracija. GV V—VI, 176—179.
- (Erak.)** Županić Niko: Reka Erak El IV, 113—121.
- Erker Josef.** Glej: Kočevje.

- (**Fahne Ludwig.**) Glej: Borovlje.
Fiosarska. MV IV, št. 185.
(Fram.) A(lois) S(ser)pp: Die Burgruine Fram. DZ LV, št. 16, 30.
(Gasilstvo.) Janko Glaser: Kako so gasili pred 105 leti. Žis VIII, 389—391. — Najstarejša gasilska organizacija. Slovenec LVIII, št. 65. — Zgodovinska gasilska razstava. Slovenec LVIII, št. 175.
Gesemann G. Glej: Muzeji.
(Gjrdjevič Vladimír R.) S. Vurnik: — —, Trideset i pet Srpskih Narodnih Pesama za klavir. Beograd 1930. El IV, 222.
(Glasbena folklor.) Dr. Stanko Vurnik: Studija o glasbeni folklori na Belokranjskem. El IV, 165—186. — Stanko Vurnik: Studija o stilu slovenske ljudske glasbe. (Alpska, vzhodnjaška in sredozemska pesem.) DiS XLIII, 310—318.
Glaser Janko. Glej: Gasilstvo; Kotnik Janko; Maribor; Vurnik Stanko.
Golj A. Glej: Slovenska imena.
Golobič L.: Kulturna analiza etnografije Hrvata. Slovenec LVIII, št. 270.
(Gorenjsko.) Strah Fr.: Jaz pa pojdem na Gorenjsko. Slovenec LVIII, št. 113; — Jaz pa pojdem na Gorenjsko. Slovenec LVIII, št. 170.
Gorica. Gospod Jurij bere »Novice«. (Iz dobe narodnega preporeda v Gorici.) Slovenec LVIII, št. 91.
Gorjanci. Pred sto leti pod Gorjanci. Jutro XI, št. 69. — Tajnosti Gorjancev. Slovenec LVIII, št. 119.
Gornja Radgona. Iz severnega obmejnega kota. Jutro XI, št. 254.
Gospa Sveta. Gosposvetski prestol. IS VI, št. 41. — Plebiscitni spomenik na Gosposvetskem polju. Jutro XI, št. 107.
(Gozdarstvo.) K veliki gozdarski razstavi. IS VI, št. 36.
Grabner Georg. Glej: Byloff Fritz.
(Grabež.) Janko Kač: O grabežu in vlačugah. Jutro XI, št. 273.
Gradnik Alojz: Čarobni studenec in druge japonske pripovedke. Z začarane police. V. Ljubljana 1930, 30 str.
Grahor I. Glej: Čermelj Lavo.
Gregorič Jože. Glej: Božič; Kostel; Pregovori; Veliki petek.
Grizin M. Glej: Kočevje.
Grivec Fran. Glej: Vzhodne cerkve.
Gruden Jožef. Glej: Narodna pravljica.
Grum Anton. Glej: Narodna pesem.
(Haloze.) Haložani in njih skrb za obstanek. Jugoslovan I, št. 211.
(Hema.) L' Estocq: Die Hemmaverehrung in Unterkärnten. Car I. CXX, 193—194.
(Hiša.) Človeška bivališča v razvoju kulture. MV IV, št. 9. — Štefanija Humek: Stanovanje iz leta 1890. Ml XI, 74—75. — Naš dom (Zila). KS X, št. 3. — Nekaj o kmetiškem domu. Žid I, 12. — Razvoj človeškega bivališča. KGM 1931, 62—63. — Stara hiša iz Valvazorjevih časov zgorela. (Polhov Gradec.) Slovenec LVIII, št. 251. — V kmetjskih domovih slovenski slog. Žid I, 56. — Vurnik Stanko: Kmečka hiša Slovencev na južnovzhodnem pobočju Alp. E IV, 30—86.
(Hmeljnik.) Na Hmeljniku. Slovenec LVIII, št. 216.
(Hmeljarji.) Janko Kač: Hmeljarska sedmina. Jutro XI, št. 202. — Janko Kač: Pri pobiralcih in šušacihi hmelja. Jutro XI, št. 196.

- Horvat Anton.** Glej: Prekmurje.
- Horvat Izidor.** Glej: Dolnja Lendava.
- Horvat Janko.** Glej: Prekmurje.
- Hrastnik Oskar.** Glej: Manjšine, Štajersko.
- (Hrastnik.)** Kako se je razvil hrastniški premogokop. Jutro XI, št. 102.
- Hubad Matej.** Glej: Narodna pesem.
- Humek Štefanija.** Glej: Hiša.
- Itešič Svetozar.** Glej: Ljubljana; Zwitter Fran.
- (Indoevropci.)** O najstarejših Indoevropcih. Jutro XI, št. 35. (Poročilo o arheoloških ugotovitvah M. Hroznyja v Mali Aziji.)
- Ivančna gorica,** kraj tisočletnih zgodovinskih spominkov. Jutro XI, št. 243.
- (Ivanoci Iv., dr.)** Glej: Borovnjak.
- (Izseljenci.)** Gorje naših izseljencev. Slovenec LVIII, št. 232. — Izgradnja zaščite naših izseljencev. Jutro XI, št. 205. — Izseljenci naša rana. Slovenec LVIII, št. 283. — Izseljenci se vračajo. Jutro XI, št. 294. — Najboljša Amerika — rodna gruda. (K izseljeniški nedelji.) Slovenec LVIII, št. 257. — Naša kri v tujini. Slovenec LVIII, št. 234. — Naši v tujini. KS X, št. 3. — Ne izrabljajte izseljencev (»Jugoslovanska Sloga«.) Slovenec LVIII, št. 222. — Križi in težave naših izseljencev. SN LXIII, št. 187. — Purič Božidar: Naši izseljenci. (900.000 jugoslovanskih izseljencev.) Slovenec LVIII, št. 196. — Resnica o naših izseljencih. (Predavanje komisarja dra Kuharja o naših izseljencih v Franciji, Belgiji in Luksemburgu.) Jugoslovan I, št. 166. — Skrb za izseljence napreduje. (Občni zbor družbe Sv. Rafaela za izseljence v Ljubljani.) Slovenec LVIII, št. 245. — Slovenske izseljenke. MV IV, št. 25. **Argentina:** Jugosloveni v Južni Ameriki. D XIII, št. 3. — Naša emigracija v Argentini. Jugoslovan I, št. 46. — Naše slovensko ženstvo v Argentini. MV IV, 158. — Naši Belokranjci v Cordobi. — Argentina. Novice v slikah I, št. 1. — Slovenski kolonisti v Argentini. Slovenec LVIII, št. 67. — Iz življenja naših izseljencev. MV IV, št. 178. — **Avstralija:** Jugosloveni v Avstraliji. Slovenec LVIII, št. 220. — Iz življenja naših izseljencev. MV IV, št. 178. — Jugosloveni v Avstraliji. MV IV, št. 158. — Jugosloveni v Avstraliji. Jutro XI, št. 250. — **Belgija:** Prva slovenska šola v Belgiji. Slovenec LVIII, št. 7. — **Brazil:** Ivan Pregelj: Gibanje naših v Braziliji. Prosveta XXIII, št. 285. — Slovenska naselbina v Braziliji. D XIII, št. 8. — **Chile:** Naši rojaki v Antofagasti. SN LXIII, št. 45. — **Francija:** Boljša domača črna gruda, kakor tuja zlata ruda. (Rudarji iz Francije.) Jugoslovan I, št. 73. — Delavno slovensko društvo v Franciji. (Audun le Tiche.) Jutro XI, št. 260. — Iz Merlebacha. Slovenec LVIII, št. 158. — Kdo skrbi za izseljence. Slovenec LVIII, št. 251. — Med našimi v Franciji. (Audincourt.) Slovenec LVIII, št. 114. — Naši izseljenci v Franciji, Belgiji in Luksemburgu. D XIII, št. 52. — Naši v Franciji za domovino. Slovenec LVIII, št. 278. — Ne tiščite v tujino. Slovenec LVIII, št. 238. — Organiziranje jugoslovanskih izseljencev v Franciji. Jutro XI, št. 208. — Praznik naših izseljencev na Francoskem. Jutro XI, št. 229. — Slovenska slavnost v Franciji. Slovenec LVIII, št. 226. — Slovenske naselbine v srednji Franciji. Slovenec LVIII, št. 171. — Slovensna blagoslovitev zastave slovenskega društva v Franciji. Jugoslovan I, št. 106. — **Holandska:** Naši na Holandskem. DP IV, št. 97. — A. Pohar: Naši izseljenci v Holandiji.

Slovenec LVIII, št. 293. — A. Pohar: Slovenski izseljenci v Holandiji. Db XLIII, št. 52. — Slovenci na Nizozemskem. Slovenec LVIII, št. 3. — Slovenski sv. misijon v Holandiji. Slovenec LVIII, št. 246. — Južna Amerika: Jugoslovenci v Južni Ameriki. D XIII, št. 3. — Naselitvene in delavske razmere v Južni Ameriki. Jugoslovan I, št. 15—34. — Naši v Južni Ameriki. Slovenec LVIII, št. 221. — Kanada: Na farmah v Kanadi. Slovenec LVIII, št. 40. — Naši v Kanadi. Jutro XI, št. 87. — Svarilo izseljencem v Kanado. Slovenec LVIII, št. 87. — Nemčija: Bolha Pavel: Važne pridobitve za westfalske Slovence. D XIII, št. 5. — Društvo »Bratovska ljubez« (Homborg—Hochheide.) D XIII, št. 2. — Novo slovensko pevsko društvo v Nemčiji (Hamborn—Neumühl). Jutro XI, št. 299. — Pri Slovencih v Ensishemu. Slovenec LVIII, št. 247. — D. Ravljen: Društveno življenje naših Westfalcev. Žis VIII, 187—189. — Davorin Ravljen: Kako žive rudarske družine v Nemčiji. Žis VIII, 76—78. — D. Ravljen: Narodna vzgoja naših rojakov na tujem. (Westfalsko.) Žis VIII, 158—161. — D. Ravljen: 50.000 naših na nemškem zapadu. Žis VIII, 37—39. — D. Ravljen: Socialna zaščita naših rudarjev v Nemčiji. Žis VIII, 130—132. — D. Ravljen: Življenjsko razmerje v Porurju. Žis VIII, 104—105. — 3000 sezonskih delavcev v Nemčiji. Slovenec LVIII, št. 46. — Slovenci v Nemčiji. Slovenec LVIII, št. 33. — Westfalski rojaki presrčno sprejeti v Ljubljani. Jutro XI, št. 199. — Zedinjene Države Severne Amerike: Ameriški Slovenci v domovini. Jutro XI, št. 142. — Ameriški Jugoslovanci za Slovence na Primorskem. Slovenec LVIII, št. 236. — Ameriški Slovenci za svoj radio. Slovenec LVIII, št. 39. — Angleščina in časopisje (=slovensko v USA). AD XXXII, št. 264. — J. Debevec: Naša mlada generacija. AD XXXII, št. 3. — J. Debevec: Slovenci v Clevelandu. AD XXXII, št. 48. — Delo pod zemljo požre mnogo članov SNPJ. Prosveta XXIII, št. 119. — Desetletnica Slovenske banke. (Cleveland.) AD XXXII, št. 77, 78. — Domovina v tujini. (Iz pogovora z go. Pavlo Lovšetovo.) ŽS VIII, 77—80, 115—118. — A. Garden: Tedenski odmevi. Prosveta XXIII, št. 47. — J. Jerkič: Primorski dan. AD XXXII, št. 285. — Jugoslovanske podporne organizacije. AD XXXII, št. 41, 43, 46. — Antlony Kastelic: California in njeni jugoslovanski naseljenci. ADK 1930, 124—127. — Katoliški Slovenci v Ameriki. (Pred 17. skupščino KSKJ.) — Konferenca Narodnega doma. (Cleveland.) AD XXXII, št. 111, 124, 126. — Konvencija KSKJ. AD XXXII, št. 159, 176. — Lep napredek jednote. (SNPJ.) Prosveta XXIII, št. 171. — Ivan Molek: Rajska dolina. (Odlomek iz zgodovine ameriških Slovencev.) ADK 1930, 32—42. — Naše zadeve v Clevelandu. AD XXXII, št. 270. — Naši v Ameriki. Jutro XI, št. 119. — Polletni računi S.D. Zveze (od 1. I. do 30. VI. 1930). AD XXXII, št. 195. — Poročilo bolniškega sklada SNPJ. Prosveta XXIII, št. 249. — Poročilo iz dveh prekmurskih fara v Ameriki. (Bridgeport, Conn.; Betlehem, Pa.) AM XXII, 237—243. — Rudeča paprika v Pueblo. AS XXXIX, št. 149, 150. — Seznam slovenskih kulturnih društev. ADK 1931, 28. — Slovenci v Clevelandu. Ml XI, 66—67. — Slovenci v Wisconsinu. Slovenec LVIII, št. 3. — Slovenska kultura. (Cleveland.) AD XXXII, št. 82. — Slovenska narodna zavest. (Radio.) AD XXXII, št. 11. — Slovenska ženska Zveza. AD XXXII, št. 125. — Slovenske Tiskarne v Ameriki. ADK 1931, 195. — Slovenske župnije v Ameriki. AMK 1931, 164—166. — Slovenski domovi v Zedinjenih dr-

- žavah. ADK 1931, 20—27. — Slovenski pionir v amer. pragozdu. Slovenec LVIII, št. 49. — Slovenski Radio-program. AS XXXIX, št. 19, 20, 24, 25. — Slovenski radioprogram in SNPJ. Prosveta XXIII, št. 56. — Slovenski radio program ponos Amerikancem. AD XXXII, št. 288. — Slovensko časopisje v Ameriki. ADK 1931, 27—28. — J. M. Trunk: K. S. (Ime.) AS XXXIX, št. 100, 101. — J. A. Urankar: Beseda o našem imenu. AS XXXIX, št. 217, 218. — Aleksander Urankar: Stoprocentna kri. AS XXXIX, št. 227. — Za primorske Slovence. AD XXXII, št. 285. — Frank Zaitz: Ameriški Slovenci včeraj, danes in jutri. KCD 1931, 60—65. — Zapisnik zborovanja glavnega odbora SNPJ. Prosveta XXIII, št. 42. — Zapisnik zborovanja glavnega odbora SNPJ. Prosveta XXIII, št. 196. — J. L. Zaplotnik: Še nekaj o ustanovitvi KSKJ. AS XXXIX, št. 67, 68, 69.
- (Izseljevanje.)** Beg z dežele. MV IV, št. 13. — Beg z dežele in izseljevanje. MV IV, št. 125. — Delavci v Franciji. Slovenec LVIII, št. 209. — Izseljevanje iz Dravske banovine. Jugoslovan I, št. 168. — Izseljevanje narašča. Slovenec LVIII, št. 94. — J. Jerič: Beseda o izseljevanju in razmerah naših izseljencev. MI XI, 344—345. — Naša kri. Slovenec LVIII, št. 194. — Ne v Ameriko, zlasti ne v južno! SN LXIII, št. 199. — Izseljevanje Turkov z Balkana. MV IV, št. 75. — Podatki našega izseljenišтва. (Marc 1930.) Slovenec LVIII, št. 114. — Tistim, ki gredo v tujino! (Navodila izseljencem v Francijo, Belgijo, Luksemburg in Holandsko.) Slovenec LVIII, št. 71.
- (Jahne Ludwig.)** Wutte: — —, die Eisenindustrie im Vellachtale. Car I. CXX, 199—200. (Izhaja iz XVI. stoletja.)
- Jandl France.** Glej: Šolstvo.
- Jandrisevičs Peter.** Glej: Pisanice.
- Jantsch.** Glej: Egger R.
- Janžekovič Ivan.** Glej: Košaki.
- (Javorje.)** Naše slike I, št. 6.
- (Jeglič A. B.)** Iz domovine in življenja našega vladike. IS VI, št. 21.
- Jerič J.** Glej: Izseljevanje.
- Jerkič J.** Glej: Izseljenci, Zedinjene Države Severne Amerike.
- (Jesenice.)** Kako rastejo Jesenice z okolico. Jutro XI, št. 225.
- Jezeršek Ciril.** Glej: Emigracija.
- Jezik in narodna zavest.** MV IV, št. 3.
- (Julijska Krajina.)** Nacionalni kulturni pregled. Uredil dr. L. Čermelj. Ljubljana 1930. 73 str. + II.
- Jurančič Josip.** Glej: Remšnik.
- Jurca Josip.** Glej: Ajdovščina; Čaven; Nanos.
- (Jurjevo.)** Kako Srbi pričakajo pomlad. Slovenec LVIII, št. 103.
- Jurkovič Joso.** Glej: Manjšine.
- Kač Janko.** Glej: Grabež; Hmeljarji; Mlačev; Soseska; Žetev.
- (Kače.)** Š(ašelj) I.: Dolenjske vraže, prazne vere in pravljice o kačah. MI XI, 307.
- (Kapela.)** Kapelski dojmi. Jutro XI, št. 102.
- (Kapla.)** Franjo Baš: Prazgodovinska najdba na Kapli. ČZN XXV, 225—226.
- (Kapla na Koroškem.)** L' Estocq: Zur Geschichte des Schlosses Hagenegg und des Marktes Kappel. Car I. CXX, 196—197.

- (Karavanke.) Dr. J. Šašel: Imenoslovje koroških Karavank. PV XXX, 163—164; 186—188; 203—205; 279—283.
- Karlin Pavel. Glej: Božič. — Mihec in princ lenuhar. Z začarane police IV. Ljubljana 1930. 47 str.
- Kastelic Anthony. Glej: Izseljenci; Zedinjene Države Severne Amerike.
- (Kelemina Jakob.) Šilc J.: — —, Bajke in pripovedke slovenskega ljudstva. Celje 1930. DiS XXXIII, 328—329.
- Kelemina Jakob. Glej: Bajke in pripovedke; Matl Jos.; Dr. Pirchegger Simon.
- Kerec France. Glej: Prekmurje.
- Klebel E. Glej: Koroška.
- Klopotec, vinogradni zvonček. Naše gorice IV, 179—180.
- (Kmetijstvo.) Glas slovenskih kmetov. Slovenec LVIII, št. 263. — Kmečka pravda. Slovenec LVIII, št. 282. — Kmetijstvo na Dolenjskem. Slovenec LVIII, št. 109, 170, 176. — Naša agrarna kriza. Slovenec LVIII, št. 235. — Njive samevajo, bajte razpadajo. Slovenec LVIII, št. 80. — Preuredba naše kmetije s pomočjo modernega pašništva. Jutro XI, št. 108. — Zahteve slovenskih kmetov. Slovenec LVIII, št. 258.
- Kobanc = Glaser Janko.
- (Kobansko.) Job: Sv. Pankracij na Kobanskem. Slovenec LVIII, št. 107. — Ob desetletnice razmejivne na Kozjaku. MV IV, št. 64, 65, 66, 67, 68, 69. — Obmejna gruda umira. (Prilike na kobanski meji.) MV IV, št. 247.
- (Kočevje.) Doselitev Kočevarjev pred šeststo leti. AS XXXIX, št. 221. AD XXXII, št. 200. — Die Deutschen im Ausland Gottscheer. Jugoslovan I, št. 58. — Josef Eppich: Festrede zur Gottscheer 100-Jahrfeier. DZ LV, št. 64. — Erker Josef: Jubiläums-Festbuch der Gottscheer 600-Jahrfeier. Kočevje 1930. VIII + 256 str. Iz vsebine: Josef Erker: Das Wachstum des Gottscheer Volkes. 71—72 + 3 karte. — Wilhelm Furer: Um 1330. (Die Einwanderung. — Die Besiedlung. — Die Entwicklung der Landwirtschaft. — Der Hausierhandel.) 79—89. — Josef Erker: Die Tabore. 90—94. — Max Eck: Gottscheer Hausierer im Deutschen Reich. 95—98. — Dr. Jos. Krauland: Die wirtschaftliche Entwicklung des Gottscheer Landes. 99—103. — Georg Widmer: Urkundliche Beiträge zur Gottscheer Rechts- und Wirtschaftsgeschichte. 108—116. — Oswald Deuerling: Die Einheit des deutschen Volkes im Spiegel der Gottscheer. 167—173. — Edgar Lehmann: Bevölkerungsverteilung und Bevölkerungsverschiebung im Gottscheer Hochland. 174—187. — Josef Eppich: Die Auswanderung und ihr Einfluß auf die Geschichte der Gottscheer Sprachinsel. 189—193. — Josef Perz: Das Gottscheer Volkslied. 195—198. — Josef Perz: Die Siedlungen im Gottscheer Land. 255—256. — Gospodarski položaj kočevske deželice. Slovenec LVIII, št. 176. — Gottscheer 600-Jahrfeier. DZ LV, št. 60, 63. — Gottscheer Volkslieder mit Bildern und Weisen. Jugoslovan I, št. 58. — Grizin M.: Jubiläums-Festbuch der Gottscheer 600-Jahrfeier. Geleitet vom geistlichen Rat Josef Erker. Kočevje 1930. EI IV, 236—240. — Jubiläumfestbuch der Gottscheer 600-Jahrfeier. Jutro XI, št. 165. — Kočevska proslava. Jutro XI, št. 178. — Kočevske prosvetne razmere. Jutro XI, št. 242. — Kočevska 600-letnica. Slovenec LVIII, št. 168. — Kočevska šeststoletnica in naša Koroška. MV IV, št. 176. — K proslavi 600letnice Kočevja. Jugoslovan I, št. 31. — Lepa proslava kočevske 600-letnice. Jugoslovan I, št. 53. — Na svoji zemlji. (Gospodarska in narodna odvisnost Slovencev na Kočevskem.) Slovenec LVIII,

št. 72. — Orli in divje kože na Kočevskem. Slovenec LVIII, št. 102. — Pismo iz Kočevja. (Kriza.) Jugoslovan I, št. 114. — Pomen 600letnega kočevskega jubileja. Jutro XI, št. 105. — Pred kočevskim jubilejem. Slovenec LVIII, št. 131. — Proslava kočevske 600letnice. Jugoslovan I, št. 52. — Proslava 600letnice Kočevja. Jutro XI, št. 177; D XIII, št. 32. — Razmere kočevskega delavstva. Jutro XI, št. 104. — Rus Jože: Kočevje in Kočevarij. Jutro XI, št. 178. — Rus Jože: Statistika kočevskega nemštva. Naša doba I, 366—368. — Simonič Ivan: Razvoj kočevskih naseelij. Slovenec LVIII, št. 176. — Skubic Anton: Kočevska šeststoletnica. Slovenec LVIII, št. 173, 174, 175. — Svojevrstna deželica. Slovenec LVIII, št. 176. — 600letnica nemškega Kočevja v Sloveniji. II II, 300. — Šeško J.: O kočevski narodni pesmi. (Ob izidu zbirke: Gottschier Volkslieder mit Bildern und Weisen. Berlin-Leipzig 1930.) Jugoslovan I, št. 95. — Zadnje priprave za kočevski jubilej. Slovenec LVIII, št. 152. — Zaključek kočevskih slavnosti. Jugoslovan I, št. 54. — Za tujski promet na Kočevskem. Jutro XI, št. 195.

Kokošar J. Glej: Narodna pesem.

(Kolonizacija.) Demobilizacija sddmarkovske kolonizacije. Jutro XI, št. 73. — Emigrantom iz Julijske Krajine. (Kolonizacija Bistrice.) Jugoslovan I, št. 109. — Izseljencem iz Julijske Krajine, ki se žele naseliti v Južni Srbiji. D XIII, št. 41. — Kolonizacija Južne Srbije. Jugoslovan I, št. 7. — Kolonizacija naših ljudi v Bitolju. SN LXIII, št. 185. — Kolonizacija v Južni Srbiji. Jutro XI, št. 249. — Naseljevanje primorskih Slovencev v Južni Srbiji. Slovenec LVIII, št. 226. — Naseljevanje v Južni Srbiji. Jugoslovan I, št. 162. — Naša notranja kolonizacija. Jutro XI, št. 225. — Naši kolonisti v Povardarju. Jutro XI, št. 279. — Notranja kolonizacija. Slovenec LVIII, št. 19. — Primorski Slovenci v Južno Srbijo. Slovenec LVIII, št. 229. — Savnik R.: Kolonizacija v Vardarski banovini. Žis VII, 553—555. — Še enkrat kolonizacija v Južni Srbiji. Jutro XI, št. 260. — Velika kolonizacija Metohije in Kosova. MV IV, št. 228. — Za tiste, ki beže domov. (Kolonizacijska akcija v Povardarju.) Jutro XI, št. 236. —

(Komanova Manica.) N. Županič: — —, Na Gorenščem je fletno. El IV, 242—243. — Fr. Kotnik: — —, Na Gorenščem je fletno. ČZN XXV, 123.

(Kongres slovanskih geografov in etnografov.) V(alter) B(ohinec): S slovanskimi geografi in etnografi po Jugoslaviji. Slovenec LVIII, št. 131. — Kongresi slovanskih geografov in etnografov. Slovenec LVIII, št. 110. — Slovanski geografi in etnografi v Ljubljani. Jutro XI, št. 111. — Slovanski geografi na Slovenskem. Slovenec LVIII, št. 111. — III. kongres slovanskih geografov in etnografov v Jugoslaviji. Jutro XI, št. 101.

(Konoplja.) I. Koštiál: Slovanska imena za moško konopljo. Žis VIII, 215.

Kopanje v prejšnjih časih. Jutro XI, št. 166.

(Kopice.) Krašovec Franc: Seno v kopicah. MI XI, 254.

Korltnik M. Glej: Čabar.

Koroška. Bučar Vekoslav: Ustoličenje koroških vojvoda i njegovo značenje. Sokolski Glasnik I, št. 25. — Čuš Vojteh: Slovensko koroško narečje. SU XXXI, 112—116. — Iz stare in današnje slovenske Koroške. IS VI, št. 41. — Kadar Zila noj Drava nazaj potačo. Slovenec LVIII, 177, 178, 179, 180, 181. — Klebel E.: Die Kirchenverfassung des Mittelalters in Kärnten und ihre Beziehungen zu Bayern und Slawen. Car I CXX, 77—98. — Koroško šolstvo pred 80 leti. Jugoslovan I, št. 15. — Rožič Val.:

Prosv. organizacija in njeno delo na Koroškem pred svetovno vojno. Slovenec LVIII., št. 234. — Jos. Friedrich Perkonig: Kampf um Kärnten. Celovec 1930. 315 str. — Pregelj Ivan: Umreti nočejo. Celje 1930. Slovenske večernice 83. — Slovenski Korotan in njegovo ljudstvo. IS VI., št. 41. — Strah Fr.: Nmap čez izaro, nmap čez gmajnico. Slovenec LVIII., št. 131. — Špicar Jakob: Koroška-slovenačka kolvka. Sokolski glasnik I, št. 24.

Kos Milko. Glej: Stari Trg.

(Kosa.) Od jekla do kose. Jutro XI., št. 213.

(Košler St.) Velik spis o Židih v Jugoslaviji. (— —, Jevreji u Jugoslaviji i Bugarskoj.) Jutro XI, št. 74.

(Kostanjevica.) Kostanjevica in nje zanimivosti. IS VI, št. 8. — Ob vznožju Gorjancev. Jutro XI, št. 289.

(Kostel.) Joža Gregorič: Vezom v Kostelu. Slovenec LVIII, št. 91.

(Košaki.) Janžekovič Ivan: Adijo Lajteršberg — živele Košake! MV IV, št. 159.

(Košar Fran.) — —, slikar Prlekije. SN LXIII, št. 244.

(Košnja.) Zjutraj, ko pride svit — gremo kosit. Jutro XI, št. 143.

Koštlal I. Glej: Konoplja; Lorber Jakob; Premog; Svinčnik.

Kotnik Fr. Glej: Komanova Manica; Mozirje; Zelenin Dmitrij.

(Kotnik Janko.) J. Glaser: — —, Lesičjak. ČZN XXV, 124.

Kovačič Fran. Glej: Dominica »Oculi«.

(Kozolec.) Jesen. IS VI, št. 39. — Naši kozolci. D XIII, št. 52.

(Krajevna imena.) Job: K vprašanju krajevnih imen v mariborski okolici. MV IV, št. 94. — Žunkovič Davorin: Čiščenje krajevnih imen. MV IV, št. 118. (Peca.) — MV IV, št. 123. (Počehova. Vinarje, Zavrč.) — MV IV, št. 129. (Vuzenica, Vuzmetinci, Dolgoše, Zrkovce.) — MV IV, št. 135. (Brezje, Rošpoh, Meretinci.) — MV IV, št. 139. (Lajteršperg, Slovenske gorice.) — MV IV, št. 144. (Meljski hrib, Vodole, Stojnci.) — MV IV, št. 150. (Skorba - Zistanesfeld, Rogoza.) — MV IV, št. 137. (Rošnja in Ruše.) — MV IV, št. 180. (Hajdina ali Hajdin.) — MV IV, št. 203. (Majšperg ali Manjši Breg.) — K vprašanju krajevnih imen v mariborski okolici. MV IV, št. 90. — Nemška in ponemčena krajevna imena. MV IV, št. 85.

(Kraljevič Marko.) Pesmi o — u — u. Prevaja Radivoj Rehar. Jugoslovan I, št. 105, 114, 120, 126, 131.

Kranjec S. Glej: Randi Oscar.

Kranjska gora in njene novosti. Slovenec LVIII, št. 187. — Vandot Jos.: Borovške verne duše. Jutro XI, št. 254. — Vprašanje borovških planinskih pašnikov. Jutro XI, št. 231.

Krassnig F. Glej: Rudarska pesem.

Krašovec Franc. Glej: Kopica; Podružnice; Znamenje.

Kriss Rudolf, dr. Glej: Ljudske daritve.

(Krstić Đorđe.) Savnik R.: — —, Колонизација у Јужној Србији. V-VI, 211—213.

(Krško polje.) Gospodarske potrebe brežiškega in krškega okraja. Slovenec LVIII, št. 265. — Lepa kmetska manifestacija na Krškem polju. Jutro XI, št. 167. — Rimske izkopenitne na Krškem polju. Jugoslovan I, št. 85. Življenje in tegobe Krškega polja. Jutro XI, št. 295.

Kuhar Štefan. Glej: Narodna pesem; Narodna pravljica.

Kullšič Spiro. Glej: Bibliografija.

- Kus - Nikoiajev Mirko.** Glej: Nomadski vplivi.
- Kušej Rado.** Glej: Manjšine; Koroška.
- Kužna znamenja.** Naše slike I, št. 5.
- Lapajne Stanko, dr.** Glej: Manjšine; Primorje.
- (Laško.) Anna Wambrechtsamer:** Das Spital zu Tüffer. DZ LV, št. 10.
- L' Estocq Hermann.** Glej: Hema; Običaji; Velikovec.
- (Ljubljana.)** Blatni vasi so šteti dnevi. SN LXIII, št. 287. — Boj z revščino v Ljubljani. Slovenec LVIII, št. 224. — Da postane Ljubljana velika. SN LVIII, št. 72. — Domače šege. Jutro XI, št. 108. — Ilašič Svetozar: Prvotna kinetska naselja v območju Velike Ljubljane. GV V-VI, 154—160. — Izkopanine iz rimskih časov. (Tržaška cesta.) Slovenec LVIII, št. 107. — Kaj bo Ljubljana gradila l. 1931. Slovenec LVIII, št. 255. — Kako se je Ljubljana razvijala. SN LXIII, št. 17. — Kako je nastala kolonija na Galjevici. SN LXIII, št. 15. — Kodeljevo v starih časih. SN LXIII, št. 87. — Ljubljana in okolica. Slovenec LVIII, št. 278. — Ljubljana ni zapeč-karska. Slovenec LVIII, št. 60. — Ljubljančani in zima. Slovenec LVIII, št. 26. — Melik Anton: Razvoj Ljubljane. GV V-VI, 93—137. — Moderna Ljubljana hitro raste. SN LXIII, št. 272. — Na zatočišču brezposelnih. Slovenec LVIII, št. 225. — Najdba staroslovenskih grobov. Jutro XI, št. 201. — Napredovanje Ljubljane po prevratu. SN LXIII, št. 190, 191. — Naše gospe s cekarji. SN LXIII, št. 191. — Nekaj aktualnih problemov Ljubljane. Jutro XI, št. 126. — Novi ljubljanski Tivoli. Slovenec LVIII, št. 262. — Novo frančiškansko mostovje. Slovenec LVIII, št. 213. — Nunska cerkev prebeljena. SN LXIII, št. 170. — Ob 50letnici Marijanišča. Slovenec LVIII, št. 275. — Odkritje starega samostanskega vodnjaka na stavbišču palače Pokojninskega zavoda v Ljubljani. D Tedske slike VI, št. 38. — Odkritje starca samostanskega vodnjaka. Jutro XI, št. 213. — Rimski grob v Ljubljani. Jutro XI, št. 201. — Rimski grobovi na Tržaški cesti. Slovenec LVIII, št. 106. — Rimski grobovi ob Dunajski cesti. D XIII, št. 49; Jutro XI, št. 277. — Jože Rus: Ljubljana zvezda železnic in cest. Žis VII, 542—544. — B. Škerlj: Beiträge zur Anthropologie der Slowenen. Zeitschrift für Morphologie und Anthropologie. Bd XXVIII. — B. Škerlj: I. začasno poročilo o antropoloških preiskavah učencev in učenk l. razr. vadnice v Ljubljani. ZV II, 175—181. — Sličice ob Ljubljanici. SN LXIII, št. 193. — Staroslav: Požari v stari Ljubljani. Jutro XI, št. 178. — Stavbno gibanje v mestu in predmestjih. SN LXIII, št. 177. — Trnovo, kraj nesrečnega imena. SN LXIII, št. 196. — V Ljubljani okrog prvega. SN LXIII, št. 225. — Za »Divjim možem« koraka »Vitez«. (Obnova dveh starinskih ljubljanskih hiš in njune znamenitosti. SN LXIII, št. 156. — Zakaj poglobitev železnic? Slovenec LVIII, št. 73. — Znamenite stavbe stare Ljubljane. SN LXIII, št. 62. — Zupan Ivan: Ljubljanski sejmi za kožuhovino. Lovec XVI, 15—16. — Zwitter Fran: Prebivalstvo Ljubljane po poklicu. GV V-VI, 179—181. — Zwitter Fran: Prometne smeri v stari Ljubljani. GV V-VI, 182. — Zwitter Fran: Razvoj ljubljanskega teritorija. GV V-VI, 138—154.
- (Ljudske daritve.)** Kriss R.: Volksreligiöse Opfergebräuche in Jugoslawien. El IV, 87—112; Wiener Zeitschrift für Volkskunde. XXXV, 49—68.
- Lom nad Kanalom.** KGM 1931, 95—96.

- (**Ljudsko pravo.**) Dolenc Metod: Slovenska ljudska sodišča v dobi od XVI. do XVIII. stoletja. Rad 239. 1—55. Dolenc Metod: Ljudsko pravo pod žuženberško in soteško gorsko gospodo. ČZN XXV, 1—88.
- (**Lorber Jakob.**) I. Koštiál: — —, Der Slawenriecher. Žis VII, 499.
- Lov.** Dr. Stanko Bevk: Lov nekdanj in sedaj. II II, 290—291. — Dr. Stanko Bevk: Lovska in gozdarska razstava. Slovenec LVIII, št. 199. — Dr. Stanko Bevk: Od kanina do repetirke. Ljubljanski velesajeni. Jesen 1930. 35—42. — Milan Marinović: Privredni značaj lova u Jugoslaviji. Lovec XVI, 341—342.
- Lovrenčič Jože:** Glej: Narodna pesem.
- Lovšetova Pavla:** Glej: Delavstvo; Izseljenci; Zedinjene Države Severne Amerike; Običaji.
- (**Majolika.**) Šribar Josip: Stara majolika. Naše gorice IV, 108.
- (**Manjšine.**) Jugoslavija in narodne manjšine. Jutro XI, št. 58. — Jurkovič Joso: Zaščita narodnih manjšin. LZ L, 577—582; 675—685. — Kongres narodnih manjšin v Ženevi. Jutro XI, št. 205. — Manjšinski kongres. Slovenec LVIII, št. 202. — Minderheitenpolitik, KD XI, št. 47. — Narodnostno manjšinsko vprašanje. DP IV, št. 80. — Otvoritev kongresa narodnih manjšin. Jugoslovan I, št. 80. — Smertnik Jože: Manjšinsko pitanje i narodno-obrambeni rad Sokola. Sokolski Glasnik I, št. 14. — Šesti kongres manjšin. Jutro XI, št. 206. — Šesti manjšinski kongres. KS X, št. 38. — Gradišćanska: Hans Ambroschitz: Die Minderheiten im Burgenland, DZ LV, št. 67. — Gradišćanski Hrvati. MV IV, št. 14. — Gradišćanski Hrvati. Jugoslovan I, št. 3. — Med gradišćanskimi Hrvati. Jugoslovan I, št. 17. — Jugoslavija: Kulturelle Einigung der deutschen Minderheit in Jugoslawien. KD XI, št. 50. — Manjšinske težnje naših Nemcev. MV IV, št. 200. — Neniška manjšinska aktivnost. MV IV, št. 155. — Vor einer Neuregelung des deutschen Schulwesens in Jugoslawien. DZ LV, št. 71. — Koroška: Avstrijski parlament ob desetletnici plebiscita. Jugoslovan I, št. 40, 41. — Brandner Anton: Pred desetletnico koroškega plebiscita. MV IV, št. 208. — Briskiranje koroških Slovencev. Jutro XI, št. 301. — Brozović Ante: 10godišnjica plebiscita u Koruškoj. Sokolski Glasnik I, št. 24. — Celovec — gluho mesto. Slovenec LVIII, št. 232. — Celovška proslava desetletnice koroškega plebiscita. Jutro XI, št. 237. — Deutsche und Slowenen in Kärnten. KD XI, št. 26. — Deutsche Siedlungsarbeit in Kärnten. KD XI, št. 10. — Iz dežele nesrečnega plebiscita. NDb XII, št. 42. — »Je na Dravi meglica — al' na nebu oblak...« Slovenec LVIII, št. 234. — K desetletnici koroškega plebiscita. DP IV, št. 79. — Kaj je novega na Koroškem. SGP LXIV, št. 31. — Kako je v slovenskem Korotanju? MV IV, št. 175. — Klic koroških Slovencev. Slovenec LVIII, št. 228. — Koroška kulturna avtonomija. Jutro XI, št. 252. — Koroški jubilej. Slovenec LVIII, št. 164. — Koroški opomin. Slovenec LVIII, št. 234. — Koroški Slovenci s kršćanskimi socijalci. Slovenec LVIII, št. 246. — Koroški Slovenci in naši Nemci. NDb XII, št. 7. — Koroški Slovenci ob desetletnici plebiscita. Slovenec LVIII, št. 232. — Koroški Slovenci in zadnje avstrijske volitve. MV IV, št. 264. — Koroški Slovenci pred volitvami. Slovenec LVIII, št. 231. — Kušej Rado: Ob desetletnici koroškega plebiscita. Jugoslovan I, št. 112. — Walter Maklin: Začetnica za koroške ljudske šole. KD XI, št. 3. — Mejak E.: Vprašanje kulturne avtonomije koroških Slo-

vencev. NDb XII, št. 83. — Fr. Mišič: Koroška idila. (Gregor Maternik: Tam za gmajnico.) Jutro XI, št. 249. — Minister Schumy o koroških Slovencih. Jugoslovan I, št. 18. — Naseljevanje Nemcev na Koroškem. Slovenec LVIII, št. 70. — Naša Koroška. Naše slike I, št. 9. — Naši na Koroškem. Prosveta XXIII, št. 71. — Die national-slovenische Propaganda in Kärnten. (Radio, ljudske knjižnice, narodna pesem.) KD XI, št. 13. — Nekaj statistike. Jugoslovan I, št. 112. — Nov nezadosten predlog koroških Nemcev. Jutro XI, št. 238. — Nova Nemčija do Karavank. Slovenec LVIII, št. 235. — Ob desetletnici koroškega plebiscita. AD XXXII, št. 291; Jutro XI, št. 235; KMD 1931, 74—82; Slovenec LVIII, št. 232. — Občni zbor Političnega in gospodarskega društva na Koroškem. Jugoslovan I, št. 106. — Plebiscitni zvon. SGp LXIV, št. 43. — Po desetih letih. (Naseljevanje protestantovskih Nemcev na Koroškem.) KS X, št. 14. — Po celovških plebiscitnih slavnostih. Slovenec LVIII, št. 236. — Politično in gospodarsko društvo za Slovence na Koroškem. KS X, št. 24, 25. — Die Propaganda des Liedes. KD XI, št. 14. — Prusi na slovenski zemlji. Slovenec LVIII, št. 212. — Resnica o plebiscitu na Koroškem. AS XXXIX, št. 171. — Smrt zavedne koroške matere. (Jerica Zwitter.) Slovenec LVIII, št. 216. — Šolski položaj koroških Slovencev. NDb XII, št. 86. — J. M. Trunk: Srečni koroški Slovenci? (Proti Prosveti. XXIII, št. 71.) AS XXXIX, št. 76. — J. M. Trunk: Proslava na Koroškem. AS XXXIX, št. 228—230. — J. M. Trunk: Še o srečnih Koroščih. AS XXXIX, št. 117. — Das »Wahlresultat der »Koroška slovenska stranka«. KD XI, št. 49, 50. — Vesele mohorjanske številke. (Na Koroškem 3000 novih naročnikov.) Slovenec LVIII, št. 262. — Vprašanje kulturne avtonomije koroških Slovencev. MV IV, št. 244. — Der Wunsch nach Gerechtigkeit. (Za obstoječe stanje.) KD XI, št. 8. — Volitve v Avstriji in koroški Slovenci. Slovenec LVIII, št. 264. — Zahteve koroških Slovencev. Jutro XI, št. 131, 230. — Zakaj smo propadli? Jugoslovan I, št. 112. — Zakaj volijo koroški Slovenci krščanske socialce. Slovenec LVIII, št. 251. — Zazula J.: Resnica o plebiscitu na Koroškem. Jugoslovan I, št. 65. — Zur Zehnjahrerinnerung der Kärntner Volksabstimmung. DZ XV, št. 83. — Primorje: Gospodarska preganjanja Slovencev v Italiji. MV IV, št. 39. — Govorimo resno. (Narodnostne prilike v Primorju.) Slovenec LVIII, št. 210. — Italijanski kolonizacijski načrti. MV IV, št. 30. — Iz cerkve izganjajo naš jezik. Slovenec LVIII, št. 57. — Jugoslovani v Italiji. (Poročilo o C. Bakker van Bosse.) Jutro XI, št. 29. — Jugoslovanska manjšina v Italiji. AD XXXII, št. 64. — K vprašanju ohranitve Slovencev v Italiji. MV IV, št. 51. — Kaj vse pospešuje politiko asimilacije v Julijski Krajini. MV IV, št. 20. — Kolonizacija Primorske. Slovenec LVIII, št. 253. — Koselskijeva interpelacija radi slovenske duhovščine. Slovenec LVIII, št. 272. — Križev pot goriških Slovencev. Slovenec LVIII, št. 243. — Lapajne Stanko: Pravna podlaga za zaščito naših manjšin v Italiji. Naša doba I, 59—64. — »Manjšinsko vprašanje v Italiji sploh ne obstoja.« Slovenec LVIII, št. 241. — Muke našega naroda v Primorju. AD XXXII, št. 65, 66, 67, 68. — Narodne manjšine v Italiji. (1924 je bilo v Julijski Krajini 999.787 prebivalcev; od teh 479.594 Italijanov, 258.944 Slovencev in 92.800 Hrvatov.) Slovenec LVIII, št. 288. — Naše združništvo v Julijski Krajini in fašisti. MV IV, št. 146. — Notranja kolonizacija Julijske Krajine.

- Slovenec LVIII, št. 106. — Nove napovedi poitalijančevanja. Slovenec LVIII, št. 32. — Obsojeni Slovenci. (Marezige, Tolmin.) Slovenec LVIII, št. 51. — Oropani slovenski katoličani. (Zgodovina in usoda goriškega Alojzijevejšča.) Slovenec LVIII, št. 256. — Poitalijančevanje Primorja. Slovenec LVIII, št. 31. — Protislovenski jezik v cerkvi. Slovenec LVIII, št. 290. — S kolom na cerkev in slovenski jezik. Slovenec LVIII, št. 254. — Slovanske šole v Italiji. Jutro XI, št. 225. — »Slovanski živelj v Primorju treba iztrebiti.« Jutro XI, št. 245. — Slovensko ljudstvo na Vipavskem. Slovenec LVIII, št. 233. — Slovensko premoženje ogroženo. (Zadružna zveza v Gorici v nevarnosti.) Slovenec LVIII, št. 254. — Tudi cerkev jim hočejo vzeti. Slovenec LVIII, št. 245. — Uničevanje slovenske kulture v Italiji. MV IV, št. 55. — »Vsakdo naj propade, kdor svoj rod tajl.« Slovenec LVIII, št. 233. — Zadnja jugoslovanska šola v Trstu zaprta. Jugoslovan I, št. 99. — Zadnja slovenska šola v Italiji zaprta. D XIII, št. 40. — Zadnja slovenska šola v Primorju zaprta. AS XXXIX, št. 199. — Zadnji slovenski list v Italiji ustavljen. Jugoslovan I, št. 111. — Žalosten božič Slovencev v Italiji. Slovenec LVIII, št. 293. — Štajerska: Hrastnik Oskar: Še beseda o štajerskih Slovencih v Avstriji. Jugoslovan I, št. 120.
- (Maribor.)** Bodočnost Maribora. Jugoslovan I, št. 4. — Glaser Janko: Maribor pred dvema generacijama. Koledar nabavljalne zadruga drž. namočencev v Mariboru za 1931. 84—90. — Iz spominov. (Narodnost na mariborski gimnaziji 1875.) Jutro XI, št. 102. — Kobanc: Mariborski otok in ljudsko izročilo. MV IV, št. 134. — Maribor in naša meja. Jutro XI, št. 75, 82. — Maribor in priključitev okolice. MV IV, št. 18. — Mariborska cestna in gradbena dela bližnje bodočnosti. MV IV, št. 11. — Na prosvetnih brazdah. (Prosvetna zveza v Mariboru.) Slovenec LVIII, št. 273. — Naselbina pod mostom. DP IV, št. 59. — Naš Glavni trg. MV IV, št. 74. — Naša industrija in razvoj mesta. MV IV, št. 34. — Novi Maribor. Slovenec LVIII, št. 86. — Pravljičica o Mariborskem otoku. Jutro XI, št. 137. — Rehar Radivoj: Maribor in njegovo ozemlje v luči brezpogojne resnice. Jugoslovan I, št. 156. — R(ehar) R(adivoj): Veliki Maribor. Jugoslovan I, št. 162. — Alois S(er)pp: Archäologisches aus Maribor. DZ LV, št. 72. — Stanovanjska mizerija. MV IV, št. 158. — Stiplovšek F. S.: Stari Maribor. Ml XI, 389. — Stiriacus: Das Gebiet von Maribor. MV IV, št. 186. — Veliki Maribor. MV IV, št. 283, 284.
- Marolt France.** Glej: Narodna pesem. Jugoslovan I, št. 97.
- Martinov krst.** Jutro XI, št. 260.
- (Maternik Gregor.)** Glej: Manjšine; Koroška; Misič.
- (Matl Jos., dr.)** Kelemina J.: —, Die Entwicklungsbedingungen der epischen Volksdichtung bei den Slaven. ČZN XXV, 248—249.
- (Mehovo.)** Razvaline gradu Mehovo. Slovenec LVIII, št. 187.
- Mejak E., dr.** Glej: Manjšine, Koroška.
- Melik A.** Glej: Ljubljana; Tuma Henrik; Uratnik Filip. — Razvoj etničnih meja. Naša doba I, 393—396; 432—436.
- Menhardt Hermann:** Glej: Pregovori.
- (Mesta.)** Rus Jože: O tipu našega mesta na pomolu. LZ L, 685—690; 739—747.
- (Mešetarji.)** Med mešetarji na živinskem sejmu. SN LXIII, št. 201.
- Miheličeva Franja.** Glej: Narodna pesem.

- Mirna** s svojimi štirimi gradovi. SN LVIII, št. 123.
- Misijonska** etnološka razstava. Slovenec LVIII, št. 193. — Nekaj misli ob etnološki misijonski razstavi. Ljubljanski velesejem. Jesen 1930. 87—89.
- Mišič Fr., dr.** Glej: Borovlje; Manjšine; Koroška; Rož; Ruše; Smolnik; Šmohor; Tinje; Wüzem.
- (Mlačev.)** Janko Kač: O mlačvi. Jutro XI, št. 172.
- Mlinar — Cigale Fran, dr.** Glej: Narodna pesem.
- Mokronog** in njegova okolica. Jutro XI, št. 196.
- (Mošt.)** V času mošta. D Tedenske slike VI, št. 45.
- (Mozirje.)** Kotnik Fr.: Pogodba za dobavo lesa sklenjena med mozirskim tržanom in Zagrebčanom. El IV, 122—124.
- (Motike.)** Fr. Vardjan: Razne oblike motik. SiV XVII, 113.
- (Mravljak Josip.)** Franjo Baš: — —, Vuženica II, GV V-VI, 200—201.
- Mravljak Josip.** Glej: Flosarska; Polprazniki.
- (Murko M.)** Frst: — —, La poésie populaire epique en Yougoslavie. DiS XXXXIII, 252. — Prof. dr. Murko in jugoslovanska narodna epika. Jutro XI, št. 101. — Znanstveno potovanje dr. Matije Murka. Jutro XI, št. 122.
- Murska Sobota** v številkah. Slovenec LVIII, št. 263.
- (Muzeji.)** Bor. M. Drobnjakovič: Etnografski Muzej u Beogradu u 1930 godini. GEM V, 168—171. — Gesemann G.: Ein Vorschlag an die ethnographischen Museen der slavischen Länder. Slavische Rundschau II, 321—323. — Kr. etnografski muzej v Ljubljani v letu 1929/1930. El IV, 212—217. — Mariborske kulturne institucije v boju za prostore. Jutro XI, št. 68. — Muzejsko društvo v Celju. NDb XII, št. 29. — Muzejsko društvo v Ptuj. ČZN XXV, 253—254. — Muzejsko vprašanje v Mariboru. MV IV, št. 269. — Občni zbor celjskega Muzejskega društva. Jutro XI, št. 84. — Skrb za starine v Ptuj. (Občni zbor Muzejskega društva.) Slovenec LVIII, št. 85. — Styriacus: Mariborski muzej. Jutro XI, št. 34.
- (Nanos.)** Josip Jurca: Nanos kaj je? KGM 1931, 63—64.
- Narodna pesem.** Beneška. Po narodni Jože Lavrenčič. Uglasbil Emil Adamič. Zbori VI, priloga št. 6. — Ribice po vodi plavajo... Prekmurska narodna. Priredil Emil Adamič. — Dev Oskar: Teče mi vodica. Prekmurska narodna. Zbori VI, 11. — Hubad Matej: Potrkan ples. Narodna šaljivka iz blejske okolice. Zbori VI, 21. — K(uhar) Š(tefan): Hodmo spat... Kalendar Najsv. Srca Jezušovega za 1931, 48; — Lansko leto sam se ženo... 48; — O ljubli vi kristjani... 49; — O ti smrt, ka si to učinila... 47; — Oča, kopajte studenec. 50; — Od Štadler Frančeka. 44; — Preljubi, ka ste prišli... 42; — Sam mladi veseli... 48; — Vidonski dečki. 40; — Vö mi je prirasla. 43; — Z domi ide, z domi ide. 39; — Marolt France: 15 slovenskih ljudskih pesmi. Ljubljana 1930. — Miheličeva Franja: Žena v jugoslovanski narodni pesmi. AD XXXII, št. 94. — Mlinar - Cigale Franc: Tri rože. Narodna - muropoljska, zapisal Fr. Zacherl. Pevac X, 21. — Mlinar - Cigale Franc: Voda mi teče. Narodna - muropoljska, zapisal Fr. Zacherl. Pevac X, 14. — Pahor Roman: J. Kokošar in J. Kendova zbirka narodnih pesmi. KGM 1931, 69—70. — Potokar Tone: Mjsterij narodne pesmi. (Gesemann, Murko.) Slovenec LVIII, št. 126. — Puš Ludovik: Venček dolenskih napitnic. Zbori VI, 33—36. — Srečna nevesta. KGM 1931, 75. — Štritof Niko: Narodne po zapisih Stanka Vraza za glas in klavir. Ljubljana 1930; Zbori VI, 58. — Wiles W. James: Slovenske narodne pesmi v angleškem prevodu. LZ L, 319—

320. — Vodopivec Vinko: Dobra žena. Besedilo narodno. Po narodnem motivu. Pevec X, 15. — Vurnik: Izdaje slovenskih narodnih pesmi. El IV, 243—244. (F. Maroltove in Štriftofove.) Železnik Martin: Hribci, ponižite se. Pevec X, 22. — Župančič Oton: Zabučale gore. (Teče voda...) Moravska narodna. Prevedel —, v proslavo 80letnice prezidenta ČSR, priredil Emil Adamič. Zbori VI, 25.
- Narodna pravljica in prlpovedka.** Bevk France: Prisljenec. (Kavkaška.) Vrtec XXXI, 11—13. — Bevk France: Tatarski jezik. (Kavkaška.) Vrtec XXXI, 92. — Manica: Debela repa. (Gorenjska.) Jutro XI, št. 25. — Kuhar Stefan: Od farara. Kolendar Naisv. Srca Jezušovega za 1931, 47—48; — Vrag v pšenici, 49; — O kmetu, ki je znal na vso moč lagati. (Ruska.) Ml XI, 36—37. — Pogumni Mevžek. (Kavkaška.) KGM 1931, 108—109. — Stric Jože: Nenasitna starka. (Ruska.) Ml XI, 45—46. Stric Jože: Pravljice 5, 6, 7, 8, 9, 10. Gorica 1930. — S(ašelj) I.: Pravljica o divjem možu. Ml XI, 349—350. — A. Zdravski: O deklici brez staršev. (Prekmurska.) D XIII, št. 3.
- (Narodopisje.)** Slovansko delo v etnografiji. Jutro XI, št. 111. — F(ranjo) Š(tijanec): Slovensko narodopisje. Jugoslovan I, št. 49. — Stanko Vurnik: Slowieńcy a etnografja. Ruch slowiański III, 149—153.
- (Naše selo.)** Franjo Baš: Naše selo. Uredil dr. M. Stojadinović. GV V-VI, 214—215.
- Nomadski motivi.** Mirko Kus-Nikolajev: Nomadski motivi u jugoslavenskoj seljačkoj umetnosti. El IV, 146—164.
- (Noršinci.)** Franjo Baš: Vaški grb v Noršincih pri Ljutomeru. ČZN XXV, 218—225.
- (Noša.)** N. Tomov: Narodna nošnja u Brestu (Istra — Čičarija). Narodna Starina XXII, 96—102. — Stanko Vurnik: Zgodovina obleke. Ml XI, 64—65, 103—105, 144—146, 183—184, 222—223, 260—262.
- Nošnja sena iz »grab«** v Prlekiji. IS VI, št. 34.
- (Novo leto.)** Praznovanje novega leta nekdanj in sedaj. DP IV, št. 1. — Praznovanje novega leta. DP IV, št. 105.
- (Novo Mesto.)** K regulaciji dolenske metropole. Jutro XI, št. 71. — Novo Mesto. IS VI, št. 24. — Podbevšek Anton: Dolenjska metropola Novo Mesto. Novo Mesto 1930. 128 str. + inserati. Iz vsebine: Dr. Stanko Vurnik: Dolenjci z narodopisnega stališča. 24—25. — Jože Karlovšek: Dolenjske, belokranjske in kočevske stavbe. 25—27. — Peter Henrik Damiš: Božja pota na Dolenjskem. 27—31. —
- (Običaji.)** Hermann L' Estocq: Unterkärntner Brauchtum. Car I CXX. 150—175. — Mlatiški običaji. Slovenec LVIII, št. 176. — Belokranjska svatba in še kaj. Slovenec LVIII, št. 51. — Hoiset na deželi. KD XI, št. 22. — Kako praznujejo Macedonci svoj pust in pepelnico. KD XI, št. 22. — Pavla Lovšetova: Svatbeni in pogrebni običaji ameriških Slovencev. ŽS VIII, 24—27. — Oče starešina — vez' te petelina. Jutro XI, št. 45. — Od Maribora do Male Nedelje. (Ženitovanjski običaji, funkištna lukja.) MV IV, št. 191. — O običajih v Prlekiji. MV IV, št. 295. — Poročni običaji pri istrskih Slovencih. (Po Valvasorju.) AS XXXIX, št. 26. — Slovenski ženitovanjski običaji. AD XXXII, št. 91; IS VI, št. 9. — S(ašelj) I.: Nekoliko vsakdanjih belokranjskih običajev po smrti. Ml XI, 431.

- (Odr.) Desetletnica Šentjakobskega gledališkega odra. Dom. Prijatelj IV, 153—155. — Naši diletantski odri. Jutro XI, št. 165. — Diletantski gledališki odri in g. Osip Šest. Jugoslovan I., št. 36.
- Oglar je zavber fant. (Oglarjenje pod Kumom.) Jutro XI, št. 131.
- (Ognjišča.) Dr. Avgust Pavel: Odprta ognjišča v kuhinjah vabskih Slovencev. El IV, 125—145.
- (Olševa). Franjo Baš: Groß Josef: Die altsteinzeitliche Siedlung von Höhlenbärenjägern in der großen Uschowahöhle in den Karawanken. ČZN XXV, 247—248. — S. Brodar: Paleolitik na Olševi. ZV II, 107—125. — S. Brodar: Prioriteta odkritja paleolitske postaje na Olševi. Naša doba I, 239—245. — Najstarejše zgodovinske najdbe na Slovenskem. IS VI, št. 3. — Obisk pri pračloveku na Olševi. D XIII, št. 9. — Olševa in Potočka Zijavka. MV IV, št. 195. — Brodar S.: Potočka zijalka na Olševi. Celje 1929. ZV II, 24—27. — B. Škerli: Potočka zijalka na Olševi. GV V-VI, 185—186. — N. Županič: Paleolitik na Olševi. El IV, 234—236. — Potočka Zijalka na Olševi. El IV, 229—230.
- Oštr K.: Predslovansko sebrb »zadrugar«. El IV, 1—29.
- (Pašništvo.) Rataj F.: Preuredba naše kmetije s pomočjo modernega pašništva. Slovenec LVIII, št. 119.
- Pavel Avgust, dr. Glej: Ognjišča.
- (Peisker J.) N. Županič: — — — Koje su vjere bili stari Sloveni prije krštenja. Starohrvatska Prosvjeta, Zagreb 1928. El IV, 223.
- Perkonig Josef Friedrich: Glej: Koroška.
- Pavličević, Mičun M.: Črnogorci u pričama i anegdotama. Jugoslovan I, št. 174.
- (Petje.) Janez Rihtaršič: Cerkveno ljudsko petje. Cerkveni glasbenik LIII, 9—14.
- Petrovič, Petar Z. Glej: Bibliografija.
- Pirnat Viktor. Glej: Dolenjska.
- (Pirchegger Simon, dr.) Kelemina J.: Die slawischen Ortsnamen im Mürzgebiet. ČZN XXV, 118—123.
- (Pisanice.) Peter Jandrisevits: Ostereier (Pisanice) im Burgenland. Wiener Zeitschrift für Volkskunde XXXIV, 152—154.
- PIšece z breško kotlino. IS VI, št. 28. — Naše slike I, št. 4.
- (Pies.) Potrkan ples. Jutro XI, št. 27.
- (Pločnik.) Prazgodovinska naselbina v Jugoslaviji. Jutro XI, št. 109.
- (Ploh.) (Narodna, iz begunske okolice na Gorenjskem.) Jutro XI, št. 51.
- Podbevšek Anton. Glej: Novo Mesto.
- Podlogar Leopold. Glej: Sodražica.
- (Podružnice.) Frst: Pri naših podružnicah. IS VI, št. 43. — Krašovec Franc: Podružnica na Okroglem. Ml XI, 24.
- Pohar A. Glej: Izseljenci, Holandija.
- (Polenšak.) Naše slike I, št. 3.
- (Poljedelstvo.) Naše poljedelstvo v luči statistike. Jugoslovan I, št. 9.
- (Polh.) Na poljšem lovu. Jutro XI, št. 260.
- (Polpraznik.) Mravljak Jos.: Kmečki polprazniki. ČZN XXV, 106—107.
- (Polšnik.) Adamič Arnošt: Čez Renke v polšniško kraljestvo. Jutro XI, št. 243.
- Postojna po 12. letih italijanske okupacije. MV IV, št. 48.
- Potokar Tone. Glej: Slovenci.
- (Pozvačništvo.) (Felbar Martin z Renkovec.) Kalendar Najsv. Srca Jezušovega 1931, 63—64.

- (**Pračlovek.**) Boris Zarnik: Kitajski pračlovek. Žis VIII, 198—201.
- Pregelj Ivan dr.** Glej: Koroška.
- Pregelj Ivan.** Glej: Izseljenci, Brazil.
- (**Pregovori.**) Gregorič Joža: Narodni pregovori in reki M¹ XI, 348—349. — Menhardt Hermann: Eine lateinisch-deutsche Spruchsammlung aus St. Paul vom Jahre 1468. Car I CXX, 10—19. — Modrost v pregovorih domačih in tujih. Vrtec XXXI, 31, 47, 63, 95, 143, 159. — Šašef 1.: Dolenjski pregovori in reki (Od Sv. Lovrenca ob Temenici.) M¹ XI, 191.
- (**Prekmurje.**) Ali Prekmurje res ni nacionalno zavedno. Jugoslovan I, št. 156. — Franjo Baš: Protestanti v Prekmurju. GV V-VI, 78—93. — Do 2000 Slovencev brez slovenske — bože službe. (Dobrovnik - Kobilje.) N XVII, št. 10. — Gospodarske razmere v Prekmurju. Jutro XI, št. 249. — Gospodarski položaj in potrebe Prekmurja. Trgovski list XIII, št. 127. — Horvat Anton: Življenje prekmurskih Slovencev v Ameriki. N XVII, št. 37. — Horvat Janko: Prekmurje v nacionalnem oziru. Jugoslovan I, št. 71. — Iz življenja naših delavcev v preminočem leti. N XVII, št. 1. — Job: S prekmurskih poti. MV IV, št. 220. — Kako se razvija in kaj še potrebuje Slovenska Krajina. Jugoslovan I, št. 40. — France Kerec: Naši delavci v tujini. N XVII, št. 52. — Nevarnost za prekmurske delavce. Slovenec LVIII, št. 249. — Osučevalna dela v Prekmurju. Jutro XI, št. 119. — Ploharska slavnost v Prekmurju. Jutro XI, št. 11, 55. — Položaj naše meje v Prekmurju. MV IV, št. 97. — Pota do narodne preroditve Prekmurja. MV IV, št. 266. — Prekmurske pravljice v češčini. Jugoslovan I, št. 155. — Prekmurski delavci v Franciji. Slovenec LVIII, št. 32. — Prekmurski delavci v svetu. Jugoslovan I, št. 91. — Preseljevanje Prekmurcev. MV IV, št. 176. — 6765. (Poročilo borze dela v Murški Soboti.) Slovenec LVIII, št. 134. — Vprašanje agrarne zemlje v Prekmurju. Jutro XI, št. 51. — Zatiranje trahoma v Prekmurju. Jutro XI, št. 167. — Živinorejske zadruge v Prekmurju. Jugoslovan I, št. 19.
- (**Premog.**) J. Koštiál: Odkod ime premog? Žis VII, 425.
- (**Preša.**) Franjo Baš: K vprašanju štajerske preše. GEM V, 6—17.
- Prevalje** — središče okraja. Slovenec LVIII, št. 44.
- (**Prevoje.**) Iz skritega kotička. Jutro XI, št. 190.
- (**Prevorje.**) Tam gori okrog Prevorja. Jutro XI, št. 219.
- Prleška dekleta** ob novem letu. SN LXIII, št. 295.
- Prvi prebivalci Jugoslavije.** N. Županič: Les premiers habitants des pays Yougoslaves. Revue Anthropologique. Paris 1919. Et IV, 231—232.
- Ptujska ali Črna gora.** Jutro XI, št. 219.
- Puš Ludovik.** Glej: Narodna pesem.
- Radgonsko-cmureški okraj.** Stiriacus: Gospodarska kriza radgonsko-cmureškega okraja. MV IV, št. 261.
- (**Rajhenburg.**) Naše slike I, št. 11.
- (**Randj Oscar.**) Kranjec S.: — —, I popoli balcanici. GV V-VI, 219—220.
- Rehar Radivoj.** Glej: Državna severna meja; Kraljevič Marko; Maribor.
- (**Remšnik.**) Jurančič Josip: Iz šole za narod. Ljubljana 1930. 104 str. — Jurančič Josip: Učenec Blaž. (Socijalna slika zaostalega otroka iz zaostalih krajev.) P LI, 215—216. — Stiriacus: Začetek šole CMD pri Sv. Juriju na Remšniku. Jutro XI, št. 108.
- Rezija in Rezijani.** MV IV, št. 61.
- Rihtaršič Janez.** Glej: Petje.

Rimske Topilce. Jutro XI, št. 249.

Rogaška Slatina v preteklosti in bodočnosti. Jutro XI, št. 71.

(Rož.) Slovensko gibanje v Spodnjem Rožu pred enim četrtletjem in koroški plebiscit. Jugoslovan I, št. 112.

Rožič Valentin. Glej: Koroška.

(Rudarji.) Arh J.: Obupen položaj naših rudarjev. Jugoslovan I, št. 77. — Beda in glad med rudarji. D XIII, št. 23. — Črni diamant. (Na dnevnem kopu Dobrna.) Jutro XI, št. 254. — Die katastrophale Lage der Bergarbeiter. Volksstimme XII, št. 48. — Kočevskim rudarjem grozi zopet lakota. Slovenec LVIII, št. 164. — Kočevsko rudarstvo gladuje. Jutro XI, št. 87. — Kočevsko rudarstvo v boju za eksistenco. Jutro XI, št. 119. — Kriza v rudnikih dravske banovine. Slovenec LVIII, št. 189. — Križev pot trboveljskih rudarjev. D XIII, št. 21. — Med hrastniškimi rudarji. Slovenec LVIII, št. 212. — Naši rudarji še vedno v krizi. Jutro XI, št. 164. — Obupno stanje kočevskih rudarjev. Jutro XI, št. 128; Slovenec LVIII, št. 115. — 35.000 stradajočih. (Težko stanje obubožanih rudarjev TPD.) Slovenec LVIII, št. 87. — Pomagajmo! (Trboveljskim rudarjem.) Slovenec LVIII, št. 133. — Pri čarovnikih črnega diamanta. Jutro XI, št. 260. — Razmere v rudniku Senovo. Slovenec LVIII, št. 267. — Rudarji ne smejo ostati zapuščeni. (Trbovlje, Kočevje.) Slovenec LVIII, št. 126. — Rudarji v Črni prisiljeni praznjej. Slovenec LVIII, št. 235. — Rudarska kriza. Jutro XI, št. 126. — Rudarsko življenje l. 1930. Slovenec LVIII, št. 297. — Shod rudarjev v Trbovljah. Jugoslovan I, št. 42. — Tragedija rudarja. D XVII, št. 23.

(Rudarska pesem.) Krassnig F.: Bergmannsposien und Phantasien. DZ LV, št. 94.

Rupel Mirko. Glej: Slovenski jezik.

Rus Jože, dr. Glej: Domčča obrt; Kočevje; Ljubljana; Mesta; Triglav; Žagarstvo. — Prometnogeografska dinamika gornjega Jadrana s posebnim ozirom na Jadranska vrata in Trst. Narodna Starina XXI, 10—20.

(Ruše.) Mišič Fr.: Ruše, kras in dika Dravske doline. Jutro XI, št. 123. — Pred 40letnico ruškega gasilskega društva. Jutro XI, št. 179. — Ruše — slava na božja pot in učenosti zibela. IS VI, št. 39.

(Sakovlč Jožef.) N XVII, št. 40.

Saria B. Glej: Arheološka raziskavanja; Velika Malenca.

(Sava.) Na Savi pred 100 leti. Jutro XI, št. 1.

Savnik R. dr. Glej: Kolonizacija; Крстни.

(Schmid W.) Županič: — —, Ein Dreifuss aus Krainburg. Eiszeit und Urgeschichte VII, 1930, El IV, 244.

(Sejmi.) Motivi z naših živinskih in živalskih sejmov. IS VI, št. 20.

(Senekovič A.) Veteran naših obmejnih brambovcov. Jutro XI, št. 120.

S(er)pp A(Iols). Glej: Dravska dolina; Fram; Maribor.

Silvestro na kraškem ognjišču. MV IV, št. 295.

Simonč Ivan. Glej: Kočevje.

Singer Stephan. Glej: Cerkve.

Skubic Anton. Glej: Kočevje; Šolstvo.

(Sladki vrh.) Nekaj o Sladkem vrhu. MV IV, št. 253.

(Slovenci.) Iz jugoslovanske kolonije na Dunaju. Slovenec LVIII, št. 16. — Iz kulturnega delovanja Slovencev v Šumadiji. Jutro XI, št. 57. — Kako so Slovenci raztreseni po Jugoslaviji. MV IV, št. 19. — Koliko Slovencev

- išče de'a. SN LXIII, št. 116. — Naša velika sramota. (Pijanost pri novačenju.) Slovenec LVIII, št. 86. — Potočkar Tone: Profanacija slovenske žene. Slovenec LVIII, št. 193. — Slovenci na Poljskem. II II, 428. — Slovenci — nomadi. (G. Hermannovo poročilo o P. Eisner'evih: »Volkslieder der S'awen« v Leipziger Neueste Nachrichten.) Jutro XI, št. 189. — Slovenci v Gradcu. Slovenec LVIII, št. 55. — Slovenci v Parizu. II II, 426. — Slovenci v Zagrebu. Jutro XI, št. 59. — Slovenska dekleta v Belgradu in Srbiji. Db XLIII, št. 6; Slovenec LVIII, št. 31. — Slovenska dekleta v Belgradu. Slovenec LVIII, št. 266. — Slovenska gozdna posestva. MV IV, št. 33. — Božo Škerlj: Menarha pri Slovenkah. ZV II, 84—90.
- Slovenjgraške gorice.** V slovenjgraških goricah. Slovenec LVIII, št. 112.
- (Služkinja.)** O današnjih služkinjah. MV IV, št. 281. — Slovenska služkinja. Jugoslovan I, št. 101.
- (Slovenska vas.)** Slovenska vas spomladi. IS VI, št. 11. — Terseglav: Naša vas. Slovenec LVIII, št. 107.
- (Slovenska Bistrica.)** Die St. Ignatius Kapelle zu Slov. Bistrica. DZ LV, št. 78.
- (Slovenska imena.)** Goli A.: Slovenska imena na i. Žis VIII, št. 637.
- (Slovenski jezik.)** Breznik Anton: Jezik v kmečki povesti. DiS XLIII, 28—32. — Rupel Mirko: Slovenski jezik LZ L, 126—128.
- (Smolnik.)** Mišič Fr.: Smolnik na Pohorju. NDb XII, št. 31.
- Smertnik Jože.** Glej: Manjšine, Koroška.
- (Smučarstvo.)** Naše Bloke in bloško smučarstvo. Jutro XI, št. 273. — Še' o zgodovini slovenskega smučarstva. Jutro XI, št. 281.
- (Sodražica.)** Leop. Podlogar: Iz zgodovine kranjskih trgov. 16. Sodražica. Vrtec XXXI, 107—109, 123—125.
- (Soseska.)** Janko Kač: Soseska zboruje. (Narodnopravni pabérki iz Savinjske doline.) Jutro XI, št. 267.
- (Soteska.)** Pomladi v Soteski. Jutro XI, št. 102.
- (Spori.)** N. Županič: Dobrovskega naziranja o Sporih in poznejše mišljenje o njih. Praga 1929. El IV, 225—226.
- (Srbske Lužice.)** Vekoslav Bučar: Kod Lužičkih Srba. Ljubljana 1930. — Vekoslav Bučar: Narodni pokret v Lužici. Jutro XI, št. 33. — Vekoslav Bučar: Narodnostne razmere v Srbski Lužici. Jutro št. 55. — Šedivý: Pri slovanskem Benjaminu. Slovenec LVIII, št. 158. — Zanimiva knjiga o Lužiških Srbih (V. Bučar.) Jugoslovan I, št. 156.
- Stanko Ivan.** Glej: Uganke.
- (Stari Trg.)** Milko Kos: Stari trg in sorodna krajevna imena. GV V-VI, 160—173.
- Stelè France, dr.** Glej: Murko; Podružnice.
- Stiplovšek F. S.** Glej: Maribor.
- Strah Franc.** Glej: Dravska dolina; Gorenjska; Koroška.
- Stric Jože.** Glej: Narodna pravljica in pripovedka.
- Sv. Duh na Ostrem vrhu.** (Popotnik 1883.) Jugoslovan I, št. 8.
- Sv. Lenart** v Slovenskih goricah. (Job.) MV IV, št. 208.
- (Sveti Miklavž.)** Zasavski Sveti Miklavž. Jutro XI, št. 284.
- Sv. Pankracij** na Kóbankskem. (Job.) Slovenec LVIII, št. 107.
- Sv. Rok** — zidarski patron. SN LXIII, št. 185.
- (Svinčnik.)** Iv. Košťál: O svinčniku. Prosveta XXIII, št. 298.
- Šašel J., dr.** Glej Karavanke.

- Sedivy.** Glej: Srbske Lužice.
- Šeško J.** Glej: Kočevje.
- Šijanec F(ranjo), dr.** Glej: Narodopisje.
- Šlic J.** Glej: Kelemina Jakob.
- (Široja Božidar, dr.) V(urnik) (Stanko):** — — Problemi našega muzičkog folklor. Zagreb 1930. El IV, 226—227.
- (Šiška.) 560letnica v Šiški sklenjenega miru.** SN LXIII, št. 3. —
- (Škerj B., dr.) N. Županič:** — — Beiträge zur Anthropologie der Slowenen. 1930. El IV, 228—229. — N. Županič: — —, Menarha pri Slovencih. El IV, 220.
- Škerj B., dr.** Glej: Ljubljana; Olševa; Slovenci.
- (Škofja Loka.) Nova imena ulic in trgov v Škofji Loki.** Jugoslovan I, št. 117. — Preimenovanje škofjeloških ulic in trgov. Jutro XI, št. 239. — Škofja Loka. IS VI, št. 50. — Škofja Loka in Školjeločani. SN LXIII, št. 94. — Škofja Loka v luči statistike. Jutro XI, št. 237.
- Šmarješke Toplice z okolico.** Slovenec LVIII, št. 141.
- Šušohor na Javorškem.** MV IV, št. 213.
- (Šolstvo.) Dimnik Ivan:** Pomožno šolstvo za slabo nadarjeno dečo v Jugoslaviji in drugih državah. (Statistika slaboumne in slabo nadarjene dece v Sloveniji.) P LI, 193—202. — Jandl France: Katere činitelje moramo upoštevati pri vzgoji muropoljske dece? (Duševne in gmotne razmere muropoljskega otroka.) P LI, 281—284. — Narodna šola in ženstvo. Slovenec LVIII, št. 8. — Skubic Anton: Šolske razmere v ribniški dekaniji leta 1814. SU XXXI, 22—24, 50—54, 83—85.
- Špeharstvo v Mariboru in Ptuju.** Trgovski list XIII, št. 45, 46, 47.
- Špicar Jakob.** Glej: Koroška.
- (Špiritisti.) Arnuš:** Med dolensjkimi špiritisti. MV IV, št. 163.
- Šrbar Josip.** Glej: Majolika.
- Štritoj Niko.** Glej: Narodna pesem.
- (Št. IIj v Slovenskih goricah.) Ob 20letnici »Slovenskega doma« v Št. Ilju.** MV IV, št. 203. — Št. IIj, nezmagljiva slovenska trdnjava. IS VI, št. 35. — Št. IIj v Slov. gor. Naše slike I, št. 10.
- (Študenti.) Besede o naših študentih.** MV IV, št. 288.
- (Tatić Žarko M.) V(urnik):** — —, Tragom velike prošlosti. Beograd 1929. El IV, št. 222.
- Terseglav.** Glej: Slovenska vas.
- (Tičarji.) O tičarjih in gubnu.** Jutro XI, št. 289.
- (Tinje.) Fr. Mišič:** V tinjskih gradiščih. MV IV, št. 204.
- Tomov N.** Glej: Noša.
- (Trbovlje.) Trbovlje.** Slovenec LVIII, št. 116. — Trbovlje pred 40 leti. Slovenec LVIII, št. 91.
- (Trdina Janez.) Lepa narodna manifestacija v Mengšu.** Jugoslovan I, št. 2. — Ob stoletnici Janeza Trdine. Jugoslovan I, št. 2. — Proslava Janeza Trdine. Jutro XI, št. 127. — Zdolanji Jože: Janez Trdina. Slovenec LVIII, št. 164.
- Trdina Janez:** Gradič. (Ena izmed sedem narodnih pripovedk iz Bistriške doline, ki jih je nabral 19letni Trdina in izdal v »Sloveniji« 1849/50). Jutro XI, št. 123. — — Kako je človek spoznal vino. ML IX, 205. — — Spomini starega Mengšana VP 1931, 84—89.

- (Triglav.) Rus Jože: Triglav III. Valvasor v razmerju do triglavske gorske pokrajine. GV V-VI, 73—78.
- (Trije Kralji.) »Mi smo sveti trije kralji.« Slovenec LVIII, št. 4.
- (Trojanović Sima.) Franjo Baš: Vatra u običajima i životu srpskog naroda. ČZN XXV, 245.
- Trst torej ni italijanski. Slovenec LVIII, št. 243.
- (Trstenjak Ante.) Slikar Lužiških Srbov. Jugoslovan I, št. 156. — Slovenski slikar o Lužiških Srbih. Slovenec LVIII, št. 272. — A. Trstenjakove slike Lužiških Srbov. Slovenec LVIII, št. 250.
- Tržiški planinski zadrugarji. Jutro XI, št. 174.
- Tujski promet v Sloveniji v luči statistike. Jutro XI, št. 243.
- (Tuma Henrik, dr.) Franjo Baš: — —, Imenovanje Julijskih alp. ČZN XXV, 244—245. — J.: Imenovanje Julijskih alp. PV XL, 88—89. — Anton Melik: Imenoslovje Julijskih alp. GV V-VI, 201—204.
- Turjak, naš najlepši grad XVI. stoletja. IS VI, št. 42.
- (Učenci.) Kako so živeli učenci pred 100 leti. Zvonček XXXI, 6—8.
- Uganke. Nabralo Ivan Stanko v Žižkih. Kalendar Najsv. Srca Jezušovoga 1931, 72—75.
- (Uratnik Filip.) Melik A.: — —, Prebivalstvo in gospodarstvo Slovenije. GV V-VI, 205—206.
- Ušeničnik Franc: Najstarejši glagolski spomenik in liturgija sv. Cirila in Metoda. BV X, 235—253.
- Wambrechtsamer Anna: Glej: Celje, Laško.
- Vandot Jos. Glej: Kranjska gora.
- Vardjan Fr. Glej: Motike.
- Velika Malenca. Izkopavanja na Gradišču pri Velikih Malencah blizu Brežic. GV V-VI, 184—185; — Drugo začasno poročilo o izkopavanjih na Gradišču pri Vel. Malenci GMS XI, 5—12.
- Veliki teden v slovenski vasi. IS VI, št. 15.
- (Velikovec.) L' Estocq Hermann: Zur Geschichte der Stadt Völkermarkt. Car I CXX, 119—134.
- (Veliki petek.) Joža Gregorič: Veliki petek v Kostelu. MI XI, 148—149.
- Wester Jos.: V naših krajih pred 150 leti. MI XI, 208—212, 248—253, 292—295, 329—335.
- Wiles W. James. Glej: Narodna pesem.
- (Vodmat.) Skrivnosti nekdanjega Vodmata. Slovenec LVIII, št. 215.
- Vodopivec Vinko. Glej: Narodna pesem.
- Volavšek Davorin. Glej: Čarovnice.
- (Vrhnika.) K otvoritvi Cankarjevega spomenika na Vrhniki. IS VI, št. 32. — Vrhnika Cankarjev rojstni kraj. SN LXIII, št. 180.
- Vuk Iv. Glej: Delavska pesem.
- (Vurnik Stanko, dr.) Franjo Baš: — —, Kmečka hiša Slovencev na jugovzhodnem pobočju Alp. ČZN XXV, 249—252. — J. Glaser: — —, Slowietcy a etnografija. ČZN XXV, 252—253.
- Vurnik Stanko, dr. Glej: Gjurdjević Vladimir R.; Glasbena folklor; Hiša; Narodna pesem; Narodopisje; Noša; Širola Božidar, dr.; Tatić Zarko M.
- Wutte M. Glej: Bjelovučić, Jahne.
- (Vüzem.) Fr. M(išič): O vüzmu v Jeruzalemskih gorica. D XIII, št. 16. — Fr. M(išič): Vüzem v Jeruzalemskih gorica. MV IV, št. 90.

- (Vzhodne cerkve.) Fr. Grivec: Vzhodne cerkve in vzhodni obredi. BV X, 1—50.
- Zacherl Franjo. Glej. Narodna pesem.
- (Zadružništvo.) Fuzija celjske Zadrुžne zveze v Zvezo slovenskih zadrug v Ljubljani. Jugoslovan I, št. 19. — Koncentracija v slovenskem zadružništvu. Slovenec LVIII, št. 146. — Napredek našega zadružništva. Slovenec LVIII, št. 21, 99. — Naše zadrugе. Db XLIII, št. 19. — Občni zbor Zadrुžne zveze v Gorici. Slovenec LVIII, št. 120. — 30 let — 600 zadrug. SGp LXIV, št. 19. — Zadružništvo v Jugoslaviji. Jutro XI, št. 246.
- (Zagorje.) A(da)mi(č): V zagorskih katakombah. Jutro XI, št. 57. — Iz krize v krizo . . . Slovenec LVIII, št. 280. — Iz življenja v zagorski dolini. Jutro XI, št. 3. — O Zorinovcu, čarovniku in najstarejšem Zagorjancu. Jugoslovan I, št. 174. — Štiridesetletnica glasbenega gibanja v zagorski kotlini. Jutro XI, št. 122. — Zagorska fara. Slovenec LVIII, št. 279.
- Zarnik Boris. Glej: Pračlovek.
- (Zelenin Dmitrij.) Kotnik Fr.: Russische (ostslavische) Volkskunde. ČZN XXV, št. 123.
- (Zlato.) Zlato v Dravi. NDb XII, št. 15.
- (Znamenje.) Krašovec Franc: Staro znamenje pri Okroglem. Ml XI, 25. Značilno slovensko znamenje na Gorenjskem pelju. Novice v slikah I, št. 2—3.
- (Zvečina Fr.) Sredi preteklega stoletja po slovenski zemlji. IS VI, št. 46.
- (Zwitter Fran.) Ilešič Svetozar: — —, Starejša kranjska mesta in meščanstvo. GV V-VI, 189—199.
- Zwitter Fran: Glej Ljubljana.
- (Žagarstvo.) Rus Jože: O razvoju našega žagarstva. Jutro XI, št. 202.
- (Žegnanje.) Žegnanje v Dravljah. SN LXIII, št. 186. — Žegnanje pri Treh farah. SN LXIII, št. 191.
- (Železničarji.) Železni kader. Jutro XI, št. 102.
- (Železnik Martin.) Glej: Narodna pesem.
- (Žetev.) Janko Kač: Pesem žita in srpov. Jutro XI, št. 154.
- Žunkovlč Davorin. Glej: Krajevna imena.
- Župančič N., dr. Glej: Buđimir Milan; Cenov Ganče; Erak; Peisker J. Prvi prebivalci Jugoslavije; Schmid W.; Spori.

Slovstvo.

Haumant Emile, *La Formation de la Yougoslavie*. Paris, Bossard, 1930. Leks. form., str. XII, 752. Knjiga je V. zvez. historične zbirke, ki jo izdaja »Institut d'Etudes Slaves« na pariškem vseučilišču.

G. Haumant je eden najodličnejših sedanjih francoskih historikov in iskren prijatelj Jugoslovenov. Ni bil lahek posej, iz kaotične mase dogodkov, stremljeni in nazorov jugoslovenske zgodovine podati pregledno sliko, kako je od najstarejših časov do danes došlo do ujedinitve Jugoslavije. Ogromno tvarino je pisatelj razdelil v Uvod in sedem delov (partie).

Uvodoma najprej ugotavlja, da se pojma »Jugosloveni« in »Balkanci« nikakor ne krijeta, kakor se v tujini večkrat govori in piše. Na to poda zemljepisno označbo

balkanskega polotoka: lahek dostop na severu in proti Aziji, velika razkosanost v notranjosti.

V narodopisnem oziru vidimo na Balkanu od starodavnih časov pestro mešanico najrazličnejših plemen in narodov; od 3. stol. po Kr. se približujejo Donavi Slovani, pomešani z Goti in Huni, ki pa niso zapustili kakih sledov. Šele v 6. stol. se prikažejo Slovani v večji množini na mejah bizantinske države ter v zvezi z Avari, oziroma njim podložni, prodirajo na jug od severa in od iztoka ter se srečavajo na tleh današnje Makedonije. Preostanki starih, polatinjenih prebivalcev so Vlasi ob dalmatinski in istrski obali Morlaci. Glede naselitve omenja starejšo Miklošičevo in novejšo Jagićevo podmeno. H. pritrjuje onim učenjakom, ki trde, da se ta prihod ni izvršil na en mah, ampak v več sunkih. Ti Slovani so govorili eden jezik, kot eden narod z enakimi fizičnimi in psihičnimi svojstvi jih opisujejo bizantinski pisci. Pisatelj odklanja mnenje tistih, ki iz različnosti narečij izvajajo različnost narodnosti.

Nadalje razpravlja avtor v Uvodu o pokristjanjenju Jugoslovanov, o delovanju sv. Cirila in Metoda ter podčrtava tudi njuno misijonsko delovanje med Kozari, ker je bila velika nevarnost, da bi se sicer islam razlil čez Ruse. Nato govori o prvih državnih tvorbah. Avarsko-slovanska sila je na Balkanu pač razrušila, kar je ustvarila rimsko-bizantijska država, trajnega kaj ni ustvarila. Dalje se je držala v panonski ravnini, dokler ni Karol Veliki zrušil za vselej avarske sile, Slované pa si deloma podjarmil. Prva državna tvorba po raznih invazijah se pojavi v turansko-slovanski Bolgariji, ki pa zanikne že koncem 10. stol., po smrti Simeonovi. Severozapadni Jugoslovani so Slovence, Hrvati in Srbi. Najstarejšo slovensko zgodovino poda avtor v kratkih obrisih na str. 30—31. Zgodovinske okoliščine in zemljepisne razmere so Slovence potisnile med Bavarce in Franke pa Avarce, oziroma pod njihovo ižo. Že v 8. stol. se je začel nemški »Drang nach Osten« in Slovence so bili prvi na udarcu ter so ostali prav do današnjega dne. Vkljub priseljevanju Nemcev je še v 13. in 14. stol. Koroška veljala kot slovenska dežela. Omenja ustoličevanje vojvod na Gosposvetskem polju, kratko vladu Otokarja Češkega, potem pa njajem habsburški do 1918. Le po Celjskih grofih pride slovenska zemlja do večjega pomena. Druga najstarejša država na slov. jugu je bila Hrvatska. Avtor poda glavne podatke iz zgodovine hrv. kraljestva do izumrtja narodne dinastije. V spornem vprašanju o pravotnosti sklepov splitskega koncila stoji pisec na tradicionalnem stališču, priznava torej njih pristnost. Glede Zvonimira sl. H. prisvaja mnenje, da so Hrvati ubili svojega zadnjega kralja domače krvi. Hrvatski zgodovinarji večinoma to zanikajo, toda tradicija o umoru Zvonimirovem je zelo stara in nasprotno mnenje, da je umrl naravne smrti, se ne da s popolno izvestnostjo ugotoviti. Naravno je, da je na Hrvaško znatno vplival zapad, posebej sosedna Italija, a pisatelj poudarja, da »latinizem« nikakor ni bil sovražen narodnemu čutu in razvoju narodne knjige. Najboljši dokaz so dubrovniški pisci, dočim je v iztočni cerkvi cerkvena staroslovenščina še do Obradovića in Vuka zadrževala prost razvoj književnosti v živem jeziku.

Končno pride tudi do enotne srbske države, ko Nemanja spravi pod svojo oblast needina plemena, njihove župane in vojvode. Do vrhunca se povzpne srbska država za cara Dušana, ki je zasanjal celo o carski kroni v Carigradu.

Politična in verska ločitev je močno oslabila Hrvate in Srbe proti Madjarom in proti Turkom. S tem je že predločena bodoča večstoletna usoda Srbov, Hrvatov in tudi Slovencev. To je kratka vsebina Uvoda H. knjige.

S turško invazijo začinja Haumant prvi del svoje knjige. Druga za drugo padajo dežele pod turško kopito. Politična karta na Balkanu se je poenostavila, ker

vse je le v eni oblasti, kakor je bilo nekdanj v rimski dobi, v narodopisnem oziru pa poslanc karla še bolj pestra, ker so prišli iz Azije novi elementi. Da bi se novi prišleci-zmagovalci, Turki, potopili v masi slovanskega prebivalstva, kakor nekdanj turanski Bulgari, je bilo izključeno, pač pa se je bilo bati, da se polslami ves Balkan in bi tako nastala navidezno turška mešanica, poplunoma različna in ločena od Evrope. V 16. stoletju se je sicer zdelo, da se bo turško cesarstvo poslovanilo, toda kmalu naslopi turška reakcija. Vkljub svojemu fanalizmu so turški osvajači previdno ravnali v verskih zadevah.

Turška zavlada je imela lo dobro stran, da je izginil stari partikularizem in fevdalni sistem samopašnih potentatov. Prostemu ljudstvu se od kraja turške zavlade ni slabše godilo, kakor poprej pod fevdalnimi mogočnjaki. Turku je bila glavna stvar davek. Položaj se kajpada pozneje bolj in bolj poslabšuje; Turki na razne načine izrabljajo ljudstvo, sicer pa ga puste živeti po njegovih starodavnih običajih. Prav zanimivo opisuje pisatelj položaj srbskega ljudstva pod Turki, zlasti je dobro obdelan odstavek o narodni epični pesmi, ki je eminentne važnosti za historično-narodni čut srbskega ljudstva.

Zanimivo je tudi poglavje o srbstvu v Macedoniji. Avtor upošteva tudi bolgarske pisatelje, po treznem in mirnem prevdanku pa izreče sodbo v prilog Srbov.

V drugem oddelku (B) prvega dela je govor o deželah, ki so oslale izven območja turškega cesarstva: o Dalmaciji in beneški vladi ter Italijantzaciji, o slavizmu in ilirizmu (v starejši dobi). Slavizem kljub vsem oviram napreduje, zlasti ugotavlja avtor prodiranje štokavščine iz notranjosti ter umikanje čakavščine na obalo in na otoke. Od str. 136—147 nam knjiga podaja kratek pregled slovenske in hrvatske zgodovine za časa turških napadov. Slovenijo odpravi z enim samim odstavkom. Preseljevanje in plemensko mešanje, ki so ga povzročili turški napadi, je posredno pripravilo pot ujedinjenja Srbov, Hrvatov in Slovencev. Tudi protestantizem med Slovenci in Hrvati je značno pospešil jugoslovansko idejo, idejo pauslavizma pa delovanje Jurija Križanića.

Za Hrvatsko in Slovenijo sledi na str. 148—170 zgodovinski pregled »ogrsko Srbije«. V južnem delu Ogrske med Donavo in Tiso je še od predmadjarskih časov ostalo precej slovanskega prebivalstva, ki je bilo podložno najprej Avarom in Bolgarom, potem pa Madjarom. Od konca 14. stol., zlasti po kosovski bitki, prihajajo v te rodovilne, a redko naseljene kraje številni begunci iz Srbije ter si ustvarijo lukaj novo domovino. Južna Ogrska postane druga Srbija, ki po l. 1540. tudi pride pod turško oblast, a ljudstvo se ni dalje selilo in po letu 1683. je ogrska Srbija čuvala Avstriji mir proti Turkom in Madjarom. V boju med Ferdinandom Habsburškim in Zapoljem so se ogrski Srbi odločili za prvega in mu izdatno pomagali. Zato so pozneje Rakoczyjeve tolpe pobijale Srbe kakor zverino. Srbskim in hrvaškimi graničarjem se je imela Avstrija tudi zahvaliti, da je pod Marijo Terezijo srečno prestala nevarno krizo. Madjarski magnati, ki so na požunskem saboru tako emfatično klicali: »Morlamur pro rege nostro Maria Theresia!« so poslavlili na bojišče jedva 6000 mož, dočim so jih Srbi dali 25.000 in v sedemletni vojni se je 88.000 srbohrvaških mož borilo za Marijo Terezijo. Dunaj je seveda Srbom dajal same lepe obljube, ki so veljale prav toliko kakor carigradske. Nasprotno, bolj in bolj se čuli nemški in madjarski pritisk, Dunaj pa skuša za sebe izkoristiti napetost med Srbi in Madjari.

Med tem se vzbuja med ogrskimi Srbi narodna zavest, javljajo se pisatelji, ki skušajo s knjigo dvigniti inteligentnost svojega naroda, toda z malim uspehom, ker njih »sloveno-ruski« spisi so masi naroda nerazumljivi. Dositej Obradović je končno

bil mož, ki je narodni govornik odprl vrata v kujiževnosti, seveda ne hrcz težkoč, ker so ga sumničili, da se je izneveril pravoslavju. Sovraštvo proti »latincem« dobiva čudne oblike. Tako so Dositeja nevedni menili plašili, da je proklela vsaka knjiga, v kateri se nahaja kaka lalinska črka, ali da od listega časa, kar se tiskajo latinske knjige, ljudje polže jedo!

V d r u g c m deļu govori avtor o početkih narodne emancipacije od 16. do 19. veka, najprej v lurskih (A), potem v izvenlurskih zemljah (B). Od konca 16. stol. se opaža v Turčiji propad in se v 17. stol. pričakuje nje razsulo, kar se sicer ni zgodilo, a Turčija nevezdržno gre navzdol in v zvezi s tem dvigajo glave podjarmljeni narodi. Propadanje Turčije je v zvezi s splošno spremembo Evrope in Turčije same. Evropa je postala drugačna, tudi njena strategika se je izpopolnila. Tridesetletna vojna je bila dobra šola za stratege, Turčija pa ni imela več velikih vojnih pohodov, izvzemši praske s Perziji, ostala je pri starih vojnih melodah, a vojaški duh in disciplina sta cpešala, jedro turške vojske, janičarji so propadli, lako v vojni kakor v civilni upravi se je razpasla velika podkupljivost in nemarnost. Pobune slede druga za drugo, najprej se pobunijo hajduki in Črnogorci, potem se pobuni Šumadija, 1804--1810 pa naslana splošna vstaja pod Črnim Jurijem, ki se pa konča s popolnim porazom; Rusi so prepustili Srbe njih usodi, Karagjorgje mora hežati, Turki zagospodujejo nad Srbijo in počenjajo grozna nasilsiva. Med tem se je pa polihena situacija v Evropi spremenila v prilog Srbom, ki končno dosežejo pod Milošem Obrenovićem avtonomijo (1812—1815). V oddeľku (B) govori o ilirskih pokrajinah in njih francoski upravi. Francozi so upošlevali narodni čul, zalo je jugoslovenska ideja pod krilalico »ilirizma« storila znaten korak naprej (Vodnikova »ilirija oživljena«). Težavo je delala Franceozom mešanica naših jezikov, Obrnili so se v tem vprašanju na Kopitarja, da bi določil razliko med »ilirščino« in »slovenščino«. Kopitar je odgovoril v avstrijakantskem smislu, da je »ilirščina« balkansko narečje in da ne kaže mešati slovenščine z ilirščino. Ta odgovor je pri Franceozih napravil še večjo zmedo, ker so se vendar zavedli Slovenci v Ljubljani, kakor Vodnik i. dr., ludi ponašali kot »ilirci«.

Tretji del knjige obravnava zgodovino Srbije pod Milošem Obrenovićem. Razmere v Miloševi Srbiji so bile kaj primitivne; na dvoru sanieni uprav turške. Ker je še beograjska trdnjava bila v lurskih rokah, ni maral slolovati v Beogradu, ampak v Požarevcu ali Kragujevcu, kamor je skliceval ludi skupščino. Pred pročeljem konaka je stala sliva, kjer so od časa do časa bingljali obešenci, ob zidu konaka je bila klop, kjer so delili baline. Ko je l. 1825, naslala neka pobuna, je nekdo nasveloval knezu, naj da pohili vse pismene ludi, ker so sami buntovniki. Sploh se je Miloš za šole malo hrigal, ker je njegova okolica bila mnenja, da so šole dobre samo za revolte (str. 291). Svella zvezda te dobe je Vu k K a r a d ž i ć, ki pod vplivom našega Kopitarja zna cenili in čuvali narodne tradicije, ob enem pa se prilagodili potrebam novejšega časa. S svojim načelom: »Piši kakor govoriš«, je uveljavil narodni jezik v kujiževnosti na veliko jezo slarokopitnežev, kateri so smatrali za sakriflegii, pisali v jeziku, ki ga govore svinjski pastirji.

Med tem se v sosedni Bosni in Hercegovini Turki sami bore proti porli, za kmeta pa poslajajo razmere vedno bolj neznosne. V Macedoniji so Grki dosegli, da se je zatrla srbska samostojna patrijarhija kakor ludi bolgarska nadškofija v Ohridu, macedonske cerkve pridrejo popolnoma pod Fanar. Začne se odpor proti Grkom, ki pa dohi seasoma bolgarski nacionalni značaj ter se obrača lako proti Grkom kakor proti Srbom. V Srbiji je sin in naslednik Milošev, knez Mihail l. 1862, dal uslavo, uprava se pa ni zboljšala, l. 1869, je Benjamin Kallay mogel pisati, da je Srbija najbolj

centralistična in absolutistična država v celi Evropi. Dosegel je pa knez Mihael, da mu je sultan izročil v »varstvo« trdnjavo v Beogradu in pa Šabac; turško gospodarstvo nad Srbijo je po dolgih letih dejanski prenehalo, ostala je le še ena sama turška zastava nad beograjsko bastijo kot znak sultanovega suverenstva, ki je pa bilo le še na papirju. V Beogradu se pečajo z mistijo, obnoviti staro Nemanjiño državo; velikopotezni načrt je zamislil minister Garašanin že po l. 1844, ki ga je zasledoval celo svoje življenje. Knez Mihael je bil 28. maja 1868 zavrtno umorjen. Sledil mu je knez Milan, Srbiji se bližajo črni dnevi.

V četrtem delu (str. 321—370) je govor o probujenju Hrvatov in Slovencev od konca francoske vlade nad ilirskimi deželami pa tja do hrvatsko-ogrške pogodbe. »Cioati ruunt in servitutem«, s temi besedami je najboljšče označen položaj Hrvatske okoli l. 1834. Kmalu potem se začne preobrat pod zastavo Gajevvega ilirizma, ki pa zadene na nasprotstva med Srbi in deloma med Sloveni (Kopitar, Slomšek, Prešeren i. dr.). Razveseljivo pa je, da so l. 1848. bili Srbi v soglasju s Hrvati proti Madjarom. Za časa absolutizma je neverjetno močno napredovala germanizacija na Hrvaškem. Po porazih Avstrije na bojnem polju sledi ustavna doba, ki napravi na Hrvaškem popolno zmedo. Končno je bila vrinjena Hrvatom negotba z Madjari, ker so tako zahtevali interesi pangermanske in madjarske politike.

V petem delu opisuje razmere na slov. jugu koncem 19. stol. Za Srbijo je ta doba skrajno žalostna. Pustolovni kralj Milan, slepo orodje avstrijsko-madjarske politike, je spravil na rob propasti srbsko državo in pripravil strašno katastrofo svojemu sinu in dinastiji. Znotraj nered in korupcija, na zunaj udarce za udarcem. Rusi podpirajo Bolgare, eksarhat zatira srbsko šolstvo v Macedoniji, Srbi sami so precej »brezbrižni za Macedonijo, srbski živeli se umika pred bolgarsko propagando. Simpatija evropskih držav je bolj na strani Bolgarov. Angleži, Nemci in Madjari skušajo na celi črti oslabiti slovanski vpliv; berlinski kongres 1878 pomeni popolno kapitulacijo Rusije, ki prepusti Bosno-Hercegovino Avstro-Ogrski. Ta polagoma zapreče v svoj voz Bolgare in Srbe. Andrassy skuša preprečiti emancipacijo balkanskih Slovanov, pač pa izkoristiti Bolgarijo, Srbijo in Črno goro za svojo politiko. Okupacija Bosne in Hercegovine je živo zadela srbski narod, rodila neštnevilne poteškoče in podala premise za bodoče zapletljaje, ki so končno dovedli do svetovne vojne in se končali z razpadom avstro-ogrške monarhije. Avtor opisuje svetle in temne strani avstro-ogrške uprave v Bosni in Hercegovini. Glavne vloge pri upravnem aparatu so imeli v rokah Nemci in Madjari, ki so delali na to, da se Bosna in Hercegovina ločita od Srbov in Hrvatov ter se ustvari poseben »bosanski« jezik in narod. O težkem macedonskem vprašanju ugotavlja avtor s Cvijičcem, da se prebivalstvo vzhodne Makedonije približuje bolj bolgarskemu tipu, v zapadnem delu pa srbskemu, vnies so pa prehodni tipi, sploli nista tu dve narodnosti, ampak dve stranki, ena vleče s Srbi, druga z Bolgari.

Črna gora je do srede 19. stol. nekaka cerkvena država, ker njen vladar je škof, a knez Danilo (1851—1860) se ni dal več posvetiti za škofa in je s tem laiciziral svojo državo. L. 1860. nastopi dolgo trajno vlado (do 1918) knez Nikola I., ki se je l. 1910. proglasil za kralja. — Končno govori pisatelj o ogrskih Srbih, ki imajo svoje »Atene« v Novem Sadu. Položaj ogrskih Srbov je proti koncu preteklega stoletja dokaj žalosten. Madjari so jim vzeli skoraj vse pravice, pa tudi v moralnem oziru je slika dokaj temna. Ljudstva se je polastil sebični materijalizem, ki hoče le uživati; pogosto se dobe prezgodnji mladi starei, ki so se izživeli, v družinah ljubijo potratno razkošje, boje se pa številnejšega zaroda. Vse te slabe strani so Srbi pre-

vzeli od Madjarov, dočim se Nemci številno množijo in gospodarski napredujejo, ker so ohranili staro poštenost in priprostost.

V oddelku B. petega dela riše pisatelj politični in kulturni položaj od l. 1868 do konca stoletja na Hrvaškem, v Dalmaciji in v Sloveniji. Nagodba z Madjari je Hrvatom prinesla slabe sadove. Po kratki narodni vladi Ivana Mažuranića dozore hrvatske razmere do velike krize l. 1880., ki prinese Hrvatom dolgoletno tiransko vladavo zloglasnega Khuena Hédérvarya. Hrvatska politika se suče popolnoma po diktatu iz Budimpešte. Hrvatom manjka dalekovidnih, realnih, delavnih politikov. O fantasu Kvaterniku domueva Haumann, da je najbrž znorel, ko je povzročil ponesrečeno vstajo (str. 484). Veliki zvonec je ta čas nosil Ante Starčević, katerega se je zlasti mladina oklepala, a prav iz njegovih vrst so prilajali najhujši madjaroni. Na veliko veselje Dunaja in Budimpešte je Starčević zasnoval svoj pankroatizem, ki ga skuša — v neužitnem slogu — utemeljiti z zgodovino. Haumann prav opaza, da Starčević skuša po zgodovini kakor Trenkovi panduri po sovražnih zemljah. Njegov pankroatizem ni nič drugo, kakor na Hrvaško presajen madjarski šovinizem. Vse to, kar so Madjari očitali Hrvatom, je Starčević obrnil proti Srbom, ki seveda ne ostanejo dolžni odgovora ter vračajo Hrvatom milo za drago. Za časa Khuena Hédérvarya so Srbi najzvestejši zavezniki vladinega protihrvatskega režima. »Od Timoka do Adrijca« ključjo Hrvati kakor Srbi, vsak po svoje, Dunaj in Budimpešta pa se posmehujeta in žučvata bratski spor. Napetost je bila tolika, da se je zdelo, da ni drugega izhoda, kakor da eden ali drugi podleže in izgine. Med tem ko Starčević trobi svoje pankhrvatske ditirambe, propada hrvatstvo nagloma, moralno, številčno in ekonomsko, doseljujejo se Madjari in Nemci.

Žalostne razmere na Hrvaškem mečejo svojo senco tudi na Dalmacijo. Tu si stojita nasproti dve stranki: avtonomisti in aneksionisti. Slednji zahtevajo združenje Dalmacije s Hrvatsko, prvi ne marajo o tem nič slišati. To so dalmatinski »italijanaši«, ki pač priznavajo, da so Slovani, nikdar pa ne Hrvati. Vlada na Dunaju se veseli tega spora, podpira italijanaše, ki se ojačujejo z doseljenci iz Italije, kar tudi vlada pospešuje, da drži na uzdi slovanski živelj. Ker so v banovini Srbi sprti s Hrvati, tudi v Dalmaciji Srbi ugovarjajo proti združitvi Dalmacije s Hrvatsko ter se družijo z italijanaši. Jovanović pa pride potem še na nesrečno misel, da začne v imenu sprave uvajati v dalmatinsko deželno upravo Nemce — kot »nepristranske«! Tako se nam nudi nad vse žalosten prizor: domačini se grizejo med seboj, tujci, Italijani in Nemci se pa šopirijo. Osrednja vlada Dalmacijo popolnoma zanemarija, tu vladajo razmere, ki so naravnost sramota za evropsko državo in povrh še za velevlast, kakor je bila Avstrija. — Na str. 506—516 poda pregled slovenske zgodovine od l. 1848., zopet zelo kratko. Omeni, da Bachov absolutizem med Slovenci ni vzbujal tistega ogorčenja kakor med Hrvati, priznava, da je med duhovščino bilo gorečih rodoljubov, kakor Sloinšek, sicer je pa slov. razumništvo dalo najhujših »husarjev« za Bachovo germanizacijo na Hrvaškem. Ožigosa naravnost »izdajalski« nastop slovenske delegacije pri ustvarjanju dualizma, sploh da je bila slovenska delegacija v dunajskem parlamentu majopomembna, vsled tega nastane spor med »staro-« in »mlado-Slovenci«. Omeni tudi razvoj našega društvenega življenja na prosvetnem, političnem in gospodarskem polju, pa tudi raznarodovalno rovarjenje Südmarke in Schulvereina, nagajaša dalje demokratski zračaj novega pokreta, kateremu je začetnik dr. K r e k. Vedno bolj stopa v ospredje ideja jugoslov. jedinstva, najprej v obliki trializma, ko se je pokazalo, da bi se naj eventualna nova grupacija na jugu izvršila brez Slovencev, se je med Slovenci začela javljati tudi radikalna revolucionarna struja, največ pod češkim vplivom.

Končno spregovori avtor tudi o razmerju med Slovenci, Hrvati in Italijani v primorskih deželah. Avstrlja tukaj stalno in učinkovito ni podpirala nobene narodnosti, razen nemške; kakor je kazalo, je v Trstu in Gorici kazala prijazno lice sedaj Italijanom, sedaj Slovencem, na splošno je pa vedno dajala prednost italijanstvu. V Gorici so Nemci in Italijani bili stalno združeni proti Slovencem, v Istri so pa neomejeno vladali preostanki starega beneškega režima.

V šestem delu zasleduje avtor podvig jugoslov. dežel v prvih letih 20. stol. Na Hrvaškem se končno zlomi železni režim Khuena Hédervarya ter pride do reške in zaderske resolucije. Srbi in Hrvati se zblžajo in se združijo proti madjarskemu nasilju. V tem času se pojavlja tako med Srbi kakor Hrvati »seljački« pokret, ki sta mu na čelu hrvaški Srbin Svetozar Pribičević in Stjepan Radić. Radićev prvi nastop prav dobro označuje avtor (str. 533): prišel je iz tujine s polnimi ušest in ustni lekciji, ki jih je slišal v inozemstvu, pa je samozavestno klical svojim rojakom, da ne potrebujejo za svojo politiko pouka ne v Parizu, ne na Dunaju, ne v Budapešti, a sam je bil prežet avstrijakantskih idej, ki si jih je usvojil na Dunaju. Vse svoje upe je stavil na Avstrijo in njenega vladarja (Franja Josipa, kateremu poje slavospeve). Prepričan je, da bo Avstrija obstajala najmanj še 500 let! Pripoznava, da so Hrvati in Srbi eden na drug, »močemo ali nočemo«, v tisti sapi pa pobija edinstvo s Srbi. Radiću je vele-srbstvo največja ovira ujedinjenju, on sam pa je od Starčevića povzel najradikalnejši parkroatizem, ki istotako onemogočuje ujedinjenje. Zato je bil Radić nasprotnik hrvatsko-srbske koalicije in je sanjaril o neki od Avstrije odvisni Jugoslaviji, ki st bo — zadovoljno ali s silo — priključila — Srbijo.

Po sklenjeni hrvatsko-srbski koaliciji l. 1902. znovič izbruhne sovražstvo med Srbi in Hrvatit vsled protisrbskih pogromov v Zagrebu. Nekaj krivde je gotovo nostl preirani srbski list »Srbobran«, uckaj pa frankovci in Radić, glavni agent v ozadju pa je bila vlada v Budapešti, ki je za svoj režim potrebovala sovražstvo med Srbi in Hrvatit. Med tem se je v Avstriji že napravil veliki vojni načrt, zavojevati Srbijo in preko nje prodreti do Soluna. To je cilj, ki ga zanaprej dosledno zasleduje avstrijska vojna stranka, za katero stoji prestolonaslednik Fran Ferdinand.

V Srbtji med tem zavladal kralj Peter in začne se splošna obnova, z aneksijo Bosne in Hercegovine nastane skrajno napeto stanje med Avstro-Ogrsko in Srbijo. Avstrija naravnost želi najti povod za vojni pohod. Aerenthal je imel načrt, razkosati Srbijo. Ker ni prišlo do vojne z orožjem, je Avstrija začela proti Srbiji carinsko vojno, da bi jo prisilila do popolne kapitulacije.

Prt sklepanju balkauske zveze opozarja avtor, da je inicijativa prišla od rojgarske strani, Srbi so nezaupni, ker se boje zahrbitih načrtov zvitega carja Ferdinanda. O srbski vojski so velevlasti imele precej pesimistične nazore. Avstrlja zlasti je škodoželjno pričakovala, da si Srbija opeče prste. Toda bitka pri Kumanovcem je svet poučila drugače in s to bitko je bila za pravo odločena prva balkauska vojna. Srbija je nosila glavno težo, a pri sklepanju miru so jo velevlasti spravile skoraj ol vse uspehe. Avstrija, Nemčija, Italija so bile pri sklepanju miru naravnost sovražne Srbiji, Anglija in Francija pa brezbržni. Velevlasti so Srbijo vrgle iz Albanije in jo odrinile od morja, Bolgarija pa jo je skušala iztrniti iz Maccdonije. Tako bi končno izšla iz zmagoslavne vojne praznih rok. Prišlo je do druge balkauske vojne; Bolgari so kar brez prave vojne napovedi napadli svoje dosedanje zaveznike. Toda bitka pri Bregalnici je zopet iznenadila svet. Druga balkauska vojna je bila za slavcem bolj škodljiva kakor prva za Turke, je pisala takrat dunajska »Reichspost«. Zmaga pri Kumanovcem in ob Bregalnici je bila v očeh Avstrtje največja krivda Srbije. Avstrija je na vsak način hotela najti povod za vojno in uničiti Sr-

bijo. Na Dunaju so bili prepričani, da bo avstrijska vojska v dveh urah v Beogradu, ko pa pade Beograd, bo cela Srbija na kolenih. Med Srbi je ta čas bilo malo »jugoslavizma«, motilo jih je velesrbstvo in pa stari predsodki ter nezaupnost proti »Lalincem« (str. 625). Končno opiše napeto razmerje med Avstrijo in Srbijo l. 1913.—1914., omeni revolucionarno gibanje v Avstriji in s sarajevskim atentatom zaključí VI. del.

V sedmem in zadnjem delu govori o Jugoslovanih med svetovno vojno. Avstrija je ob začetku vojne računala na nepripravljenost Rusije in Francije, dočim sta Avstrija in Nemčija bili dobro pripravljene.

Izgledi za kako jugoslovensko zблиžanje so v prvi dobi svetovne vojne kar močje neugodni. Radić v Zagrebu naravnost ploska od veselja, da je Srbom napovedana vojna, kaka pobuna ali odpor na Slovenskem ali Hrvaškem bi bila blaznost, ker bi državna oblast vsak poskus zadušila v potokih krvi. Jugoslovanski odbor, ki bi naj delal v tujemstvu za ujedinjenje, je bil med seboj nedein in v vednem sporu s trimoglavim Pašičem. Italija je od vsega začetka bila nasprotna ujedinjenju, ona je hotela Srbe za sebe, Hrvate za sebe, da bi potem lažje spravila ene kol druge pod svoj vpliv. Za Slovence Italija ni imela druge, kakor da si jih razdeli z Avstrijo in izžirše s površja zemlje. V Rusiji so vladali popolnoma zmeđeni pojmi; v pravoslavju okostnela Rusija se je bala, da bi katoliški Hrvati odvrnili Srbe od pravoslavja. Prav ta ozkosrčnost do kosti izkvarjene Rusije je povod, da so v londonskem paktu žrtvovali primorske Slovence in Hrvate, češ, Italijani so katoličani, pa Hrvati in Slovenci, so kaloličani, torej naj gredo skupaj, drugače naslane nevarnost za srbsko pravoslavje! Ko so Avstrijci v jeseni 1915 slavodobitno prekoračili Donavo, zavzeli Beograd in prenesli svoj glavni stan v Valjevo, so se čez par tednov morali sramotno umakniti in 15. decembra je kralj Peter zmagoslavno prišel v Beograd. Značilno in sramotno je, da so izmučeno srbsko vojsko zavezniki hoteli izrabiti, da bi popravili lastno nezmožnost. Rusi v Galiciji niso mogli nikamor, zahtevali so, naj Srbi, nadaljujejo ofenzivo proti Avstriji, da bi tako razbremenili rusko vojsko. Bahali Italijani so o Binkoštih z velikim vikom, in krikom vstopili v vojno, a v decembru so zahlevali od Srbov, naj po izgonu Avstrijcev prodirajo proti Zagrebu, da bi med tem oni za sebe lahko vzeli Trst in naše Primorje. V ozadju je Italija imela še zlobno nakano: čim bolj izkrvavi Srbija, tem boljše za Italijo! Vedenje Italije ves čas vojne napram Srbiji je naravnost perfidno. Na Balkanu niso Italijani storili drugega, kakor da so delali priprave za svoje sebične načrte, ki bi jih izyršili po vojni. Ko so Bolgari stopili v vojno, so zavezniki prepustili Srbijo njen usodi in prišlo je do strašnega umika skozi albansko gorovje v zimskem času. Ko so se izsradani in razcapani ostanki srbske vojske deloma izkrcali v Italiji, so jih Italijani sprejeli ne kot zaveznike, ampak so jih gnali kakor ujetnike v taborišča. Ko se je končno l. 1918. začela ofenziva na solunski fronti, Italijani niso sodelovali nič, Angleži pa od strani opazovali bitko, vso težo so nosili Francozi in Srbi. — Glede mirovnih pogodb podčrtava avtor, da so zelo krivične zlasti za Slovence. Mesto da bi v duhu Wilsonovih točk dali lisoč let zaslužjenemu ljudstvu zraka in solnca, so žive kose našega narodnega telesa žrtvovali nemškemu in italijanskemu molohu. — S sklepom mirovnih pogodb, s formacijo države (takrat) SHS in z vidovdanske ustavo avtor sklenc svoje delo. Poznejši dogodki, pred in po 6. januarju 1929, ne spadajo v okvir te knjige.

Sedaj nekaj opomb, ki se seveda nanašajo le na čas, ki si ga je avtor določil. Povsem naravno je, da se pri tako obsežnem in pestrem gradivu lahko vlihotapijo razni nedoslatki in so v raznih zamolanih vprašanjih mogoča tudi različna mnenja. Avtor nam je podal lepo sintezo razvoja jugoslovenske misli, vendar pri strukturi te impozantne zgradbe pogrcšamo pravó somernost. Poedini deli so namreč v pričetki

z drugimi obdelani prepisalo; tako smo zlasti mi Slovenci slabo odrezali. Avtor je to sam čutil in zagotavlja v predgovoru, da nikakor ni hotel podcenjevati Hrvatov in Slovencev. To učenemu našemu prijatelju radi verjamemo in tudi razumemo, kako je do tega prišlo. V predgovoru navaža glavne mentorje, ki so mu dajali informacije in inspiracije, med njimi ni niti enega Hrvata ali Slovenca, tako se niti sam ni zavedal, da je na sestavo knjige vplivala gotova tendenca, ki je zlasti Slovence smatrala kot brezpomembno količino. Med literaturo o naši zgodovini ni navedeno niti osnovno delo za našo starejšo zgodovino, Kosovo Gradivo, za l. 1848. pa ne Apih. To je tem bolj obžalovati, ker bodo inozemci, ki ne poznajo naših razmer in jezika, iskali sveta v Haumanovski knjizi. — Dasi ravno so nas Slovence nesrečne historične in geografske razmere strašno decimirale, vendar za jugoslovenstvo nismo tako brezpomembni, kakor se marsikomu zdi, ki apriori prezira vso našo preteklost. Mi smo bili, ki smo na svoj hrbet sprejemali silovite udarce na iztok prodirajočega tevtonstva. Ko bi mi ne imeli dovolj odporne sile, bi te udarce dobili Hrvati in za Hrvati Srbi. Pretirano in enostransko je tudi, če se Srbija pred ujedinjenjem smatra kot glavni in skoraj edini vir idejnega jugoslovenstva. Bili so kajpada med Srbi možje širokega vldika, vendar celo naravno je, da je Srbija imela v svojem programu pred vsem osvoboditev nesvobodnih Srbov v Turčiji, Bosni i. t. d. Tudi med Hrvati je Strossmajer s svojim širokogrudnim »jugoslovenstvom« zadel na odpor, zlasti med panhrvatskimi Starčevićanci, ki so nas Slovence radi imenovali »planinske Hrvate«, v odločilnih trenutkih pa so te »planinske Hrvate« odbijali kot »balast«. Dočim so Hrvati jezdili na svojem panhrvatstvu, Srbi na vesesrbstvu ter drug proti drugemu netili divje sovraštvo, pri nas ni sledu o kakem panslovenizmu, pri nas se razvija res čisti bratski slavizem, ki želi in predpostavlja svobodo in enakost med jugoslov. plemeni.

Avtor precej obširno razpravlja o etnični mešanici na Balkanu in pravi (str. 10), da dolgotrajno otomansko vladanje ni vplivalo na raso, omenja tudi slovensko anarhičnost in na več mestih se dotakne razlike v kultu (kolicizmu in pravoslavje), ki pogloblja razdor med plemeni. Zdi se, da se avtor preveč omejuje na zgolj rasno in jezično stran, premalo pa upošteva vpliv etnične pestrosti na duševnost. Če to upoštevamo, so nam umrljivi razni čudni pojavi v javnem življenju, ki škodujejo državnemu upravljanju in mirnemu sožitju. To duševno razpoloženje, ki bi ga lahko imenovali »orientalsko mentaliteto«, ima svoje početke že v stari rimski državi ter sestoji iz več komponent. Odkar je Rim zavladal nad azijskimi pokrajinami in narodi, se je rimska država v mnogočem »poazijatilila«. Ena izmed značilnih potez orientalske miselnosti je fatalizem, ki se prav izrazito kaže pri muslimanih in tudi v srbski narodni pesni igra »usud« veliko ulogo. Iz tega se rodi neka trmoglavost, ki je gluha in slepa za nasprotna dokaza in dejanske okoliščine ter hoče na vsak način z glavo skozi zid in urediti vse po enem kopitu, četudi so noge različne. Druga izrazito azijska poteza je despotizem in centralizem. Rimljan je imel zelo razvit pravni čut ter je bil svobodoljuben, še bolj individualistično svobodoljuben je bil genij grških plemen. naposled pa se v Blzancu izcimi najstrožji despotizem in centralizem, ki se ni razvil iz bitja grško-rimskega duha, ampak je pripisovati azijskemu vplivu. Tak despotični centralizem se je po Mongolih vgnedzil v duševnost ruskega naroda in preko Turkov so ga podedovali od Bizantincev tudi Srbi in Bolgari. Ker je pa slovanski genij individualističen, ali kakor pravi Hauman, »anarhičen«, odtod vedno nihanje med demokratizmom in despotizmom. Iz tega despotično-centralističnega pojmovanja sledi še nekaj drugega, kar usodno vpliva na praktično življenje: kdor se na kakšenkoli način dokopa do oblasti, smatra sam sebe za državo in misli, da kar je državno, je tudi njegovo. Odtod zloraba državnega imetja.

ki jo opažamo že v bizantinski državi, potem pri Turkih in končno pri novo nastalih državah na Balkanu. — Stare fevdalce pri Srbih so Turki uničili, po osvobojenju so tudi turški paše in dr. izginili, nova država ne pozna aristokracije v historičnem pomenu, mesto tega se je pa razvila plutokracija, ki je še slabša kot stara aristokracija. Kakor je stara aristokracija zvesto čuvala rodbinske vezi, tako tudi plutokracija svoje »porodičarstvo«. Haumant na več mestih prav drastično opisuje to plutokratsko porodičarstvo. Nekdo je n. pr. s srečno kupčijo ali spekulacijo postal iz revnega seljaka bogat človek; tak ima sedaj mogočen vpliv na svojo okolico. On ali njegov sin postane nekega dne visok uradnik, morda celo minister. On sedaj gleda, da oskrbi vso svojo porodico, na vsa dobičkanosna mesta nastavi svoje ljudi, na sposobnosti in zasluge se tu veliko ne gleda. Z zavistnim očesom gledajo to drugi in se jim tudi zbuja poželenje po bogato obloženih mizah. Začnejo se intrige in kmalu pride do »krize« in »kriza« zavzame najširše kroge, od ministrskega predsednika dol do vaškega grobarja, pravi Haumant, se spremeni ves personal, njegova mesta zasedejo novi ljudje in kolo se vrti naprej, kriza sledi za krizo; vsak skuša izkoristiti položaj za sebe in za svoje, dokler je čas.

To so glavne komponente tiste miselnosti, ki ni pustila državi priti do reda in blagostanja. Razlika kulta je pri tem celo nedolžna stvar. To razliko so razkričali kot oviro ujedinjenja le brezvestni demagogi, katerim ni bilo nič za versko življenje ne v katolicizmu in ne v pravoslavju. — V Nemčiji je gotovo večja razlika med katoličani in protestanti kakor pri nas med katoličani in pravoslavni, pa vendar tam, ko so bili premagani prvi tresljaji, ki jih je povzročil Bismark, državno življenje ne trpi radi različnosti kulta.

Tesnogradni pravoslavni inspiraciji je pripisovati, če pisatelj na str. 431 in drugje šteje v zlo katoličanom v Bosni, da so jezuitje v svojem konfliktu vzgajali nove dušne pastirje, češ, da so hoteli pokatoličiti pravoslavne! Čudna logika je to. Taka pristranost le škoduje ugledu znanstvene knjige. Vsaka konfesija vendar mora imeti svoje duhovnike, ali bi naj katoličani v Bosni in Hercegovini ostali brez dušnih pastirjev? Duhovski naraščaj se vzgaja za katoličane in ne za pravoslavne. Istotam avtor trdi, da je avstrijska vlada podpirala z vsemi silami katolicizem in zatirala pravoslavje, češ, katoliške župnije so se ustanovljale celo tam, kjer ni bilo drugih katoličanov kakor župnik in mežnar. Bili bi zelo hvaležni informatorjem g. avtorja, ko bi to trditve podprli s konkretnimi zgledi. Takega slučaja ni bilo nikjer, pač pa je bilo mnogo krajev s katoliškim prebivalstvom, kjer je za cerkev služila kaka lesena bajta. Trditve, da je avstrijska vlada podpirala katolicizem, zatirala pa pravoslavje, vella prav toliko, kakor če sedaj Italijani pišejo, da je avstrijska vlada podpirala Slovence in Hrvate, zatirala pa Italijane. Če je avstrijska vlada kaj storila v tem oziru, je storila le svojo dolžnost, ker katoliško prebivalstvo v Bosni in Hercegovini, izvzemši nekatere priseljence po l. 1878., ki so pa bili večinoma versko indiferentni, je bilo najrevnejše. Muslimani so imeli na svoji strani bogate begge, pravoslavni premožne trgovce, katoličani pa revne seljake, ki so jih Turki, kakor avtor sam priznava, bolj sovražili, kakor pravoslavne. Ko bi bila avstrijska vlada res tako munificenta namram katoličanom, bi ne bilo treba zbirati po avstrijskih deželah milodarov za hogo-služne potrebe bosanskih katoličanov. Tega pa vendar ne more nihče za zlo šteti, saj ima vsaka konfesija pravico in dolžnost, skrbeti za svoje revne sovornike.

Pomislimi je še to-le: V času, ko bi naj avstrijska vlada enostransko podpirala katoličane proti pravoslavni, so Srbi na Hrvatskem z vsemi silami podpirali madjarski režim Khuenov. Madjari so pa določali smernice bosanski upravi. Če se je torej pravoslavni v Bosni godila krivlca od strani vlade v korist katoličanstva, zakaj pa se

niso zganiili njihovi soverniki na Hrvaškem? Krivda pade potem na njit, ker so podpirali tak režim!

Kako površne so bile informacije, ki jih je doblil avtor o verskih razmerah v Bosni, je razvidno tudi iz tega, da stavi katoliško škofijo tudi v Bihač, kjer ni bilo škofije, izpustil pa je Mostar, kjer je res katoliška škofija.

Na str. 494 trdi avtor, da je Pij X. izbacnil iz rimskega koledarja Cirila in Metodija. Ni jih izbacnil, ampak že Leon XIII. je njun praznik prestavil od 5. na 7. julij, ker je 5. julija smrtni dan l. 1897. za svetnika proglašenega Antona Zakarija, v slovanskih škofijah, ki so to želele, pa sta Ciril in Metodij še danes 5. julija. — Na isti str.: cesar Franc Jožef ni dal ukora Strossmajerju l. 1880. radi brzobjavke v Kijev ob 1000letnici Cirilu in Metodija, marveč l. 1888. radi čestitke k 1000letnici p o k r š č e n j a Rusov.

Str. 549: Srhska skupščina ni izvolila Petra Karadjordjevića za kralja l. 1902., marveč 5. junija (po gregor. koledarju) 1903. Če se je tu zgodila pomota, ni čuda, da je tudi majniška deklaracija pomotoma potisnjena za leto dni pozneje; str. 694: ta deklaracija je bila podana v državnem zboru 30. maja 1917, ne 1918. Dočim so drugod imenoma imenovani možje, ki so količkaj kaj pomembnega storili ali izpregovorili, je tukaj kakor nimenoma zamolčano, da je to deklaracijo prečital dr. Korošec. Na raznih mestih se pozna tendenca, tega moža potisniti kolikor bolj v ozadje.

Pri persekucijah v Sloveniji l. 1914. omenja avtor le razpust Maticе Slov., vse drugo grozno trpljenje neštetihi žrtev nemške pobsesnosti je zakrito z molkom, enako živahno delovanje in nepopisno navdušenje za Jugoslavijo med slovanskim ljudstvom.

Str. 359: hrvatski narodni skladatelj ni bil Lisicki, marveč Vatroslav Lisinski, znani slov. politik je bil Šušteršič in ne Šušterčič, bivši kralj. namestnik v Ljubljani je Hribar ne Ribar, Gleichenberg je na Štajerskem in ne na Ogrskem i. t. d.

Vkljub temi in drugim nedostatom je Haumanova knjiga zelo odlično delo in smo g. avtorju zanj zelo hvaležni. Knjigo bi naj pozorno čitali in p r e m i š l j e v a l t ne samo poklicni zgodovinarji, ampak tudi drugi, če nj za nas zastonj Cicero zapisal znanih besed: »Historia magistra vitae.

Fr. Kovačič.

Dr. Mellta Pivec-Stelè: La Vie Economique des Provinces Illyriennes (1809—1813) suivie d' une bibliographie critique. Paris 1930.

Obsežno, preko 400 strani obsegajoče delo, k ga je napisala gospa dr. Mellta Pivec-Stelè, knjižničarka na državni knjižnici v Ljubljani, izdal pa slovanski inštitut na univerzi v Parizu, slika gospodarsko življenje Napoleonove Ilirije v celoti in v podrobnostih po posameznih pridobitnih panogah.

Glavna vsebina knjige je razdeljena na tri dele:

- I. Postanek in organizacija ilirskih dežel;
- II. izvišitev kontinentalne zapore v Iliriji in
- III. gospodarski položaj ilirskih dežel.

1. Postanek in organizacija ilirskih dežel.

Po Dunajskem miru dne 14. oktobra 1809 organizirano ozemlje Ilirije ni bilo niti zemljepisno niti gospodarsko, še manj politično ali nacionalno enotno. Uprava v treh deželah je bila do ustanovitve Napoleonove Ilirije zelo različna. Statistike prebivalstva po narodnosti sploh nimamo iz te dobe, pač pa po konfesiji. Po štetju z dne 20. marca 1813 je bivalo na 54.998 km² velkemu ozemlju ilirskih dežel katolikov 1.312.955, pravoslavnih 224.418, luterancev 15.785, reformiranih 206, židov 2736, v celoti 1.556.000 duš. Ako pogledamo na karto, vidimo, da je to ozemlje tvorilo nenavadno dolg, a so-

razmerno ozek pas, ki je zapiral Avstrijo in Ogrsko proti morju ter je tvoril po celini vez med Francijo, Italijo in Turčijo, torej naraven most od zapada na vzhod.

Zakaj je Napoleon uslvaril Ilirijo? Sam se je izrazil nasproti Las Cases-u na otoku Sv. Helene dne 20. VII. 1816, da v tem pogledu ni imel ločnih sklepov, ampak samo načrte. Sodobne priče pravijo, da je Ilirija nastala iz vojaških in gospodarskih razlogov. Nedvomno je imel Napoleon neposredni vojaški namen oslabil Avstrijo in jo odrinil od morja, v drugi vrsti pa dobili zvezo z Dalmacijo, ki je pripadala Franciji že od l. 1806. dalje. Ilirija naj bi bila predstraža proti Avstriji. Toda gospodarski cilji so stopali vedno bolj v ospredje, čimbolj je Napoleon izvajal sistem celinske zapore, naperjene proti Angliji. Napoleon je stremel za tem, da zapre Angliji vsa pristanišča ob vzhodni obali Adrije ter dobi po suhem Irigovsko pot za Francijo proti iztoku. Francija naj postane gospodarica sredozemskega morja. Adrija naj bo francoska lasl.

Upravna organizacija Ilirskih dežel je bila — po daljšem provizoriju — urejena z odlokom z dne 15. aprila 1811. Obsegale so 6 civilnih pokrajin in 1 vojaško hrvaško krajino, s 6 intendanti, ki so imeli isle pravice, kakor francoski prefekti. V Ljubljani je bil sedež generalnega guvernerja, ki je tvoril z generalnim intendantom in generalnim komisarjem za pravosodje takozvani mali svet (le petit conseil). Ustava in prava Ilirskih dežel je imela centralističen značaj, ki pa ni bil v celoti uresničen. Generalni guvernerji so bili po vrsti: Marmont, Bertrand, Junot in Fouché. Poročilo o ustavi in upravi Napoleonove Ilirije ne spada v okvir te razprave. Opozarjamo samo na knjigo dr. Bogumila Vošnjaka o ustavi in upravi Ilirskih dežel, kjer je ta stvarina natančno opisana.

Takoj ob začetku Napoleonove Ilirije je stalo gospodarsko življenje teh dežel v znamenju občutne denarne krize.

Avstrija je zapustila v teh krajih mnogo papirnatega denarja (Bancozettel) brez prave notranje vrednosti. Nominalna vrednost tega denarja je vedno bolj padala. Z odlokom francoske vlade z dne 7. decembra 1810 je bilo določeno, da se od l. l. 1811 ne bo sprejemal avstrijski denar pri javnih blagajnah, marveč samo francoski franki. Ta odlok je imel blagodejen vpliv na gospodarsko življenje Ilirskih dežel, ker je uredil valutno vprašanje in izmenjavo avstrijskih bankovcev pred avstrijskim bankrotom, ki je sledil kmalu za tem. S tem so bile Ilirske dežele obvarovane velike gospodarske škode.

II. Izvršitev celinske zapore v Iliriji.

Dvojna naloga je bila namenjena Ilirskim deželam v okvirju Napoleonovega orjaškega načrta, da s celinsko zaporo gospodarsko in politično premaga Anglijo: **Vzhodna obala Adrije se naj zapre angleški trgovini, po suhem pa se naj odpre pot francosko-levantinski trgovini.**

Učinek vseh upravnih odlokov, ki merijo na izvršitev celinske zapore v Iliriji, se najbolje spozna, ako se ugotovi razvoj in resnično stanje posameznih gospodarskih panog v tej dobi.

A) Carinska uprava: Že 16. oktobra 1809, torej dva dni po sklenjenem miru na Dunaju je Napoleon pisal Gaudiu-u, da je treba poslati v Ilirijo inteligentnega človeka za direktorja carin.

Pisaleljica natančno slika organizacijo carinske uprave v Iliriji, delokrog posameznih carinskih uradov in organov in vodilne može, ki jim je bila poverjena organizacija carinske službe v Ilirskih deželah. Očividno pa ta uprava v začetku ni dobro funkcionirala, kar sledi iz kriličnega poročila, ki ga je poslal Catineau-La Roche že l. 1810. Napoleonu (Note pour Napoléon sur la situation de l'Illyrie en 1810). Posledica je bila, da je bil vodilni upravnik carin Laugier odpoklican in zamenjan z drugim in da je bila

uprava carin v Iliriji z odlokom z dne 16. okt. 1810 podrejena neposredno generalnemu direktorju carin v Parizu. Končno je bila carinska uprava v Iliriji urejena z odlokom z dne 27. novembra 1810 in s carinskimi tarifi. Ni mogoče na tem mestu natančneje naštevati podrobnosti tega odloka in tarifov. Nameu vse te carinske zaščitne politike je bil: zavarovati domačo produkcijo, zlasti francosko industrijo in preprečiti vsak uvoz angleškega blaga. Težave, ki ujno nastanejo ob ustvaritvi novih državnih in gospodarskih mej, so se pojavile tudi tukaj. Številne pritožbe so se nanašale na obmejni promet s sosednimi avstrijskimi kraji, slično kakor ca 110 let kasneje ob postanku kraljevine Jugoslavije. Nekatere ostrine teh carinskih določb so bile sčasoma odpravljene ali vsaj omiljene.

B) Poljedelstvo, živinoreja in gozdarstvo. Večina ilirskega prebivalstva se je bavila s poljedelstvom, živinorejo in gozdarstvom. Vse te panoge pa niso mogle zaščitati vsem potrebam prebivalstva. Glede žita so bile ilirske dežele vedno pasivne in navezane na uvoz iz Ogrske in drugih dežel.

Na Koroškem in Kranjskem so posebno gojili živinorejo, na Kranjskem posebej še vinogradništvo in čebelarstvo. V Ljubljani je obstajala od l. 1767. kmetijska družba za pospeševanje kmetijstva. Hrvatska je pridelovala žito ter gojila živino in svinje. Na Goriškem in v Istri so pridelovali južno sadje, olivno olje in vino. Pokrajina Dalmacija je bila najbolj siromašna in neplodna. Prebivalstvo v tej pokrajini se je od nekdanj bavilo z ribarstvom in brodarstvom. V dobo francoske uprave spadajo poskusi, da se udomači v Dalmaciji pridelovanje krompirja, ki je bil v teh krajih še neznan.

V splošnem je bilo poljedelstvo ilirskih dežel še zelo zanemarjeno in vsled vojnih dajatev izčrpano.

Francoska uprava se je trudila dvigniti splošni gospodarski napredek, v kolikor je to bilo radi slabih financ mogoče; kajti uprava ilirskih dežel bi po prvotnem načrtu ne smela obremeniti Francije. V uradnih odlokih in razglasih, ki so bili objavljeni v uradnem glasilu »Télégraphe Officiel«, najdemo številna navodila za zboljšanje ovčarstva, za povzdigo sadjarstva in odkritje novih pridelovanih virov. Delali so se tudi poskusi s pridelovanjem bombaževine v južnih krajih. Radi klimatičnih nestalnih pogojev se ti poskusi niso obnesli, dasiravno je bila bajé kakovost pridelanega bombaža prav dobra.

Francoska uprava je našla v ilirskih deželah še fevdalni sistem s tlako, desetino in drugimi dajatvami in osebnimi omejitvami. V skladu s demokratskimi nazori je skušala francoska uprava rešiti prebivalstvo fevdalnih bremen, kar pa se ji ni povsem posrečilo. Francozi so odpravili osebno tlako brez odškodnine, vse druge dajatve pa bi se naj odkupile. Graščaki so zgubili takoj sodstvo nad podložniki. Zamišljeno je bilo, da se stari fevdalni gospodarski red polagoma zamenja z novim. Med graščiško gosposko in kmeti so nastali številni spori, ki so jih Francozi skušali rešiti z uvedbo posebne komisije.

Francoska vlada pa se je sama še prav izdatno posluževala tlake za izvršitev javnih del, zlasti cest. Kakor bomo pozneje videli, se je ta sistem dobro obnesel pri zgradbi novih cest.

Živalno se je francoska uprava udeleževala v gozdarstvu, najbrž radi tega, ker je sama prevzela obširne državne gozdove na Koroškem in Kranjskem. Trudila se je organizirati šumarsko upravo kot tako ter urediti izkoriščanje lesa. Prva naloga se je posrečila, druga ne in to predvsem radi slabih prometnih zvez, radi krize v industriji in padanja lesnih cen. Številni so vladni odloki in okrožnice, ki se nanašajo na izkoriščanje gozdov in lesa za industrijo in ladjedelstvo. V slednje svrhu so bili namenjeni zlasti obširni gozdovi na Hrvaškem.

C) Rudarstvo in industrija. Ilirija je imela mnogo rudnikov in sorazmerno malo industrije. V industriji je bila vodilna kovinska industrija. Največ rudnikov in tovarn je bilo v tej dobi na Koroškem in Kranjskem, nekaj tudi v Istri in na Hrvaškem; dve tretjini vseh rudarskih in industrijskih podjetij na Koroškem je bilo v državnih rokah. Najvažnejši državni rudnik se je nabajal v Idriji, kjer se je pridobivalo živo srebro. Idrija je štela v tem času 7000 prebivalcev, 1200 delavcev, 600 upokoјencev, 300 vajencev. Letno se je pridelalo v teh rudnikih žtvega srebra za ca. 2.000.000.— frankov, letni čisti dobiček pa je znašal 600 do 700.000.— frankov. Napoleon sam se je posebno zanimal za položaj in razvoj Idrijskih rudnikov.

Kontinentalna zapora je v splošnem zelo neugodno vplivala na gospodarski razvoj rudarstva in industrije v Iliriji. Pred to dobo so rudarska in industrijska podjetja v teh krajih izvažala blago v druge kronovine Avstrije, pa tudi v inozemstvo. Država je v izdatni meri podpirala razvoj teh podjetij, osobito v Idriji. Za časa kontinentalne zapore je bil inozemski trg popolnoma zaprt ter je bil izvoz nemogoč. Posledica tega je bila, da podjetja niso mogla prodati blaga in da so dolgovala svojim nameščencem in delavcem plače in mezde za več mesecev nazaj. Ko je francoska vlada zvedela za kritični položaj državnih podjetij, si je pomagala deloma s posojili, deloma pa je sama nakupovala blago za lastne, osobito vojaške potrebe. Še neugodnejši pa je bil položaj privatnih podjetij (rudnikov in tovarn) v tem času. Posebno na Kranjskem je bila kriza industrije stalna in vedno bolj občutna že od konca 18. stoletja, za časa kontinentalne zapore pa se je tako stopnjevala, da je mnogo ljudi izgubilo svoje premoženje. Med žrtvami te industrijske krize je bil tudi znani mecen baron Cojz.

C) Ceste in pošta. Na nobenem drugem polju niso bili uspehi francoske uprave v ilirskih dežetah tako očitvidni in trajni, kakor v področju cest in poštne uprave. Francoska uprava je storila vse mogoče, da se ustvarijo pogoji za razvoj tranzitne trgovine v teh krajih. Ker je bilo morje v tem času zaprto, je francoska uprava v dobi nekaj let zgradila nove ceste in omogočila promet po rekah. Istočasno z izboljšanjem starih cest ter zgradbo novih pa je francoska uprava organizirala tudi poštni promet v Iliriji in s sosedno Turčijo. To delo je res občudovanja vredno. Poleg rednega vzdrževanja že obstoječih cest se je francoska uprava energično lotila tudi zgradbe popolnoma strategičnih in trgovskih cest, med katerimi je omeniti na prvem mestu Napoleonovo cesto, ki je zvezala Ljubljano z Dalmacijo, Dubrovnikom in Kotorom, ter Lujizino cesto, ki je zvezala Zagreb preko Karlovca z Reko. Značilno je, da je pri zgradbi teh cest z veseljem sodelovalo tudi domače prebivalstvo, kar podčrtavajo francoski upravniki v svojih spominih. Glavni organizator tega dela je bil inž. Blanchard.

Na Kranjskem se je vzdrževalo 600 km cest, 23 velikih lesenih mostov in 70 drugih manjših. Mnogo cest so nanovo zgradili, Sava je bila regulirana in pripravljali se je načrt za osuševanje Ljubljanskega barja. Na Koroškem se je popravilo 280 km cest in mnogo velikih mostov preko Drave in Zile. V skrajno zanemarjeni Istri so bile očiščene luke v Trstu, Kopru, Piranu in Poreču ter so bili popravljene pomoli. Otvorjena je bila cesta iz Trsta v Pulj v razdalji 85 in pol km, nadaljevanje bi moralo biti dovršeno leta 1813. Cesta iz Pazina v Rovinj je bila nanovo zgrajena. V celivni Hrvaški je bilo nanovo napravljenih 47 km cest, vzdrževalo pa se ca 266 km cest. Sava in Kolpa sta bili regulirani, Reško luko pa so očistili. V pokrajinah Dalmacije in Dubrovnik, ki so bile nekdanj brez cest, je bila zgrajena Napoleonova cesta od Knina do Dubrovnika. V vojaški Hrvaški, kjer je imel Blanchard samo nadzorstvo, se je vzdrževalo 514 in pol km cest ter je bil zgrajen most pri Kostajnici.

Celokupni stroški v 3 letih so znašali 1,350.000.— frankov všteti upravne stroške v letnem znesku 60.000.— frankov. Vrednost vseh dovršenih del pa je znašala več ko 6,000.000.— frankov.

Velike zasluge imajo Francozi tudi za ureditev poštnege prometa v Ilirskih deželah in s sosednimi državami. Zanimivo je, da je bila ta uprava v l. 1812. celo aktivna in je dala v tem letu 150.000.— frankov čistega dobička. Nanovo so Francozi uredili direktno pošno zvezo na progi Pariz - Ljubljana - Kostajnica - Carigrad - Smirna s francoskimi postajami v Turčiji.

D) Trgovina:

D) Trgovina. Lega Ilirskih dežel je bila izredno ugodna za tranzitno trgovino. Še pod Avstrijo je štá preko teh dežel važna trgovska pot od Trsta preko Dunaja v Hamburg. Francozi so poleg stare poti pospeševati tudi novo trgovsko pot Pariz - Ljubljana - Carigrad - Smirna. Francoska uprava je v to svrhu podpirala razvoj domače trgovine, pobijala je angleško trgovino, uredila avstrijski tranzitni promet in francosko-ilirsko-levantinsko trgovino. Tej novi gospodarski politiki je podrejena celotna uprava, predvsem organizacija carin, o kateri smo že govorili. Za razvoj domače notranje trgovine je bita zelo važna splošna varnost prometa, za katero je francoska uprava mnogo storila. Z močno roko so Francozi zatrli roparske tolpe (rokovnjače), ki so se v teli nemirnih vojnih časih razpasle po naših krajih (v Istrji, na Gorenjskem). Razvoju domače trgovine so služili vsi upravni odloki in predpisi, ki so se nanašali na voznike, kakovost vozil (»parizarji«) in stanovsko organizacijo trgovcev. Kot pristaši gospodarskega liberalizma so Francozi pospeševali svobodno konkurenco, uvedli so tržna poročila in dovolili naseljevanje tujih trgovcev.

Koncem 18. in v začetku 19. stoletja so bili trgovci v Ilirskih deželah organizirani v privilegiranih korporacijah. Število članov je bilo strogo omejeno. Ilirska uprava pa je uklnila vse privilegije. Domači trgovci nikakor niso bili zadovoljni s temi novimi odredbami. Francoska uprava je pospeševala naselitev tujih trgovcev (Francozov, Italijanov, Židov). Po 300 letih se je v Ljubljani zopet naselil židovski trgovec po imenu Heymann. Guverner Marmont je podelil Židom vse pravice in popolno ravnopravnost s svojim odlokom z dne 27. 11. 1810. Imenovani Heymann je bil rodom Bavarec. Bila sta dva brata Abraham in Mojzes Heymann, dobavitelja francoske armade v Nemčiji, ki sta prišla s svojim ročakom Simeonom meseca novembra 1809 v Ljubljano, kjer sta ustanovila manufakturno trgovino in menjalnico. Francoska vlada ju je izdatno podpirala. V Trstu je bilo meseca oktobra leta 1809. v celoti 222 trgovcev. Leta 1815. se je ugotovilo, da je nastalo za časa francoske uprave 40 novih trgovin.

Tržna poročila, ki jih je uvedla francoska uprava, so bila potrebna radi nestalnosti cen in valute. Zanimivo je, da je odredil Marmont, da morajo občine vsak teden na novo dooločiti maksimalne cene živil.

Važna odredba je bila, da je francoska uprava uvedla trgovske zbornice in trgovska sodišča. Trgovska zbornica v Trstu je imela 11 članov, trgovska zbornica v Dubrovniku in na Reki pa vsaka po 8 članov. Trgovska zbornica v Trstu je odposlala dva svoja zastopnika v glavni trgovski svet v Parizu na podlagi odloka z dne 27. 6. 1810. Dubrovnik in Reka pa po enega zastopnika. Trgovska sodišča so bila ustanovljena v Ljubljani, Reki, Trstu in Dubrovniku.

V splošnem pa v tem času položaj trgovcev ni bil posebno ugoden. Bila je doba gospodarske nesigurnosti in silnih sprememb, ki so odločilno uplivalo na cene, valuto in sploh na vse eksistenčne pogoje.

Boj proti angleški trgovini je izvajala francoska uprava v Ilirskih deželah z vso energijo. Angleško blago je bilo povsod prepovedano, zlasti kolonialno blago. Franco-

ska, oblaslva so izdala stroge odredbe, da se mora angleško blago povsod zapleniti in celo javno zažgati. Vsako nasprotno ravnanje se je smatralo kol lihotalstvo, ki se je strogo kaznovalo po francoskem kazenskem zakonu. Te določbe so občulno zadele celokupno prebivalstvo, zlasti v večjih meslih, kakor v Trslu in Ljubljani. Ugodnejši je bil položaj na Reki, ker je tunkajšnji guverner pravočasno obvestil Irgovce, da so poskrili svoje zaloge. V drugih večjih meslih pa se je brezobzirno nadaljeval lov na angleško blago. V Ljubljani se je angleško blago javno sežgalo na trgu pred meslno hišo, in sicer dne 11. okt. 1812 ter slednjič dne 21. februarja 1813.

V naslednjih poglavjih poročča pisateljica zelo natančno o položaju ilirske Irgovine napram Avstriji ter o razvoju ilirske trgovine z Levantlo. Statistični podatki za to dobo niso povsem točni. Za leto 1811. vemo, da je carinarnica v Kostajnici ob ilirsko-bosanski meji zaznamovala sledečo količino blaga, ki je prišlo iz Turčije in je bilo odpremljeno kol tranzitno blago za Francijo: 28.178 zavojev (kolijev) različnega blaga, osobilo bombaževine, volne, kož, lobaka itd. s kosmalo ležo 21.412 slolov à 56 kg in v cenilni vrednosti 5.834.164 frankov. Samo vrednost bombaževine je bila ocenjena na 4.603.200 frankov. Sodba sodobnih avtorjev o razvoju ilirsko-levantinske Irgovine ni ugodna. Sismondij je že leta 1810. napovedal fujasko le nove Irgovske poti. Domači Irgovci v Iliriji so bili precej paslval nasproll novi trgovski orientaciji. Z levantlinsko Irgovino so se haviili predvsem francoski, italijanski, židovski in grški Irgovec. Uspeh te nove ilirske trgovine je bil sorazmerno majhen in to v glavnem radi dolžine in nesigurnosti poti.

Iz virov, ki jih obravnavava pisateljica, je razvidno, da je francoska uprava ilirskih dežel dežel posvetila vso svojo pozornost novim trgovskim slikom Francije z Ilirijo in Turčijo. Posebne zasluge ima v tem cziu prvi ilirski guverner Marmont. Napoleon sam ni bil zadovoljen z uspehi francosko-levantinske trgovine, dasiravno je Francija importirala iz Turčije samo v letu 1811. 25.000 bal bombaževine preko Kostajnice, kar je pri letni potrebščini za celokupno Francijo v iznosu 50—60.000 bal bombaževine vsekakor zna-len napredek. Zdi se pa, da je zlasti leto 1812. silno neugodno vplivalo na razvoj te trgovine, ker v tem letu izginejo vsi statistični podatki.

V zvezi z razvojem trgovine v ilirskih deželah je Ireba omenili tudi stanje brodarstva in lihotalstva. Sistem kontinentalne zapore je silno oviral razvoj ilirske pomorske plovbe. Trgovina z legalnim Irgovskim blagom je bila zelo omejena. Zato pa je lembolj evelelo lihotalstvo. Za zaščito ilirske obrežne plovbe bi bila francoska uprava potrebovala ob jadranski obali močno vojno mornarico. Kakor je znano, pa je bila francoska vojna mornarica v tem času v primeri z Anglijo zelo slaba, ilirska vojna mornarica pa sploh ni prišla v pošlev. Za zaščito ilirske obali je Marmont organiziral narodne straže ter je uredil njih službo v Dalmaciji z odlokom z dne 17. febr. 1810, v Islri pa z odlokom z dne 17. marca 1810. Marmont omenja v svojih spominih, da je tako organiziral obmejno stražo od Trsla do Kolora, ki je štela 10.000 ljudi in ki ni slala državo skoraj ničesar. V tem času so Angleži opetovano napadli dalmatinske otoke in obrežna mesta. Obramba teh krajev je lakral slonela izključno na narodnih stražah.

Premoč angleške vojne mornarice je bila posebno občutna v Jadranskem morju, lako da so bili Angleži neomejeni gospodarji položaja. Posledica tega je bila splošna nesigurnost obrežne pomorske plovbe in splošno propadanje domačega brodarstva. Ker domači mornarji niso našli zaslužka na domačih ladjah, so bili primorani iti v tujlno ter so v velikem številu služili ljudi na angleških ladjah.

Čimbolj so se pojavljale škodljive posledice kontinentalne zapore za ilirske dežele, kakor tudi za druge države v Evropi, lembolj je evelelo organizirano lihotalstvo. Francoska država je sama prelomila sistem celinske zapore s tem, da je proti plačilu

visokih pristojbin dovoljevala raznim trgoveem nakup inozemskega blaga, ki je bilo sicer prepovedano. Razumljivo je tedaj, da se je vedno bolj širila trgovina s prepovedanim blagom in tihotapstvo. V Sredozemskem morju je bilo oporišče tihotapske trgovine na otokih Malta, Sicilija, Krf, v Jadranskem morju pa na Visu, ki so ga Angleži kmalu zasedli. Angleži so kmalu obvladati vse važnejše trgovske poti, ki so vodile iz Orijefta na Balkan in preko Balkana v Avstrijo in Francijo. Francoska uprava je sicer energično pobijala tihotapstvo ter strogo kaznovala tihotapce po francoskem kazenskem pravu, vendar brez uspeha. Zdi se, da so bili v vrstah francoskih carinikov v Ilirskih deželah uradniki, ki strokovno in moralno niso bili na višku. Številne so bile pritožbe proti poslovanju carinskih organov. Ga. dr. Pivec-Steletova pripominja, da je sicer nemogoče navesti točne statistične podatke o stanju zakonite kakor tudi nezakonite trgovine Ilirskih dežel v tej dobi, da pa se lahko sklepa, da je postala Ilirija vsled kontinentalne zapore izrazito tihotapska dežela in dežela tranzitne trgovine.

Bilanca francoske uprave o Ilirskih deželah je v trgovskem oziru odločno pasivna.

E) F i n a n c e. O organizaciji finančne uprave v Ilirskih deželah nam je naslikal točno sliko dr. Bogumil Vošnjak v svoji Ustavi in upravi ilirskih dežel. Ga. dr. Pivec-Steletova je nekoliko dopolnila dr. Vošnjakovo razpravo. Njena izvajanja so obširnejša in bolj podrobna ter podprta s podatki iz raznih uradnih poročil in odlokov.

Uprava Ilirskih dežel je bila v finančnem oziru težavna; kajti ljudstvo je bilo vsled številnih vojn in vsled padanja vrednosti papirnatega denarja gospodarsko tačrpano. Ko je Napoleon poveril upravo Ilirije Marmontu, mu je izrecno naročil, da ta uprava ne sme obremenjevati Francije. Potrebščine javne uprave v Iliriji so bile znatno večje nego redni davčni viri. Deficit je znašal letno ca. 5.000.000 frankov. Državne blagajne so bile prazne. V takih razmerah je bilo seveda težko vršiti posle javne uprave.

Marmont je v bistvu ohranil dotedanji davčni sistem in dotedanje davčne vire z nekaterimi manjšimi spremembami, poleg tega pa je uvedel tudi nove davčne vire, ki so bili že udomačeni v Franciji, kakor n. pr. zemljiški, osební davek ter carine. Uvedba zemljiškega in osebnega davka je bila združena s precejšnjimi težavami, ker v Ilirskih deželah še ni bil povsod izdelan kataster. Prvotna odmera zemljiškega davka je bila vsled tega v mnogih krajih napačna in krivična ter jo je bila treba večkrat popraviti.

Dne 18. 6. 1810 je Marmont pismeno poročal Gaudinu o položaju ilirskih financ v prvem polletju 1810 ter je naglašal, da je glavna ovira dohodkov pomanjkanje kovanca denarja. Zanimivo je, da se je zemljiški davek v Dalmaciji lahko plačeval v naravnih dajatvah.

Ker pa ilirska uprava nikakor ni mogla kriti svojih potrebščin z rednimi davki, tako da ni mogla plačevati niti plač niti pokojnin niti drugih obveznosti, je bil Marmont slednjim prisiljen najeti pristlino posojilo. Z odlokom z dne 17. okt. 1810 je Marmont odredil plačilo prisilnega posojila v znesku 1.200.000.— frankov. To posojilo je bilo namenjeno za kritje državnih obveznosti. Davkopllačevalci, ki so imeli manj nego 5.000 frankov letnih dohodkov, so bili izzeti. Plačilo tega posojila je bilo razdeljeno po okrožjih. Mesti Reka in Trst pa sta prostovoljno plačali mnogo več, nego je bilo predpisano, tako da je znašala končna svota vplačanega posojila 1.795.000.— frankov. Pozneje so sledila razna druga bremenena in novi davki. Uvedene so bile davčne rekamacijske komisije, ki so reševale pritožbe zoper odmero davkov (zlasti zemljiškega). Za presojo takratnih gospodarskih razmer v Iliriji je važno poročilo, ki ga je predložil leta 1811. neki Bellevile ministru policije v Parizu in v katerem slika stanje ilirskih financ skrajno neugodno, češ. da je vojaštvo izčrpalo večlno dohodkov in da so po-

sledice kontinentalne zapore vedno težje. V tem poročilu — kakor tudi v drugih — se naglašja pomanjkanje kovanega denarja, ki je še povečalo krizo v trgovini.

Med državnimi monopoli je omeniti sol, tobak, smodnik, salpeter in loterijo. Danes se nam zdi skoraj nerazumljivo, da je Ilirija kot obmorska dežela pridelovala premalo soli v svojih lastnih salinah in da je bila navezana na uvoz iz inozemstva. Ilirska uprava se je trudila dvigniti domačo produkcijo soli, vendar pa so pritožbe prebivalstva radi nezadostne preskrbe soli na dnevnem redu. Kljub temu pa je bila uprava monopolnih predmetov aktivna, ker je znašal čisti donos za sol v letu 1811. 1.500.000.— frankov. za tobak pa 500.000.— frankov. Čisti donos monopola za smodnik in salpeter je znašal leta 1811. 30.000.— frankov. Donos loterije je bil malenkosten in je le polagoma rasel. Kljub začetnim težavam je loterija dala leta 1811. 240.000.— frankov čistega donosa.

Pisateljica ugotavlja, da so direktni davki v dobi ilirske uprave polagoma padali, pač pa so stalno rasle indirektni davščine.

Uprava državnih domen je bila aktivna in je izkazala v letu 1811. 1.500.000.— frankov čistega donosa, v letu 1812. pa celo 2.800.000.— frankov.

Dne 9. 2. 1810 je Napoleon pisal Gaudinu, da bi morala uprava Ilirije doseči letno 12.000.000 frankov čistega donosa, da bi morala sama vzdrževati vojaštvo in uradništvo. Ker pa se to nikakor ni dalo doseči, je Marmont predlagal 27. okt. 1810 sledeči proračun: dohodki 13.843.000.— fr., izdatki 21.390.629.— fr., primanjkljaj 7.547.629.— fr. Napoleon je vrnil te predloge Gaudinu z naročilom, da črta pretirane izdatke, osobito pokojnine avstrijskih podanikov in plače duhovništva. Dne 26. dec. 1810 je bil predložen Napoleonu spremenjeni proračun, ki je izkazoval dohodkov 12.475.231.— fr., izdatkov 18.809.805.— fr., primanjkljaja 6.334.574.— fr. Ta proračun je bil odobren.

Že v letu 1811. pa so bile potrebščine za upravo Ilirskih dežel sprejete v državni proračun, tako da Ilirija ni imela lastnega proračuna.

Ako primerjamo tozadevne statistične podatke v knjigi ge. dr. Pivec-Stelétove s podatki, ki jih navaja g. dr. Vošnjak v svoji knjigi, najdemo precejšnje nesoglasje. Očividno črpa vsak avtor svoje statistične podatke iz drugih virov. Sploh pa ti statistični podatki ne morejo biti zanesljivi, ker je finančna uprava dotične dobe premalo raziskana. Vsekakor najdemo že v drugih podatkih ge. dr. Pivec-Stelétove in g. dr. Vošnjaka oporo za presojo takratnih finančnih razmer v Iliriji. Splošno se lahko reče, da so bila vojaška bremena od leta do leta večja in da niso bila v nikakem razmerju z izdatki za druge upravne panoge. To je bil tudi glavni vzrok, da se francoska uprava ni mogla udomačiti in da je ljudstvo začelo sovražiti upravni sistem in njegove predstavnike.

Tudi poglavje o državnih dolgovih in zadolževanju občin v Ilirskih deželah je zanimivo. V podrobnosti pa se ne moremo spuščati.

III. Gospodarski položaj Ilirskih dežel.

V tretjem delu nam pisateljica poda sliko vojaške granice in sodbo sodobnih in poznejših pisateljev o ekonomskem položaju Ilirije. Pri tem se natančno bavi z upravnimi poročili ilirskih guvernerjev, intendantov in drugih upravnih organov. Zaključna poglavja obravnavajo javno mnenje in bilanco francoske uprave v ilirskih deželah. Posebno važna so upravna poročila francoskih upravnih uradnikov v Iliriji, ki jih pisateljica izredno natančno opisuje in kritizira. Ta poročila so dokaz, da je bila francoska uprava splošno na visoki stopnji in da je objektivno in natančno registrirala vse važne dogodke in pojave javnega in zasebnega življenja. Francoski uradniki so imeli pogum, da so točno obveščali centralno vlado v Parizu tudi o vseh napakah in temnih straneh upravnega življenja v Iliriji ter o vzrokih gospodarskega nazadovanja. Iz vseh

teh poročil sledi, da so se francoski uravniki trudili rešiti upravni problem Ilirije, da pa se jim to ni posrežilo, ker je bil sistem kontinentalne zapore v temelju zgrešen, kar je pozneje Napoleon sam priznal napram Las Casesu v »Mémorial de St. Hélène.« Isto ugotavlja glede celinske zapore tudi najboljši Napoleonov življenjepisec Fournier. Ta sistem se je izkazal kot utopija ter je le prehitro upropastil Napoleona in njegovo cesarstvo.

Dejstvo, da je gospodarsko življenje v ilirskih deželah res nazadovalo in propadalo, potrjuje rastoča draginja, brezposelnost in izseljenišтво v tej dobi.

Pisateljica nam slika končni učinek francoske uprave na gospodarsko življenje ilirskih dežel takole:

»Poljedelstvo je doživelo malo sprememb,boljšanje bi bilo možno in potrebno, posebno v južnih krajih, toda finance tega niso dopuščale. Iz istega razloga živinorajja ni nič napredovala, razen tega je primanjkovalo soli. Položaj poljedelcev se je vendar-le boljšal, ker je bil ukinitven del fevdalnih dajatev. Dohodkov iz gozdov ni bilo, vsled stagnacije v industriji in brodarstvu je bil les poceni. Rudniki so izgubili svoja tržišča, cena kovin je padala, večina zasebnih podjetij je ustavila obrat. Država je še rešila svoja podjetja tako, da jih je združila pod izredno domeno in jim tako zajamčila vsaj izkoriščanje, četudi je pomanjkanje tržišč še nadalje trajalo. Redke tovarne v Iliriji so bile brez sirovin in ena za drugo so prenehale obratovati. Bilo je le nekaj podjetij, ki so jih vodili inozemski kapitalisti: čas je bil prekratk, da bi bil ustvaril nove industrijske obrate kakor v drugih deželah te dobe. Nasprotno je bil razvoj cest sijajen. Vlada jih je posebno rada pospeševala radi levantinskega tranzita in prebivalstvo je v lastnem interesu sodelovalo. Enako je bilo s pošto. Poštne postaje v Iliriji so našle svoje naravne zveze s francosko pošto v Turčiji.«

Iz vsebine knjige ki je kolikor mogoče natančno podana, lahko sklepamo, da se pisateljica drži strogo opisne (deskriptivne) metode, da ugotavlja samo dejstva in se izogiblje subjektivnih razmišljanj. Nesporno pomeni knjiga važno dopolnitev znanstvenih razprav o ustavi in upravi Napoleonove Ilirije. Notranji razdelitvi tvarine bo morda kdo oporekal. Ker pa je gradivo zelo obširno, šestokrat preti nevarnost, da se to ali ono poglavje ponavlja ali pa je odveč, ker po vsebini ne spada v knjigo. Temeljita razprava o upravi hrvatske vojaške granice bi sodila v prvi del, ne pa v tretji del, ki obravnava splošni gospodarski položaj ilirskih dežel.

Med literaturo pisateljica nikjer ne omenja zelo aktualnega in temeljitega dela M. Ivšića: *Les problèmes agraires en Yougoslavie*, ki je izšlo l. 1926. v Parizu in ki obravnava razvoj agrarnih institucij v Jugoslaviji, upoštevajoč tudi bivše ilirske dežele (kolonati).

Prepričani pa smo, da je pisateljica v splošnem dosegla svoj namen in da nam je podala verno sliko ekonomskega življenja ilirskih dežel. Dosedanja kritika je izrekla dovoljno sodbo o njenem delu. Tudi mi ji čestitamo in ji želimo še več takih uspehov.

Dr. Andrej Veble.

Levstikova pisma. Uredil Avgust Pirjevec. V Ljubljani 1931. Izdala in založila Slovenska matica.

Za stoletni jubilej rojstva enega vodilnih slovenskih mož, Frana Levstika, si je nadela Slovenska matica važno in pomembno nalogo, znanstveno-kritično izdati pokojnikovo korespondenco ki je za poglobitev pesnikovega duhovnega profila, kakor tudi za osvetlitev raznih detajlov iz slovenske literarne in kulturne zgodovine sploh izpolnila marsikatero vrzel ter obenem postavila neobhodno potrebni temelj za vsak sistematičen studij o Levstiku, ki bo za svoj stoletni jubilej poleg raznih razprav l:

manjših publikacij doživel tudi celotno novo izdajo z literarnozgodovinskim uvodom in kritičnimi opombami pod uredništvom g. dr. Antona Slodnjaka.

Najpomembnejša pisma, ki jih kolekcija Slovenske matice obsega, so bila sicer že objavljena po raznih listih in revijah. Največ sta jih objavila dr. Avgust Žigon in dr. Ivan Prijatelj.

Verjetno je, kakor pravi urednik v uvodu, da bi se v privatnih rokah, kakor po arhivih našlo še kaj Levstikove korespondence; da je je eksistiralo mnogo več, dokazujejo Levstikova pisma sama pa tudi številna korespondenca njegovih dopisnikov. Zlasti obžalovanja vredno je, da se izdajatelju ni posrečilo dobiti obširne Levstikove korespondence s Franjo Koširjevo, katero hranijo njeni sorodniki, ker bi omenjena pisma brez dvoma odkrila Levstika s popolnoma nove strani. Privalni listniki Levstikovih pisem so se sploh minimalno odzvali pozivu Slovenske matice; večino pisem, ki jih zbirka obsega, je dala na razpolago državna knjižnica v Ljubljani, dalje mesni arhiv ljubljanski, ljubljanski muzej ter knjižnice v Pragi, na Dunaju in v Zagrebu.

Sistem, ki si ga je g. Pirjevec za objavo pisem izbral, je prikladen. Pisma si sledijo po alfabetični razporedbi naslovljencev. V »Kazalu« pa je vsako pismo označeno tudi z datumom, kar nadomešča kronološko razdelitev, ki bi sicer z nekaterih vidikov utegnili biti prikladnejša, vendar ne popolnoma izčrpna. Poleg tega je izdajatelj zbirki ob zaključku dodal tudi abecedno kazalo, ki obsega seznam oseb in važnejših stvari o katerih je v pisnih govora. Škoda je tudi, da vzporedno z Levstikovo korespondenco g. Pirjevec ni izdal še korespondence Levstikovih dopisnikov, katerih seznam je knjigi sicer uvodoma dodal. To bi brez dvoma vso stvar znatno izpopolnilo, olajšalo pa delo tudi uredniku samemu, ki si je v danem slučaju moral pomagati z obširnimi opombami ob vsakem pismu, ki kljub izdajalcjevemu temeljitemu prizadevanju ne morejo popolnoma nadomestiti celotnih objav, kar bo prej ali slej vendarle postalo nujno. K urednikovemu vprašanju na str. 124 bodi omejeno, da je Hankov odgovor ni prvo Levstikovo pismo, priobčen v ČZN 1907, 172, sedaj v arhivu Zgodovinskega društva v Mariboru.

Najstarejše ohranjeno Levstikovo pismo datira iz l. 1854., ko je iz olomuške bogoslovnice o svojih novih razmerah obvesnil Stritarja, s katerim so ga »družila inilna doživetja še iz velikolaške okolice in iz študentske dobe ljubljanskega Alojzijevišča. V pismu se predvsem pritožuje nad usodo, ki so jo doživele v Ljubljani njegove »Pesni«. O usodi svojih »Pesni« govori tudi v pisnih »srečnemu najditelju« Kraljedvorskega rokopisa Václavu Hanki, kateremu istočasno ponuja slovenski prevod Kraljedvorskega rokopisa, da bi ga uvrstil v poligloto izdajo, česar pa Hanka ni storil, ker mu je rokopis prišel prepozno.

Iz let Levstikovega privatnega učiteljevanja nam je ohranjeno malo pisem. Zanimiva je kopija njegovega pisma grofu K. Paceju iz l. 1858., ki dokazuje, kako ga je nenadna Pacejeva odpoved zadela. — V tem času je poslal Levstik tudi sotrudnik Janežičevega Glasnika, toda dočim so se nam Janežičeva pisma ohranila, je od Levstika znano eno samo neodposlano pismo Janežiču, s katerim pošilja Svelinovo kritiko in iz katerega lahko razvidimo njegovo superiorno slatišče napram Janežiču. — Pisma Dragotinu Rudežu, graščaku v Ribnici, kažejo, da se je Levstik že v tem času intenzivno ukvarjal s Prešernom. Prosil ga je namreč za izpiske iz »zlatih bukev« ribniške šole. Dalje je iz teh pisem razvidna Levstikova opozicija proti ustanovitvi nemški pisanega lista slovenskih prvakov »Triglava«, ki je res začel izhajati l. 1865. in s presledkom izhajal do l. 1870. Njegovo napeto razmerje do prvakov dokazujejo tudi pisma Bleiweisu. — To, da se je Levstik v tej dobi čim dalje več ukvarjal z jezikoslovjem, je jasno razvidno tudi iz njegovih pisem, zlasti Erjavcu ali še celo Miklošiču, ki je Levstika visoko

cenil še iz dobe, ko se je ta vračal iz Olomuca v domovino in na dunajski univerzi poslušal njegova predavanja. Miklošič je bil tudi mnenja, da bi bil Levstik najpripravnejši mož, ki bi Slovincem napisal slovar, česar se je Levstik l. 1865. res z največjo ljubeznijo tudi lotil.

Obsežnejša postane Levstikova korespondenca po l. 1866., ko postaneta njegova glavna dopisnika Stritar in Jurčič, ki sta ga v tej dobi pritegnila k pomembnemu novoustanovljenemu podjetju s »Klasjem«. Eno izmed teh pisem obsega znamenito Levstikovo kritiko Stritarjeve monografije o Prešernu. V letu 1868. združi trojico Levstik-Stritar-Jurčič almanah »Mladka«, za čigar postanek tvori Levstikova korespondenca važno gradivo. Iz istega leta datira tudi zanimivo Levstikovo pismo z obširno kritiko Jurčičevega »Desotega brata«. — Stritarju in Jurčiču je Levstik obrazložil tudi namen in delovanje slovenskega »Dramatičnega društva«, ki se je tedaj osnovalo v Ljubljani.

Proti koncu l. 1869. se je Levstiku življenje zopet poslabšalo; o napetem razmerju z Bleiweisom je v pisnih zopet več dokumentov, poleg tega pa se je tedaj radi kopisov in izdaje Vodnikovih pesmi zapletel v prepire s Slovensko matico, o čemer pričajo pisma, naslovljena na Slovensko matico. — Bogato gradivo za burno ozadje postauka in izhajanja Levstikovega politično-literarno-satiričnega lista »Pavlihe« (1870) nudijo zlasti pisma Albinu Arku, ki je bil nekak Levstikov ljubljanski zaupnik, ki mu je nabiral naročnike, list tudi sam razpečaval ter Levstiku na Dunaj poročal o uspehih »Pavlihe« v Ljubljani in iskal zanj tudi fotografije ljubljanskih slovenskih in nemških politikov. Podobno vlogo kakor Arko v Ljubljani je igral Matija Žvanut v Trstu. Mnogo pa govori o Pavlihi Levstik tudi v pismih Stritarju in pa seveda Conradu Eybesfeldu samemu, od katerega je radi klevet, ki so nastale v zvezi z izmišljeno podporo, želel zadoščanja. Iz pisem Stritarju izvemo, kako je Stritar Levstiku odstopil svoje mesto kontrolnega urednika pri slovenski izdaji državnega zakonika.

Med štajerskimi naslovljenci so iz te dobe zanimiva zlasti pisma Antony Tomšiču, uredniku »Slovenskega naroda«, ki je v letih 1868—72 izhajal še v Mariboru, zato, ker je Tomšičeva postava v slovenski literarni zgodovini sploh še zelo mečlo začrtana. Iz devetnajstih ohranjenih Tomšičevih pisem Levstiku je razvidno, da sta si dopisovala vsa ta leta, toda uredniku se je posrečilo odkriti samo štiri Levstikova pisma iz l. 1871., t. j. iz dobe, ko je po ostrem sporu s Tomšičem radi »Pavlihe« Levstik zopet začel dopisovati »Slovenskemu narodu«. Vendar je tudi odslej bilo njuno razmerje še vedno napeto, Levstika, ki je v tem času samo nadomestoval Stritarja kot kontrolni urednik slovenske izdaje državnega zakonika na Dunaju, je pri »Slovenskem narodu« dižal pač samo zaslužek. Tomšičev ozkosrčni oportunitizem ga je odbijal zlasti, ker mu Tomšič ravno stvari o Koseskem, Bleiweisu in drugih prvakih, ki so se njemu zdale najbolj aktualne, ni hotel priobčevati. Tomšič pa je Levstika spoštoval in poleg tega si je tudi ves čas želel, da bi pri »Slovenskem narodu« zbral mlajše moči k skupnemu delu; vendar je bil mnenja, da političnemu listu, kar naj bi »Slovenski narod« bil, noče delati sovražnikov zaradi literarnih zadev. Koseskega pa da delajo imenitnega ravno Levstik in njegovi pristaši, ker s tem, da ga vedno in vedno zopet hočejo podreti, le dokazujejo, da ga je podreti še treba. Da pa Tomšič vseh teh razmer z Levstikom vendar ni preresno občutil, dokazujejo naslednja pisma, ki so nam ohranila zanimivo vest o nekem nameravanem leposlovnem listu »Pri-povedniku«, ki ga je hotel izdati Tomšičev krog v Mariboru. O svojem načrtu je Tomšič pisal Levstiku 9. februarja 1871 med drugimi: »Pri-povednik' bi moral zadoščovati bralni potrebi — a ne letati za samimi ideali. Ne trebalo bi samih izvirnih spisov, katerih itak ni. Dobra in dobro prestavljena povest se bolje bere, nego slaba izvirna. Nekoliko izvirnega pa bi vendar moralo biti, da bi list ne postal preveč

tuj. Med stranke in njene slabosti bi se ne smel nikjer mešati, ampak mirno pripovedovati i sem pa tja skrbeti za nekoliko brezžolčnega smeha; če bi lmel kdo dobro peti, naj bi pel; če ne, naj bi gospodarila sama proza.« Dostavlja pa, da vse skup še ni nič stalnega in da si želi kakega dobrega nasveta; Levstika bi si želel tudi za sodruđnika. Levstik mu je nato odgovoril 17. februarja 1871, da bi se zlagal ž njim, samo da bi si želel na vsak naćin proze in verzov ter, če je le mogoće, sanili izvirni del. Pravi mu tudi, da bi bil on sam pripravljen sodelovati, nasvetuje pa mu tudi Levca, Jurćića, Ogrinca in Janka Kersnika; za Stritarja je nekoliko v dvomih. Već si o tem Levstik in Tomšić uista dopisovala; preden se je naćrt uresnićil, je nanreć Tomšić — 26. maja 1871 — umrl. Iz iste dobe so ohranjena tudi štiri Levstikova pisma Martinu Jelovšku, bratu Ane Jelovškove, ki je bil od jeseni 1869 kot stavec uslužben v Janžičevi tiskarni v Mariboru, od 18. marca 1871 pa bil »Slovenskemu narodu« tudi odgovorni urednik, kar je ostal do oktobra 1872, ko se je list preselil v Ljubljano. Jelovšku le Levstik precej odkrito odgovoril o svojih denarnih stiskah, ker je upal, da bo preko njega pri Tomšiću kaj več dosegel. A Jelovšek ni mogel zanj dosti storiti, ker je bil urednik samo po imenu. »Tomšić je zelo absoluten in mi puští malo malo veljati...« piše Levstiku 1. aprila 1871. Upal je, da si prisluzi tudi stopnjo faktorja, a Tomšće je za njegovim hrbtom iskal faktorja v Gradcu, kar je Levstik izvedel in takoj Jelovšku sporoćil. Ko se je »Slovenski narod« preselil v Ljubljano, pa je postal Jelovšek faktor Pajkove tiskarne v Mariboru ter se vrnil v Ljubljano šele novembra 1. 1877. Verjetno je, da je skušal pripraviti Jelovšku pot v Ljubljano ravno Levstik, ki je med tem (1872) konćno dobil mesto skriptorja na licejski knjižnici v Ljubljani.

Iz Levstikovih pisem tedanjemu bibliotekarju ljubljanske licejske knjižnice Gottfriedu Muysu je razvidno, da je za to Levstikovo imenovanje dal inicijativo in tudi dalje vse pripravil Muys sam. Na Dunaju je interveniral zanj tudi Miklošić. — V letih po imenovanju se je število njegovih dopisnikov sicer pomnožilo, a većinoma so to le razne literarne informacije, ki vsebinsko ne prinašajo kakih pomembnejših novosti, za Levstika samega pa so seveda tste važnošt kakor prejšnja pisma.

Ob ćitanju Levstikovih pisem ćlovek moćno doživlja napelo dramo slovenskega pisatelja, ki na vse napade, intrige in zapreke od 1854 do 1887 ob najneznavnejših iredljajih svoje razgibane notranjosti, tako v dnehi mladostne hojevitosti in zanesenosti kakor v letih uravnovešenejšega pogleda na življenje, v svojem klenem jeziku odgovarja z vedno isto, vsemu kljubujoćo besedo: Delo.

Trdina Silva.

Dr. Gćfin Gyula: A szombathelyi egyházmegye története. 2 zv. Szombathely 1929. Ob 150letnici somboteljske škofije je pod navedenim naslovom izšla njena zgodovina, ki prinaša nekaj skromnih podatkov za prekmursko zgodovino.

Ko je bila l. 1777. ustanovljena škofija v Szombathelyu, so ji pripadle tudi današnje prekmurske župnije: »... ex Dioecesi vero Zagradiensi in eodem comitatu Szaladtensi Districtum Transmuranum nuncupatum cum sexdecim Parochiis, earumque filialibus...« (bula Pija VI., o c. 1. zv., s 411). Prvi škof nove škofije je poslal Szily János, ki je pokazal tudi najveć razumevanja za Slovence. Našel je pa med njimi tudi moža, ki je njegovo razumevanje in podporo vedel prav izrabiti. Bil je to župnik pri Sv. Benediktu Mikloš Küzmić.

V prvi polovici l. 1780. je vršil Szily kanonićno vizitacijo. Da pokaže pomen te vizitacije za Slovence v škofiji, navaja avtor Pavla Szegedija (A jó pásttor; s. 13. Sz. 1799.): »Ob priliki, ko je obiskal to pokrajino, je z ne majhno bolestjo v srcu opazil, da tisti Narod nima v svojem jeziku nobenih knjig in da se radt tega nedostatka ne more naućiti niti pisanja niti ćitanja niti potrebnih verskih reći kakor je potrebno, če se to

ne zgodj v tujem jeziku. On (Szily) je tedaj, vzpodbujen po svoji znanj gorečnosti, ukazal, naj se najnujnejše knjige, kakor Abecedniki, Katekizmi, Nedeljski in Praznični sveti Evangeliji, molitvene knjige po razumnih možeh v tisti jezik prevedejo, naj se na njegove škofovske stroške natisnejo in naj se tistemu revnemu ljudstvu zastoni razdele.« (O. c. 1. zv. S. 43—44.)

Dalje navaja Csaplovicssevo poročilo (»A Magyar országi Vendus Tótokról«. Tudományos Gyűjtemény 1828, V. zv., s. 3—50), ki ga je ta dobil od prekmurskega pisatelja Košiča: »duhovniki, ki so jim manjkale Evangelijske knjige, so nedeljske in praznične evangelije, predno so stopili na prižnico, prestavili iz latinščine ali hrvaščine v vundulski jezik in na listič napisano vlaknili v kako knjigo ter v cerkvi prečitali; tedaj je V. Častiti Kuzmič Mikloš župnik S. Benedikta in Slovenskega (»Tótsági«) okraja Vicedekan to veliko potrebo dokaj zmanjšal s tem, da je okr. 1780-ega lela celotne Evangelije na vendski (»vendus«) jezik prestavil in z darežljivostjo Mil. Szily János-a Szombathelyskega škofa natisnil.« (O. c. 1. zv. s. 44.)

»Toda s tem se še ni končala Szily-jeva očetovska skrb za njegove vernike slovenskega jezika. Skrbel je tudi za to, da bi verniki dobili duhovnike slovenskega jezika in njegovi delavuosti se lahko pripisuje, da so 150 let dobivali duhovniki slovenske krajiue skoro brez izjeme v kóseškem Kelez-Adelly-jevem sirotišču v brezplačnih ali privilegiranih mestih, nato pa v Szombathelyu kol malosemeniščniki in teologi zastoni svojo izobrazbo.«

Szily je lahko upravičeno pisal nekoliko pred svojo smrtjo Kuzmiču, dekanu slovenske krajiue, da nobena dekanija njegove škofije ni uživala toliko dobrot od njegovega škofovanja kakor slovenska. (Szily v pismu z dne 12. decembra 1798.)

Tako je ravnal v Szily-jevih časih »madžarski prtlisk v narodnostnem ozirul« (O. c. 1. zv. s 45—46.)

Vrednost te beležke je v opozorilu na korespondenco med Szily-jem in Kuzmičem, ki se hrani v škofijskem arhivu v Szombathelyu in nam kaže Szily-ja kol Slovenceem pravičnega moža.

S smrtjo Szily-jevo (l. 1799.) in Kuzmičevo (l. 1804.) pa je prenehala posebna skrb za Slovence. Ko so se jih spet spomnili, tedaj je nastopil madžarski prtlisk brez narekovaia.

Najuspešneje se je vršila madžarizacija v šoli. Zato je sedmi s. škof Szabó Imre v okrožitici z dne 1. januarja 1876 pozval duhovnike, naj olroke, ki niso madžarskega rodu, premišljeno in neutrudno poučujejo v madžarščini. Naj razlože vsem, da more v madžarski domovini doseči najrevnejši sin nemškega, slovenskega (vend) in hrvaškega rodu vse poklice, če se nauči madžarščine. Ker so v školiji še vedno učitelji, ki madžarščine niso zmožni, naj jo poučujejo duhovniki, dekanj in nadzorniki naj poročajo, s kakim uspehom se ta pouk vrši. Ko je ukazal madžarski pouk tudi državni zakon, tedaj je (2. januarja 1880) Szabó pozval svoje duhovnike, naj s podvojeno vnemo vrše pouk madžarščine.

Da bi prepričal in pridobil ljudi, se je naučil nekaj slovenskih in hrvaških besed. Ko je prišel birmat, je nagovoril Slovence in Hrvate v njihovem jeziku, kjer je povdaryl, da je velik gospod in se je le naučil njihovega jezika, dasi ni odvisen od njih. »Vi ste pa odvisni od sladke madžarske domovine . . . in vendar ne znate govoriti v njenem jeziku.« Škof sam je izjavil, da pomadžarjenje slovenske in hrvaške mladine topo napreduje. (O. c., 2. zv., s. 107—109.)

Škof István Vilmos je važen za prekmurske Slovence, ker jim je dovolil izdajanje slovenskega koledarja (1904) in mesečnika (1908), toda o tem v knjigi ne najdemo ničesar.

V poglavju »V izrednih časih, v službi domovine« je omejen Frideczky György, ki je bil prej duhovnik zagrebške škofije. Po raznih zmedah je bil poslan (1850) za kaplana v Bogojino. Toda »četudi je znal hrvaški, je prosil še isto leto bogojanski župnik Štefan Benkovič, naj ga premesti, ker »vix aliquas functiones spirituales . . . obisse . . . nec obire velle, cum labii Vendo-Slavici sit minime gnarus . . .« Bil je »srdit Madžar«!

V odstavku o duhovnikih-literarnih delavcih je zabeleženih 18 slovenskih imen.

Vilko Novak.

Karaman Ljubo: Tragom hrvatskih kraljeva. Zagreb 1930. 4°, str. 18, XIII.

Za arheološka raziskavanja so malokje tako hvaležna tla kakor na ozemlju stare Salone in sicer tako za starorimsko kakor za starohrvatsko dobo. Domači in tuji učenci, Nemci in Danci, so spravili na dan ogromno dragocnega arheološkega gradiva, ki je opisano v dolgi vrsti letnikov »Bulletin«, sedaj »Vesnika« in pa v posebnih publikacijah, v »Forschungen in Salona« (I—II) in »Recherches à Salona« (I). Za starohrvatsko dobo si je pa steklo posebnih zaslug društvo »Bihać«, ki mu predseduje msgr. Bulić. Knjiga »Tragom hrvatskih kraljeva« tvori posebno izdanje tega društva: v prvem delu poroča g. Karaman »o svojim iskopinama društva »Bihać« u okolici Splita i Solina«. Izkopavalo se je leta 1926. in 1927. v sredoveški »Gradini«, v kraju »Dóci« (Dolci) pri cerkvi sv. Kozima in Damijana. Kaštel Gomilice in na kraju »Šuplje« (votle) Crkve«. O tem izda natančnejši opis z bogatimi ilustracijami v posebni knjigi »Matica Hrvatska«. L. 1930. pa je društvo »Bihać« kopalo na »Gospinem otoku« pod vodstvom danskega arhitekta Dyggve, o čemer bo izdala Jugoslavenska akademija posebno knjigo. Naša knjiga pokazuje torej le sumarično in popularno glavne izsledke teh izkopavanj. S precejšnjo gotovostjo, če se izkopite primerjajo s podatki starih listin, se lahko reče, da je odkrita cerkev sv. Petra, v kateri je bil kronan kralj Zvonimir.

Iz listinskih virov je dalje znano, da so hrvatski narodni vladarji imeli svojo grobnico v cerkvi sv. Štefana v Solinu. Toda kje je bila ta cerkev; to je veliko vprašanje, ki si ga stavi hrvatska arheologija. Bilo je namreč v starohrvatski dobi na »solinskem polju« več cerkev sv. Štefana. V kateri od teh so bile grobnice kraljev?

Splitski historik Tomaž arhidijakon poroča, da je kraljica Jelena († 975) postavila v Solinu cerkev sv. Marije in sv. Štefana. Njeno grobnico je našel Bulić že l. 1898. pri današnji cerkvi sv. Marije na Gospinem otoku, cerkev sv. Štefana so pa arheologi in zgodovinarji iskali na raznih krajih. Izkopavanja l. 1930. so ugotovila, da sta tam, kjer je Bulić našel grobnico kraljice Jelene, pod tlakom sedanje cerkve sv. Marije temelja dvch cerkev, od katerih je ena bila posvečena sv. Mariji, druga sv. Štefanu. Karaman sklepa, da je tista cerkev, kjer se je našla grobnica kraljice Jelene, bila posvečena sv. Štefanu. Vendar kraljevske grobnice niso našli. Morda je pozneje, zlasti ob času tatarskega navala, bila razrušena ali pa se še ji pride na sled po srečnem slučaju.

Iz izvestja o društvenem delovanju je med drugim posneti, da se ima društvo boriti z enakimi težavami kakor naše, in glavna ovira je: premalo smisla za domače starine.

F. K.

Половић Васил: Метернихова политика на Блиском Истоку. Српска кр. Академија. Београд 1931. (Посебна издања, 84.)

Zgodovinska literatura, ki se bavi z Meternihom in z njegovo politiko, je ogromna in vendar se še vedno veča z novimi prinosi. Zanimanje zgodovinarjev je razumljivo:

saj je Meternih odločilno vplival skoro štiri desetletja na notranjo in zunanjo politiko in sicer kot zunanji minister od l. 1809. do 1821., nato pa kot državni kancelar do revolucije l. 1848. Reakcija, ki se je po l. 1815. borila proti liberalizmu in nacionalizmu, dedščini francoske revolucije, je nosila v Meternihu glavnega zastopnika. Ker je Meternih utemeljeval svoja načela tudi teoretično, vežemo z njegovim imenom sistem politične in socialne reakcije, ki je zavladala po dunajskem kongresu v habsburški monarhiji in v Evropi. Smernice in načela Meternihove politike in njih posledice za razvoj avstrijskih narodov so znane. O motivih njegove politike pa se je še pred kratkim vnela ostra kontraverza med dunajskima profesorjema Srbikom in Biblom. Srbik je zastopal mnenje, da je Meternihov sistem izraz določenega filozofskega pogleda na svet. Skušal je vzbuditi razumevanje za njegovo konservativno, univerzalno, protinardno in protirevolucionarno politiko, češ da je bila predpogoj za obstoj narodnostno mešane Avstrije. Bibl pa mneni, kakor večina zgodovinarjev nacionalne in liberalne smeri, da je bil Meternih sebičen in llemerski diplomat, ki se je posluževal reakcije, da ustreže svojim osebnim samoljubnim namenom in se vsled tega ne sme proglasiti za prepričanega borca gotovih splošno evropskih načel. Rešitev tega vprašanja je manj važna, kakor mislita Srbik in Bibl, kajti vzrok in posledice Meternihove politike so umljivo tudi brez objasnitve osebnih motivov.

Vasilj Popović, ki je pojasnil ta spor srbski javnosti v prilogah k Letopisu Maticc Srbske, se je tokrat lotil težavne naloge, da v glavnih potezah očrta celokupno Meternihovo politiko na bližnjem vzhodu.

Težavna je naloga radi tega, ker je že dosedaj objavljeno zgodovinsko gradivo in odgovarjajoča literatura izredno obsežna. Pisatelj pa je razven tega uporabil tudi ogromni material državnega arhiva na Dunaju, ki ga je izpopolnil s podatki arhiva zunanjega ministrstva v Parizu. Navzlic temu so obdelani glavni momenti Meternihove vzhodne politike jasno in izčrpno. Delo, ki je pisano vestno in skrbno, ne izpolni samo občutne vrzeli srbskega zgodovinoписа, temveč nudi tudi dober pregled celokupnega »vzhodnega vprašanja«, ki je v 19. stoletju tako intenzivno zaposljevalo evropsko diplomacijo.

B. S t u p a n.

Stankiewicz Ks. Adam. Rodnaja mowa u swlatyniach. (Narodni jezik v beloruski cerkvi.) Wilnia 1929. 8°. 190 str.

Beloruska narodna manjšina pod Poljsko živi v težavnih razmerah. Pravoslavne Beloruse ogroža rusizacija, ker je pravoslavna cerkev v Poljski v rokah Rusov, čepravno so verniki po večini Ukrajinci in Belorusi. Tudi katoliški Belorusi latinskega obreda nimajo v zadnjih letih v cerkvi več skoraj nikakih pravic, ker poljska višja duhovščina izrablja cerkev za polonizacijo. V obrambo beloruskih pravic v cerkvi je napisal zgoraj omenjeno knjigo A. Stankiewicz, voditelj katoliških Belorusov, bivši poslanec in sedanj edini beloruski duhovnik v Vilni. Z njo hoče dokazati poljskim katoliškim krogom, da imajo Belorusi stare zgodovinske pravice do uporabe svojega jezika pri pridigovanju, katehizaciji, cerkvenem petju in spovedovanju. Delo je nastalo iz časopisnih člankov na temelju bogate zgodovinske literature. Slog ima sicer pomanjkljivosti in se marsikaj v knjigi ponavlja, vendar pa bo dobro služila vsakomur, kdor hoče spoznati verski razvoj desetmilijskega beloruskega naroda in s tem eno izmed najvažnejših strani njegove zgodovine.

Pisec najprej navaja razne avtoritete, odredbe cerkvenih zbórov in točke cerkvenega zakonika, ki določajo, da se morajo krščanske resnice oznanjevati ljudstvu v njegovem jeziku. Nato obširno dokazuje, da se je na beloruskem ozemlju res uporabljala v cerkvi beloruščina. Od pokristjanjenja pa do l. 1386., ko se je litavsko-

beloruska država zedinila s Poljsko, so bili vsi Belorusi vzhodnega obreda in so se z ostalimi vzhodnimi Slovani odcepili od katoliške cerkve. Po l. 1386. so se začeli pravoslavni Belorusi zedinjati posamič s katoliško cerkvijo, in sicer na ta način, da so obenem sprejeli tudi latinski obred. S tem so prišli pod vpliv poljske duhovščine in v območje poljske kulture. Belorusi bi se polagoma vtopili v poljskem narodu, če se ne bi l. 1596. v t. z. brestski uniji skoraj vsi zedinili s katoliško cerkvijo in obenem zadržali svoj vzhodni obred ter se tako osvobodili poljske nevarnosti. Ne bi jih rešila njihova književnost, čeravno je bila tedaj sorazmerno že precej visoko razvita. Saj je dr. Francisk Skaryna, ki je potoval tudi po naših krajih, izdal že med l. 1515. in 1517. beloruski prevod 22 knjig sv. pisma starega zakona, a l. 1525. je izšel v Vilni tudi njegov prevod dejanja apostolov. L. 1585. so natisnili v Vilni beloruski katekizem. Beloruski jezik se je uporabljal tudi v državnem življenju. Kraljevski privileg stošnemu kapitlju v Vilni iz l. 1567. je pisan v beloruščini. Litavski knez je izdal ustavo svoje države l. 1588. ne v litavščini, ampak v beloruščini. Jezuit Antou Possevin, ki je deloval med vzhodnimi Slovani za cerkveno zedinjenje in si pridobil največ zaslug za brestsko unijo, je l. 1587. poročal papežu, da treba nabožne knjige, prevesti v beloruščino, za katero bo poskrbel sam v Vilni. Pred brestsko unijo in po njej je izšlo več beloruskih knjig, ki so propagirale cerkveno zedinjenje. Po uniji je imela beloruščina v katoliških cerkvah vse pravice. Ko pa so poljski vladni krogi začeli vsiljevati poljščino, so se l. 1636. zbrali v Vilni zastopniki katoliške zedinjene duhovščine, ki so določili, da se v unijatskih cerkvah na beloruskem ozemlju pridiguje v beloruščini. Med osemnajstimi škofi v Vilni so bili do konca 17. stol. samo trije Poljaki, a vsi ostali Belorusi ali Litavci, ki so znali beloruski jezik. Istega leta, ko je izšel celotni beloruski prevod novega zakona, namreč l. 1697., je poljska vlada ukinila določilo litavskega statuta, da je vselj litavsko-beloruski državi uradni jezik beloruščina, ki jo je zamenjala s poljščino. Kljub vsemu poljskemu pritisku pa si poljski jezik ni mogel priboriti vstopa v beloruske cerkve.

Veliko preganjanje beloruščine v cerkvi se je začelo, ko je ozemlje litavsko-beloruske države po delitvi Poljske pripadlo Rusiji. Katarina II. je namreč ukazala, da se morajo vrniti v pravoslavje vsi zedinjeni katoličani vzhodnega obreda. Pravoslavni duhovniki so v spremstvu oboroženih vojakov hodili po katoliških krajih in silili ljudi v pravoslavje. Radi tega strašnega nasilja je Katarina II. zatrla katoličanstvo vzhodnega obreda v Ukrajini (levobrežni), v Voliniji in Podolju, med Belorusi pa je bil odpor tako močen, da so bili uspeli Katarine II. zelo neznanl in so unijati še obdržali polocko nadškofijo. Njen naslednik Pavel I. (1796--1801) je dal državljanom več svobode tudi v verskem oziru. Ker pa so imeli katoličani latinskega obreda kljub ukinjenju škofij in preganjanju toliko svobode, da jih nikdo ni silil v pravoslavje z orožjem, je za Katarine II. in Pavla I. mnogo katoliških Belorusov vzhodnega obreda prestopilo v latinski obred. Medtem pa je začela Belorusom pretiti zopet poljska nevarnost. Poljski romantiki so proglašali za poljsko narodno ozemlje vse, kar je nekdaš. v političnem oziru spadalo pod poljsko krono. Tako so tudi dokazovali, da so Belorusi Poljaki. Da bi lažje polonizirali Belorusce, so Poljaki zahtevali od carske ruske vlade univerzo v Vilni, ki so jo l. 1803. tudi dobili. Za poljsko vstalo l. 1830., ki ji je bila duša vilenska univerza, se je ruska vlada maščevala predvsem tudi s tem, da je zaprla to univerzo. Nato pa je začela divje preganjati beloruske katoličane vzhodnega obreda. Po prepovedi prodajanja in kupovanja beloruskih in staroslovenskih katoliških bogoslužnih knjig in molitvenikov je l. 1834. ukazala v katoliške cerkve vzhodnega obreda uvesti pravoslavne ruske bogoslužne knjige. Pet let pozneje pa je z orožjem izgnala beloruske katoliške duhovnike, če niso hoteli prestopiti v pravo-

slavje, in je v vseh katoliških župnijah s silo namestila pravoslavne duhovnike. Leta 1839. so tako nehali obstajati beloruski katoličani vzhodnega obreda. Tudi ob tej priliki se je mnogo Belorusov izognilo spremembi svoje vere na ta način, da so prestopili v latinski obred. V dobrih dvajsetih letih so Rusi zamenjali beloruščino v nekdanj beloruskih cerkvah z ruščino. Ne dovolj probujene beloruske ljudske mase so se začele izgubljati v ruskem narodu.

V katoliški cerkvi latinskega obreda so imeli Belorusi svoje skromne pravice vse dotlej, ko so prišli ti kraji zopet pod poljsko oblast. Poljaki so izvajali na narodno pravičnega škofa Matuljeviča tak pritisk, da se je moral odpovedati. Na njegovo mesto je prišel l. 1926. nadškof Jalbrzykowski, po rodu Poljak. Od tedaj nima več poldrugi milijon kat. Belorusov latinskega obreda niti enega beloruskega župnika, kar pač ne odgovarja zgodovinskemu razvoju, še manj pa pospešuje poljsko-belorusko spravo in slovansko vzajemnost.

J. Š e d i v ý.

Ђорђе Лазаревић, Југословенска историјска читанка. Београд, книжара М. Антића, 1931, knjiga I., str. 115, Din 25.—

Lazarevičeva Jugoslovenska čitanka hoče izpolniti in poživiti zgodovinski pouk na srednjih in strokovnih šolah. Prinaša odlomke nekaterih najvažnejših virov jugoslovanske zgodovine, kakor n. pr. odlomke iz del bizantinskih pisateljev, iz Teodozijeve biografije sv. Save, Fredegarjeve kronike, splitskega arhidijakona Tome, Dušanovega zakonika itd. Na to se vrste kratke vsebine ali odlomki nekaterih važnejših, skoro večine srbskih in dela tudi hrvatskih zgodovinarjev. Če ne bi našli v knjigi članka o ustoličenju korotanski vojvod, bi mislili, da je Lazarevič na Slovence sploh pozabil. Vsaj naše Gradivo za zgodovino Slovencev bi moral na nekak način omeniti, kakor je to storil z Miklošičevo zbirko Monumenta serbica in Smičiklasovo Codex diplomaticus. Knjigo krasi 25 slik. Dobro bo služila pri zgodovinskem pouku zlasti v Sloveniji, ker je v naših knjižnicah zelo malo ali nič tega materijala, ki ga prinaša knjiga.

J. Š.

Sveslavenski zbornik. Spomenica o tisućugodišnjici hrvatskog kraljevstva. Zagreb 1930; str. VII + 424.

Pozno, ali zato tem dostojnejše je proslavila tisočletnico hrvatskega kraljestva Zajednica Slavicinskih društava v Zagrebu. Ob koncu leta 1930. je izdala Sveslavenski zbornik, ki ga je pripravljala štiri leta. Zanj so prispevali razprave v svoji materilščini najodličnejši znanstveniki in kulturni delavci vseh 11 slovanskih narodov, le najbolj-znanih imenu poljskih, čeških in srbskih zgodovinarjev zastoj iščemo med sotrudniki. Zelo malo je člankov, ki se pečajo s podrobnostmi, ki zanimajo samo ozek krog strokovnjakov; večina razprav obravnava teme, ki vzbujajo splošni interes.

Tesno odmerjen prostor nam ne dopušča, da bi omenili vseh 37 razprav, ampak se moramo omejiti samo na tiste, ki zanimajo najširši krog zgodovinarjev.

Slovence zastopa samo prof. dr. Fr. Kovačič z razpravo o pomenu Tomislavovega kraljestva za Slovence, ki jo smemo uvrstiti med najboljše spise njegovega peresa. Od Hrvatov so objavili svoje prispevke msgr. Frano Bulić, Stjepan Ivšić, pokojni Vjekoslav Klaić, Filip Lukas, pokojni Vladimir Mažuranić, Josip Nagy, Božidar Širota in lansko leto tragično umrli Milan Šufflay. Ivšić daje dober kratak pregled hrvatske glagolske književnosti, Šufflay pa o razvoju Hrvatov od najstarejših časov pa do mohačke bitke. Edini srbski sotrudnik, folklorist prof. Tihomir Đorđević, slika življenje Alban, ki se ne poroče in žive v moški obleki in moškem poklicu.

Od Bolgarov sodelujejo V. Zlatarski, Stefan Bobčev in Stefan Mladenov. Zlatarski razpravlja o bolgarsko-hrvatskih stikih v 10. stoletju, Bobčev o hrvatskih pravnih spomenikih. Mladenov pa obravnava zanimivo vprašanje stikov med južnimi Slovani v preteklosti in sedanosti.

Za nas Jugoslovane so zanimivi prispevki Čehov. Bratislavski univ. prof. Albert Pražák razpravlja o Nikolaju Šubiću Zrinjskem o Slovaki; Josef Páta, profesor lužičkosrbskega in bolgarskega jezika in slovstva na praški univerzi, obširno ocenjuje z zelo luskavimi besedami Bezenškovo knjigo Bolgarija in Srbija, ki jo je izdala leta 1897. Mohorjeva družba. Ludvík Kuba, znan po svojem delu »Slovani v svojih pesmih«, poroča o svoji prvi poti na slovanski jug l. 1888., ko se je ustavil v Beli krajini. Natančneje se bavi z melodijo pesmi »V ovi črni gori žarki ogenj gori« in jo primerja s podobnim črnogorskim in bolgarskim napevom; prihaja do zaključka, da treba ta belokranjski napev prišteti k najlepšim med vsemi tistimi tisoči iz vsega slovanstva, kaj jih je do sedaj zapisal.

Znani slovaški književnik in literarni zgodovinar Jozef Škultéty je obelodanil pregled hrvatsko-slovaških stikov pod naslovom Slovaki in Hrvati. Iz Gornje Lužice se je oglasil duševni vodja Lužičkih Srbov in njihov največji znanstvenik Arnošt Muka, iz Chóšobuza v Dolnji Lužici pa pisatelj in publicist Kito Šwela. Od Pollakov je poslal prispevek samo univ. prof. Oswald Balzer, zato pa so se tem bolj uveljavili Belorusi. Zelo dober in jedrnat pregled beloruske zgodovine podaje Kastuš Ezavitau, a Aleksander Vozenesenski poroča o sodobnem beloruskem teatru v boljševiški Belorusiji. Ukrajince zastopa patrijarh ukrajinske zgodovine Mihajlo Hruševski z razpravo o bistvu in temelju zgodovine slovanskih književnosti, kjer prihaja do zaključka, da slovanski literarni svet sicer ne tvori enote, pač pa organski sistem narodnih korporacij. Med razpravami ruskih znanstvenikov sta tudi značilni razpravi Nikolaja Ustrjalova iz Harbina o ruski naciji in Vladimira Iljina iz Pariza o bistvu in smislu evrazijsva. Knjiga pomeni praktično izvajanje slovanske vzajemnosti.

J. Šedivý.

Известия на историческото дружество въ София. (Izvestja zgodovinskega društva v Sofiji). Knjiga IX. Sofija 1929.

Zgodovinsko društvo v Sofiji razvija v zadnjem času zelo živahno delavnost. O tem pričajo tudi društvena Izvestja, ki prinašajo zanimive razprave, četudi izdajajo bolgarski zgodovinarji svoja dela razen v knjižni obliki tudi v nedavno osnovani Istoričeski biblioteki, ki izhaja štirikrat letno. V Izvestjih za leto 1929. je na uvodnem mestu razprava G. I. Kačarova o Starodavni Armeniji in o izvoru armenskega naroda. Razprava ne prinaša novih izsledkov in ne temelji na študiju virov, podaja pa na podlagi ruske, angleške, francoske in nemške literature dober kratek pregled najstarejše armenske zgodovine. Tem bolj na globoko pa gre vodilni bolgarski zgodovinar V. N. Zlatarski v razpravi o političnem položaju severne Bolgarije v 11. in 12. stoletju. Zlatarski polemizira z romunskim zgodovinarjem N. Banesku, ki je izdal l. 1923. knjigo *Changements politiques dans les Balkans après la conquête de l'empire bulgare de Samuel (1018). Nouveaux duchés byzantins*. Na podlagi temeljite analize bizantinskih virov in bogate literature, ki je romunskemu zgodovinarju deloma nepoznana, pobija njegove trditve in brani Z. svoje stališče, ki ga je objasnil v drugi knjigi svoje zgodovine bolgarske države. Razprava J. Sakazova o »ingovini Bolgarije z Ankonu v 16. in 17. stoletju na temelju novih virov« bo zanimala tudi jugoslovanskega zgodovinarja, ker v marsičem osvetljuje v novi luči zlasti razvoj dubrovniške materialne kulture. Manj podatkov nudi razprava o Začetku bolgarske državne uprave, ki jo je napisal D. Usta-Gienčev.

Za nas je zanimivejši drugi del, ki prinaša zgodovinski material. Tu je prvič objavljena razprava italijanskega trgovca Jakoba de Promontorio de Compis v italijanskem izvirniku in bolgarskem prevodu iz l. 1475. Ta trgovec je preživel 18 let na dvoru sultana Murada II. (1421—1451) in sedem let na dvoru sultana Mohameda II. (1451—1481) kot dvorni dobavitelj. Prepotoval je vso tedanjo Turčijo in dobro poznal njeno upravo in njene gospodarske razmere. Rokopis, ki ga je našel Bolgar P. P. Ikovski v bolonjski vseučilišni biblioteki, opisuje zlasti življenje na sultanovem dvoru, upravo in vojno razdelitev in turško finančno politiko. Ta dragocen vir objasnjuje mnogo temnih strani bolgarske in srbske zgodovine v dobi po padu Carigrada. Prevajatelj je v dodatku objasnil tudi manj znane pojme.

Bibliografija podaje točen pregled vseh zgodovinskih knjig in razprav, ki so izšle v bolgarsčini v letih 1927. in 1928.

Ob koncu knjige je referat o društvenem delovanju v letu 1927/28. in 1928/29. Društvo je imelo ob koncu l. 1929. 247 članov. Na društvenih sestankih so se čitale razprave iz domače zgodovine. Društvo uživa blagohotno gmotno pomoč države.

J. Šedivý.

Записку наукового товариства имени Шевченка (Zapiski znanstvenega društva »Ševčenko«). Tom 150. Lviv 1929.

Ukrajinsko znanstveno društvo »Ševčenko« v Lvovu je izdalo ob svoji 55letnici 150. knjigo svojih »Zapiskov« v jubilejni obliki na 466 straneh velikega 8° formata. Pod skromnim naslovom »Zapiskov« je objavilo društvo zelo dragocene razprave najboljših ukrajinskih znanstvenikov iz področja zgodovine, arheologije, etnologije, književne zgodovine in jezikoslovja. Uvod je napisal tej knjigi Zapiskov dolgoletni društveni predsednik Sergej Hruševskij, ki je po ustanovitvi boljševiške Ukrajine prevzel na kijevski univerzi stolico za ukrajinsko zgodovino in književno zgodovino. Za svoje velike uspehe se ima društvo zahvaliti predvsem prof. Hruševskemu, ki je uredil 112 knjig Zapiskov, preskrbel društvu finančna sredstva in objavil med društvenimi publikacijami razen nešteti razprav štiri debele knjige virov ukrajinske zgodovine in osem knjig svoje monumentalne Zgodovine Ukrajine. V Harkivu je zidal Hruševskij na teh temeljih dalje in izdal do sedaj še štiri knjige svoje Zgodovine in sedem knjig Zgodovine ukrajinske književnosti.

Naše skromne sile vzpodbuja kratek pregled društvenega delovanja od začetka do l. 1928., ki ga je napisal sedanji predsednik Kirilo Studinškij. Ukrajinski narod je bil pred vojno v zelo težkem položaju. Saj je bilo v Rusiji do l. 1905. priznavanje k ukrajinski narodnosti kaznjivo in strogo prepovedano posluževati se v književnosti ukrajinskega jezika. V vzhodni Galiciji je trpelo ukrajinsko ljudstvo vsled antagonizma med Poljaki in Ukrajinci, ki so ga zlorabljal avstrijske vlade. Večina ljudstva je bila nepismena in izročena na milost in nemilost Židov. Vkljub vsem tem težavam so ostali ukrajinski narodni voditelji na pravi poti: gradili so na solidnih znanstvenih temeljih ukrajinsko kulturo in s tem na najboljši način branili svoj narod. Znanstveno društvo »Ševčenko« je bilo do ustanovitve boljševiške Ukrajine z njenimi znanstvenimi ustanovami središče ukrajinskega kulturnega delovanja. Društvo je izdalo razen 150 knjig Zapiskov tudi 120 knjig glasila »Literaturno-Naukovij Vistnik« (Literarno-znanstveni vestnik), 40 knjig Etnografskega zbornika, 22 knjig Gradiva za ukrajinsko etnologijo, 5 knjig Gradiva za ukrajinsko bibliografijo, 15 knjig Ukrajinskega Arhiva in 11 knjig Virov za ukrajinsko zgodovino. Skupaj je izdalo društvo 650 knjig.

Ena izmed najobširnejših razprav je konec studije A. Androhoviča o lvivskem bogoslovnem zavodu »Studium Ruthenum«, ki je igral važno vlogo v ukrajini-

skem kulturnem razvoju. J. Pasternak je v razpravi »Novi, v l. 1928, pridobljeni arheološki predmeti ukrajinskih muzejev v Lvovu« opisal in strokovnjuško obiasnil 76 arheoloških predmetov. V. Sičinski pod naslovom »Sutkivška tverdinja« (Sutkivska trdnjava) podal mojsterski opis trdnjave cerkve v Sutkiveah na Podolju, ki je eden izmed najdragocenejših spomenikov stare ukrajinske umetnosti. Nas najbolj zanimata razprava A. Androhoviča o »llirski tiskarni in knjigarni J. Kurzbücka«, ki je v letih 1779.—1792. tiskal in prodajal cerkvene knjige za Srbe, ogrske Ukrajince in Romane. Androhovič podaja najprej zgodovino te tiskarne na podlagi študije, ki jo je priobčil l. 1907. v Archiv-u für slawische Philologie Aleksa Ivič pod naslovom »Josepi Kurzböck und die Errichtung der serbischen Buchdruckerei«, nato pa opisuje do sedaj neznane Kurzböckove vezi z ogrskimi in gališkimi Ukrajinci. Ostalih 14 razprav se peča s podrobnejšimi vprašanji ukrajinske zgodovine. Knjigo krasijo 23 fotografij mož, ki so si pridobili izredne zasluge za društvo.

J. Šedivý.

Anton Melik: Kozolec na Slovenskem, Razprave Znanstvenega društva v Ljubljani. 10. Etnografsko-geografski odsek 1. Ljubljana 1931. 107 str. + XXXVIII.

To je v naši in svetovni literaturi prvo delo s svojega področja, ki obravnava slovenski kozolec kot zemljepisno in narodopisno celoto.

Melik začne svojo razpravo z narodopisnim vprašanjem, kaj je kozolec, opiše posamezne tipe kozolca, in preide na zemljepisno razširjenost posameznih tipov in slovenskega kozolca sploh; v zvezi s tem pokaže sušenje žita in poda slovensko nomenklaturo za kozolec. Nadaljuje z zgodovinskim vprašanjem razvoja kozolca in prouči izvenslovenski kozolec v Evropi ter kozolec v Aziji. Zaključuje s študijami o pogojih, pod katerimi je kozolec nastal; pri tem obravnava podnebne, antropogeografske in jezikovne činitele ter pride do zaključka, da je kozolec slovenska tvorba in da so Slovenci tisti, ki se uveljavljajo kot nosilci in razširjevalci kozolca. Zanimiva in v prijetni besedi pisana razmotrivanja ponazorjuje 66 fotografskih prilog in karta: Razširjenost kozolca na Slovenskem.

Pri vprašanju, kaj je kozolec, stoji avtor na stališču, da je kozolec naprava za sušenje, katere bistveni deli so pokončni stebri in počezne late, ne pa tudi streha. To vprašanje je ostalo odprto (prim. slika št. 40); kajti v vrsti naših pokrajini kmet točno loči med kozolcem — žito se suši »v kozolcu«, vozovi so »pod kozolcem« — to je samostojnim poslopjem in pa med »štanti«, »latami«, »rantami« kot sestavnimi deli gospodarskega poslopja. Na drugi strani pa: če ni streha bistvena, ali je vezani kozolec sploh še kozolec, ali ni to že senik? To vprašanje nastopi v slučaju, če ne upoštevamo ljudskega poimenovanja iz nekaterih pokrajini.

Enone proge pri zlaganju so vrste. Imamo pa zopet več načinov zlaganja; drugače se zлага n. pr. ajda kot oves in drugače ječmen kot rž. Za zlaganje se ne povezuje kolnati, redno pa se zveže počepoči flzol.

Nekaj sličnega kot z zlaganjem v kozolcu je z žitom pri stavljanju v stave. Ječmen in oves se stavi v stave po šest snopov, pšenica in rž pa v krlže ali jakce. Prekmurski mali križ šteje s popom 17 snopov, slovenjgoriški jakce pa s klobukom 11 snopov. Za oves najobičajnejša stava je petka, to je stava petih snopov. Drugače je petka v rabi za ostalo žito v slučaju, da je to preveč suho; potem se postavi žito najpreje v petke in nato v križe. Obratno pa nastane tupatam pojem razstave: ako zmočil dež stave, potem se žito razloži in s tem se ustvari razstave, izraz, ki je doma tam, kjer so stave za na polju postavljeno žito običajni izraz.

Pri opisu kozolca je treba ločiti med poimenovanjem posameznih delov pri lesi in pri kozolcu, ali pri stegnjenem in vezanem kozolcu. Med tem ko leži pri stegnjenem

kozolcu strešno sieme neposredno na vrhu stebrov, je pri vezanem nad stebri oblo-g'a; medtem ko znači lokalno pri stegnjenem kozolcu brana isto kar okno, pa je pri vezanem kozolcu brana sestav dveh stebrov, ki sta med seboj zvezana z veznicami ali puntrami. Poleg babe na sliki 2. imamo babe, ki oklepajo steber od vseh štirih strani. Okna z odrom pod spodnjo lato so poleg Koroške v navadi tudi na Štajerskem, kjer je podstrešek ali uta pri plašvcu običajna pri dveh oknih, med tem, ko imamo istotani vrsto primerov vezanih kozolcev z enim oknom. Pri kozolcu brez odra, zlasti pri onih, ki so stali na polju, pa je bil do zadnjega časa v štajerskem Posavju pod latami prostor, kjer so posejali seme za sadike za zelje in jir »pod rantami« tudi gojili, dokler jih niso razsadili. S svetovno vojno je ta navada ponehala. Za peroti rabijo Savinjčani naziv p e r e (o), peresa. Srednji prostor v vezanem kozolcu, spodnji »stolberk« je obmejen z mrežo, medtem ko so križi na križišču bran in podstrešnih sienem in pa vezi nad veznicami med mrežo in stebrom. Vezani kozolci iz novejši dobe (XX. stoletje) imajo običajno stalne stopnice pod plančnikom, premakljiva lestva pa vodi na pod. Lina je odprtljiva ali vrata na podstrešje, na spoduje nadstropje pa vodijo večinoma durji. Late pod plančnikom so za sušenje koruze in vodijo često k nastoju pravega koruznjaka pod plančnikom. Zlasti v jeseni pa se zvežejo peroti, obeli vrst s povprečnimi drogovi in tako pripravi provizorno okno za čez zimo, k o u e c, kjer se suši ščavje ali proseni otepi. Izraz stegnjen kozolec zveni tuje; za nas je to nekaj, kar je ži na tih, ker stegniti se, stegnjen pomeni poginiti v najbolj prostaškem smislu besede. Podobno uho nerado čuje oporni koli, ko je splošno v rabi izraz o p u r j e, o p o r j e. Stebri so poleg hrasta tudi iz kostanja in iz jagneta, to je iz lesa, ki ne poka. Prislonjeni kozolec po našem pojmovanju, da se moramo pri tem ravnati po ljudskem poimenovanju, ne spada med kozolce. V tem primeru bi morali upoštevati tudi provizorne prisloujene kozolce, tako da dobimo kombinacije vezanega in prislonjenega kozolca, obenem pa bi s provizornimi prislonjenimi kozolci dobili tudi drugo mejo kozolca tako v vzhodnem Podravju kot tudi v Pomurju. Za vezan kozolec pozna precej posavske Štajerske izraz c v i b a s t i kozolec. Večdar pa moramo v terminologiji stremeti, da zaznamujemo posamezne vrste kozolca z enim samim imenom. Podaljšek vezanega kozolca pri eni ali pri obeh straneh (slika št. 22.) so r u s e (= brki). Savinjčani rabijo za poljato naziv v e l i k i p l a t, — nikjer pa izraza, ki bi imel zvezo z besedo kozolec, obratno pa pri vezanem kozolcu mesto »p o d k o z o l c e m« tudi »pod spodnjim stolberkom«. — celjska okolica za č o p š o p, medtem ko je od tam na severovzhod prevladajoči naziv z a t r e p. Poseben del podstrešja ali gornjega nadstropja je p e t e r ali p e k r e. Na petru ali na pekrali je prostor tik pod sienom nad podstrešnimi panti.

Kot shramba za slamo je kozolec redek. Večinoma spravlja naš kmet na kozolec boljše krmo. In sicer uporablja gornje nadstropje ali podstrešje za seno, spodnje pa za otavo, potem ko se je po košnji slabo sulho in tu posušeno seno premetalo na gornje. Na gospodarskem poslopu pa se shranjuje slabša krma in slama, torej to, kar prihaja v poštev za rezanico.

Skrbno je zbral Melik predstavitelje obstoječih tipov. Manjkajo samo pendant k nizkemu kozolcu (slika št. 25.), kjer imamo podstrešje izraženo v visokem nadstropju; nizki kozolec s tremi vrstami oken in nastavek kozolca v prleški kolarnici. Edinstven primer pa je kozolec, ki ima poleg okna z latami okna obita z deskami. (Sv. Lovrenc na Pohorju) tako, da prelija tukaj kozolec v gotovi meri v senik. Povdarjam pa, da je to edinstven primer, ki je redkejši kot n. pr. k o z o l e c, katerega uporabljajo pri ža-gah za sušenje rezanega lesa, zlasti lat in desk.

V odnosu kozolca do kmetije izvaja Melik pravilno položaj kozolca do kmetije iz parcelacije kmetskega posestva. Vendar pa je treba tu ločiti med ostrvami, leso, plašivcem in vezanim kozolcem. Pri prvih dveh velja to popolnoma, pri zadnjih pa samo deloma. Pri raztresenosti parcel na naših kmetskih posestvih bo kmet postavil ostrve na vsaki njivi, kjer jih rabi; težje bo to šlo pri lesi, ki jo bo zato postavil ob gotovi parceli in kakor bo pač mogoče. Plašivec in kozolec pa zavzemata že položaj trajne shrambe in ne samo začasne sušilnice, vsled česar se bo tu pojavilo preseljevanje kozolca k kmetiji. Obenem s tem pa je za vezani kozolec radi dveh vrst oken potrebna meridionalna lega. V zvezi s tem pa je tudi podano zemljepisno vprašanje za nastoj plašivca ali kozolca na kozla (slika št. 28.—30.) Ali se ni tuptam razvil plašivec in ne vezani kozolec, ker za meridionalno lego zadnjega okoli kmetije ni bilo mesta, in ali ni lokalno in vsaj deloma ta činjenica vzdrževala plašivec in zadrževala v večji meri razmah k vezanemu kozolcu?

Izčrpno je obdelano vprašanje, do kod sega slovenski kozolec. V zvezi s tem so podani različni načini sušenja žita. Manjka samo sušenje v podstenju, ki je v rabi pri majših želarijah, zlasti pa pri viničarijah na prehodu v Srednje Podonavje, in to zlasti v Podravju; izgleda, da je to prvotna primitivna oblika, iz katere so se razvile rante, late, štanti, oziroma prislonjeni kozolec. Pravilno so omenjene ostrve okrog Vjanskega. Ta omenba je važna, vendar jo je treba v toliko izpopolniti, da ostrve okrog Vranskega še niso opuščene. Pojavljajo se v posebnih oblikah, ki nastopajo tudi okrog Mozirja in nad Šaleško dolino. To so ostrve pri peresih ali pri perutih. Na koncu peres se postavijo pokončni drogi, ostrve, v katere se zлага predvsem detelja in š čimer se kozolec, oziroma vrsta oken, ali eden k r a j kozolca, tudi lepo arhitektonsko zaključči. Te ostrve vodijo v ozemlje, kjer kozolci polagoma pojenjajo; iz istih vzrokov so važni na Gorenjskem, Goriškem in na Koroškem omenjeni seniki. Kot v navedenih ozemljih predstavljajo p a r n e ali p a r m e imenovani seniki zaključek kozolca tudi na Štajerskem. Nahajamo jih zlasti v vzhodnem Podravju — v alpskem delu niso potrebni, ker jih nadomeščajo hube — v slovenjegoriških delih, zlasti v dolini Pesnice, odkoder jih lahko zasledujemo preko vse Štajerske v Avstrijo, kjer imamo na češko-gorujevavstrijski meji pri Sumerau-u celo par primerov kozolca s senikom.

Obenem z razvojem kozolca je na podlagi slik točno ugotovljeno, da imamo kozolec na Slovenskem že v Valvasorjevi dobi. Če pa nimamo o tem literaturnih poročil, se moramo zavedati, da ni Valvasor podrobneje obravnaval kozolca radi svoje fevdalne in aristokratske miselnosti; vsled pretirane stanovske časti se fevdalna doba sploh ni bavila z narodopisnimi vprašanji, n. pr. kmetske hiše in gospodarskega poslopja; isto ugotavlja na primer M. Dolenc za ljudsko pravo. Fevdalna znanost obravnava probleme fevdalnih stanov. Pri razvoju kozolca v Savinjski dolini obstoja nesporazum. Savinjski kozolec se je pod vplivom hmeljarstva razvil v vezano obliko. Ker lahko služi kot dokaz za drugo polovico samo spomin in ustno izročilo, navajamo za razvoj XX. stoletja statistiko, katero je mogoče vedno prekontrolirati na licu mesta. Podatki veljajo za vasi Poljče, Spodnje Gorče, Kamenče in Glinje za leti 1900 in 1931. So to štiri tipične vasi, v katerih ni v premoči urbanizacija, pa tudi ne vpliv hribovja; njih lega sredi hmeljarstva pa jim daje splošen savinjski značaj. V Glinjah imamo 1900 2 lesi, 4 plašivce in 5 kozolcev; danes (1931) imamo razen enega na psa same vezane kozolce. V Kamenčah je 1900 1 prislonjen tip, 2 z gospodarskim poslopjem združena, kakor ga kaže slika št. 27.; sicer pa 1 les, 8 plašilcev in 7 kozolcev; danes imamo samo vezane kozolce. V Poljčah so danes sami vezani kozolci, 1 plašivec in 2 združena z gospodarskim poslopjem, medtem ko smo 1900 imeli 5 plašivcev in 7 kozolcev. Spodnje Gorče kažejo 1900 3 kozolce združene z gospodarskim poslopjem, 1 les, 7 plašivcev

in 7. kozoičev. Danes sta še samo 2 plašivca, od teh oba zunaj na polju. Neizpremenjeni pa so ostali povsod kozoiči v zvezi z gospodarskim poslopljem. Rezultat je jasen: Kozoiček v zvezi z gospodarskim poslopljem je ostal, kakor je bil; to velja za manjša kmetijska posestva. Že redke lesce so izginile. Plašivci so v eni vasi popolnoma izginili, drugod so pa na tem, da izginejo. Razvili so se pa do splošnosti vezani kozoiči. Podobni primer, samo da manj prepričujoč, bi lahko navedli za umikanje kozoiča s polja in obneno za njegovo preseljevanje k kmetiji.

Koruznjak je svojevrsten primer, ki kot posebna in samostojna sušilnica zavzema od kozoiča opredeljeno mesto. Pojavlja se v dveli oblikah. Najprej kot samostojen koruznjak (slika št. 48), nato pa kot sestavni del kozoiča. V drugem slučaju se nahaja koruznjak pred prvim nadstropjem, ali pa tudi kot izpolnjeno okno, kar velja zlasti za »hüte« v Prlekiji in v Podravju. Zadnji primer nam nakazuje delni razvoj koruznjaka iz okna, oziroma iz lat v obliki Melikovega pristonjenega kozoiča. Sicer pa prevladuje pri sušenju koruze vedno bolj okno v kozoiču. V zvezi s kozoičem je estetsko zanimivo sušenje koruze v mrežah (Prim.: Slovenska narodopisna bibliografija za leto 1930. ČZN XXVI.). Samo kot kuriozum navajam primer, ki sem ga videl 1924 v Jurkloštru, da so obešali koruzo sušiti na dreve.

Z ozirom na neslovenske in izvenevropske kozoiče lahko vidimo uko sličnost našega kozoiča z japonskim. Kot so na Japonskem late privezane na stebre, torej slično, kar je pri nas pri ostrvah, tako imamo na jugozahodnem Dravskem polju (Polškava, Fragersko) primer, da so late pribile v zunanjo zarezo — notranje izdoibine namreč v tem slučaju ni — pokončnega stebra; in to večinoma preko pokončno na stebel položene deščice.

Pri pogojih za existenco kozoiča navaja Melik v prvi vrsti klimo, poleg nje pa antropogeografske vplive, ki dajejo kozoiču značaj slovenske tvorbe. Prvenstveno vlogo v tem oziru igra podnebje in v njem poleg padavin zlasti veter. V Ošlju na Polju so postavili 1930 kozoiček — z gospodarskim poslopljem zvezano uti — ki se pa kljub svojemu proti vetru odpornemu značaju in kljub temu, da je bila celotna stavba postavljena proč od vetra, ni obnesel. Veter je okna vedno in vedno odpiral in izmotaval snopje. Poleg podnebja in etničnega antropogeografskega momenta pa igra bistveno vlogo gospodarska usmerjenost pokrajine, ker vpliva odločilno tudi na izobliko kozoiča. V pretežno živinorejski Gornji Štajerski bi kozoiček še prav posebno vsled obilnosti in relativne vlažnosti ne pomagal mnogo; saj še na Slovenskem Štajerskem v deževnih letih detelja rada sprhni, in to navzlic relativno jasnemu vremenu. Ker pa je kozoiček naprava predvsem za sušenje žita, malo sem, olave pa sploh ne, zato bi kozoiček ponchal v Alpah s prevladovanjem travništva in živinoreje, oziroma gozdarstva. Že v naših krajih s prvenstvenim gozdarstvom se n. pr. na Kobavskem žito omilati šele pozni, tako da tu pri vzporednem poljedelstvu kmet kozoiča sploh ne pogreša. In značilno je, da se v krajih, kjer prehajajo kozoiči v ostrve in kjer je oboje zmešano, suši v kozoičih žito, v ostrvah pa detelja. V krajih s prevladajočim travništvom nastopi na mesto kozoiča senik. Pri vsem tem pa moramo prav tako kot pri posameznih tipih in pri razvoju tipov upoštevati lokalne zemljepisne in kulturne činitele.

Jezikoslovni vidiki so bili, ki so dovedli avtorja do stališča, da je antropogeografski, etnični slovenski element bil tisti činitelj, ki je kozoiček ustvaril, in od katerega so ga prevzele Nemci. Vendar zemljepisna razširjenost ne omejuje kozoičev samo na alpsko ozemlje; pa tudi če upoštevamo samo alpski kozoiček, opazimo pri njem vrsto jezikoslovnih podrobnosti, ki so po svojem izvoru nemške. Tudi ni zgodovinsko točno da bi bili povsod v poljedelstvu Slovenci naprednejši od Nemcev. Na irišinskih po-

sestvih okoli Škofje Loke imamo ravno obratno: Nemec izražene kot poljedelce, Slovence pa kot živinorejce.

Predstavitelji in nosilci kulturnih dobrin so kulturno-geografske enote, večji ali manjši kulturni krogi, ki pa niso istovetni z narodi. Posamezni narod je samo začasni nosilec ali razširjevalec določenih kulturnih pridobitev v določeni kulturni enoti, pa tudi izven nje. Narod sam pa je zopet izraz zemlje in vplivov, ki na njegovo zemljo segajo. In največ kulturnih pridobitev se združijo na križiščih in prehodnih ozemljih. Največ kulturnih reliktoev pa se vzdrži na ozemljih, kjer ponehajo tuji, zunanji zemljepisni in kulturni vplivi. Slovensko ozemlje združuje kar tri zemljepisne enote: srednjepodonavsko, alpsko in sredozemsko. Po razširjenosti kozolca od Vallisa do Sotle in Gorjancev pa moramo gledati v kozolcu alpski problem, ki nastopa tam, kjer so izvenalpski vplivi najmanjši. Srednjepodonavski vplivi na kozolec so neznatni, kar nam dokazuje vzhodna meja kozolca. Sredozemski vplivi se kažejo samo v zidanih stebrih proti zapadni meji slovenskega kozolca in posamično v stebrih z napetimi žicami. V zemljepisno zaključeni notranjosti Alp se kozolec ni razvil. V Sloveniji pa, v prehodnem ozemlju med Podravjem in Posavjem, med Beljakom in Ljubljano ter na zaključku Alp se je razvil v interesantni, zemljepisni in narodopisno svojvrstni izobliki: Obdržal je tako vse primitivne, izvirne oblike, obenem pa se je razvil tudi najvišje in zavzel obliko združene sušilnice za poljedelske pridelke in senika. V tem pa varuje naš kozolec na prehodnem slovenskem ozemlju svoj posebni alpski značaj. To je njegova zemljepisna in narodopisna posebnost, v tem pa ležijo tudi vse težave njegovega proučavanja. Radi tega značaja našega kozolca, ki združuje obratno od primitivnih skandinavskih, ruskih in azijskih kozolcev v sebi ves razvoj kozolca od primitivnih pa do najpopolnejših oblik, bo lahko dala odgovor na vprašanje po izvornih in nosilcu kozolca zgodovina in to v obliki izsledkov iz proučavanja urbarjev. Za ta proučavanja pa je postavil Melik v pričnoči razpravi vsestransko in solidno podlago.

Izčrpano literaturo je potrebno izpopolniti z: Amtlicher Bericht über die X. Versammlung deutscher Land- und Forstwirthe zu Gratz im September 1846. Gratz, 1847. 816 str. + VI. (V Študijski knjižnici v Mariboru št. 4349). Poleg omenbe na strani 252 imamo v tem poročilu (767—770) opis in priporočilo kozolca v obliki lesa in vezanega kozolca. Na to zborovanje je poslal ljubljanski tesar Jurij Pajk šest modelov kranjskih in spodnještajerskih kozolcev z njihovimi sestavnimi. Na podlagi Pajkovih opisov in risb sta podani tudi prilogi; po istem viru pa je podal Alojz Jaut zborovalcem opis, način uporabljanja in posebne prednosti kozolcev v štirih letnih časih. To poročilo nam kaže, da so pred slabimi sto leti kmetijske organizacije propagirale razširjanje kozolcev; na drugi strani pa nam nudi o kozolcih slike, ki danes sicer še niso izginile, ki so pa že jako redke. V tej dobi so bili kozolci pokriti s slamo, z deskami, s škodljivi, ali z opeko. Pod spodnjega nadstropja so uporabljali tudi za skedenj ali za shrambo žita. Pod kozolcem pa je bil spomladaj prostor za tetanje lesa, popravljanje in shrambo kmetijskih orodij, v oknih poleti in jeseni za zlaganje žita in krme. Kot »kasta« za žito je kozolec danes menda neznan. Pač pa imamo še znane primere, kjer je na spodnjem nadstropju skedenj; večina teh samostojnih kozolcev je naravno vezanih ter ima na vsakem kraju samo po eno okno; podobni slučaj, kjer mlatijo pod kozolcem na sphani ilovici, je danes istotako že redek in izvira iz vzhoda, iz območja Srednjega Podonavja.

V zvezi s propagando kmetijskih organizacij še omenjam, da so v začetku XX. stoletja prihajali proučavati ruski gospodarski strokovnjaki slovenske kozolce. Vprašanje pa, ali je to vplivalo na razširjenje kozolcev v Rusiji, in ali je to imelo kake posledice na tipe tamkajšnjih kozolcev, mora ostati brez odgovora.

Melikova knjiga je lepo delo; vsaka bodoča študija o kmetiji ga bo morala upoštevati. To velja prav tako za nas, kot za inozemce. Želimo samo, da bi avtor prej ko mogoče objavil vsaj daljši izvleček iz pričujoče razprave v inozemstvu in tako predstavil tujcem nas in svoje delo.

Fr an j o Ba š.

Naša Slovenačka. Glasnik Jugoslovenskog profesorskog društva, godina XI. Beograd 1931, str. 433—592.

Pričujoča publikacija je v nizu posebnih izdanih društva šesta knjiga, ki je zamišljena kot nekaka enciklopedija geografskih, zgodovinskih, narodopisnih in prosvetno-kulturnih prilik gotovega dela naše kraljevine. Letošnja Sloveniji posvečena številka je izšla ob priliki nedavnega kongresa Jugoslovenskega profesorskega društva, ki je tokrat zborovalo v Mariboru. Knjiga ima več ali manj prigradski značaj; bila bi naj nekak vodnik kongresistov, zlasti onih iz vzhodnih in južnih pokrajin naše države.

Zbiranje gradiva in njega razporeditev je prevzel poseben ljubljanski odbor, dočim so z doneski prispevali večinoma slovenski profesorji iz Ljubljane, Celja in Maribora. Članki obravnavajo v preglednem, strnjenem slogu naše slovenske probleme brez idealiziranja tako stvarno in često tako originalno, da zaslužijo vso pozornost, ker utegnejo nuditi tudi nam samim marsikatero novo odkritje.

Zaradi živahnega tujskega prometa s pokrajinske lepote Slovenije že dokaj poznane. Vendar ni odveč Westrov »Izlet u Dravsku banovinu«, ki je spisan s posebno toplino vsestransko pregledno. V posebnem članku se ustavlja isti pisec ob našem narodnem simbolu Triglavu, ki naj bi, utrjujoč zavest naše narodne skupnosti, postal visokoplaninski cilj slehernega Jugoslovana.

Sloveniji v splošnem, posledicam njene geografske lege in svojevrstnosti tal je posvečena cela serija znanstvenih studij. Njeno odlično vlogo v starem veku specialno s prometno-geografskega vidika je sijajno prikazal univerzitetni profesor dr. B. Saria. Dolgodobne vplive alpske, kraške in panonske pokrajine na značaj slovenskega človeka obravnava dr. V. Bohinec. Geografska razcepljenost slovenskega ozemlja je tudi važen vzrok številnosti naših narečij, kar mimogrede ugotavlja dr. R. Kolarič v svoji studiji o razvojnih smerih in samobitnosti slovenskega jezika. Prav posebno pozornost pa še zasluži profesorja F. Baša »Prometna gravitacija Slovenije«, s čimer je pri nas prvi načel ta splošno važni aktualni problem.

Z ozirom na zasedanje kongresa v Mariboru se peča specialno s severo-vzhodnim delom Slovenije kar četvero razprav. F. Baš je napisal iz tega področja kar troje preglednih studij. Oskrbel je kratek splošno-geografski pregled bivše Mariborske oblasti, kjer z vseh vidikov osvetljuje alpsko-panonsko prehodnost njenega ozemlja. Na drugem mestu razpravlja o Mariboru, njegovi legi in pomenu v preteklosti in sedanjosti. Zelo tehtna je njegova »Jugoslovensko-nemška granica«, ki ni nikak suhoparen iz nacionalnih vidikov podan opis, temveč temeljita sveskozi stvarna študija. Daljšo razpravo o Potočki zijalki na Olsavi je napisal profesor S. Brodar, da na to važno paleolitsko postajo, ki vzbuja veliko zanimanje inozemstva, opozori vse naše prosvetne kroge. Važno je Brodarjevo opozorilo na skoraj nepoznano paleolitsko postajo Lokve pri Delnicah, ki je poleg Krapine in Olsave tretja sled najstarejšega ljudskega dejstvomovanja na ozemlju Jugoslavije.

Večinoma kratki doneski nudijo vpogled v naše prosvetno-kulturne razmere. Profesor I. Dolenc poroča o slovenski knjižni produkciji za leto 1929.; profesor L. Mlakar podaja pregled muzejev in znanstvenih knjižnic Dravske banovine, dr. S. Rape in profesor I. Dolenc poročata o narodni prosveti v Sloveniji, profesor L. Kramolc govori o glasbi in njenem razvoju pri Slovencih. Obširno raz-

pravo o razvoju slovenskega šolstva je prispeval profesor J. Orožen; nanj se oslanja opis sedanjega stanja slovenskega srednjega šolstva in seznam naših dobrodelnih ustanov za srednješolce (profesor F. Jeran).

Posebno zahvalo smo dolžni edinemu srbskemu sotrudniku v tej številki profesorju J. Babiču, ki je podal razvoj slovenske književnosti v oslonu na našo zgodovino pregledno in pravilno. Vmes je vpletel številne citate naših književnikov, a žal v prostem srbohrvatskem prevodu. Kot mnogi slovenski književniki so tudi ostali prosvetni delavci že dolgo jugoslovansko orijentirani. Tehtine dokumente te resnice v predvojni dobi navaja uvodna razprava univ. profesorja dr. F. Hešiča »Iz mladih dana Društva slovenskih profesorjev«. Kakšno pa bodi naše jugoslovansko kulturno jedinstvo sedaj in v bodoče, o tem načelnem idejnem vprašanju je izčrpno izpregovoril naš jugoslovanski ideolog profesor dr. I. Lah.

Trud sotrudnikov pa ni našel pri uredništvu dovoljše podpore. Prinosi so razvrščeni brez pravega idejnega vidika. Sarjevi Sloveniji v starem veku se pridružuje S. Petelinova opis zgodovinskih spomenikov na Slovenskem, ki je povrh nepopoln (tu se omejuje le na stari vek) in mestoma površen (rimski spomeniki iz Maribora?). V knjigi mrgoli tiskovnih napak, kajti avtorji so mogli opraviti kvečjemu eno korekturo, dočim se ljubljanski pripravljalni odhor za prepotreben ponoven pregled ni pobrigal. Professoreško društvo, čigar glasilo bi moralo biti drugim zgled jezlkovne klenosti, si s tem samo piše upravičeno obsodbo. Višek površnosti predstavlja litografska karta Slovenije (gl. str. 487), ki je izšla brez avtorjevega predhodnega vpogleda. Radi nečutenih netočnosti je že kar orijentacija po njej prav težavna. Rateče n. p. so Ptinče, Loka je Leka, Celovec Catovec i. t. d. Radgona leži čisto drugje kot v resnici; napačen je potek proge med Mariborom in Dravogradom, iz karte pa tudi izvemo, da sta Kamnik in Železna Kapla v železniški zvezi kar preko Jezerskega vrha.

Naša Slovenačka podaja zaokroženo sliko zemlje in kulturnega stanja ljudstva, ki tu prebiva. Stotine tiskovnih napak in gravitacijska karta Slovenije pa pričajo, da je v naši državi še vedno slovenščina tuja in malo znana tudi topografija Dravske banovine. Tekst poživilja enajst pokrajinskih slik, tri geografske karte in en statistični crtež. Klišeje za slike je dala na razpolago »Zveza za tujski promet v Sloveniji«.

R. Savnik.

Jurančič Josip: Iz šole za narod. Ljubljana 1930. SŠM. 104 str.

Knjižica se deli v dva dela: v narodopisnega in v pedagoškega; nas zanima narodopisni del.

Ko je Erjavec napisal 1923 knjigo »Slovenci«, je v naši javnosti nastala debata, ki je obravnavala vprašanje: da li je slovenski kmet v istini na oni visoki kulturni stopnji, na katero ga je Erjavec postavil. Erjavec je vzel za splošni primer visoko razvitega kmeta iz blizine mest in iz ugodnih prometnih leg. Naše delo se nanaša na obratne kraje. Jurančič je kot učitelj služboval pri Sv. Juriju na Remšniku, kjer je proučeval krajevne razmere z namenom, da najde pravo pot za svoja pedagoška nastopanja v ljudski šoli. Tako je nastal poleg Erjavčevega opisa naprednega kmeta z Jurančičevim delom opis kmeta na zaostalem Kobanskem; ker prilike na Remšniku so v bistvu enake splošnim kobanskim razmeram.

Jurančičevo delo nima narodopisnih znanstvenih pretenzij; v izdelavi so pomanjkljivosti, ki izvirajo iz pomanjkanja zemljepisne in narodopisne delovne metode. Snov pozna Jurančič temeljito, pri obravnavanju se ozira na razmere, v katerih živijo večina prebivalstva. S tem nam je podal pregledno sliko ljudstva na kobanskem Remšniku v krajevisnem pogledu, v kulturah tal, domače življenje posameznika in rodbine; so-

cijalne prilike in duševne razmere. V načrtu za podrobno obravnavanje naše vasi pa bo treba upoštevati še sistematike narodopisne vidike, s katerimi pomaga drage volje vsakomur Zgodovinsko društvo v Mariboru in zemljepisne, katere je izdelal Geografski inštitut na univerzi v Ljubljani.

Narodopisje naših krajev je v preteklosti upoštevalo predvsem domače noše in domačo pesem; za to so se zanimali rodoljubi, ki so bili z dotičnih krajev doma. Drugače pa je upoštevalo naše izobraženstvo kot primer našega kmeta sploh gospodarsko sigurnega in trdnega kmeta. V tem, da je Jurančič pokazal prilike na podlagi življenja večine prebivalstva in ne samo posameznikov, leži poseben pomen njegovega dela. Pri bodočih krajevnih narodopisnih opisih pa bo treba posebno paziti na topografski ekstrem, v katerega lahko tako delo zaide na sličen način, kot se je to dogodilo v zgodovini marsikateri krajevni kroniki.

Fr an j o B a š.

Ilustracija III, št. 5. Majniška številka 1931 naše vodilne ilustrovane revije je posvečena Celju, Mariboru in Ptujju in vsej naši Štajerski. Nameni uredništva se je v splošnem posrečil. Kot značilnosti pa, kako po prečansko gledajo nekateri Podravje in kako aprioristično ter brez najmanjšega poznanja preteklosti in položaja sodijo in obsojajo naše zelene gorice, navajam samo dvoje: 1. 1875 se je preselila škofija iz Lavanta v Maribor; 1909 se je dogodil v Ptujju napad Nemcev na zborovalce CMD. 2. Pierrot in Kolombina v Halozah, drastičen primer popotnikovega opazovanja brez oči in duše. Čudno je, kakor pridejo v resno revijo, katero urejuje kulturni zgodovinar in vodilni kritik, netočnosti ter nerazsodna obtoževanja pokrajine, kateri je številka celo posvečena!

Fr an j o B a š.

Društveni glasnik.

Muzejsko društvo v Ptujju.

(Poročilo društvenega delovanja od občnega zbora dne 9. aprila 1930 do 13. maja 1931.)

Adaptcijska dela in arheološka raziskavanja: Kakor lani tako se je tudi letošnje delo osredotočilo na ureditev zbirk in restavracijskih del v muzeju. Zidar Horvat je očistil gotska rebra vzhodnega in deloma tudi severnega križnega hodnika ter je osnažil z malimi izjemami konzole vseh štirih križnih hodnikov. Pri tem delu je odkril pomočniška in mojsterska znamenja različnih oblik. Akademski slikar g. profesor Sternjen je restavriral večji del starih fresk na steni vzhodnega križnega hodnika.

Pri Sv. Vidu pri Ptujju so pri popravilih v tamkajšnji cerkvi odkrili rimski nagrobni spomenik vojaka VIII. legije, ki je služil kot oltarna miza. Muzej je kamen kupil in ga postavil v lapidariju.

Letos so tudi začeli temeljito popravljati ptujsko minoritsko cerkev s samostanom. Našli so zakrito krasno gotsko okno, mnogo zazidanih kamnov, ostanke gotskega baldahina in freske iz XIII. stoletja.

V jeseni l. 1930. so vojaki razstrelili kazemate porušene minoritske bastije. Našli se niso nobeni zanimivi kamni, pač pa se je napravilo nekaj fotografij o priliki razstrelitve.

Druga dela: Po naročilu Muzejskega društva je fotografski atelje Heliosax iz Maribora napravil približno 30 različnih posnetkov najlepših zgodovinskih znamenitosti starega Ptujja in grada Gornji Ptuj.

Izpopotnila se je numizmatična zbirka. Soproga g. notarja Skrabarja je napravila 26 odličkov zlatnikov, za kar ji izreka Muzejsko društvo najpristržnejšo hvalo.

Znanstvena knjižnica s pisarniškim inventarjem se je znatno povečala, mnogo knjig in znanstvenih del se je dalo v vezavo.

Društvo je kupilo izboren fotografski aparat v velikosti 13×18 s stativom in z vsemi pritlikinami.

Dalje se je izpopolnila zbirka ptujskih slik in načrtov; o pritikt slikarske razstave v Ptuju je tudi muzej nakupil nekaj del domačih sodobnih slikarjev.

Nanovo se je ustanovila zbirka vojnih odlikovanj.

V notranjem samostanskem vrtu je društvo dalo napraviti betonirau pešpot, da se obvaruje zidovje mokrote. Nadalje se je izvršila instalacija dveh električnih žarnic v križnem hodniku, dveh pa v refektoriju.

Končno je treba še omeniti, da se bo sedanji lapidarij premestil v druge prostore, v katerih naj bi prišli spomeniki do večje vetjave. II. mitreji, ki je bit namoččen dosedaj v lapidariju, se pa bo nanovo restavriral v primernem prostoru.

Na breškem mitreju so se izvršila nujna popravila. Na mesto umrlega čuvarja M. Vnuka v hajdinskem mitreju je postavita banovina sporazumno z Muzejskim društvom novega čuvarja M. Cafuto.

Knjig in časopisov je bilo nakupljenih: *Annales Sabarienses* III. 1927—1929 (zamenjava). *Etnogog. Glasnik etnogr. muzeja v Ljubljani* I., II. in IV. letn. *Germania* XIV. in XV. zvezek. *Blätter für Heimatkunde* 8. in 9. letn. *Jahreshefte des österr. archäol. Institutes*. B. XXVI. *Mitteilungen über steirische Volksgenealogie* 1928. *Zeitschrift des histor. Vereines für Steiermark* 1928, 1929. *Šiščev zbornik. Življenje in svet*, VI. in VII. knjiga. (Darilo g. notarja Skrabarja.) *Edicije muzeja grada Zagreb*, 1929, 1930. *Archäologischer Anzeiger* 1929. *Mitteilungen der Numismatischen Gesellschaft*. B. XVI. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 1930/31. *Narodna starina*, zv. 21. 16. *Kncip-Bibel des Pettauer Turn Verein* 1883 (darilo g. notarja Skrabarja). *Fünfundzwanzig Jahre Röm.-germanische Kommission* (darilo). *Ljubljanski velesejm* 1930. *Zbornik za umetnostno zgodovino* 1930. *Numismatische Zeitschrift*, 23. B. *Römisch-germanische Kommission*, 12. und 17. B. 116. bis 118. *Jahresbericht des steir. Landesmuseums Joanneum*. *Bonner Jahrbücher* 1930. H. 135. *Die große Chronik v. J. Sporschild* 1844 (nepopolno, darilo Studijske knjižnice v Mariboru). *Glasnik etnog. muzeja v Beogradu*, V. zv. *Dialoghi Francesi-italiani* 1861 in *Rousseau, Emil* 1844 (darilo gdč. Strohbach). *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo*, XI. letn. *Geschichte der Steiermark* (Pirchegger). *Gesellschaft und Wirtschaft im röm. Kaiserreich* (M. Rostovtzeff), I. u. II. B. *Bürgerliches Lesebuch der Stadt Pettau*, S. Povoden, I. Th. (Prepis izvršil A. Smodič). Nekaj letnikov »Štajercrčevega kotedarja« (darilo g. trgovca Sewanna).

Pomožitev ostalih zbirk: 1. Dve doktorski diplomji g. dr. Mathausa (darilo g. Mathausa jun.). 2. Dvoje mrtvaških oznanit g. Fr. Kaiserja iz l. 1838. in 1859. s fotografijo (darilo gdč. Strohbach). 3. Doktorska diploma Georgia Sirolle iz l. 1790. (darilo g. Machatscha). 4. tri veliki in eden mali vojni križec iz bitke pri Lipskem 1813 (lastninska pravica g. Machatscha). 5. Slika g. Josipa Gspattla (delo profesorja A. Kasimirja), darilo g. J. Gspattla. 6. Dukat cesarice Marije Terczije (nakup). 7. Trocesarska plaketa iz svetovne vojne; rimski vrč brez vratu iz Hajdinc; lcsena čutara; dve avstr. proklamaciji iz l. 1917.; *Festschrift des 40jährigen Bestandes der Freiwilligen Feuerwehr in Pettau* 1870—1910; avstrijski bankovci in novci noveše dobe (darilo g. Smodiča); 8. Pet pogodb iz l. 1830—50 in gimnazijski izkaz l. 1847. (darilo g. gostitničarja Zavca); 9. Okrašen žetecen križec iz bidermeierske dobe; spominska plaketa »Reichs-

ohsausstellung 1888« in fotografija starega glavnega Inga v Ptuj (darilo gđc. Strobach). 10. Plaketa prof. Schönbacha iz Graza (nakup). 11. Stolna Irja iz Malega Okiča (nakup). 12. Štiri spominske kolajne laborov v Ormožu in Ljutomeru (nakup). 13. Bronasta spom. plaketa s pogreba cesarja Franca Jožefa in dve bron. hrab. kolajni (darilo g. Sewanna). 14. Raznovrslen nakit in manjši predmeti za šivanje (nakup g. dr. I. Komljanca). 15. Arheol. izkopavanja na Panorami 1912 (darilo mesne občine). 16. Več rim. bakrenih in sreb. novcev, nekaj novejših novecev (darilo g. slr. učitelja Hasla). 17. Rimski železni nožič (darilo g. Machatschia).

Obiski. Poleg mnogoštevilnih šol in drugih obiskovalcev tu- in inozemstva omenimo najvažnejše: Poset ministrlov 5. februarja 1931. Ljudska univerza iz Maribora 5. oktobra 1930. Varaždinska uniform. mešč. garda 30. novembra 1930. Zgodovinsko društvo iz Maribora 10. maja 1931 in mnogo drugih.

Objave in predavanja: Večjih objav razen manjših člankov v dnevni. časopisju, v mladinski listu »Naš rod« in »Ilustraciji« ni bilo.

Dne 25. januarja 1931 je predaval g. konservator dr. Fr. Stelč o znamenitem gotškem Lalbovem oltarju.

Dne 17. maja 1930 se je vršil družabni sestanek muzej. odbornikov v refektoriju mesl. Ferkovega muzeja.

Dne 10. maja 1931 se je vršil seslanek odbornikov Muzej. društva iz Maribora in Ptuja.

Blagajniško poročilo: G. blagajnik profesor Allč poroča, da šteje društvo 190 rednih in 14 časnih članov.

Celokupni dohodki so znašali letos	35.410.77 Din
Celokupni izdatki pa	33.436.80 Din
Golovina znaša	1.973.97 Din

Za revizorja računov sta bila izvoljena g. dr. A. Remec in g. šol. upr. M. Peček, ki sta račune pregledala, našla vse v popolnem redu ter predlagala, da se da blagajniku absolutorij, kar se je ljud. soglasno sprejelo.

V minulem društvenem letu je društvo imelo 10 rednih in 1 izredno odborovo sejo. Došlo je 109 dopisov, društvo pa je razpolalo 62 dopisov in 174 vabil na občni zbor.

V zadnjem društvenem letu beleži društvo težko izgubo šestih članov, g. Jos. Gspaltla, urarja in zlatarja, čuvarja hajdinskega mitreja in dolgoletnega arheol. kopača g. Marlina Vuuka, g. H. Slendte-ja jun., g. Petrovič-Morelly, g. Irg. Iv. Kovačeca in g. trg. Fr. Urbančiča. Slava njihovemu spominu!

A. Smodič, tajnik.

Imenik članov ZDM.

I. Častni člani.

- Bulić dr. Fran, ravnatelj drž. arheološkega muzeja v p. v Splitu.
 † Kos dr. Fran, profesor v p. v Ljubljani.
 Kovačič dr. Fran, profesor bogoslovja v Mariboru.
 Murko dr. Matija, vseučiliški profesor v p. v Pragi.
 † Turner dr. Pavel, veleposestnik v Mariboru.

II. Redni člani.

Apače:

Drž. deška osnovna šola.

Beograd:

Goršič dr. France, inspektor ministrstva
za notranje zadeve;

Repič Fran, ravnatelj drž. železn. šole;

Tašner Joža, inspektor ministr. pravde.

Znidaršič Jože, uradnik glavne kontrole.

Bilzeljsko:

Brvar Ignac, župnik.

Blanca:

Bregant Zmago, šolski upravitelj.

Bodovec pri Zaprešiču:

Noršič Vekoslav, župnik.

Bogolina:

Krajevni šolski odbor.

Braslovče:

Drž. osnovna šola.

Brezno:

Zapečnik Ivan, postajni načelnik.

Brežice:

Drž. deška meščanska šola;

Jurhar Martin, župnik;

Kramer Rudolf, javni notar;

Lipej Franc, trgovec;

Sokolsko društvo;

Zdolšek dr. Josip, advokat.

Buče pri Kozjem:

Kos Makso, šolski upravitelj.

Celje:

Bergant Mavricij, profesor;

Božič dr. Anton, advokat;

Celjska posojilnica;

Cestnik Anton, profesor v p.;

Detiček Makso, knjigovodja;

Dolničar dr. Josip, sodnik okrožnega sodišča;

Družba sv. Mohorja;

Drž. deška meščanska šola;

Drž. realna gimnazija;

Goričan dr. Alojz, advokat;

Goričar & Leskovšek, knjigarna;

Hranilnica mestne občine;

Hrašovec dr. Juro, advokat;

Janišovec Fran, strokovni učitelj;

Javna mestna knjižnica;

Jurak Peter, opat;

Jurko Rado, šolski nadzornik v p.;

Kulan dr. Ernest, advokat;

Kardinar Jožef, profesor v p.;

Kožuh Josip, profesor v p.;

Kralj Drago, bančni ravnatelj;

Kus Evgen, zasebni praednik;

Laznik dr. Karol, advokat;

Lilek Emil, vladni svetnik;

Ljubša Matija, kaznilniški kurat v p.;

Ljudska knjižnica kat. prosvet. društva;

Ljudsko vseučilišče;

Marinc Ernest, lesni trgovec;

Mlinar Ivan, profesor;

Muzejsko društvo;

Osierec dr. Alojz, kaplan;

Orožen Janko, profesor;

Orožen dr. Milan, advokat;

Pavlič Alojz, profesor;

Pegan Zorža, profesorica;

Perč Martin;

Stojan dr. Ivan, javni notar.

Cerknica:

Bajič dr. Stojan, sodnik.

Cezanjevci pri Ljutomeru:

Drž. osnovna šola.

Cirkovce pri Ptuju:

Drž. osnovna šola;

Ravšl Anton, župnik.

Cven pri Ljutomeru:

Krajevni šolski odbor.

Črenšovci:

Klekl Jožef, župnik v p.;

R. k. osnovna šola.

Črešnjevec pri Slov. Bistrici:

Drž. osnovna šola.

Črna gora pri Ptuju:

Zagoršak Franc, župnik.

Dob pri Domžalah:

Markič Josip, župni upravitelj v p.

Dolnja Lendava:

Drž. meščanska šola.

Dornava:

Drž. osnovna šola.

Dravograd:

Kolenc Pavle, živinozdravnik.

Dubrovnik:

Matković Martin, profesor.

Fram:

Posojilnica.

Gomilsko:

Krajevni šolski odbor.

Gorica:

Premrou Miroslav.

Gornja Ponikva pri Žalcu:

Gorišek Janež, župnik.

Gornja Radgona:

Boezio dr. Lenart, advokat;

Drž. osnovna šola;

Mavrič Karol, šolski upravitelj;

Pavec Ivan, oskrbnik admontskih posestev;

Posojilnica;

Požun Hinko, javni notar.

Gornji Grad:

Jeglič dr. Anton Bonaventura, nadškof;

Šlander Maks, župnik.

Gradec:

Klasinc dr. Ivan, advokat;

Seminar für slawische Philologie (uni-
verza).

Guštanj:

Močnik Peter, šolski nadzornik.

Jarenina:

Cižek Josip, dekan.

Kamnica pri Mariboru:

Božiček Fran, župnik;

Kranjc Marko, kaplan.

Kanalk:

Mlakar o. Bernardin, frančiškan.

Kapela pri Radencih:

Krajevni šolski odbor;

Meško Martin, častni kanonik.

Kapla (Weizelsdorf):

Singer Štefan, župnik.

Kočevje:

Drž. realna gimnazija.

Konjice:

Mastnak Avgust, sodni uradnik;

Mejak dr. Ervin, advokat;

Prus dr. Anton, advokat;

Rudolf dr. Ivan, advokat;

Sreska učiteljska knjižnica;

Trstenjak Dragotin, sreski načelnik;

Tovornik Fran, arhidijakon.

Koprivnica:

Adamič Karlo, drž. izprašani učitelj glasbe.

Koroška Bela:

Drž. osnovna šola;

Smolik Rupert, šolski upravitelj.

Kranj:

Dolar dr. Simon, profesor;

Kimovec dr. Ivan, advokat;

Učiteljska knjižnica kranjskega šolskega okraja;

Žoutar dr. Josip, profesor.

Krčevina pri Mariboru:

Drž. osnovna šola.

Križevci pri Ljutomeru:

Ašič Maks, kaplan;

Lehar dr. Feliks, zdravnik;

Weixl Josip, dekan.

Kuzma pri Gornji Lendavi:

Stefanciosa Andrej, učitelj.

Laporje:

Ozimlč Jože, župnik.

Laško:

Drnovšek dr. Domnik, advokat;

Pernat dr. Arnold, starejšina sreskega sodišča.

Lehen, p. Brezno:

Drž. osnovna šola.

Lipovci pri Bellincih:

Gumilar Franjo, šolski upravitelj.

Ljubljana:

Andrejka dr. Rudolf, vladni svetnik;

Benkovič dr. Ivo, advokat;

Bunc Stanko, filozof;

Cirilsko društvo ljubljanskih bogoslovcev;

Debevec dr. Jožef, profesor v p.;

Dolence Ivan, profesor;

Dostal Josip, ravnatelj škofijske pisarne;

Drž. I. dekljiška meščanska šola;

Drž. VI. deška osnovna šola;

Drž. moško učiteljske;

Drž. žensko učiteljske;

Frančiškanska knjižnica;

Grafenauer dr. Ivan, profesor;

Grušen Mirko, bančni ravnatelj;

Historični seminar (univerza);

Hribar Ivan, pokrajinski namestnik v p.;

Juridična biblioteka (univerza);

Kelemina dr. Jakob, vseučil. profesor;

Keršovan Vekoslav, upravnik policije;

Kidrič dr. France, vseučil. profesor;

Kos dr. Milko, vseučil. profesor;

Kotnik dr. Fran, prosvetni inspektor;

Kranjec Silvo, profesor;

Lukman dr. Fran, vseučil. profesor;

Marušič dr. Drago, ban;

Pestevšek Karol, policijski svetnik;

Pirkmajer dr. Otmar, pomočnik bana;

Pivec-Stelč dr. Melita, uradnica Državne biblioteke;

Povalej dr. Josip, finančni ravnatelj;

Ravnateljstvo trgovske akademije;

Rožman dr. Gregor, škof;

Rupel dr. Mirko, profesor;

Rus dr. Jože, bibliotekar Državne biblioteke;

Saria dr. Balduin, vseučil. profesor;

Savnik dr. Roman, profesor;

Seminar za slovansko filologijo (univerza);

Slavič dr. Matija, vseučil. profesor;

Slodnjak dr. Antou, profesor;

Stelč dr. France, konservator;

Steska Viktor, referent za verstvo v p.;

Stroj Alojzij, kanonik;

Svet dr. Jakob, sodnik;

Šanda dr. Dragan, profesor;

Šentjakobska knjižnica;

Šerko dr. Alfred, vseučil. profesor;

Šlebinger dr. Janko, upravnik Državne biblioteke;

Tuma dr. Henrik, advokat;

Turk dr. Josip, univ. docent;

Vrhovnik Ivan, župnik v p.;

Zidanšek inž. Josip, referent za kmetijstvo;

Ženska realna gimnazija.

Ljutomer:

Čitalnica;

Drž. meščanska šola;

Krajevni šolski odbor;

Kuharič Lovro, davčni inspektor;

Kukovec Viktor, industrijalec;

Lovrec Andrej, župnik;

Poljanec Franc, ravnatelj Mestne hranilnice;

Prosvetno društvo;

Salberger dr. Adolf, advokat;

Stanjko dr. Marko, advokat;

Schneider Franja, učiteljica;

Škof Alojzij, sreski veterinar, referent;

- Trinkaus Ivan, starejšina sreskega sodišča;
 Trstenjak dr. Alojz, sreski načelnik;
 Zacherl Fran, učitelj v p.;
 Zmavec Josip, advokat.
- Loka pri Zidanem mostu:**
 Potrč Slavko, kaplan;
 Šket Mihael, župnik.
- Maišperg:**
 Zajc Janez, kaplan.
- Makole:**
 Segula Franc, župnik.
- Mala Nedelja:**
 Krajevni šolski odbor.
- Maribor:**
 Ašič Ivan, javni notar;
 Barle Jože, magistratni svetnik;
 Baš Franjo, profesor;
 Baumgartner Egon, inž.;
 Benkovič Alojz, magister farmacije;
 Berdajs Vilko, veletržec;
 Bezljaj Franjo, mestni gradbeni asistent;
 Boštjančič dr. Leopold, advokat;
 Brolih Luka, profesor;
 Bureš Franjo, urar;
 Cafuta Anton, kaplan;
 Celjska posojilnica, podružnica;
 Cizelj Miško, nadučitelj moške kazniln.;
 Cukala dr. Fran, kanonik;
 Černe Albin, inž., mestni gradbeni nadsvetnik;
 Černič dr. Mirko, primarij;
 Dernovšek dr. Janko, primarij;
 Devetak Viktor, revident drž. železnice;
 Dijaški dom;
 Dimnik Slavoi, upravnik Dečjega doma;
 Dolar dr. Anton, profesor;
 Druzovič Hinko, profesor v p.;
 Drž. I. dekliška meščanska šola;
 Drž. II. dekliška meščanska šola;
 Drž. I. dekliška osnovna šola;
 Drž. II. dekliška osnovna šola;
 Drž. deška meščanska šola;
 Drž. III. deška osnovna šola;
 Drž. gimnazija;
 Drž. moško učiteljske;
 Drž. žensko učiteljske;
 Drž. realna gimnazija;
 Faninger dr. Rihard, advokat;
 Farkaš Maks, pristav moške kaznilnice;
 Fludernik dr. Ignac, profesor;
 Franciškanski samostan;
 Gasparin Filip, profesor;
 Gerčko Anton, carinik;
 Glaser Janko, ravnatelj Študilske knjižnice;
 Golubovč Vekoslav, zasebni uradnik;
 Gorup Alfonz, profesor;
 Govekar Mirko, profesor;
 Grčar Milica, mešč. učiteljica;
 Grošelj Milan, profesor;
 Cuntar Viktor, profesor;
- Gselman Josip, oskrbnik;
 Heric dr. Matija, profesor;
 Hohnjec dr. Jožef, profesor bogoslovja;
 Hojnik dr. Fran, advokat;
 Hrastelj Fran, podravniatelj tiskarne sv. Cirila;
 Ipravc dr. Benjamin, zdravnik;
 Jakac Andrej, učitelj moške kaznilnice;
 Jančič dr. Ivan, starejšina drž. tožilsiva;
 Janežič Rudolf, kanonik;
 Jankovič dr. Fran, zdravnik moške kaznilnice;
 Japelj Mirko, fotograf;
 Jehart dr. Anton, profesor bogoslovja;
 Jelenc Jože, inž., arhitekt;
 Jeraj dr. Josip, profesor bogoslovja;
 Jerebič Fran, bančni ravnatelj;
 Julart Franjo, sodnik;
 Juvan dr. Alojzij, advokat;
 Kac dr. Viktor, zobozdravnik;
 Karlin dr. Andrej, škof;
 Karlin dr. Franc, zobozdravnik;
 Kenda Robert, profesor;
 Klavžar Zora, ravnateljica meščanske šole;
 Kn. škof, dijaško semenišče;
 Klemenčič Anton, upravitelj pošte;
 Kociper dr. Janez, profesor;
 Köchler Alojz, magistratni ravnatelj;
 Kokošinek Janko, stolni kaplan;
 Kolar Božidar, magistratni uradnik;
 Korošec Anton, vci. inspektor;
 Kotnik dr. Janko, profesor;
 Kovačec dr. Janko, ravnatelj banovinske hranilnice;
 Kovačič Anton, profesor;
 Kovačič dr. Makso, profesor;
 Kovačič Ivan, trgavec;
 Kralj dr. Vladimir, profesor;
 Kratemberger Fran, magistratni uradnik;
 Kranjc Janko, poštni uradnik v p.;
 Kravos Ivan, sedlar;
 Krepek Anton, drž. uslužbenec;
 Kristan Viktor, polkovnik v p.;
 Kronvogel dr. Josip, dvorni svetnik v p.;
 Kukovec dr. Vekoslav, advokat;
 Lašič dr. Ferdo, advokat;
 Lavrenčič Anton, bančni uradnik;
 Leben Ivan, inž., šef progovne sekcije;
 Leskošek Janko, profesor;
 Leskovar dr. Josip, advokat;
 Lipold Ivanka, advokatova soproga;
 Ljudska knjižnica Slovenske čitalnice;
 Madile Franjo, višji inspektor mestnega gradbenega urada;
 Maister Rudolf, general v p.;
 Marin dr. Vilko, zdravnik;
 Mestno načelstvo;
 Meško Ivan, kaznilniški paznik;
 Mišcin Anđelija, profesorica;
 Milač Simon, profesor;
 Minažik Franc, lekarnar;

- Mirt dr. Jožef, kanonik;
 Mlakar Ladislav, profesor;
 Močnik Anton, preglednik moške kaz-
 nilnice;
 Močnik dr. Vinco, profesor bogoslovja,
 Mohorko Jože, postajni načelnik;
 Mravljak Ivan, profesor;
 Mulej dr. Anton, advokat;
 Müller dr. Fero, advokat;
 Munda Vinco, stolni vikar;
 Oset Miloš, veletrgovec;
 Ostanek Franc, bančni uradnik;
 Oven Anton, profesor;
 Pagou Franjo, načelnik materialnega
 skladišča;
 Pernat dr. Tone, advokat;
 Pipuš Jadviga;
 Pirnat Franjo, vet. višji svetnik;
 Pivec Rupert, pom. gen. komisar v p.;
 Pivko dr. Ljudevit, profesor;
 Ploj dr. Miroslav, veliki župan v p.;
 Ploj Oton, notar v o.;
 Posojilnica v Narodnem domu;
 Potočnik dr. Matko, ravnatelj moškega
 učiteljišča;
 Prijatelj Ivan, profesor;
 Prijatelj Karol, profesor;
 Ravter Mirko, vadniški učitelj;
 Rezman Alojzij, profesor;
 Rihtar Jakob, profesor;
 Rodé Viktor, strokovni učitelj;
 Rodošek Franjo, magistratni svetnik;
 Rojko dr. Makso, ravnatelj mestne klav-
 nice;
 Rasina dr. Igor, advokat;
 Rožman Fran. transportni kontrolor;
 Rožman o. Viljem, prior benediktincev;
 Skušek Oskar, industrijalec;
 »Slomšek«, literarno društvo bogoslov-
 cev;
 Sojč Ivan, kipar;
 Somrek dr. Josip, profesor bogoslovja;
 Spodnještajerska ljudska posojilnica;
 Stabel Josip, tajnik sreskega cestnega
 odbora;
 Stergar Anton, dekan;
 Strmšek dr. Pavel, profesor;
 Štupar Bogomir, profesor;
 Sušnik dr. Fran. profesor;
 Šedivý Jan, profesor;
 Šerc Josip, kavarna »Jadran«;
 Šilih Gustav, profesor;
 Škapin dr. Karol, advokat;
 Škofič Virgil, železnikar;
 Štor Franjo, magistratni računski svet-
 nik;
 Šnuderl dr. Makso, advokat;
 Štupca Marija, profesorica v p.;
 Štupca dr. Marijan, adv. koncipijent;
 Tomažič dr. Ivan, pomožni škof;
 Tomišek dr. Helena, profesorica;
 Tomišek dr. Josip, gimnaz. ravnatelj;
 Tomšič Dušan, inž., ravnatelj mestne
 plinarne;
 Tomšič dr. Fran, advokat;
 Toplak dr. Fran, zdravnik;
 Toplak dr. Jakob, dvorni svetnik v p.;
 Trafenik Josip, posojilnični tajnik;
 Travnar dr. Vladimir, sodnik okrožnega
 sodišča;
 Trdina Silva, profesorica;
 Udruženje učiteljiščnikov moškega uči-
 teljišča;
 Umek Mihael, stolni župnik;
 Vales Alojz, kazniški višji paznik;
 Veble dr. Andrej, advokat;
 Vldic Ignac, inž., načelnik kurilnice;
 Vinarska in sadjarska šola;
 Vodenik Jernej, zvaničnik drž. železnice,
 Vončina Anton, mestni geometer;
 Vraber dr. Maks, stolni dekan;
 Vrabl Niko, upravnik moške kaznilnice;
 Zasebno žensko učiteljišče šolsk. sester;
 Zavadlal Pavel, kurat moške kaznilnice;
 Zavodnik Albert, preglednik moške kaz-
 nilnice;
 Zupančič Jakob, ravnatelj realne gim-
 nazije;
 Žebot Franjo, zastopnik zavarovalnice,
 Živornik Pavel, profesor;
 Žmavc Jakob, profesor v p.;
 Žunkovič Davorin, podpolkovnik v p.
- Mokro, p. Pale v Bosni:**
 Slanič Pavle, orožnik.
- Mozirle:**
 Goričar Alojz, tovarnar.
- Murska Sobota:**
 Drž. realna gimnazija;
 Školsko društvo;
 Šumenjak dr. Slavko, starešina sreske-
 ga sodišča;
 Velnar Jože, sreski šolski nadzornik.
- Muta:**
 Perko Anton, podravnatelj železarne.
- Negova, p. Ivanjel:**
 Drž. osnovna šola.
- Novo mesto:**
 Drž. realna gimnazija;
 Furlan o. Alfonz, frančiškan;
 Krajšek Anton, sreski podnačelnik;
 Rovšek Maks, cestni mojster.
- Ormož:**
 Okrajna posojilnica;
 Zadravec Peter, industrijalec.
- Pameče pri Slovenjgradcu:**
 Drž. osnovna šola.
- Pariz:**
 École des Langues Orientales.
- Pekre pri Mariboru:**
 Pajtler Josip, učitelj.
- Pesnica:**
 Osana dr. Ksenija, profesorica.
- Pobrežje pri Mariboru:**
 Drž. osnovna šola.

- Potenšak:**
Poplatnik Josip, župnik.
- Požejca:**
Červinka dr. V., zdravnik;
Krajevni šolski odbor.
- Ponikva:**
Krevh Matko, kaplan.
- Požega:**
Hočevar Janko, kapetan.
- Praga:**
Herič dr. Fran, svetnik univ. knjižnice.
- Prevalje:**
Doberšek Karol, učitelj.
- Prihova pri Konjicah:**
Kumer Karol, župnik.
- Ptuj:**
Belšak Stefan, župni upravitelj v p.;
Drž. deška osnovna šola;
Drž. realna gimnazija;
Gorup Josip, sreski šolski nadzornik;
Kolarič Anton, profesor;
Komljanec dr. Josip, ravnatelj realne
gimnazije;
Minoritski samostan;
Muzejsko društvo;
Posojilnica;
Skrabar Viktor, notarski namestnik;
Smodič Anton, učitelj;
Salamun dr. Franjo, advokat;
Vošnjak Ivan, tovarnar;
Žagar dr. Ivan, prošt.
- Rečica v Savinjski dolini:**
Drž. osnovna šola.
- Remšnik:**
Pavlič Vid, župnik.
- Ribnica na Pohorju:**
Drž. osnovna šola;
Hauptman Ulrik, šolski upravitelj.
- Rogaška Slatina:**
Čitalnica;
Posojilnica;
Zdravilišče.
- Rogoznica pri Ptuj:**
Kramberger Franc, posestnik.
- Ruše:**
Drž. osnovna šola;
Glaser Viktor, industrijalec;
Podravska podružnica SPD;
Pšunder Ferdinand, župnik.
- Slatina Radenci:**
Hranilnica in posojilnica;
Janžek Karol, ravnatelj zdravilišča;
Zdravilišče.
- Silvnica pri Celju:**
Rabuz Jakob, župnik;
Šetinc Franc, šolski upravitelj v p.
- Slov. Bistrica:**
Drž. meščanska šola.
- Slovenjgradec:**
Čížek Alojz, župnik;
Grmovšek Miloš, šolski nadzornik;
Okrajno učiteljsko društvo.
- Solčava:**
Šmid Miloš, župnik.
- Soteska pri Novem mestu:**
Sevnik Franjo, inženjer.
- Spodnja Sv. Kungota:**
Kraner Vinko, župnik.
- Središče ob Dravi:**
Čajnar Jakob, župnik.
Kotnik Franc, učitelj;
Krajevni šolski odbor.
- Stari trg pri Slovenjgradcu:**
Jurko Ivan, župnik.
- Stična:**
Knjižnica cister. opatije.
- Stogovci, p. Gornja Radgona:**
Krajevni šolski odbor.
- Strasbourg:**
Tesnlère Lucien, vseučil. profesor.
- Studenec pri Mariboru:**
Hren Anton, šolski upravitelj;
Jaklič Josip, carinski posrednik.
- Studenice pri Poljčanah:**
Čede Jožef, župnik.
- Sv. Andraž v Halozah:**
Škanlec Ognjeslav, župnik.
- Sv. Barbara v Halozah:**
Vogrin Janez, župnik.
- Sv. Barbara v Slov. goricah:**
Potočnik Jožef, župnik.
- Sv. Benedikt v Slov. goricah:**
Gomilšek Franc, župnik.
- Sv. Duh na Stari gori:**
Drž. osnovna šola.
- Sv. Ema:**
Plepelec Josip, župnik.
- Sv. Jedert:**
Lončarič Josip, župnik.
- Sv. Jurij ob južni železnici:**
Kmetijska šola;
Marzidovšek Jakob, vojni kurat v p.;
Slov. kat. prosvetno društvo;
Svetina dr. Fran, zdravnik.
- Sv. Jurij ob Pesnici:**
Trstenjak Ernest, župnik.
- Sv. Jurij ob Ščavnici:**
Bralno društvo.
- Sv. Jurij ob Taboru:**
Zdolšek Franc, župnik.
- Sv. Križ pri Rogški Slatini:**
Čater Anton, kaplan.
Korošec Fr., nadžupnik.
- Sv. Lenart v Slov. goricah:**
Drž. deška meščanska šola;
Gorišek dr. Milan, advokat;
Hannig dr. Ožbald, starejšina sreskega
sodišča;
Janžekovič Jožef, dekan;
Kramberger dr. Ludovik, zdravnik.
- Sv. Lovrenc na Dravskem polju:**
Spindler Franc, župnik.
- Sv. Marjeta ob Pesnici:**
Frangelj Jernej, župnik.

- Sv. Marjeta pri Moškanclih:**
Drž. osnovna šola;
Kuk Josip, kaplan.
- Sv. Marjeta na Dravskem polju:**
Drž. osnovna šola.
- Sv. Marjeta pri Rimskih toplicah:**
Boliak Jakob, župnik.
- Sv. Marko pri Ptuj:**
Drž. osnovna šola.
- Sv. Martin pri Vurbergu:**
Lajnsič Anton, župnik.
- Sv. Miklavž pri Ormožu:**
Vargazon dr. Matija, posestnik.
- Sv. Rupert nad Laškim:**
Jager Avguštin, župnik.
- Sv. Tomaž pri Veliki Nedelji:**
Zemljič Matija, župnik.
- Sv. Trojica pri Moravčah:**
Markič Josip, župni upravitelj v p.
- Šibenik:**
Rojnik Ivan, inž., poročnik.
- Školja vas pri Celju:**
Kafel Anton.
- Šmarje pri Jelšah:**
Hranilnica in posojilnica;
Kartin Herbert, sreski načelnik;
Rupnik dr. Srečko, advokat;
Šašel dr. Josip, starejšina sreskega sodišča.
- Šmartno na Paki:**
Presker Karol, župnik;
Krajevni šolski odbor.
- Šmartno ob Dreti:**
Drž. osnovna šola.
- Šmartno pri Velenju:**
Guzel Jurij, kaplan.
- Šoštanj:**
Drž. meščanska šola;
Drž. osnovna šola;
Kraigher Anton, javni notar;
Mayer dr. Fran, advokat.
- Št. III pri Velenju:**
Schreiner Franc, župnik.
- Št. III v Slov. goricah:**
Vračko Ewald, župnik.
- Št. Jernej na Dolenjskem:**
Schoepl dr. Anton, advokat.
- Št. Pavel pri Prebldu:**
Končan Fortunat, župnik;
Krajevni šolski odbor.
- Št. Vid nad Ljubljano:**
Breznik dr. Anton, profesor;
Drž. osnovna šola;
Jerè dr. Fran, profesor;
- Lešnik Franjo, podpreglednik fin. kontrole;
Miklavčič Maks, profesor;
Ravnateljstvo škofijske gimnazije;
Solar Jakob, profesor.
- Teharje pri Celju:**
Drž. osnovna šola;
Majdlč Josip, graščak.
- Trbovlje:**
Rataj Miroslav, katehet;
Zmavc Jože, katehet.
- Turnišče:**
Osnovna šola;
Župnijska knjižnica.
- Velenje:**
Krajevni šolski odbor;
Mlinšek Franjo, učitelj.
- Velika Nedelja:**
Drž. osnovna šola.
- Velika Poljana, p. Črenšovci:**
Krajevni šolski odbor.
- Veržej:**
Marijanišče, salezijanski zavod.
- Vič pri Ljubljani:**
Drž. meščanska šola;
Drž. osnovna šola.
- Vranksko:**
Zdoišek Josip, starejšina sreske sodišča.
- Vrhnika:**
Drž. osnovna šola.
- Vuhred:**
Minařnik Pavel, trgovec;
Pahernik inž. Franjo, velepos.
- Vurberg pri Ptuj:**
Drž. osnovna šola;
Kokelj Alojzij, župnik.
- Vuzenica:**
Drž. osnovna šola;
Hranilnica in posojilnica;
Mravljak Josip, župan;
Vollmaier Karol, šolski upravitelj.
- Zagreb:**
Barle Janka, kanonik;
Ilešič dr. Fran, vseučil. profesor;
Zavrnik dr. Fran, vseučil. profesor.
- Zibika:**
Jelšnik Ivan, župnik.
- Zalec:**
Krajevni šolski odbor;
Savinjska posojilnica.
- Žižki pri Črenšovcih:**
Osnovna šola.

Skupno število rednih članov: 534.

Zamena publikacij.

V zameno pošiljajo svoje publikacije sledeče korporacije, oziroma uredništva:
Beograd: Kr. Srpska Akademija; Društvo Sv. Save; Etnografski Muzej; Glasnik Geografskog Društva; Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor; Starinar.

Breslau: Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven.

Bruno: Malice Moravská.

Budyšin: Mačica Serbska.

Celovec: Carinthia I.

Dunaj: Österreichisches archäologisches Institut; Wiener Zeitschrift für Volkskunde.

Frankfurt a. M.: Archäologisches Institut des Deutschen Reiches. Römisch-Germanische Kommission.

Gradec: Historischer Verein für Steiermark.

Kalovice: Towarzystwo przyjaciół nauk na Śląsku.

Krakov: Lud Słowiański.

Ljubljana: Znanstveno društvo; Arhitektura; Bogoslovni vestnik; Čas; Dom in Svet; Etnolog; Geografski vestnik; Muzejsko društvo za Slovenijo; Ljubljanski zvon; Menlor; Popotnik; Slovenska Matica; Slovenski učitelji; Zbornik za umelnostno zgodovino; Zdravniški vestnik; Žena in dom.

Lvov: Lud; Naukove Iovaristvo imeni Ševčenka; Polskie towarzystwo historyczne; Ruch słowiański.

Makarska: Nova revija.

Novi Sad: Glasnik islorijskog društva u Novom Sadu.

Olomuc: Časopis vlasteneckého spolku musejního.

Padova: Atti della Accademia scientifica Veneto-Trentino-Isiiriana.

Pariz: Institut d'études slaves.

Poznanj: Poznańskie towarzystwo przyjaciół nauk.

Praga: Časopis československých knihovnků; Český časopis historický; Česko-slovensko-jugoslavenska revue; Český zemský archiv v Praze; Malica Česká; Národopisný věstník českoslovanský; Slavia; Slovanský přehled; Slovanský úslav; Ukrajinski universitet v Prazi.

Rim: Bollettino dell' Associazione Internazionale degli studi Mediterranei; Istituto per l'Europa Orientale; Pontificium Institutum orientalium studiorum.

Sarajevo: Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini.

Skoplje: Glasnik Skopskog naučnog društva.

Soijja: Българската Академия на науките; Istoričeskoto družestvo.

Sombotelj: Vasvármegye és Szombathely város kulturügyesülete.

Split: Vjesnik za arheologiju i historiju dalmalinsku.

Trst: Archeografo Triestino.

Turčianski Sv. Marlin: Malica Slovenska; Sbornik Spolku profesorov Slovákov.

Varšava: Inslytut badań spraw narodowosciowych; Towarzystwo Naukowe Warszawskie.

Zagreb: Jugoslavenska Akademija; Braća Hrvatskog zmaja; Hrvatski Geografski Glasnik; Narodna Starina; Novi Život; Priroda; Vjesnik Hrvatskoga arheološkoga društva; Vjesnik kr. državnog arkiva.

Corrigenda.

Ad: M. Abramić, Novi natpisi iz Poetovija:

Br. 2. iskopao ga je Skrabar, pravilno: iskopalo ga je Muzejsko društvo oko godine 1890.

Br. 7. na južnom, pravilno: na sjevero-istočnom obronku.

Br. 13. crkve sv. Petra, pravilno: sv. Pelra i Pavla.

INSTITUT ZA NOVEJŠO ZGODOVINO

R dp
ČZN
1931

38

120030154

COBISS •